

BIBLIOTHECA INDICA

Work No. 265.

VAIKHĀNASA-ŚRAUTASŪTRAM

(SANSKRIT TEXT)

वैखानसश्रौतसूत्रम् ॥

VAIKHĀNASA-ŚRAUTASŪTRAM

DESCRIPTION OF VEDIC RITES ACCORDING TO THE VAIKHĀNASA SCHOOL
BELONGING TO THE BLACK YAJURVEDA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED -

BY

DR. W. CALAND

Emeritus Professor of Sanskrit in the University of Utrecht

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS
PUBLISHED BY THE ROYAL ASIATIC SOCIETY OF BENGAL

CALCUTTA

1941

NOTE.

The late Dr. Willem Caland, Emeritus Professor of Sanskrit in the University of Utrecht, Holland, who had previously published several works in our *Bibliotheca Indica* Series submitted materials for this present edition of the 'Vaikhānasa-Śrauta-Sūtram' in the latter part of 1930. The work was accepted at the end of 1930 and the manuscript was sent to the press early in 1931. The progress of the work was very steady in the beginning and only 158 pages were left to be seen through the press and the index prepared, but unfortunately the sudden death of Dr. Caland in March 1932 at the age of 73 put a stop to the further progress of the work.

Dr. J. Gonda of V. Beverninghlaan, Gauda, Holland, who was assisting Dr. Caland was entrusted with this task of completing the work by Madame Caland.

Dr. Gonda was good enough to complete the text portion of this work when suddenly all touch with him was lost and the Index remained unfinished. In 1934 arrangements were made with Dr. Raghu Vira of the International Academy of Indian Culture, Lahore, to prepare it. But unfortunately all further progress in this work like many others remained at a stand still till 1939. The Special Enquiry Committee took up the question of completing all work that were lying in the press and made definite arrangements with Dr. Raghu Vira to prepare the index on usual remuneration.

Of the other works published in our *Bibliotheca Indica* Series by Dr. W. Caland, the following may be mentioned:—

- (1) Baudhāyana-Śrauta-Sūtra (text) in 3 vols., published between 1904–1923.
- (2) Vaikhānasa-Smārta-Sūtra (text) in 1 vol., published in 1927.
- (3) Vaikhānasa-Smārta-Sūtra, Eng. trans., published in 1929.

- (4) Pañcaviṃśa Brāhmaṇa (text), 1 volume, published in 1931.

The Council of the Society wishes to record its great indebtedness to Dr. W. Caland for his great work in our *Bibliotheca Indica* works and to Madame Caland and Dr. Gonda for their labours.

1, PARK STREET,
December 22, 1941.

B. S. GUHA,
General Secretary,
Royal Asiatic Society of Bengal.

CONTENTS.

PREFACE.

	<i>Page</i>
A. Manuscripts of the Sūtra	ix
B. Manuscripts of the Commentary	xii
C. The text as handed down in the Mss. and the value of the Vyākhyā	xii
D. Remarks on the Śrautasūtra in general	xiv
E. Grammatical, stylistic and general peculiarities of the Śrautasūtra	xvii
F. Interrelation of the Smārta- and the Śrautasūtra	xxii
G. The position of the Vaikhānasaśrautasūtra amongst the texts of the Black Yajurveda	xxv
H. The relation of the Vaikhānasaśrautasūtra to the (other) Taittirīyasūtras	xxvii
I. On the Vaikhānasaś and their sacred books in general	xxviii
K. Tabular Concordance of the Vaikhānasaśrauta- sūtra with the corresponding Chapters of Āpastamba and Baudhāyana	xxxii
L. Acknowledgments.. .. .	xxxvi

The Vaikhānasaśrautasūtra.

- Agnyādheya, Praśna I. 1-18.
- Punarādheya, Praśna I. 19-20.
- Agnihotra, Praśna II. 1-9.
- Agñibhyaḥ pravāsaḥ, Praśna II. 10, 11.
- Darśapūrṇamāsau, Praśnas III-VII.
- Āgrayaṇa, Praśna VIII. 1-2.
- Cāturmāsyas, Praśna VIII. 3-IX. 12.
- Nirūdhapaśubandha, Praśna X.
- Sautrāmaṇi, Praśna XI. 1-6.
- Paribhāṣā (yajñāyudhāni) XI. 7-11.
- Agñiṣṭoma with Pravargya, Praśnas XII-XVI.
- Ukthya, Śodaśin, Sandhya, etc., Praśna XVII. 1-6.
- Vājapeya, Praśna XVII. 7-18.
- Agnicayana, Praśnas XVIII, XIX.
- Prāyaścitta at iṣṭis XX; at sacrifices of Soma, XXI.

PREFACE.

A. Manuscripts of the Sūtra.

1. M (Madras), copy of a Ms. belonging to the Government Library of Madras: No. 1605 of "a triennial catalogue of Mss. 1913-14 and 1915-16 collected for the Government Or. Mss. Library", Vol. II, Part I, Sanskrit C, page 2262. In Telugu script. This Ms. contains not only the Śrautasūtra but also the Gṛhya-dharma- and pravara-chapters. The text is designated throughout as "*gṛhyasūtra*", and the praśnas (the gṛhya: 7 praśnas; the dharma: 3 praśnas; the pravara: one praśna; the śrauta: 21 praśnas) are numbered continuously, so that the first praśna of the Śrautasūtra here figures as the 12th, and the last as the 32nd praśna.

2. L (Lahore), modern copy on paper made in the year 1926, in Devanāgarī, of the Śrautasūtra only, belonging to the Dāyānand Anglo-Vedic College at Lahore. The praśnas are numbered: 1, etc. up to 21; last words: *iti śrīvaikhānasaśrautasūtre somaprāyaścittividhir nāmaikaviṃśaḥ praśnaḥ | sampūrṇam idaṁ vaikhānasaśrautasūtram.*

3. A (Ākulamannāḍu), palm-leaf Ms. in Telugu script, complete, containing 146 leaves, long 44 c.m., high 3½ c.m., eight lines on a page. The praśnas are numbered from 1 to 21.

4. B, a Ms. belonging to the Adyar Library at Madras, registered x. 8.17; modern copy in Grantha (made in the year 1917), complete on 783 pages; high 21 c.m., broad 17 c.m.; 15 lines on a page. The praśnas are numbered 1-21.

5. T (Telugu), paper Ms. from Ākulamannāḍu, belonging (as does No. 3) to Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar, bound in book-form (octavo); complete: 470 pages, 17 lines a page. Numbered in continuation of the Gṛhya-dharma-pravarasūtra. So the colophon of the first praśna in the Śrautasūtra runs: *iti śrīvaikhānasaśrautasūtre dvādaśapraśnaḥ* and so mutatis mutandis up to *ekaviṃśapraśnaḥ*. The colophon of the 23rd praśna is: *iti śrīmad aukheyasākhāyāṁ vikhanasā prokte*

śrīvaikhānasasūtre mūlagrhye trayaviṃśat praśnaḥ. In the second half of this Ms. the upadhīmāntya is used before voiceless guttural and labial. The Ms. is neatly written by two different hands; after praśna 15, four pages are left blank, but in the text nothing is missing.

6. V, complete Ms. in Telugu script, 186 palm-leaves, 39 c.m. long, 3 c.m. broad, 6 à 7 lines on a page. Neatly written by one and the same hand with the exception of a few pages. The type of Telugu here used is rather difficult to read, it has a peculiar form of some akṣaras. The praśnas are reckoned as 1-21. This Ms. is peculiar by its verses outside the text proper, which contain some data of importance to ascertain the contents of the sūtra, the age of the Ms. and the locality where it has been written. The Ms. seems not to be very old. It belongs (as do the Nos. 3 and 5) to Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar and bears on the cover the number 84.—The Ms. begins :

*śrīlakṣmīvallabhādyaṅtāṃ vikhanāmūnimadhyamām |
asmadācāryaparyāntāṃ vande guruparamparām ||*

After the first praśna follows :

*iti śrīvaikhānase vikhanasā rṣiṇā prokte mūlagrhye śrauta-
sūtre ekaviṃśatipraśnātmake ādhānādisomaprāyaścittānte pratha-
maḥ viṃsatikhaṇḍātmakaḥ.*

Thereupon follow the verses :

*śrīmaṅgalasaīlanāthakṛpayā śrīkṛṣṇamāryādhvārī |
śrīvaikhānasasūtram abhyudaharaj jīrṇaṃ trayivittamaḥ ||
tatsūtrādhikṛtaprayogagamanīm kṛptim karoty ujḡvalām |
dṛṣtvā tāṃ sudhiyo 'bhīnanandatataṃ traividyaṃ rddhaś
cīram ||
namucer ugrarūpāya bhaktābhīṣṭapradāya ca |
maṅgalādrinivāsāya śrīṇṛsiṃhāya te namaḥ ||
yo 'rdham guḍodakam pītvā bhaktāyārdham prayacchati |
maṅgalādrau sthito nityaṃ śrīṇṛsiṃhāya te namaḥ ||*

The colophon after the end of the 7th praśna runs :

*iti śrīmadaukheyaviracitakalpasūtre darśapūrnāmāsaprayoga-
vidhiḥ, and of the last praśna :*

*iti śrīmadaukheyaśākhāyām vikhanasā ṛṣiṇā prokte mūlagrhye
ekaviṃśatipraśnātmake ekaviṃśanmahāyajñaprabodhakalpasūtre
ekonasaṣṭyadhikatriśatakhandaṭmake pañcāśadadhikapañca-
śatottaraṭatussahasragranthātmake prāyaścittavidhiniyoga ekaviṃ-
śatipraśnaḥ ||*

The closing verses contain some indication of the time when, and the locality where this Ms. was copied :

*samvatsare citrabhānau jyeṣṭhe māsi site śubhe |
punarvasu induvāre ca śāharājapure śubhe ||
munmunyayyādhvarīndrasya vedavedārthavedinaḥ |
sannidhau garudāryasya dṛṣṭvā pustakam āśritam |
aukheya ṛṣiṇā proktaṃ śrutasūtraṃ vilikhyate ||*¹

7. H (Haug), the devanāgarī Ms. of Munich, a copy made for M. Haug, see Catal. cod. Mss. bibl. regiae monacensis, No. 119, page 56. From a note of Bühler in Sacred Books of the East, Vol. XXV, page XXIX, we gather that this Ms. is a copy from an original at Baroda, cp. also the Madras Triennial Catalogue 1913-16, Vol. II, part 1, page XVIII. From the clerical errors it is apparent that the original must have been a grantha Ms. At the end a part is missing and here and there parts are left out. The praśna-numbers are 1, etc.

8. R, a rotographic reproduction of 172 palm-leaves, belonging to the University Library of Lahore; 6 lines a page, old and damaged; grantha characters. The last two praśnas are missing. The reproduction is rather bad, many pages are wholly illisible.

9. G, grantha manuscript, belonging to Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar, on 34 palm-leaves, long 45 c.m., broad 4 c.m., 7 à 8 lines on a page. It is old and much damaged and broken off, especially the first leaf. This Ms., which is bound up together with A, contains only a big fragment, from the beginning up to the middle of VI. 11.

¹ At my request Mr. S. C. Nandinath, a scholar of Telugu origin, now in London, tried to ascertain the date and place of this Ms. His conclusion is that the most probable identification of the date is: 19th May, 1702 A.D. As to the place where the Ms. was written, probably the name Śāharāja points to Sahāji III, ruler of Tanjore 1671-1711; a town or village Śāharājapura seems to be unknown.

B. Manuscripts of the Commentary.

1. A copy of the 'Vyākhyā by Srinivāsaśikṣita, belonging to the Madras Gov. Library, registered as No. 1606 in a Triennial Catal. of Mss. (1913-14, 1915-16) for the Government Or. Mss. Library, Madras, Vol. II, Part I, Sanskrit C, page 2263. It treats of praśna I up to X.

2. A copy of the same work, in the possession of Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar at Ākulamannāḍu, containing the Vyākhyā of praśnas I-XIV and four khaṇḍas of praśna XV.

3. A copy of the Vyākhyā made for me by the already mentioned Paṇḍit, from praśna XV. 4 (middle) unto the end of praśna XVI. In this copy the praśnas are numbered independently from the smārtasūtra, as I-XII, but after these the continuous numbering is taken up, so that the next praśna is designated as XXIV. A further peculiarity is that in this Ms. the chapters are not called *khaṇḍa* but *śakala*.

The Vyākhyā (or Vyākhyāna as it is called also) opens with some verses, of which I cite only the following one :

*yena vedārthaṃ¹ vijñāya¹
lokīnugraha-kāmyayā |
praṇītaṃ sūtram aukheyam |
tasmai vikhanase namaḥ ||*

The date of at least the copy of Ākulamannāḍu is contained in the following verse (at the end of the Vyākhyā on the first praśna) :

*saṃvatsare citrabhānau śucau māse caturdaśe |
mantriharasya sāyāhne nāmnā tirumalāyeti ||*

There is an indication of the region, where this Vyākhyā was composed, in the example given for the passage (śrs. XII. 11) : *vicakṣaṇāntaṃ rājanyasya*, which example runs : *ho rājendra colavīcakṣaṇa*. This points to Coromandel.

C. The text as handed down in the Mss. and the value of the Vyākhyā.

The nine manuscripts on which our text of the Vaikhānasa-śrautasūtra is based, can be divided in a rough manner into two

¹ *vedārthavijñāya, vedārthavijñeya, vedārthavijñeyo* the Mss.

groups: AHRBG on the one side and MLTV on the other side; in some cases M agrees with the other group.

We note that some omissions have been made, which are common to each group or at least to the plurality of Mss. which constitute such a group. See for instance II. 6, where four words have been overlooked by LTV; in XVIII. 16 more than one sentence is omitted in MAB. In each of these two groups many passages can be noted which disagree more or less, whilst these disagreements cannot be said to rest on faulty tradition or corruptedness of the manuscripts. Sometimes one group has a word which is missing in the other one: *prayāsyān* (XII. 14) only in MLTV; *uttānam* (XII. 9) only in BAH. Striking differences are the following:

<i>dakṣiṇaṃ</i>	AHRGB	..	<i>pradakṣiṇaṃ</i>	MLTV (IV. 10).
<i>yathoktam</i>	„	..	<i>yathāyogam</i>	„ (IV. 9).
<i>abhimantrayate</i>	„	..	<i>anumantrayate</i>	„ (V. 1).
<i>prayājāt</i>	„	..	<i>anūyājāt</i>	„ (V. 4).
<i>viḥavyena</i>	„	..	<i>viḥavyaiḥ</i>	„ (V. 9).
the sequence in ABH		..	differs from	„ (VII. 11).
<i>nirdiśyādi</i>	„	..	<i>vyādiśati</i>	„ (VII. 2).
<i>pa'cīmato</i>	„	..	<i>praticyām</i>	„ (VIII. 7).
<i>piṅgākṣīm</i>	„	..	<i>piṅgālākṣīm</i>	„ (XII. 16).
<i>saṃprakliśya</i>	HBR	..	<i>saṃprakṣudya</i>	MLTAV (XIII. 3).
<i>tatpari</i>	AHRB	..	<i>tān pari</i>	MLTV (XIV. 14).
<i>upare</i>	„	..	<i>upari</i>	„ (XV. 14).

The reading in V. 6 and IX. 2 of MLTV differs widely from that of ABH(R).

Two very striking examples of disagreement are: *anḡulyā-nvavadiśati* AB: *anḡulyā nirdiśati* MLTV (VII. 6), *paścādūpa-cāro vāgniḥ* AHB: *paścād vopacāro 'gniḥ* (XVIII. 17). These two discrepancies are so striking because in these two cases the group AB(H) is in accord with Hiranyakeśin, the group MLTV with Āpastamba.

Now, as the Ms. A shows many traces which point to a Grantha-original, we may perhaps surmise, that of old there existed two recensions: a Grantha-recension (represented by ABRHG) and a Telugu-recension (represented by MLTV), which were slightly different.

About the single Mss. may be remarked that G is rather independent, as it contains readings which are found only here, e.g., *udicīnapravaṇām* and *sītāmātrām* both in V. 1; it is the only Ms. that preserves the correct reading *ata ūrdhvam* in IV. 8. Although the Ms. H (a copy of the Baroḍa Ms.) is very corrupt, it contains valuable readings. Probably the Ms. R is a copy of the same Baroḍa Ms., as it agrees nearly with H.

On the base of these Mss. and with the help of the Vyākhyā the text of the Śrautasūtra can be fairly well established, although the tradition in the Mss. is in many passages very corrupt. But here the comparison with the sūtras of Baudhāyana, Āpastamba and Hiranyakeśin is of great help. Nevertheless, there remains many a passage where the editor had to emend the reading of the Mss. or to leave it ununderstood; in this latter case a sign of interrogation is added before the variants. As has already been mentioned, the Vyākhyā of Śrinivāsadiṣita was also of help, but as this Vyākhyā is properly a *prayogavṛtti* and thus gives rather a periphrase of the text than an explanation of the words, leaving out many passages, which do not bear directly on the rites, the help to be got from the Vyākhyā is not so great as we might have hoped. Especially difficult are of the first praśna the last half of the first and the first half of the second khaṇḍa, and of the XIth praśna the description of the sacrificial utensils, of which the Vyākhyā does not treat.

D. Remarks on the Śrautasūtra in general.

Some years ago (in 1920) I made in my paper "Brāhmaṇa-en Sūtra-aanwinsten" (Versl. en Meded. der K.A.v.W. te Amsterdam, 5e Reeks, dl. IV, page 472) the following remark: "Whether besides the Śrautasūtra a similar Mantrasaṃhitā has existed (as the Mantrasaṃhitā for grhya-rites), is uncertain; to me it seems very probable, as here (in the Śrautasūtra) also many a mantra is indicated by its beginning words, which does not occur in any Saṃhitā, Brāhmaṇa or Sūtra." By a mere fortune we are now enabled to answer the question

put in 1920: the guess made by me has now come true: there exists a separate Mantrasaṃhitā also for the Śrautasūtra! In the middle of the bulky Ms., described under A. 3 and 9, lent to me so kindly by the Telugu paṇḍit, I found 39 palm-leaves in Telugu script, which begin as follows:

darbheṣv āsīno darbhān dhārayamāṇaḥ patnyā saha prāṇān āyamya | agnīn ādhāsyē sarvakratvartham yair asmy adhikṛto yāṇs ca śakṣyāmi prayoktum | adhvaryuṃ tvā vṛṇīmahe | bhaviṣyāmi | vaiśvānarasya rūpaṃ sampad astu (ity) antam | tat savitur vareṇyam | bhargo devasya dhīmahi | dhiyo yo nah pracodayīt | bhūh | suvaḥ | vidur (r. vedir) asi | bhuvaḥ | janah | mahaḥ | iṣe tvorje tvā | etc., etc.

Here, then, we have found a great part of the text whose existence was presupposed: the Mantrasaṃhitā for śrauta purpose; here we find together all the mantras to be used according to the prescriptions of our Śrautasūtra in the order in which they are mentioned in this sūtra. But the Saṃhitā gives more than these mantras: it contains also those which implicitly are to be understood, as for example the saṃkalpa (the first mantra together with its accompanying act). Often the Saṃhitā works out what is only indicated in the sūtra, giving all the mantras. Now, we remark, that this Saṃhitā presupposes the Gṛhyamantrasaṃhitā, it gives only the pratikas of those mantras which had already been given in full in the other Saṃhitā. One of the proofs is the mantra which begins: *vaiśvānarasya rūpaṃ* and which ends: *sampad astu*. This is the vaiśvānara-sūkta mentioned in śrs. I. 1; in note 15 on the translation of Smārtasūtra I. 21, I cited only the beginning words, the closing words are: *sarvam asmākaṃ sampad astu*. A similar abbreviation is found elsewhere in the Śrautamanttrasaṃhitā: *prajā sthātīm abhimantrayāmi | prajānann ity antam*, cp. note 13 on the translation of Smārtasūtra III. 5.

This fragment of the Śrautamanttrasaṃhitā (in the Ms. there is no indication of its name or title) contains the first four praśnas; the first praśna consists of 13 anuvākas, the second of 12, the third of 21, the fourth of 15. It contains

the mantras mentioned in praśna I—VI (incl.) of the Śrautasūtra.

This point being settled satisfactorily, another difficulty, a new uncertainty arises. If the Vaikhānasas possessed a separate Saṃhitā, which contained all the mantras for sacrificial practice, had they, as, e.g., the Vājasaneyins have, a separate book containing the brāhmaṇas? It is a fact that portions of the brāhmaṇa as they are now found in the Taittirīya-saṃhitā, brāhmaṇa, and āraṇyaka, were known to them; very often in the Śrautasūtra a passage found in those texts is cited ending on *ity uktam* or *iti vijñāyate*, once *iti śrutih*, and oftentimes on *iti brāhmaṇoktam* or *brāhmaṇoktāni*. Nearly all these passages can be traced in the brāhmaṇa-parts of the books of the Taittirīyas, but there are a few that only partly agree with them and others that have not at all been traced in them, see II. 6, VIII. 1 (beg.), IX. 12, XVIII. 1 (beg.), XX. 3, XX. 15. This question, whether the Vaikhānasas possess also a separate brāhmaṇa-book can, for the moment, not be answered definitely. Perhaps, though, it might be answered affirmatively, on the ground of a passage in the Ānandasamhitā (I. 78) :

vaikhānasam taittirīyaṃ tathā vājasaneyakam |
yajurvedas tridhā proktaḥ suddhaṃ vaikhānasam smṛtum |
asuddhaṃ taittirīyaṃ ca suddhaṃ vājasaneyakam ||

Here *suddha* must mean “kept clear” “separated”, so that the yajus-portions and the brāhmaṇas are kept asunder. Just as the Śrautamantrasaṃhitā after all has been proved to exist perhaps further research will throw light also on this uncertainty. Still the following remarks must be made. It seems that the contents of the Vaikhānasa-yajurveda are the same as of that of the Taittirīyas. In the Ānandasamhitā (II. 55 sqq.) we read :

tām tu vaikhānasīm śākhāṃ yajurvedataror viduḥ ||
asyās tu mūlaśākhāyāḥ kāṇḍānukramaṇaṃ tv idam |
athādhvaryavatadyāgayājāmānāgnihotrikāḥ ||
hautraṃ vidhāyakaś caṣṣāṃ pitrmedhas ca tadvidhiḥ |
prajāpatyākhyakāṇḍe tu yajñakāṇḍān imān viduḥ ||

somo grahī dakṣiṇās ca śukriyā vājapeyakāḥ |
savaś ca vidhayaś caisām somakāṇḍe vidur budhāḥ ||
agnyādhānam cāgnihotram tadvidhiḥ somahomakāḥ |
puronuvākyaājye ca aśvācchidreṣṭimedhakāḥ ||
sautrāmaṇś ca sattrāṇi sasattrāyaṇatadvidhī |
vaiśvadevākhyakāṇḍe 'sminn uśanti munisattamāḥ ||
āmnāyasya vidhir brāhmaṇ pañcakhaṇḍātmikam tu sā |

As long as we do not know this passage better (for it must be incomplete and contains some errors), we cannot say with certainty which parts constituted these five kāṇḍas. The passage may be compared with the description of Baudhāyana (see my paper, "Ueber des rituelle sūtra des Baudhāyana", page 32) and with the kāṇḍānukramaṇa of the Ātreya (Ind. Studien, Vol. II).

In the same book, sloka 7, we read the following statement:

vaikhānasaṃ yajurvedaṃ pañcakāṇḍam udāhṛtaṃ |
saptakāṇḍam yajurvedas taḥ kṛṣṇaṃ taittirīyakam ||

This statement, however, that the Vaikhānasa-śākhā consisted of five kāṇḍas as against seven of the Taittirīyas, differs from another one, mentioned in note 6 on the Translation of Smārtasūtra II. 10.—This is all confused and uncertain, but I thought it worth while to lay these facts before the reader.

E. Grammatical, stylistic, and general peculiarities of the Śrautasūtra.

Before treating of the interrelation of the Smārta- and the Śrautasūtra it will be useful to collect some grammatical and stylistic features of the Śrautasūtra.

1. Sandhi. Besides *strṇaṃs triḥ* (IX. 5), *hoṣyaṃs tena* (VI. 2), *pracchādayaṃs triḥ* (IV. 7) we find *srjan tasmin* (IV. 6), *abhicchādayan triḥ* (V. 6); besides *itarāṃs trīn* (III. 4) we find *tasmin tvāṣtram* (XX. 39).—Pragṛhya is neglected: *dogdhre 'paḥ* for *dogdhre apāḥ* (XIII. 5).

2. Irregular and faulty gender and number of nouns.—*prṣadājya*, masc. (XX. 36); *mṛd*, plural (XIII.

1, 3); *etam rgdvayam*, masc. (XXI. 2); *chadiḥ* is used correctly as a neuter, but nevertheless the Sūtrakāra says: *madhyamaṃ chadiḥ prāñcam udañcam vā nidhāya* (XIV. 6); *rukma* as a neuter (XI. 3, XVIII. 11, cp. Hir. VIII. 25); *cāturmāsya* as a masc. (and cp. note 28 on the Translation of Smārtasūtra I. 1), in prāśna VIII it is used as a neuter; *asthīn* (XXI. 9), but somewhat furtheron *asthīni*. Often we find the masc. to which must be understood *mantra* (e.g., *trīn*, *dvau* III. 2, V. 4). This never occurs in the older Sūtras.

3. **V e r b.** Just as in the Smārtasūtra (see Translation, page 236) *ādadyāt* (XIII. 4, end) and *ādadāti* (XI. 10) are used instead of the regular *ādadāta* and *ādatte*; *śiṣyet* instead of *śiṣyeta* occurs XXI. 4.

4. **A d v e r b s.** *caturdisam* is used (X. 4) quasi adverbially a. in the Smārtasūtra (see note 8 on the Translation of I. 9). For *ekaikam* in *ekaikaṃ dhavitrāṇy ādatte* (XIII. 9) we would expect *ekaikaśaḥ*.

5. **C o m p o u n d s.** Besides the older *vaiśyarājanyau* of XV. 31, which is taken from Hir., we find *rājanyavaiśyau* (XI. 5, end; XIII. 12) and *kṣatriyavaiśyau* (XII. 10, as Āp.). A very strange compound is *purodaye* (XVIII. 12), if it is not a fault for *purodayāt*. Striking is the compound *sapāṇi* in the expression *sapāṇyā raśanayā* X. 9, which must mean; "with the raśanā in his hand". Instead of a compound *prādeśamātra* we find simply *prādeśa* in XVIII. 18.

6. **U s e o f c a s e s.** On the whole, the Sūtrakāra avoids using the dative-genitive on *ai* (from stems on *ā-* and *i-*), see for instance *agnihotryāḥ* (II. 7), *dvāryāyāḥ* (XIII. 8), where Āp. (XV. 6. 4) has *dvāryāyai*. Only twice we meet with the form on *-ai*, and here the influence of Āp. is apparent: *dakṣiṇāyai śroṇeḥ* (XVIII. 16), *dakṣiṇata uttaravedyai* (X. 5). Noteworthy are the genitives in the following passage: *mahartvigbhyo dakṣiṇā manovakprāṇacakṣuṣām anudīṣati* and further on: *śrotatrātmīṅgalomnīm* (XVI. 7). By comparing Āp. XII. 6. 4-6 and Hir. X. 15 we may guess that a dative as *niṣkrāyāya* must be supplied, but the syntactical use of the genitive remains unexplained. The genitive *asya pradāsyān*

(XVIII. 9) is used as against the older dative (as Baudh. uses it here).—Cases dependent on verbs; *krudhyati* with accusative occurs XII. 11; *śrīṇāti* with acc. and loc.: *kvalasaktūn āśvine śrīṇāti* (XI. 4); *yajate* with acc. instead of instr.: *tāni* (sc. *cāturmāsyaṇi*) *yakṣyamāṇaḥ vasante vaiśvadevena yajate* (VIII. 3); *upaviśati* with acc.: *caṣālam upaviśet* (XX. 36) as against Baudh.: *caṣāla upa°*.

7. Syntax of sentence. Asyndetic construction, which seems to occur only in later Sanskrit (Speyer, Sanskrit Syntax §487) occurs often: *somena yakṣyamāṇa ādadhīta nartum...sūrket* (I. 1): "should he establish his fires with the intention to perform a sacrifice of soma, he should not mind the season"; similarly XII. 11; XV. 15 (*rathantarasāmā syāt*), XX. 14, XX. 21, 23, 24, 25, 34; XXI. 15.

8. The particles *ca* and *vā* are very often inserted in the wrong place: *pārjanyaṃ caruṃ ca* (VIII. 3); *pāśukīm uttara-vedim ca* (VIII. 9); *yajamāṇaḥ patnyañjalau ca patnī duhituk...* *añjalau samasyati* (IX. 11), correct would be: *patnī ca* instead of *ca patnī*; *vāruṇaṃ daśakapālaṃ ca* (XI. 4); *dviṭīyaṃ kharaṃ ca* (XI. 2); *śuklām ūrṇāstukām ca* (XII. 19); *pascād dhavirbhyaś ca* (XX. 30).—*anyayā vaiśnavyā vā* (XIV. 7); *ghṛte caruṃ vā* (XII. 5); *prathamān mahartviḥo caturo vā* (XII. 1); *vṛṣṇo aśvasya vā* (XVIII. 1); *śadbhir harati vā* (XIX. 6); *aśasya pade vā* (I. 13); *uttaraṃ samasyed vā* (I. 16); *svenāṅgena vā* (I. 19, beg.); *anyām āhṛtya vā* (III. 9); *prāg udayād vā* (II. 1); *purastāt sviṣṭakṛto vā* (VIII. 2); *caitryām paurṇamāsyām vā* (VIII. 3); *pūṇye nakṣatre vā* (X. 1; XVIII. 1); *pūṇye 'hani vā* (XIII. 1).

9. Place of other enclitics. In the correct language of the older Sūtras the enclitics follow immediately after the first (accented) word of the sentence. This rule is in our text very often violated.

(a) Enclitic pronouns at the beginning of the sentence: *enam* in: *enam yajamāṇaḥ praty apornute* (XII. 19); *enam carmaṇi nidadhāti* (XV. 18); *enam...bahirāñjanaṃ sādāyati* (XIII. 13); *enam...pūrayati* (XIII. 16); *eṣām* in: *eṣām duivatāny abhigḥārayati* (XV. 25); *asya* in: *yady aparudhyetāsyā-*

gnir anugacchet (I. 18); *asmai in: asmai daṇḍam dadyāt* (X. 11, beg.); *asmai vratam pradāsyān* (XVIII. 9, beg.), as against Baudh. *athāsmāi*, etc.

(b) Enclitic pronouns not in their right place: *yadi pūrvo bhrātrvyo mātīkrāntaḥ* (XVIII. 17), cp. Āp. XVI. 23. 7: *yadi manyeta yajamānaḥ pūrvo mātīkrānto bhrātrvya iti; yaṁ vā prasyandinyām bhūmyām asya rāṣṭram jānukam syād iti* (XVIII. 7). By inserting *bhūmyām*, which does not belong to the original quotation (see Āp. XVI. 9. 8), the Sūtrakāra violates the law of the enclitics; *dasarātram ajasrā asyāgnayak* (I. 16); *tad etad antarāle 'syāgnihoṣṭram bhavati* (II. 9); *triṁśanmānam hiranyam asya dakṣiṇā* (I. 16); *pūrvasamjātam aparādham asya tad ahar nivedayeyuḥ* (II. 10); *dīkṣitavimitād anyatrainam sūryo 'bhimrocet* (XII. 11); *prṣṭham anyo 'syābhyanakti* (XII. 7), cp. Baudh. VI. 2: 158. 2: *anyo 'sya prṣṭham abhyanakti: indrāya sūtrāmṇe tveti* (XI. 4) as against Hir.: *indrāya tvā sūtrāmṇa iti; yajamāna ṛtvijaś cainam abhivyāharanti* (XII. 3)—Further, *enam* is used faulty instead of *etam*: *enam mahā-vīram* (XIII. 9), *enam agnim* (XIX. 6).

10. Pleonasm occurs in *avaśiṣṭam..anyatarat* (X. 14); *yāvān puruṣa ūrdhva-bāhus tāvatā veṇunā puruṣamātrenāgnim vimimīte* (XVIII. 14, cp. Āp. XVI. 17. 8).

11. Omission of a word must be accepted in *āvasathe pariṣado hiranyam nidhāya* (I. 14, end), where apparently *madhye* must be supplied; *apām* in *apām adhiṣṭhati* (XXI. 24) we must take as dependant on an omitted *antam*. A verb seems to be missing in X. 6: *āhavanīyam..anvādhāyedmābarhiṣi*, probably understand *āharati*.

12. Irregular constructions are not rare: the nominatives *ardhapātram prokṣanīkumbha iksuśalākā..prayunakti* (IX. 3); the nominative *viśūlaikaśulā* stands (X. 7) in the midst of accusatives. In IV. 1 we have: *samyām colūkhalaṁ ca musalaṁ ca drṣaccopalām ceti*, here the brāhmaṇa (TS. I. 6. 8. 3) gives the explanation of the irregular nominative *drṣad*. The singular of the verb in *yadi rathapuruṣādāyo 'ntarāgnī vīyāt* (XX. 19) is simply due to a thoughtless taking over from Āp. (IX. 10. 15), where only *rathaḥ* is given as subject. Illogical

are: *aindrāgnena...nirūḍhapasubandhena* (X. 1) for *nirūḍhapasunā* and *yājñikair vrkṣaiḥ* (III. 5), which means *yājñikānām vrkṣāṇām idhmaiḥ*.

13. Traces of an older stratum of language are not rare, but we can be sure that these all rest on simply taking over. Thus *vai* (X. 18, XXI. 1) and *u vai* (XX. 10 med.) are met with, but all these passages are taken from a brāhmaṇa. Only once a case of tmesis is found: *ubhayaṃ samasyet pra ca krāmed upatiṣṭheta* (XVIII. 9), but it is probable that the Sūtrakāra did not comprehend even his source, otherwise he would not have omitted the second *ca*; the source is the Maitr. saṃhitā (cp. Āp. XVI. 11. 9: *pra ca krāmed upa ca tiṣṭheta*).

14. General remarks. That the Vaikhānasas are devout worshippers of Viṣṇu Nārāyaṇa comes to light very often in their sūtra. The performer should fix during certain acts his thoughts on Nārāyaṇa (*nārāyaṇaṃ dhyāyan* I. 4, I. 14, III. 1); being absorbed in Nārāyaṇa (*nārāyaṇaparāyaṇaḥ*) he should sit silently (XII. 10); see also XVIII. 20, XX. 1, XXI. 18. During the churning of the fire he should think himself as the *mantha*, and the fire as Viṣṇu (I. 10). Whilst stepping on the cart he should think himself to be Viṣṇu (IV. 4), see also II. 5. In the intervals of the sacrifice he should, in order to cover them up, fix his thoughts on Viṣṇu as the Lord of the sacrifice (XVII. 6). In connection with this, attention may be drawn to the *pundra* or (sectarian) mark which is mentioned in our text (II. 6, and cp. note 15 on the translation of Smārtasūtra I. 3): "Brilliantly shaped the Ātman is standing, flaming upward, in the heart, in the middle (as) a crest of fire; in the middle of this crest is the Ātman, according to sacred lore. Therefore, at the end of a sacrifice, the performer (the Yajamāna) should, after having sprinkled himself wholly (with water) and after having taken ashes from the gārhapatya-fire, make on his forehead, on his heart, on his belly, on his arms and on his neck a quadrangular mark in the shape of that flame, as a lamp, upwards pointed. Thereby he gets happiness (during his earthly existence) and finally reaches the unity with the

Ātman." We may remark that this sectarian remark is post-Vedic: our text seems to be one of the oldest where it is mentioned. That the Sūtrakāra was a fervent Vaikhānasa appears from the fact that certain bricks are designated (XIX. 3, end), by him only, as *vaikhānasīḥ*. This is not found in any other source.

15. List of unknown and rare words in the Śrautasūtra.

<i>adhomekhalā</i> I. 2.	<i>nāha</i> XI. 7, 8; XI. 11; XII. 8;
<i>anatinīca</i> IV. 10.	<i>muṣṭināha</i> ; <i>sunāha</i> XIV.
<i>anirupṭa</i> X. 8.	10; <i>yukta</i> (<i>yukti</i>) <i>nāha</i> I. 1;
<i>anucca</i> IV. 10.	XI. 9.
<i>abhibhūya</i> XII. 20.	<i>naiṣpurīṣya</i> XII. 12.
<i>avakāvīla</i> XII. 6.	<i>padamdinām</i> (?) XIII. 7.
<i>ākhumūṣā</i> IX. 10.	<i>pratisūmidheni</i> VI. 1.
<i>āchidra</i> XVII. 2.	<i>prāciya</i> XII. 12.
<i>upasaṃkucya</i> (gerund) VI. 2.	<i>prastarīkṛtiya</i> IX. 5.
<i>ūrdhvamekhalā</i> I. 2.	<i>bahupakṣyanavāsa</i> I. 1.
<i>kuḍuva</i> (°pa ?) I. 7.	<i>mekhalā</i> (= <i>vedi</i> of Sm. s.) I.
<i>kulyā</i> XI. 7.	2, 3.
<i>kuśatikēṇa</i> XI. 7.	<i>yathārtha</i> (adj.) XIII. 3.
<i>ghana</i> XI. 7, 8.	<i>yāvallālam</i> XI. 9.
<i>devatūtrayaṇat</i> XI. 3.	<i>vidārya</i> XII. 5.
<i>devārha</i> III. 5.	<i>śvetamṛttika</i> XII. 4.
<i>dvipuṣa</i> XI. 7.	<i>sunirīḍiṣati</i> XVIII. 1.
<i>nāyaka</i> (?) XVIII. 1.	<i>seṣṭyādhāna</i> I. 16.
	<i>ṣṭvārī</i> (adj. fem.) XI. 3.

F. *Interrelation of the Smārta- and the Śrautasūtra.*

Now that the Śrautasūtra lays before us, we are better qualified to reconsider the question of priority: whether the Smārtasūtra or the Śrautasūtra comes first in the sacred books of the Vaikhānasas, cp. §3 in the Introduction to the Translation of the Smārtasūtra and the remarks of Prof. B. Keith, who does not agree with my view, in Bulletin of the School of Oriental Studies, Vol. V, pages 923 ff.

1. Arguments in favour of the priority of the Smārtasūtra:

(a) The words of the Smārtasūtra (III. 6): *udakyaśucyādisamsarge ca vidhānam yajñaprāyaścitte vakṣyāmaḥ* refer to Śrautasūtra XX. 4.

(b) The piṇḍapitṛyajña is described in full in the Smārtasūtra (IV. 5-6) and only mentioned in the Śrs. (III. 6).

(c) The Śrautasūtra presupposes the existence of the Smārta, as in XX. 22 it is said: *api vākṛtidahanam kuryus, tad vyākhyātam*. The cremation of the effigy is described in Smārtasūtra V. 12.

2. Arguments which to the letter of the text seem to plead in favour of the priority of the Śrautasūtra:

(a) The Smārtasūtra says (I. 8): *pātrasruvādayo yajñ, proktāḥ*, which refers to Śrautasūtra IX. 7-11. Here the Bhāṣya quotes Pāṇini (III. 3. 132): *āśaṃsāyām bhūtavac ca | iti niṣṭhāprayogaḥ*, which seems to indicate that according to the Bhāṣyakāra the participle on *-ta* refers to the future.

(b) In the Dharmasūtra II. 3 (=Smārta IX. 3): *yathoktam agnikundāni kuryāt*, which according to the Bhāṣya refers to Śrautasūtra I. 2 ff. The Bhāṣya explains: *vakṣyamāṇasrautokta-prakāreṇāgnisālām tatrāgnikundāni gārhapatyādāni kuryāt*.

The arguments in favour of the priority of the Smārtasūtra strongly prevail, so the two arguments which seem to plead against it, must not be taken too literally. The author of the Smārtasūtra probably had, when he mentioned the passages quoted under No. 2, in his mind the passages of the Śrautasūtra, although they were contained in a later part of the work, just as in the description of the avabhṛtha at the end of the Varuṇapraghāsa (VIII. 14) the author of the Śrautasūtra refers to the avabhṛtha of the later described sacrifice of soma; likewise in the same sacrifice he refers (VIII. 8, beg.) to the description of the animal sacrifice, which follows later, in praśna X.

These internal arguments in favour of the priority of the Smārtasūtra, now, are corroborated by some other facts. In the first place there is the tradition of the Mss. In the Mss. MT the numbers of the praśnas of the Śrautasūtra are, not 1-21, but 12-32, considering thus the Smārta (together with the pravarapraśna) and the Śrauta as one continuous text. Moreover, the Mss. T and V design the text as *mūlagrhya*, which can only mean: "based on, or following after the

Gr̥hyasūtra". Now, with this fact agrees the tradition of the Vaikhānasas themselves. In their Ānandasamhitā (XVII. 38) we read (cp. my paper "On the sacred books of the Vaikhānasas", page 4): *vaikhānasena muninā dvātriṃśatpraśnasamkhyāyā | niṣekādiśmaśānāntaṃ mānuṣaṃ karma sūcitam*. So the rites which relate to man from his birth to his death (including the śrauta-rites!) are contained in 32 praśnas, and that in these praśnas the Smārtasūtra precedes, is distinctly stated by another text (the commentary on Sūtratātparyacintāmaṇi, page 20): *vaikhānasasya vikhanasā prañātasya sūtrasya dvātriṃśatpraśnātmakasya kṛtsnasya sūtrarātnasya tac ca sūtraṃ smārta-dharmaśrautaśulbādīnāmabhir bahudhā pratipādyā viṣaya-bhedena vibhaktam sad vyavahriyate*.

One more argument may be adduced to confirm my thesis about the sequence. It has been remarked (above, page xv) that the Mantrasamhitā which belongs to the Śrautasūtra, presupposes the Mantrasamhitā which belongs to the Smārtasūtra. So this lastly mentioned Samhitā was composed earlier than that which belongs to the Śrautasūtra, just as the Smārtasūtra preceded the Śrautasūtra.

Now comes the question whether the two Sūtras were composed by one and the same author. The term *vakṣyāmaḥ* in Smārtasūtra III. 6 is no definite proof, because "we" might equally well mean: "we, Vaikhānasas", so that for instance a pupil of the author of the Smārtasūtra could be meant. It is a fact that the two Sūtras are in harmony with each other as to the disposition of the material: the Śrautasūtra follows in its arrangement the sequence laid down in the Smārtasūtra I. 1, only the agnicayana and the yajñaprāyaścittas are added, the cayana being not a separate *saṃsthā* but combinable with any sacrifice of soma. The style of the Śrautasūtra is very simple and its contents are for the greatest part directly taken from Baudhāyana, Āpastamba, or Hiranyakeśin. Nevertheless, as may be seen from the grammatical and stylistic features of the Śrautasūtra, the knowledge of his Sanskrit is not that of a good old Sūtrakāra; in this respect the Śrautasūtra often stands on one line with the Smārtasūtra, note the placing of

the enclitics, the use of the genitive on -*āyāḥ* and -*yāḥ* (not °*āyai*. and °*yai*) of the nouns on -*ā* and -*ī*, the forms *ādadāti* and *ādadyāt* as compared with the *Smārtasūtra*, see the Translation of the *Smārtasūtra* pages 236, 237. So we may conclude with some degree of certainty that the two *sūtras* were composed by one and the same author.

We may also state that the work is complete¹, although, to make it a true *Śrautasūtra*, much is missing. It is true that once in the *Śrauta* the *aśvamedha* is referred to: *yāśva-medhe prāyaścittis tām kṛtvā* (XX. 35), but it is rather probable that the *Sūtrakāra* has thoughtlessly taken this passage unaltered from *Baudhāyana* (śrs. XXVIII. 6: 354. 11; note also the word *prāyaścitti* whilst everywhere else the *Vaikh.* śrs. uses *prāyaścitta*)². The whole *Sūtra* should, according to the colophon of Ms. V, contain 359 *khaṇḍas*; but I number 378: this difference of 19 I cannot explain.

G. *The position of the Vaikhānasasūtra amongst the texts of the Black Yajurveda.*

Although in the Introduction to the Translation of the *Smārtasūtra* some remarks have been made on this material, it may be useful to reconsider it now. For the sake of completeness some statements that formerly have been made, will be repeated here.

One of the introductory verses of the *Vyākhyā* on the *Śrautasūtra* runs:

yena vedārthaṃ vijñāya³ lokānugraha-kāmyayā |
praṇītaṃ sūtram aukheyam tasmai vaikhānase namaḥ ||

¹ It is a curious difference between the *Smārta*- and the *Śrautasūtra* that the last word of each *praśna* in the *Śrs.* is put double to indicate the end of the *praśna*, whilst this is not found in the *Smārtasūtra*.

² In the commentary on *Hir.* śrs. Part V (1927), page 241 a quotation, apparently from an *aśvamedhapraśna* is given, ending *iti vaikhānasaḥ*. This is suspect.

³ This is the better reading, presented by the *Ākulamannāḍu* copy of the *Vyākhyā*.

Here, then, the Śrautasūtra is designated as “*aukheyasūtra*” Now, there is a śloka (13) in the VIIIth chapter of the Ānanda saṃhitā :

*aukheyānām garbhacakraṃ nyāsacakraṃ vanaukasām |
vaikhānasān vinānyeṣām taplacakraṃ prakīrtitam ||*

and ib. (śl. 28):

aukheyānām garbhacakradikṣā proktā mahātmanām ||

The commentary on the first passage declares the Aukheyas, to be identical with the Vaikhānasas, and this must be right, as precisely for the Vaikhānasas this ceremony of *garbhacakra*, and not the imprinting of the disc on the two arms by means of a heated metal (the *taplacakra*), is required.—To these passages where the Aukheyas are mentioned come the colophons of the two Mss. T and V: *iti śrīmadaukheyaśākhāyām vikhanasā prokte śrīvaikhānasasūtre* (such and such) *prakṣaṇa*, and: *śrīmadaukheyaśākhāyām vikhanasā ṛṣiṇā prokte*, etc. The colophon of a Ms. described in the Triennial Catalogue of Madras, vol. IV, No. 3469 presents the variant: *śrīmadaukheyarṣiprokte*, etc., with which cp. the colophon at the end of the 7th praśna in the MS. V: *śrīmadaukheyaviracitakalpasūtre*, etc. According to these colophons the Śrautasūtra is either directly composed by Aukheya, or it belongs to the Aukheyaśākhā and is proclaimed by Vikhanas. Now, when we look through the Caranavyūha in its various recensions, through Rāmakṛṣṇa's Saṃskāragaṇapati and the Purāṇas (see R. Simon, Beiträge Zur Kenntnis der Vedischen Schulen), the fact strikes us, that nowhere any mention is made of the Vaikhānasas. On the other hand, the Aukheyas are mentioned in these texts. The Caranavyūha (ed. of Benares, Saṃvat 1959, page 28) has:

tatra taittirīyakā nāma dvibhedā bhavanty: aukheyāḥ khāṇḍikeyās ceti; tatra khāṇḍikeyā nāma pañca bhedā bhavanti: kālētā śālyāyanā hairanyakeśi bhāradvājy āpastambīti.

If this first splitting up of the Taittirīyakas into Aukheyas and Khāṇḍikeyas were right, we might infer that the Aukheyas or Vaikhānasas were not a carana, but a śākhā, possessing a Saṃhitā, Brāhmaṇa, and Sūtras of their own. This would fit in well with the remark made above. But it is known that

the text of the Caranavyūha is unreliable: it presents too many variants, see Simon in his treatise on the Vedic Schools, pages 18 and 19. There is another tradition according to which the Aukheyas (variants Audheyas, Augheyas) are reckoned as the last of the Khāṇḍikeyas, coming after Hiranyakeśin. This agrees more with the tradition as handed down in the Vaijayantī, the Bhāṣya of Hiranyakeśisrautasūtra. It is to be hoped that future research will throw light on this important question. As matters stand now, it is impossible to decide. We do not even know whether the name *aukheya* was intended for the whole ritualistic Sūtra of the Vaikhānasas (Smārta- and Śrautasūtra) or for the Śrautasūtra alone. In this context attention may be drawn to the fact, that, whilst in the Smārtasūtra the sage Vikhanas is mentioned a few times, this is not the case with the Śrautasūtra, for the only passage where he is mentioned (at the end of the whole Sūtra) is clearly a later addition: it follows after the repetition of the two words which obviously mark the end of the praśna.

H. The relation of the Vaikhānasaśrautasūtra to the (other) Taittirīyasūtras.

The Śrautasūtra of the Vaikhānasas has relatively little original matter: the author draws largely on the work of his predecessors: Baudhāyana, Āpastamba, Hiranyakeśin. The sequence of the material is somewhat different, as he maintains anxiously the order as given in the first praśna of the Smārtasūtra. In two respects he is individual: in inserting in its due place each act of the "Sacrificer" (to which Baudhāyana, Āpastamba and Hiranyakeśin devote a separate chapter: the *yājamāna*), and in inserting the pravargya into the agniṣṭoma, whereas the other Sūtras reserve this matter for a separate chapter. Original work of the author himself is the detailed description of the fire-drill in I. 1, although he here made use of a Kāṭhaka-text; the precise description of the places (the *kundās*) for the sacrificial fires in I. 1-2; the description of the sacrificial utensils in XI. 7-10. Nearly all the rest has been taken from older sources, though many details are new.

In order to thoroughly comprehend our text, strictly speaking the knowledge of the Mantrasaṃhitā is a desideratum. But only a small part of it is, as yet, known to us. However, the diligent leader will soon perceive that nearly all the mantras, which are not found in the books of the Taittirīyas, can be traced in Āpastamba or Hiranyakeśin. So the lack of the Mantrasaṃhitā is not so very great.

Although, then, after all, the Vaikhānasaśrautasūtra does not leave us much that was, up to now, unknown to us, it need not be said that the publication of this late vedic text is superfluous. Of the Veda so much has gone lost, that we must be thankful for every contribution to the knowledge of it. And, apart from the question how much we learn from the text itself, its publication has a special interest, as it enables us to fix some doubtful points, although, it is true, it gives us new riddles to solve.

I. On the Vaikhānasaś and their sacred books in general.

What, up to the present time, is known to Western Scholars about the Vaikhānasaś, rests on very scanty information. As far as I know, all our knowledge about this Vaiṣṇava sect is based on H. H. Wilson's paper: "Religious sects of the Hindus" from the year 1832, reprinted in: "Essays on the Religion of the Hindus," Vol. I, page 16: "The Vaikhānasaś appear to have been but little different from the Vaiṣṇavaś especially so called; at least Ānandagiri has not particularised the difference; they worshipped Nārāyaṇa as supreme God and wore his marks". It is therefore with pleasure that I here may publish "a short note on the Vaikhānasaśsūtra" sent to me by one of their prominent leaders Paṇḍit Pārthasārathi Iyaṅgar of Ākulamannāḍu, a note which contains useful information about this sect, which in Europe is nearly unknown. The "note" of the Paṇḍit runs as follows:

"This Vaikhānasaśsūtram is one of the many kalpasūtrams and treats of smarta-, dharma- and śrautakarmas and does not require to be amplified from any other sūtram for any information. It is especially important and noteworthy in that it

treats of no other deity except Śrī Vishnu, while all other sutras treat of many deities. The book known as *grhyapariśiṣṭa* is an appendix to this text and this is a supplement and must be read along with the text to get the full amount of information on the above subject¹.

The ascetics of the Viśiṣṭa dvaita² philosophy are enjoined by their sutram to wear the tridandam, tuft of hair, and yajñopavitam³, which is not laid down in any other sutram.

Further their sutram ordains that the God should be worshipped in temples in his form of Vighraha⁴.

This sutram is the oldest of all the sutrams. The four-faced Brahma, desirous of learning the viśiṣṭadvaita⁵, came down to this world in the form of a man named Vaikhanasa, and performed penance in the Naimiśaranya. Śrī Vishnu was much pleased with him and made him understand the Vaishnavasutram⁶. The dharmaśāstras written by Manu and other sages are done after this sutram and have their origin in this sutram. The sutram treats of the duties and obligations of the ascetics: the Vanaprasthas, and it is on this account that the third stage of man's life, known as Vanaprasthaśramam came to be named Vaikhanasaśramam.

Vikhanas, the founder of this sutram, is only an incarnation of Brahma, as stated above. Besides this he has composed a book known as *devikasutram*, which treats of the method of worship of the God in temples, the performance of puja and also the rules governing the construction, up-keep and maintenance of temples. This book was so voluminous and big, that four of his trusted disciples, as Bhṛgu, Marichi, Atri and Kaśyapa summarized the same. But even these so

¹ This *pariśiṣṭa* has, as yet, not turned up. The Paṇḍit endeavours to find a Ms. of it. It might be very interesting.

² As the Paṇḍit does not indicate long vowels, this may mean *viśiṣṭādvaita*.

³ This must refer to the Vaikhānasas.

⁴ This is not clear.

⁵ I doubt whether the Paṇḍit is right here!

⁶ Cp. my paper : On the sacred books of the Vaikhānasas, page 6 ff.

called summaries amount to over four lakshas of granthams, known as Bhagavacchastram as exposed by Vikhanas. All the mantras required for the karmas have been separately compiled into a separate book known as the Vaikhanasamantra-praśnam, in the order as in the sutrams themselves. This collection should be read along with the sutram to understand the karma and its corresponding mantra.

All who follow the sutram in their daily life are followers and worshippers of Śrī Vishnu alone at all times and in all places, and no other deity, either publicly or privately. As directed in their sutram these Vaikhanasas officiate in temples as archakas. None of the demerits attached to people of other sutrams and who officiate in temples as archakas, are attached to these Vaikhanasas. These Vaikhanasas officiate in famous temples in Tirupati, one of the most prominent of the well-known places of pilgrimage in India.

This sutram accepts the principle of Tattvatraya, i.e., the principle of the jiva, Íśvara and prakṛti, and lays down the principle of archanam of Śrī Mahavishnu Divyamangalavigraha coupled with Bhakti throughout life. This is clear from Lakshmiviśiṣṭādvaitabhashyam of Śrīnivasamakḥivedanta-deśika, author of Śrivaikhanasasutratatparyachintamanī and other similar works.

Unlike the followers of other sutrams, the Vaikhanasas do not accept the principle of interdining, etc., but unlike these sutrajnas these Vaikhanasas teach each other alike whatever their customs and habits be, which are peculiar to different places.

These Vaikhanasas have not taptachakrankanam¹ unlike the other Vaishnavas who consider this as the essential mark, requisite for one to be called a Vaishnava.

Further, these Vaikhanasas do not worship in their houses the Alvars and Acharyas of the other Śrī Vaishnavites, nor do they recite their prabandhams at home and do not worship in

---

¹ See above, page xxvi

Mathadhipatis as acharyas. They do not worship the Mathadhipatis of either the Advaita or Dvaita schools of philosophy likewise. Thus they form a separate independant minority within the Vaishnava community, as the followers of their Acharya and Bhashyakara Srinivasa Dikshita.

The existence of Vaikhanasas, their mode of life and form of worship is spoken of at odd places in the Śrutis and old scripture as Mahabharatam and later dated kavyas as Kalidasa's Śakuntala, etc.

These Vaikhanasas are in large numbers in the Andhra districts of Kistna, Guntur and Godavari, but in Ganjam, Vizagapatam, Vellore, Cuduppah, Cochin, Bellary, Anantapuram and Kurnool districts they are few in number. In the Tamil districts of Tanjore, Trichinopoly, Chingleput and Chittoor districts they are fairly large in number, but small in the districts of Tinnevely, Ramnad, Salem, Coimbatore, North Arcot and South Arcot. They are sparingly found on the west coast in Cochin, Coorg and Malabar and also in Mysore. In the Nizam's dominions, in places close to Andhradesa are found many Vaikhanasas. In Karuppur village in the Tanjore district there is a fairly large number of these Vaikhanasas. There are practically no Vaikhanasas in Northern India as far as is known.

There is evidence both oral and documentary of these people having officiated and officiating in big temples under the management of well-known persons and well-to-do people. But at present they mostly follow this profession alone. The reason for this is not quite clear. Perhaps it will be owing to their not being able to find time for their business, having once undertaken this profession, or they have thought themselves destined for this job alone. Yet most of the Vaikhanasas at present are only archakas."

So far the Paṇḍit, who finally draws my attention on the Mythic Journal of Bangalore, 1919, where an article is published by T. V. Seshagiri Aiyer of Madras: "a little-known Vaishnava sect". I regret, not to have been able to consult this Journal.

Of the sacred books belonging to the school of the Vaikhānasas now lay before us :

1. The Smārtasūtra with English translation and the Mantrasamhitā belonging to the same.

2. The Śrautasūtra (its Mantrasamhitā, unpublished, is only partly known).

These are the rites for man. On the books (*āgamas*), describing the rites of the God, which are said to be composed by Marīci, Bhṛgu, Atri and Kaśyapa, see my paper "On the sacred books of the Vaikhānasas, page 4.

Of these are now published.

1. The Ānandasamhitā by Marīci, in four parts (1924-25) edited in the collection Vaikhānasagranthamālā of Ākulamannāḍu.

2. The Vimānārchanakalpa attributed to the same Sage, published in one Volume in the same series (1927).

3. The Prakīrṇādhikāra, one of the *āgamas* attributed to Bhṛgu, edited by M. Rāmakṛṣṇa Kavi at Madras (1929).

4. The Yajñādhikāra, attributed to Bhṛgu, edited by Rāṅgāchārya as vol. 21 of the Vaikhānasagranthamālā (1931).

Of the Arcanākāṇḍa ascribed to Kaśyapa (I myself possess the text with commentary, a copy made at Madras) an edition is forthcoming, as I am informed by the often mentioned Paṇḍit. Meanwhile a commentary on this text, the Arcanānavanīta has been printed in the series Vaikhānasagranthamālā (1929). Of the other *āgamas* many seem to be lost, but complete Mss. of some of these exist. It is to be hoped that once also these may be made accessible.

K. *Tabular Concordance of the Vaikhānasaśrautasūtra with the corresponding Chapters of Āpastamba and Baudhāyana.*

In order not only to comprehend the text of the Vaikhānasaśrautasūtra, but also to test its originality, it may be useful to place at the side of each chapter of the Vaikhānasa-text the corresponding one of Āpastamba (Hiranyakeśin being for the greater part identical with Āpastamba) or Baudhāyana. The comparison of the scattered parts of the *yājñamāna* has been neglected, because this would bring in too many details.

V.	Ā
I. 1	(V. 3).
I. 2, 3	(V. 4).
I. 4	(V. 4), V. 1.
I. 5	V. 4, 5.
I. 6	V. 5-8.
I. 7	V. 1-3; 8.
I. 8	V. 8, 9.
I. 9	V. 9, 10.
I. 10	V. 10.
I. 11	V. 11.
I. 12, 13	V. 12-16.
I. 14, 15	V. 17-20.
I. 16	V. 25, 21.
I. 17	V. 22-24.
I. 18	V. 23.
I. 19	V. 26, 27.
I. 20	V. 28, 29.
II. 1	VI. 1, 2.
II. 2	VI. 3-5.
II. 3	VI. 5, 8, 15.
II. 4	VI. 8, 10.
II. 5	VI. 10, 11.
II. 6	VI. 12, 13.
II. 7, 8	VI. 16-19.
II. 9	VI. 15.
II. 10	VI. 24-26.
II. 11	VI. 28.
III. 1, 2	IV. 1; I. 1.
III. 3, 4	I. 1-5.
III. 5	I. 6.
III. 6-9	I. 11-14.
IV. 1	I. 15.
IV. 2	III. 18; I. 16a.
IV. 3	I. 16b.
IV. 4-6	I. 17-19.
IV. 7	I. 20.
IV. 8-10	I. 21-25.
IV. 11, 12	II. 1, 2a.
V. 1-3	II. 2b, 3.
V. 4	II. 7.
V. 5	II. 8.
V. 6-8	II. 9-11a.
V. 9	II. 11b.

V.	Ā
VI. 1, 2	II. 12.
VI. 3	II. 13.
VI. 4-6	II. 14-17a.
VI. 7, 8	II. 17b-19.
VI. 9	II. 19, 20a.
VI. 10	II. 20b, 21.
VI. 11, 12	III. 1, 2.
VII. 1	III. 19b, 20a.
VII. 2, 3	III. 3, 4.
VII. 4, 5	III. 5, 6a.
VII. 6	III. 6b-7a.
VII. 7	III. 7b.
VII. 8, 9	III. 8-10a.
VII. 10, 11	III. 10b-13a.
VII. 12	III. 13b-14.
VIII. 1, 2	VI. 29-30.
VIII. 3	VIII. 1.
VIII. 4-6	VIII. 2; VII. 12-13.
VIII. 7	VIII. 3.
VIII. 8	VIII. 4.
VIII. 9-11	VIII. 5, 6a.
VIII. 12, 13	VIII. 6b, 7a.
VIII. 14	VIII. 7b, 9.
IX. 1, 2	VIII. 10, 11a.
IX. 3	VIII. 11b, 12.
IX. 4, 5	VIII. 13, 14a.
IX. 6, 7	VIII. 14b, 15a.
IX. 8, 9	VIII. 15b.
IX. 10a.	VIII. 16.
IX. 10b, 11	VIII. 17, 18.
IX. 12	VIII. 19, 20.
X. 1	VII. 1, 2a.
X. 2, 3	VII. 2b-4.
X. 4-6	VII. 5-7.
X. 7, 8	VII. 8-10a.
X. 9, 10	VII. 10b-14a.
X. 11-13	VII. 14b-17a.
X. 14	VII. 17b-18.
X. 15	VII. 19-21a.
X. 16-18	VII. 21b-24a.
X. 19	VII. 24b, 25.
X. 20	VII. 25, 26.
X. 21	VII. 27a.

V.	A	V.	A.
X. 22	VII. 27b, 28.	XIV. 10, 11	XI. 9b, 10.
XI. 1, 2	XIX. 4, 1.	XIV. 12, 13	XI. 14, 15a.
XI. 3	XIX. 2, 3.	XIV. 14	XI. 16.
XI. 4, 5	XIX. 3.	XIV. 15	XI. 17a.
XI. II	XIX. 4.	XIV. 16	XI. 17b, 18a.
XI. 7-11	—	XIV. 17	XI. 18b-20a.
XII. 1, 2	X. 1.	XIV. 18	XI. 20b.
XII. 3	X. 2, 3a.	XIV. 19, 20	XI. 21.
XII. 4	X. 3b, 20.	XV. 1, 2	XII. 1, 2a.
XII. 5, 6	X. 4-6a.	XV. 3	XII. 2b, 3.
XII. 7	X. 6b-8a.	XV. 4-6	XII. 4, 5a.
XII. 8, 9	X. 8b-10.	XV. 7	XII. 5b, 6a.
XII. 10-12	X. 11b-17.	XV. 8	XII. 6b, 7a.
XII. 13	X. 17.	XV. 9-11	XII. 8-10a.
XII. 14	X. 18.	XV. 12	XII. 10b-11.
XII. 15	X. 20b.	XV. 13	XII. 12a.
XII. 16	X. 21, 22.	XV. 14	XII. 12b, 13.
XII. 17	X. 23, 24.	XV. 15, 16	XII. 14, 15.
XII. 18, 19	X. 24-28.	XV. 18, 19	XII. 16, 17a.
XII. 20, 21	X. 29a.	XV. 20-23	XII. 17b-20a.
XII. 22, 23	X. 30-XI. 1.	XV. 24, 25	XII. 20b, 20c.
XII. 24	XI. 2a.	XV. 26-27	XII. 20d, 21.
XIII. 1	XV. 1	XV. 28, 29	XII. 22, 23a.
XIII. 2-4	XV. 2, 3a.	XV. 30	XII. 23b, 24a.
XIII. 5	XV. 3b, 4a.	XV. 31, 32	XII. 24b, 25a.
XIII. 6	XV. 4b.	XV. 33	XII. 25b, 26a.
XIII. 7	XV. 5, 6.	XV. 34	XII. 26b, 27a.
XIII. 8, 9	XV. 7.	XV. 35, 36.	XII. 27b, 28a.
XIII. 10	XV. 8.	XV. 37, 38	XII. 28a-29.
XIII. 11	XV. 9.	XVI. 1, 2	XIII. 1, 2.
XIII. 12	XV. 10.	XVI. 3	XIII. 3.
XIII. 13	XV. 11a.	XVI. 4, 5	XIII. 4.
XIII. 14	XV. 11b, 12a.	XVI. 6-8	XIII. 5-8a.
XIII. 15	XV. 12b, 13.	XVI. 9, 10	XIII. 8b, 9a.
XIII. 16	XV. 14.	XVI. 11	XIII. 9b.
XIII. 17	XV. 15, 16a.	XVI. 12, 13	XIII. 10-12a.
XIII. 18	XV. 16b.	XVI. 14, 15	XIII. 12b, 13a.
XIV. 1-3	XI. 2b-4.	XVI. 16, 17	XIII. 13b, 14.
XIV. 4	XI. 5a.	XVI. 18, 19	XIII. 15.
XIV. 5	XI. 6, 7a.	XVI. 20	XIII. 16, 17a.
XIV. 6	XI. 7b-9a.	XVI. 21	XIII. 17b.
XIV. 7, 8	XI. 11-13.	XVI. 22	XIII. 18.
XIV. 9	XI. 13.	XVI. 23	XIII. 19.

V.	Ā
XVI. 24-27	XIII. 20-24a.
XVI. 28	XIII. 24b, 25.
XVII. 1, 2	XIV. 1, 2.
XVII. 3, 4	XIV. 3.
XVII. 5	XIV. 4.
XVII. 6	XIV. 8.
XVII. 7, 8	XVIII. 1.
XVII. 9, 10	XVIII. 2.
XVII. 11	XVIII. 3.
XVII. 12, 13	XVIII. 4.
XVII. 14-16	XVIII. 5, 6.
XVII. 17, 18	XVIII. 7.
XVIII. 1	XVI. 1-5a.
XVIII. 2, 3	XVI. 6b, 7a.
XVIII. 4	XVI. 6b, 7a.
XVIII. 5	XVI. 7b.
XVIII. 6	XVI. 8.
XVIII. 7	XVI. 9, 10a.
XVIII. 8	XVI. 10b.
XVIII. 9-11	XVI. 11-13a.
XVIII. 12	XVI. 13b-15a.
XVIII. 13	XVI. 15b.
XVIII. 14, 15	XVI. 16-18a.
XVIII. 16	XVI. 18b-21.
XVIII. 17	XVI. 22-25a.
XVIII. 18	XVI. 25b, 26a.
XVIII. 19	XVI. 26b-28a.
XVIII. 20	XVI. 28b-32a.
XVIII. 21	XVI. 32b-34.
XIX. 1	XVI. 35.
XIX. 2	XVII. 1a.
XIX. 3	XVII. 1b, 2a.
XIX. 4	XVII. 2a-4a.
XIX. 5	XVII. 4b-8.
XIX. 6	XVII. 9, 22.
XIX. 7	XVII. 23.
XIX. 8	XVII. 24.
XX. 1.	(IX. 1).
XX. 2	IX. 1a.
XX. 3, 4	IX. 1b, 2a.
XX. 5, 6	IX. 2b, 3a.
XX. 7	IX. 3b.
XX. 8	IX. 3c.

V.	Ā.
XX. 9	IX. 4, 5.
XX. 10	IX. 5.
XX. 11	IX. 6.
XX. 12	IX. 6, 7a.
XX. 13	IX. 7b, 8a.
XX. 14	IX. 8b.
XX. 15	IX. 8c.
XX. 16	IX. 9, 10a.
XX. 17-19	IX. 10b.
XX. 20-22	IX. 10c, 11.
XX. 23	Hir. pi. sū.
XX. 24	IX. 12.
XX. 25, 26	IX. 15, 12, 13.
XX. 27	IX. 13.
XX. 28	XIV. 32, IX. 13.
XX. 29	IX. 4, Baudh.
	XXVII. 3.
XX. 30	B. XVII. 6.
XX. 31	B. XVII. 7.
XX. 32	IX. 14, 15.
XX. 33-35	IX. 17, 18; B.
	XXVIII. 1.
	XXVI. 7, 6.
XX. 36	IX. 18, 17.
XX. 37, 38	IX. 18, 19.
XXI. 1	XIV. 29; X. 5; B
	XXVIII. 9.
XXI. 2	X. 13, 14.
XXI. 3	B. XXIX. 3, 4.
XXI. 4	B. XXIX. 4; Ā.
	XIV. 18.
XXI. 5, 6a.	XIV. 19.
XXI. 6b-9	XIV. 20.
XXI. 10, 11	XIV. 23-25.
XXI. 12	XIV. 24; B.
	XXIX. 1, 2.
XXI. 13	XIV. 26.
XXI. 14	XIV. 27.
XXI. 15	XIV. 28.
XXI. 16	XIV. 29, 30.
XXI. 17	XIV. 30, 34, 33; B.
	XXIX. 6.
XXI. 18	XIV. 33; B.
	XXIX. 6.

L. Acknowledgment of thanks.

At the end of this Preface I have to acknowledge my heartiest thanks, for putting manuscript material at my disposition, to the Anglo-dāyānand College at Lahore, to the Librarian of the University of Lahore, to the Director of the Adyar Library at Madras, but above all to Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar of Ākulamannāḍu, who most kindly and disinterestedly allowed me the use of his valuable manuscripts.

W. CALAND.

वैखानसश्रौतसूत्रम् ।

अथान्याधेयं व्याख्यास्यामो^१ ब्राह्मणो वसन्ते राजन्यो ग्रीष्मे
 वैश्वः शरदि रथकारो वर्षासु^२ सर्वे शिशिर इत्येके^३ रोहिणी-
 कृत्तिकाश्रुगणिरः पुनर्वसूत्तरानूराधाश्रवणहस्तविशाखास्वेकस्मि-
 न्नक्षत्रे^४ ऽमावास्यायां पौर्णमास्यां वादधीत^५ कृत्तिकाश्रुगि-
 ५ मादधीतेति ब्राह्मणोक्तानि^६ काम्यानि नक्षत्राणि यथा-
 कामं^७ यत्रैतानि त्रीणि संभवन्त्यृतुर्नक्षत्रं पर्व तद्भद्रं^८ विप्रति-
 षेधे तु नक्षत्रमृतुश्च बलीयः^९ सोमेन यज्यमाण आदधीत
 नर्तुं न नक्षत्रं सूक्ष्मे^{१०} योपपादं^{११} शमीगर्भमश्वत्थं^{१२} यद्यशमी-
 गर्भं शुक्लाङ्कुरमशनिवाय्वनुपहतमग्न्यदग्धं बज्रपक्ष्यनावासमशुष्क-
 १० मशीर्णमन्यजात्यनुपहतं^{१३} गत्वा वैश्वानरसूक्तेन^{१४} प्रदक्षिणं कृत्वा
 प्रणमेत्^{१५} तेनैव^{१६} प्राचीमुदौचीं वा शाखां प्रागादि प्रदक्षिणं
 केदयित्वा प्रागग्रमुदगग्रं वा निपातयेत्^{१७} पतितोत्तरमधरं

१ ० विशाखेष्वे० HR.

२ See TBr. I. 1. 2.

३ सूक्ष्मेत् AMLTV and Vyākhyā (one copy), सूक्ष्मेद् GB and Vyākhyā (another copy).

४ Thus AMLTV, बज्रपक्ष्यनावास० H.; G. incompl.; to the accusative वृत्तम् is to be supplied.

५ Vaikh. Samhitā II. 10; see note 15 on the English translation of the Smārtasūtra I. 21.

६ This means: "repeating the same sūkta."

मूलमयं च यथा ज्ञेयं तथाङ्कयित्वा शाखापत्राणि प्रहापयति ।
 तां द्विधा च्छेदयित्वाधोभागेनाधरामरणिं^१ त्वक्पाथ्योर्ध्वभागां
 विगतत्वचं विशोषितां चतुर्विंशत्यङ्गुलायतामष्टाङ्गुलिविस्तारां^२
 चतुरङ्गुलोल्लतां तथोत्तरभागेनोत्तरामरणिं^३ च गायत्र्या
 करोति । तत्र^४ प्रथमानि यानि चत्वार्यङ्गुलानि गिरश्चतुः^५
 ओचमास्यं च^६ द्वितीयानि यानि^५ ग्रीवा वल्लो हृदयं^६
 स्तनस्तृतीयान्युदरप्रभृतीनि^७ चतुर्थानि ओणी^८ पञ्चमान्यूरू^९
 षष्ठानि जङ्घे^{१०} पादावित्येक^{११} एवमरणी सर्वैरङ्गैः संपूर्णै
 भवतो^{१२} यच्छीर्षिणं मन्यति शीर्षक्तिमान्यजमानो भवति ।
 यद्व्रीवायां वेपनो ऽयं निर्मन्येद्यदुदरे ऽनारभो^{१३} ऽस्य यज्ञो^{१४}
 भवत्यूरू रक्षसां योनिर्जङ्घे पादौ पिशाचानां ओणी देवानां
 योनिस्तस्माच्छ्रोण्यामेव प्रथमं मन्येन्मूलादष्टाङ्गुलं परित्यज्याग्राच्च

१ भेदयित्वा instead of च्छेद० AHLGB.—अरणीं AHG.

२ Read अष्टाङ्गुलवि० ? thus LB.

३ अरणीं again AHG.

४ With the foll. passage cp. the Kāthaka Agnyādheya-brāhmaṇa published in Versl. en Meded. der Kon. Akad. v. Wetensch. te Amsterdam, Afd. Lett. 5e Reeks, 4e deel, page 482. This brāhmaṇa must be the source of our passage.

५ Om. in L and added by second hand in B.

६ वल्लोहृदयस्तनं LTV ; ०स्तनास् GRB.

७ एवमरणी....संपूर्णै भवतो AHRB ; G अरणी....संपूर्णै, the rest is broken off ; with this reading agrees the quotation from our text in the Comm. on Hir. śrs., page 286 ; एवमरणि..संपूर्णै भवति TV.—एवमरणिः....संपूर्णा भवति ML and the Kāth. brāhmaṇa cited above.

८ Thus AHR and the citation in the Vaijayantī ; नारभो T ; नारंभोऽस्य यज्ञो M ; नारंभोऽस्य यज्ञो L ; G omits the two words यदुदरे.

द्वादशाङ्गुलं पार्श्वतस्त्रीणि^१ त्रीण्यङ्गुलानि प्रथममन्यन^२ । एवं प्रजननं कुर्वीतोत्तरारणेरष्टाङ्गुलयुक्तिनाहं यथायोगपरिणाहं प्रमन्यं क्वित्वा^३ मन्यमूले संधत्ते^४ । तेन सहितः षड्विंशत्य-
ङ्गुलायतो मन्यो भवति^५ । तथा किद्रमित्युक्तानां^६ प्राक्शिरा
५ अरणस्तथा वेदिः^७ ॥ १ ॥

गृहे सौम्ये पश्चिमपूर्वायतां तथानुवंशां^८ पूर्वदक्षिणयोर्दार-
युतामग्निशालां^९ कल्पयत्यस्थिरोमकेशाङ्गारतुषकाष्टाश्लोष्ट-
पिपीलिकादीन्वर्जयित्वा^{१०} मृदा शुद्धया^{११} । पश्चिमे भूरिति
गार्हपत्यायतनं रज्ज्वाष्टादशाङ्गुल्या वृत्तं भ्रामयित्वाष्टाङ्गु-
१० लोन्नतं स्थण्डिलं कृत्वा परितश्चतुरङ्गुलिविस्तारं हित्वा^{१२} मध्ये
षडङ्गुलं निम्नं खनति^{१३} । शिष्टं तदूर्ध्वमेखला^{१४} स्यात्तत्परिगतां
चतुरङ्गुलिविस्तारोन्नतामधोमेखलां करोति^{१५} । तस्मात्प्राच्यामष्ट-

१ MV om. त्रीणि.

२ प्रथमे मन्यने H ; प्रथमं मन्यनं AV.

३ ०ङ्गुलं युक्तानाहं यथायोगपरिणाहं प्रथमं मन्यं भित्त्वा M ; ०ङ्गुलं युक्तानाहं प्रथमं क्वित्वा ALG ; ०ङ्गुलं युनक्ति यथायोगपरिणाहं प्रमन्यं भित्त्वा H ; ०ङ्गुलपरिणाहं प्रमन्यं चौर्त्वा cit. in the Vaijayanti ; ०ङ्गुलं युक्तानाहं प्रथमं भेदयित्वा T ; ०ङ्गुलं युक्तानाहं प्रथमं भित्त्वा V ; ०ङ्गुलं युक्तिनाभं यथायोगपरिणाहं प्रथममन्यं क्वित्वा B. The reconstruction of the original reading is highly difficult !

४ ०मित्युक्तानां MTLAG ; ०मित्युक्तानां HB ; ०मित्युक्तं cit. in the Vaij.

५ तथानुवंशां पूर्व० AG ; तथानुमंशां TV ; तथानुवंशं B ; तथाभुवं प्राचीन-प्रवर्णं प्रकल्प्य H ; तथानुमतविशालां ML.

६ द्वारयुगां citation in the Vaij. ; मन्तरीं शालां citation in Vaij. ; शालां H.

७ कल्पयति AMBLG ; कल्पयित्वा VT and citation in Vaij. ; प्रकल्प्य H and Vyākhyā.

८ Thus LAG ; भित्त्वा HB ; वर्जयित्वा M ; कृत्वा V.

९ ०ध्वमेखला MLBV ; ०ध्वमेखला GAT.

पदप्रक्रमे^१ ब्राह्मणस्यैकादशप्रक्रमे चत्रियस्य द्वादशप्रक्रमे वैश्य-
 स्थापि सुवरित्याहवनीयान्यायतनं चतुरश्रं चतुर्दिक्षु द्वात्रिंश-
 दङ्गुल्यायतमष्टाङ्गुलोननं स्थण्डिलं प्रकल्प्य पूर्ववत्परितो हित्वा
 मेखलामूर्ध्वां मध्ये^२ निम्नमधोमेखलां^३ करोति^४ । द्वयोर्मध्ये
 वेदिरसीत्युक्ता गार्हपत्याहवनीयसंबन्धां दक्षिणोत्तरयोश्चतु-
 रङ्गुलिविस्तारोन्नतां तदन्तरे षोडशाङ्गुलिविस्तारां^५ वेदिं
 कुरुते^६ ॥ २ ॥

वेद्यां^७ दक्षिणस्यां^८ पश्चिमे भागे भुव इत्यन्वाहार्यपचनं
 पञ्चविंशत्यङ्गुल्या^९ वृत्तं भ्रामयित्वा दक्षिणार्धे ऽर्धचन्द्राकारं
 स्थण्डिलं पूर्ववत्तस्योन्नतं मध्यनिम्नमूर्ध्वाधरा मेखला^{१०} च ।
 वेद्युत्तरं^{११} त्रिधा कृत्वा पूर्वभागोत्तरे^{१२} प्रक्रमे^{१३} वेद्युन्नतमुत्करं कुर्या-
 दाहवनीयात्प्राच्यां जन इति सभ्याग्न्यायतनं द्वादशाङ्गुलोनन-
 माहवनीयवच्चतुरश्रं स्थण्डिलं परितस्तथैव हित्वा द्वादशाङ्गुलं^{१४}
 मध्यनिम्नं चतुरङ्गुलिविस्तारोन्नतास्तिष्ठो^{१५} मेखलाः पञ्चाङ्गुलि-

१ तत्प्राच्याम् instead of तस्मात्प्रा० (see below) LTV ; अष्टपदप्रक्रमे all exc. H which has the usual अष्टप्रक्रमे.

२ मध्ये निम्न० GH ; मध्यनि० ARTBLV.

३ विस्तारोन्नतां MB only.

४ वेद्या दक्षिणस्याः G ; वेद्या दक्षिणस्यां AV.

५ Understand : रज्ज्वा.

६ मेखले G ; मेखला पूर्वा च RH.

७ Thus all the Mss. ; वेद्युत्तरं the Vyākhyā.

८ ०त्तरे प्रक्रमे HAGRB ; ०त्तरं प्रक्रमे T ; ०पूर्वभागान्तरे प्रक्रमे a citation in the Vaijayantī.

९ दशाङ्गुलं AHRGT ; द्वादशाङ्गुलं MLBV and the Vyākhyā.

१० चतुरङ्गुलं H only.

विस्तारा मध्यमा^१ मेखला^१ । तत्राच्यां मह इत्यावसथा-
गन्यायतनं त्रिकोणं पश्चिमदक्षिणोत्तरेषु पञ्चचत्वारिंशदङ्गुलायतं
स्थण्डिलं तस्योन्नतं मध्यनिम्नं द्वे मेखले च^२ पूर्ववदावसथं चतु-
रश्रमित्येके । सर्वेषां याज्ञिकानां यजमानस्याध्वर्योर्वा दक्षिण-
५ हस्तस्य मध्यमाङ्गुलेर्मध्यमपर्वणा मानमाचरति । ॥ ३ ॥

युक्तः श्रद्धान्वितो^३ विप्रैरनुज्ञातः केशान् रोमनखानि च
वापयित्वा विधिना स्नात^४ इषे त्वोर्जे त्वेत्यादि स्वाध्याय-
मधीयीत शतं प्राणायामांश्च^५ कृत्वा^६ ध्यायन्नारायणमुपोष्य
सपत्नीको घृतमिश्रं हविष्यं चोरेण प्राश्नात्युक्तव्रतमाचरन्त्याव-
१० नार्थममात्यहोमान् कूष्माण्डहोमांश्च^७ जुहुयादहन्युपवसथे सर्व-
कामार्थमग्नीनाथास्य इत्युक्ता यजमानः केशश्मश्रुरोमाणि वपते^८ ।
न वपते^८ इत्येके । ततो ऽभ्युदयश्राद्धं कुर्वीत । दैविकवत्सर्वं ।
द्वौ विश्वेदेवौ चतुरः पितृन् वृणीते । नान्दीमुखाः पितरः
सानुगाः प्रियन्तामित्यारार्थार्थं ददाति । दूर्वाचतयुक्तमुदकुम्भं^९
१५ निधाय पूर्ववदैविकं पैतृकं च ऊत्वा तदानीमुदकुम्भाङ्गिर्यासु

१ मध्यमा मेखला AHRB ; मध्यमे० GMLTV, Vyākhyā.

२ च om. G only.

३ BG ins. यजमानो.

४ स्नात्वा TML ; स्नात AHGRB and a citation in the Vaijayanti (page 285).

५ ०यामं च AGHRB.

६ कुर्यात् AHGRB.

७ कूष्माण्डं च AHGRB.

८ Thus GB ; वपते नपचपत H ; वापयेत् न वापयत M ; वापयते न वापयत LTV ; वापते न वापयति इ० A ; न वपत R.

९ ०चतौदकुम्भं TMLV ; ०चतयुक्तौदकुम्भं AHBGR ; the Vyākhyā as given in the text.

गन्धा रसा उति^१ यजमानो ऽभिषिच्य पुण्याहं वाचयति ।
 स्वस्ति नो मिमीतां कृणुष्व पाजः स्वस्तिदा विशस्पतिरिति^२
 प्रतिसरं^३ वद्धा तस्मिन्दिने^४ ब्राह्मणानुक्तलक्षणा नृत्विजो वृत्वा
 संपूज्य मधुपर्कं ददाति । यजमानः पत्नी च नवैर्वस्तोत्तरीय-
 पुष्पाद्यैरलंकृतौ भवतौ । ऽध्वर्युर्यो अश्वत्थः शमीगर्भ इत्यरणौ^५ ५
 उद्धृत्याश्वत्याद्धववाहादिति संभरत्यायुर्मयि धत्तामिति संभृते^६
 अभिमन्त्रयते । ऽधिवृत्तसूर्य औपासनाद्दीप्ताञ्जकलान्यजमान
 आयुषे वो गृह्णामीति पञ्चभिः शरावे गृह्णत्यायुर्माविशत्विति
 गृहीत्वा तान्युपोत्तिष्ठति^७ ॥ ४ ॥

अपरेण गार्हपत्यं पालाश्या शाम्या^८ वा शाखयापेत १०
 वीतेति त्रिवीधीस्त्यपक्रममुदगन्तं^९ मार्जयित्वोद्धृत्यमानमित्यु-
 दृत्य^{१०} शं नो देवीरित्यवोच्य तमग्निं ब्राह्मणैर्दैनिकमादधाति ।

१ For the mantra see note 26 on the translation of Vaikh. smārtasūtra I. 3.

२ For the mantras see note 21 on the translation of Vaikh. smārtas. II. 2.

३ Thus AHRG and Vyākhyā ; प्रतिसरं TVML.

४ Thus MLTV ; तद्दिने HGB ; तदस्मिन्दिने A.

५ Thus BG ; ०त्यरणौ उ० A, ०त्यरणौसु० THMLV, cp. Hir. śrs. III. 2.

६ Thus TLAV, cp. again Hir. ; संभृतोभिमन्त्र० M ; संभृतामभि० HB ; संभृतावभि० GR.

७ Thus the Vyākhyā ; ०त्तिष्ठते MLAGTRBV.

८ Thus AG and Vyākhyā ; शम्या the other Mss.

९ Cp. the Smārtasūtra V. 2 : 71. 9 and for वीधौ note 15 on the translation ; the Mss. exc. LR read ०विधौ ; G broken off ; स्त्रिरपक्रमसु० B ; ०स्त्यपक्रम० VML.

१० Thus A and Vyākhyā ; उद्धृत्य the other Mss.

निर्मन्थ्यमम्वरीषमुत्तपनीयं वेत्येके । यद्यौपासनं नः शिष्यते
 सायमत्र जुहुयानिशायामपरेण ब्राह्मौदनिकं लोहितमानडुहं
 चर्म प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तीर्य तस्मिंश्चतुःशरावं ब्रह्मौदनं
 निर्वपत्याकृत्यै त्वा कामाय वेति निरूपानभिष्टश्याङ्गिः प्रोक्ष्य
 ५ चर्मण्यलूखलं निधाय निरूपानोप्यावहन्ति । शूर्पेण तुषान्विविच्य
 प्रजा स्थालीमिति^१ स्थालीं संशोध्य तस्यां ब्रह्मणे जुष्टं
 निर्वपामीति चतुःशरावैश्चतुर्धा तण्डुलानावपति । न निर्णेनेति
 नान्ववस्त्रावयति । पयसि अपयति । चतुर्षु वा पात्रेषु अपयित्वा-
 मिधार्योदगुदास्य दद्यां ब्रह्मौदनादुद्धृत्य प्रभूतेन सर्पिषोपसिच्य
 १० प्र वेधसे कवये मेध्यायेति जुहोत्युपतिष्ठते वा ॥ ५ ॥

तं चतुर्धा व्युद्धृत्य^२ प्रभूतेन सर्पिषोपसिच्य ऋत्विग्भ्यो
 ददाति । ते प्राश्नाचम्य^३ राद्धस्ते ब्रह्मौदन इति प्रशंसन्ति ।
 तेभ्यो वत्सतरं ददाति । स्थाल्यामाज्यशेषमानयति । तस्मिन्नाद्राः
 सपलाशाः प्रादेशमात्रीर्लक्षणाश्चत्यस्य तिस्रः समिधो ऽभ्यज्य
 १५ चित्रियादश्चत्यादित्यभिमन्त्य समिधाग्निं दवस्यतोप त्वाम्ने
 हविश्रतीस्तं त्वा समिद्भिरङ्गिर इति तिसृभिर्गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य
 ब्राह्मौदनिके ऽग्रावादधाति समिध्यमानः प्रथमो नु धर्म इति
 त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य त्वामग्ने समिधानं यविष्ठेति जगतीभि-

१ Only H om. न, but cp. Āp. V. 7. 8.

२ See note 13 on the translation of Vaikh. smārtasūtra III. 5.

३ Thus (and cp. Hir. III. 3) RG and the Vyākhyā; ०भ्युद्धृत्य M; ०र्धा उद्धृत्य H; ०र्धाप्युद्धृत्य LTV; ०र्धाउद्धृत्य A.

■ आचम्य om. GTB.

वैश्वस्यात्र मिथुनावसिक्त्रेतसौ गावौ ददात्येतमग्निमितो
 धारयन्त्येकाहं द्व्यहं त्र्यहं चतुरहं द्वादशाहमृतुं संवत्सरं वानुगत
 एतस्मिन्नग्नौ प्रयाणे यजमानस्य च पुनरेवं विहितं ब्रह्मौदनं^१
 ब्राह्मौदनिको^२ यजमानो व्रतं चरति^३ न स्त्रियमुपैति न
 मांसमश्नाति नास्य गृह्णादग्निं हरन्ति^४ नान्यतश्चाहरन्ति^५
 यदि संवत्सरे नाधातुं शक्नुयात्पुनरेवं ब्रह्मौदनं विहितं^६ श्व
 आधास्यमानश्च^७ ब्रह्मौदनं पचत्यध्वर्युश्चैतां रात्रिमेतद्व्रतं चरति^८
 प्रजा अग्ने संवासयेत्युत्तरेण गार्हपत्यायतनं कल्माषमजं संयच्छे-
 च्छल्कैरग्निमिन्धान इति शल्कैस्तां रात्रिं विनिद्रो यजमानो
 ऽग्निमिन्द्रे^९ ॥ ६ ॥

१०

वेद्यां संभृतान्संभारान् संगृह्णाति^१ वैश्वानरस्य रूपमिति
 सिकता यदिदं दिवो यदद इत्यूषान् ऊतीः कुर्वाण इत्या-
 रवृद्धतम्^२ ऊर्जं पृथिव्या इति वल्मीकवपां प्रजापतिसृष्टाना-
 मिति सूदं यस्य रूपमिति वराहोद्धतं^३ याभिरदृष्टहदिति
 शर्कराश्च^४ सप्तैतान्यार्थिवाञ्कुड्डान्प्रत्येकं कुडुवं^५ शरावे पृथगेव^६
 गृहीत्वाश्चो रूपं कृत्वेत्याश्वत्यं प्रादेशमात्रं सपत्राग्रमूर्जः पृथिव्या
 अध्युत्थितो ऽसौत्यौदुम्बरं गायत्र्या ह्रियमाणस्य देवानां ब्रह्म-

१ Thus GAB; ०निका TVML; ०निके H.

२ हरन्ति AHGVBT; हरति ML.

३ Thus all exc. M, which has ०मानस्य; cp. Āp. V. 7. 15.

४ Emended; ०ग्निमिधेत् AHGTRV; ०ग्निमन्येत् ML; ०मिन्धे B.

५ Thus AGLV; ०द्धतम् BMT; H corrupt.

६ ०द्धतं again BMT.

७ ? कुडुपं LVTM and Vyākhyā (one copy); कुडुवं H; कुडुवं AG and Vyākhyā (another copy); B worthless.

वादमिति द्वाभ्यां पालाशं यथा ते सृष्टस्याग्निरिति शमीं यत्ते
 सृष्ट्येति वैकङ्कतं यत्ते तान्तस्येत्यग्निहतं यत्पर्यपश्यदिति
 पुष्करपर्णं या ते अग्ने ओजस्विनी तनूरिति मुञ्जकुलाय-
 मित्यष्टौ^१ वानस्यत्यान्यूर्वमसंशुष्कान्^२ क्रिमिलेपवर्जानिकैकं पञ्च-
 ५ दश गृहीतान्सर्वान्यथालाभं वाग्ने रेतश्चन्द्रमिति^३ रजतं हिर-
 ण्येन सह संगृह्णाति^४ यो अश्वत्थः शमीगर्भं इत्यत्रैके^५ ऽरणी^६
 च संभरन्ति^७ यं त्वा समभरं जातवेद इति यजमानः सर्वा-
 न्संभारान्पुनः संगृह्णात्युपव्युषं सर्वाधानिनो^८ ब्राह्मौदनिके ऽग्नौ
 प्रातरौपासनहोम इत्येके^९ जातवेदो भुवनस्य रेतो ऽयं ते
 १० योनिर्ऋत्विय इति द्वाभ्यामस्मिन्नग्रावरणी निष्ठतति^{१०} ॥ ७ ॥

मयि गृह्णामि यो नो अग्निरिति द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृहीत्वा
 दोह्या च त इत्यरणी यजमानाय प्रयच्छति^१ मही विश्वनी-
 त्यरणी^२ प्रदीयमाने यजमानः प्रतीक्षत^३ आरोहतं दशतमिति
 प्रतिगृह्य ऋत्वियवती स्यो अग्निरेतसावित्यभिमन्त्य मयि
 १५ गृह्णामि यो नो अग्निरिति द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृह्णातीदमह-
 मनृतात्सत्यमुपैमीति वाचं यच्छत्यग्नी रक्षांसि सेधतीत्यध्वर्यु-

१ अष्टौ om. ATVL.

२ पूर्वमसंशुष्कान् BM ; पूर्वचमसंशुष्कान् H ; पूर्वमसंशुष्कान् LGTV ;
 पूर्वमसंशुष्कान् A.

३ वा ins. HB.

४ Thus GB ; इति चैके अरणी H ; इत्येके । अरणिं ML ; इत्येके अरणीं
 AV. (Vyākhyā : अत्रैके यो अश्वत्थ इत्यरणिं च संभरन्ति). All the Mss. exc.
 A संभरन्ति.

५ Thus LTV ; सर्वाधायिनिनो M ; सर्वाधानो H ; सर्वधानिनो A ; सर्वा-
 धायिनो GB.

६ विश्वनी ६० MLTV ; विश्वनीरि० HAG.

ब्राह्मौदनिकमभिमन्त्र्य तमनुगमयति ^१ यजमानः पञ्चधाग्नौ-
 न्यक्रामदिति पञ्चधाग्नौ संकल्पयेदिदं ^२ विष्णुरिति त्रिधा ^३
 वा ^४ । गार्हपत्यान्वाहार्यपचनाहवनीयसम्भावसथ्यानामायत-
 नानि शुन्धध्वमिति गोमयेनोपलिप्यापेत वीतेति पूर्ववत्संमृज्य
 रक्षोहणमेतो ^५ न्विद्रमित्यवोचति ^६ शं नो देवीरित्येके ^७ मयि
 देवा इत्यादिभिश्चतुर्दिशं दर्भान्संन्यस्योद्धन्यमानमिति सौवर्णेन
 राजतेन ^८ वा नवधा खनेत् ^९ ब्रह्म जज्ञानं पूतं ह्यतन इति ^{१०}
 द्वाभ्यां प्रादेशसंमिताः प्रागन्तास्तिस्त्रस्तथोत्तरान्ताश्च ^{११} लेखा ^{१२}
 उल्लिख्य ^{१३} सावित्र्यावोच्य शं नो देवीरिति संभारान्प्रोच्याय-
 तनेषु हिरण्यं निधायोदयं तमस उदृत्यं चित्रमिति पृथक्पृथक् ^{१४}
 स्थण्डिले जुहोति ^{१५} ॥ ८ ॥

सिकतार्धं द्विधा कृत्वार्धं गार्हपत्यायतने निवपत्यर्धं दक्षि-
 णाग्रेरितरार्धं ^{१६} त्रिधा कृत्वा पूर्वस्यायतनेषु ^{१७} सम्भावसथ्ययोरना-
 रम्भे सर्वमाहवनीय ^{१८} एवं कृत्वेतरान्पार्थिवान्निवपत्यग्नेर्भस्मासीति

१ Thus HLABTV and the Vyākhyā; विकल्प० M; कल्पये० G.

२ त्रिविधा वा M; विधाया H; त्रिधा वा GTBVL; त्रिधा A.

३ यतो न्वि० the Vyākhyā, cp. the Calc. ed. of Vaikh. smārtasūtra note 1 on page 10. (रक्षोहणयतो L).

४ Thus GMATB; रज० H and Vyākhyā; राजि० L.

५ Thus AMVTBLG; पूतं ह्यतन इति H; पूत ह्यतनेन इति the Vyākhyā; cp. Smārtasūtra, I. 9:10. 4, and note on the Translation.

६ प्रागन्तास् TGV and the Vyākhyā (both copies); प्रागन्तास् B; प्रागन्तास् the other Mss.

७ लेखा उल्लिख्य H and Vyākhyā; लेखाः षड्विलिख्य GTVML; रेखाः षड्विलिख्य A; लेखाः षडुल्लिख्य B.

८ Thus all the Mss. (understand: आयतने), M only दक्षिणाग्रावि०.

सिकताः^१ संज्ञानमसौत्यूषान्निवपन्यददश्चन्द्रमसि^२ कृष्णं तदि-
 हास्त्विति^३ मनसा ध्यायत्युदेह्यग्र इत्यखूद्धतं यत्पृथिव्या इति
 गार्हपत्यायतने वल्मीकवपां निदधाति यदन्तरिक्षस्येति दक्षि-
 णाग्नेर्यद्विवो ऽनामृतमित्याहवनीयस्य तूष्णीमितरयोस्तत्समुद्रा-
 ५ निति सूदमियत्यग्र आसौरिति वराहोद्धतमदो देवौरिति शर्करा
 निवपन्यं देष्टि तस्य वधं मनसा ध्यायति^४ लोहान्यौदुम्बराणि
 वा पार्थिवानां स्थाने विकल्पार्थानि भवन्त्युतं स्तृणामौत्याय-
 तनेषु संभारान्स्तृणाति^५ सं या व इत्यूषान्सिकताश्च संसृजति^६
 सं वः सृजामीति वानस्यत्यान्संसृज्येतः प्रथमं जज्ञे अग्निरिति
 १० सकृदेवैकैकस्मिन्निवपति^७ तत्तत्संभारसंग्रहणमन्त्रैरित्येके^८ ॥ ६ ॥

यास्ते शिवास्तनुव इति गार्हपत्ये सौवर्णे रुक्मशकलमुत्तरतः
 संभारेषूपास्य चन्द्रमग्नमित्युपास्तमभिमन्त्य द्वेष्टाय राजतं
 रुक्ममतिप्रयच्छति^९ यदि द्वेष्टं न विन्देत्तां दिशं प्रति निरस्येन्न
 तत्पुनराददीतैवं सर्वेष्टायतनेषूपास्य निरस्येद्विवस्त्वा वीर्येण
 १५ कल्पेतां द्यावापृथिवी इति द्वाभ्यां सर्वान् न्युपान्संभारान्कल्प-
 यति^{१०} संसृता अग्नयो मा कश्चनान्तरेण संचारिष्टेति गोप्तार-
 मादिश्य प्रभाते ब्राह्मौदनिकस्य भस्मापोदूह्य तत्र मुञ्जकुलाय-
 मास्तीर्य प्रतीचीनप्रजननामधरारणिं^{११} निधाय चित्तिः सुगिति
 दशहोत्रोत्तरारणिं^{१२} प्रजनने निधायाधरामरणीं^{१३} मन्यमात्मानं^{१४}

१ Thus AHTV ; निवपति यद० ML ; निवपत्यद० GB.

२ AHG ins. चन्द्रमसि कृष्णं ।

३ Thus emended ; रुक्ममिति प्र० the Mss.

४ ०धरामरणौ BGR ; ०णिं H, ०णीं the other Mss.

५ ०त्तरामरणौ BGT.

६ Thus MLGTBV ; ०धरारणिमर्धमा० H ; ०धरामरणौमर्धमा० AR.

विष्णुं जन्यमग्निं च ध्यायन्सहाग्रे ऽग्निनेति मन्यत्युपतिष्ठत्यश्वे ।
मथ्यमाने चतुर्होतन्यजमानं वाचयत्युपावरोहेति जायमान-
मग्निमभिमन्त्रयते । यजमानो वाचं विमृजते । जाते
वरं ददाति । प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभिप्राणिमि प्राणे त्वामृत-
मादधामीति द्वाभ्यां जातमग्निमभिजिघ्रत्यहं त्वदस्मीत्यभि-
मन्त्रयते ॥ १० ॥

अध्वर्युरजन्नग्निरिति तमग्निमभिमन्त्र्याजीजनन्नमृतं मर्त्यास
दत्यञ्जलिना परिगृह्णाति । शरावे करौषादिषु जातमग्निं
निधाय सम्राडसि विराडसीति शल्कैः समिन्द्वे । यजमानः
पत्नी च क्षौमे परिधायापवृत्ते ऽग्न्याधेये ऽध्वर्यवे दद्यातां ।
रथन्तरे गीयमाने ऽग्निं प्राञ्चमुद्धृत्यासीनः प्रागुदयाङ्गार्हपत्य-
मादधाति प्रथमाभ्यां व्याहृतीभ्यां ऋगूणां त्वा देवानामिति
भार्गवस्याङ्गिरसां त्वा देवानामित्याङ्गिरसस्यादित्यानां त्वेत्य-
न्येषां ब्राह्मणानां वरुणस्य त्वेति राज्ञ इन्द्रस्य त्वेति राजन्यस्य
मनोस्त्वेति वैश्यस्य ऋभूणां त्वेति रथकारस्य भूमिर्भूमेति प्रथ-
माभ्यां सर्पराज्ञीभ्यां घर्मः शिरस्तदयमिति प्रथमेन च घर्म-
शिरसा यास्ते शिवाः प्राणं त्वामृते दिवस्त्वा वीर्येणाग्रे गृह-
पते ऽहे बुध्य परिषद्येति चतसृभिर्गार्हपत्यायतने संभारेष्वग्निं
ज्वलन्तमभ्यादधात्यग्र आयाहि सम्राडसि विराडसीति शल्कैः

१ चतुर्होतारं B.

२ विमृजति MLTV.

३ Thus all the Mss. exc. H, which omits तम्.

■ प्राणे RB and the Mantrasamhitā; प्राणं (or प्राणस्) the other Mss. and the Vyākhyā.

५ चतसृभिः om. HR; त्रिभिः G.

समिन्द्रे^१ यजमानः सुगार्हपत्य इत्याहितं गार्हपत्यमुपतिष्ठते
तत्तदाधानमन्त्रैश्चाध्वर्युर्ग्राम्यारण्यौषधिबीजानि^२ यथालाभमाज्ये
ऽवधाय या ते अग्ने पशुषु पवमाना प्रिया तनूरिति शमन-
होमैराहितमग्निं^३ शमयेत्^४ ॥ ११ ॥

- ५ अन्वग्निरुपसामिति गार्हपत्ये ऽग्निप्रणयनीयानिधानादीष्याश्च
पुरस्तात्स्थापयत्योजसे^५ बलाय लोद्यच्छे यस्त आत्मा दिवः
पृथिव्या उदु त्वा विश्वे देवा इति चतसृभिर्गार्हपत्यादाहवनीयं
शराव उद्धृत्य तं^६ सिकतापूरितेन पात्रेणोपयम्य जानुदघ्न^७
उद्यच्छति^८ तस्मिन्धार्यमाणे वामदेये गौयमाने लौकिकं
१० मयितं वाग्निमाहृत्य दक्षिण्या द्वारोर्ध्वजानुरूपविश्याग्नीध्रो
द्वितीयया व्याहृत्या यथर्ष्याधानेनायं गौः पृश्निरक्रमीत्ति^९-
शब्दामेति द्वितीयतृतीयाभ्यां^{१०} सर्पराज्ञीभ्यां वातः प्राण इति
द्वितीयेन च घर्मशिरसा यास्ते शिवास्तनुवो व्यानं त्वामृते
दिवस्त्वा वीर्येणाग्ने ऽनपा मयोभुवेति^{११} संभारेष्वन्वाहार्यपन-
१५ मादधाति^१ गार्हपत्यादग्निमाहृत्येत्येके^१ व्याख्यातो बीजहोमो
यजमानस्य चोपस्थानं^१ या वाजिन्नग्नैरित्यग्निनूरश्वस्य दक्षिणे
कर्णे यजमानं वाचयति^१ विक्रमस्व महा^{१२} असि प्राचीमनु

१ ०षधबी० M and Vyākhyā (one copy); ०षधिबी० the other Mss. and the Vyākhyā (another copy).

२ आहितमाहित० G.

३ स्थापयन्ति HRB.

४ तं om. HRB.

५ Thus emended; जानुदघ्नो (घ्नो) द्यच्छ० MB; ०दघ्नान्नोद्यच्छति the other Mss.; जानुदघ्ने धारयति the Vyākhyā.

६ द्वितीयाभ्यां GRHB.

७ ०भुव इति RHG and Vyākhyā; ०भूरिति BM; ०भुवेति ALTIV.

प्रदिशं क्रमध्वमग्निनेति तिसृभिरश्वमुखाः प्राचीं गच्छन्तीत्यग्रे
 ऽग्निं हरत्यथ मध्यतो नाभिदग्ने तृतीयमास्यदग्ने^१ नाग्निमादि-
 त्यं च यवैतीमा उ मामित्यर्धाध्वे द्वियमाणं यजमान उपस्था-
 वरं दद्यात्तस्मिन्नध्वर्युर्नाको ऽसीति हिरण्यं निधायातिक्रामति^२
 वृहस्पते परिदीयेति दक्षिणतो ब्रह्मा रथं रथचक्रं वा गार्हपत्या-
 दाहवनीयात्संततं त्रिः परिवर्तयति^३ यावत्त्रिः परिवर्तयति^४
 तावदभ्यस्यादिति प्राञ्चं पूर्ववाहमश्वं दक्षिणेन^५ पादेनोत्तरपार्श्वतः
 संभारानाक्रमयति^६ ॥ १२ ॥

यथाहितस्याग्नेरङ्गारा^७ अभ्यववर्तेर^८ सं प्रदक्षिणं परितो नीत्वा
 यदक्रन्द इति पुनरेव तथाक्रमयति^९ पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमश्वं^{१०}
 स्थापयत्यश्वाभावे ऽनडुहो ऽस्य पदे वादधीत^{११} कमण्डलुपद
 आदधीतेत्येके^{१२} यदिदं दिव इत्यग्निमभिमन्त्य पुरस्तात्प्रत्य-
 ङ्मुखस्तिष्ठन्सर्वाभिर्याहतीभिर्यथर्षाधानेन भूमिर्भूनास्य प्राणा-
 दिति प्रथमोत्तमाभ्यां सर्पराज्ञीभ्यामर्कश्चतुरित्युत्तमेन च घर्म-
 शिरसा यास्ते शिवा अपानं त्वामृते दिवस्त्वा वीर्येणाग्ने^{१३}
 सम्रादित्याहवनीयं^{१४} ज्वलन्तमग्निमूर्ध्वज्जुरेव^{१५} संभारेष्वश्वस्य पद

१ ०दग्नेयास्यदग्ने तृतीयं GB.

२ Thus B ; ०वर्तयतीति । वत्तिः परिवर्तयति HR ; परिवर्तयति । तावदभ्य-
 LTV ; परिवर्तयति यावत्ति परिवर्तयतां A.

३ Thus GRHB ; दक्षिणपादेन VMLT ; दक्षिणपादानुत्तरं A.

४ आक्रमयति H ; आक्रमयति AMLBG ; आक्रमयति TV, Vyākhyā.

५ This sentence belongs to the preceding khaṇḍa, cp. Āp. V. 14. 14.

६ आहवनीयं om. HGRB ; perhaps it is to be considered as superfluous.

७ ०ग्निमूर्ध्वज्जुरेव G ; ०ग्निमूर्ध्वरेव B ; ०ग्निमूर्ध्वरेतसं M ; all the other Mss. om. ऊर्ध्वज्जुर्, only H has a trace of it.

आदधाति यज्ञायज्ञीये वहति श्यैते च गीयमाना १ आहिते
वारवन्तीयं गायति १ प्रतिषिद्धान्यग्न्याधेये सामानि व्याहृतीभि-
रेवोद्गीथं २ भवतीत्येके १ लौकिकं मथितं वाग्निमाहृत्याहव-
नीयाद्वा पञ्चम्या व्याहृत्या चतुर्थ्या च यथर्थाधानेन सभ्या-
५ वसथ्यौ संभारेष्वादधाति १ व्याख्यातो बीजहोमो यजमानस्य
चोपस्थानमनग्रे व्यानग्रे सर्वमायुर्व्यानग्रे ऽहं त्वदस्मि ये ते अग्रे
शिवे तनुवाविति चैतैराहवनीयमुपतिष्ठते १ ॥ १३ ॥

अग्न आयूष्यग्रे पवस्वाग्रे पावकेति तिसृभिराश्वत्थीस्तिष्ठः
समिध एकैकस्मिन्नाधानवदादधात्याहवनीये गार्हपत्ये दक्षि-
१० णाग्नौ सभ्यावसथ्ययोरिति वा २ सर्वकर्मस्वेषामेवानूपूर्व्यं ४
समुद्रादूर्मिर्वयं नाम चत्वारि षट्केति ५ तिसृभिस्तिष्ठः शमी-
मयीर्धृताक्ताः प्रेद्धो अग्रे दीदिहीत्यौदुम्बरौ विधेम त इति
वैकङ्कतौ ताः सवितुर्वरेण्यस्येति शमीमयी १ ततस्तृष्णौ प्रात-
रग्निहोत्रं जुहोत्यथवाज्यं ६ संस्तृत्य चतुर्गृहीतेनाष्टगृहीतेन वा
१५ सुचं पूरयित्वा ध्यायन्नारायणं जुहोति १ साग्निहोत्रस्य स्थाने
भवति १ यजमानो ऽपरेण सर्वानग्नींस्तिष्ठन्ते ते अग्रे शिवे
तनुवाविति शिवाभिस्तनूभिरुपतिष्ठते १ यास्ते अग्रे घोरास्तनुव-
स्ताभिः पाप्मानं गच्छेति यजुषोपस्थाय यास्ते अग्रे घोरास्तनुवः

१ ० नं ML only ; cp. Āp. V. 16. 8.

२ एतैर् om. HG.

३ वा om. B.

४ एषामेवं वानुपूर्व्यं (० पूर्व) AVTM.

५ Thus GB, agreeing with the Mantrasamhitā ; षट्कादिति the other Mss.

६ अपि वा instead of अथ वा B.

चुच्च दृष्ट्वा चेति घोराभिश्चात्रामुमिति द्वेष्टस्य नाम गृह्णात्यप
 उपसृशति^१ जुह्वं सुवं च संमृज्य पूर्ववत्सुचं पूरयित्वा पूर्णाहुतौ^२
 जुहोति^३ यजमानो वरं दत्त्वा पुनर्घोराभिरुपस्थाय शिवाभि-
 रूपतिष्ठते^४ नर्यं प्रजां मे गोपायार्थं पितुं मे गोपायं शस्त्रं
 पशून्मे गोपायं सप्रथं सभां मे गोपायाहे बुध्य मन्त्रं मे
 गोपायेति पञ्चभिर्विराड्गमैः^५ पञ्चाग्नीनुपतिष्ठते पञ्चधाग्नीनिति
 सर्वानथाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेदुपसन्ने परिदत्ते^६ हविष्यप्रोक्षिते
 सभामध्ये ऽधिदेवनमुद्धृत्यावोच्याच्चानोष्य^७ तेषु हिरण्यं निधाय
 निषसाद धृतव्रत इति राजन्यस्य जुहोति^८ प्र नूनमित्यावसथे
 परिषदो^९ हिरण्यं निधाय तस्मिन् जुहोति^{१०} ॥ १४ ॥

उत नो ऽहिर्वुध्य इत्यावसथ्यमभिमन्त्य यजमानाय शत-
 मक्षानध्वर्युर्ददाति^१ तेषु पणमानो यजमानः कृतं विजित्य
 तदन्नं अपयित्वा सभासङ्गो ब्राह्मणेभ्यः प्रददाति^२ त^३ आव-
 सथे^४ भुञ्जते^५ कल्पेतां द्यावापृथिवी ये अग्नय इत्येताभ्यां
 यथर्तुनाम्ना यजमानो ऽग्नीनुपतिष्ठते^६ प्रोक्षणप्रभृतौनि प्रति-^७

१ Thus L only, in accordance with the Vyākhyā; ०हुति, ०हुतिं or ०हुतौ the other Mss.; cp. Smārtasūtra I. 19; 18. 11 and note on the translation.

२ MTV ins. वा, L ins. कर्वा.

३ Uncertain; उपसन्ने परिदत्ते (so BG; परिषत्ते MLATV) missing in H. Read perhaps ऽपरिदत्ते.

४ ०क्षान् न्युष्य (perhaps preferable) GB.

५ Thus LAGTV; परिषदो H; परिषदेषा MB; परिषदो मध्ये the Vyākhyā; आवसथे मध्ये परिषदः Hir. III. 12, Āp. V. 19. 3.

६ Thus AG; ०ददाति आवसथे HLTV; ०ददाति तमवस० B; तस्मिन् अवसथे M.

पद्यते । वार्चमावाज्यभागावग्निर्मूर्धा भुव इति हविषो याज्या-
नुवाक्ये । अन्वाहार्यमासाद्याग्न्याधेयस्या द्वादशेभ्यो दक्षिणाः
ददाति । काममूर्ध्वं देयमग्नीधरं उपबर्हणं सार्वसूत्रमजं पूर्णपात्रं
च ब्रह्मणे ऽश्वं होत्रे धेनुमध्वर्यवे ऽनङ्गाहं । मिथुनौ गावौ वासो
५ रथश्च साधारणानि । यद्यनाढ्यो गामेकां दद्यात्सा सर्वप्रत्या-
न्नायो भवति । शेषो व्याख्यातः ॥ १५ ॥

अथाहिताग्नेर्द्वादशरात्रव्रतानि । न मांसमश्नाति न स्त्रिय-
मुपैति नानृतं वदत्यमृतमयपायौ स्वयं पादशोधचारलवणाश्च-
शमीधान्यं^१ भुञ्जानो ऽन्यत्र तिलेभ्यः^४ स्वयमिध्रहारो^५ ऽग्न्यागारे^६
१० संविशति । द्वादशरात्रमजसा अस्याग्नयो । नास्य ब्राह्मणो
ऽनाश्वान् गृहे वसेदतीतासु द्वादशरात्रिषु^७ पवमानहवींष्यनु-
निर्वपेत्संवत्सर ऋतौ मासे ऽर्धमासे चतुरहे त्र्यहे द्वाहे श्वो भूते
सद्यो वाग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये
पावकायाग्नये शुचय इति । त्रीणि हवींषि साकं समस्येत्यूर्ध्वं
१५ निरूप्योत्तरे^८ समस्येद्वाग्नयेनाष्टाकपालेन साकमेतानि हवींषि
समस्येदित्येके । अग्नेः पवमानस्याग्न आयूष्यग्ने पवस्वेति याज्यानु-
वाक्ये । त्रिंशन्मानं हिरण्यमस्य दक्षिणाग्निः पावकस्याग्ने पावक

१ Thus TV ; दक्षिणां the other Mss.

२ Thus GR ; देयमाग्नीध्रमुप H ; ०मग्नीध्रप० ML ; ०ग्नीध्र उ ATV.

३ Thus G ; ०लवणाज्यशमी० M ; ०लवणान्धशमी० B ; ०लवणाशमी०
HR ; ०लवणशमी० LATV.

४ तिलेन HR only.

५ Thus ATVB ; ०हरो MLR.

६ ०ग्न्यागारे RTVHML ; ०ग्न्यागारे GA.

७ द्वादशसु रा० G only.

८ Thus ALGTV ; पूर्वस्मिन् नि० MB ; पूर्ववत् नि० H.

स नः पावकेत्यग्नेः शुचेरग्निः शुचिब्रततम उदग्ने शुचयस्तवेति ।
 त्रिंशन्मानं हिरण्यं मध्यमस्य चत्वारिंशन्मानं हिरण्यमुत्तम-
 स्यैन्द्राग्रमेकादशकपालमनुनिर्वपत्यदित्यै घृते चरुं । सप्तदशा-
 दित्यस्य^१ सामिधेन्यो^१ ऽग्निना रयिं गयस्फान इति पुष्टिमन्ता-
 वाज्यभागाविन्द्राग्नी आगतं गौर्भिर्विप्र इत्यैन्द्राग्रस्योत त्वामदिते
 महौमू षु मातरमित्यादित्यस्य प्रेद्धो अग्र इमो अग्र इति
 संयाज्ये^१ संतिष्ठते स्वेष्ट्याधानम्^२ ॥ १६ ॥

होव्यन्प्रथममग्निहोत्रं दशहोतारं मनसानुद्रुत्य सग्रहमाह-
 वनीये ऊवाथ^३ सायमग्निहोत्रं जुहोति^१ व्याहृतौभिः प्रथम-
 मग्निहोत्रमुपसादयति संवत्सरे च^१ द्वादशरात्रमाधानादजस्ते-
 स्वाज्येनाहतवासाः^४ स्वयमप्रवसन्त्यजमानो ऽग्निहोत्रं जुहोति^१ यां
 प्रथमामग्निहोत्राय दुहन्ति साग्निहोत्रस्य^४ दक्षिणा^४ । प्रथमौ
 दर्शपूर्णमासौ यक्ष्यमाणश्चतुर्होतारं मनसानुद्रुत्याहवनीये सग्रहं
 ऊवा पूर्णां पश्चाद्यन्ते देवा अदधुरिति सारस्वतौ होमौ^६ ऊवा
 पूर्वस्मिन्पर्वणि पौर्णमास्यामन्वारभणीयामिष्टिं निर्वपत्याग्रा-
 वैष्णवमेकादशकपालं सरस्वत्यै चरुं सरस्वते द्वादशकपालमग्नये
 भगिने ऽष्टाकपालमग्राविष्णू सजोषसाग्राविष्णू महि धामे-
 त्याग्रावैष्णवस्य^१ प्र णो देव्या नो दिव इति सरस्वत्याः^१

१ आदित्यस्य om. LATV.

२ Thus GTV and the Vyākhyā; स्वेष्ट्याधानं ML; सेष्ट्या^० A; स्वेष्ट्या^० B; ग्न्याधानं H.

३ अथ in LATV; not in GB; the other Mss. are incomplete here.

४ Emended; वाससा or वासा the Mss.

५ साग्निहोत्रहोतुर्द^० VTA.

६ होमौ om. HGB.

पौपिवाः सः सरस्वतो ये ते सरस्व ऊर्मय इति सरस्वत आ
सवः सवितुर्यथा स नो राधाः स्यामरेति भगिनः । पुरस्ता-
त्स्विष्टकृतो जयानुपजुहोति मिथुनौ गावौ दक्षिणामावा-
स्यायां भविष्यन्त्यामादधानस्य^१ नान्वारमणौ यग्नेयमेवाष्टाकपालं
५ निर्वपेत्^२ ॥ १७ ॥

दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यान्वारममाणौ^३ व्याहृतौभिर्हवौव्या-
सादयति संवत्सरे पर्यागते^४ चाहिताग्नेर्भृतानि^५ सूर्योढो
ऽतिथिर्वसत्यै नापरुध्यो^६ यद्यपरुध्येतास्याग्निरनुगच्छेन्नवौस-
पक्षस्याश्रीयात्^७ क्लिन्नमेधो नाग्रावादध्यान्नाव्यन्तरमपो नाश्री-
१० यात्स्विष्टकृत इरिणे प्रदरे वा नावस्येन्न यजेत^८ हिंक्षत्य वाग्यतः^९
स्त्रियं संभवेदुज्जते ऽग्निहोत्रे नाश्रीयान्न नक्तमन्यत्रान्नाद्द्या-
त्पशुनानिश्वा संवत्सरे^{१०} न मांसमश्रीयादादिष्टसु मनसाग्निभ्यः
प्रहिणोमौति भक्षयति^{११} ॥ १८ ॥

पुनरग्न्याधेयस्याधानेन कल्पो व्याख्यातो^{१२} ऽग्निस्वाहितेषु
१५ यो ऽस्मिन्संवत्सरे बन्धुज्यानि पुत्रज्यानि वाभ्येति न वर्धते स्वेना-
ङ्गेन^{१३} वा व्यृध्यते^{१४} स उदास्य पुनरादधीत^{१५} दर्शने^{१६} पूर्णमासेन

१ Thus LGTV ; भविष्यन्त्यामाधानस्य M ; भवन्त्यामाधानस्य ARH.

२ चातुर्मास्यान् (masc.) ATVG ; ०मास्यान्वार० the other Mss.

३ संवत्सरे संवत्सरे चा० GBH.

४ Thus BAGV ; यद्यपरुध्येतास्याग्नि० H ; the other Mss. are more or less corrupt.

५ Om. LATV.

६ संवत्सरं AG ; the word is missing in TMLV.

७ Thus V ; स्वेनाङ्गेन वाप्यध्यते LG ; स्वेनाङ्गेन वा वृध्यते T ; स्वेन वाङ्गेनाप्युज्य B ; न स्तनेन व्यृध्यते HR ; न्गेनाङ्गेवाप्यध्यते M.

८ Om. H ; दर्शपूर्णमासेन LATRV.

वेद्वाग्नेयमष्टाकपालं वैश्वानरं द्वादशकपालमग्निमुदासयिष्यन्निर्व-
 पेदग्निर्मूर्धा भुव इत्याग्नेयस्य वैश्वानरो अजीजनत्पृष्ठो दिवौति
 वैश्वानरस्य । या ते अग्ने उत्सीदतः पवमाना या ते अग्ने पावका
 या ते अग्ने सूर्ये शुचिर्यास्ते अग्ने कामदुघा विभक्तौर्यास्ते अग्ने
 संभृतौर्ये ते अग्ने वानस्यत्या अगन्नग्निरिति सप्ताहुतौः पुरस्ता- १
 त्विष्टकृत उपजुहोति । सिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ज्वलतो ऽग्नीनु-
 त्सृजति यावद्दर्शपूर्णमासौ । संवत्सरं द्वादशाहं वा विष्टष्टाग्नि-
 र्भवति । तदानीमेवाङ्घ्रिग्रीन्समभ्युच्य ब्रह्मौदनं अपयित्वोप-
 वसति । रोहिणी पुनर्वसु अनूराधाश्च पुनराधाननक्षत्राणि
 प्रावृट्करदावृत् । न संभृत्याः संभाराः । संभृत्या वा । संभार- १०
 मन्वा भवन्तीत्येके^१ । यजूंषि न भवन्तीत्येके^२ । ऽग्न्यायतनेषु
 संवत्सरप्रवातान्दर्भान्संस्तीर्य भूमिर्भूवेति सर्पराज्ञौभिर्गार्हपत्य-
 मादधाति मध्यंदिन इतरान्सर्वान्वा मध्यंदिने । पुराणैर्दर्भैराह-
 वनीयं शराव उद्धृत्य यत्वा क्रुद्धः परोवपेत्यन्वाहार्यपचनमा-
 दधाति यत्ते मन्युपरोत्तस्येत्याहवनीयं । मनो ज्योतिर्जुषता- ११
 मित्याहितमुपतिष्ठते । पुनस्त्वादित्या रुद्रा इति द्वाभ्यामुप-
 समिन्द्वे । मनो ज्योतिर्जुषतामित्याहुतिं^३ जुहोति । सप्त ते
 अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति । सा पूर्णाहुति-
 र्भवति^४ । ॥ १६ ॥

१ इत्येके om. MLATV (the last three Mss. : संभृत्या वा भवति यजूंषि न भवन्तीत्येके).

२ This sentence not in GHB (and cp. the Vaijayanti on Hir., page 333); for ATV cp. note 1.

३ Thus TVMBL; इत्याहुतीर्जुं. AG; इति सिंदाहुतीर्जुं. H.

४ पूर्वाहु. A only.

आग्नेयमष्टाकपालं पञ्चकपालं वा निर्वपति ^१ प्रागुत्तमा-
 दनूयाजादुपांशु क्रियते ऽग्ने ऽग्निमग्निनाग्निरिति चतुर्षु प्रयाजेषु
 चतस्रो विभक्तीर्दधाति ^१ समिधाग्निं दुवस्यतेति बुधन्वत्याग्नेय-
 स्याज्यभागस्येह्येषु ब्रवाणि त इतौन्दुमती सौम्यस्याग्ने तमद्याधा
 ५ ह्यग्र इति पङ्क्त्यौ याज्यानुवाक्ये भवतो^१ ऽधा ह्यग्र आभिष्टे
 अद्य गौर्भिरिति वा^२ ^१ पुनरूर्जा सह रयेत्यभितः पुरोडाश-
 माङ्गती^२ जुहोत्यग्निं प्रति स्विष्टकृतं निराहाभिष्टे^३ अद्यैभिर्नो
 अर्कैरिति ^१ त्रिष्टुभौ संयाज्ये ^१ पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा
 पुनरुत्स्यूतं वासः पुनरुत्सृष्टो ऽनङ्घानग्नेरग्नाविति द्वयोरनूयाजयोर्द्वे
 १० विभक्ती दधात्युच्चैरुत्तममनूयाजं संप्रेष्यत्यग्निन्यक्ताः पत्नीसं-
 याजानामृचः स्युराग्निवारुणमेकादशकपालमनुनिर्वपेत्त्वं नो अग्ने
 स त्वं नो अग्र इति याज्यानुवाक्ये ^१ संतिष्ठते पुनरग्न्याधानं ^१
 यस्तृतीयमादधाति लेकः सलेकः सुलेक इति स एतान्होमान्
 जुहुयादर्याथार्यायाहवनीयं गार्हपत्यात्पण्येन्नित्यो धार्यो गत-
 १५ अथ आयुष्कामस्य वापहताग्नेर्नष्टारणीकस्य च ब्रह्मौदनेनैव
 प्रतिपद्यते प्रतिपद्यते ^१ ॥ २० ॥

इति श्रौतसूत्रे प्रथमः प्रश्नः ॥

१ पङ्क्त्यौ याज्यानुवाक्या भवन्त्य- BV ; M as given in the text but at the end likewise भवन्त्य- ; cp. Āp. V. 28. 15.

२ वा om ML.

३ ऽङ्गती LAB ; ऽति TV ; ऽङ्गतीर MHG.

॥ निराह as 'against उपांशु ; cp. Baudh. III. 2 : 70. 13.'

अथाग्निहोत्रमग्निहोत्रं सायंप्रातर्गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति विज्ञायते^१ । ऽग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोरेक ऋत्विगध्वर्युः^२ । सायमधिवृत्तसूर्ये ऽर्धास्तमितसूर्ये वा ज्वलन्तं गार्हपत्यादाहवनौयमुद्धरति प्रातरुषसि प्रागुदयादापि वा नक्तमाहवनौयं धारयेत्^३ । सुगार्हपत्य उदुध्यस्वेति द्वाभ्यां गार्हपत्यमुपस्थायोद्धरेति यजमानः संप्रेष्यति^४ । धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्यध्वर्युरूपवेषमादाय वाचा त्वा होत्रेति तेन गार्हपत्यादाहवनौयमुद्धरति^५ । इहामेहामिति^६ यथायोन्यन्वाहार्यं निदधाति^७ । भूर्भुवः सुवरित्युद्धृतं यजमानो ऽभिमन्त्रयते^८ । ऽक्ता यदेन इति सायं रात्र्या यदेन इति प्रातरमृताहुतिमित्यायनने प्रतिष्ठापयत्यग्निमग्नौ स्वाहेति सायं^९ । प्रत्यङ्मुखः सूर्यमग्नौ स्वाहेति प्रातः प्राङ्मुखो^{१०} । विश्वदानौ-माभरन्त इति स्वयमिध्नहस्तो यजमानो विहारमभ्येति^{११} । यदग्ने यानि कानि चेति पञ्चभिः प्रतिमन्त्रमग्निष्विधानादधात्यग्ने गृहपते शुन्धस्वेत्येतैः पञ्चभिः पर्युक्ष्णपरिसमूहनोपरिपुष्पकरणै-रग्नीनलं करोति^{१२} । पुरस्तादुपरिष्ठाच्च^{१३} । दर्भैः प्रागुत्तरायमग्नौ-^{१४} न्परिस्तृणति^{१५} ॥ १ ॥

उत्तरेण गार्हपत्यमग्निहोत्रस्थालीं सुवमग्निहोत्रहवणीं च

१ See Taitt. br. II. 1. 5. 3.

२ धारयति ML only.

३ इहामेहामिति AMGB; इहामेवहामेति the Vyākhyā (one copy); इहामोहामेति R; इहाहोमामिति H; इहमेहमिति VTL and the Vyākhyā (another copy). The mantra (is it a mantra?) is unknown and not mentioned in the Mantrasamhitā.

४ अनुम. HR.

५ पर्युक्ष्ण instead of पर्युक्ष्ण MLTV;—परिसमूहनपरिपुष्प. G only (in agreement with a citation in the Vaijayanti, page 341).

प्रक्षाल्य कूर्चं प्रयुनक्ति पालाशौ समिधं चेडासि व्रतमृदिति
 दक्षिणेन विहारमवस्थितां गामग्निहोत्रौ यजमानो ऽनुमन्त्येय-
 मसीति वेदिमभिमृशत्यध्वर्युः पूषासीति वत्सं दक्षिणत उप-
 सृज्य प्राचीमुदीचीं वावृत्यान्यः शूद्रादस्तमित उदिते चाग्नि-
 ५ होत्रस्याख्या^१ दोग्धि दोहनेन च^२ । दुग्ध्वा स्थाख्यामानयति ।
 न संमृशति^३ । पूर्वौ दद्याज्ज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्तेत्युक्तं^४ । यज-
 मानो विद्युदसीत्यप उपसृश्यापरेणाहवनीयमतिक्रम्य दक्षिणत
 उपविशति पत्नी च स्वलोके । सायं प्रातः संध्योर्होतव्यं^५ ।
 नक्षत्रं दृष्ट्वा प्रदोषे निशायामुपोषसि पुरोदयं समयाविषित
 १० उदिते वा । प्रदोषान्तो होमकालः सायं संगवान्तः प्रातस्त-
 मतिनीय^६ दोषा वस्तोर्नमः स्वाहेति सायं चतुर्गृहीतं जुहुया-
 त्प्रातर्वस्तोर्नमः स्वाहेति प्रातरहभयत्र व्याहृतौर्जपित्वा वरं दत्त्वा
 जुहुयाद्वा प्रातराहुतिकालात्सायमाहुतिकाल आ साय-
 माहुतिकालात्प्रातराहुतिकाल इत्यापत्कल्प^७ । ऋतं त्वा सत्येन
 १५ परिषिञ्चामीति हस्तेन सायं परिषिञ्चति सत्यं त्वर्तेनेति प्रात-
 र्यज्ञस्य संततिरसीति गार्हपत्यात्संततामपां धारां स्वावयत्याह-
 वनीयाङ्गार्हपत्यश्रोणिमासाद्य घृष्टिरसीति घृष्टिमादाय भूतकृतः

१ ०ख्यात्या LTV (cp. Āp. VI. 3. 15); ०ख्यात्यां the other Mss.;
 स्थात्यां दोग्धि दोहने वा ARB; the same without वा H.

२ These two words, given by RHG, not by MLATVB. They
 belong to the text, as appears from the Vyākhyā.

३ See Taitt. br. II. 1. 8. 1.

४ संध्योर्हो TV and the Vyākhyā.

५ Thus emended; प्रातस्तमतिनीयं G; प्रातस्तमतिनियचरं (or चरन्)
 ATVB; प्रातरस्तमिते च ML; प्रातः स्तमतिचनीयं H. The Vyākhyā: तं
 कालमतिक्रम्य.

स्थेत्युदीचो ऽङ्गारान्निह्य व्यन्तान् कृत्वा मगराः स्थेत्यभि-
मन्व्याग्रथ आदित्यं गृह्णाम्यङ्गे रात्रिमिति सायं होम्यमादा-
येडायाः पदमित्यङ्गारेष्वधिश्रयति ॥ २ ॥

आदित्यायाग्निं गृह्णामि रात्र्या अहरिति प्रातर्होम्यमग्निस्ते
तेजो मा धाचौदिति दर्भैरभिद्योत्यामृतमसौति सुवेण दोहन-
संचालनं निनीय पुनरेव पूर्ववदभिद्योत्यान्तरितः रक्ष इति त्रिः
पर्यग्निकरोति । घर्मो ऽसि रायस्योषवनिरिति वर्त्म कुर्वन्नुद-
गुदासयतीह प्रजां पशून्दृष्ट्वेति वेद्यां प्रतिष्ठाप्य प्रजां मे यच्छे-
त्यन्तिके कृत्वा प्रत्यूहं जन्यं भयमिति गार्हपत्ये ऽङ्गारान्भृष्ट्या
प्रत्यूहति । देवस्य त्वेति सुवमग्निहोत्रहवणौ चादाय प्रत्यूष्टमिति ।
निष्टप्य सुपर्णां त्वेत्यग्निहोत्रहवणौ संमार्ष्ट्यरिष्टो यजमानः पत्नी
चेत्युभयं संमृज्योमुन्नेष्यामीति सायं यजमानमामन्त्रयत ओमु-
न्नयामीति प्रातर्यजमानो हविर्देवानामित्युपांशूक्तोमुन्नयेत्युच्चैः
प्रत्याहोन्नयनप्रभृत्या होमान्न चङ्क्रम्यते^१ । वाचं यच्छेत्यग्नये च
त्वा पृथिव्यै चोन्नयामीति चतुर्भिः स्थाल्याश्चतुरः^२ सुवा-
नूर्णानग्निहोत्रहवण्यामुन्नयत्युत्तमेन द्विः पञ्चावन्तिन । उन्नीतं
दशहोत्राभिमृशति । सजूर्देवैः सायंयावभिरित्युन्नीतं स्थालीं च
सायं संमृशति सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः । ॥ ३ ॥

तां समिधमादायोपरिष्ठात्सुगदण्ड^३ उपसंगृह्य^२ पशून्ने
यच्छेत्यपरेण गार्हपत्यं कूर्चे निदधाति । यजमानो नम ईशा-
नाय प्रजा इति जपत्यध्वर्युर्वन्तरिक्षं वीहीति समया गार्ह-

१ चक्रमते M.

२ Thus BHGTV : स्थाल्यां MA ; स्थाल्या L.

३ Thus AGTV ; सुगदण्डमुपसंगृह्य MLH.

पत्यार्चिर्हरति ^१ प्राङ् हरन्दशहोतारं व्याख्यायाशये त्वा वैश्वा-
नराद्येति मध्यदेशे निगृह्य वाताय त्वेत्युद्यम्यायुर्मं यच्छे-
त्यपरेणाहवनीयं कूर्चं उपसादयत्येषा ते अग्ने समिदिति
पालाशौ ^१ समिधमादधाति ^१ विद्युदसीत्यप उपस्पृश्यादौप्रायां
५ समिधि प्राणायामं कृत्वा पयसा घृतेन दध्ना तण्डुलैर्यवाग्वौदनेन ^२
सोमेन वाग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं कनीयसौ पूर्वा-
माहुतिं जुहुयात्सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातरग्नि-
र्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति सायं सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः
स्वाहेति प्रातरित्येवं संसृष्टहोममेके समामनन्ति ^१ ॥ ४ ॥

१० वर्चो मे यच्छेति पुनरेव कूर्चं उपसादयति ^१ लेपमादा-
योत्तरतः कूर्चं ओषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेति लेपं निमृज्याग्ने गृहपत
इति गार्हपत्यं दक्षिणावृत्ततौक्षते ^१ ऽतिहाय पूर्वामाहुतिं भूर्भुवः
सुवरित्युत्तरां भूयसौ जुहुयात्तूष्णीं वा ^१ भक्षाय भूयः कुर्याद्ध्रुत्वा
भूमानं विष्णुं ध्यायेत् ^१ सुचमुद्धृत्य रुद्रं मृडेति सुचोदीचौ
१५ ज्वालां त्रिरतिवल्गायती ^१ षे त्वेति सायं लेपमभ्यवमाशूर्जं त्वेत्यूर्ध्वं
प्रातरुन्मार्ष्टि ^१ कूर्चं सुचं निधाय पितृभ्यस्त्वा पितृञ्जिन्वेति
दक्षिणतः स्थण्डिले नीचा पाणिना लेपं निमृज्य वृष्टिरसीत्यप
उपस्पृश्य पूषासीति द्विरनामिकाङ्गुल्याग्निञ्जन्वतिहाय दतः
प्राश्याचम्य पुनः प्राश्नात्याग्नेयं हविः प्रजननमिति प्राचीनदण्डया
२० सुचा भक्षयति सौर्यं हविः प्रजननमिति प्रातर्दिश्य निर्लेढि ^१
दर्भैः सुचं शोधयित्याद्भिः पूरयित्वोच्छिष्टभाजो जिन्वेत्युत्तरेणा-
हवनीयमपो विमृजेत् ^१ ॥ ५ ॥

तामग्निहोत्रहवर्णीं निष्ठय्य पुनस्तोचैः संग्रोध्य पुनरङ्घ्रिः
 पूरयित्वा सर्पेभ्यस्त्वा सर्पाञ्जिन्वेति पूर्वस्थां संस्वाध्याचितमसीति
 वेदिमध्ये गृहेभ्यस्त्वा गृहाञ्जिन्वेति पत्यञ्जलौ च^१ सप्त^२
 ऋषीन्प्रौणीहीत्युत्तरेण गार्हपत्यमपां ग्रेषं विमृजेत्सुवेणाग्रये
 गृहपतये स्वाहेति गार्हपत्ये ऽग्रये ऽदाभ्याय स्वाहेत्यन्वाहार्यपचने^३
 ऽग्रये भूर्भुवः सुवः स्वाहेति सभ्ये ऽग्रये ऽन्नपतये स्वाहेत्यावसथ्ये
 ऊत्वा सर्वेषु विष्णवे स्वाहेति द्वितीयां जुहोति पुनः^४ पूर्ववत्परि-
 षिञ्चति^५ सुवादीन्प्रचाल्योत्तरेणापो विमृज्य वेद्यां निक्षिपे-
 त्तेजोभूर्तिरात्मा हृदये ऽन्तरुर्ध्वं ज्वलन्नग्निशिखामध्ये^६ स्थितस्तस्याः
 शिखाया मध्ये^७ परमात्मेति श्रुतिस्ततो^८ होमान्ते सर्वत्रात्मानं^९
 प्रोक्ष्य गार्हपत्याङ्गस्मादाय^{१०} ललाटे हृदये कुक्षौ बाङ्गोः कण्ठे
 च तज्ज्वालारूपं चतुरङ्गुलं दीपवदूर्ध्वायं पुण्ड्रं कुर्याद्यजमानस्तेन
 शुभं^{११} लब्धात्मयोगमन्ते^{१२} प्राप्नोति^{१३} ॥ ६ ॥

उत्तरामाहुतिमनु यजमान आयतनादुत्थाय कवातिर्यङ्घ्रि-
 वाहवनीयमुपप्रयन्तो अध्वरमित्यनुवाकेन सायमुपतिष्ठते^{१४} तत्रा-
 ग्नीषोमाविम^{१५} सु म इति पञ्चम्याग्नीषोमीयया पूर्वपक्ष उभा

१ सप्तर्षीन् LGB

२ पुनः not in H.

३ ज्वलन्नग्निशिखां AMBTRVLG ; ज्वलन्निशिखाशिखामध्ये H.

४ The words स्थित... मध्ये are omitted in TVL. (overlooking!)

५ This śruti is, at least partly, Taitt. Ār. X. 11 (page 828 of the Calcutta edition).

६ गार्हपत्याद् om. HGR.

७ सुखं ML ; शुभं TVGH ; शुभां A ; शुभिल्लब्धा B.

८ ०त्मानो योगः H only.

९ ०तिष्ठते तत्रा० MBLT ; ०तिष्ठेतत्रा० HV ; ०तिष्ठेत तत्रा० AG.

वामिन्द्राग्नी इत्यैन्द्राग्न्या तत्स्थाने ऽपरपक्षे । ऽग्न आयूष्मीति
षड्भिरुत्तराभिरुपतिष्ठते । ऽग्न आयूष्म्यग्रे पवस्वेत्याग्निपाव-
मानौभ्यां संवत्सरे संवत्सरे^१ गार्हपत्यमुपतिष्ठते पवमानहविर्भिर्वा
यजेतायुर्दा^२ अग्रे ऽस्यायुर्मै देहीत्याहवनीयं चित्रावसो स्वस्ति
५ ते पारमशीयेति रात्रिमुपतिष्ठत । इन्धानास्त्वा शतं हि मा
इत्युपसमिन्दे । सं त्वमग्न इत्यनुवाकशेषेणाहवनीयमुपतिष्ठते ।
संपश्यामि प्रजा अहमिति गृहान्यशुंश्यामः स्यामो व इति गोष्ठं ।
रेवती रमध्वमित्यन्तराग्नी तिष्ठन्नपति । संहितासौत्यग्निहोत्र्या
वत्समभिमृशत्यग्निहोत्र्यौ वैप त्वाग्रे दिवे दिव इति तिसृभि-
१० गांयत्रीभिरग्रे त्वं न इति^३ द्विपदाभिर्गार्हपत्यमुपतिष्ठते ॥ ७ ॥

ऊर्जा वः पश्यामीति गृहान्यशुंश्व । तत्सवितुर्वरेण्यमिति
सावित्र्याहवनीयं सोमानं स्वरणमिति च । कदा चन स्तरौ-
रसीति रात्रिं । परि त्वाग्रे पुरं वयमिति गार्हपत्यमग्रे गृहपत
इति च तामाशिषमाशासे^४ तन्तवे ज्योतिष्मतीमित्यजातपुत्रो
१५ ऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति जातपुत्रो ऽमुष्मा अमुष्मा इति यावन्तो
ऽस्य पुत्रा जाता भवन्ति ज्योतिष्मतीमित्यन्ततो वदति । भुवन-
मसि सहस्रपोषपुष्पीति पुनरेव वत्समालभते ऽग्निहोत्र्यौ वा ।
महि त्रीणामवो ऽस्त्विति माहित्रेण तच्चेनाहवनीयमुपतिष्ठते ।
दूरं प्रवसतः स्वस्तिकामस्तमेतेन तच्चेन पश्येत्स्वस्ति पुनरागच्छे-
२० च्छुद्धिकामश्चैनं जपेदन्यत्रापि यज्ञादपि वा भूर्भुवः सुवः सुप्रजाः

१ संवत्सरे once in HA.

२ पवमानहवींषि यजेत H only.

३ Thus ALMTV ; HGR : दिवेदिव इति त्रिपदद्विपदाभिर्गार्हपत्यमुप० ;
B the same, but इति पदाभिर्गा० ।

४ Thus AGB ; आशासे MHTV : आशासौ L.

प्रजया भूयासमिति सायमुपतिष्ठेतापि वा दिवस्यरीति वात्सप्रेण
सायं प्रातरुपतिष्ठेत ॥ ८ ॥

पयसा मुमुक्षोः श्रीकामस्य वा जुहुयादाज्येन तेजस्कामस्य
दध्नेन्द्रियकामस्य यवाग्वा ग्रामकामस्योदनेनान्नाद्यकामस्य
तण्डुलैरोजस्कामस्य पापानं हन्तुकामस्य वा पिष्टेन विद्या- ५
कामस्य सोमेन ब्रह्मवर्चसकामस्य १ दध्नस्तण्डुलानां सोमस्य नाधि-
अयणप्रतिषेचने १ प्रतिषेककाल आज्यस्य दर्भतरुणौ प्रत्यस्येत्पर्व-
ण्येव राजन्यस्याग्निहोत्रं भवत्यहरहर्नित्यं ब्राह्मणेभ्यो ऽन्नं दीयते १
तदेतदन्तराले १ ऽस्याग्निहोत्रं भवति १ नित्यमग्निरुपस्थेयो १ यः
सोमयाजौ तस्य सदाग्निहोत्रं जुहुयादहरहर्हयजमानः २ स्वयमग्नि- १०
होत्रं जुहुयाच्छिष्यो वा १ दौदिहि दौद्यासं दौदिता मे ऽसि
स्वाहेत्यग्नीनुपसमिन्द्वे १ ऽपिप्रेरग्रे स्वां तन्वमयाङ् ३ द्यावापृथिवी
जर्जमस्मासु धेहीत्यग्निहोत्रस्यात्यां बर्हिरङ्गाहवनीये ऽनुप्रहरति १
सा ह्यग्निहोत्रस्य संस्थितिर्न बर्हिरनुप्रहरेदसंस्थितो वा एष यज्ञो
यदग्निहोत्रमिति विज्ञायते १ ॥ ९ ॥

यजमानो ऽग्निभ्यः प्रवस्यन्नग्नौन्समाधेहीति संप्रेष्यति १ शुचिः
स्वायतने तिष्ठन्मम नाम प्रथमं जातवेद इति ज्वलन्तमाहव-
नीयमुपस्थाप्य ४ तत्सकाशे वाचंयमः प्रवसेदसकाशे विसृजेताध-

१ BHG : भवति यद्ब्राह्मणेभ्यो न्नं (r ऽन्नं) दीयते तदेतदन्तराले स्याग्निहोत्रं भवति;
TML om. एतद्; A : भवति अहरहर्हयद्ब्राह्मणेभ्यो न्नं दीयते तन्निददेतदन्तराले
स्याग्नि०; भवति अहरहर्हयद्ब्राह्मणेभ्यो न्नं दीयते तदन्तराले स्याग्नि० TV.

२ यजमानो वा GHB; यजमाने A.

३ तन्वम् HG.

४ After उपस्थाप्य M ins. वसन् वा तामेव विहाराभिमुखो जपेत् । प्रेष्य समिधो
धारयन्; B : वसदेतामेव विहारमभिमुखो जपेत् प्रेष्य समिधो धारयन् । These
words occur further on !

अथयस्त्युपायौ^१ । न दशमीमतिप्रवसति^२ । न^३ पर्वणि । व्रतकाले
 व्रतं चरति^४ । विहारमभिमुखो ऽग्नौनुपतिष्ठत इहैव सन्तत्र सतो
 वो अग्रय इति च^५ । यद्यनुपस्थाय प्रवसेदेतामेव विहारमभिमुखो
 जपेत्प्रोष्य^६ समिधो धारयच्छदिर्दर्शं कंचिदप्यनादृत्याग्नौन्युतौया-
 ५ दिश्वदानौमाभरन्त^७ इति विहारमभ्येत्याग्नौनामसकाशे^८ वाचं
 यच्छति सकाशे विस्तृजते^९ । ऽग्नौन्समाधेहौति संप्रेष्यति^{१०} । मम
 नाम तव च जातवेद इत्याहवनीयमुपतिष्ठते^{११} । नमो ऽग्नये
 ऽप्रतिविद्धायेति गार्हपत्यं^{१२} । तत्पितार इत्यन्वाहार्यपचनमयमग्निः
 श्रेष्ठतम इति पुनराहवनीयं च^{१३} । व्रतभेषे मनो ज्योतिर्जुषता-
 १० मित्याहुतिं जुहुयात्प्रवत्स्यन्प्रोष्यागतश्च^{१४} । विराड्भैरेवोपतिष्ठत
 इत्येके^{१५} । प्रवत्स्यतो^{१६} ऽध्वर्युरग्नीन् समिन्दु इत्याहुः^{१७} । कः श्रेयांसं
 विषुप्तं बोधयिष्यतीत्यसमिन्धानो ऽभयंकराभयं^{१८} मे कुरु स्वस्ति
 मे ऽस्तु प्रवत्स्यामीति प्रवत्स्यन्नुपतिष्ठते ऽभयंकराभयं मे ऽकाशीः
 स्वस्ति मे ऽस्तु प्रावात्समिति^{१९} प्रोष्यागतस्तूष्णीमेवाग्नौन्युण्म्य

१ विस्तृजतेध३३० BMLG ; विस्तृजेयः ३० H ; वाचंयमः प्रवसेदसकाशे विस्तृजते-
 ध३३० ATV.

२ स M.

३ प्रेष्य MHB प्रोष्य L.

४ कंचिदप्यनादृत्या० MVTL ; ०दर्शकश्चि(द)प्यनादृत्या० GB ; दिशोन्नकंचि-
 दप्यनद्रुत्यो H ; अनादृत्य A and the Vyākhyā.

५ ०भ्येत्यग्नी० RHBA (read perhaps भ्येत्याग्नी०).

६ Thus G ; प्रवत्स्यन्प्रोष्यागतश्च H, प्रवत्स्यन्प्रोष्यन्नागतश्च AB. प्रवत्स्यन्नागतश्च
 MLV ; प्रवत्स्य प्रवासोपस्थानं नागतश्च T and second hand of V.

७ Thus AHGB and the Vyākhyā ; ०त्स्यते MLTV.

८ ०सिन्धानोवाभयं० AHGB.

९ Thus L ; प्रावात्सौदिति H ; प्रवत्स्यामीति L ; M is incomplete here ;
 प्रवत्समिति the Vyākhyā (one copy) ; प्रावात्समिति another copy.
 प्रावात्समिति AB. प्रावात्सौमिति G, प्रावात्समिति TV

प्रवसेदित्येके^१ गृहा मा विभौतेति पञ्चभिर्गृहानभ्येति^२
 पूर्वसंजातमपराधमस्य तद्दहर्निवेदयेयुः^३ स चैतान्नापवदेत्^४
 गृहानहमिति संविशति^५ विश्वा उत त्वया त्रयमिति पत्नौ
 समीक्षते^६ ॥ १० ॥

अथ सगृहः प्रवक्ष्यन्त्यत्र पञ्च नव दश रात्रौः^७ संहिता
 वसति^८ यत्र वा नवरात्रं वास्तु कुतश्चिन्कारणात्पुनरभ्येत्येका-
 मुषित्वा^९ प्रवक्ष्यन्वास्तोष्पतीयं^{१०} जुहुयाद्यद्यनोवाह्यं^{११} भाण्डं
 स्यात्सर्वमनस्यादधाति यद्वोदुमशक्यं स्यात्तदज्जत एवोपोद्धुरन्धग्नि-
 षस्य दक्षिणो युक्तो भवति सव्यो ऽयुक्तो ऽथ वास्तोष्पत इत्यनु-
 द्रुत्योत्तरया गार्हपत्ये जुहोति^{१२} न ऊते ऽभ्यादधाति^{१३} न हीन-
 मन्वाहरन्ति^{१४} नावक्षाणान्यसंप्रक्षाप्य^{१५} प्रयान्धयं ते योनि-
 र्चलिय इति पृथगर्णीष्वग्नीन्समारोपयते ऽपि वा या ते
 अग्ने यज्ञिया तनूरित्यात्मनि^{१६} हस्तं प्रताप्य वा मुखाया-

१ तद्दहर्निवे० GBVT.

२ चैतान्तापव० H, चैतान्नापवदेत् G, चैतान्नापवदेत् T, चैतान्नापवदेत् BV.

३ Thus G; रात्रिभिः the other Mss.

४ वसतिः ML and the Vyākhyā, cp. Hir. III. 20.

५ पुनरभ्येत्ये० GH; पुनरभ्येति L; पुनरभ्येत्येति A; पुनरभ्येत्ये० VT; पुन-
 रभ्येत्येकामुषि० B.

६ ष्यति MLATV, ष्यतिर्जु० B.

७ जुहोति AHGB, जुहुयाद् MLTV and the Vyākhyā.

८ Original reading uncertain; नापक्षाणान्यग्नींश्नुपक्षाप्य ML; नापक्षा-
 णान्यग्नावनुपक्षाप्य TV; नावक्षाणान्यग्नीं संप्रक्षाप्य A; नावक्षाणान्यसंप्रक्षाय G;
 नावक्षाणान्यस्य प्राप्य B; नावक्षाणानलेग्नीं संप्राप्य H.—cp. Hir. III. 20,
 Āp. VI. 28. 8.

९ वा ins. ML

हरत^१ उपावरोह जातवेद इत्यात्मन्यारूढमरण्योऽरुपावरोह्य^२
प्रागस्तमयान्मन्थेदपि वा लौकिके ऽग्नावुपावरोहेत्युपावरोहयत^३
इदं श्रेय इत्यवसिते जुहोति जुहोति^४ ॥ ११ ॥

इति श्रौतसूत्रे द्वितीयः प्रश्नः ॥

१ प्रतायावाङ्मुखा०. HG, प्रताय वा मुखा ०MLATB.—०हरति M, ०हरत LHAGTBV; read perhaps अवहरत instead of आहरत।

२ ०रोह्य GMLTV; ०रोष्य HAB.

३ ०रोहयति। ML ०रोहयतीदं TV (B useless).

सर्वेभ्यः कामेभ्यो दर्शपूर्णमासौ^१ तान्युगपत्कामयेतापि वा
 पृथक्कामः पृथगाहरेद्दर्शपूर्णमासाभ्यां यावज्जीवं यजेत^२ चिंशतं वा
 वर्षाणि जीर्णौ वा विरमेदित्येके^३ ताभ्यां परमामेव काष्ठां
 गच्छतीति विज्ञायते^४ तौ समानोपदेशौ^५ वचनाद्भवतिष्ठेते^६
 यजमानस्यैव समस्ते क्रतौ श्रूयमाणं^७ कामानां कामनं ब्रह्मचर्यं^८
 द्रव्योपस्थापनं^९ दक्षिणादानमकर्मकरणा मन्त्राः प्रत्यगाशिषश्चन्द्र-
 मसमूनं^{१०} पूर्णं वा विज्ञाय पूर्वस्मिन्पर्वणि पौर्णमासेन^{११} यक्ष्य
 इत्युक्ता केशश्मश्रूणि^{१२} वीपचित्पोपवसति^{१३} चन्द्रमसं दृष्टमदृष्टं वा
 विज्ञाय चैव^{१४} दर्शेन यक्ष्य इत्युक्तोपवसत्यध्वर्युः प्रातरग्निहोत्रं
 ऊत्वानुगमयित्वापोद्धृत्य वोदित आदित्ये ध्यायन्नारायणं विष्णोर्नु^{१५}
 कमिति जपित्वा गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धृत्याहवनीयायतने ऽग्निं
 प्रतिष्ठाप्य^{१६} देवा गातुविद इति जपित्वा ममाग्ने वर्च इति
 समिधमन्वादधाति^{१७} ॥ १ ॥

१ Thus GB ; यजते MHLATRV.

२ Thus A ; श्रूयमाणोपि M ; श्रूयमाणः H ; श्रूयमाणाः का० RB ; श्रूय-
 माणासि L ; ०माणानि TV ; श्रूयमाणाः कामाः ब्रह्मचर्यं G. ; cp. Hir. VI. 1
 (page 494).

३ Thus AG and the Vyākhyā, one copy ; (and cp. Hir. l.c.
 द्रव्यप्रकल्पनं), द्रव्योपस्थानं the other Mss. and the Vyākhyā, another
 copy.

४ Thus AGRT ; चन्द्रमूनं पूर्णं वा BML ; चन्द्रमससमानं पूर्णं वा H.

५ पौर्णमास्यां पूर्णमासेन MLTV ; पूर्णमासेन A (without the preceding
 पौ०) ; पौर्णमास्येन G ; पौर्णमास्या H ; पौर्णमासेन the Vyākhyā.

६ श्मश्रुरोमाणि M only.

७ ०वं LGMTV.

८ The words आहवनीयायतने ऽग्निं प्रतिष्ठाप्य are given by BHG after
 गातुविद इति जपित्वा ; they are not found in LATV.

९ Thus AMLBVG ; आदधाति H ; अन्वादधात् T.

यजमानो ऽग्निं गृह्णामि सुरथं वसून्नुद्रानिमासूर्जमिति
 त्रौणाहवनीये ऽन्वाधीयमाने जपति पौर्णमासं हविरिति पौर्ण-
 मास्यामामावास्थं हविरित्यमावास्यायामन्तराग्नी पशव इत्यन्त-
 राग्नी तिष्ठञ्जपत्यध्वर्युर्मम देवा इति गार्हपत्यमन्वादधातीह
 ५ प्रजा इह पशव इति द्वौ यजमानो जपत्यध्वर्युर्मयि देवा
 इत्यन्वाहार्यपचनमन्वादधात्ययं पितृणामिति यजमानो जपति ।
 व्याहृतीभिरन्वादधातीत्येके । ऽजस्रं त्वाः सभापाला इत्यध्वर्युः
 सभ्यमन्वादधाति । तमेव यजमानो जपत्यन्नमावसथीयमित्य-
 ध्वर्युरावसथ्यमन्वादधाति । तमेव यजमानो जपत्यध्वर्युणान्वा-
 १० हितेष्विदमहमग्निज्येष्ठेभ्य इत्युत्तरत उपविश्य जपति । पयस्वती-
 रोषधय इति प्राग्वर्हिषः पौर्णमास्यां दक्षती माघमांसवर्जं
 सर्पिषा दध्ना पयसा वा मिश्रमश्रूतः प्राग्वत्सेभ्यो ऽमावास्यायां ।
 कामं सुहितौ स्यातां । विद्युदसीत्यप उपस्पृश्यापरेणाहवनीयं
 दक्षिणातिक्रम्य पयस्वतीरोषधय इत्यप आचामति । देवा देवेषु
 १५ पराक्रमध्वमिति देवता उपतिष्ठते । ऽग्ने व्रतपत इति पञ्चभि-
 राहवनीये समिधो ऽभ्यादधाति । समुद्रं मनसा ध्यायन्नग्ने व्रतपते
 व्रतं चरिष्यामीति पञ्चभिर्यथालिङ्गं देवता उपतिष्ठमानो व्रत-
 मुपैति । सम्राडसीत्यादित्यमुपतिष्ठते । यद्यस्तमिते व्रतमुपेया-
 दाहवनीयमेवैतेनोपतिष्ठते । पर्वणि यजमानः स्वयमग्निहोत्रं
 २० जुहोति यवाग्वामावास्यायां संनयन्नग्निहोत्रोच्छेषणमातञ्जनाय
 निदधाति । सत्यवाद्यस्त्युपायी सायमाग्ने याम्यानुपवसत्या-
 रण्यस्याश्रात्यपो वाश्राति न वा किञ्चन । येन प्रातर्यज्यमाणः
 स्यात्तन्नाश्रीयात् ॥ २ ॥

उपेतव्रतस्य संनयतो ऽध्वर्युः संगव दूषे त्वेति वज्रपणां
 वज्रशाखामशुष्कायां प्राचीमुदीचीं वा पलाशशाखां ग्रमीशाखां
 वाच्छिनत्त्यूर्जे त्वेत्यनुमार्ष्टि संनमयति वैमां प्राचीमित्याहरति ।
 वायवः स्येति तथा व्यव्रान्वत्सानपाकरोति । सदर्भया तथेत्येके
 दर्भैर्वा । देवो व इति व्यव्रो वत्समाहर्गोचरमभिः प्रेरयति ।
 शुद्धा अप इति पेरिता अनुमन्त्रयते । ध्रुवा अस्मिन्निति
 यजमानमौचते । ऽग्नेणाहवनीयं प्रदक्षिणं शाखामाहृत्यापरेण
 गार्हपत्यं यजमानस्य पशून्याह्वीत्यग्निष्ठे ऽनसि मेखलायां वा
 निदधाति । देवस्य त्वेत्यश्वपशुमसिदं वादाय यज्ञस्य घोषदसौ-
 त्यभिमन्त्रयते गार्हपत्यं वोपतिष्ठते । प्रत्युष्टमिति तस्मिन्निष्ठ- १०
 पति । प्रेयमगादित्युर्वन्तरिचं प्रेह्वीति१ चाहवनीयमभि-
 प्रैति । ॥ ३ ॥

इह बर्हिंरासद इति वेदिं प्रत्यवेचते । यत्र बर्हिर्दास्य-
 न्भवति तां दिशमेत्य२ विष्णोः स्तूपो ऽसीत्येकं स्तम्बमुत्सृज्य३
 देवानां परिषूतमसीत्यन्यं परिषौति । पशूनां त्वा भागमुत्सृजा- १५
 मौति परिषूतस्यैकां दर्भनाडीमुत्सृज्येदं देवानामिति परिषूत-
 मभिमृश्येदं पशूनामित्युत्सृष्टमभिमृश्य देवस्य त्वेति परिषूत-
 मभिगृह्य देवेभ्यस्त्वेत्यूर्ध्वमुत्सृज्य देवबर्हिरित्यसिदं निधाय या

१ ऽवरान्वत्सान्मातुर्गो० M; ऽवरान्वत्समाहर्गो० H and R (but with
 ०गो०); ऽवरावसमात्यर्गो च० L; वरान् वत्समाहर्गो० A; ऽवरान् समाहर्गो० (१)
 G; वरा वत्समात्रार्गोच० TV.

२ प्रेह्वीति च MLVGT; प्रेह्वीति HRB.

३ ऽमेत्य THABG; ऽमवेत्य MLV.

■ स्तम्ब० GHABR; स्तम्भ० MLTV.

जाता इत्यभिमन्याच्छेत्ता त इत्याच्छिन्दन्संनखं मुष्टिं दाति^१ ।
 स प्रस्तर^२ एतयैवावृता परिषवणोत्सर्जनवर्जमितरांस्त्रीन्पञ्च सप्त वा
 मुष्टीन्निधनानि वा दाति यावदाप्तं भवति^३ । देवबर्हिरित्या-
 ब्रश्चनान्यभिमृशति^४ सहस्रवल्गु इत्यात्मानं प्रत्यभिमृश्यादित्यै
 ५ रास्तासीति प्रदक्षिणं शुल्बमावेष्ट्यायुपिता योनिरिति त्रिधातु
 पञ्चधातु वा प्रतिदधाति^५ धातौ धातौ मन्त्रमावर्तयति^६ ।
 पृथिव्याः संपृचः पाह्येति शुल्बं प्रागग्रमुदगग्रं वास्तीर्यापरि-
 मितानामित्यभिमन्व्य सुसंभृता त्वेति यथालूनं^७ शुल्बे मुष्टी-
 निधनानि^८ वा संभरत्यलुभिता योनिरित्युत्तमे प्रस्तरमपां मेधं
 १० यज्ञियमिति पितृभ्यः समूलमुपमूललूनं^९ वा सकृदाच्छिन्नं
 बर्हिराच्छिद्य तूष्णीं संभरति परिभोजनीयं^{१०} चेन्द्राण्यै संनहन-
 मिति सर्वान्संनह्य पूषा त इति प्रदक्षिणं गृह्णाति^{११} । स ते मास्या-
 दिति पश्चात्प्राञ्चं यन्थिमुपगूहत्यापस्वामश्विनाविति स्पृशतौ^{१२} द्रस्य
 त्वेत्युद्यम्य बृहस्पतेरिति शौष्णां हरत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीति प्रत्ये-
 १५ त्यादित्याः सद इत्यपरेणाहवनीयमनधः सादयति^{१३} । देवंगम-

१ Thus TV ; ददाति AMLBHG.

२ मुष्टौन् निधनानि वा ददाति यावदाकू(क)तं भवति MB ; मुष्टीनिदधाति
 वा त्वासदेहरणसूणांहरणं बर्हिराहरणं वात यावदासंभवति H ; ALG as M, but
 यावदाप्तं भवति ; वा दाति यावदप्तं भवति TV.

३ Thus ALGTV and a citation in the Vaijayanti ; यथाभागं
 M ; यथालभवनं H.

४ मुष्टिं निध० MHLG ; VTB मुष्टिनिध० A.

५ Thus AG ; ०पमूललूनं H ; समूललूनं MLBTV.

६ Thus G only (and cp. V. 9) ; परिभोजनीं ATVH and the
 Vyākhyā ; परिभोजनं MLB. (Baudh. uses परिभोजनीयानि). The
 Vyākhyā explains परिभोजनिग्रहणं परिसरणानामुल्लपराज्यस्य प्रदर्शनं ।

मसीत्यभिमन्त्यादित्यास्त्वा पृष्ठे सादयामौति गार्हपत्यदेश
उपरीव^१ निदधाति^१ ॥ ४ ॥

तूष्णीं^२ त्रिधातु शुक्लं कृत्वा यत्कृष्णो रूपमिति पालाशेन
खादिरेण याज्ञिकैर्वा वृक्षैरेकविंशतिदारुभिर्भ्रं संभृत्य कृष्णो
ऽस्याखरेस्थ इति संनह्य पृषा त इति प्रदक्षिणं ग्रन्थिं कृत्वा^३
वर्हिःकल्पेन^४ वर्हिषा सह निदधाति^५ वेदो ऽसीति वत्सजं^६
त्रिवृच्छिरसं^७ दार्भं वेदं कृत्वायात्यादेशे परिवासयति^८ परि-
वासितानि वेदाग्राणीध्रप्रव्रश्चनैः सह निदधात्यत्रामावास्यायां
वेदिं^९ कृत्वेध्रावर्हिराहरेदित्येके^{१०} ऽन्तर्वेदि शाखायाः पर्णानि
प्रच्छिद्य मूलतः शाखां परिवास्योपवेषो ऽसि यज्ञायेत्यपरेण^{११}
गार्हपत्यं मूलमुपवेषाय निदधाति^{१२} तृतीयस्यै दिव इति
परिवासनशकलमादाय सुरक्षितं निधाय वसूनां पवित्रमसि
गतधारमिति शाखायां^{१३} त्रिवृद्दर्भमयं पवित्रं कृत्वा त्रिवृत्पलाशे
दर्भ इति शाखायां शिथिलं मूले मूलान्यग्रे ऽग्राण्यवसजति^{१४} न
ग्रन्थिं करोत्यग्न्यगारे ऽग्न्यायतनानामुपलेपनादि^{१५} देवार्हाण्यलं-^{१६}
करणानि^{१७} दम्पती चालंकुर्वति^{१८} ॥ ५ ॥

१ Thus AGBH ; उपरिव TV and Vyākhyā (one copy) ; उपरि ML and Vyākhyā (another copy).

२ Thus GTV and Vyākhyā ; ०शकलेन AMBH.

३ Thus B ; वत्सजं LTV ; वसजं A ; वत्सं MGH.

४ वा ins. A only (rightly ?).

५ वेदं GA only.

६ इत्येके om. AGHB.

७ शाखाया G only.

८ ०दीनि LMTV ; Vyākhyā points to ०नादि .

९ Thus BAGLV ; ०देवार्हाण्यं T ; देवार्हाण्यं M ; देवकान्यं H ; देवार्हैरलंकारैः the Vyākhyā.

अत्रोपवसथे ऽमावास्यायामपराह्णे ऽधिवृत्तसूर्ये वा पिण्ड-
 पितृयज्ञेन यजते । ऊते सायमग्निहोत्रे वैकङ्कतीमग्निहोत्रहवणीं
 कुम्भीमुपवेषं शाखापवित्रमभिधानौ निदाने दोहनं दारुपात्र-
 मयस्यात्र वैतानि^१ सांनाय्यपात्राणि प्रचात्योत्तरेण गार्हपत्यं
 ५. दर्भैरन्तर्धायावाचीनानि प्रयुनक्ति । समावयवन्तौ दर्भौ प्रादेश-
 मात्रौ पवित्रे कृत्वा पवित्रे स्थ इति क्षिनन्ति न नखेनेमौ
 प्राणापानावित्यभिमन्त्र्य विष्णोर्मनसा पूते स्थ इत्यङ्गिरनुमृज्य
 गां दोहपवित्रे इति संप्रेष्यत्यग्निहोत्रहवणां पवित्रान्तर्हितायामप
 आनीय देवो व इति पच्छो गायत्र्योदगगाम्यां पवित्राभ्यां
 १०. त्रिस्तूपापो देवीरित्यभिमन्त्रयत^२ उत्तानीकृत्य^३ पात्राणि
 शुन्धध्वमिति^४ प्रोक्षति । सुरक्षिते पवित्रे निधायैता आचरन्तीति
 गा आयतौः प्रतीक्ष्य निष्ठप्रमिति^५ सांनाय्यपात्राणि प्रतितथ्य
 धृष्टिरसीत्युपवेषमादाय भूतकृतः स्वेति गार्हपत्यादुदीचो
 ऽङ्गारान्व्यस्य मातरिश्वन इति तेषु कुम्भीमधिश्रित्य मृगूणा-
 १५. मङ्गिरसामिति प्रदक्षिणमङ्गारैः पर्यूहति । ॥ ६ ॥
 वसूनां पवित्रमसि शतधारमिति कुम्भ्यां शाखापवित्रं

१ Thus supplied and emended; निदाने दोहनमयस्यात्र वै. GA ;
 निदाने दोहने दोहनमयस्यात्र वै. MLTV ; AH and B are incomplete.
 It is impossible that two dohanapātras are meant, whilst the
 word वा seems to prove that a word has fallen out. Cp. Āp. I.
 11. 5 and below, III. 8 : 39. 5.

२ GBH ०मन्त्रयते शुत्वा उत्ता०. Incomprehensible.

३ Thus MAGB ; ०कृत्वा H ; उत्तानानिकृत्य LTV.

४ त्रिः ins. G only.

५ गार्हपत्ये ins. G only ; cp. Āp. I. 12. 1. As the Vyākhyā
 mentions the word, it may belong to the text.

प्रागयं सायमधिनिदधाति वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारमित्यु-
 दौचौनायं प्रातः^१ कुम्भौमन्वारभ्य वाचंयमः पवित्रं^२ धारय-
 न्नास्त^३ उपसृष्टां मे प्रब्रूतादिति संप्रेष्यत्युपसृजामीत्यामन्त्या-
 दित्यै रास्त्रासौत्यभिधानौमादत्ते^४ पूषासौति वत्समुपसृजति^५
 विहारं गां चोपसृष्टामन्तरेण मा संचारिष्टेति संप्रेष्यति^६
 यद्यन्तरेण^७ संचरेत्सानाद्यं मा विलोपीति जपेदयक्षा वः
 प्रजया संसृजामीत्यभिमन्त्रयत^८ ऊर्जं पय इति दोग्धोप-
 सीदति^९ द्यौश्चेममिति दुह्यमानामनुमन्त्रयत उत्सं दुहन्ति
 कलशमिति धाराघोषं ऊतः स्तोको ऊतो द्रप्स इति विप्रुषः
 स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामिति स्कन्नान्^{१०} कामधुच्च इति पयः
 प्रत्याहरन्तं दोग्धारं पृच्छत्यमूं यस्यामिति दोग्धा प्रत्याह^{११} सा
 विश्वायुरिति गामध्वर्युरपस्तौति^{१२} देवस्त्वा सवितेति पयः
 कुम्भयामानयति^{१३} कामधुच्च इत्याह ततीयस्या इत्युक्तं^{१४} सा
 विश्वय्यचा इति द्वितीयां सा विश्वकर्मेति ततीयामुपस्तौत्येवं
 तिस्रो दोहयित्वा वज्रं दुग्धीन्द्राय देवेभ्य इति त्रिः संप्रेष्यतीन्द्र-^{१५}
 याजिन इन्द्रमुपलक्षयेन्महेन्द्रयाजिनो महेन्द्रं^{१६} विसृष्टवागनन्वा-
 रभ्य तूष्णीमुत्तरा दोहयति^{१७} ॥ ७ ॥

सर्वासु दुग्धासु दोहने ऽप आनीय द्यौश्चेमं यज्ञमिति
 संचाल्य संपृच्छध्वमिति कुम्भयामानीय अपयित्वा तूष्णीकेन घृते-
 नाभिघार्य दृष्ट्वा गा इति कर्षन्निवोदगुदासयति^{१८} श्रौतीकृत्य^{१९}

१ पवित्रं वा AMLT ; पवित्रमपान्धारय० G. Cp. Āp. I. 12. 6.

२ स यद्यन्तरेण G only.

३ श्रौतीकृत्या MLTV ; श्रौतीकृत्यातनन्ति A, and equally G with इति after it ; धौतिकृत्याचनवमौति H points to the same.

यत्पूर्वद्युर्दुग्धं दधेकस्या दयोस्तिष्ठणां वा गवां ब्रूहे त्वहे वा
संततमभिदुग्धमौपवसथाद्भविरातञ्चनमुपकृप्तं^१ तेन दध्ना सोमेन
त्वातनन्मीत्यातनन्ति । यज्ञस्य संततिरसीत्यग्निहोत्रोच्छेषण-
मन्वातच्यायं पय इति पर्णवल्कमन्वातनन्ति तण्डुलैः पूतिकै-
५ रोषधीभिः कलैर्वदरैर्वीपो हविष्वित्ययस्यात्रे दारुपात्रे वाप
आनीयादस्तमसि विष्णवे त्वेत्यपिदधाति । यदि मृन्मयं त्वणं
काष्ठं वानुप्रविध्येदिमौ पर्णं च दर्भं चेति विमुच्य शाखापवित्रं
सुरक्षितं निधाय विष्णो हव्यं रक्षस्वेति सांनाय्यं गार्हपत्यदेश
उपरीव गुप्तं निदधाति । ॥ ८ ॥

१० पूर्वथा शाखयान्यामाहृत्य वा प्रातर्दोहाय वत्सानपाकरो-
त्युपधाय कपालानि प्रातर्दोग्धि यथा सायं नातनन्ति ।
नासोमयाजौ^२ संनयेदसोमयाज्यपौत्येक^३ ऐन्द्रं सांनाय्यं ।
सोमेनेष्ट्वा महेन्द्रं यजेतापि वा संवत्सरमेवेन्द्रमिष्ट्वाशये^४ व्रतपतये
ऽष्टाकपालं निरुप्य कामं महेन्द्रं यजेतौर्वी भारद्वाजो गौतमः
१५ शुश्रुवान् ग्रामणी राजन्य इति सर्वत्र कामं महेन्द्रं यजेरन्यरि-
स्तृणीतेति दर्भैरग्नौन्यरिस्तृणात्यारण्यानशित्वा^५ यजमान उभावशौ
इति परित्स्तीर्यमाणेषु जपत्याहवनौयागारे गार्हपत्यागारे
वाधः शयीतामावास्थां^६ रात्रिं जागर्त्यपि वा यथाशक्ति जागरणं ।

१ ०सौपवस० all the Mss., as Hir., whilst Āp. I. 13. 12 has औपव०.

२ Thus H; एवं सोमयाजौ MLAGTV.

३ संवत्सरं द्वौ वेन्द्रमिष्ट्वा० G; संवत्सरत्रिद्वे वेन्द्रमिष्ट्वा० B.

४ Original reading uncertain: आरण्यानशित्वा ABTVH; आरण्येनशित्वा ML; आरण्यानश्रौतापो वाञ्छाति वा G.

५ ०वास्यायां G, as Āp; the other Mss. agree with Hir.

व्रतचारौ त्वेव स्यान्न विहारादपपर्यावर्तेतैतत्सर्वममावास्यायां^१ ।
 पौर्णमास्यां तु पूर्वद्युरग्न्यन्वाधानमिध्मावर्हिर्वेदं^२ च करोतीत्यग्नि-
 परिस्तरणं च । सद्यो वा सर्वं भवति भवति । ॥ ६ ॥

इति श्रौतसूत्रे तृतीयः प्रश्नः ॥

१ Emended (cp. Āp. XXIV. 2. 11, 12); अभिपर्यावर्तेत
 AGBLTV; अपिपर्या० M; अतिपर्या० H.

२ Thus AGHLTV; वेदिं MB.

श्रो भूते प्रातरग्निहोत्रं ऊलोदित आदित्ये पौर्णमास्या-
स्तन्त्रमारभते प्रागुदयादमावास्याया ^१ दर्शपूर्णमासयोर्यज्ञक्रत्वो-
श्वत्वार चत्विजो ब्रह्मा होताध्वर्युरग्नौदिति ^१ कर्मणे वामिति
पाणिं प्रक्षाल्य यज्ञस्य संततिरसौति गार्हपत्यात्संततमाहव-
५ नीयादुलपराजिं स्तृणति तूष्णीं दक्षिणमुत्तरां च ^२ दक्षिणे-
नाहवनीयं ब्रह्मयजमानयोरासने करोति पूर्वं ब्रह्मणे ऽपरं
यजमानयोत्तरेण गार्हपत्यं दर्भान्संस्तौर्य यज्ञायुधानि द्वन्द्वं
न्यञ्चि सादयति ^३ स्फ्यं च कपालानि चाग्निहोत्रहवणीं च शूर्पं
च कृष्णाजिनं च शम्यां चोलूखलं च मुसलं च दृषश्चोपलां ^४ चेति ^४
१० पञ्च द्वन्द्वानि ^५ खादिरं सुवं पालाशीं जुह्ममाश्वत्थीमुपभृतं
वैकङ्कतीं ध्रुवां वेदं पात्रौ मेक्षणं प्राग्निचहरणमिडापात्रं
प्रणीताप्रणयनमिति पञ्च द्वन्द्वान्याज्यस्थालीमन्वाहार्यस्थाली-
मग्निमानं ^६ सांनाय्यपात्राणि संनयतः कुम्भीं शाखापवित्रमुपवेष्ट-
मभिधानीं निदाने दोहनं च ^७ पूर्वद्युः कृते पवित्रे चाष्टौ दार-
१५ पात्राणि यान्यहोमार्थानि ^८ तानि वारणानि येन चार्थो ^९ ऽत्र यज-
मानो भूपते भुवनपत इति ब्रह्मिष्ठं ब्रह्माणं वृत्वापरेणाहवनीयं
दक्षिणातिक्रम्य दक्षिणत उदङ्मुख उपविशति ^{१०} ॥ १ ॥

१ ०श्रौत इति GL.

२ Thus LTV and Vyākhyā; दक्षिणां तूष्णीमुत्तरां AGBH, and M, but the last ०त्तरां च .

३ संचादयति AB.

४ To this (ungrammatical) reading (cp. TS. I. 6. 8. 3) point AGB: दृषश्चोपलाञ्चेति; दृषश्चोपलाञ्चेति TV; दृषश्चोपलाञ्चेति LM.

५ After आज्यस्थालीम् G ins. निर्वपणस्थालीम् .

६ दोहनमयस्याचं च HG, similarly B.

७ दारुमयानि ins. AMGTBV.

दृतो ब्रह्मा सुप्रक्षालितपाणिपाद आचान्तो ऽपरेणाहवनीयं
 दक्षिणातिक्रम्य दक्षिणतस्तिष्ठन्नमो ब्रह्मण इति ब्रह्मसदनमुप-
 स्थायाहे दैधिष्येति सदनात्तृणं निरस्योन्निवत उदुद्धतश्च
 गेषमित्युपविश्य पातं मा द्यावापृथिवी इति द्यावापृथिवी
 समौक्ष्य भूर्भुवः सुवः क इदं ब्रह्मेत्यहं भूपतिरित्येतौ जपित्वा
 संस्थानादासो^१ । मन्त्रवत्सु कर्मसु वाचं यच्छति^२ । यदि
 व्याहरेद्वैष्णवीमृचं व्याहृतौश्च जपित्वा वाचं यच्छत्यध्वर्युरत्रा-
 संनयतः पवित्रे कृत्वा दक्षाय त्वेति प्रणीताप्रणयनं चमसमादाय
 वानस्पत्यो ऽसीत्यङ्गिस्त्रिः^३ प्रक्षालयति^४ । गोदोहनेन पशुकामस्य
 प्रणयेन्मृन्मयेनान्नाद्यकामस्य कंसेन^५ ब्रह्मवर्चसकामस्यापरेण^{१०}
 गार्हपत्यं पवित्रान्तर्हिते चमसे को वो गृह्णाति स वो
 गृह्णात्वित्यप आनयत्यनया वो^६ गृहीष्यामीति^५ पृथिवीं
 ध्यायन्नङ्गिः पूरयित्वा देवो व इति पूर्ववदुत्पूयाभि-
 मन्त्रयते^७ ॥ २ ॥

ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामि यजमान वाचं यच्छेति संप्रेष्यति^{१५}
 प्रणय यज्ञमिति ब्रह्मणा प्रसूतः प्रणयन्वाचं यच्छत्या हविष्कृतो
 यजमानश्च^८ को^९ वः प्रणयति स वः प्रणयत्विति^९ स्फ्येनोपयम्य

१ Thus GB ; जह्वा सं० H ; जपत्या संस्वा० AMLTV.

२ Thus G ; ०सीतितितृभिः B ; ०सीतितिस्रः H ; ०सीतितृभिः M ;
 ०सीतित्रिः प्रक्षालयति A ; ०सीति प्र० T ; सीति प्रक्षाल्य TV.

३ कांस्त्रेन MLTB.

४ Thus GH ; यो MBLATV ; cp., however, the Grhyasūtra
 I. 11 : 12. 12.

५ Thus, in accordance with the Mantrasamhitā, MLT ;
 गृह्णामीति AHGBV.

६ को वः प्रणयत्विति all the Mss., but see the Mantrasamhitā
 and the Vyākhyā : को वः प्रणयति × न्यञ्जतेरिति ।

प्राणैः समं धारयमाणो ऽविषिञ्चन्प्रणयति । याः पुरस्ताद्भूश्च
कञ्चेति द्वाभ्यां यजमानः प्रणीयमाना अनुमन्त्रयते ब्रह्मपूता
स्येति चानेनाध्वर्युत्तरेणाहवनीयं दर्भेषु सादयित्वा दर्भैरपि-
दधाति । ताः प्रणीता नेङ्गयन्त्या संस्थानात्पवित्रे आदाय
५ संविशन्तामिति सपवित्रेण पाणिना पात्राणि संमृशति ।
दद्यात् त्वा वानस्पत्यो ऽसीत्यग्निहोत्रहवणीमादाय वेषाय त्वेति
सव्येन शूर्पं च प्रत्युष्टमिति गार्हपत्ये निष्टप्य यजमान हवि-
निर्वप्यामीति यजमानमामन्त्रयत । ओं निर्वपेति यजमानेन
प्रसूतः प्रवसत्यग्ने हविर्निर्वप्यामीत्युक्तोर्वन्तरिक्षमन्विहौति
१० गच्छति । ॥ ३ ॥

अपरेण गार्हपत्यं प्रागौषमुदगौषं वाग्निष्ठं शकटमवस्थितं
त्रौहिमत्परीणटसहितं^१ भवति यवमद्वा । धूरसीति तस्य
दक्षिणं धुरमभिमृश्य सव्यां च त्वं देवानामिति शकटमभि-
मन्त्र्य विष्णुस्वाक्र॥स्तेति विष्णुमात्मानं^२ ध्यायन्सव्ये चक्रे दक्षिणं
१५ पादमादधाति विष्णोः क्रमो ऽसीति वाहुतमित्यारोहति ।
मित्रस्य त्वेति परीणाद्वादिकं^३ प्रेक्ष्योर वातायेति तस्य द्वार-
मपच्छिद्य^४ मित्रस्य त्वेति पुरोडाश्यांश्च^५ प्रेक्ष्योर्जं धत्स्वेत्यभि-
मृश्यापहत॥ रक्ष इति त्वणं किंशारं वा निरस्याप उपस्पृश्या

१ परिणवत्सहितं G; परीणवत्सहितं AMHB; परीणवत् L; परिणवद्भवति TV.

२ विष्णुमात्मानं GAMLTB. विष्णु मनसा H.

३ परिणाहं BHG; परिणाद्वादिकं MVL (the last with ०रौ०); परिणाहकं A (शकटादिकं the Vyākhyā).

४ अपच्छिद्य GHMLAVTB; read अपच्छाद्य .

५ Thus GAH; पुरोडाश्यांश्च MLTBV, and the Vyākhyā.

हविर्निर्वस्यन्दशहोतारं व्याचक्षौत^१ पवित्रान्तर्हिते शूर्पे हवनीं
 निधाय यच्छन्तामिति मुष्टिं प्रयत्वा हवन्धामोष्य देवस्य लेति
 पवित्रान्तर्हिते शूर्पे यथादेवतं^२ चतुरो मुष्टीन्निर्वपति त्रिर्मन्त्रेण
 तूष्णीं चतुर्थं^३ निरुप्यान्नावपत्येवमुत्तरं पुरोडाशं निर्वपत्यग्निः
 होतारमिह तः ऊव इति यजमानो हविर्निरुप्यमाणमभि-
 मन्त्रयते निरुप्यं वा^४ कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्ति
 सर्वमनुवीक्षते^५ ॥ ४ ॥

यदि शकटं न स्यादपरेण गार्हपत्यं स्फुटं निधाय तस्मि-
 न्पात्रौ तस्यां पुरोडाश्यानोष्य^६ तस्याः पूर्वार्धं धूरसीत्यभिमृश्य
 सर्वाञ्चकटमन्त्रानुक्तेदं देवानामिति निरुप्यानभिमृशती^{१०} दसु नः
 सहेत्यपादानस्थानम्^७ स्फात्यै लेति निरुप्यानेवेदमहं निर्वर-
 णस्य पाशादिति पुरोडाश्यानादाय^८ निर्गच्छति^९ सुवरभि
 विख्येषमिति सर्वं यजमनुवीक्षत^{११} आग्नेयो ऽष्टाकपाल
 उपांशुयाजश्चाज्यं हविः प्राजापत्यो वैष्णवो ऽग्नीषोमीयो
 वाग्नीषोमीयश्चैकादशकपालः पौर्णमास्यां प्रधानानि^{१५} नासोम-
 याजिनो ब्राह्मणस्याग्नीषोमीयः पुरोडाशो विद्यत इत्येक^{१६}
 आग्नेयो ऽष्टाकपाल ऐन्द्रं सांनाय्यममावास्यायां संनयतो^{१७}
 ऽसन्नयत आग्नेयो ऽष्टाकपाल ऐन्द्राग्र एकादशकपालो द्वादश-
 कपालो वा^{१८} तदङ्गमितरे होमाः^{१९} पौर्णमास्यामिन्द्राय वैमृधाय

१ यथादेवतं all the Mss.

२ ०डाशीया० AMLTV ; ०डाश्या० GH.

३ ०स्थानं G and Vyākhyā, ०स्थान् AMLHTBV.

४ ०डाशीया० MLTV ; ०डाश्या० AGH.

पुरोडाशमेकादशकपालमनुनिर्वपेद्यदि^१ समानतन्त्रो^२ वैमृधो
ऽग्नौषोमाभ्यां^३ निरुषेन्द्राय वैमृधाय निर्वपति^४ संस्थितायां
पौर्णमास्यां वैमृधमनुनिर्वपतीत्येके^५ ॥ ५ ॥

वैश्वानरं ज्योतिरित्याहवनीयं प्रतीक्षते^६ दृष्ट्वन्तां दुर्या
५ इति प्रत्यवरोहति^७ स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामिति स्कन्नानभि-
मन्त्र्योर्वन्तरिक्षमन्विहोति^८ हत्वादित्यास्त्रोपस्थे सादयामी-
त्यपरेण गार्हपत्यं यथादेवतमुपसादयत्युत्तरेण^९ वाग्ने हव्यं
रक्षस्वेति गार्हपत्यं वोपतिष्ठते^{१०} सशूकायां तिरः पवित्रं हवन्त्यां
प्रोक्षणीः^{११} संस्तुत्य ब्रह्मन्प्रोक्ष्यामीत्यामन्त्र्य प्रोक्ष यज्ञमिति
१० तेन प्रसूतो देवस्य त्वेति यथादेवतं^{१२} त्रिः प्रोक्षेन्नाग्नि-
मभिप्रोक्षेत्पूर्ववत्पात्राणि^{१३} प्रोक्षति^{१४} वातस्य ध्राजिरसीति
क्षणाजिनमादायावधूतं^{१५} रक्ष इत्यूर्ध्वग्रीवं बहिर्विशसनमुत्करे
त्रिरवधूनोत्यदित्यास्त्रगसीति पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोप-
स्तृणात्यधिषवणमसौत्यनुत्सृजन्^{१६} तस्मिन्नुलूखलमधिवर्तयत्यग्ने-
१५ स्तनूरसीत्यनुत्सृजन्नुलूखले हविरावपति त्रिर्मन्त्रेण तूष्णीं
चतुर्थमद्रिरसीति सुसलमादायाव रक्षो दिवः सपन्नं बध्वास-

१ Thus MLGTV ; निर्वपेत् समान० A ; ०निर्वपति समान० H.

२ Thus AMLGVT ; तन्त्रौ BH.

३ Thus BTV ; वैमृधायौषो० the other Mss.

४ Thus MLATV and the Vyākhyā ; अनुमन्त्रयते BHG.

५ ०देवतं the Mss.

६ Thus A only ; प्रोक्षणीं BMHG ; प्रोक्षणी LTV.

७ G ins. हविस् .

८ Thus G ; प्रोक्ष्यन्नाग्निमभि० A ; प्रोक्ष्यन्नाग्निमभि० MLTHV ; प्रोक्ष्यान्न-
मग्निमभि० B.

९ Thus ATV ; प्रोक्षते ML ; प्रोक्षयति GBH.

१० Thus (without स) the Mss.

मिति त्रिरवहन्ति । हविष्कृदेह्येति त्रिर्हविष्कृतमाह्वयति
ब्राह्मणस्य हविष्कृदागह्येति राजन्यस्य हविष्कृदाद्रवेति वैश्यस्य
हविष्कृदाधावेति रथकारस्य । हविष्कृता वाचं विसृज्य
कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्ति इति यजमानो यज्ञयोगेन
यज्ञं युनक्ति । ॥ ६ ॥

प्रादुर्भूतेषु तण्डुलेषूच्चैः समाहन्तवा इति संप्रेष्यत्यद्रिरसि
श्लोककदित्याग्नीध्रो ऽश्मानमादाधेषमावदोर्जमावदेति वृषारवेण
दृषदुपले समाहन्ति ग्रम्यया वा दिर्दृषदि सकदुपलायां । त्रिः
संचारयन्नव कृत्वः संपादयत्युत्तुषान्कृत्वा^१ वर्षवृद्धमसीति
पुरस्तादुत्तरतो वा शूर्पमुपयच्छति । वर्षवृद्धाः स्वेति पुरोडाश्या- १०
नभिमृश्य प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्वित्युदपति । परापृतः रक्ष
इत्युत्करे निष्पुनाति । प्रविद्धः रक्षः पराधाता अमित्रा इति
शूर्पात्तुषान्कपाले ध्वंसयति रक्षसां भागो ऽसीति तेन
तुषापूरितेनोत्तरमपरमवान्तरदेशमधस्तात्क्षणाजिनस्य^२ सव्येन
पाणिना तुषानुपवपति नान्वीक्षते । ऽवबाढः रक्ष इत्यव- १५
बाधते^३ । रौद्रराक्षसनेर्हतेपैतृकक्रेदनभेदनखनननिरसनावघ्राणा-
त्माभिमर्शनानि च^४ कृत्वा सर्वत्राप उपस्पृशेदभ्युक्ष्य कपालं
निदधाति । वायुर्व इति विविनक्ति । देवो व इति पात्र्यां
तण्डुलान्प्रस्कन्दयत्यद्वयेन वञ्चक्षुषावपश्यामीत्यवेक्ष्य विविक्रानव-

१ Thus GA ; ०यत्युषान् the other Mss. and the Vyākhyā.

२ तषापूरिते AH ; तुषपूरिते the other Mss.—०त्तरापरमवान्तर०
MLGTBV.

३ ऽवबाधते AGHTV and the Vyākhyā (one copy) ; ऽवबाढते
ML and the Vyākhyā (another copy).

४ च om. G only.

हन्ते प्रयच्छंस्त्रिष्फलीकर्तवाः इति संप्रथ्यति । देवेभ्यः शुभध्वं
देवेभ्यः शुभध्वं देवेभ्यः शुभध्वमिति त्रिभिस्त्रिष्फली-
करोति ॥ ७ ॥

सुफलीकृतान्प्रक्षाल्य त्रिष्फलीक्रियमाणानामित्यन्तर्वेदि त्रिः
५ प्रक्षालनं निनयति । कृष्णाजिनकन्यो व्याख्यातो । दिवः
स्कम्भनिरसीति कृष्णाजिन उदौचीनकुम्भां शम्यां निधाय
धिषणासि पर्वत्येति तस्यां प्राचीं दृषदं पश्चार्धेनाधिवर्तयति ।
धिषणासि पार्वतेयीति दृषद्युपलां पूर्ववदनुत्सृजन् शवः स्य
मधुमन्त इति तण्डुलानवेक्ष्य देवस्य त्वेति दृषदि यथादेवतं
१० तण्डुलानधिवपति त्रिर्मन्त्रेण तूष्णीं चतुर्थं । प्राणाय त्वेति
प्राचीं प्रोह्यपानाय त्वेति प्रतीचीं व्यानाय त्वेति मध्यदेशे
दौर्धामन्विति प्राचीमन्ततो । ऽतः ऊर्ध्वं यथामुखं पिनष्टि ।
देवो व इति कृष्णाजिने पिष्टानि प्रस्कन्दयेददध्मेन त्वा चक्षुषा-
वेच इत्यवेक्ष्यासंवपन्ती पिषाणूनि कुरुतादिति हविःपेषीं
१५ संप्रेष्यति । सा पिनष्ट्यत्र मदन्तौरधिश्रयति । गार्हपत्ये हवींषि
अपयति । घृष्टिरसित्युपवेषमादायापहतः रक्ष इत्यभिमन्त्र्य
तेनापरेणाग्नेः प्रत्यङ्गावङ्गारौ व्यस्थापाग्नेः ऽग्निमिति दक्षिण-
मङ्गारं निरस्थाप उपसृज्या देवयजं वहेत्यवशिष्टमवस्थाप्य भुव-
मसीति तस्मिन् कपालमुपदधाति ॥ ८ ॥

१ यच्छंस्त्रिः GMBVT; यच्छंस्त्रिः L; यच्छमसत्रिः A.

२ प्रक्षाल्य ML.

३ देवतं the Mss.

४ Thus G; प्राचीनमन्तत ऊर्ध्वं the other Mss.

५ अभिहतः instead of अपहतः H; but Vyākhyā and Mantra-
samhitā have equally अप.

६ व्यदस्या H.

निर्दग्धमिति तस्मिन्नङ्गारमधिवर्तयति^१ धर्ममसौति तस्मा-
 त्पूर्वं धरुणमसौति तस्मात्पूर्वमष्टाकपालस्य^२ द्वे मध्यमादक्षिणे
 त्रीण्युत्तराणि दक्षिणयोर्धर्मासौति^३ पूर्वं मरुताः^४ गर्ध इत्य-
 परं^५ यन्त्रमसौत्युत्तरेषामपरं विश्वाभ्य इति पूर्वं चिदसौति
 मध्यमं^६ ततः^७ उत्तरं^८ एकादशकपालस्याष्टाकपालवत्^५
 त्रीण्युपदधाति चिदसौति तत्पूर्वं चतुर्थं यथोक्तमवान्तरदेशेषु^५
 चितः स्थित्यवशिष्टानि^१ भृगूणामङ्गिरसामिति वेदेन कपाले-
 श्वङ्गारानभ्यूहति^१ यानि धर्म इत्यनुदुत्येन्द्रवायू^२ युक्तामिति
 कपालानि युनक्ति^१ पात्र्यां^३ निष्ठयोपवातायां पवित्रान्त-
 र्हितायां देवस्य त्वेति कृष्णाजिनात्पिष्टानि यथादेवतं^८ संवपति^{१०}
 त्रिर्मन्त्रेण तूष्णीं^१ चतुर्थं^१ संवपन्वाचं यच्छत्यभिवासयन्विस्मृजते^१
 देवो व इति प्रोक्षणीवत्पिष्टान्युत्पूय सुवेण प्रणीताभ्य आदाय
 वेदेनोपयम्य समाप इति पिष्टेषु निनयति^१ यदि प्रणीता
 न विद्येरन्याः^८ काश्चापो मन्त्रेणोत्पूय ताभिः संनयेदित्याप-
 त्कल्पो^{१०} । ऽङ्गः परि प्रजाताः स्थिति मदन्तीर्निनयति^१ समङ्गिः^{१५}
 प्रच्यध्वमिति प्रदक्षिणं परिभ्रावयति^१ ॥ ६ ॥

१ ०धिवर्तं GHATBV; ०तिवर्तं ML.

२ तस्मात्पूर्वमष्टां GH; तस्मादष्टां MLATBV.

३ दक्षिणयोर्धं GHAB; दक्षिणोत्तरयोर्धं MLTV.

४ तत उत्तर MLTV; उत्तर HAGB.

५ यथोक्तमं BHAG; यथायोगमं MLTV. Which is right?

६ Thus AG; ०त्यनुदुत्येन्द्रं VLT; ०नुद्यत्येन्द्रं M; त्यनुदुत्येन्द्रं HB.

७ पात्र्यै H (as Hir.); पात्र्यां (as Āp.) VGMLT; पात्र्यं A; पात्र्यां B.

८ यथादेवतं the Mss.

९ Thus conjecturally; न विन्देरन् H; न विन्द्यात् MLATV; न
 वद्याप्याः काश्चां G.

१० ताभिः संनयें GHB; ताभिर्निनयें MLTV; ताभिः संनयें A.

- जनयत्यै वा संयौमीति संयुत्य मखस्य शिरो ऽसीति पिण्डं
 कृत्वा यथाभागं व्यावर्तयामिति विभजति^१ समौ पिण्डौ
 कृत्वेदमग्रय^२ इत्याग्नेयमभिमृशतीदममुष्मा इति यथादेवत-
 मिदमहं^३ सेनाया इति वेदेन दक्षिणकपालयोगादङ्गारा-
 ५ नपोहत्युत्तरस्माच्च^४ मखस्य शिरो ऽसीति दक्षिणं पिण्डमादाय
 घर्मो ऽसि विश्वायुरिति दक्षिणस्मिन्नधिश्रयत्यैवमुत्तरमनुच्च-
 मनतिनीचं^५ कूर्मस्येव प्रतिकृतिं करोत्यु^६ प्रथस्येति यावत्कपालं
 प्रथयति^७ पात्यामप आनीय त्वचं गृह्णीष्वेति प्रदक्षिणं सलेपाङ्गिः
 स्रक्ष्णीकुर्वन्ननतिचारयन्ननुपरिमार्ष्टि^८ दध्युपनिधायान्तरितः
 १० रक्ष इत्युत्सुकेन त्रिः सर्वाणि हवींषि पर्यग्निकरोति^९ देवस्त्वा
 सविता अपयत्विति दक्षिणं^{१०} पुरोडाशं दर्भैरभिज्वलयञ्कृपय-
 त्यग्ने^{११} हव्यः रक्षस्येति गार्हपत्याग्निमभिमन्त्रयते^{१२} सं ब्रह्मणा
 पृच्यस्येति वेदेन पुरोडाशे साङ्गारं भस्माभिवासयत्यविदहन्तः
 अपयतेति वाचं विस्ृजते^{१३} ऽङ्गुलिप्रक्षालनं पात्रनिर्णेजनं^{१४} चोत्सु-
 १५ केनाभितप्य हत्वान्तर्वेदि^{१५} स्फ्येनोदीचीस्त्रिस्तो लेखाः कृत्वैकताय
 स्वाहेति त्रिभिः पश्चान्तिष्ठु लेखास्वसंस्तुष्टं निनयति^{१६} ॥ १० ॥

१ Conjecturally; कृत्वाग्रय इत्याग्नेयमभि० GBMA; कृत्वा चभि० L;
 कृत्वाभि० TV; कृत्वाग्रमेधाराग्नेयमित्यभि० H.

२ ०देवतं MLHATVB; ०दे० G.

३ Thus TBV; ०मानूच्यम० H, ०मनुच्छम० MLA; ०त्तरस्मिन्नत्युच-
 मनति० G.

४ स्रक्ष्णं कु० VMLT; स्रक्ष्णीकु० AHGB and the Vyākhyā.

५ Thus BHGA; प्रदक्षिणं VMLT.

६ Thus AG and Vyākhyā; ०ज्वलयं च HB; ०ज्वलयंश्च VMLT.

७ पात्री० GHA, पात्र० MLTBV; and the Vyākhyā.

८ हत्वा० GHAB, कृत्वा VMLT, Vyākhyā; see Baudh.

अपरेणाहवनीयं यजमानायतामपरिमितां वा वेदिं
 करोति यावदर्थविस्तारां^१ यजमान इदं तस्मै हर्म्यं करोमीति
 वेदिदेशमभिमृशत्यध्वर्युरथं वेद इति वेदमादाय वेदेन वेदिं
 विविदुरिति वेदिं पुरस्तात्त्रिः संमार्ष्टि^२ चतुःशिखण्डेति
 यजमानः संमृज्यमानामनुमन्त्रयते^३ अध्वर्युः पूर्वार्धादेदेर्वि-
 त्तौयदेशात्सम्बयजुर्हरति^४ देवस्य त्वेति स्फ्यमादायेन्द्रस्य
 बाङ्गरसौत्यभिमन्त्र्य वायुरसौति तस्य^५ दर्भेणाग्रं तौक्ष्णीकृत्य^६
 पृथिव्यै वर्मासौति प्रागग्रमुदगग्रं वा^७ दर्भं निधाय पृथिवि
 देवयजनीति तस्मिन्स्फ्येन^८ प्रहृत्यापहतो ऽररुरिति स्फ्येन
 सदर्भमूलान्यांसूत्रपादाय व्रजं गच्छेति हरति^९ यो मा हृदेति^{१०}
 यजमानो द्वियमाणमभिमन्त्रयते^{११} वर्षतु ते द्यौरित्यध्वर्यु-
 र्वेदिमवेचते वर्षतु ते पर्जन्य इति यजमानं च^{१२} नमो दिव
 इत्याग्नीध्र उत्तरतः प्रक्रमे ऽपरिमिते वोक्तानौ हस्तौ कृत्वोप-
 विशति^{१३} तस्याञ्जलावध्वर्युर्वधान देव सवितरिति सदर्भ-
 मूलान्यांसूत्रिवपत्यपहतो ऽररुः पृथिव्या इत्याग्नीध्रो न्युप्तं^{१४}
 स्थण्डिले^{१५} निक्षिप्याभिगृह्णाति^{१६} स उत्करो भवत्येवं द्वितीय-
 मिदमापः शिवा इति द्वितीयं प्रहृत्यापहतो ऽररुः पृथिव्यै
 देवयजन्त्या इत्यादायापहता^{१७} यातुधाना इत्याभिगृह्णाति^{१८}
 द्वितीयम्^{१९} ॥ ११ ॥

१ तस्य om. MLTV.

२ तौक्ष्णीकृत्य GMBTVA; ०कृत्या L; ०कृता Vyākhyā; तौक्ष्णं कृत्य H.

३ तस्मिन् given by AHBGTV, om. ML.

४ न्युप्तस्थण्डिले H only.

५ Between आदाय and अपहता VMLT ins. व्रजं गच्छेत्याद्यभिग्रहणे.

६ गृह्णात्येवं द्विती ० HBG; गृह्णाति दि ० MLTV; गृह्णात्येवं तृतीयम् A.

द्रुष्टे दिवं मा स्कानिति तृतीयं प्रहृत्यापहतो ऽरुः
 पृथिव्या अदेवयजन इत्यादायापहतो^१ ऽघशः स इत्यभि-
 गृह्णाति तृतीयं^२ । तूष्णीं चतुर्थं सर्वं त्वणं हरत्यरुस्ते दिवं
 मा स्कानिति चतुर्थमभिगृह्णाति । वेदेः पूर्वं परिग्राहं परि-
 ५ गृह्णाति वसवस्वेति रूपेण दक्षिणतः प्राचीं लेखां लिखति ।
 यज्ञस्य त्वेति परिगृह्यमाणां यजमानो ऽनुमन्त्रयते । रुद्रा-
 स्वेत्यध्वर्युः पश्चादुदीचीं लेखां लिखत्यादित्यास्वेत्युत्तरतः
 प्राचीं । ते ऽग्निना प्राञ्चो ऽजयन्नित्युक्तं^३ । प्राञ्चौ वेद्यंसा-
 बुन्नयत्यभित आहवनीयं प्रतीची ओणी अभितो गार्हपत्यं
 १० मध्ये संनता वेदिर्वेदिः । ॥ १२ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे चतुर्थः प्रश्नः ॥

१ After आदय MLT ins. as formerly.

२ तृतीयं om. H.A.G.B.

३ See T.Br. III. 2. 9. 7.

इमां नराः कृणुतेति संप्रेष्य देवस्य सवितुः सव इति वेदेः
 स्प्येनोत्तमां त्वचमुद्धन्ति^१ यदुद्धन्त इति यजमान उद्धन्य-
 मानामनुमन्वयते^२ । ब्रह्मलां चतुरङ्गुलां रथवर्त्ममात्रौ प्रादेश-
 मात्रौ वैता इयतीर्नातिखनेत्पितृदेवत्यातिखातेत्युक्तं^३ । दक्षिणतो
 वर्षीयसौ पुरीषवती प्राचीनप्रवणामुदीचीनप्रवणां^४ प्रागुद-
 कप्रवणां वा वेदिं करोति^५ यन्मूलमतिरिक्तं स्प्येन तच्छिनत्ति
 न नखेन^६ यत्पुरीषमतिरिक्तमुत्करं^७ तद्गमयत्याहार्यपुरीषां
 पशुकामस्य वेदिं करोति^८ यत्राक् खननात्तत्कृत्वा यदाहरे-
 त्तन्मन्त्रेण खनेद्भूमिभूत्वेति यजमानः कृतां वेदिमनुमन्वयते ।
 ऽध्वर्युर्ब्रह्मन्नुत्तरं परिग्राहं परिग्रहौध्यामीत्यामन्त्र्य बृहस्पते^९
 परिगृहाण वेदिमिति तेन^५ प्रसूत ऋतमसीति त्रिभिः पूर्ववेदिं
 परिगृह्णाति^१ ॥ १ ॥

विपरीतौ परिग्राहावेके^६ । धा असीति वेदिं^७ स्प्येन ।

१ अभिमन्वयते HAGRB; अनु० the other Mss. and the Vyākhyā.

२ Thus in accordance with the Vyākhyā; प्रादेशमात्रौ सौता-
 मात्रौ [वा] वैता इयतीर्नातिखनेत् G; प्रादेशमात्रौ वा एतौ इतिर्नातिख० TV;
 प्रादेशमात्रौ वैतामियति नातिख० R and nearly the same H; प्रादेशमात्रौ
 वैतामियतीव्रातःख० A; प्रादेशमात्रौ वापतो इतीतिख० M: ०मात्रौ वापतो इति-
 र्नातिख० L; रथमात्रौ वैता इयति नातिख० B.—Although सौतामात्रौ is
 mentioned only by G, it might belong to the text; cp. Āp. and
 Hir.—For इत्युक्तम् see Taitt. Br. III. 2. 9. 10.

३ Thus G, in acc. with the Vyākhyā; all the other Mss. omit उदीचीनप्रवणां .

४ ०त्करे MLTV.

५ All the Mss. exc. G, omit तेन, but cp. for example V. 4.

६ Thus ABTV; ०वेका ML; ०वेतौ G; ०वेते H; understand : समामनन्ति .

७ वेदिं om. GAHBR.

- प्रतीची^१ योयुषेत । पुरा क्रूरस्येत्यभिमन्त्र्य पञ्चार्धं वेदेः पूर्वेण
 विटतीयदेशे^२ स्फ्यं तिर्यञ्चं सञ्चया प्रोक्षणीरासादयेत्याग्नौधं
 संप्रेष्यत्याग्नीध्रो हवन्त्यां तिरः पवित्रमप आनीयोदञ्चं स्फ्यमप-
 कृष्यान्तर्वेदि^३ हवन्तौ धारयन्स्फ्यस्य वर्त्मन्युपनिनीयर्तसधः
 ५ स्थेति स्फ्यपदे सादयति । यं द्विधात्तं ध्यायेच्छतमृष्टिरसीत्युत्करे
 स्फ्यमुदस्यति । यं द्विधात्तं ध्यायेदौडेन्यक्रतूरिति यजमानः
 प्रोक्षणीरासाद्यमाना अनुमन्त्रयत । आग्नीध्रो हस्ताववनेनेति ।
 नानवनिज्य पात्राणि संमृशति न च वेदिमा स्तरणात् स्फ्यं
 प्रक्षालयति नायं परिमृशत्याहवनीयमुत्तरेण^४ प्रणीता इध्मा-
 १० बर्हिस्सपसादयति प्रागयं दक्षिणमिध्ममुत्तरं बर्हिर्वेदायैः सुवं
 सुचश्च सह संमार्ष्टिनिशिताः^५ स्य सपन्नचयणीरित्यभिमन्त्र्य
 घृताचीरेतेति दक्षिणेन पाणिना सुवं जुह्वपभृतौ सव्येन ध्रुवां
 प्राग्निचहरणं वेदायाणि चादाय^६ प्रत्युष्टमिति गार्हपत्ये निष्टय्य
 गोष्ठं मा निर्मृक्षमिति सुवमग्रेरन्तरतो ऽभ्याकारं सर्वतो
 १५ बिलमभि समाहारं निर्लेपं त्रिरभितः संमार्ष्टिं बाह्यतो
 मूलैर्दण्डं । वाचं प्राणमिति जुह्वं चक्षुः ओचमित्युपभृतं प्रजां
 योनिमिति ध्रुवां तूष्णीं प्राग्निचहरणं । पूर्ववत्सुचः प्राग्निच-
 हरणं च निष्टयोत्तरतो वेदिश्रोण्यां निदधाति ॥ २ ॥

१ प्राचीं G only.

२ विटतीयदेशं AG ; विटतीयदेशे MLTV । विटतीयं देशं H ; the word पूर्वेष is the difficulty.

३ अपहृष्य AHGTV ; उप० ML ; अनु० B.

४ Thus ML ; प्रमृशत्य० the other Mss.

५ Thus HGB ; संमृशय instead of संमार्ष्टि the other Mss.

६ GHBA om. च .

दिवः श्रित्यमिति प्रोचितानि सुकुसंमार्जनान्यग्नौ प्रहरत्य-
 परेण गार्हपत्यं दक्षिणतः पत्नीमुदङ्मुखौमुपवेश्याशासाना
 सौमनसमिति मौञ्जेन योक्त्रेणान्यतरतःपागेनोर्ध्वजुमासौनां
 प्राङ्मुखौ तिष्ठन्तौ वा संनह्येत्पूषा ते ग्रन्थिं यथावित्युत्तरतो
 नाभेर्निष्ठक्यं ग्रन्थिं कृत्वा दक्षिणतो नाभेः परिकर्षति । ५
 पत्न्याचस्याग्रे गृहपत इति तिष्ठन्ती गार्हपत्यमुपस्थाप्य देवानां
 पत्नीरिति देवपत्नीश्चेन्द्राणीवेत्युदङ्मुखान्वास्ते । सुप्रजसस्त्वा
 वयमिति जपति मम पुत्रा इति च । पूषा ते बिलं विध्यवित्या-
 ग्नौध्रः सर्पिर्धानस्य बिलमपावृत्येदं विष्णुर्विचक्रम इत्यन्वाहार्य-
 पचने ऽधिश्रित्यादितिरस्यच्छिद्रपत्रेत्याज्यस्थालीमादाय महीनां १०
 पय इति तस्यां पवित्रवत्यां प्रभूतमाज्यं निर्वपतीषे त्वेति
 दक्षिणार्धं गार्हपत्यस्याधिश्रित्योर्जं त्वेत्यपादाय १ वेदेनोपयम्य
 महीनां पयो ऽसौति पत्नीं प्रदर्शयति २ । तस्मा निमील्य
 वीक्ष्यानुच्छसन्त्यवेक्षते ३ तेजो ऽसीत्युत्तरार्धं ऽधिश्रित्य तेजसे
 त्वेत्यपादाय २ तेजो ऽनुप्रेक्षीत्याहवनीयमभ्युदृत्याग्निस्ते ४ तेजो ॥ ५
 मा विनैदित्याहवनीये ऽधिश्रित्याग्नेर्जिह्वासीत्युत्तरेण प्रोक्षणीः
 स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयती ५ डेन्यक्रद्वरिति यजमान आसाद्यमाना
 अनुमन्त्रयते ५ ॥ ३ ॥

१ Emended; त्वेत्यपादाय H, त्वेत्यादाय the other Mss. and the Vyākhyā.

२ दर्शयति H only.

३ Thus TV (the Vyākhyā, with अपादत्ते, points to the same reading); त्वेत्यादाय the other Mss.

४ अभ्युदृत्या० MLG; अभिदृत्या० HA; अभ्युदृत्य Y.

५ Thus HR; ०मानामनु० MLTV; ०मानानु० A; ०मानमनु० G.

यदि सांनाय्यस्याज्यस्य वान्यत्र बर्हिषः पुरोत्तमात्प्रयाजा-
 तस्कन्देत्सं^१ त्वा सिञ्चामीति तस्य स्वयं संभृत्य भूपतये स्वाहेति
 त्रिभिः स्कन्नमनुमन्त्रयते^२ । ध्वर्युयजमानावाज्यमसीति^३ निमौल्य
 वीक्ष्यानुच्छसन्तावाज्यमवेक्षेते^४ । शुक्रमसीति त्रिभिरुदगग्राभ्यां
 ५ पवित्राभ्यामध्वर्युः पुनराहारमाज्यं त्रिरुत्पुनाति^५ । देवो व इति
 त्रिः प्रोक्षणीरङ्गिराज्यमिति यजमान आज्यमपश्चोत्पूयमाना
 अनुमन्त्रयते^६ । ध्वर्युरन्तर्वेदि समंबिलं जुह्वं धारयमाण आज्य-
 स्थाल्या वेदेनोपयम्य सुवेण शुक्रं त्वा शुक्रायामिति चतुः
 पञ्चकलो वा जुह्वं प्रभुतमाज्यं गृह्णाति^७ । पञ्चानां त्वा वाताना-
 १० मिति चतुः पञ्चकलो वा यजमानो जपत्यध्वर्युर्ज्योतिस्त्वा
 ज्योतिषि धाम्ने धाम्न^८ इति^९ मध्यदेशे धारयमाण उपभृत्यष्टौ
 दशकलो वाल्पिष्ठं गृह्णाति^{१०} । पञ्चानां त्वर्तणामिति त्रीन्यज-
 मानो जपति पञ्चानां त्वा सलिलानां पञ्चानां त्वा पृष्ठाना-
 मिति^{११} च^{१२} द्वौ^{१३} चरोस्त्वा पञ्चबिलस्येति पञ्चाध्वर्युरर्चिस्त्वा^{१४}र्चि-
 १५ षीति चतुः पञ्चकलो वा भूमौ प्रतिष्ठितायां ध्रुवायां भूयिष्ठं
 गृह्णाति^{१५} । सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामीति चतुः पञ्च^{१६} वा
 यजमानो जपति^{१७} ॥ ४ ॥

१ Thus AHBGR and Vyākhyā; पूर्वोत्तमादनूयाजा० MLTV.

२ Thus HG; ०ध्वर्युयजमानस्याज्य० TMLV; ध्वर्युयजमानो वाज्य० AB.

३ Thus MLH; ०च्छसन्ताज्यमवेक्षेत् AB; ०च्छसन्ताज्यमवेक्षेत् G; ०वेक्षेत् V.

४ ज्योतिषि धाम्ने धाम्न इति मध्यं HA; धाम्नेरिति B; the other Mss.

omit धाम्ने धाम्न ।

५ इति द्वौ HA (omitting च).

६ पञ्चकलो G only.

बर्हिर्वेद्यन्यचोत्करादाज्यानि सादयत्याज्यस्थली^१ च^२ प्रति-
 चौनं हरति^३ । तथा प्रोक्षणैरभिमन्त्र्य ब्रह्माणमामन्त्र्य तेन
 प्रसूतो मुक्तग्रन्थीनिधान् कृष्णो ऽसौति त्रिः प्रोक्षति तथा
 वेदिरसौति वेदिं बर्हिरसौति बर्हिरन्तर्वेदि पुरोगन्थि तदासा-
 दयति^४ । सुमनसो यजमानाय सन्त्विति यजमानो बर्हिरभि- ५
 मन्त्रयते । ऽध्वर्युर्दिवे त्वेति बर्हिरग्रं प्रोक्षत्यन्तरिक्षाय त्वेति मध्यं
 पृथिव्यै त्वेति मूलं । यजमानो ऽग्निश्रेम बर्हिरिति प्रोक्ष्यमाणं
 बर्हिरभिमन्त्रयते । ऽध्वर्युर्बर्हिरग्राणि हवन्त्यां प्रसिच्य मूलानि
 प्रसेचयति । पोषाय त्वेति^५ सह हवन्त्या पुरस्तात्प्रत्यञ्चं ग्रन्थिं
 प्रत्युक्षति । स्वधा पितृभ्य इति वेदेर्दक्षिणायाः श्रोणेः संततमो- १०
 त्तरस्था अपां शेषं निनयति । पूषा ते ग्रन्थिं विष्यत्विति
 बर्हिषो ग्रन्थिं विष्यति । विष्णोः स्तूपो ऽसौति कर्षन्निवाहवनीयं
 प्रति प्रस्तरमादत्ते । यजमाने प्राणापानौ दधामौति प्रस्तरे^६
 पवित्रे अपिसृज्य प्राणापानाभ्यां त्वा सतनुं करोमीति ब्रह्मणे
 प्रयच्छति ॥ ५ ॥

१५

ब्रह्मा यजमानाय । तणैरन्तर्धायाह्णया शुल्बं च निधा-
 योर्णमदसं त्वा स्तृणामीति बज्रलमनतिदृशं प्रागपवर्गं प्रत्यगपवर्गं

१ सादयन्त्य० AGHB.

२ च om. H ; the Vyākhyā : चो ऽवधारणे । आज्यस्थालीमेवेत्यर्थः ।

३ हरन्ति Mss. exc. ML.

४ तथासादयति L only.

५ पोषाय व इति G only.

६ Thus HTV and Vyākhyā ; ०मानो AB ; ०मानः ML ; यजमा G.

७ प्रस्तरे om. ML.

वा बर्हिषा वेदिं^१ स्तृणात्यूर्णामृदु प्रथमानं चतुः शिखण्डेति^२
 द्वाभ्यां स्तौर्यमाणां यजमानो ऽनुमन्त्रयते^३ । ऽध्वर्युरग्रेर्मूलान्यभि-
 च्छादयन्^४ त्रिधातु पाञ्चधातु वा कृत्वा धातौ धातौ मन्त्र-
 मावर्तयति^५ शिवा च म इति^६ स्तौर्णां वेदिं^७ यजमानो
 ५ ऽनुमन्त्रयते^८ । ऽध्वर्युरनूयाजार्थं प्राञ्चावङ्गारौ निरुह्याहवनीयं
 कल्पयित्वा प्रस्तरं धारयन् गन्धर्वो ऽसीत्युदग्यं मध्यमं परिधिं
 परिदधात्यस्मिन्यज्ञ उप भूय^९ इति भ्रुवो ऽसि भ्रुवो ऽहमिति
 द्वाभ्यां^{१०} यजमानो मध्यमं परिधिमनुमन्त्रयते^{११} । ऽध्वर्युरिन्द्रस्य
 बाह्वरसीति^{१२} मित्रावरुणौ त्वेति दक्षिणोत्तरौ प्रागग्रौ संस्पृष्टौ
 १० मध्यमेन दक्षिणमाहवनीयमभ्यगमुत्तरमवाग्रमस्मिन्यज्ञ^{१३} उग्रो
 ऽस्यस्मिन्यज्ञे ऽभिभूरसीति^{१४} यजमानो ऽनुमन्त्रयते^{१५} यथा
 मध्यममध्वर्युः सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पात्विति सूर्येण पुरस्तात्परि-
 दधाति^{१६} युनज्मि त्वा यन्मे षण्ण इति द्वाभ्यां यजमानो ऽग्निं
 युनक्ति ॥ ६ ॥
 १५ वीतिहोत्रमिति दक्षिणामूर्ध्वामाधारसमिधमादधाति समि-

१ वेदिं om. H.

२ Thus AG; शिखण्डा इति MLHTRV; ंण्डो इति B.

३ ०यंस्ति ०G only.

४ Thus AGHR; शिवा च मे श्रया चैधौषमूर्जं म इति द्वाभ्यां MLTV.

५ वेदिं om. MLTV.

६ उपह्वय AG.

७ द्वाभ्यां om. AGHRB.

८ इति not in AG.

९ Thus G; the other Mss. are more or less corrupt; TRV as G, only आहवनीयाभ्यग०.

१० उग्रो ऽस्यभिभूरिति AGB.

११ Thus MH; अभिमन्त्रयते the other Mss.

दस्यायुषे लेत्युत्तरां तूष्णीं वा ^१ तेजिष्ठा त इति परिहित-
मग्निं यजमानो ऽनुमन्त्वयते ^२ ऽध्वर्युर्विशो यन्ते स्थ इति समा-
वनन्तर्गर्भौ दर्भौ ^३ विष्टतौ उदगग्रे निदधाति ^४ विच्छिन्नग्नि
विशो यन्ते नुदमाने इति द्वाभ्यां यजमानो ऽभिमन्त्वयते ^५
वसूनाः रुद्राणामित्यध्वर्युस्तयोः प्रस्तरं सादयत्ययं प्रस्तर इति
साद्यमानं यजमानो ^६ जुह्वरसीत्यध्वर्युः प्रस्तरे जुह्वं सादयत्यारोह-
पथो जुह्वरसि घृताची गायत्रियाञ्चीति द्वाभ्यां साद्यमानां
जुह्वं यजमान ^७ उपभृदसि घृताचीत्यध्वर्युरुपभृतमधस्ताद्विष्टयोः
प्रतिकृष्टतरामिव सादयत्युपरिष्ठात्प्रस्तर इत्येके ^८ ऽवाहं बाधे
सुभृदस्युपभृदिति द्वाभ्यां साद्यमानां यजमानो ^९ ध्रुवासि
घृताचीत्यध्वर्युर्ध्रुवां सादयति ^{१०} यो मा वाचा मनसा ध्रुवासि
धरणौ धनस्येति द्वाभ्यां साद्यमानां यजमान ^{११} ऋषभो ऽसि
शाक्तर इत्यध्वर्युः सुवं सादयति ^{१२} ॥ ७ ॥

स्योनो मे सौदायः सुव इति द्वाभ्यां सुवं यजमान ^१ इयः
स्थालौत्यध्वर्युराज्यस्थालौ सादयति ^२ तथैव तां यजमान ^३
एता असदन्नित्यध्वर्युः सन्नाः सुचो ऽभिमन्त्वयते विष्णूनि
स्येत्याज्यानि चाथ ^४ सस्रुवामाज्यस्थालौमादाय ^५ सथ्येन वेद-
मपरेण गार्हपत्यमुपविश्य कपालवद्देदेन दक्षिणस्मात्पुरोडाश-
दङ्गारानपोह्योत्तरस्मादपोहति ^६ सूर्य ज्योतिरिति पुरोडाश-
मभिमन्त्व्याषायतां घृतयोनिरित्याग्नेयं पुरोडाशमभिघारयति ^७

१ दर्भौ missing in HAB.

२ तथैव AGHB.

३ Thus AGBTV; ०ज्यानिचाधस्रुवामाज्य०M; ०ज्यानि काधस्रुवामाज्य०
L; ०ज्यानि चवमाज्य० H.

तृष्णीमुत्तरं यस्त आत्मेति शृतं^१ स्थोनं ते सदनं करोमीति
पाठ्यामुपस्तीर्याद्रः प्रथस्तुरिति पुरोडाशमभिन्दन्नपर्यावर्तय-
न्नुदासयति^२ वेदेन भस्म प्रमृज्य तस्मिन्सीदेति पाठ्यामुप-
स्तीर्णे पुरोडाशं निदधाति^३ तृष्णीं यवमयं पुरोडाशमिरा-
५ भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्कमीदिति कपालान्येकैकशो ऽभिघार्यैकं^४
दे त्रीणीत्यादिभिः संख्यायोदासयति शृतं च दधि च^१
देवस्त्वा सविता मध्वानक्लिति सुवेण पुरोडाशं सर्वतो ऽनक्ति^५
सुवेण हस्त आज्यमवदाय^६ पुरोडाशमधस्तादभ्यज्यालंकरो-
त्याज्येन^७ शृतं च दधि च^१ ॥ ८ ॥

१० आज्येन सुवं पूरयित्वान्तरेण पुरोडाशावासाद्य सर्वाणि
हवींषि पाठ्यां संगृह्य भूर्भुवः सुवरिति व्याहृतौभिर्हवींष्यपरेण
सुचो ऽन्तर्वेद्यासादयेत्प्रथमतस्तथा^८ संवत्सर^९ इतरकालेषु^५
चतुर्होत्रा पौर्णमास्यां पञ्चहोत्रामावास्यायां प्रियेण नाम्ना प्रिय^५
सद आसीदेत्येतेभ्यो^६ ऽन्यद्विरपरेण सुचः पुरोडाशौ दक्षिणस्यां

१ The passage एकं दे .... दधि च is only found in GHBV and
op. the Vyākhyā on Hir. śrs. page 175. The words are not
commented upon in the Vaikh. Vyākhyā.

२ Thus G; सुवादस्तेनाज्यमादाय VMLT; सुवेण हस्तादाज्यं वादाय H;
सुवेण हस्तादाज्यं वादाय AB.

३ Thus GB; ०भ्यज्य पुनराज्येनालंकरोति शृतं च दधि च MLTV;
०धस्तादाज्यालंकरोत्याज्येन सुचं दधि च H; ०यस्तादभ्यज्यास्त्रालीं करोत्याज्येन श्रितं
च दधि च A.

४ प्रथमतस्तथा AMLVTB; प्रथमस्तु तथा H; प्रथमन्तस्तथा G.

५ संवत्सरे इतर० MLHATV; सवत्सरेन्तर० G; संवत्सरेतर० B. The
meaning is not clear.

६ देत्येतेभ्यो AMGTBV; ०देत्येनेभ्यो L; देत्येभ्यो H.

श्रोण्यां^१ प्रतमुत्तरस्यां दध्यं वेद इत्यग्रेण ध्रुवां वेदं निधाय
 वेद्यन्तान्परिस्तीर्य परिभोजनीयान् दर्भानादाय होतृषदनं
 कल्पयति । यज्ञो ऽसौत्याग्नेयमासन्नं यजमानो ऽभिमृशति
 प्रजापतिरसौत्यग्रीषोमीयमिदमिन्द्रियममृतमिति प्रातर्दोहं यत्-
 पृथिवीमचरदिति दधि यो नः कनौय इत्येन्द्राग्रमयं यज्ञ ५
 इति सर्वाणि ममाग्र इति विद्वयेन^२ च^३ पौर्णमास्या-
 मभिमृशति चतुर्होत्रा पञ्चहोत्रामावास्यायां^३ । होतरेहीत्य-
 ध्वर्युर्होतारमामन्त्याग्रे समिध्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्यति
 संप्रेष्यति । ॥ ६ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे पञ्चमः प्रश्नः ॥

१ श्रोण्यां HAGB ; श्रोण्यामन्तर्वेद्यां MLTV.

२ Thus AGRB ; विद्वयेन H ; विद्वैद्य TMLV.

३ पौर्णमास्यां चतुर्होत्रा चाभिमृशति पञ्चहोत्रामावास्यायां MLTV ; पौर्ण-
 मास्यामभिमृशति चतुर्होत्रा पञ्चहोत्रामा० H. ; BRGA agree with H, only
 चतुर्होत्रा च ।

अथासौनो ऽध्वर्युरिध्मादेकैकां समिधमादाय प्रणवे प्रणवे
प्रतिसामिधेन्यादधाति^१ यावत्पञ्चदशानूयाजेभ्य एकां समिध-
मवशिणष्टि^१ पुरस्तादुपरिष्ठाद्वा सामिधेनीनां यजमानो दश-
होतारं व्याचचीताङ्गिरसो मास्य यज्ञस्येति मध्य उच्छुभो अग्न
इति समिध्यमानमग्निमनुमन्त्रयते^२ समिद्धो अग्निराहुत इति
समिद्धमाजुहोतेत्युच्यमाने ऽध्वर्युरिध्मशेषं प्रक्षिप्य^३ वेदेनाहवनीयं
त्रिरूपाज्यानूक्तासु सामिधेनीषु सुवेण ध्रुवाया आज्यमादाय
वेदेनोपयस्योत्तरं परिधिसन्धिं स्पृष्ट्वा प्रजापतये स्वाहेति मनसा
संततमृजुं ज्योतिषि प्राजापत्यमाधारमाधारयति^४ ॥ १ ॥

१० मनो ऽसि प्राजापत्यमिति सुवाधारं यजमानो ऽनुमन्त्रयत^५
आष्यायतां ध्रुवा घृतेनेत्यध्वर्युः सुवेणाज्यस्थाल्या आज्यमादाय
ध्रुवामाष्याययति^५ सर्वत्रैवमग्नीन्यरिधींश्चाग्निं^६ च त्रिस्त्रिः
संमृद्धीति^७ संप्रेष्यतौ धंसंनहनानि स्फ्य उपसंगृह्याग्नीध्रः
प्रदक्षिणमनुपरिक्रामन्यरिधीन्संमार्ष्टि मध्यममुदञ्चं प्राञ्चावितरा-
१५ वग्ने वाजजिदित्यग्निं त्रिः संमार्ष्टि^८ सर्वेषु होमेषूपमृता
जुह्वसुपयच्छत्यसंशब्दयन् सुखतो ऽभिनिनीयोपमृति जुह्वमव-
धाय^९ होष्यस्तेनैव प्रतिनिनीय नाभिं प्रति सुचौ धारयते^९
समं प्राणैरित्येके^९ ॥ २ ॥

सुवाधारमाधारयिष्यन् भुवनमसौति जुह्वपमृतावग्रेण देवेभ्यः

१ Thus TVML; प्रणवे सामिधेन्य आद० H; प्रणवे प्रणवे सामिधेन्या आद० ARB; प्रणवेत् प्रणवति सामिधेन्यादधाति G.

२ अनुम० TMLGV and the Vyākhyā; अभिम० HARB.

३ The words दध्मशेषं प्रक्षिप्य are not given by HAGB.

४ Thus AHGB; सर्वत्र(or त्रि)कम् MLTV.

५ GARB ins. आग्नीध्र before संप्रेष्यति but cp. VII. 3.

प्राचीनमञ्जलिं करोति स्वधा पितृभ्य इति पितृभ्यो दक्षिण-
मपरेणाहवनीयं^१ दक्षिणेन पदा दक्षिणातिक्रामति सव्ये-
नोदङ्^२ जुह्वेहीति जुह्वमादत्त उपभृदेहीत्युपभृतं^३ सुयमे मे
अद्येत्युपभृति जुह्वमवधायाग्राविष्णू इत्यनवक्रामन्प्रस्तरं^४ दक्षि-
णातिक्रम्य विष्णोः स्थानमसीत्यवस्थायान्तर्वेदि दक्षिणं पादं^५
तत्स्पृष्टप्रपदं सव्यं कृत्वोर्ध्वस्तिष्ठन्नन्वारभ्य यजमाने दक्षिणं
परिधिसंधिं^६ स्पृष्ट्वेष्टानान्तं^७ समारभ्योर्ध्व इति पूर्ववदैन्द्रमाघा-
रयति^८ ऊत्वाभिप्राणिति^९ उहङ्गा इति सुचमुहृत्ताति^{१०}
वागस्यैन्द्रोति यजमानो ऽनुमन्त्रयते^{११} ऽध्वर्युः सुचावसंस्पर्शय-
न्पाहि माग्न इत्युदङ्मुखः^{१२} प्रत्याक्रामत्येते^{१३} एवाक्रमणप्रत्या-
क्रमणे^{१४} मन्त्रवतौ^{१५} मखस्य शिरो ऽसौति जुक्ता ध्रुवां त्रिः
समनक्ति^{१६} ॥ ३ ॥

सुवेण ध्रुवाया उन्नीतः राय इत्याज्यमादाय सुवीराय
स्वाहेति जुह्वं प्रत्यभिधारयति यज्ञेन यज्ञः संतत इति जुक्ता
द्विस्त्रिर्वा ध्रुवां^{१७} यथास्थानं सुचौ सादयति^{१८} स्फ्योपसंनद्धानीध-
संनहनानि वेदेश्च तृणमव्यन्तमादायोत्तरतो ऽध्वर्युः प्रवरायाव-
स्थाय क इदमध्वर्युर्भविष्यतीति जपति^{१९} तान्यन्वारभ्याध्वर्योः

१ Thus HABG; दक्षिणापरे० ML; दक्षिणा अपरे० TV.

२ ०नवक्रामन् M; ०नद्यौसं L; ०नवज्ज्ञतन् H; ०नवक्रामं AT; ०नवक्तिन्न
GB (cp. Hir.!).

३ परिधिं ML.

४ Thus the Mss. exc. B. which has स्पृष्ट्वेष्टा०; cp. XV. 14.

५ ऊत्वाग्रिमभिप्रा० ML.

६ उदङ्मुखः प्रत्याक्राम० MLHATBV.; उदङ् अपत्याक्राम० G and so also
the Vyākhyā. Perhaps this last reading is preferable.

७ Thus MLTV; एवातिक्रमण०; HABG.

चाध्वर्युप्रवर^१ आज्यभागप्रधानस्विष्टकृत्पत्नीसंयाजेषु याज्यापुरो-
ऽनुवाक्ये याज्यैव प्रयाजानूयाजेषु सर्वेष्वेतेष्वश्रुतप्रत्याश्रुते याज्या-
संप्रैषश्च^२ । ये प्रस्तुतास्ते^३ स्वकर्मणो ऽन्यत्र तदनपव्याहरन्तः^४
प्रचरेयुः^५ ॥ ५ ॥

अवद्यन्नवन्ते ऽवदास्यन्वोत्तरतो ऽमुष्मा अनुब्रूहीति यथा- ५
देवतं^६ पुरोऽनुवाक्यां संप्रेष्यत्याक्रम्य दक्षिणत आश्राव्य प्रत्या-
श्राविते ऽमुं यजेति यथादेवतं^७ याज्यां संप्रेष्यति^८ वषट्कृते वष-
ट्क्विण्माणे वा जुहोति चतुरवत्तं पञ्चावत्तं वा^९ पञ्चावत्तं
जमदग्नीनां चतुरवत्तमितरेषामङ्गुष्ठपर्वमात्राणि दैवतान्यव-
दानानि तेभ्यः स्यवीयांसि सौविष्टकृतानि तथैवैडानि तथा १०
चातुर्धाकरणिकानि^{११} । घृतवतीमध्वर्यो सुचमिति यत्र होतुरभि-
जानाति जुहूपमृतावादाय सहदक्षिणातिक्रान्तः पञ्च प्रयाजा-
न्याचः प्रतिदिशं वा यजति ॥ ६ ॥

आश्राव्य प्रत्याश्राविते समिधो यजेति प्रथमं प्रयाजं
संप्रेष्यति यज यजेत्युत्तरान्^१ यजमानश्चतुर्होतारं व्याख्याय १५
वसन्तमृदूणां प्रीणामीत्येतैः प्रयाजानां ऊतं ऊतमनुमन्वयते^२
ऽध्वर्युः समिधः पुरस्ताज्जुहुयात्तनूनपातं दक्षिणत इडः पश्चा-

१ ०संप्रैषश्च AGBTV ; ०संप्रैषश्च HMLR ; cp. Hir. II. 4.

२ ये प्रस्तुतास्ते MLTV ; प्रास्त HB ; ये प्राप्ता A, ये प्राप्त G ; read ये प्रस्तुतास्ते ?

३ स्वकर्मणोन्नतदनपव्याहरन्तः H ; स्वकर्मणोन्यत्र तद० MA ; स्वकर्मणोन्यत्रन-
वदाव्याहरन्तः L ; स्वकर्मणोच तदन्यदनपव्याहरन्तः G. ; स्वकर्मणाप्यन्यत्रनपव्याहरन्तः
T ; स्वकर्मणोचतदनप० B ; स्वकर्मणोन्यत्रनपव्याहरन्तः V.

४ यथादे० the Mss.

५ चतुर्धा० MLBHG, चातु० ATV, and the Vyākhyā.

दर्धमौपमृताज्यं^१ जुह्वामानौय बर्हिर्नृत्तरतो मध्ये स्वाहाकार-
मुदङ्कृत्याक्रम्य प्रयाजशेषेण हवौय्यभिघारयति यदनुपूर्वाणि
प्रदीयन्ते^२ ध्रुवामभिघार्याग्नेयमभिघारयत्युपमृतमन्त^३ आज्य-
भागावाज्यहविष्कौ^४ प्रवाङ्गज्योतिष्युत्तरार्धे ऽग्नये दक्षिणार्धे
५ सोमाय^५ तावन्तरेणेतरा आहुतौर्जुहोति^६ ॥ ७ ॥

अग्नीषोमयोरिति यजमानस्तावनुमन्तयते^७ । ऽध्वर्युः प्रत्या-
क्रम्य^८ जुह्वासुपस्तीर्य मा भेर्मा संविक्त्वा इत्यवदास्यन्पुरो-
डाशमभिमृशति^९ पञ्चहोतारं यजमानो व्याचक्षीताध्वर्युर्मांस-
संहिताभ्यां दक्षिणानामिकामध्यमाभ्यामङ्गुष्ठेन चाङ्गुष्ठपर्वमात्रं
१० मध्यात्पुरोडाशस्य तिरस्चीनमवद्यति^{१०} पूर्वार्धाद्वितीयं चतुर-
वत्तिनो ऽनुचौन^{११} । तदत्यश्चार्धात्पञ्चावत्तिनस्तृतीयमवदाना-
न्यभिघार्य ध्रुवामाष्याय यदवदानानीति हविः प्रत्यभि-
घार्याग्नेये ऽनुब्रूहोति दक्षिणातिक्रम्य वषट्कार आज्यं ऊत्वा
सुवेण प्रस्तरबर्हिः समज्यापिदधदिवाप्रक्षिणन्पुरोडाशावदानं^{१२}
१५ जुहोत्याज्येनान्ततो ऽन्ववस्त्रावयति^{१३} मुखेन पुरोडाशादितरा
आहुतौः स्वावयति^{१४} पूर्वा पूर्वा संहितामाहुतिं^{१५} जुहोति^{१६} ।

१ ०ताज्यं TMLRHG ; ०तादाज्यं ABV : cp. VII. 4.

२ Thus AHRGB and Vyākhyā ; ०हविषौ MLTV.

३ अनुम० AH, अभिम० MLTBV. ■ ध्वर्युरत्याक्रम्य MGT.

४ This passage is given as handed down by AMTV ; the words सुवेण प्रस्तरबर्हिः समज्य occur only in A (and also in RHBG) ; the other Mss. differ materially. RHB : अवदाय पूर्वार्धे सुची निधाय प्रथमं पञ्चार्धे जघन्यमाज्येनाभिघार्य यदवदानानीति etc., as the text accepted by me. G is shorter, but probably not complete : तदत्यश्चार्धात्तृतीयं पञ्चावत्तिनमाज्येनाभिघार्य यदवदानानीति हविः प्रत्यभिघार्याज्यं ऊत्वा सुवेण प्रस्तर-बर्हिषौ समज्या० etc.

५ आहुति or आहुतौ the Mss., which partly are incomplete here.

सुच्यमाधारमभिजुहोत्यग्नेरहमिति^१ ऊतमाग्नेयं यजमानो ऽनु-
मन्त्रयते । ॥ ८ ॥

आज्यहविक्षेणोपांशुयाजेन यजते । तस्योच्चैराश्रुतप्रत्याश्रुते
याज्यापुरोऽनुवाक्या संप्रैषौ^२ प्रणव आगूर्वषट्कारश्चातो ऽन्य-
दुपांश्वज्यसानाय्यथोः सुवेणावद्यति मेक्षणेन चरुणां । दक्षि-
रसौत्युपांशुयाजस्य ऊतं यजमानो । यथादेवतमुत्तरेण पुरो-
डाशेनाध्वर्युः प्रचरत्यग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयास-
मित्यग्नीषोमौयस्य ऊतं यजमान इन्द्राग्न्योरहं देवयज्ययेन्द्रिया-
व्यन्नादो भूयासमित्यैन्द्राग्नस्य ऊतमनुमन्त्रयते । ऽध्वर्युः समवदाय
सानाय्याभ्यां प्रचरति । द्विः श्रुतस्यावद्यति दिर्दध्नस्त्रिस्त्रिः पञ्चा-
वत्तिन । इन्द्रस्याहमित्यैन्द्रस्य सानाय्यस्य ऊतं यजमानो
ऽनुमन्त्रयते महेन्द्रस्याहमिति माहेन्द्रस्येन्द्रस्य^३ वैमृधस्येति
वैमृधस्य ऊतमध्वर्युर्ऋषभं वाजिनं वयममावास्या सुभगेति
यथालिङ्गं विभज्य सुवेण पार्वणौ होमौ जुहोति । ॥ ९ ॥

दश ते तनुवो यजेति षड्भिः प्रतिमन्त्रं नारिष्ठहोमाञ्जुहोति ।^{१५}
पुरस्तात्समिष्टयजुष इत्येके । जुक्कामुपस्तीर्य सर्वभ्यो हविर्भ्य
उत्तरार्धात्सकृत्सकृत्स्विष्टकृते ऽवद्यति द्विः पञ्चावत्तिनो यदनु-
पूर्वाणि प्रदीयन्ते । द्विरभिघारयति हविःशेषान्न प्रत्यभिघारयत्य-
संसृष्टामितराभिराहुतिभिरुत्तरार्धपूर्वार्धं ज्योतिषि जुहोत्यग्नेः
स्विष्टकृतो ऽहमिति यजमानः स्विष्टकृतो ऊतमनुमन्त्रयते ऽग्निर्मा^{२०}
दुरिष्ठात्पात्विति चाध्वर्युरुदङ्कुत्याक्रम्य जुक्कामप आनौय वैश्वानरे

१ सुच्यं वाधार० G; सुच्यमाधार० BATVH; सुच्याधार० ML.

२ Thus all the Mss.; संप्रैषः Hir.

३ महेन्द्र० the Mss.

हविरिदं जुहोमौति मध्यमं परिधिं प्रदक्षिणमनुपरिषिञ्चत्यन्तः-
परिधिं निनयतीत्येके^१ सुचौ निधाय सुवेण तिर्यञ्चं प्राञ्चं
वाग्नेयं विरुज्याङ्गुष्ठेनानामिकया च व्यूह्य मध्यात्पिप्पलमात्रं
यवमात्रं वाज्यायो यवमात्रादिति प्राश्चितं प्राश्चितहरणे ऽवद्य-
५ त्येवमविरुज्योत्तरस्मात्पुरोडाशादवदायाभिघारयत्याग्नेयादेवा-
वद्यतीत्येके^१ मित्रस्य त्वेति ब्रह्मावदीयमानं प्रेक्षते^१ ॥ १० ॥

तदपरेण प्रणीता निधायेडापात्र उपस्तौर्य^१ मनुना दृष्टा-
मिति चतुरवत्तां पञ्चावत्तां वा सर्वेभ्यो हविर्भ्यः स्विष्टकृदप्रभूता-
मिडां समवद्यति^२ दक्षिणार्धात्पुरोडाशस्य पूर्वमवदाय संभेदा-
१० द्वितीयं^३ पूर्वार्धाद्यजमानभागमणुमिव दौर्धर्माज्जेन तमभ्यज्य^४
ध्रुवाया अग्नेण निधायभिघारयति^५ पश्चार्धात्तृतीयं^५ पञ्चा-
वत्तिन^५ एवं सर्वस्य हविषो^५ यो मे ऽन्ति दूर इति यज-
मानभागे ऽवदीयमाने यजमानो जपती^५डां सकृदभिघार्य होत्रे
ऽध्वर्युराहरति^५ सुरूपवर्षवर्ण एहीति यजमान इडामाद्विय-
१५ माणां प्रतीक्षते^५ ऽध्वर्युर्दक्षिणेन होतारमतिक्रामत्यनुत्सृजन्^५
होताध्वर्युमिडया परिगृह्णाति^५ पश्चात्प्राङ्गसीनः सुवेण
होतुर्दिः प्रदेशिन्यङ्गुलावनक्ति पर्वणोः^५ स तदवघ्रायाप
उपसृशति^५ ॥ ११ ॥

१ ०पात्र उप० GHABTV and to this reading points the Vyākhyā; ०पात्रमुप० ML and a citation in the Vaijayantī (page 207).

२ समवद्यति ABG; अवद्यति MLTV; H incomplete.

३ आज्येनाभ्यज्य MLTV; आज्येन तमभ्य० H; आज्येन ध्रुवाया A; आज्येन समभ्यज्य G.

४ Thus HG; निदधानि VMLT; निधायान्तृतीयं वक्राहर्त्तिनम एवं A.

५ पश्चार्धात्तृतीयं HG; दक्षिणार्धादेव तृतीयं MLTV.

यथेतं प्रत्येत्य प्रत्यग्येणासीनो^१ दक्षिणे होतुः पाणविडाया
 अवान्तरेंडामवद्यती^२ डालेपादुपस्तौर्यं^३ प्रथममध्वर्युरवद्यत्यङ्गुष्ठ-
 प्रसृताङ्गुलीरन्तरें^४ स्वयं होता द्वितीयं गृह्णाति लेपेन
 चाध्वर्युरभिधारयति^५ द्विः पञ्चावत्तिनो^६ ऽङ्गुष्ठेनोपसंकुच्या-
 मुष्टिं^७ कृत्वा मुखसंमितमिडापात्रं धारयमाणमिडोपहृता^८ सह
 दिवेतीडामुपहृयमानं^९ होतारमध्वर्युरग्नौ यजमानश्चान्वारभन्त^{१०}
 इड एह्यदित एहीत्युपांशूपहवे यजमानः सप्त देवगवीर्जपति^{११}
 चिदसि मनासौत्युच्चैरुपहवे सप्त मनुष्यगवीर्विश्वा त्वं भूत्वे-
 तीडामुपहृयमानामनुमन्त्रयते^{१२} वायविडा ते मातेति
 होतारमीचमाणो वायुं मनसा ध्यायेत्^{१३} दैव्या अध्वर्यव उपहृतो^{१४}
 ऽयं यजमान इत्युच्यमाने ऽध्वर्युयजमानावुपहृतः पशुमानसानौति
 क्रमेण जपतः सा मे सत्याशीरित्याशिषु यजमान इडाया
 अहं देवयज्ययेत्युपहृतामिडां भक्षायाह्रियमाणामभिमन्त्रयत^{१५}
 उपहृतायामिडायामग्रेणाहवनीयमध्वर्युर्ब्रह्मणे प्राशित्रं परि-
 हरति परिहरति^{१६} ॥ १२ ॥

१५

इति श्रौतसूत्रे षष्ठः प्रश्नः ॥

१ प्रत्यङ्येणा० AGR.

२ With अवद्यतीडालेपादु the Ms. G ends.

३ उत्कृष्टं प्रसृताङ्गुलीरन्तरें H ; अङ्गुष्ठप्रसृताङ्गुलीरन्त० MLTV ; अङ्गुष्ठं प्रसृताङ्गुली अन्त० A ; cp. Āśv. I. 7. 4.

४ उपसंकुच्य अमुष्टिं L ; उपसंकुच्य मुष्टिं MARBH ; उपसंकुच्य अमुष्टिं TV ; cp. Āśv. I. 7. 6.

५ धारयमाणमिडो० MLATVRB ; धारयमाणेमिडो० H.

६ उपहृयमानं MLTRVBA ; उपहृयमानां H and the Vyākhyā.
 The only possible reading would be : उपहृयमानम्.

७ भूत्वेती० MLHATBV and the Vyākhyā ; भूवेती० R.

चतस्य पथा पर्येहीति ब्रह्मा परिह्रियमाणमभिमन्त्र्य
 सूर्यस्य त्वा चक्षुषेत्याह्रियमाणं प्रतीक्ष्य देवस्य त्वेति प्रतिगृह्य
 पृथिव्यास्त्वा नाभाविति पृथिव्यामासाद्य सुपर्णस्य त्वा गरुत्मत
 इत्यवेक्ष्याङ्गुष्ठेनानामिकया चोपसंगृह्यातिहाय दतो ऽग्नेस्त्वास्थेन
 ५ प्राश्नामौति जिज्ञागे निधायापश्च ब्राह्मणस्योदरेण बृहस्पते-
 ब्रह्मणेन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामौति सहाङ्गिरसंक्षेत्याभिगिरति ।
 या अश्वन्तर्देवता इत्यपः प्राश्नाचस्य घसौना^१ मे मेति नाभि-
 मभिमृश्य वाङ्म आसन्निति यथालिङ्गमिन्द्रियाणि संमृश्यारिष्टा
 विश्वानीति सर्वाण्यङ्गानि मयि प्राणापानाविति वा प्राशिच-
 १० हरणं प्रक्षाल्य पूरयित्वा दिशो जिवेति पराञ्चं निनयति ।
 पुनरङ्गिः पूरयित्वा मां जिवेत्यभ्यात्मं निनयति । तस्मिन्प्राशिते
 वाचस्यतये त्वा ऊतं प्राश्नामि सदस्यतये त्वा ऊतं प्राश्नामौति
 होतावान्तरेडां प्राश्नाति । जुष्टिरसौति प्राश्यमानां^२ यजमानो
 ऽनुमन्त्रयते ॥ १ ॥

१५ इडे भागमिति यजमानपञ्चमा वाग्यता इडां भक्षयन्त्या
 मार्जनान्मनो ज्योतिरित्यन्तर्वेदि पवित्रवति देशे माजयन्त ।
 आग्नेयं चतुर्धा कृत्वा बर्हिषदं करोति । ब्रध्न पिन्वस्वेति बर्हिषदं
 यजमानो ऽनुमन्त्र्य दिशां क्लृप्तिरसौति प्रतिदिशं चतुर्धा कृता-
 न्व्यूह्येदं ब्रह्मण इदं होतुरिदमध्वर्योरिदमग्नीध इति क्रमेण
 २० व्यादिशतीदं यजमानस्येत्यध्वर्युर्यजमानभागं निर्दिश्य व्यादिष्ट-

१ Thus H and the Mantrasamhitā ; खसौना the Vyākhyā ;
 खसिना the other Mss.

२ Thus AB ; ०मानं the other Mss.

स्यैकं^१ स्थविष्ठमग्नीध्रे षडवत्तं करोति^१ सकृदुपस्तौर्यं सकृदवद्यति^१
 पुनरुपस्तौर्यं सकृदवदाय तयोर्द्विरभिघारयति^१ दिवो भागो
 ऽसौत्याग्नीध्रः प्राश्नात्युपहृतो द्यौः पितेति द्वाभ्यामाग्नीध्रभागं
 यजमानो ऽनुमन्त्रयते^१ ब्रह्मयजमानभागावध्वर्युः पृथग्दारु-
 पात्राभ्यामादाय वेदेन परिहरत्यग्रेण दारुपात्रेण होत्रे ॥ २ ॥

अन्येनाध्वर्यवे^१ पृथिव्यै भागो ऽसौति होताभ्यवहरत्यन्तरिक्षस्य
 भागो ऽसौत्यध्वर्युर्दिवो भागो ऽसौति ब्रह्मा संस्थिते ऽभ्यव-
 हरति^१ दक्षिणाग्नौ पक्वं महान्तमपरिमितमन्वाहार्यमोदनमभि-
 घार्योदगुदास्यान्तर्वेद्यासादयति^१ ब्रह्मन्ब्रह्मासौत्यासन्नं ब्रह्माभि-
 मृशति ब्रध्नं पिबस्वेत्यान्तादनुवाकस्वेयः^२ स्थालीति च यज-^{१०}
 मानो^३ दनिणसङ्ग उपहर्त्वा इत्यध्वर्युः संप्रेष्यति दक्षिणत
 एतेति यजमानो^१ ब्राह्मणा अयं व ओदन इति दक्षिणतस्तेभ्यो
 ऽन्वाहार्यं चतुर्धा विभज्य दक्षिणां ददाति^१ प्रतिगृहीताया-
 मध्वर्युरुत्तरतः परौतेति संप्रेष्यति^१ हविःशेषानुदास्यानूयाजार्था-
 वङ्गारौ प्रत्यूह्य ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीत्यरिधौ-^{१५}
 श्वाग्निं च सकृत्सकृत्संमृड्ढौति संप्रेष्यति^१ देव सवितरेतत्त इति
 ब्रह्मणा प्रसूत एषा ते अग्न इत्यनूयाजसमिधमग्नीध्र आदधा-
 त्याधीयमानामेतेनैव यजमानो ऽनुमन्त्रयते यं^४ ते^४ अग्न
 आवृश्चामीति तिसृभिः समिद्धमग्निम्^१ ॥ ३ ॥

१ Thus VMLT; निर्दिष्टादि० HAB.

२ Thus TV : ०स्वेत्यान्ता० ML; HA are deficient up to the end of next khaṇḍa.

३ यजमान ML.

४ यस्ते ML.

स्फ्यादुन्मुच्येधसंनहनैरनुपरिकामन्नाग्नीध्रः^१ पूर्ववत्परिधी-
नग्निं च सकृत्सकृत्संमार्थ्ये वाजजिदाजं त्वा समृवाऽसमिति
मन्त्रं^२ संनमती^३ धसंनहनान्यद्भिः^४ संस्पृश्य यो भूतानामधिपति-
रित्यग्नीं प्रहरति^५ वेदिर्बर्हिः प्रुतं हविरिति यजमानो जपति
५ सप्तहोतारं पुरस्तादनूयाजेभ्यो व्याचक्षीतौ^६ पश्चदाज्यशेषमध्वर्यु-
र्जुह्वामानीयापरिणाहवनीयं सकृदेव दक्षिणातिक्रम्य चीननू-
याजान्यजत्याश्रुतप्रत्याश्रुते देवान्यजेति प्रथममनूयाजं संप्रेष्यति
यज यजेत्युत्तरौ^७ समिधि पूर्वार्धं प्रथमं जुहोति मध्ये
द्वितीयं प्राञ्चमुत्तमं^८ तेनेतरौ^९ पूर्वावनूयाजौ^{१०} भिनन्ति
१० बर्हिषो ऽहमित्येतैः प्रतिमन्त्रं यजमानो ऽनूयाजानां ऊतं ऊत-
मनुमन्त्रयते^{११} ॥ ४ ॥

उदङ्गत्याक्रम्याध्वर्युर्यथायतनं सुचौ सादयित्वा वाजस्य
मा प्रसवेनेत्यनुष्टुभ्यां^{१२} वाजवतीभ्यां ब्यूहति^{१३} वाजस्य मा
प्रसवेनेति दक्षिणेनोत्तानेन पाणिना सप्रस्तरां जुह्ममुद्गृह्णात्यथा
१५ सपत्नाऽ इन्द्रो म इति नौचा सव्येनोपभृतं निगृह्णात्युद्ग्राभं
चेति जुह्ममुद्गृह्य निग्राभं चेत्युपभृतं निगृह्णाति^{१४} ब्रह्म देवा
अवीवृधन्निति प्राचीं जुह्ममूहत्यथा सपत्नाऽ इन्द्राग्नी म इति
प्रतीचीमुपभृतमूहत्येताभ्यामेव यजमानः सुचावनुमन्त्रयते^{१५}

१ ०क्रामन्नाग्नीध्रः HAB ; ०क्रामसग्नीध्रः ML ; ०क्राममाग्नीध्रः TV, cp.
VI. 2.

२ मन्त्रं संनमति om. AHRB.

३ ०त्युत्तरौ MHARB ; ०तीतरौ LTV.

४ तेनेतरपूर्वा० HARB.

५ ०ष्टुभ्यां LT ; ०ष्टुभ्यां M ; ०ष्टुभ्यां H ; ०ष्टुभ्यां ARB ; ०ष्टुभ्यां V.

ऽध्वर्युरपमृतं प्रोक्ष्याहृत्य वसुभ्यस्त्विति त्रिभिः^१ प्रतिमन्त्रं जुक्त्वा
परिधीन्यथाधानमनक्ति^२ । वसुन्देवान्यजेनापिप्रेमिति त्रिभिः
प्रतिमन्त्रमेतानभ्यज्यमानान्यजमानो^३ । अन्यत्र प्रस्तरादध्वर्युर्जुहं
सादयित्वा संजानाथामिति विष्टतीभ्यां^४ प्रस्तरमादाय^५ बर्हिषि
विष्टतीं निधाय सुबु प्रस्तरमनक्त्यक्तः^६ रिहाणा इति जुक्त्वा- ५
मग्राणि वियन्तु वय इत्युपमृति मध्यानि प्रजां योनिं मा
निर्मृञ्चमिति ध्रुवायां मूलान्येवं पुनरनक्ति^७ । तृतीये^८ ध्रुवाया-
मादितो मूलानि मध्यानुपमृति जुक्त्वा मन्त्रतो ऽग्राणि ॥ ५ ॥

समङ्गामित्यज्यमानं^९ यजमानो ऽनुमन्त्रयते । ऽध्वर्यु-
रक्तस्य तणमपादाय सुरक्षितं निदधात्यपिप्रेरिति^{१०} तद्यजमानो १०
ऽनुमन्त्रयते । दक्षिणोत्तराभ्यां पाणिभ्यामध्वर्युः प्रस्तरं गृहीत्वा
जुक्त्वां प्रतिष्ठाप्यासीन आश्राव्य प्रत्याश्रावित इषिता दैव्या
होतार इति संप्रेष्यतीदं द्यावापृथिवी भद्रमिति होत्रा सूक्तवाके
ऽनूच्यमान आष्यायन्तामाप इति सह शाखया प्रस्तरमाहवनीये
प्रहरति^{११} । नात्यग्रं प्रहरेन्न पुरस्तात्प्रत्यस्येदूर्ध्वमुद्यौति^{१२} । कर्षन्निव १५
न्यञ्चमन्त्रतः पर्यावर्तयन्नग्नौद्गमयेति संप्रेष्यत्यञ्जलिनाग्नौत्प्रस्तरं
त्रिरूर्ध्वमुद्यौति^{१३} । सूक्तवाके होता यां यां देवतामनुब्रूते ऽग्ने-

१ Thus ATBV; त्रिः H; in ML this passage is omitted;
तिष्टभिः the Vyākhyā.

२ Thus MLAHB; ०तिभ्यां TV.

३ ०सपादाय the Vyākhyā.

४ VMLT ins. तु; so also the Vyākhyā.

५ समङ्गता० H; समन्ता० ML; समंता० TV; समङ्गा० AB.

६ आपिप्रेरिति H; अपिप्रेरय इति MLV; अपिप्रेति A; अपितेरय इति
T; ०पिप्रेमिति B.

रहमुज्जितिमनूजेषमित्येतैस्तां^१ देवतां यजमानो ऽनुमन्त्रयते ।
यर्हि होता यजमानस्य नाम गृह्णीयात्तर्ह्येमा अग्नन्नाशिषो
दोहकामा इति ब्रूयादनुप्रहरेत्यध्वर्युः संप्रेष्यति । स्वगा तनुभ्य^२
इति प्रस्तरस्य तणमग्नीदनुप्रहरत्येतदेतदिति^३ त्रिरङ्कुल्या
५ निर्दिशति^४ । दिवः खीलो ऽवतत इत्यनुप्रहतं यजमानो
ऽनुमन्त्रयते । ॥ ६ ॥

आयुष्या अग्ने ऽसीत्यध्वर्युर्यथारूपं प्राणायतनानि संमृश्य
ध्रुवासीति वेदिमभिमृश्याग्नीदित्याग्नीध्रमौचते^५ । संवदस्वेत्या-
ग्नीध्रो ऽगा ३ न्नग्नीदित्यध्वर्युराह।गन्नित्याग्नीध्रो^६ । मध्यमं
१० परिधिमन्वारभ्य आवयेत्यध्वर्युः । औषडित्याग्नीध्रः स्वगा
दैव्याहोतृभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शम्योर्ब्रूहीति संप्रेष्यति । तच्छम्यो-
रिति शम्युवाके होत्रोच्यमाने यं परिधिमिति मध्यमं विमु-
च्याग्नौ^७ प्रहरति । वि ते मुञ्चामीति यजमानो विमुञ्चति ।
यज्ञस्य पाथ उपसमितमिति दक्षिणोत्तरौ परिधी युगपत्पाणि-
१५ भ्यामध्वर्युः प्रहरन्नुत्तरस्याग्रं मध्यमस्थाधो^८ ऽङ्गारेषूपोहति

१ We expect तां तां, but cp. VII. 8, beg.

२ तनुभ्य VHATB; तनूभ्य ML.

३ Thus B; तणमग्निदनु० AHTV; तणमग्नावनु० ML.

४ ऽङ्कुल्या निर्दिशति MLTV (as Āp.); ऽङ्कुल्यान्वदिशति AB (as Hir.);
ऽङ्कुल्यादनिर्दि० H.

५ Thus MLTV०; ०भिमृशति instead of ०मृश्य BA and probably R; H is incomplete.

६ The sign of pluti added by me.

७ Thus MLATV; विमुञ्चन्नग्नौ R and the Vyākhyā; विमुञ्चन्नग्नौ H; विमुञ्चतेग्नौ B.

८ मध्यमस्थाधो RH (मध्यमस्थायो A, मध्यमस्थाहो B) and a citation in the Vaijayanti (page 219); मध्यमस्थाग्रम् ML; मध्यमस्थांगारे० TV.

दक्षिणस्याग्रमुपरि^१ विष्णोः शम्योरहं देवयज्ययेति शम्युवाके
 यजमानो ऽभिमन्त्रयते^२ यजमानं प्रयतेत्यध्वर्युः प्रहृता-
 न्परिधीनभिमन्त्र जुह्वा विल उपभृतो ऽगमवधाय सः स्राव-
 भागाः स्येति सुचोराज्यशेषमग्नौ संस्त्रावयति^३ यज्ञं शं च मे
 यज्ञं नमस्ते यज्ञेष्टो^४ यज्ञो भृगुभिरिति च यजमानः संस्त्राव-
 भागान्देवाननुमन्त्रयते^५ यत् कामयते तदभिवदति^६ हविः-
 शेषान्प्राश्नाति^७ ॥ ७ ॥

वेदो ऽसि वित्तिरसीति वेदमन्तर्वेद्यासन्नं यजमानो ऽभि-
 मृशति विदेयेत्येतस्य पुरस्ताद्यद्यद्वात्यस्याभिध्यायेत्तस्य नाम
 गृहीयान्तदेवास्य सर्वं वृद्धे^८ सस्रुवामाज्यस्यालीमाग्नीध्र आदत्ते^९
 वेदं होता जुह्वपभृतावध्वर्युः^{१०} पत्नीः संयाजयिष्यन्तः प्रत्यञ्चो
 यन्ति^{११} पूर्वेण गार्हपत्यमध्वर्युर्दक्षिणातिक्रम्याग्नेर्वामपन्नगृहस्येति
 युगधुरि सुचौ विमुञ्चति^{१२} यदि पात्या निर्वपत्येतेनैव स्फो
 विमुच्यापरेण गार्हपत्यमुपविश्योपांशूश्चैवां सुगम्यां पत्नीः संयाज-
 यति वेदं वोपभृत्य^{१३} पत्यामन्वारश्वायां दक्षिणे^{१४} ऽध्वर्युरन्तर^{१५}
 आग्नीध्रो मध्ये होताज्यस्याख्याः सुवेण जुह्वां चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
 सोमायानुब्रूहीति संप्रेष्याश्वाय प्रत्याश्नाविते सोमं यजेति संप्रेष्य
 वषट्कृत उत्तरार्धं सोमं यजति^{१६} ॥ ८ ॥

१ नुमन्त्रयति ML.

२ यज्ञेष्टो ML; यज्ञेष्टो भृगुभिः TV; यज्ञेतीष्टो H; यज्ञेतीष्टो यज्ञो भृगुः A; यज्ञेतिष्टो यज्ञो भृः B.

३ Thus the Mss.; हविःशेषान्दत्तिजः प्राश्नन्ति the Vyākhyā.

४ Thus H and cp. Hir.; वेदं वोपयस्य the other Mss. and the Vyākhyā.

५ Thus MLATV and the Vyākhyā (one copy); दक्षिणे HB and the Vyākhyā (another copy).

एतयैवावृता दक्षिणार्धे त्वष्टारं तावन्तरेण देवपत्नीर्यजति
परिश्रिते ऽपरिश्रिते वा । चतुर्गृहीतेनाज्येन राकां पुत्रकामो
यजेत सिनीवालीं पशुकामः कुहं पुष्टिकामो । देवानां
पत्नीभ्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राय्य प्रत्याश्राविते देवपत्नी-
५ रिद्धाग्निं गृहपतिं यजति । सं पत्नी पत्येति सुवेण गार्ह-
पत्ये संपत्नीयं जुहोति तयान्वारब्धेन सुवेण वा^१ । सोमस्याहं
देवयज्ययेति यजमानः प्रतिमन्त्रं पत्नीसंयाजानां ऊतं ऊतमनु-
मन्त्रयते । ऽध्वर्युः पूर्ववद्धोतुरङ्गुलिपर्वणी अनक्ति । तदवघ्राय
होताप उपसृशति । दक्षिणे होतुः पाणावध्वर्युश्चतुर आज्य-
१० विन्दूनिडामवयति षडग्नीध्रं । इडामुपह्वयमानं^२ होतारमध्वर्यु-
राग्नीध्रः^३ पत्नी चान्वारभन्त । उपह्वतेयं यजमानेत्युच्यमान
उपह्वता पशुमत्यसानीति पत्नी जपति ॥ ६ ॥

उपह्वतो द्यौः पितेत्युपह्वतामाज्येडामाग्नीध्रः प्राश्नाती^४ डा-
स्माननुवस्तामिति यजमान आज्येडामुपह्वयमानामनुमन्त्रयत ।
१५ उपह्वतामृत्विजः^५ प्राश्नाचम्य तूष्णीमङ्घ्रिर्मार्जयन्त । इडान्त-
माहवनीये शस्यवन्तं गार्हपत्ये विपरीतं वा । यदि^६ शस्यवन्तं^७
पाश्चात्ये वेदात्तृणमपादाय तस्यायं जुङ्गामञ्ज्यात्सुवे मध्यमाज्य-
स्थाल्यां मूलं । तत्प्रस्तरेण^८ व्याख्यातमन्वाहार्यपचन इध्मप्रव्रश्च-

१ तयान्वारब्धे सुवेण वा H.

२ उपह्वयमानं VMLT; उपह्वयते होता तम० (changed into होतारम०)
AB; H (partly incomplete): आज्यविन्दूनिडामुपह्वयते होतारमध्वर्युराग्नीध्रः
etc. Do the words इडामुपह्वयते होता belong to the text? The
Vyākhyā agrees with the text as given above.

३ उपह्वतान् BMLTV; उपह्वतायाम् HA.

४ यदि शस्यवन्तं TMLAV; शस्यवन्तो HB without यदि.

५ तत्प्रस्तरे H; तत्प्रस्तारवद् MLTV; तत्तत्प्रस्तारवद् A; तत्तत्प्रस्तरे व्या० B.

नान्याधाय चतुर्गृहीत आज्ये जुह्वां फलीकरणानोष्ठाग्ने
ऽदध्यायो इति जुहोत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा पिष्टलेपानो-
ष्णोलूखले सुसल इति पिष्टलेपं जुहोति । विपरीतमेके । या
सरस्वती विशोभगीना तस्यै ते स्वाहा या सरस्वती वेशभगीना
तस्यै ते स्वाहेति^१ तयोर्यजमानो मुखं विमृष्टे^२ ॥ १० ॥

वेदो ऽसि वित्तिरसौति वेदं होता पत्न्यै प्रदाय वाचये-
दिमं विध्यामीति योक्तृपाशं विध्यते^३ । तस्याः सयोक्ते ऽञ्जलौ^४
पूर्णपात्रमानयति । समायुषेत्यानीयमाने सा^५ जपति । तन्नि-
नीय^६ मुखं विमृज्योत्थाय^७ पुष्टिमती पशुमतीति यथार्थं
गच्छति । घृतवन्तं कुलायिनमिति वेदं गार्हपत्यात्संतं होता-
हवनीयात्सृण्वेति । वेदो ऽसि वेदो म आहरेति^८ तया
वेदिमिति च वेदं स्तौर्यमाणं^९ यजमानो ऽनुमन्तयते । यथे-
तमध्वर्युराहवनीयं गत्वा जुह्वा सुवेण वा ब्रह्म प्रतिष्ठेत्येषो ऽनु-
वाको यदकर्म यत्प्रमत्ता^{१०} अन्तरगाम^{११} मनो ज्योतिरयाश्चाग्ने
यदस्मिन्यज्ञे स्वस्ति न इन्द्रो यत इन्द्रः स्वस्तिदा भूर्भुवः सुव- १५

१ The second mantra not in ML : it belongs to the text.

२ विसृज्यते H only.

३ Thus MLTV ; तस्याः अञ्जलौ सयोक्ते HAB.

४ सा given by AHB, not by MLTV.

५ तन्निनीय BHA ; निनीय MLTV.

६ विमृज्योत्थाय H ; विमृज्योत्थाय AB ; विमृज्यात्तिष्ठति MLTV.

७ आहरेति AHB ; आभरेति MLTV and Vyākhyā ; आभर the Mantrasamhitā.

८ वेदं स्तौर्यमाणं VLT ; वेदं विस्तौर्यमाणं M ; वेदिं स्तौर्यमाणं HB ; वेदैस्तौर्यमाणं A.

९ प्रमत्तान्तं HB ; प्रमत्तान्तं ML ; प्रमत्तान्तरं TV ; प्रमत्तान्तरगामनो A. The Mantra acc. to the Mantrasamhitā runs : यत्प्रमत्ता अन्तरगाम किञ्चिदस्मिन्यज्ञे सन्ततो कर्मतो वा । अनयाहुत्या etc., as Āp. III. 11. 2 end.

रित्येतैः सर्वप्रायश्चित्ताज्जतीर्जत्वा पूर्ववद्भुवामाध्याय्यान्तर्वेद्यूर्ध्व-
स्तिष्ठन्भुवयाहवनीये देवा गातुविद इति त्रीणि समिष्टयजूंषि
संततं जुहोत्येकं द्वे वा । मथ्यमे स्वाहाकारे बर्हिः प्रहरति
प्रहृत्य वाभिजुज्यात् ॥ ११ ॥

५ प्रवसति यजमाने सह समिष्टयजुषा यजमानभागं
जुज्यादग्ने ऽदध्वायो इति यजमानो ह्ययमानं दिवः स्वीलो
ऽवतत इति बर्हिः प्रह्रियमाणमनुमन्त्रयते । सं यज्ञपति-
राशिषेति यजमानभागं प्राश्नातीदः हविः प्रजननं मे अस्त्विति
शृतस्य दधिकावणो अकारिषमिति दध्नो । न वैश्वराजन्यौ
१० सांनाय्यं प्राश्नौतो । ऽग्नेणाहवनीयं प्रणीताः पर्याहृत्य को वो
ऽयोनीदित्यध्वर्युरन्तर्वेदि विमुञ्चति । तामु संततामुदकधारा-
मानयति । सदसि सन्ने भूया इत्यानीयमानायां धारायां
यजमानो जपति । प्राच्यां दिशि देवा इत्येतैर्यथालिङ्गं परि-
षिच्य समुद्रं वः प्रहिणोमीत्यन्तर्वेदि निनीय यदप्सु ते सरस्वतीति
१५ द्वाभ्यां मुखं विमृष्टे । यं देवा मनुष्येष्वित्युपवेषमादायाध्वर्यु-
र्योपवेषे शुगित्युत्करे निरस्येत् ॥ १२ ॥

निरमुं नुदेत्येताभिर्वा । यानि घर्मे कपालानीत्यध्वर्यु-
यजमानौ विमोचनं जपतो । यजमान उपोत्थाय दक्षिणेन
पदा विष्णोः क्रमो ऽस्यभिमातिहेति त्रिभिस्त्रीन्विष्णुक्रमान्प्राचः
२० क्रामति । तृतीये पदे तिष्ठन्नाहवनीयं नात्येति । विष्णोः क्रमो
ऽसि शत्रूयत इति चतुर्थं जपत्यग्नम् सुवरित्याहवनीयमुप-
तिष्ठत उद्यन्नद्य मित्रमह इति षड्विरादित्यमैन्द्रोमावृतमन्वावर्त

१ उदधारा० HABTV ; उदकधारा० ML and Vyākhyā.

२ क्रामति VLT ; क्रामयति M ; क्रमते HAB.

इति^१ प्रदक्षिणमावर्तते^१ । समहं प्रजयेत्याहवनीयं पुनरुपावर्तते
समिद्धो अग्न इत्युपसमिन्द्वे^२ । वसुमान्यज्ञ इत्युपतिष्ठते ।
ऽग्ने वक्त^३ इत्यन्वाहार्यपचनमग्न आयूँध्यग्ने पवस्वेति द्वाभ्यां
गार्हपत्यमग्ने गृहपत इति च तामाग्निषमाशासे तन्त्रवे
ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो ऽजातः^४ स्यात्तामाग्निषमाशासे^५
ऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति जातपुत्रो^१ । वज्रपुत्रः सर्वेषां पुत्राणां
नामान्यनूच्य ज्योतिष्मतीमित्यन्ततो वदति^४ ॥ १३ ॥

वेददणान्युपस्थे निधाय ये देवा यज्ञहन इत्यतिमोक्ष-
नन्तर्वेद्यासीनो जपति^१ । कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चत्विति
यज्ञं विमुञ्चति^१ । सर्वमनुवीक्षते^१ । यथेतमेत्य यजमानायतन^{१०}
उपविश्य पयस्वतीरोषधय इत्यप आचम्याग्ने व्रतपते व्रतमचारिष-
मिति पञ्चभिराहवनीये समिधो ऽभ्याधाय तैरेव व्रतं विमृज्य
यज्ञो बभूव स आवभूवेति यज्ञस्य पुनरालम्भं जपति^१ । गोमाँ
अग्न इति प्राङ्मुक्त्वा जपति^१ । ब्राह्मणाँस्तर्पयित्वा इति
संप्रेष्याद्यौ^४ दश वा ब्राह्मणान्भोजयेच्छतं पशौ सहस्रं सोमे^{१५}
वृष्टिरसीत्यप उपस्पृशति^१ । प्रवसंश्चाहवनीयाभिमुखः सर्वं याज-
मानं जपति^१ । ब्रह्मभागं प्राश्यायाडग्निरिति ब्रह्मा समिध-
माधाय ऊत्रोपस्थाय वा यथेतमुदङ्मुक्तिक्रामति^१ । संतिष्ठते दर्श-
पूर्णमासौ दर्शपूर्णमासौ^१ ॥ १४ ॥

इति श्रौतसूत्रे सप्तमः प्रश्नः ॥

१ Thus MLTV ; पञ्चभिरा० HAB, cp. Āp. IV. 15. 1.

२ Thus ABHTV ; पवस्व ML.

३ जातः without avagraha the Mss.

४ वदति THABV ; जपति ML.

५ Thus MLB ; संप्रेष्य इद्यौ TV ; संप्रेष्यत्यद्यौ AH.

अथाग्रयणेष्टित्यानिष्ठा नवान्नं^१ नाश्नाति^२ यावतीर्वै प्रजा
 ओषधीनामज्जतानामाश्नन्ताः पराभवन्नाग्रयणं भवति ज्ञताद्याय
 यजमानस्यापराभावायेति विज्ञायत^३ ओषधीनामग्रपाकेन
 यजते^४ शरदि ब्रीहिभिर्यजेत^५ पूर्वं पुराणैर्ब्रीहिभिराग्नेय-
 ५ मष्टाकपालं निर्वपेन्नवैरितराणि हवींश्चैन्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्व-
 देवं पयसि चरुं द्यावापृथिव्यमेककपालं^६ तस्य वैश्वदेविकैक-
 कपालवत्कल्पो^७ ऽपि वाज्येन द्यावापृथिव्यमुपांशुयाजवत्कुर्यात्सौम्यं
 श्यामाकं चरुमिद्राग्नौ रोचना दिवः अथहवमित्यैन्द्राग्नस्य
 याज्यानुवाक्ये^८ विश्वे देवा ऋतावृधो विश्वे देवाः ष्टुतेति
 १० वैश्वदेवस्य^९ द्यावा नः पृथिवी प्र पूर्वजे इति द्यावापृथिव्यस्य^{१०}
 प्रथमजो वत्सो दक्षिणा^{११} ॥ १ ॥

वसन्ते यवैर्यजेत^{१२} तेषां ब्रीह्याग्रयणवत्कल्पो^{१३} नाग्नेय-
 श्यामाकौ भवतो^{१४} ब्रीहिभिरिष्टा ब्रीहिभिरेव यजेत दर्श-
 पूर्णमासावा^{१५} यवेभ्यो^{१६} यवैरिष्टा यवैरेव यजेता^{१७} ब्रीहिभ्यो^{१८}
 १५ वर्षासु श्यामाकं चरुं निर्वपति^{१९} तस्य^{२०} सप्तदश सामिधेन्यस्व-
 मग्ने सप्रथा असि सोम यास्ते मयोभुव इति सइन्तावाज्य-
 भागावाप्यायस्व सं त इति हविषः प्रेद्धो अग्न इमो अग्न इति
 संयाज्ये^{२१} यथर्तु वेणुप्रियङ्गुनीवारैः श्यामाकवद्यजेत^{२२} यत्प्राक्

१ नवान्नं MLABTV and the Vyākhyā (cp. Ait. br. VII. 9. 1);
 नवानां H.

२ I am unable to point out this śruti in a Brāhmaṇa.

३ Thus the Mss.; यजेत the Vyākhyā.

४ Thus BAHRTV; मासौवा ML.

५ Thus A; यजेत the other Mss.

६ निर्वपति LR; निर्वपतीति M; निर्वपत्येतस्य TV; निर्वपतीत्येके HAB.

७ श्यामाकवद्यजेत A; श्यामाकवद्यायजेत BMLTV; वद्यायजेत RH.

प्रोक्षणात्तत्कृत्वा शतायुधायेति^१ पञ्चाज्यानीर्जुहोति पुरस्ता-
 त्स्विष्टकृतो वाग्निः प्रथमः प्राश्नात्विति श्यामाकस्य यजमानभागं
 प्राश्नाति । भद्रान्नः श्रेय इति ब्रीह्यीणामेतसु त्वं मधुनेति
 यवानामपि वा पौर्णमास्याममावास्यायां वाग्रयणेष्टिमन्वायात-
 येदपि वा नवैरेव पौर्णमास्याममावास्यायां^२ वा^३ यजेत नवै- ५
 वाग्निहोत्रं^४ जुहुयात्सर्वासामोषधीनां ग्राम्याणामारण्यानां वै-
 पासने गार्हपत्ये वा स्थालीपाकं अपयित्वाग्रयणदेवताभ्यः स्विष्ट-
 कृत्तुर्यैभ्यो^५ जुहुयाच्चतुरो वा ब्राह्मणान्भोजयेदनिष्टे ऽप्या-
 ग्रयणे ब्रह्मणि ऊतं भवति । ॥ २ ॥

अथ चातुर्मास्यान्त्यक्ष्यं ह वै सुकृतं चातुर्मास्यैर्भवति^६ । १०
 तानि यक्ष्यमाणो वसन्ते प्राचीनप्रवणे वैश्वदेवेन यजते ।
 फाल्गुन्यां चैत्र्यां पौर्णमास्यां वोदगयन आपूर्यमाणपक्षस्य पुण्याहे^७
 वा प्रयुञ्जीत । तस्य पूर्वद्युरग्निर्होतेति मनसानुद्गतेनानुवाके-
 नाहवनीये ऊत्वारम्भणीयामिष्टिं कुर्याद्वैश्वानरं द्वादशकपालं
 पार्जन्यं चरुं च । वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिवीति वैश्वानरस्य १५
 याज्यानुवाक्ये पार्जन्याय प्रगायताच्छा वद तवसं गीर्भिरिति
 पार्जन्यस्य । वैश्वानरे हिरण्यं दक्षिणा धेनुः पार्जन्ये । ऽतो

१ शतायुधायेति ALRBV ; शतायुधामिति M ; शतायुधोमिति H ;
 शतायुधामेति T.

२ Thus ML ; पौर्णमासीममावास्यां वा AHRB ; पौर्णमासीममावास्यायां
 वा TV.

३ Thus ALBVT ; निवैर्वा M ; यवैर्वा HR.

४ Thus B ; ०तुर्यैभ्यो TMLV ; ०तुर्याभ्यो HA and Vyākhyā.

५ Thus ARV ; चातुर्मास्यो भ० H ; चातुर्मास्ये भ० MLT ; चातुर्मास्यै
 भ० B.

६ Thus ATVB ; पुण्याहे ML ; पुण्येऽहनि HR.

ऽन्यत्सिद्धेष्टिश्चातुर्मास्यानां^१ यज्ञक्रतोः पञ्चत्विजो ऽधिकः प्रति-
प्रस्थाता^१ यथास्यैतदहरुदवसायानुदवसायं^२ वा वैश्वदेवहविर्भि-
र्यक्ष्यमाणो ऽत्र पशुबन्धवद्गार्हपत्यादग्निं प्रणीय तद्वदग्न्यायतने
ऽग्निं प्रतिष्ठापयतीत्येके^३ । ऽग्नीनन्वाधायामिन्नाये वैश्वदेव्यै
५ वत्सानपाकरोति^४ । सप्तदश सामिधेन्यस्त्वेधा प्रसूमयं बर्हिः संनद्धं^५
तदेकधा पुनः संनह्यत्येवमिधमुभयत्र पुनःसंनहने मन्त्रः^६ । सायं
ऊते ऽग्निहोत्रे सांनाय्यं दोहयति^७ । दध्नातनक्ति^८ ॥ ३ ॥

प्रातर्ऊते ऽग्निहोत्रे पाणिप्रक्षालनादि कर्म प्रतिपद्यते ।
पात्रसंसादनकाले द्वे उपभृतौ पृषदाज्यधानी द्वितीया द्वे
१० आज्यस्थाल्यौ दधिधानी द्वितीया^९ पालाशं वाजिनपात्रं चमसं^{१०}
निर्वपनकाले आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं सावित्रं
द्वादशकपालं सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुमित्येतानि पञ्च संचराणि ।
मारुतं सप्तकपालं वैश्वदेवौमामिन्नां द्यावापृथिव्यमेककपालं ।
त्रिष्फलीकृतेषु यथाभागमन्त्रेण सौम्यं चरुं सारस्वतं चरुं विभज्य
१५ पिष्टेषु संयुतेषु तथा^{११} पौष्णं चरुं^{१२} विभज्य कपालान्युपधाय चरुं
चाधिश्रित्य प्रातर्दोहवद्गुग्धा तप्ते पयसि सायंदुग्धमानयति^{१३} ।

१ Thus emended ; पार्जन्य इत्यन्यत्सिद्धेष्टिश्चा० MB ; पर्जन्यत्सिद्धेष्टिश्चा० VT ; पार्जन्यन्यत्सि० etc., L ; पार्जन्येऽत्यन्यत्सिद्धेष्टिश्चा० H. ; पार्जन्येत्यन्यत्सिद्धेष्टिश्चा० A ; पार्जन्येत्यत्सिद्धेष्टिश्चा० R.

२ Thus (difficult to understand !) the Mss. exc. A which has : यास्यै० instead of यथास्यै०.

३ Thus AMLBT ; तद्वदग्न्यायतने R ; दक्षिणायतनेग्निं प्र० H.

४ द्वितीया च H only.

५ तथा MLAVT ; यथा HRB.

६ चरुं not in MLATBV.

७ सायं दुग्धमानयति H ; सायं दुग्धं दध्नायति BMLTV ; सायं दुग्धं दध्नायति A.

या संहता सामिचा^१ यद्वति तदाजिनमन्यस्मिन्यात्रे निषिच्य
निदधाति^१ ॥ ४ ॥

कृत्वोत्तरं परिग्राहमाज्येन दध्ना चोदेहीति प्रैषं संनम-
त्याज्यं निरूप्य पृषदाज्याय दधि निर्वपति^१ तस्याज्यधर्मः^२
स्यान्नाधिश्रयत्याज्यग्रहणे जुह्वपभृतोश्चतुर्गृहीते गृहीत्वा नि-
रुप्राज्यस्य तृतीयं निरूप्ये दध्नीय^३ महीनां पयो ऽसीति
द्वितीयोपभृति पञ्चगृहीतं पृषदाज्यं गृह्णाति^४ हविरुदासनेषु
द्वयोः पात्रयोरामिचासुद्धृत्य^५ वाजिनैकदेशेनोपसिञ्चत्येककपालं
पात्रे ऽन्यस्मिन्नुदास्य तदाज्येनाभिपूरयित्वाविःपृष्ठं^६ कुर्यादित्येके^७
प्रथमं चातुर्मास्यान्यन्वारभमाणस्य व्याहृतीभिर्हवीं व्यासादयति^८
तथा संवत्सर^९ उत्क्रे वाजिनमासादयत्यग्निर्होतेति^९ पञ्च-
होत्रा^{१०} यजमानो हवीं व्यासन्नान्यभिमृशति वाजिनं च^१
निर्मन्थं करिष्यन्नग्नेर्जनित्रमसीति शकलमादाय बर्हिष्यपरेणा-
हवनीयं निधाय वृषणौ स्थ इति प्राचीने बर्हिषी^{११} शकले
निधायोर्वश्यसीत्यधरारणिमादाय^{१२} पुरुरवा इत्युत्तरारणिं च^{१३}

१ या संहता the Vyākhyā; यत्संहता ML; संहता H; संहिता RB;
यत्संहिता ATV.

२ तस्याज्यधर्मं स्यात् Vyākhyā; तथाज्यधर्मं स्यान्ना० M; तदाज्यधर्मस्यान्ना०
LHATB; ०तदाज्यधर्मस्यान्ना० V.

३ दध्नीय LAMTV; दध्नीय H; दध्नीय B; दध्न्यानीय the
Vyākhyā.

४ Thus AHR and the Vyākhyā; ०चांबुद्धृत्य (०द्धृत्य) MLTV.

५ ०पूरयत्याविः BR.

६ ०साद्याग्निः HR.

७ होत्रा AMLTV; यहोत्रा H; पहोत्रा RB.

८ Emended; (दभौ The Vyākhyā); बर्हिषि or बर्हि the Mss.

९ ०धरारणिमः MLV; ०धरामरणीमः H; ०धरामरणिं B; ०धरा-
रणीमः A.

घृतेनाक्ते इत्याज्यस्थाल्या बिले ऽक्तायुरसीति समवदधात्यग्रये^१
मथ्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्याभि त्वा देव सवितरिति होत्रा
त्रिरनूक्तायां गायत्रं कन्दो ऽनु प्रजायस्वेति प्रजातिभिस्त्रिभिस्त्रिः^२
प्रदक्षिणं मन्यमावर्त्य यथाकामं मन्यति^३ जातायानुब्रूहीति

५ जाते संप्रेष्यति^४ ॥ ५ ॥

प्रह्वियमाणायानुब्रूहीति प्रह्वियमाणे^५ भवतं नः समनसा-
वित्युत्तरपरिधिसन्धिना निर्मन्थ्यमाहवनीये^६ प्रहरत्यग्रावग्नि-
रिति प्रह्वत्याभिजुहोत्यग्रये समिध्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्यति^७
यथाप्रकृति चतुरो दुर उषासानक्ता दैव्या होतारा तिस्रो
१० देवीरिति चतुरः प्रकृतिवदुत्तम इति नव प्रयाजा इज्यन्ते^८
चतुर्थे ऽर्धे समानीयाष्टमे सर्वं समानयते^९ तेष्व्वादितश्चतुर्भि-
रनुमन्त्रणैश्चतुरो यजमानो ऽनुमन्त्रयते दुरःप्रमृतींश्चतुरश्चतुर्थ-
स्थानुमन्त्रणेन पञ्चमे नवमं^{१०} सावित्रैककपालयोर्देवतासुपांश्च-
ध्वर्युजत्यखण्डमेककपालमवदायर्जुं^{११} प्रतिष्ठितमपर्यावर्तयञ्जुहोति
१५ यथायं न दिक्षु पद्येत^{१२} यदि पद्येत वरं दत्त्वा सुगग्रेण
प्रतिष्ठापयेत्प्रत्यादाय वा पुनः स्थापयेन्न पाणिनेत्येके^{१३} मधुश्च
माधवश्चेति चतुर्भिर्मासनामभिरेककपालमभिजुहोति^{१४} प्रथमजो
वत्सो दक्षिणा मिथुनौ वा गावौ^{१५} षष्ठं दक्षं यदुपमृति तज्जुह्वा-
मानीय तामेवोपमृत्यैतेन नवानूयाजा इज्यन्ते^{१६} ॥ ६ ॥

१ समदधाति ML; समवदधाति ATV; समवधान्यग्रं B; in H this whole passage is missing.

२ Thus TV and cp. Baudh. IV. 5 : 115. 10; प्रजावत् त्रिभिस्त्रिभिस्त्रिः A; प्रजापतिभिस्त्रिः MLB and the Vyākhyā.

३ Thus H and the Vyākhyā: निर्मथ्यसं HB; निर्मथितसं MLTV.

४ R. probably देवता उपांश्च instead of देवतासुपांश्च.

पशुवदष्टावाद्यान्यजमानो ऽनुमन्वयत उत्तमेनोत्तमं ।
 संवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्ते दिव्यं धामाशास्त इति होता
 सूक्तवाकस्याग्निःस्वनुवर्तयति । प्रहृत्य परिधीन्संस्वावेणाभिज्ञत्य
 वाजिनपात्र उपस्तीर्य बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनेन तत्पात्रं
 पूरयति । नाभिधारयति । वाजिभ्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य
 प्रत्याश्राविते वाजिनो यजेति संप्रेष्यत्यनवानं होता याज्या-
 मन्वाह । वषट्कृते ऽध्वर्युः सुचा स्वावयञ्जुहोति^१ । वाजिनस्याग्ने
 वौहोति होतानुयजति । वाजिनोद्रेकेण प्रतिदिशं यजति दिशः
 स्वाहेति प्राच्यां प्रदिशः स्वाहेति दक्षिणत आदिशः स्वाहेति
 पश्चिमतो^२ विदिशः स्वाहेत्युत्तरत उद्दिशः स्वाहेति मध्ये^३
 स्वाहा दिग्म्य इति प्रदक्षिणमनुपरिषिञ्चति नमो दिग्म्य इति
 ऊर्लोपतिष्ठते । ऽन्तर्वेदि शेषं समुपहृत्य परस्परमसावुपकृत्य-
 खेत्यामन्त्रणे कृत उपहृत इति प्रतिवचने च वाजिनां भक्षो
 अवलिति सर्वे वाजिनं भक्षयन्ति तत्र प्रथमो होता यजमान-
 श्वरमः । ॥ ७ ॥

१५

पशुवत्समिष्टयजूंध्यतो ऽन्यत्सिद्धेष्टिः^४ संतिष्ठते । श्वः पौर्ण-
 मास्येष्टा^५ यजमानः स्वायतन उपविश्याप उन्दन्वित्यङ्घ्रिः शिरो
 ऽभ्युद्य चेष्ट्या^५ शलल्येक्षुशलाकया वा केशान्विभज्यतेमेव पर-
 मेष्ठौति प्रतिदिशं केशान्विर्वतयति । श्मश्रूण्ये वापयते सर्वे

१ Thus ABHR ; सुचास्वावं जु० M ; सुचा वा स्वावयन् जु० TV ; सुचा-
 माश्रावयन् जु० L.

२ Thus ABHR ; प्रतीच्यां MLTV.

३ Cp. VIII. 3 ; VIII. 13 end ; IX. 12.

४ पौर्णमास्ये इष्ट्या ML ; पौर्णमास्येनेष्ट्या H.

५ चेष्ट्या AV.

वा वापयते^१ तदृतमिति^२ यजमानो जपति ब्राह्मण एकहोतेति
 चानुवाकमेतेषु पर्वसु मध्ये मांसानशनादिव्रतानि^३ चतुर्षु
 चतुर्षु मासेषु यो यजते स चातुर्मास्ययाजी^४ वसन्ते वैश्व-
 देवेन वर्षासु वरुणप्रघासैः शरदि साकमेधैर्यो यजते स
 ५ चतुयाजी^५ ॥ ८ ॥

आषाढ्यां आवण्यां वा वरुणप्रघासैर्यजते^६ वैश्वदेववत्तन्त्र-
 मतेषां वेदौ कृत्वाग्रेण गार्हपत्यं समे द्वे प्राच्यौ वेदौ प्रतिप्रस्थाता
 दार्शिकौ दक्षिणं वेदिं करोति पाशुकीमध्वर्युरुत्तरां तत्र
 पाशुकीमुत्तरवेदिं च^७ पृथमात्रेण^८ चतुरङ्गुलेन वा ओण्यसेध्व-
 १० संभिन्ने वेदौ^९ अध्वर्युप्रतिप्रस्थातारौ ब्रह्माणं संप्रेष्यतो^{१०} द्वौ
 ब्रह्मा प्रसौति^{११} प्रतिप्रस्थातान्तरा वेदौ संचरत्यपरेणोत्तरां वेदिं
 सत्वयजुर्हरन्नाध्वर्युमभिपरिहरत्युत्तरस्मिन्नेवोत्करे^{१२} निवपति^{१३}
 यदेवाध्वर्युः करोति प्रतिप्रस्थाता तत्करोत्युत्तरात्परिग्राह्याह्वा^{१४}
 दक्षिणवेदेरुत्तरओणेः प्रक्रम्योत्तरस्था वेदेर्दक्षिणादंसात्स्फ्येनैक-
 १५ स्फ्यामनुसंभिन्नत्ति^{१५} पशुबन्धवदुभावाहवनीयौ प्रणीयोभय-
 चोत्तरवेदिसंभारेष्वग्री^{१६} प्रतिष्ठापयतो^{१७} ऽग्नीनन्वाधाय मास्त्या
 वारुण्याश्वोभयोरामिन्नयोर्वत्सानपाकुरुतः सायंदोहौ पृथग्दधिनी
 कुरुतः^{१८} ॥ ९ ॥

१ तदृतमिति MLAV ; ग्रिं दृतमिति HB ; तदृतमिति T.

२ Thus HMAR ; मांसाशनादि० LTV.

३ पृथमात्रेण MLTV and the Vyākhyā ; प्रथमात्रेण A ; प्रादेशमात्रेण HR ; प्रथममात्रेण B.

४ Thus AR (only ०ध्वर्युरभि०) ; ०यजुर्हरांतं नाध्वर्युमभि० H ; ०यजुर्हर-
 न्नाध्वर्युरपि परि० MB ; ०यजुर्हरन्नध्वर्युर्नाभिपरि० LTV.

५ Thus MLTV ; उत्तरे परिग्रहे HAB.

६ Thus A ; ०षग्रिं THV ; ०षग्रिं MLB.

सद्यस्काला वरुणप्रधासा इत्येके^१ प्रातर्जते ऽग्निहोत्रे पाणि-
 प्रचालनादि प्रतिपद्य पृथक् पात्राणि प्रयुक्तः^२ सुचः शमीमय्यो
 हिरण्मय्यो वाध्वर्युः पञ्च संचराण्यैन्द्राग्रमेकादशकपालं च
 निर्वपति प्रतिप्रस्थाता मारुतीमामिचां प्रति मारुत्यै मेथ्यै
 यवान्निर्वपत्यध्वर्युर्वारुणीमामिचां प्रति वारुणाय मेधाय यवा-
 निरुष्य कायमेककपालं निर्वपति^३ पुंय्यञ्जनो मेषः स्त्रीय्यञ्जनी
 मेषी^४ प्रोक्षणीशेषेण यवान्संयुत्यावहन्यैन्द्राग्रपर्यन्तानां कपाले-
 षूपहितेषु मनागुपतप्तानामवाञ्जनपिष्टानां यवानां प्रतिपुरुषं
 करम्भपात्राण्येकातिरिक्तानि तेषामेवाध्वर्युर्वारुणं मेषं प्रति-
 प्रस्थाता मारुतीं मेषीमेकादशसु द्वादशसु वा कपालेष्वधि-
 श्रयत्याप्येभ्यो निनीयाग्नीं प्रणयत इत्येके^५ ऽग्नित्युत्तरं परिग्राहं
 परिगृह्य सुवं^६ सुचश्च संमृड्धि पत्नीं संनह्याज्येन दध्ना
 चोदेहीति संप्रैषं संनमति^७ ॥ १० ॥

वैश्वदेववत्पृषदाज्यं गृह्णीतो^८ हविषामुद्वासने ऽनैडकी-
 भिरूर्णास्तुकाभी रोमशौ कुरुतो^९ यदि ता न विन्देतां कुशाग्रै-
 श्चमसे वाजिनोपस्तीर्यामिचामुद्धृत्य तस्यां मेषमवदधाति तथा
 वारुण्यां मेषीं^{१०} तयोः शमीपर्णकरौ रसक्तूनुपवपतस्तानि करम्भ-
 पात्रेषु चोप्योत्तरस्यां वेद्यामाग्नेयादीन्यन्यानि हवींष्यध्वर्युः साद-
 यति दक्षिणायां मारुतीं प्रतिप्रस्थाता करम्भपात्राणि च^{११} मेषौ
 व्यत्यस्यतो मारुत्यां मेषीं वारुण्यां मेषमुत्करे ऽध्वर्युरेव वाजिने^{१२}

१ Thus emended with the Vyākhyā; प्रयुनक्ति the Mss.; cp. also Hir.

२ A and the Vyākhyā सुनौ; read सुवं च ? cp. IX. 1, XIV. 1.

३ Thus LTV; वाजिनं चा० M; वाजिनमा० AHB. The dual is right, as appears from the Vyākhyā.

आसादयति^१ । निर्मन्थ्येन चरित्वा वेदं निधायाग्नये समिध-
मानयेति संप्रेष्यति । सामिधेनीष्वनूतासु वेदाभ्यामाहवनीयौ
त्रिरूपवाजयत । उत्तरे संमृष्टे ऽसंमृष्टे दक्षिणे प्रघास्याहवामह
इति प्रतिप्रस्थाता पत्नी वाचयित्वोदानयति । ॥ ११ ॥

५ पत्नि कति ते जारा इति तां पृच्छति । सा यान्प्रब्रूया-
त्तान्वरुणो गृह्णात्विति निर्दिशति । यज्जारं सन्तं न प्रब्रूयाग्रियं
ज्ञातिं रुन्ध्यादसौ मे जार इति निर्दिशेद्विपरीतौ वान-
यनप्रश्नावैधौके^२ शूर्पं औष्यं करम्भपात्राणि पत्नी शीर्षन्नधि
निधायान्तरा वेदी गत्वाग्रेण दक्षिणमग्निं^३ प्रत्यङ्मुख्यवतिष्ठते
१० प्रत्यङ्मुखश्च यजमानस्तानि^४ पत्नी यजमानाय प्रयच्छति । स
शीर्षन्नधि निधाय मो षू ण इति पुरोऽनुवाक्यामन्वाह यद्ग्राम
इति पत्नी यजमानश्च^५ याज्यामनुब्रूतो जुहुतश्च शूर्पं चानुप्रहर-
त्यध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता वा जुहोत्यन्वारभेते^६ इतरावक्रन्कर्म
कर्मकृत इति विपरायन्तौ जपतो ऽध्वर्युर्वा । ॥ १२ ॥

१५ प्रतिप्रस्थाता दक्षिणमग्निं संमार्श्वेन्द्राग्रपर्यन्तः प्रचरिते^७
मारुत्या आमिक्षायाः प्रथमेनावदानेन सह प्रतिप्रस्थाता सर्वा

१ Thus LTV ; वाजिन आ० M ; वाजिनमा० AHB. The dual is right, as appears from the Vyākhyā.

२ विपरीतावानयनप्रश्ना० MLTV ; विपरीतौ उभावपि दानप्रश्ना० H ; ०परितौ वा वदन(प्र)घ्राव० A ; विपरीतौ वीतानयनप्रश्ना० B. (better ?)

३ Thus AMLTV ; अग्नेष्वान्वाहार्थपचनं HB.

४ Thus AHRB ; यजमानस्तानि MLTV.

५ पत्नीयजमानौ R ; पत्नीयजमाना H (preferable reading ?).

६ Thus ABRTV ; ०न्वारभेद्यातामितरां H ; ०न्वारभे वितरा० M ; ०न्वार-भेति इतरा० L.

७ Thus ARB and the Vyākhyā ; प्रचरित H ; प्रचरति MLTV.

मेषीमवद्यति । द्वितीयेनावदानेन शमीपर्णकरीरसक्तूनवद्यन्मरु-
 ज्ञोऽनुब्रूहीति संप्रेष्यति । वारुण्या आमिचायाः प्रथमेनावदनेन
 सहाध्वर्युः सर्वं मेषमवद्यति । द्वितीयेन शमीपर्णकरीरसक्तूनवद्य-
 न्वरुण्यायानुब्रूहीति संप्रेष्य वषट्कृते ऽध्वर्युर्ज्वलैककपालमवदाय
 कायानुब्रूहीति संप्रेष्य पूर्ववद्धुत्वा नभस्य नभस्यश्चेति चतुर्भिर्मास- ५
 नामभिरेककपालमभिजुहोति । सप्तभ्यो वारुण्यन्तेभ्य^१ इडां
 समवदाय प्रतिप्रस्थात्रे प्रयच्छति । तस्मिन्प्रतिप्रस्थाता मारुत्या
 अवदायादधात्युपहतां यजमानषष्ठाः प्राश्नन्ति । धेनुर्दक्षिणा ।
 परिवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इत्याशिःषु^२ होता पूर्ववदनुवर्तयति ।
 प्रहृत्य परिधीनुभौ वाजिभ्यो ऽनुब्रूहीति पूर्ववच्चरत । आ मा १०
 विशन्तिवन्दव इति सर्वे वाजिनं भक्षयन्ति । पूर्णपात्रवर्जमतो^३
 ऽन्यत्सिद्धेष्टिः । ॥ १३ ॥

पूर्णपात्रस्थाने ऽवभ्ययश्चतुर्गृहीतान्याज्यानि^४ । वारुण्या
 निष्कासं तुषांश्चादाय चात्वालोल्करावन्तरेणोदङ्कुतिक्रम्य यत्रा-
 पस्तत्र सौमिकावभ्ययमभ्यवयन्ति । नायुर्दादि न साम गीयत । १५
 ऋजौषस्थाने तुषा भवन्ति । वारुणवन्निष्कासमप्यु जुहोत्यवभ्यया-
 दुदेत्य यजमानः पत्नी च मनोज्ञाय वाससी दत्तो । नैव
 वावभ्ययस्तूष्णीं तुषनिष्कासमप्युपवपेदित्येक । इमं विध्यमीति

१ Thus BAH ; वारुण्यां तेभ्य MLTV.

२ Thus H ; इतीडां the other Mss.

३ आशिषु A ; आदिषु MB ; आशिषु LTV ; आशिषो H.

■ Thus MLBTV ; वर्जमितो B ; वर्जमीतितो A ; वर्जमिततो H.

५ Emended ; चतुर्गृहीतान्याज्यानि MLTV ; चतुर्गृहीता HAB ; cp. Āp. VIII. 7. 13.

योक्तृपाशं विध्यते^१ । देवीराप इति^२ सौमिकवत्समारोप्याग्नी-
नुदवसाय निर्मथ्य^३ श्वोभूते पौर्णमास्येष्टा^४ निवर्तनं वापनं च
व्याख्यातमत्र^५ यद्वर्म इति निवर्तनमन्तो मन्त्रः । ॥ १४ ॥

इति श्रौतसूत्रे ऽष्टमः प्रश्नः ॥

१ Thus ABTV ; विध्यति MLR ; विसृजति H.

२ इति BHAR ; इत्यादि MLTV.

३ निर्मथ्य MLTBV ; निर्मथ्येन H ; निर्मथ्यते A.

४ पौर्णमास्येष्टाति L, पूर्णमास्येष्टाति M, पौर्णमासेनेष्टा H.

५ व्याख्यातमत्र HR ; व्याख्यातं MLTV ; व्याख्यानमंत्रा AB.

पूर्ववच्चतुर्षु^१ मासेषु कार्तिक्यां मार्गशीर्ष्या वा पूर्वस्मिन्पूर्व-
 ण्यौपवसथ्ये ऽहनि ब्रह्मं साकमेधहविर्भिर्यजते^२ । ऽग्नये ऽनौकवते
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति साकं सूर्येणोद्यतेति यथा
 समान्नाता अनौकवान्त्सांतपनो गृहमेधीय इति तिस्र इष्टयो^३ ।
 यदनौकवतो बर्हिस्तत्सांतपनस्य तद्गृहमेधीयस्य^४ । तत्स्तीर्णं बर्हि-
 नान्यदिभ्रावर्हिर्न प्रयाजानूयाजास्त्व^५णी^२ गृहमेधीयस्य वत्सा-
 नपाकरोत्यपि वा सायंदोहवद्गुधे चरुर्भवति^६ । सायं ऊते ऽग्नि-
 होत्रे ऽग्नीनन्वाधाय वेदं कृत्वा परिस्तरणादि^७ प्रतिपद्य पात्र-
 संसादनकाले^८ कुम्भीं तिस्रश्च पात्रीः संसादयति^९ । निर्वपण-
 काले मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यश्चतुरो सुष्टीन्निरुय यावद्यजुरुत्पूता-
 भिमन्त्रितदुग्धं प्रभूतान्नीहौनन्वावपति^{१०} । कपालस्थाने ध्रुवो ऽसौति
 मन्त्रं संनम्य चरुमुपदधाति^{११} । पिष्टोत्पवनस्थाने तण्डुलानु-
 त्पुनाति^{१२} । प्रोक्षणीरासादय सुवं च सुचश्च संमृद्धिं पत्नी^{१३}
 संनह्याज्येनोदेहीति संप्रेष्यति^{१४} ॥ १ ॥

आज्यग्रहे ध्रुवायामेव गृहीत्वा ब्रह्माणमामन्त्र्य वेदिं प्रोक्ष्य^{१५}
 तच्छेषं निनीयापिसृज्य^{१६} पवित्रे अन्तर्वेदि विधृती निधाय
 प्रस्तरमासाद्य ध्रुवां सुवं च सादयत्येषासददित्यभिमन्त्रणं संन-
 मति^{१७} । विष्णवसीत्याज्याभिमन्त्रणं^{१८} । हविरुद्वासने षट्ताड्विषः

१ Perhaps originally the word पूर्ववत् belonged to the preced-
 ing khanda.

२ न प्रयाजानूयाजतू० H ; न प्रयाजाः BMLTV ; संप्रयाजानूयाजाम् A.

३ परिस्तरणादि only in HARB.

४ संसादनकाले AMLTV ; संसादने HRB.

५ निनीय विसृज्य MLBTV.

शरमादाय^१ सुरक्षितं निधाय निर्णिज्य पात्रीषूपस्तीर्य तासु
प्रतिपुरुषमोदनानुद्धरति^२ । त्रीनित्येके^३ निष्कासितां कुम्भीं
निदधात्यनिर्मृष्टं^४ द्रव्युदायुवनमवधायोदनानुद्धृतानभिघारिता-
नुत्पूतानलंकृतानन्तर्वेद्यासादयत्यन्वाहार्यपचने^५ पत्यै^६ स्त्रीकुमा-
५ रेभ्यश्च प्रतिवेशमोदनं पचति^७ । तद्वयोः पात्रयोरुद्धृत्योद्धृतयो-
रोदनयोर्विले कृत्वा तयोः प्रभूतमाज्यमासिच्यान्तर्वेद्यासादयति^८ ।
होतृषदनकल्पनान्ते^९ ऽग्निमुपवाज्याज्यभागाभ्यां प्रचर्य सुच्युपस्तीर्य
सर्वेभ्य ओदनेभ्यो द्विर्द्विः समवदायाभिघार्य^{१०} प्रत्यज्य मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्य दक्षिणातिक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राविते
१० मरुतो गृहमेधिना यजेति संप्रेष्यति^{११} । वषट्कृते ऊत्वोदङ्कृत्याक्रम्य
सर्वेषामुत्तरार्धेभ्यः सकृत्सकृत्समवदायाग्निं^{१२} सिष्टकृतं यजती^{१३} डान्तो
गृहमेधीयः संतिष्ठते^{१४} ॥ २ ॥

हविर्भोजनेभ्य^{१५} ओदनानुपहरति^{१६} । प्रतिवेशपक्वान्पत्नी स्त्री-
कुमाराः प्राश्नन्ति यः स्थात्यामोदनस्तमन्ये ब्राह्मणाः^{१७} । सर्व
१५ आशिताः^{१८} आञ्जते^{१९} ऽभ्यञ्जते^{२०} । ऽनु वत्सान्वासयन्ति^{२१} । सुहिता

१ Thus ATV ; शरावमादाय MLHB.

२ ०धायोदनानु० MH, ०धायोदनानु० LATV.

३ परत्यै A ; पत्नी MLTBV (H. dep.).

४ ? ०सादयति होतृषदनं (or न) कल्पनान्तेऽग्निमुप० VMLT ; ०सादयत्याज्य-
भृतासु देवतास्त्रिमुप० H, ०सादयत्यवभृतासु देवतास्त्रिमुप० AB, cp. Hir.,
page 481. The other reading is probably (cp. XIV. 2) जडासु
देवतास्त्रिमुपवाज्या० ।

५ द्विर्द्विः समव० AHB ; द्विर्द्विरव० MLTV.

६ सकृत्समवदाय BHA ; सकृत्सकृदवदाय MLTV.

७ हविर्भोजनेभ्य MLTV ; हविर्होतेभ्य इवोद० H ; हविर्भोजेभ्य ओद० AB.

८ आशिताः H, आशीता TLABV ; आशीत M.

९ Thus AB ; अञ्जते MLHTV.

एतां रात्रिं वसन्ति । पूर्णदर्व्याय शरनिष्कासं^१ दर्व्युदायुवनं च
 परिग्निनक्षत्रपररात्रे ऽध्वर्युरभिवान्यवत्साया अग्निहोत्राश्च वत्सौ
 संयम्य पुरा प्रातरग्निहोत्राद्व्यामुपस्तौर्यं तस्यां सर्वश एव निष्कासं
 शरं चानिम्बं^२ दर्व्युदायुवनमवधाय^३ द्विराज्येनाभिघारय-
 तृषभे नर्दति पूर्णां दर्वीत्यनुद्रुत्य^४ देहि म इति गार्हपत्ये ५
 जुहोति । यद्यृषभो न नर्देद्ब्रह्मा हिंकुर्याद्यो^५ नर्दति स^६
 दक्षिणा पयसा प्रातर्जते ऽग्निहोत्रे मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः पुरोडाशं
 सप्तकपालं निर्वपति साकं सूर्येणोद्यता । मरुद्भ्यः स्वतवद्भ्य
 इत्येके । ऽय पञ्च संचराण्येन्द्राग्रमेकादशकपालमैन्द्रं^७ चरुं वैश्व-
 कर्मणमेककपालमित्यपराण्यष्टौ महान्ति हवींषि वरुणप्रधा- १०
 सोत्तरविहारवत्प्रयुनक्त्यसंस्पृष्टमैन्द्राग्रमवहत्य सुरक्षितं पृथक्पुषा-
 निदधात्यग्ने वेर्होत्रं वेदूत्यमिति सूच्यमाधारमाधारयति ।
 वागस्याग्नेयीति यजमानो ऽनुमन्त्रयते । सहस्र सहस्रश्चेति
 चतुर्भिरेककपालमभिजुहोति । धेनुर्दक्षिणेदावत्सरीणाः स्वस्ति-
 माशास्त इत्याशिषु^८ होतानुवर्तयत्येन्द्राग्रतुषैरवभृथमभ्य- १५
 वयन्ति । ॥ ३ ॥

१ शरनिष्कासं HATBV ; सनिष्कासं ML.

२ ? शरानिम्बं H ; शरीरं वा निम्बं ML ; शरं च निम्बं A ; शरं वा निम्बं TV ; शरन्तनिम्बं B.

३ ०युवनमवधाय AHB ; ०युवनेवधाय MLTV ; read perhaps अवधाय see Āp. and Hir.

४ अनुद्रुत्य ML ; अनूच्य HB ; अनुदृत्य A ; ०अनुदृत्य TV.

५ Thus ATV ; ०कुर्यात्को नर्दति H ; ०कुर्याद्योन्मर्दति ML.

६ Read सा ?

७ Thus ATBV ; चरानि (not संचराणि) MLH.

८ आशिषु LTV ; आशिषं MB ; आशिष H ; आशिषु A.

अथ महापितृयज्ञो भवति । वेदं कृत्वान्वाहार्यपचनस्य दक्षिणापूर्वस्थां^१ दिशि दिक्षुस्वक्तिमतीं चतुररत्नीं यजमानमाचीं वा समचतुरश्रां वेदिमुद्धृत्य न खनेत् । देवप्रवादे^२ मन्त्रे सर्वत्रोपरि देवशब्दस्य पितृशब्दं संनमति यथा देवेभ्यः पितृभ्यो^३ जुष्टं देवानां पितॄणां परिषूतमसि, देवपितृवर्हिरिति । सर्वतः परिश्रित्योदीच्यां स्तुतौ द्वारं करोत्यपरिगृहीत उत्तरस्मि-
न्यरिग्राहे ऽन्वाहार्यपचनादङ्गारानुद्धृत्य वेदिमध्ये निदधात्यय-
मत्राहवनीय । एतमाहवनीयं गार्हपत्यमन्वाहार्यपचनं चान्वा-
धाय पिण्डपितृयज्ञवद्धर्हिराहरति । वर्षीयानिधम इध्माद्भवति ।
१० मध्यमोत्तरौ द्वौ परिधी त्रयो वा । पात्रसंसादने^४ ऽर्धपात्रं प्रोक्षणीकुम्भ इक्षुशलाका वारणं पात्रं शरावं वा येन चार्थ-
स्तान्येकैकशः प्रयुनक्ति । निर्वपणकाले सोमाय पितृमते पुरो-
डाशः^५ षट्कपालं निर्वपतीति यथा समान्नातानि त्रीणि हवींषि । दक्षिणतः प्राचीनावीती यवान्निर्वपत्युत्तरत एवोप-
१५ वीय निर्वपेदिति विज्ञायते^६ । प्रोक्षणीभिर्यवान्संयुत्यावहृत्य त्रिष्कलीकृत्य यथाभागमन्त्रेण षट्कपालं विभज्य पिनष्टि । ॥ ४ ॥
दक्षिणतः षट्कपालान्युपधाय भ्रुवमसीति प्रथमेन मन्त्रेणा-
न्वाहार्यपचने धानाभ्यः कपालमुपदधाति मखस्य शिरो ऽसीति षट्कपालमधिश्रित्य तेनैव^७ मन्त्रेण घर्माः स्य विश्वायुव इति

१ पूर्वस्थां instead of दक्षिणापू० AMLTV, but cp. Hir.; दक्षिणतः पुरस्तादक्षिणाग्रेः.

२ Thus MLTV; खनेर्देवप्रवादे A; न्यसरं निर्वेदप्रवादे H; B useless.

३ पात्रसादने the Mss.

४ See TBr. I. 6. 8. 2.

५ तेन BLTHAV; तेनैव M.

संनम्य वा^१ धाना आवपति ताश्च विदह्यमानाः शेरते विदह्य-
माना बज्जरूपा भवन्ति^२ । परिगृहीत उत्तरस्मिन्परिग्राहे
पत्नीसंनहनादन्यत्संप्रेष्यति^३ । न पत्न्यन्वास्ते न संयाजयन्तीति
विज्ञायते^४ । चतुर्गृहीतान्युत्तरेण^५ गार्हपत्यमाज्यानि गृह्णाति
द्विर्वोपभृति^६ । वेदिस्तरणे प्राचीनावीत्यग्रेषु बर्हिरभिगृह्य वेदिं
स्तृणंस्त्रिः प्रसव्यं धून्वपर्येति^७ । शिष्टानभिगृहीतान्दर्भान्प्रस्तरौ-
कृत्योपवीथ^८ । त्रिरधून्वन्नस्तृणन्यदक्षिणं पर्येति^९ । द्वौ त्रीन्वा
परिधीन्यरिदधाति^{१०} । यदि त्रीनावाहने परिधीरपोर्षित्युच्य-
माने वा दक्षिणं मध्यमे परिधावुपसमस्यति^{११} ॥ ५ ॥

विहाय विधृतौ तृणौ प्रस्तरं न्यस्यति^{१२} । हविषामुदासने^{१३}
यथाभागमन्त्रेण धाना विभज्य पिष्टार्धान्सक्तून्कृत्यार्धे^{१४} वारण-
पात्रे ऽभिवान्यवत्साया दुग्धमानौय तस्मिन्सक्तूनोपेक्षुशलाका-
मन्थेन दक्षिणेनाहवनीयं त्रिः प्रसव्यं दक्षिणामुखो^{१५} नारभ्योप-
मन्यत्यन्वाहार्यपचनादेकोल्लुकमादायापरेण^{१६} गार्हपत्यं हत्वा-

१ संनम्य वा MLTV ; संनम्या A ; संनम्ययामि अवपति H ; सन्नाम्ययच्च
अव B.

२ बज्जरूपा भवन्ति MLTV ; बज्जरूपा बज्जरूपा विभजति H ; बज्जरूपा भर्ज-
यति A ; ०रूपा आर्जति B.

३ See TBr. I. 9. 9. 10.

४ Before चतुर्गृही० B ins. समन्वासीनाज्यमवेक्षते ; A : न समन्वासीताज्य-
मवेक्षते and H : समन्वासीताज्यमवेक्षते. The words, as given by B, may
belong to the text, cp. Hir. : नान्वास्ते गृहेष्वासीनाज्यमवेक्षते.

५ Thus conjecturally, cp. Hir. ; दव्योपभृति BH ; द्विर्द्विषपभृति
MLTV and the Vyākhyā ; द्विधद्विषपभृति A.

६ Thus the Vyākhyā ; प्रस्तरौकलो० the Mss.

७ Thus A ; पिष्टार्धान्सक्तू० H ; विष्वाधौ० B ; पिष्टार्धान्० MLTV.

८ Thus ABHTV ; दक्षिणामिमुखो ML.

९ Thus ATV ; नारभ्यो० B ; न्वारभ्यो० MLH.

श्रेणाहवनीयं पर्याहृत्यान्तर्वदि दक्षिणेनाहवनीयं निदधाति ।
हवींश्चलंकृत्याज्यानि पुरोडाशं धानाः करम्भमिति हवींश्चे-
कैकमनूचीनान्युदाहरन्ति दक्षिणतः पुरोडाशं मध्यतो धाना
उत्तरतः करम्भं । दक्षिणेन परिश्रयणमाञ्जनमभ्यञ्जनं कशि-
५ पूषवर्हणं दशा^१ स्फ्यमुदकुम्भं चैकैकं स्थापयति । ब्रह्मा च
यजमानश्च दक्षिणतो होताध्वर्युराग्नीध्रश्चोत्तरतो । अध्वर्युर्वदं
निधायाम्रये देवेभ्यः पितृभ्यः समिधमानायानुब्रूहीति संप्रेष्य-
त्युशन्तस्त्वा हवामह इत्येकां सामिधेनीं होता चिरन्वाह-
भमध्वर्युस्त्रैधं विभज्यानूयाजसमिधमवशिष्य प्रणवे प्रणवे^२ चैध-
१० मादधाति । ॥ ६ ॥

संमृष्टे ऽग्नौ नार्षेयं वृणीते न होतारमाश्राव्य प्रत्याश्राविते
सौद होतरित्येतावन्तं प्रवरं ब्रूयादपबर्हिषः प्रयाजा । औपमृत-
स्वार्ध^३ जुह्मामानीया^४ नो^५ ऽग्ने सुकेतुना त्व^६ सोम महे भग-
मिति जीववन्तावाज्यभागौ । सर्वे प्राचीनावीतिनो विपरि-
१५ क्रामन्त्याज्यानि हवींषि च विपरिहरन्त्युत्तरेणाहवनीयं ब्रह्म-
यजमानौ दक्षिणेनेतरे । दक्षिणेन जरुमुपमृतं^७ सादयति तां
दक्षिणेन ध्रुवां दक्षिणेन पुरोडाशं धानाः सादयति तां^८ दक्षिणेन
मन्यं । षडवत्तः पञ्चावत्तिनां पञ्चावत्तश्चतुरवत्तिनामुपांशु

१ दशा (viz., दशाः) H; दशां MLATRBV.

२ प्रणवे once HRB.

३ Thus HR; प्रयाजानो० AMLTVB.

४ ०भृतस्वार्धं AMLTV; ०भृतस्वाजस्य HB; ०भृतस्य जु० R.

५ Thus A; जुह्मामानयमानोये MLBHTV; cp. Āp. VIII. 14. 24.

६ Thus AB and Vyākhyā; जरुमुपमृतं MLHTV.

७ तां LHATB; ता V.

पितृयज्ञेन चरन्ति । त्रिभ्यो हविर्भ्यः समवदायैकैकां देवतां
यजति । तत्तद्देवतायै तत्तद्धविषः प्रथममवद्येद्विः पञ्चावत्तिनः
सहचतुरवत्तिनो जुक्कामुपस्तीर्य पुरोडाशादवदाय धानाभ्यश्च
मन्याच्च^१ सहस्रसहस्रदवदाय सहस्रदभिधारयति चतुरवत्तिनः ।
सोमाय पितृमते ऽनु स्वधेति संप्रेष्यति^२ । त्व५ सोम प्रचिकितो
मनीषा त्वया हि नः पितरः सोमेति होता दे पुरोऽनुवाक्ये
सप्रणवे अन्वाहायाध्वर्युर्दक्षिणतो^३ हविरादायोदङ्कुतिक्रम्या^४
स्वधा स्वधेति वाश्रावयत्यस्तु स्वधा स्वधेति वा प्रत्या-
श्रावयति । ॥ ७ ॥

सोमं पितृमन्त५ स्वधेति^५ स्वधा कुर्विति वा संप्रेष्यति ।
ये स्वधामह इत्यागूर्भवति । त्व५ सोम पितृभिः संविदान
इति होता यजति । स्वधा नम इति वषट्करोत्येतयैवावृ-
तोत्तराभ्यां यथादेवं यजत्यप्याश्रुतप्रत्याश्रुतान्येव । न स्वधाशब्द
इत्येके । धानाभ्यः पुरोडाशान्मन्याच्चावदाय पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो
ऽनु स्वधेति संप्रेष्यति बर्हिषदः पितरो ऽहं पितृनिति दे ।^६
उदङ्कुतिक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राविते पितृन्बर्हिषदः स्वधा स्वधा
कुर्विति वा संप्रेष्यति । ये स्वधामह इत्यागूरुपङ्कताः पितर
इति यजति । स्वधा नम इति वषट्करोत्युदङ्कुतिक्रम्य मन्यात्पूरो-

१ Thus ATV ; मन्याच्च MLHB.

२ संप्रेष्य AMLBTB ; H reads : स्वधेति स्वधीकुर्वन्ति वा संप्रेष्यति.

३ न्वाहायाध्वर्युः BHA ; न्वाहार्याध्वर्युः MT ; न्वाहाध्वर्युः LV.

४ ०योदङ्कुतिक्रम्याः AH and the Vyākhyā ; ०योदगतिः MLTBV.

Read अवदाय instead of आदाय.

५ It is striking that इति is given only this first time, not further on.

- डाशाङ्गानामभ्यश्चावदाय पितृभ्यो ऽग्निष्वात्तेभ्यो ऽनु स्वधेति संप्रेष्य-
त्यग्निष्वात्ताः पितरो ये अग्निष्वात्ता ये ऽनग्निष्वात्ता इति पुरो-
ऽनुवाक्ये । पितृनग्निष्वात्तान्स्वधा स्वधा कुर्विति वा संप्रेष्यति ।
ये स्वधामह इत्यागूर्भवति^१ वान्यायै^१ दुग्ध इति यजति ।
५. स्वधा नम इति वषट्करोति । जुह्वामुपस्तीर्य त्रयाणां हविषां
दक्षिणार्धेभ्यः समवदाय द्विरभिघार्याग्रये कथ्यवाहनाय स्विष्टकृते
ऽनु स्वधेति संप्रेष्यति । यदग्रे कथ्यवाहन त्वमग्र ईडित इति
हे । अग्निं कथ्यवाहनः स्विष्टकृतः स्वधा स्वधा कुर्विति वा
संप्रेष्यति । ॥ ८ ॥
१०. ये स्वधामह इत्यागूर्भवति । मातली कथैरिति यजति ।
स्वधा नम इति वषट्करोति । दक्षिणपूर्वार्ध इतराभिरसंसक्तां
जुहोति । मेचणमिच्छुशलाकां^२ चानुप्रहरति । यज्ञोपवीतिनः
सर्वे विपरिक्रामन्त्याज्यानि हवींषि च विपरिहरन्ति दक्षिणे-
नाहवनीयं ब्रह्मयजमानावुत्तरेणेतरे । जुह्वमुत्तरेणोपभृतं ध्रुवां
१५. च पुरोडाशमुत्तरेण धानामन्यौ । न प्राश्नित्रावदानं । मन्या-
देवेडामवद्यत्युपहृतायामिडायां ततः^३ किञ्चिद्वघ्राय बर्हिषि लेपं
संन्यस्यति । प्राचीनावीतिनो^४ । हविःशेषान्यात्यां संप्रयुत्य^५
त्रौन्पिण्डान्कृत्वैतत्ते ततासौ ये च त्वामन्विति प्रतिमन्त्रं तिसृषु

१ Thus TV ; ०र्भवति । वास्यायै L ; ०र्भवत्यभिवात्यायै HRB ; ०र्भवति ।
अपिवा स्वधायै M.

२ ०शलाकासंयं R and nearly the same H, cp. IX. 6 : 94. 12.

३ ततः om. H.

४ A only ०वीतौ ; if the plural is correct, the word may be taken
as an abbreviated sentence. Vyākhyā : सर्वे प्राचीनावीतिनः स्युः ।

५ Emended ; संप्रयुज्य the Mss., but the Vyākhyā आलोच्य .

सक्तिषु पूर्वदक्षिणापरासु पिण्डान्प्रदाय परान्पितृपितामहप्र-
पितामहानन्वाचष्टे षष्ठं प्रथमे पिण्डे पञ्चमं द्वितीये चतुर्थे तृतीये
उत्तरस्यां सक्त्यां लेपं निमार्क्ष्य^१ च पितरो यथाभागं मन्दध्व-
मित्युदञ्चो निष्क्रामन्ति^२ सुसंदृशं त्वा वयमित्यैन्दुर्चा प्रणवा-
न्तयाहवनीयमा तमितोरुपतिष्ठन्ते ऽन्नमीमदन्तेति गार्हपत्य-
मचन्यतर इति परिश्रितं प्रविशन्ति^३ ॥ ६ ॥

उदकुम्भमादाय यजमानः शुन्धन्तां पितर इति त्रिः प्रसव्यं
वेदिमपः परिषिञ्चन्पर्येति^४ निधाय कुम्भमया विष्टा जनय-
न्निति त्रिरपरिषिञ्चन्प्रतिपर्येत्याञ्जनाभ्यञ्जनादि पिण्डपितृयज्ञ-
वक्तृत्वा परिश्रितं विस्तृज्य परिधीन्यथापूर्वं निधाय यज्ञोप-^{१०}
वीतिनो ब्रह्मन्प्रस्थास्याम इत्यपवर्हिर्भ्यामनूयाजाभ्यां संप्रेष्यति
देवौ यजेति प्रथममनूयाजं यजेत्युत्तरं^१ सुचौ सादयित्वा
वाजवतीभ्यां व्यूहति^२ होता^३ सूक्तवाकं प्रतिपद्यते^४ न पत्नौः
संयाजयन्ति न समिष्टयजुः^५ पात्राणि दधमुदाहरन्ति^६ सर्व-
मन्यत्सिद्धं^७ प्रतिपूरुषं त्रैयम्बकाबौद्रानेककपालान्निर्वपत्येकमति-^{१५}
रिक्तं यावन्तो यजमानस्यामात्याः सस्त्रीकास्तेषां^८ यावन्तो
गृह्याः स इति निरूप्यमाणेषु व्रीहिषु यजमानो जपत्ययजुष्काः^९
पुरोडाशा भवन्ति^{१०} गार्हपत्यादुदीचो ऽङ्गारान्निरुह्य तेव्वधि-
श्रित्य नाभिधारयति^{११} सते हवौ^{१२} व्युदास्थान्तर्वेद्यासाद्य^{१३} पशूनां
शर्मासीति सूते^{१४} महत्योथैक एव रुद्र इत्यन्वाहार्यपचना-^{१५}

१ निवीती ins. A (the Vyākhyā has this word also).

२ Thus ARB; ०यजुष्काम H; अयजुषाः LTV; अयजुष्काः M.

३ सते महत्युदा० ABR; सतेहत्युदा० H. To this reading the Vyākhyā points.

४ Thus AR; सूते MLBTv; सूके H.

देकोल्मुकमादायापरेण गार्हपत्यं गलोत्तरपूर्वं चतुष्पथं यन्त्या-
खुस्ते रुद्र पशुरित्याखुमूषायामेकं^१ पुरोडाशमुपवपति^१ ॥ १० ॥

असौ ते रुद्र^२ पशुरिति वा निर्दिशेद्यं^३ द्विधाचतुष्पथे
स्थण्डिलमुल्लिख्यैकोल्मुकं निधायोपसमिध्य परित्सीर्य मध्यमेन
४ पलाशपर्णेन सर्वेभ्यः पुरोडाशानामुत्तरार्धेभ्यः सकृत्सकृदवदायैष
ते रुद्र भाग इति तस्मिन्नग्नौ जुहोत्येतत्पर्णं यं द्विधात्तस्य संचरे
पशूनां न्यस्येद्वेषजं गव इति द्वाभ्यामग्निमुपतिष्ठन्ते^४ ऽवाम्ब
रुद्रमदिमहीति यजमानो जपति^५ यजमानस्यामात्याः सर्व
एकमेकं पुरोडाशमादाय त्वम्बकं यजामह इत्येतमग्निं प्रदक्षिणं
१० दक्षिणानूरूनाघ्नानाः परियन्ति^६ तान्पुरोडाशानूर्ध्वमुदस्य प्रति-
लभ्योत्तरतस्तिष्ठतो यजमानस्याञ्जलौ समोष भगः स्य भगस्य
वो लप्सीयेत्युपाददते^७ एवं द्वितीयं तृतीयं च^८ तृतीये पर्याये^९
नोपाददते^९ भगेन त्वा संसृजामि मासरेण सुरामिवेति
यजमानः पत्यञ्जलौ च पत्नी दुहितुः पतिकामाया अञ्जलौ
१५ समावपति^१ तान्पुरोडाशान्मूते कृत्वा नीललोहिताभ्यां सूत्राभ्यां

१ Thus all the Mss. exc. H which has ०मुषायमेकं. The Vyākhyā periphrases आखुकरौषे.

२ रुद्र not in MLTV; in R the word is given, but above each akṣara a dot is placed.

३ निर्दिशेद्यं HAB; निर्दिश्य यं MLTV.

४ ०तिष्ठते ML; ०तिष्ठते HATR BV.

५ पर्यन्ति all the Mss.

६ लप्सी० MLTV; लिप्सी० HB.

७ Thus ATBV; पर्यायेनोपाददते L; पर्यायेणोपाददते M; पर्यायेणोपाददते H.

संसजन्ति । तमादाय वृत्ते बध्नात्येषते रुद्र भाग इति प्रण-
वान्तेना तमितोरुपतिष्ठन्ते । ऽपः परिषिच्याप्रतीक्षमायन्ति ।
हस्तपादान्प्रक्षाल्य यथेतमेत्य गोष्ठे मार्जयन्ते ॥ ११ ॥

एधो ऽस्थेधिषौमहीत्याहवनीये समिधो ऽभ्याधायापो ऽन्व-
चारिषमिपत्युतिष्ठन्ते तथा पत्नी गार्हपत्य । आदित्यं घृते ५
चरुमनुनिर्वपति विष्णवे चरुं निर्वपति । यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञ
एवान्ततः प्रतितिष्ठतीति विज्ञायते । श्वेतो ऽश्वो दक्षिणा
गौर्वा । प्रभाते पौर्णमास्येष्टोन्दनप्रभृतिः ५ व्याख्यातं । यो अस्याः
पृथिव्या इत्यत्र निवर्तनमिति ५ अन्यत्सिद्धं संतिष्ठते । संतिष्ठन्ते
साकमेधहवींथ चतुरहे अहे इहे चतुर्षु मासेषु वा १ वैश्व- १०
देववच्छुनासीरौयहविर्मिर्यजते । पञ्च संचराणैन्द्राग्रं द्वादश-
कपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादश-
कपालं वायव्यं पयः सौर्यमेककपालं । द्वादशगवं सौरं दक्षिणा ।
यद्युत्तरवेदिर्भवति यथा वारुणप्रघासिकोत्तरविहारवत्सप्तो

१ बध्नत्येष some of the Mss. But the Vyākhyā : यजमानो सूतमादाय
वृत्ते बध्नाति .

२ विष्णवे चरुं निर्वपति AH and the Vyākhyā ; विष्णवे च MLTV.

३ Partly T.Br. I. 2. 5. 1. ; A reads प्रतितिष्ठतीति .

४ ०मासेनेष्टो० H ; ०मास्येष्टो० MATBV ; ०मास्ये इष्टो० L.

५ After निवर्तनम् BH ins. इदावत्सरीणां सस्तिमाशास्त इति होस्तुत ।—
इतो अन्यत्सिद्धं संतिष्ठते VMLT ; उतो न्यत्सिद्धं BH ; निवर्तनमिति उतो न्यत्सिद्धं
संतिष्ठते संतिष्ठते साक० A. The other parallel passages point to अतो
न्यत्सिद्धम् .

६ मासेषु HB ; मासेषु वा MLATV and the Vyākhyā (one copy).

७ वारुणप्र० VMLT ; वरुणप्र० HAB—०त्तरतिविहारवत्सप्तो HB ; ०त्तर-
विहारवत् MLTV.

ऽस्य हस्यत्याय त्वेत्युत्तमेन मासनाम्नैककपालमभिजुहोत्यनुव-
त्सरीणाः स्वस्तिमाशास्ते वत्सरीणामिति वापरपक्षे पर्वण्येतानि
समस्यन्यौर्णमास्या स्वकालयेद्वा^१ व्याख्यातमुन्दनप्रभृत्येकं मास-
मुदसृजदिति निवर्तनमन्त्रः^१ संतिष्ठन्ते चातुर्मास्थानि चातु-
५ र्मास्थानि^१ ॥ १२ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे नवमः प्रश्नः ॥

ऐन्द्राग्नेन सौर्येण प्राजापत्येन वा निरूढपशुबन्धेन प्रति-
 संवत्सरं प्रत्ययनं^१ प्रतिषाण्मासं^२ वा यच्छ्यमाणः पौर्णमास्या-
 ममावास्यायामापूर्वमाणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे वा यजेत^३ । मृत्यो-
 रात्मानं निष्क्रीणाति सर्वान्कामानवाप्नोति^४ । पशुबन्धस्य यज्ञ-
 क्रतोः षड्विज^५ आग्नीध्रो ब्रह्मा च ब्रह्माणौ होता मैत्रावरुणश्च
 होतारावध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता चाध्वर्युः^६ । सूर्यं त इति मनसानु-
 द्रुतेनानुवाकेन ऊत्वाग्नावैष्णवमेकादशकपालमन्वारम्भणीयां
 निर्वपत्यपि वाग्नावैष्णव्यर्चाहवनीये चतुर्गृहीतं जुहोति^७ । शेषं
 कृत्वावस्थाप्याहवनीयसुरं विष्णो विक्रमस्वेत्याहवनीये सुवेणाज्जतिं^८
 जुहोति^९ । ऊतशेषं सुवं चादाय तच्छणे शस्त्रं प्रदाय गच्छन्ति^{१०} ।
 पलाशो^५ बिल्वो रोहितकः^६ खदिरश्च यूपवृक्षाः । पालाशो
 निरूढपशुबन्धस्थातो ऽन्ये सौम्याध्वरस्य^७ । तांस्यवराधानतीत्य
 यः समे भूमौ स्वाद्योने रूढं चजुरुर्ध्वशाखो बज्रपर्णो बज्रशाखो
 ऽप्रतिशुष्काग्रो ऽव्रणः प्रत्यङ्मुपनतस्तमत्यन्यानगामित्युपस्थाय^८ तं त्वा
 जुष इति स्पृष्ट्वा देवस्त्वा सविता मध्वानत्किति सुवेण गुल्फ-^{११}

१ This word not in HR ; in view of the following word it seems pleonastic.

२ प्रतिषाण्मासं AHRB ; प्रतिषाण्मासं MLTV ; प्रतिषाण्मासे(न) the Vyākhyā.

३ षड्विज आग्नीध्रो ब्रह्मा च ब्रह्माणौ MLTV ; षड्विजो ब्रह्मा तृतीय आग्नीध्र-
 ब्राह्मणौ HAB.

४ सुवेण यूपज्जतिं A.

५ पालाशो the Mss.

६ Thus BV ; रोहितकः MLT ; वालोहितः H ; रोहीतकः A and the Vyākhyā (one copy) ; रोहितकः another copy.

७ Thus AMLTBV ; प्रत्यङ्मुपनतं H.

मात्रे पर्यज्यौषधे त्रायस्त्रैनमित्यूध्वाग्रं बर्हिर्नन्तर्धाय स्वधिते
मैनः हिः सौरिति प्रदक्षिणमनचसङ्गं वृश्चेत् ॥ १ ॥

यः प्रथमः शकलः परापतेत्तमप्याहरेद्विमयेणेति प्रागग्र-
मुदगग्रं वा निपातयेद्वनस्यते शतवल्गो विरोहेत्याव्रश्चने हिरण्यं
५ निधाय परिस्तीर्याभिजुहोति १ सहस्रवल्गो इत्यात्मानं
प्रत्यभिमुशति १ यं त्रायमिति मूलादग्रान्तं १ शाखाः १ प्रहा-
पयत्यच्छिन्नो रायः सुवीर इति पञ्चारत्नावग्रं १ परिवृश्चति
चतुररत्नौ १ अरत्नौ १ वा १ सहोपरेण यूपं १ संचक्षीतांष्टाश्रिम-
स्थूलमनणुं १ गोपुच्छवदानुपूर्व्येणाग्रतो १ ऽणीयांसं विशिष्टाग्निष्ठा-
१० श्रिमतष्टद्विप्रादेशोपरं यूपं १ तत्रयत्येषामेवावतलणानां स्वरं
करोत्यधिमन्यनशकलं च १ यूपस्यैवाग्रत आदायाष्टाश्रि पृथमात्रं
मध्ये संनतं चषालं करोति द्यङ्गुलं त्र्यङ्गुलं वोर्ध्वं चषालाद्यूपस्या-
तिरेचयत्यतिरिक्ते चषालं संधायातिरिक्तं प्रकाशयति १ ॥ २ ॥

वेदं कृत्वायेणाहवनीयं निरुद्धपशुबन्धस्य षड्विररत्निभिः प्राचीं
१५ चतुर्भिः पश्चान्तिरश्चीं त्रिभिः पुरस्तात्तिरश्चीं दर्शपूर्णमास-

१ Thus emended; मूलादग्रान्तशाखाः L; मूलादाग्रान्तशाखाः TV; मूला-
ग्रान्तशाखाः BM; मूलाग्रान्ता शाखाः HA.

२ Thus AMLTV; पञ्चारत्नावग्रं H; पञ्चारत्नाग्रं B.

३ Thus ATV; चतुररत्नौ अरत्नौ वा H; चतुररत्ना (न्या) अरत्ना (न्या)
वा M; चतुररत्नाख्यरत्नौ वा L.

४ यूपं BHA, not in MLTV.

५ Thus A; स्थूलमनणुं M; स्थूलमनणुं L; स्थूलमनं HB; स्थूलमनणुं TV.

६ आनुपूर्व्येणां LHTV; आनुपूर्व्येणां MAB.

७ Emended; विशिष्टाग्निष्ठाश्रितमष्टद्विप्रादेशोपरं यूपं तं MLTV (the
last three Mss. om. यूपं); विशिष्टाग्निष्ठाश्रितमष्टद्विप्रादेशेन परं यूपं तं H;
विशिष्टाग्निष्ठाश्रितमनुताष्टद्विप्रादेशोपरं A; विशिष्टाग्निष्ठाश्रितमनुताष्टद्विप्रादेशोपरं यूपं B.

८ प्रकाशयति BMLA; प्राशयति HR; प्रवेशयति TV.

वदसंनतां वेदिं करोत्यपरिगृहीत उत्तरस्मिन्परिग्राहे वेद्यग्रे
 यूपवटाय^१ देशं शिद्धोत्तरवेदिं शम्यया परिमिमौते^१ प्रति-
 दिग्मुदीचीनायां वा^२ शम्यां निधाय वित्तायनी मे ऽसीति
 चतुर्भिः प्रतिमन्त्रमुदीच्यौ प्राच्यौ च स्फ्येन^३ लेखा अभ्यन्तरं
 परिलिखत्युत्तरवेद्यंसमुत्तरेण^४ प्रक्रमे द्योस्तिष्ठु वोत्तरवेदि-
 वत्सूणीं^५ चात्वालं परिलिखति^६ देवस्य त्वेत्यभिमादाय परि-
 लिखितमिति त्रिः प्रदक्षिणं परिलिख्य विदेरग्निर्नभो नामेति
 त्रिवितस्तं खनति^७ ॥ ३ ॥

अग्रे अङ्गिर इत्यग्निं निधाय यो ऽस्यां पृथिव्यामसीति
 पांसूनादायायुषा नान्नेहीति हत्वा^८ यत्ते ऽनाष्टुष्टं नाम^९
 यज्ञियमित्युत्तरवेद्यां निवपति^{१०} विदेरग्निरिति^{११} द्वितीयं
 खात्वाग्रे अङ्गिर इत्यग्निं निधाय यो द्वितीयस्यामिति द्वितीय-
 मादाय पूर्ववन्निवपति^{१२} तथा तृतीयं^{१३} तृतीयस्यामिति विशेष-
 स्तूणीं^{१४} चतुर्थं^{१५} सिंहीरसि महिषीरसीत्युत्तरवेदिं हत्वा
 प्रथमेति प्रथयति^{१६} ध्रुवासीति स्फ्येन शम्यया वा संहन्ति^{१७}
 देवेभ्यः शुम्भस्वेत्याङ्गिरवोच्य देवेभ्यः शुम्भस्वेति सिकताभि-

१ Thus emended with some doubt; यूपं निधाय H; यूपमानाय TVML; यूपनिमानाय A; यूपन्निर्माय B.

२ वा ins. all the Mss.; read perhaps उदीचीनायां प्राचीनायां च शम्यां निधाय.

३ Thus MLTV; चरति त्रिवैस्फ्येन लेखाभ्यन्तरं परि० A; चरतीति तिल्लीखोभ्यान्तरं परि० H; चरितेलेखाभ्यन्तरं परि० B.

४ Thus emended in accordance with the Vyākhyā; उत्तरेष वेद्यंसं MLTV; उदीचीनवेद्यंसमुत्तरेण ABH.

५ Thus ATV; ऊत्वा MLHB.

६ विदेरग्निर्नभो नामेति AB.

रनुप्रकीर्य यत्ते क्रूरं यदास्थितमित्युत्तरेणोत्तरवेदिं प्रोक्षणी-
निनयति^१ पुनरेव ताभिरवोचेदित्येक^२ आपो रिप्रं निर्वहते-
त्युत्तरतो दक्षिणतो वा स्फ्येनैकस्फ्यामुल्लिख्यापो रिप्रं निर्वहते-
त्युत्तरवेद्यां प्रोक्षणीशेषं निनयेद्विभ्राड् बृहत्वित्युत्तरवेद्याः
५ पर्यन्तानाकल्प्य चतुःशिखण्डे युवती कनीने इत्युत्तरवेदिं वेदिं
च युगपत्संश्रुत्युत्तरवेदिमध्ये चतुर्दिशं प्रादेशमाचौ मध्यमा-
ङ्गुलोच्छ्रितामुत्तरनाभिं^३ कल्पयेत्^४ ॥ ४ ॥

इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पात्वित्येतैर्यथारूपं प्रदक्षिणं
परियन्प्रतिदिशमुत्तरवेदिं^५ प्रोक्षत्युपरिष्ठाच्च^६ प्रोक्षणुच्छेशं पूर्व-
१० वदक्षिणत उत्तरवेद्यै निनयेद्यदि द्युहः पशुरौदुम्बरीभिः^७
शाखाभिश्चक्ष्णामुत्तरवेदिं कल्पयेदाहवनीये ऽग्निप्रणयनीया-
निधानादीष्याग्नये प्रणीयमानायानुब्रूहीति संप्रेष्य दीप्तानिध्मां-
च्छराव^८ उद्धृत्य सिकतापूरितेन पात्रेणोपयम्येधं चोद्यम्य^९
जानुदन्ने ऽग्नौ धार्यमाणे यत्ते पावकेति शिष्टे ऽग्रावुद्यतहोमं
१५ जुहोति^{१०} प्रथमायां त्रिरनूक्तायां ह्रलोत्तरवेदिं^{११} प्राप्य जुह्वां
पञ्चगृहीतं गृहीत्वा हिरण्यं निधायोत्तरवेदिं पञ्चगृहीतेन
व्याधारयति सिंहीरसि सपत्नसाह्यै स्वाहेति दक्षिणं ऽसे
सिंहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेत्युत्तरस्थां ओण्यां सिंहीरसि

१ Thus A ; प्रोक्षणीं नि० the other Mss.

२ Thus the Vyākhyā ; मध्याङ्गु० the Mss.

३ पर्यन् (not परियन्) MLTV ; परिधिन् A ; प्रदक्षिणमयन् H.

४ Thus AB ; पशुदौदुम्ब० TV ; पशुदौदुम्ब० H ; पशुदौदुम्ब० ML.

५ Thus the Vyākhyā ; संप्रेष्य दीप्तान्छराव H ; संप्रेष्योदीप्तानिध्मांच्छराव MLTV ; संप्रेष्योदीप्तान्छराव AB.

६ इधं च om. MLTV.

७ ऊला instead of ह्रला MLHB.

रायस्योषवनिः स्वाहेति दक्षिणस्यां ओष्णां सि॥हीरस्यादित्यवनिः
स्वाहेत्युत्तरं ऽसे सि॥हीरस्यावह देवान्देवयते यजमानाय
स्वाहेति मध्ये^१ भूतेभ्यस्वेति सुचमुद्गृह्णाति हिरण्यं च^१ पौतुद्रवा-
न्यरिधीनादाय विश्वायुरसीति त्रिभिर्मन्त्रैः पूर्ववदुत्तरवेदिं
परिदधाति^१ ॥ ५ ॥

गुग्गुलसुगन्धितेजिने^१ शुक्लोर्णास्तुका पेलस्थान्तरा शुद्धे
यद्रोमैतान्संभारानग्नेर्भस्मासीति^२ सकृदेवोत्तरनाभौ न्युषोर्णा-
वन्तमित्युच्यमाने ऽग्ने बाधस्व यज्ञ प्रतितिष्ठेति द्वाभ्यां संभारेषु
ज्वलन्तमग्निमभ्यादधात्यग्नेः^३ कुलायमसीति दक्षिणत उपयमनीः
सिकता निवपति^१ मनुष्यत्वा निधीमहीत्युपसमिध्याग्निर्यज्ञं^{१०}
नयतु प्रजानन्निति चतस्रो ऽतिमुक्तीर्ज्जत्वा सप्त त इति पूर्णा-
ज्जतिं जुहोत्ययमत्राहवनीयो यस्मादेष प्रणीयते स गार्हपत्य^१
आहवनीयं गार्हपत्यमन्वाहार्यपचनं चान्वाधायैष्णावर्हिषी^४
सप्तदश सामिधेन्य^१ आश्ववालः प्रस्तर ऐचवी विष्टती कार्कश्य-
मयाः परिधयो^१ ऽग्नीन्यरिस्तीर्य पात्रसादने वैश्वदेववत्यात्रा-^{१५}
ण्यासादयति^१ ॥ ६ ॥

सुवस्वधितौ^५ वेदसमवत्तधानी^६ दिगुणां दिव्यायामां त्रिगुणां
त्रिव्यायामां च रशने द्वे दिशूलैकशूला^७ च द्वे कार्कश्यमयौ

१ गुग्गु० ABVHR ; गुग्गु० the Vyākhyā.

२ Thus MLATV ; ०रोम इतान्सं० H ; ०रोमयितत्वं B.

३ Thus ABMLTV ; संभारेष्वान्न० HR.

■ The verb (apparently आहरति) is missing.

५ सुवस्वधिति all, but cp. X. 11 ; one copy of the Vyākhyā ०तौ.

६ ०धानि all.

७ Thus (nominative!) all.

- वपाश्रपण्यौ कुम्भौ हृदयशूलं प्लक्षशाखां स्वरुमौदुम्बरं मैत्रावरुण-
दण्डमास्थान्तं चुबुकान्तं वा प्रथमपरापातितं शकलमरणौ सुवर्ण-
शकलानि येन चार्थः । पवित्रे कृत्वा यजमान वाचं यच्छेति
संप्रेष्य वाग्यतः पात्राणि संमृश्य प्रोक्षितेषु वाचं विसृजते ।
५ परिगृहीत उत्तरस्मिन्परिग्राह आज्येन दध्ना चोदेहीति संनम्य
संप्रेष्यति । पात्रसंमार्जनकाले सुवानन्तरं सुववत्स्रधितिं संमार्ष्टि ।
वैश्वदेवदाज्यसादनान्तं कृत्वा देवस्य त्वेतिभिन्मादायार्धमन्तर्वेद्यर्धं
बर्हिर्वेदि सर्वतः प्रादेशसंमितं यूपान्तं त्रिः प्रदक्षिणं परि-
लिखितमिति परिलिखत्यग्नौयूपान्तं खनोपरसंमितं द्वाङ्गुलेन
१० अङ्गुलेन चतुरङ्गुलेन वोपरमतिखनतादिति संप्रेष्यति । यथोपरं
नाविर्भवति तथा खनत्याग्नीध्रः ॥ ७ ॥

- अध्वर्युरग्रेणावटं यूपं प्रागगं स्थापयित्वा यत्ते शिक्कः^१ परा-
वधीदिति यूपं प्रक्षालयति । यवमतीः प्रोक्षणीराहृत्य यूपग्रे
चषालं संधाय पृथिव्यै त्वेति त्रिभिर्मन्त्रैर्यूपस्य मूलमध्याग्राणि^२
१५ प्रोक्षति । शुन्धतां लोकः पितृषदन इति यूपान्तं प्रोक्षणीर्निनीय
यवो ऽसीति यवं प्रहृत्य पितृणां सदनमसीत्यवटे प्रागगं
बर्हिरवस्तृणाति^३ । स्वावेशो ऽसीति प्रथमपरापातितं शकल-
मधस्त्वक्कमवधाय घृतेन द्यावापृथिवी आपृणेत्याः स्वाहेति
हिरण्यं निधाय सुवेणाभिजुहोति । देवस्त्वा सविता मध्वान-
२० क्तित्यग्रेणाहवनीयमनिरुप्तेनाज्येन^४ यजमानः प्राच्यां प्रत्यङ्मुख-

१ शिक्कः H only.

२ Thus AB ; ०मध्याग्राणि MLTV.

३ Thus MLTV ; बर्हिरसृ० A ; बर्हिरूपसृ० HR ; बर्हिसृ० B.

४ Thus MLABTV ; ०नीयं निरुप्तेन R ; ०नीयं निर्युत्या० H. The Vyākhyā : लौकिकेन, Āp. असंस्कृतेन.

स्तिष्ठन्पूषकलेनानक्ति^१ चषालमुन्मुच्य तेनैव मन्त्रेण यूपाग्र-
मनक्तैन्द्रमसीति चषालमभ्यज्य सुपिष्यलाभ्य इति तं प्रतिमुच्य
यूपायाज्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्य देवस्त्वा सविता मध्वानक्तिति
सुवेणाग्निष्ठामश्रिं संततमभिघारयति यावदुपरं^२ नोपरमनक्तै-
नक्तौत्येके^३ रश्नादेशे यूपं सर्वतस्त्रिः परिमृशत्यञ्जनप्रभृति
यजमानो यूपं नोत्सृजति यावत्परिव्ययति^४ ॥ ८ ॥

उद्विषः सभानेति यूपमुच्छ्रयन्पूपायोच्छ्रीयमाणायानुब्रूहीति^५
संप्रेष्यति^६ ते ते धामानीति यूपमवटे ऽवदधाति^७ विष्णोः
कर्माणीति द्वाभ्यामग्निष्ठामश्रिमाहवनौयाग्निना सदृशं^८ कल्प-
यति^९ ब्रह्मवनिं त्वेति प्रदक्षिणं पुरीषेणानाविरूपं पर्यूह्य ब्रह्म^{१०}
दृष्ट्वेति मैत्रावरुणदण्डेन परितो दृंहत्युन्नम्य पृथिवीमित्यपः
परिषिञ्चति^{११} देवस्य त्वेति त्रिगुणं रश्नामादायेदं विष्णुर्विच-
क्रम इति सपाण्या रश्नया यूपं त्रिरुन्मार्ष्टि^{१२} तद्विष्णोः परमं
पदमिति यूपाग्रं पश्येद्रश्नामद्भिः संमृश्य त्रिः संभुज्य^{१३} मध्यमेन
गुणेन मध्ये नाभिदन्ते वा यूपं परिव्ययन्पूपाय परिवीयमाणा-^{१४}
यानुब्रूहीति संप्रेष्य परिवीरसीति त्रिः प्रदक्षिणं परिवीय
स्यविमदणीयसि प्रवयति^{१५} दिवः सूनुरसीति स्वरश्नकलमादा-
यान्तरिक्षस्य त्वेत्युत्तमे गुणे ऽग्निष्ठामुत्तरेणावगूहति मध्यमे

१ परिवीयति M. only.

२ Thus RB; यूपायोच्छ्रय० AMLTV and Vyākhyā; ०योच्छ्रय० H.

३ Emended; सदृशं MLVAT; संमृषा HR; संमृशं B; see Hir. IV. 7.

४ संमृशति त्रिः संमृज्य ML; संमृज्य संभुज्य H; संमृज्य त्रिः संभुज्य ARB; संमृत्य त्रिः संभुज्य T.V.

५ Read परिव्ययति with the Vyākhyā.

द्वयोर्वा^१ कूटकर्णकाणखण्डखञ्जघृष्टवण्डस्रोणसप्तशफवर्जं पन्नदन्तं
यूथं मादपितृभ्रातृसखिमन्तं^२ सुपल्लूलितं पट्टानीतं^३ चात्वालो-
त्करावन्तरेण नीत्वा यूपमयेण पुरस्तात्पत्यङ्गुखमवस्थाप्ये
वेति बर्हिषी आदायोपवीरसीति स्रक्षशाखामुपो^४ देवानिति
५ यजुषा प्रजापतेर्जायमाना इमं पशुमित्यृग्भ्यां च ताभ्यां तथा
च पशुमुपस्पृशन्निन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमीति यथादेवत-
मुपाकरोति^५ ॥ ६ ॥

सुरक्षिते बर्हिषी निधाय स्रक्षशाखां च प्रजानन्तः प्रति-
गृह्णन्तीत्युपाकृत्य^६ पञ्च जुहोत्यग्निं मन्यति^७ मथित्वोपाकुर्या-
१० दित्येके^८ ऽग्नेर्जनित्रमसीत्यवशिष्टं शकलमादायापरेणाहवनीयं^९
बर्हिषि निधाय तस्मिन्वैश्वदेवदमौ^{१०} निदधाति तथारणी^{११}
चादायाज्यस्थाल्या बिले ऽभ्यज्य घृतेनाक्ते^{१२} इत्यभिमन्त्र्यायुरसीति
प्रजनने प्रमन्यं संधायाग्रये मथ्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्यति^{१३}

१ सखिवन्तं MLTV.

२ पट्टानितं ML; पट्टालितं T; missing in the other Mss. It is uncertain whether this word belongs to the original text. The Vyākhyā makes no mention of it.

३ The redaction of the close of the khaṇḍa is different in H; with MLTV the Vyākhyā agrees. A runs: स्रक्षशाखाम् (उपो देवानिति प्रजापतेर्जायमाना इमं पशुम्) इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमीति यथादेवत्वं च चतुर्भिस्ताभ्यां तथा च पशुमुपाकरोति, likewise (without the marginal addition) BH, only यथादेवं चतुर्भिः.

४ प्रजानन्तं प्रतिगृह्णाति. VMLT; प्रजननं प्रतिगृह्णीति. H; प्रजानन्तः प्रतिगृह्णीतीत्यु. A; प्रजानन्तः प्रतिगृह्णन्ति B.

५ शकलमादाय MLATV; शकलमवदाय HB.

६ दमौ नि. ABHRV; दमौग्नि. MLT.

७ तथारणी THRAV; तदरणी or ०णिं MLB.

८ ०नाक्ते इत्य. AMLTV; ०नाक्तावित्य. HB.

चिरनूक्तायां वैश्वदेववदग्निप्रहरणान्तं करोति^१ यदि मथ्यमानो
न जायेत तत्स्थाने^२ हिरण्यं व्याहृतौभिर्जुज्यादग्नावग्निरिति^३
प्रहृत्याभिजुत्य देवस्य त्वेति द्विगुणं रशनामादाय तदग्रेण
पशोर्दक्षिणं बाहुमुन्मृज्य चतस्य त्वा देवहविः पाशेनारभ इति
दक्षिणे पूर्वपादे ऽर्धशिरसि च^४ प्रतिमुच्य धर्षा मानुषानिति^५
पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमुदङ्मुखं वा यूषे पशुं नियुनक्त्यङ्घ्रिस्त्वौषधीभ्यः
प्रोक्षामीति प्रोक्षत्यपां पेरुरसीत्यपः पाययित्वा स्वान्तं चिदि-
त्यधस्तादुपोक्षति सर्वत एवैनं मेथ्यं करोतीति विज्ञायते^६ ।
वेदनिधानादि^१ सुच्यमाघार्योदङ्कृतिकस्य सं ते प्राण इति
पशोर्दक्षिणे ऽर्धशिरसि जुक्ता समज्य सं यजचैरङ्गानीति ककुदि^{१०}
सं यज्ञपतिराशिषेति भसदि मखस्य शिरो ऽसीति प्रतिपद्य
हीतारं वृत्वाश्राव्य प्रत्याश्राविते मित्रावरुणौ प्रशास्तारौ
प्रशास्तादिति मैत्रावरुणं वृणीते^१ ॥ १० ॥

असौ मानुष इत्यस्य नाम गृह्णात्यस्मै दण्डं दद्याद्वक्रो
ऽविधुरो^५ भूयासमिति गृह्णाति^१ जीवति पशावेकादश^{१५}
प्रयाजान्यजत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽध्वर्युः समिद्भ्यः प्रेष्येति
मैत्रावरुणं प्रति प्रथमं प्रयाजं संप्रेष्यति प्रेष्येत्युत्तरान्हीता
यच्चदित्यसौ हीतारं चोदयति^१ चतुर्थं प्रयाजे प्राप्ते ऽर्धं^६ समा-

१ तत्स्थाने HA ; ततस्तत्स्थाने MLTBV.

२ व्याहृतौ (or ति) भिर्जु० ABMLTV ; व्याहृतौर्जु० H.

३ च om. AMBH.

४ See Ts. VI. 3. 6. 4.

५ अवक्रो विधुरो (विदुरो) MLT ; अविचुरो विडुरो H ; अविहो विधुरो
A ; अविचुषोविदुरो B. The last word should be ऽविधुरो (as
probably V).

६ ऽर्धं not in HB (इं A).

नीयाष्टमे सर्वं समानयत । इष्टे दशम एकादशायाज्यमव-
 शिनष्टि । तान्यजमान आद्यैरनुमन्तनैश्चतुरो ऽनुमन्त्य चतुर्थ-
 स्थानुमन्त्रणेन दुरः प्रभृतौस्त्रीनुत्तमेनेतरानुदङ्कृतिक्रम्याध्वर्यु-
 धृतेनाक्ताविति जुक्ता स्वरुखधितौ अनक्ति त्रिः^१ स्वरं सह-
 ५ त्वधितेरेकामश्रिं^१ धृतेनाक्तौ पशुं त्रायेथामिति स्वरुखधितिभ्यां
 पशुं समनक्ति । ॥ ११ ॥

शमितरेषा ते ऽश्रिः प्रज्ञातास्वित्यादिश्य शमित्रे स्वधितिं
 प्रयच्छति । यथापूर्वं स्वरुमवगुह्य^२ पर्यग्नये क्रियमाणायानु-
 ब्रूहीति संप्रेष्यत्याग्नीध्र आहवनीयादुल्मुकमादाय परि वाज-
 १० पतिरिति त्रिः प्रदक्षिणं षट् पर्येति पशुं ग्रामित्रदेशं चालालं
 यूपमाहवनीयमाज्यानि च । ये बध्यमानमनु बध्यमाना इति
 त्रिभिरपाव्यैः प्रतिपर्यायं जुहोत्यपिष्टज्याहवनीय उल्मुकं त्रिः
 पुनर्यथेतं प्रतिपर्येति । प्रमुच्य पशुमाश्राव्य प्रत्याश्रावित
 उपग्रेष्य होतर्हव्या देवेभ्य इति संप्रेष्यत्यग्निं होतानुवक्ति ।
 १५ रेवतीर्यज्ञपतिमित्यध्वर्युयजमानौ वपाश्रपणीभ्यां बर्हिभ्यां स्रक्ष-
 शाखया च पशुमन्वारभेते । ॥ १२ ॥

नाना प्राण इति यजमानमभिमन्त्रयते^३ । प्राप्ता अग्निं
 भरतेत्युच्यमाने तदुल्मुकं^४ पुनरादायाग्नीध्रः प्रथमो ऽन्तरेण
 चालालोत्कराबुदङ्कृतिक्रामत्युरो अन्तरिक्षेत्यन्तरेण चालालो-

१ Before स्वरं VAT and the Vyākhyā have त्रिः, this belongs to the text; B. द्विः (as Hir.).

२ ०गूह्य MALT and the Vyākhyā (one copy).

३ Thus ABRH; अनुमन्त० MLTV.

४ Thus R; उच्यमाने त्यतल्मुकं H; उच्यमाने उल्मुकं MLTV; उच्यमानं तदुल्मुकमादाय A; ०मानेल्मुकं B.

त्करावुदङ्मुखं पशुं नयन्ति^१ । प्राजहितादुल्मुकमादायाग्रीभ्रो
 निष्क्रामतीत्येक^२ । उत्तरेण चात्वालं शामित्रायतनं^३ । तस्मि-
 न्नुल्मुकमाधय^४ । शामित्रमुत्तरेणातिक्रामत्युदीचीना^५ । अस्य पदो
 निधत्तादित्युच्यमाने समस्य तनुवा^६ । भवेत्युपाकरणवर्हिषोरन्य-
 तरदक्षिणेन शामित्रं प्रागग्रमुदगग्रं वा न्यस्यत्यवध्यगोहं पार्थिवं^७ ।
 खनतादित्युच्यमान ऊवध्यगोहं खनति^८ । तस्मिन्बर्हिषि पशुं
 प्रत्यक्शिरसमुदीचीनपादं^९ । संज्ञपयन्त्यमायुं कृण्वन्तं संज्ञपयतेति
 संप्रेष्य^{१०} । यथेतं पराञ्च आवर्तन्त^{११} । इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ता-
 मिति पृषदाज्यमवेक्षमाणाः पराञ्च आसत^{१२} । इन्द्रस्य भागः सुविते
 दधातनेत्यध्वर्युर्यदि रौति पशुस्तमभिमन्त्रयते^{१३} । स्वर्विदसीति^{१४} ।
 चतुरो मन्त्रान्संज्ञयमाने यजमानो जपति नाना प्राण इत्य-
 ध्वर्युर्यत्पशुर्मायुमकृतेति संज्ञप्ते संज्ञप्तेहोमं जुहोति^{१५} ॥ १३ ॥

शमितार उपेतनेति पशुमभ्युपयन्नदितिः^{१६} । पशुं प्रमुमोक्षिति
 संज्ञप्तात्पाशं प्रमुञ्चति^{१७} । तमेकशूलयादायारातीयन्तमधरं
 कृणोमीतीमां दिशं निरस्यति^{१८} । नमस्त आतानेति पत्न्यादित्य-
 मुपतिष्ठते^{१९} । ऽनर्वा प्रेहोति प्रतिप्रस्थाता पूर्णपात्रेण सह

१ नयन्ति MLTV ; नयति RBH ; this passage is missing in A.

२ आदाय BMLHR and Vyākhyā ; आधाय ATV.

३ ०तिक्रामन् उदीची० ML ; ०तिक्रामन्नुदीची० TV ; ०तिक्रामत्युदीची० HB ; तिक्रामन्त्यु०, A.

४ तनुवा BMLTV ; तन्वा RH ; तनवा A.

५ प्रत्यक्शिर० VMLAT ; प्रत्यक्शिर० HB.

६ प्रेष्य the Mss. ; संप्रेष्य the Vyākhyā.

७ पशुस्तमभि० LATV ; पशुमभि० MHB.

८ स्वर्वि० AHB and Vyākhyā ; सुवर्वि० MLTV.

९ The Vyākhyā points to अभ्युपयन्ति ; ०भ्युपयन्तदि० A.

- पत्नीमुदानयत्यन्तरेण चात्वालोत्कराबुदङ् पत्नीं निष्क्रामयत्यापो
 देवीरिति निष्क्रान्तामध्वर्युरपो ऽवमर्शयति । वाक् त आप्या-
 यतामित्येतैर्यथालिङ्गमनुपूर्वं पत्नी पशोः प्राणानाप्याययत्य-
 ध्वर्युर्वाभिषिञ्चति^१ । या ते प्राणानिति हृदयमभिष्टति ।
 ५ तानेव प्राणान्पुनः संमृशतीत्येके । नाभिस्त आप्यायतामिति
 नाभिं मेढ्रं त आप्यायतामिति मेढ्रं पायुस्त आप्यायतामिति
 पायुं शुद्धाश्चरिचा इति संप्रगृह्य^२ चतुरः पादान्प्रक्षालयति ।
 शमहोभ्यामित्यनुष्टुभं शेषं निनयति दक्षिणतो वीक्षन् पशु-
 मावर्त्य^३ दक्षिणेन नाभिं द्यङ्गुले त्र्यङ्गुले वा विवर्ते^४ ऽवशिष्ट-
 १० सुपाकरणवर्द्धिषोरन्यतरदोषधे त्रायस्त्रैमिति प्रागयं निदधाति ।
 स्वधिते मैनः हिःसीरिति स्वधितिना तिर्यगाच्छिनत्यय-
 मादाय^५ सुरक्षितं निदधाति मूलं लोहितेनाक्ता^६ रक्षसां भागो
 ऽसीतीमां दिशं निरखेदिदमहः रक्षो ऽधमं तमो नयामीति
 तत्सव्येन पदातिष्ठेत् । ॥ १४ ॥
 १५ तौ^७ पाणिपादौ प्रक्षाल्याप उपसृष्टेषु त्वेति वपामुत्खिद्य
 धृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्णायामिति वपया दिशूलां वपाश्रपणीं

१ ०ध्वर्युर्वाभिषि० MLTV ; ०ध्वर्युरभिषि० HAB.

२ Thus ABMLTV ; प्रगृह्य H.

३ ०वर्त्य the Mss. ; ०वर्त्य the Vyākhyā.

■ विवर्ते LTV ; निवर्ते M ; पिवत H ; ०ङ्गुलेवावर्तमन्ववशि० A ; विचत्तमव०

B. The Vyākhyā : आवर्ते. Cp. Baudh. : विष्टत्.

५ Thus MLHTBV ; तिर्यगाच्छत्यद्वित्रस्यायमादाय A.

६ Thus A ; लोहितेक्ता MLTV ; लक्ष्मिवा BH ; रक्षिरेणाक्ता the Vyākhyā.

७ Thus all the Mss. and the Vyākhyā (one copy) ; ततः another copy.

प्रोर्णोत्यूर्जे^१ त्वेत्येकशूलयोपतणत्ति वपा यथा विस्तीर्णा^२
 भवति^३ देवेभ्यः शुम्भस्वेति तां प्रोक्ष्य देवेभ्यः शुम्भस्वेति
 स्वधितिना वपांमुन्मृज्य देवेभ्यः कल्पस्वेत्यभिमन्त्र्याच्छिनो रायः
 सुवीर इति तामधस्तादुन्तत्कति^४ शमिता वपोद्धरणं मुष्टि-
 नापिदधाति यावद्वपां जुहोति^५ वपामद्भिरभ्युक्ष्य प्रत्युष्टमिति ५
 ग्रामित्रे प्रतितप्य नमः सूर्यस्य संदृश इत्यादित्यमुपस्थाय ग्रामि-
 त्नादेकोल्लुक्कमादायाग्रीध्रः पूर्वं गच्छत्यन्वगध्वर्युर्वपाश्रपणीभ्यां
 वपां धारयन्नुर्वन्तरिक्षमिति^६ गच्छति^७ यजमानो वपाश्रपणी
 पुनरन्वारभेतोप^८ त्वाग्ने दिवे दिव इति तिसृभिराग्रीध्रो
 ध्वर्युर्यजमानश्चाहवनीयमुपयन्ति^९ तत उल्लुक्कमपिसृज्याहव- १०
 नीयस्यान्तमे ऽङ्गारे वपां निगृह्य^{१०} वायो वीहि स्तोकाणामिति
 सुरक्षितं किन्नाग्रमधस्ताद्वपाया अन्तमे ऽङ्गारे प्रास्यत्यन्तरा
 यूपमाहवनीयं च प्रतिप्रस्थाता वपामाहृत्य दक्षिणत उदङ्मुखो
 वपां अपयति^{११} त्वासुते दधिरे हव्यवाहमिति वपां सुवेणाभि-
 जुहोति^{१२} प्रादुर्भूतेषु स्तोकेषु स्तोकेभ्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यति^{१३} १५
 जुषस्व सप्रथस्तममिति स्तोकीया होता प्रतिपद्यते^{१४} ॥ १५ ॥

श्वेनो^{१५} सुशृतां वपां कृत्वा सुपिप्पला ओषधीः हृधो-

१ प्रोर्णोत्यूर्जे AMTV ; प्रोर्णोत्वोर्जे HB ; प्रोर्णोत्योर्जे L ; this, and प्रच्छाद्य
 of the Vyākhyā, points to gerund.

२ Thus MLATV ; यथावस्ती० H ; यथाभस्ती० B.

३ Thus A ; इति गच्छन्ति BHR ; इत्यनुगच्छन्ति M (LTV omit this
 passage).

४ Thus A ; ०रभेत उप BM ; ०रभत उप HR.

५ Thus Bahr ; निगृह्य MLV ; निरुह्य T.

६ Thus AHRB ; श्वेतां ML ; श्वेतां TV.

त्युत्तरवेदिश्रोण्यां दक्षिणस्यां बर्हिषि ब्रह्मशाखायां निधाय
 प्रयुता द्वेषाःसीति वपाश्रपण्यौ प्रवृहतिः^१ घृतवतीमध्वर्यो
 सुचमित्युच्यमाने जुहूपभृतावादायात्याक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राविते
 स्वाहाकृतिभ्यः प्रेष्येति संप्रेष्यति^२ वषट्कृते ऊत्वा प्रत्याक्रम्य
 ५ प्रयाजशेषेण ध्रुवां पृषदाज्यं च सकृत्सकृदभिघार्य वपामभि-
 चारयति^३ नोपभृतं^४ पश्नावाज्यभागौ कृत्वा जुह्वामुपस्तीर्य
 हिरण्यशकलं निधाय कृत्वा वपामवद्यत्युपरिष्ठाद्विरण्यमव-
 धायाभिघार्येन्द्राग्निभ्यां^५ कागस्य वपाया मेदसोऽनुब्रूहीति
 संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राग्निभ्यां कागस्य वपां मेदः^६
 १० प्रस्थितं प्रेष्येति संप्रेष्यति^७ मैत्रावरुणो होतारं चोदयति^८
 प्राग्वपाहोमात्स्वाहा देवेभ्य इति पूर्वं परिवष्यं ऊत्वा वषट्कृते
 जातवेदो वपया गच्छ देवानिति वपां ऊत्वा देवेभ्यः स्वाहेत्युत्तरं
 परिवष्यं ऊत्वा प्रत्याक्रम्य वपोद्धरणमभिघारयति^९ स्वाहोर्ध्व-
 नभसमित्याहवनीये विषूच्यौ वपाश्रपण्यौ प्रहरति^{१०} संस्वावे-
 १५ णाभिज्जत्वा सुचावन्यत्र सादयत्यत्र वरं ददाति यजमानस्तिष्ठो
 वा दक्षिणाः^{११} ॥ १६ ॥

आपो हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिरिदमापः प्रवहत
 निर्मा मुञ्चामीति द्वाभ्यां च सर्वे पनौ च चात्वालेऽङ्गि-
 मर्जयन्ते^{१२} ऽथाध्वर्युरग्नीत्पशुपुरोडाशं निर्वप प्रतिप्रस्थातः पशुं

१ Thus TBV ; प्रवृहति A ; प्रवृहति L ; प्रवृहति M ; प्रवरति HR.

२ Thus MLTV ; वपां द्विरभि० AHRB ; द्विः not in the Vyākhyā.

३ Thus TV ; ०वदाय MLAB (H. incomplete here).

४ Thus L and the Vyākhyā ; वपां मेदसः M ; वपा मेदः VAT ;
 वसाया मेदसः HBR and the Vyākhyā (another copy).

विशाधीति संप्रेष्यति^१ समानदेवतं^२ पशुनैकादशकपालं
 ब्रौहिमयं पुरोडाशमाग्नीध्रो निर्वपति^३ प्रतिप्रस्थाता पशुं
 विशास्ति^४ हृदयजिह्वावक्षांसि तनिम^५ मतस्तू सव्यं दोरुभे
 पार्श्वे दक्षिणा ओर्णिर्गुदहतौयमित्येकादश दैवतानि^६ दक्षिणं
 दोः सव्या ओर्णिर्गुदहतौयमिति सौविष्टकृतानि^७ क्लोमानं^८
 श्लोहानं पुरीततं वनिष्ठुमध्युद्धिं मेदो जाघनीमित्युद्धरति^९ गुदं
 मा निर्लेषीर्वनिष्ठुं^{१०} मा निर्लेषीरिति^{११} संप्रेष्यति^{१२} यद्यच्च मेधं
 मन्यते^{१३} कुम्भ्यां^{१४} पशुं समवधाय शामित्रे अपयति^{१५} शूले
 हृदयमुपतद्य प्रतपत्यवध्यगोद्वे शकृत्संप्रविध्यति लोहितं च
 निरस्यति^{१६} शृते पशौ पुरोडाशेन प्रचरेज्जुह्वपभृतोरुपस्तीर्या- १०
 वदायाभिधायैन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्यानुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य
 प्रत्याश्रावित इन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्य प्रेष्येति संप्रेष्यति^{१७}
 मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यत्यौपभृतं जुह्वां निधायाग्नये ऽनुब्रूहीति
 स्विष्टकृते संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽग्नये प्रेष्येति संप्रेष्यति^{१८}
 मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति^{१९} ॥ १७ ॥ १५

वषट्कृते ऊत्वा विरुज्य प्राशित्रमवद्यतीडां च न यजमान-
 भागमिडान्तः पशुपुरोडाश^{२०} उपह्वतामिडां मैत्रावरुणषष्ठाः

१ Thus MLHR; ०दैवतं ATBV.

२ Thus TV; ०वक्षांसितपम ML; ०वक्षांसितनिमद् RH; ०वक्षांसि-
 तमनिमद्वितस्ते B; ०वक्षांसितनिमन्नस्तु A. Cp. X. 19.

३ Thus the Vyākhyā only; निर्लेषि० V; निर्लेष्टी० and निर्लेषी०
 T; निर्लेषी० R; निर्वेषी० the other Mss.

४ तत्कुम्भ्यां VMLT; कुम्भ्यां AHRB. Separation of sentences
 uncertain.

५ RHB om. संप्रेष्यति.

प्राश्नन्ति । प्रस्तरे मार्जयन्ते । कृत्स्नसंस्थेत्येके । जुक्तां पञ्चगृहीतं
 गृहीत्वा^१ पृषदाज्यं गृहीत्वा^२ सुवं पृषदाज्यं चादाय शृतः
 हविः^३ शमितरित्यभ्यागम्याभ्यागम्य^४ त्रिः पृच्छति । शृतमिति
 शमिता त्रिः प्रत्याहोत्तरतः परिक्रम्य शूलाद्भुदयं प्रवृत्त्य
 ५ कुम्भ्यामवधाय सं ते मनसा मन इति पृषदाज्येन हृदयमभि-
 धारयत्युष्माणमुद्गतं स्वाहोष्माणो ज्यथिष्या इत्यनुमन्त्य यस्त
 आत्मा पशुष्वित्याज्येन पशुमभिधाय दृष्टं गा इति कुम्भी-
 मुद्गास्य^५ यूपाहवनीययोरन्तरेण^६ दक्षिणातिहृत्य वपावत्पञ्चहोत्रा
 पशुमासादयति षड्भोत्रा वा । हृदयशूलं सुरक्षितं निदधाति ।
 १० जुक्तामुपभृति वसाहवन्त्यां समवत्तधान्यां च चतसृष्व्याज्येनोप-
 स्तृणाति । जुक्तां हिरण्यशकलं निदधात्युपभृति च । स्रज-
 शाखायां स्वधितेरश्याक्तया^७ हविषो ऽवदानान्यवद्यन्मनोतायै
 हविषो ऽवदीयमानस्यानुब्रूहीति संप्रेष्यति । हृदयस्याग्रे ऽवद्यत्यथ
 जिह्वाया अथ वक्षस । एतद्वै पशोर्यथापूर्व^८ । यथाकाम-
 १५ मुत्तरेषामवद्यति । यथोद्धृतमवद्यतीत्येके । मध्यतो गुदस्या-
 वद्यति । द्विर्द्विरवदाय दैवतानि जुक्तां । सौविष्टकृतानि सङ्कल्प-
 कदवदायोपभृति निधाय शेषाणि समवत्तधान्यां निदधाति ।
 गुदं द्विधा विभज्य स्थवीय उपयङ्भ्यो निदधाति ॥ १८ ॥

१ पञ्चगृहीतं पृषदाज्यं गृहीत्वा VLT; पशुं च गृहीतं गृहीत्वा पृषदाज्यं
 गृहीत्वा M; पञ्चगृहीतं गृहीत्वा HB; पञ्चगृहीतात्पृषदाज्यं गृहीत्वा A. The
 Vyākhyā agrees with text as constituted above.

२ AHB ins. सु after हविः (perhaps pointing to pluti?).

३ ०भ्यागम्याभ्यागम्य AR; ०भ्याक्रम्याक्रम्य H; ०भ्यागम्य MLTV; ०भ्यागम्य B.

४ From उद्गास्य unto ०न्तरेण missing in A; HB are the corrupt.

५ ०श्या० ATVH; ०त्रिया० MLB.

६ Cited from TS. VI. 3. 10. 4 (वै !).

अणीयस्त्रैधं^१ विभज्य मध्यमं द्विधा कृत्वा जुह्वां निधा-
यावशिष्टयोरन्यतरत्सवीय उपभृतीतरत्समवत्तधान्यां निदधाति ।
त्रैधं मेदो विभज्य यूष्णवधाय^२ तृतीयेन जुह्वां प्रोणीति
तृतीयेनोपभृतं चोपसृतसमवत्तधान्यां^३ हृदयजिह्वावत्तांसि
तनिम मतसू गुदमेदसोस्तृतीयौ भागौ षड्विंशं सप्तमं कृत्वा- ५
नस्थिभिरिडां वर्धयति । क्लोमानं स्त्रीहानं पुरीततमित्यवधाय
यूष्णोपसिञ्चति । शीर्षासाणूकापरसक्थीन्यनवदानीयानि शृतैः
संनिधायैन्द्रः प्राण इति संमृशत्यपां लौषधीनामिति वसाह्वन्या-
मुपस्तीर्य वसां गृह्णाति । श्रीरसीति खवन्तीं धारां स्वधितिना
सकृच्छिनत्ति द्विः पञ्चावत्तिन । आपः समरिणन्निति पार्श्वेन १०
वसाहोममपिदधाति । दैवतेषु सौविष्टकृतेष्ववत्तेषु^४ यूष्णोपसिक्तं
हिरण्यशकलमवधायामिघार्येन्द्राग्निभ्यां कागस्य हविषो ऽनु-
ब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राग्निभ्यां कागस्य हविषः
प्रेष्येति संप्रेष्यति^५ । मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति । याज्याया
अर्धर्चान्ते प्रतिप्रस्थातोत्तरतस्तिष्ठन् घृतं घृतपावान इति वसा- १५
होमं जुहोति । वसाहोमोच्छेषेण^६ वाजिनवद्दिशः प्रति यजत्यत्रैव
तिष्ठन् जुह्वामुपस्तीर्य पृषदाज्यात्सकृत्सुवेणादाय^७ जुह्वामवदाय^८

१ त्रैधा MLH ; त्रैधं HTBV.

२ यूष्णवधाय BHTV ; ०वधायवदाय A ; यूष्णवदाय L ; in M this passage has been omitted.

३ ? चोपसृतसमव० LATV ; चोपस्तीर्य समव० HB.

४ यत्र ins. AHB.

५ H. om. संप्रेष्यति.

६ ०होमोच्छेषेण AHTBV ; ०होमशेषेण ML ; ०होमोच्छेषणं R.

७ Thus AHR ; ०ज्यात् किञ्चित्सकृत् MLTVB.

८ Thus the Mss. ; read अवधाय instead of अवदाय ?

द्विरभिधारयति । वनस्पतये ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्या-
श्राविते वनस्पतये प्रेष्येति^१ ॥ १६ ॥

मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति । वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे
ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यौपमृतानि जुह्वां विपर्यस्याग्नये
५ स्विष्टकृते ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽग्नये
स्विष्टकृते प्रेष्येति संप्रेष्यति^२ मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति ।
वषट्कृते वनस्पतिवद्धत्वा प्रत्याक्रम्य यथायतनं सुचौ सादयति ।
मेदस्विनीमवान्तरेडामवद्यति । मेदसोपस्तीर्य होतुर्हस्ते प्रकृति-
वदिडामवदाय मेदसाभिधारयति । होत्रे ऽधुद्विं हरत्यग्नीध्रे
१० मेदस्विनं वनिष्ठुं ब्रह्मणे वचो । वयं सोम व्रते तवेति ब्रह्मा
तत्प्राश्नाति । प्राश्नाचम्यान्तर्वेदि मार्जयन्ते । ऽग्नीदौपयजानङ्गा-
रानाहरोपयष्टरूपसौद ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायग्नी-
त्परिधींश्चाग्निं च सकृत्सकृत्संगृह्णौति संप्रेष्यति । शामित्रादाग्नी-
ध्रौयाद्वाग्नीध्रो ऽङ्गारानाहत्योत्तरस्यां वेदिश्रोण्यां होत्रीये वा
१५ बर्हिर्व्यूह्य न्युषोपसमाधाय निहितं स्ववीयो गुदकाण्डमेका-
दशधा तिर्यगसंक्विन्दन्युच्छिद्यानूयाजानां ऊतं ऊतमपर्यावर्तय-
न्युत्तिप्रस्थाता समुद्रं गच्छ स्वाहेत्येतैः प्रतिमन्त्रं वसाहवन्त्या
हस्तेन वोपयजति । ॥ २० ॥

यदुपमृति पृषदाज्यं तज्जुह्वामानीय तामेवोपमृत्य सकृ-
१० दक्षिणातिक्रान्तः पृषदाज्येनैकादशानूयाजान्यजत्याश्राव्य प्रत्या-

१ प्रेष्येति ALT VH ; प्रेष्यति MB. Read probably with the Vyākhyā वनस्पतये प्रेष्येति संप्रेष्यति.

२ Only in MLTV ; H and AR. are incomplete ; R omits the word.

आविते देवेभ्यः प्रेथ्येति प्रथममनूयाजं संप्रेथ्यति प्रेथ्य
 प्रेथ्येत्युत्तरान्^१ यजमानश्चतुर आद्याननूयाजान्प्रथमेनानुमन्तव्यते
 दशमं चानूयाजं पञ्चमप्रभृतींश्चतुरो द्वितीयेनोत्तमेन नवमैका-
 दशौ^२ पञ्चमप्रभृतिष्वध्वर्युमैत्रावरुणौ^३ यजेति होतारं प्रेथ्यतो
 दशमवर्जमुपयष्टा सर्वाणि ऊत्वाङ्गस्त्वौषधीभ्य इत्युत्तरतो लेपं^४
 निमृज्य मनो मे हार्दि यच्छेति हृदयमभिमृशति^५ तनूं
 त्वचमिति^६ धूमं प्रेक्षते^७ ऽध्वर्युः^८ प्रत्याक्रम्य जुह्वा त्रिः स्वर-
 मक्ताहवनीये पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठन् द्यां^९ ते धूमो गच्छ-
 त्वित्यनूयाजान्ते जुह्वा स्वरं जुहोति^{१०} गृह्णाणीवेच्छृङ्गिणा-
 मिति यजमानो ऊतं स्वरमुपतिष्ठते^{११} ऽध्वर्युः सुगव्यूहनादि^{१२}
 प्रतिपद्याश्राव्य प्रत्याश्राविते सूक्ता प्रेथ्येति सूक्तवाके संप्रेथ्यत्यग्नि-
 मद्येति स होतारं प्रेथ्यति^{१३} जुह्वा बिले जुह्वपभृतामयाण्यवधाय^{१४}
 सःस्त्रावभागाः स्वेति तान्परिधीन्यृहृतानभिप्रस्त्रावयति^{१५} प्रत्यञ्चः
 परेत्य पत्नीः संयाजयन्ति^{१६} दक्षिणेन विहारं जाघनीमाहृत्य
 तथा पत्नीरग्निं गृहपतिं च यजति^{१७} पूर्वस्योत्तानाया जाघन्या^{१८}
 अवद्यत्युत्तरस्य नीच्यास्तथोत्तानभागयोर्होत्रं^{१९} इडायामग्नीध्रे
 षडवन्तं च क्रमेण भवतः^{२०} प्राशितायां जाघन्यां शेषं पत्न्यै
 प्रयच्छति^{२१} साध्वर्यवे^{२२} वाङ्मं शमित्रे यदि ब्राह्मणः^{२३} ॥ २१ ॥

१ Doubtful : पञ्चम० MLATV ; चतुर्थ० HB (as Hir.).

२ तनूं गां चमलच० ML ; तनूं पंचमलच० TV ; तनूचलमि० B.

३ ऽध्वर्युः BHVTR ; ऽध्वर्युः A ; ऽध्वुः ML.

४ द्यावं MLTV ; यावं A ; देवं H ; दिवं B and the Vyākhyā.

५ Thus all the Mss. and the Vyākhyā ; cp. VII. 7.

६ अभिप्रस्त्रावयति HAB ; अभिप्रवापयति ML ; प्रचापयति TV.

७ ? योत्तरभागयोर्होत्रे MLTV ; योत्तानन्यभावो होत्र A ; योत्तरानन्य-
 भावो होत्र HB.

ध्रुवामायाय यज्ञ यज्ञं गच्छेति त्रीणि समिष्टयजूंषि
 जुहोति^१ हृदयशूलेन चरत्यसंसृष्टहृदयशूलमन्तरेण चात्वालो-
 त्कराबुदङ् गत्वा^२ शुगसि तमभिगोचेति द्वेष्टं मनसा ध्यायन्
 शुष्कस्य चार्द्रस्य च सन्नावुदासयत्यप उपसृष्ट्य धान्नो धान्न
 ५ इत्युपस्थाय सुमित्रा न इत्यङ्गिर्मार्जयन्ते^३ । प्रतीक्षमागत्यैधो
 ऽस्येधिषीमहीत्याह्वनीये समिध आधायापो अन्वचारिष-
 मित्युपतिष्ठन्ते^४ । तथा गार्हपत्ये पत्नी च^५ । सर्वेषां पशुबन्धाना-
 मेष कल्पो^६ । नमः सखिभ्यः^७ सन्नान्मावगाताशासानः सुवीर्य-
 मिति यजमानः संस्थिते यूपमुपतिष्ठत उपतिष्ठते^८ ॥ २२ ॥

इति श्रौतसूत्रे दशमः प्रश्नः ॥

१ उदं गत्वा MB ; उदगत्वा ALHTV.

२ सख्यः A, सख्यः the Vyākhyā ; सखिभ्यः MLBTV ; सन्तिभ्यः H ;
 ७p. Āp. VII. 28. 2, but Hir. VI. 25 सखिभ्य.

अथ सौत्रामणी^१ । तथा ब्राह्मणो राजन्यो वैश्यो वा भूति-
 कामो यजेत सोमातिपवितः सोमवामी राजा चापरुद्धो^२
 ऽभिचरन्नभिचर्यमाणो ऽभिषेकेषु च सर्वत्र^३ । सौत्रामण्या यक्ष्य-
 माणस्य पुरस्तात् त्रिरात्रे सीसेन क्लीबाच्छष्पाणि व्रीह्यादीन्
 क्रीणाति^४ । तानि क्षौमे न्युष्योपनह्यत्यग्न्यन्वाधानादि परि-
 स्तरणान्तं कृत्वा पाणिप्रचालनादि प्रतिपद्य कपालानां स्थाने
 स्थालीं प्रयुनक्त्यश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे प्रभूता-
 न्व्रीहीन्निर्वपति^५ । तेष्वर्धानवहृत्य चरुकल्पेन अपयत्यर्धान्
 गार्हपत्ये लाजान् भर्जयत्येण^६ गार्हपत्यमवटं खात्वा तस्मिंश्च
 सुरायाः कल्पेन सुरां संदधाति यथा परिसुद्धवति^७ । स्वादीं^८
 त्वेति परिस्रुता शष्पाणि संसृजति^९ ॥ १ ॥

सोमो ऽस्यश्विभ्यामिति संसृष्टानभिमुशति^{१०} । तिसृषु रात्रिषु
 व्युष्टासु पशुबन्धस्तायते सौत्रामणिः^{११} । तस्या^{१२} निरूढपशुबन्धवत्
 कल्पः^{१३} । सौमिकवेदिद्वितीये^{१४} यजत इति विज्ञायते । पूर्वद्यु-
 रेकमेव यूपं क्षिनन्ति^{१५} । त्रीनित्येके^{१६} । प्राक्तनेन वेदेन कार्यं^{१७}

१ राजाचापरुद्धो TBHV ; राजावापरु० MLR ; राजापरु० A ; राजा-
 चापरुध्य the Vyākhyā.

२ Thus B ; हर्जयत्येण A ; हर्जयत्य० H ; भर्जयत्य० VMLT and the
 Vyākhyā.

३ परिस्रुत् भ० H ; परिष्टुद्ध० VLT ; परिस्रुग्भ० A ; परिस्रुग्भ० M ; परि-
 सुक् भ० B.

४ संसृष्टान० all the Mss. and the Vyākhyā ; read संसृष्टाम० ?
 (viz. सुराम्).

५ ? सौत्रामण A ; सौत्रामणिः VLT ; ०मणी M ; BH corrupt.

६ तस्या ABMLTV ; तस्य H only.

७ सौमिक० AMLTV ; सौम्य० HB ; cp. Āp. XIX. 1. 14.

करोत्युत्तरवेदेर्दक्षिणतो विमिता^१ परिस्तृता भवति यदि
ब्रह्मः कालो^१ यस्मिन्काले ऽध्वर्युर्ऋत्तरवेदिं करोति तदा
प्रतिप्रस्थाता चात्वालात्पुरीषमाहृत्योत्तरवेदिं^२ दक्षिणेन खरं
चतुरश्रं ब्रह्मलोननं करोत्यग्रेणान्वाहार्यपचनं द्वितीयं खरं च^१

- ५ यदाध्वर्युरग्निं प्रणयति तदान्वाहार्यपचनादङ्गारानाहृत्य प्रति-
प्रस्थाता पूर्वस्मिन्खरे प्रतिष्ठापयत्यत्र पाणी न^२ प्रचालयते^१
ऽश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे चीणि वैकङ्कतान्यूर्ध्व-
पात्राण्यपरस्मिन्खरे प्रयुनक्ति सतं शतादृशां स्थालीं रुक्मं
वालस्त्रावं श्येनपत्नं अयणानि^१ पशूपाकरणकाले^४ सुरामुद्भिद्य^५
१० सते निःषिच्य पुनातु ते परिस्तुतमित्यादिना सदशेन^६ वालमयेन
पवित्रेण सुरां पुनाति ॥ २ ॥

- वायुः पूतः पवित्रेणेति सोमवामिनः सोमातिपवितस्य च
प्राङ् सोम इति सोमवामिनः प्रत्यङ् सोम इति सोमाति-
पवितस्य^१ पूतां सुरां ब्राह्मणस्य मूर्ध्नि^७ खरे वासाद्य पशूनुपा-
१५ करोति^१ समानो यूपः स्वरुश्चाश्विनं धूषमजमालभते सारस्वतं
मेघमैन्द्रमृषभं मेघं वा^१ बार्हस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्यालभते

१ ? उत्तरवेदिं दक्षोर्विमिता ML; उत्तरवेदेर्विमिता A; उत्तरवेदिविमिता H; उत्तरवेदिर्विमिता TBV.

२ चात्वालात्पुरीषं LTV; चात्वालाः नृदं पुरीषं MB; चात्वालान्मृदपुरीषं HA.

३ अत्र पाणी न प्र० MAB (cp. Hir. XIII. 24); अत्र पाणी प्र० L; अत्र पात्राणि पाणिना प्र० H; अत्र पाणी स प्र० TV.

४ प्राक् before पशू० ins. AHB.

५ ० र्विच्य A; ० र्विच्य VMLTB and the Vyākhyā; ० र्व्य HR.

६ Thus ATV; सदशेन L; सदसेन M; देशेन HRB.

७ मूर्ध्नि MB and the Vyākhyā; मूर्धनि H; मूर्धन् VAT; मूर्धं L.

सोमवामिनश्च^१ पाशुकानि पात्राणि संमृज्य जुह्वदूर्ध्वपात्राणि
 संमार्ष्टि^२ वपासु ऊतासु रुक्ममृषभः सृत्वरी^३ वडवा^४ च
 दक्षिणा^५ चालाले मार्जयित्वोर्ध्वपात्रैः कुविदङ्गेति पुरोरुच-
 मनूच्यापरस्मिन् खरे सुराग्रहान्गटह्णाति^६ सर्वेषां ग्रहाणामेका
 पुरोरुग्युव^७ सुराममश्विना पुत्रमिव पितराविति देवतात्रयवत्यौ
 याज्यानुवाक्ये भवत^८ उपयामगृहीतो ऽस्यच्छिद्रां त्वाच्छिद्रे-
 णाश्विभ्यां जुष्टं गृह्णामीत्याश्विनं ग्रहमध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृहीतो
 ऽस्यच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेण सरस्वत्यै जुष्टं गृह्णामीति प्रतिप्रस्थाता
 सारस्वतमुपयामगृहीतो ऽस्यच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेणेन्द्राय सुत्राम्णे
 जुष्टं गृह्णामीति यजमानो ब्रह्मा वैन्द्रम्^९ ॥ ३ ॥

कलसक्तून्सिंहलोमानि चाश्विने श्रीणाति^{१०} बदरसक्तून्कार्दूल-
 लोमानि च सारस्वते कर्कन्धुसक्तून्वृकलोमानि चैन्द्रे^{११} ऽपि वा
 सिंहावध्वर्युर्मनसा ध्यायेच्छार्दूलौ प्रतिप्रस्थाता वृकौ यजमानः^{१२}
 श्वेनपत्नेण ग्रहान् परिमृज्यैष^{१३} ते योनिरश्विभ्यां त्वेत्यध्वर्युर्यथा-
 यतनं सादयत्येष ते योनिः सरस्वत्यै त्वेति प्रतिप्रस्थातैष ते^{१४}
 योनिरिन्द्राय सुत्राम्णे त्वेति यजमानो^{१५} ऽपि वा पयो-
 ग्रहान्गटह्णाति^{१६} न सुराग्रहानित्येकेषां^{१७} पुरोडाशान्निर्यैन्द्र-

१ ०वामिनश्च LV; ०वाजिनश्च AB; ०याजिनश्च MH; ०वाधिन० T.

२ सृत्वरी वडवा च M; सृत्वरी च बंधसवाच A; सृत्वरीर्वडवा H; सार्व
 वडवा च L; सार्वरि TV; सृत्वरी B also. The Vyākhyā: सार्वरीति
 वडवविशेषणं । नष्टप्रत्यागता सार्वरि (thus!) । रुक्मस्य नपुंसकत्वात् । नपुंसक-
 मनपुंसकेनेति नपुंसकमेकशेषत्वात् ।

३ Thus TV; श्रीणाति L; शृणाति H; शृणाति A; गृह्णाति MB.

४ Thus H and the Vyākhyā; संमृज्य the other Mss.

५ गृह्णाति MLHTV; गृह्णति AB.

६ ०हानित्येतेषां । पुरः पुरोडा० ML; ०हानिति श्तेषां पुरोडा० TBV;
 ०हानिति । तेषां पुरोडा० A; ०हानित्येषां पुरोडा० H.

मेकादशकपालं सावित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपालं च
निर्वपति । तानासाद्य तत्तद्गृहैस्ते प्रचरन्त्यश्विभ्याः सरस्वत्या
इन्द्राय सुत्राम्णे सोमानाः सुराम्णामनुब्रूहीत्यध्वर्युः संप्रेष्य-
त्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽश्विभ्याः सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे
५ सोमान्सुराम्णः प्रस्थितान्प्रेष्येति संप्रेष्यति^१ मैत्रावरुणो होतारं
प्रेष्यति । वषट्कृते जुहति । सोमस्याग्ने ब्रूहीत्यनुयजत्यहाव्यग्ने
हविरास्ये ते यस्मिन्नश्वास इति द्वाभ्यां यजमानो जतमनु-
मन्त्रयते ॥ ४ ॥

ब्राह्मणस्य यजमानस्य ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य
१० पातारं । यदि ब्राह्मणं न विन्देदल्मीकवपायामवनयेदिति
ब्राह्मणं^२ । नाना हि वां देवहितं सदो मितं यदत्र शिष्टं
रसिन इति द्वाभ्यामुच्छेषणं पिबेद्दे सुतो अशृण्वं पितृणामिति
वा सर्वजतं^३ जुज्यादक्षिणे ऽग्नौ^४ शिक्येन धृतायां स्थाल्यां
शतादृष्टायां पवित्रमुदीचीनदशं वितत्य यन्मे मनः परागतमिति
१५ रुक्मं कुण्डलं निष्कचयं द्वयं वा^५ शतमानमनूनं^६ धारयन्सोम-
प्रतीकाः पितरस्तृप्नुतेति सरोच्छेशं समवनयति । त्वं सोम
प्रचिकित इत्येताभिः पितृमतीभिः सौमीभिस्तिष्ठभिर्याज्यानु-
वाक्याभिः^७ स्ववन्तीं पुरस्तादध्वर्युरूपतिष्ठत उत्तराभिस्तिष्ठभि-

१ संप्रेष्यति om. HRB.

२ See TB r. I. 8. 6. 2.

३ सर्वजतं वा AHRB and the Vyākhyā.

४ दक्षिणेग्नौ AHBV ; दक्षिणाग्नौ ML.

५ रुक्मं कुण्डलं निष्कचयं द्वयं वा शतं MB ; रुक्मं कुण्डलं निष्कचयं वा शतं
H ; रुक्मं शतं LA. ; TV om. these four words.

६ Thus AHMLTV ; अनूनाम्ना B.

७ सौमीभिः given by AHTBV, not by ML.

दर्क्षिणतो ब्रह्मोत्तराभिस्तिष्ठभिः पश्चाद्धोता^१ यदग्रे कव्यवाहनेति
काव्यवाहनीभिराग्नीध्रः शतादृष्टां दक्षिणे ऽग्नौ निदधाति^१
राजन्यवैश्यौ^१ तु सुरोच्छेषं स्वयमेव पिबेताम्^१ ॥ ५ ॥

पुरोडाशैः प्रचर्य पशुभिः प्रचरत्यैन्द्रसावित्रवारुणैः पुरोडाशैः
प्रचरति^१ पशूनां पुरोडाशानां च समानं स्विष्टकदिङं^१ संस्थाप्य^५
हृदयशूलैर्मांसरेण पात्रैश्चावभृथं यन्ति^१ मासरमृजीषकल्पेन
प्रतिपादयति^१ यस्ते देव वरुण गायत्रकृन्दा इत्याश्विनं पात्र-
मवभृथे संप्रविध्यति यस्ते वरुण त्रिष्टुप्कृन्दा इति सारस्वतं पात्रं
यस्ते देव वरुण जगतीकृन्दा इत्यैन्द्रं पात्रं यस्ते देव वरुणानुष्टुप्-
कृन्दा इति शतादृष्टां स्थालीं यस्ते देव वरुण यङ्गिकृन्दा इति^{१०}
हृदयशूलं^१ तूष्णीं प्रत्यायन्ति^१ संतिष्ठते सौत्रामणी^१ ॥ ६ ॥

जुह्वादीनां सुचां चतसृणामायामं^१ चतुर्विंशत्यङ्गुलं बाहु-
मात्रं वा^१ मूलेन मूलमयेणायं त्वक्पार्श्वोर्ध्वबिलं^५ च कर्तव्यं
दण्डस्यायामं^५ द्वादशाङ्गुलं मूलेनाहमष्टाङ्गुलमग्रनाहं^६ षडङ्गुलं
तदूर्ध्वं द्वादशाङ्गुलं तस्मिंस्त्यङ्गुलं घनं षडङ्गुलिविस्तारमयं^{१५}
गजस्थोष्ठवद्वा बिलं निम्नमग्रान्तं घृतधारापातनार्थं^७ कुल्यां^८ च

१ Thus the Vyākhyā ; वैश्ये the Mss.

१ यन्ति AH.

५ ०णामायामं HT ; ०णामायमनं ML ; ०णामायामनं A ; ०णामायच्च B.
Read probably ०णामायामश्.

५ ? ०पार्श्वोर्ध्वबिलं VMTB ; ०पार्श्वोर्ध्वबिलं L ; ०पार्श्वोर्ध्वबिलं A ; ०पार्श्व-
देवल्लवं H.

५ ०मं VLTB. ; म AHR ; ०मे ML.

६ Thus ATRB ; मूलनाभं H ; मूलनालं ML.— ०मग्रनाहं VLTBA ;
०मग्रनालं M ; missing in H.

७ Thus B ; ०पतनार्थं MLT ; ०पातानां AHR.

८ ? कुल्यां MLVT ; कूल्यां B ; अङ्गुलं HR and first hand of A.

कारयेद्वाया दण्डस्योर्ध्वं चतुरङ्गुलं घनं मध्ये द्वाङ्गुलनिम्नं^१
चेति विशेषो^२ जुह्वदायामौ दर्शपूर्णमासाग्निहोत्रार्थौ^३ सुवौ
द्वयोश्च दण्डायतमेकविंशत्यङ्गुलं तन्मूलमयं च पूर्ववद्दण्डोर्ध्वं
अङ्गुलं समवृत्तं द्वाङ्गुलं घनं नासिकवद्विपुटं^४ बिलं^५ तत्पुटयो-
५ विस्तारघननिम्नं^६ चैकाङ्गुलमेतेषां बाहुमात्रायामे ऽप्यविशेष
ऊर्ध्वं सायं बिलमेकमेवेति विज्ञायते^७ शिष्टं^८ दण्डायामं
कुर्वीत^९ स्वस्यायामो द्विप्रादेशस्तस्य विस्तारघनं च^{१०} द्वाङ्गुलं
हंसस्य मुखवन्मूलं खननार्थमयं^{११} कुशतीक्ष्णं च^{१२} ॥ ७ ॥

शम्या जुह्वदायामां तथैव दण्डस्य मूलमयं च^१ दण्डं
१० विंशत्यङ्गुलमूर्ध्वं ऽग्रे चतुरङ्गुलं पद्मस्य मुकुलोपमं कुम्भमेतस्य^२
बाहुप्रमाणे चैवं कुम्भशेषं^३ दण्डायतं कुर्यादष्टाङ्गुलिविस्तारायता
प्रणीता चतुरङ्गुलोनता मध्ये षडङ्गुलिविस्तारायता अङ्गुलिनिम्ना
चतुरश्रा प्रस्थाधोदकपूर्णा वृत्ता वा तथा करोति दोहनी च
प्रस्थपयःपूर्णा^४ मेक्ष्णं स्फद्यायामविस्तारं घनमेकाङ्गुलं द्वाङ्गुलं
१५ वा^५ चतुरङ्गुलिविस्तारायतमयं प्राशिचपात्रं द्वादशाङ्गुला-
यामं^६ तस्य मूलं अङ्गुलमुन्नतं चतुरङ्गुलं तदूर्ध्वं नवाङ्गुला-
यतं षडङ्गुलिविस्तारं च^७ मध्ये द्वादशाङ्गुलायतं चतुरङ्गुल-

१ ०ङ्गुलं निम्नं AHTB; ०ङ्गुलनिम्नं LM.

२ Thus B; ०वद्विपुटं AT (first hand)०; वद्विपुलं MLT (sec. hand);
०वद्विपुलं H.

३ ०घनं निम्नं AH; ०घननिम्नं MLTBV.

४ शिष्टं MLVHT; शिष्ट ARB.

५ च BMLR; न H; TA om.

६ Thus BT; खनोर्थे A; घनार्थं ML; घनोर्थे HR.

७ कुंभ० AMTR; कुंभ० HB; कुंच० L.

८ कुंभ० AHTV; कुंभ० MLB.

विस्तारं^१ अङ्गुलनिम्नं^२ तत्प्रमाणाकरौ गोकर्णवद्धा भवेतामिडापाचं
चतुर्विंशत्यङ्गुलायतं तदूर्ध्वविस्तारमुन्नतं च प्रादेशमूलवितृतं^३
प्रादेशार्धं^४ भित्तिः परितश्चैकाङ्गुला मध्यतः शेषविस्तारायतं
दशाङ्गुलं^५ निम्नं चमसं प्रस्थपूर्णं सुवृत्तं चतुरश्रं वा भवेदुलूखलं
हस्तोन्नतं तस्य नाहं^६ द्विगुणं परितोभित्तिं द्वाङ्गुलायतमष्टक-
शेषविस्तारायतं^७ बिलं^८ तस्य निम्नं षोडशाङ्गुलम्^९ ॥ ८ ॥

मुसलं चतुर्हस्तं यजमानायतं वा युक्तनाहं^८ मूले ऽयसा
निबद्धमेतौ यावता हविर्द्रव्यस्यावघातयोग्यौ तावत्प्रमाणौ वा^१
वेणुवेचकरौषकेष्वेकेनारत्निमात्रायतं^९ वृत्तमूलं विंशत्यङ्गुलि-
विस्तारमष्टादशाङ्गुलिविस्तारं वा क्रमान् न्यूनं द्वाङ्गुलायं शूर्पं^{१०}
याज्ञिकं यत्किञ्चित्काष्ठं द्वितालदीर्घं दृष्टिरधरा^{१०} दृषदूर्ध्वोपला
च द्वे पेषण्यौ संपेषणशक्ते^{१०} तथा ग्रावाणौ द्वौ यथोक्तयोग्यौ^१

१ चतुरङ्गुलविस्तारं AH; चतुरङ्गुलिविस्तारस् B; चतुरङ्गुलमूल MLT; the same, but ०मूलं V.

२ ०लनिम्नं MLT; ०लं नि० AHRB.

३ ? प्रादेशमूल० AHB; प्रादेशं मूल० MLTV.

४ प्रादेशार्धं VMLTB; ०शार्धंमं AHR.

५ दशाङ्गुलं VMLTB; दशाङ्गुलां or लान् AH.

६ नाहं ALVHTB; नाभि M.

७ ? ०यतमष्टकशेष० A; ०यतमष्टके शेष० MLTV; HR corrupt; ०यत-
मूलशेष० B.

८ युक्त नाहं LTV; युनक्ति ते नाहं MAHB; ep. I. 2.

९ ? ०वेचकरौषकेष्वे० M and L (but L ०करिषि० and T ०करीषि०);
०वेचकरौषकेष्वे० A; ०वेचकारिषेवेष्वे० H; ०वेचकरौषेवेष्वे० B.

१० ?? दृष्टिरधरादष्टमामृद्धापवाचिद्विपेषस्त्यवेषणशक्ते M; दृष्टिरदष्टमद्वोपाचिदि०
(etc., as M) L; दृष्टिमधरादष्टमूर्ध्वोपला च द्वेषवर्षण्यौ संपेषणशक्ते A; दृष्टिमाद-
दात्यपदष्टदूर्ध्वोपला च द्वेषवर्षण्यौ संपेषणशक्ते H; दृष्टिरधरादष्टमूर्ध्वोपला च द्वे
पेषण्यौ संपेषणशक्ते T; दृष्टिमाददात्यधरादष्टमूर्ध्वोपला च द्वेषवर्षण्यौ संपेषण्यौ शक्ते B.

मृन्मयी प्रस्थपूर्णाज्यस्थाली^१ कांस्थादिलोहमयौत्येके^१ विंश-
त्यङ्गुलिविस्तारायता पिष्टसंयवनी पात्रौ सुवृत्ता चतुःप्रस्थो-
दकपूर्णा मदन्तिपयोदोहस्तावत्पयःपूर्णा^१ सांनाय्यदधिकुम्भौ^१
च^१ संयुक्तेषु पुरोडाशनिधानाय यावत्तालं^१ तदुक्तसंख्या-
५ प्रमाणानि^५ कपालानि द्वाङ्गुलायतविस्ताराणि वा सर्वेषां
मानमर्धाङ्गुलं^६ प्रस्थतण्डुलपाका चरुस्थाली हविःशेषदानोक्ते^७
द्विप्रस्थतण्डुलपाका वा^८ प्रस्थार्धतण्डुलपाका प्रस्थचतुर्भागतण्डुल-
पाका वा^१ संस्वावस्रोतोयुक्तौ^९ वृत्तोर्ध्वकपालाग्निहोत्रस्थाली^{१०}
द्रोणार्धतण्डुलपाकान्वाहार्यस्थाली^{११} प्रस्थपूर्णस्तदर्धपूर्णा वा
१० शरावः स्यात् ॥ ६ ॥

कर्मण्यधिके च तथैवाधिकानि पात्राणि प्रक्षेपणीयानि
लौकिकानि भाण्डानि^{१२} तत्तत्कर्माह्वाणि स्युर्द्विप्रादेशैः
कुशैर्युग्मैः प्रादेशविस्तृतं दिकानुबद्धमग्रे ग्रथितं चोपाहरणीयं

१ Thus MLHRA and T (the last at the end पूर्णः, not पूर्णा);
मदन्ती पयोदोहनस्तावत्पयः पूर्णा B.

२ LT om. ०दधि०

३ च not in MH ; चयः A. ; च given by T ; कुम्भय B.

४ यावत्तालं MHLB ; यावत्तालं TA (sec. m.).

५ Thus H ; ०क्तसंख्यांशप्रमाणानि VTA ; ०क्तसंख्यां च प्रमा० ML ;
०क्तिसंख्यां सप्रमा० B.

६ मान० M ; घन० VTB ; मस० L ; घ्न० A ; सन० H.

७ ०नोक्ते AB ; ०नोक्तेः H ; ०नोक्तेर् ML ; ०शेषधानोक्तेर् T.

८ वा MLHT ; सा AR ; B om.

९ ०युक्तौ व० MA ; युक्ताव० the other Mss.

१० वृत्तोर्ध्वक० AHB ; वृत्तार्धक० MLTV (cp. Kāty. IV. 14. 1).

११ ०न्वाहार्यस्थाली MLT ; ०न्वाहार्यपचनस्थाली AHBR.

१२ After भाण्डानि A ins. शस्त्र, BHR शस्त्रं च.

१३० वैखानससूत्रे २२, १०-११ (०श्रौतसूत्रे ११, १०-११)

कूर्चं तथैवोपसादनीयं चमसमाददाति^१ । प्रादेशो वितस्ति-
 स्तालमिति द्वादशाङ्गुलस्य हस्तो ऽरनिरिति चतुर्विंशत्यङ्गुलस्य
 संज्ञा भवेत्सिकतासूक्तासु शुष्काः सिकता ग्राह्यास्तास्वार्द्राण्यम्^२
 उत्काष्टाश्मलोष्टलोमादौ न्विमृजेत्परिस्तरणकूर्चपवित्रादौनां बर्हि-
 रक्तौ^३ कुशान्काशानश्चवालान्वा^४ । तदलाभे सुगन्धितेजनमुञ्चो-
 लपश्यामाकनीवारसस्यदूर्वाटणान्यन्यानि^५ पलालानि^६ वा
 गृह्णाति । शुण्ठशरशूकविशीर्णटणनडदमृतवबल्वजानि^७ वर्जये-
 त्परिधीधोक्तौ पलाशखदिरबिल्व्याश्चत्यशमीनां शाखाः समिधः
 परिधयश्च सुख्या । विकङ्कतोदुम्बरन्यग्रोधप्लचकार्धयपौतद्रव-
 रोहीतकादीनां यज्ञोक्तवृक्षाणां मध्यमास्तदन्यवनस्पतीनां^८ १०
 गौणाः । स्वयंशुष्का न ग्राह्याः । ॥ १० ॥

त्रिपर्णाः सर्वे पलाशोपमाः । सर्वत्र विहितद्रव्यालाभे
 प्रतिनिधिं गृह्णीयादनामिकाङ्गुलिनाहा सुख्याः कनिष्ठाङ्गुलि-
 नाहा मध्यमा न्यूननाहा गौणाः । शम्योदुम्बराः परिधय
 इत्येके । मूलाग्रे विज्ञाय प्रागग्राः समिधो होतव्याः^९ १५
 निम्बस्त्रेष्मातकनीपतिल्वराजवृक्षविभीतकशल्ललिकोविदारकरञ्ज-

१ ०नीयं चमसमाददाति MLTV ; ०नीयं कूर्चं च समाददाति AB ; ०नीयं
 कूर्चसमाददाति HR.

२ ग्राह्यास्तास्वार्द्राण्यम् MLT ; ग्राह्यास्तस्या आर्द्रासृणम् A ; ०तास्वार्द्रासृणम्
 HRB.

३ Or बर्हिःरक्ता ? (०क्तौ TVBM).

४ ? ०नीवारसस्यम् HT ; ०नीवारसस्यम् MLA ; नीवारसस्य टणान्यम् B.

५ पलालानि AHTR ; पलाशानि MLB.

६ शुण्ठम् HR ; शुष्कम् MLATB.—०नळदमृतवम् A ; ०नळमृतवम् HR ;
 ०नळर(द)मृतम् VLT ; ०नळमृतम् MB.

७ तदन्यवनम् MLT ; तदन्यदनम् AHB.

८ ०लाभे MLTV ; ०भावे AHB.

बाधकनिर्गुण्डिपलाण्डुजपानां समिधः परिधींश्च वर्जयेद्भुविस्तौ
यवनीवारवेणुश्यामाकत्रीहिजातिप्रियङ्गवो^१ धान्यानि हवि-
ष्याणां^२ तेषामलाभे मूलकन्दफलानि वा ग्राह्याणि^३ सर्वेषु
धान्येषु वरककोदारकोद्रवाणि वर्जनीयान्याज्योक्तौ^४ गव्यं घृतं
५ श्रेष्ठं^५ तदभावे घृतमाजं माहिषं वा^६ तदभावे पयस्तैलं
सार्षपं प्रतिनिधिः^७ कुसुम्भातसीनारिकेलवृक्षाणां^८ स्नेहमन्यच्च
यद्रसवद्भोज्यं^९ तद्वापि पिष्टमिश्रोदकं च होम्यं भवत्यभोज्यं^{१०}
गन्धरसदुष्टं च वर्जनीयं^{११} सर्वेषां पूर्वं पूर्वं श्रेष्ठतमं^{१२} पूर्वेषामलाभे
ऽपरं गृह्णात्यपरं गृह्णाति^{१३} ॥ ११ ॥

इति श्रौतसूत्रे एकादशः प्रश्नः ॥

१ ०वेणुश्यामाक० AHRB; ०श्यामाकवेणु० MLT.

२ आज्योक्तौ LT; आज्योक्ते HR; आज्योक्तेन A; आज्योक्तासन्न M.; आज्यो-
क्तेन B.

३ ०नारिकेल० ML; ०नालिकेर० AHTBV.

४ यद्रसवद्भोज्यं A; यद्रसवच्च भो० M.; यदन्यच्च भो० L; ०वद्भोज्यं TRB.

५ होम्यं भवत्यभोज्यं MLTBR; होम्यं भवत्यभोज्यं AH.

६ L ends: परं गृह्णाति. without repetition. परं गृह्णाति परं गृह्णाति
V; T: परंपरगृह्णाति; परं गृह्णात्यपरं गृह्णातीत्याह विखनाः BAR; परं
गृह्णातीत्याह विखनाः M. Originally the Praśna must have ended
with repetition of the closing words; see the reading of BAR.
So it seems certain that इत्याह विखनाः is a later addition.

अथाग्निष्टोमं व्याख्यास्यामो^१ यच्च्यमाणः अद्वावान्प्रज्ञावान्^२
 शुचिर्विध्युपार्जितोपकरणो^३ यथोत्तरोपयोगं^४ बुद्ध्वा संभारा-
 न्यत्वेन^५ संभरति । ब्राह्मणानार्षेयाननिवृत्तविद्यानन्नशु-
 पेतान्^६ लक्षणसंपन्नानृत्विजः षोडश ब्रह्मप्रथमान्होत्प्रथमानध्वर्यु-
 प्रथमानुद्गातृप्रथमान्वा वृणीते । प्रथमान्महर्त्विजश्चतुरो^७ वा ।
 तानन्यः कर्मज्ञो यजमानानुज्ञातो ऽभिवदत्यमुय्य सोमो भविष्य-
 तीति^८ । क ऋत्विजः के याजयन्ति कच्चिन्नाहीनः कच्चिन्न
 न्यस्तमार्त्विज्यं कच्चिन्कन्याण्यो दक्षिणा इति विज्ञायते^९ एवं
 तमृत्विजः पृच्छन्त्यथैत ऋत्विज एते याजयन्ति नाहीनो ऽग्नि-
 ष्टोमो न न्यस्तमार्त्विज्यं कन्याण्यो दक्षिणा इति स तान्प्रत्याह^{१०} ।
 भूर्भुवः सुवरायुर्मे प्रावोच इति याजयिष्यन् जपत्याजयिष्वन्नमः
 सोमाय राज्ञ इति सोमं राजानमुपस्थाय प्रत्याचक्षीत । देवो
 देवमेत्वित्यभिप्रव्रजति । पद्मा नामासीति पन्थानमास्थाय
 पितरो भूरिति त्रिः पितृनभिमन्त्रयते । ब्राह्मणाच्छंसी^{१०} पोता
 चावशिष्टौ ब्रह्मणावच्छावाको^{१०} ग्रावस्तुच्च होतारौ । नेष्टोन्नेता १५

१ ०स्यामो यच्च्य० BMALTV, ०स्यामः सोमेन यच्च्य० HR.

२ प्रज्ञावान् BATV ; प्रजावान् ML.

३ ०तोपकरणो AB ; ०तोपाकरणो TV ; ०तोपकरो L ; ०तोपरणो M.

■ Thus MLTBV ; यथोत्तरो० A.

५ Thus MLTBV ; यत्नैः A.

६ Thus MLTVB ; ०निवृत्त० A.

७ चतुरो H ; चत्वारो MLATBV.

८ भवतीति MLATVB ; भविष्यतीति H.

९ विज्ञायते seems to be superfluous.

१० Thus B ; ब्राह्मणाच्छंसी पोता चावशिष्टौ ब्रह्मणाव० (ब्रह्मणाव०) HR ;
 ब्राह्मणाव० पोता चावशिष्टौ ब्रह्मणावच्छ वा० A ; ब्राह्मणाच्छंसि[नेष्टा] पोतारावशिष्टौ
 ब्रह्मणाव० MLTV.

चाध्वर्यु^१ । उद्गाता प्रस्तोता प्रतिहर्ता सुब्रह्मण्यश्चोद्गातारो ।
 ऽभिगरो ध्रुवगोपः संखाव^२ सदस्य इति सदस्याश्चत्वारश्चेत्येके ।
 वासिष्ठभार्गवाङ्गिरसायास्या महर्त्विजः क्रमशो भवन्ति । शेषाः
 काश्यपा भारद्वाजा भार्गवा अङ्गिरसो वा । वैश्वामित्रो
 ५. होतेत्येके । ऽपि वा सर्वेषां योनिर्वृत्तं विद्या च प्रमाणं । दशैकादश
 वा चमसाध्वर्यवस्तानेकैकशो वृणीते ॥ १ ॥

चन्द्रमा देवो दैव्यो ब्रह्मेत्येतैर्यथालिङ्गमृत्विज उपांश देवा-
 नृत्वासौ^३ मानुष इत्युच्चैर्मानुषानापो देवीर्दैव्या^४ होत्राश्च^५सिन्य
 इति मैत्रावरुणं ब्राह्मणाच्छंसिनं होतारं नेष्टारमच्छावाक-
 १० माग्नीध्रमित्येतान्होत्रकान् रश्मयो देवा दैव्या इति चमसाध्वर्युश्च
 तान्यथोपपादमलंकृत्य मधुपर्कं दत्त्वा मावास्यायां पौर्णमास्यां वा
 दौक्षते । संवत्सराद्वर्गागपरिमिता दौक्षाकल्पा भवन्ति । दर्शपूर्ण-
 मासाभ्यामिष्टाग्निष्टोममाहरेर्देष प्रथमः सोमानामतिरात्र इत्येके ।
 सर्वेभ्यः कामेभ्यो ऽग्निष्टोमस्तान्युगपत्कामयेतापि वा पृथक्कामः
 १५ पृथगाहरेत् ॥ २ ॥

वसन्ते वसन्ते सोमेन यजेत । तदा तिस्रो दक्षिणा इति
 विज्ञायते । रथन्तरसामा सोमो बृहत्सामा वा । प्रथमं रथ-
 न्तरसामानमाहरेत्पश्चाद्यथाकामं । पौर्णमास्याममावास्यायां वा
 सुत्यमहर्भवति दौक्षते^६ वैका दौक्षा तिस्रो वा । तदा पञ्चमी^७
 २० सप्तमी वा प्रसुतो । देव वरुणेति राजानं देवयजनं यचेत्स चेन्न

१ संखावः BML and the Vyākhyā ; संश्रावः AHR ; संखावः TV.

२ देवान् BMLVTRH ; दैवान् A.

३ दैव्यो BMLTRV ; दैव्यो AH.

४ दौक्षते MLA ; दौक्षते HTRBV. Incomprehensible ! Read perhaps भवति । दौक्षत । एका, etc.

दद्यादन्यं^१ राजानं याचेद्यदि^२ दद्याद्देवयजनवान्भूया इत्येनमभि-
नन्देत्^३ यदि न दद्याद्यदहं देवयजनं वेद तस्मिंस्त्वा देवयजन
आहिनिशीत्येतैर्यथालिङ्गं^४ यजमान ऋत्विज्यै नमभिव्याहरन्ति^५
यदि राजा यजमानो ऽग्निर्होता स मे होतेत्येतैर्यथालिङ्गं ऋत्विजो
देवयजनं याचेदपि वा सर्वे न याचयेयुः^६ सचेदं पश्येति देवता
एवोपतिष्ठेत्^७ ॥ ३ ॥

यद्दृढस्थण्डिलं शुद्धमुच्चतममच्छिद्रमवल्मीकमनिरिणम-
पाषाणं^८ समं प्रतिष्ठितं प्राक्प्रवणमुदक्प्रवणं वा शुद्धौषधि
शुद्धद्रव्यं^९ प्रदक्षिणोदकं श्वेतमृत्तिकं^{१०} पौतमृत्तिकं वा देव-
ब्राह्मणजुष्टमनासुरं सुनिमित्रोपलक्षितं^{११} पुरस्ताद्देवयजनाद्देव-
यजनमात्रा न शिष्टा^{१२} देवयजनमित्याचक्षते^{१३} कल्याण्यो वा
दक्षिणा देवयजने प्रमाणमैदमगन्म देवयजनं पृथिव्या इति
यच्छ्यमाणो देवयजनमध्यवस्यति^{१४} पुरोहविषि देवयजने याजये-
दिति ब्राह्मणोक्तानि^{१५} काम्यानि देवयजनानि यथाकाममत्र

१ स चेन्न दद्यादन्यं MLTV ; सचेन्न ददात्यन्यं AB ; स चेत्तन्न ददात्यन्यं H ; सचेत्यन्नं ददात्यन्यं R.

२ राजानं याचेद्यदि MLT ; राजानं स यदि AHRB.

३ ०यजन आहिनिश्च इति MLT and the Vyākhyā ; ०यजन आहिनि-
इत्यै H ; ०यजनमहिन्नदत्यै A ; B useless.

४ याचेयुः the Vyākhyā only.

५ Thus A ; शुद्धं मुच्चतममच्छिद्रं H ; शुद्धमुच्छन्तदक्षिः MT ; शुद्धमुच्छन्त-
द्र(म)क्षिः L ; शुद्धमुच्छन्तम B ; ०मुच्छन्तदक्षिः V.

६ ? शुद्धं ML ; ०मद्रव्यं AHTBV.

७ श्वेतमृत्तिकं AH ; श्वेतमृदं MLTV ; श्वेतमृत्तम् B.

८ ? ०मात्रानशिष्टं HR० ; मात्रावशिष्टाद् A ; ०मात्रावशिष्टं VMLT ; B
useless.

९ Cp. Ts. VI. 2. 6.

सर्वतः परिश्रितां पुरस्तादुन्नतां प्रतिदिग्दारां प्राचीनवंशं
शालां कुर्वन्त्युत्तरतः पुरस्तात्पञ्चमं द्वारमवान्तरदिक्षु सक्तयः ।
सक्तिष्वारोकाः । पश्चात्पत्नीशाला प्राग्द्वाराथ प्राग्दीक्षणी-
याया^१ अग्निर्यजुर्भिरिति संभारयजूंष्याहवनीये ऊत्वा वाग्धो-
५ तेति मनसानुद्रत्यानुवाकेन जुहोति । दीक्षितान्नं न भुञ्जते
प्राग्ग्रीषोमीयादिभक्ते यज्ञार्थे शेषाङ्गुञ्जीरन् क्रीते वा
राजनि । सोमाय राज्ञे शालायां पायसमन्नं लाजांश्चा
क्रयादुपाहरन्ति ॥ ४ ॥

अपराह्णे दीक्षते यजमानः पूर्वाह्णे वाथाध्वर्युर्दीक्षणीया-
१० मिष्टिं निर्वपत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं घृते चरुं वा । सप्तदश
सामिधेन्यो । न यजमानभागं करोति । न बर्हिषदं पुरोडाशं
करोति । न दक्षिणा । पत्नीसंयाजान्तैषाज्येडां भक्षयित्वा
विरमन्ति । ध्रुवायाः शेषं करोत्याहवनीयं चावस्थापयत्यत्र^२
प्राचीनवंशं शालामेके समामनन्ति । यत्प्राग्ग्रीषोमीयात्त-
१५ दुपांशु^३ । मन्त्रेण दीक्षणीयायां । वागन्तेनेत्येके । ततो नीचैस्तरां
नीचैस्तरां । मन्त्रतरेण^४ मन्त्रतरेणेत्येक । उपांशूपसत्सूचैरग्री-
षोमीये । ऽथ निर्गत्य पूर्वेण द्वारेणोत्तरेण शालां परिश्रिते
यजमानस्य केशशश्रु वपत । आप उन्दन्तु जीवस इति दक्षिणं

१ प्राग्द्वाराथप्राग्दी० HTV ; प्राग्द्वाराथप्राग्दी० A ; प्राग्द्वारात् अप्राग्दी० ML ; प्राग्द्वाराथीप्रादक्षि० B.

२ Thus MLAT and the Vyākhyā ; ०नीयमवस्था० HR ; ०नीय सुपस्था० B.

३ तद् given by AB, om. by MLHTR.

४ The first मन्त्रतरेण only given by A ; om. by MLBH ; TV have ततो नीचैस्तरां नीचैस्समन्तरेणेत्येके.

गोदानं विदार्योनित्योषधे^१ त्रायस्त्रैनमिति प्रागयं दर्भमन्तर्धाय
स्वधिते मैनः हिःसौरिति चुरं तिर्यञ्चं निदधाति^१ ॥ ५ ॥

देवश्रूरेतानि प्रवप इति प्रोष्य केशान्मानुहशक्यदुपात्रे^२
प्रक्षिपत्यैवमुत्तरं गोदानमुष्ठा यजमान ओषधे त्रायस्त्रैनमिति^३
दर्भे ऽन्तर्धीयमाने जपति स्वधिते मा मा हिःसौरिति चुरे^४
निधीयमाने स्वस्त्युत्तराण्यशीयेति केशेषूयमानेषु^५ नापिताय
चुरं प्रयच्छति^६ श्रूण्ये वपते ऽथोपपञ्चावथ केशानभ्यन्तरं
नखानि निरुन्तते प्रथमं दक्षिणहस्तस्याङ्गुष्ठप्रभृति तथा सव्यस्य
तथा पद्यानी^७ दमहममुष्यामुष्यायणस्येति सकेशमुदपात्रमुदुम्बरमूले
गूहयेद्दर्भमूले^८ वान्नाद्याय बूहध्वमित्यौदुम्बरेण काष्ठेन दतो^९
धावते^{१०} तीर्थे लोमशे ऽवकाविले^{११} ऽसु स्थावरासु हिरण्यमव-
धाय स्नाति^{१२} यदि दूरे तीर्थमुदपात्रे हिरण्यं निधाय स्नाति^{१३}
महाव्याहृत्या जलमभिमन्त्र्येदमापः शिवा इति विगाहते^{१४}
हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति चतस्रः^{१५} आयो अस्मान्मातरः^{१६}

१ विदार्य all the Mss., must be faulty for वितार्य, cp. Śat. br. III. 1. 2. 5.

२ सानडाहशक्यदु० A ; सानङ्गहशक्यदु० L ; अनङ्गहशक्यदु० M ; सान-
सुदुपदात्रे H ; अनङ्गहं शक्यदुपात्रे T ; सानसाहशक्यदुपात्रे B ; सानङ्गह-
शक्यदु० V.

३ We expect त्रायस्त्र मा instead of त्रायस्त्रैनम्.

४ गूहेत् instead of गूहयेत् TV and the Vyākhyā.

५ वकाविले A ; वकाविले LTV ; वकापिले HB ; वकाविल M. Bhārad-
vāja has अवकावल, the Vyākhyā अवकावडले.

६ ०गाहति H only.

७ Thus MLATV ; चतस्रो वृत्रं हिलापो अस्मान्मातरः etc. HB, cp. Hir. X. 3 (page 1023 of the edition). As long as we do not possess the Mantrasamhitā it will be impossible to reconstruct this part with certainty.

शुन्धन्विति च जपित्वा स्नात्युदाभ्यः शुचिरा पूत एमीत्युत्तीर्य^१
पयस्वतौरोषधय इत्यपो ऽश्राति^१ सोमस्य तनूरसीति क्षौम-
महतं वासः प्रदक्षिणं परिधाय सूर्यस्य वासो ऽसीति नौवी-
मनुकल्पयते^२ ॥ ६ ॥

- ५ ऊर्जे वेति मनसः प्रतिप्रियमन्नमश्राति सर्पिर्मिश्रं दध्युप-
सेकमत ऊर्ध्वं कनीयः कनीयो व्रतयत्याश्रितस्य केशान्वपतीत्येके^१
गव्यं नवनीतमुदपात्रे सदर्भे निदधात्यथैनन्महीनां^२ पयो ऽसीति
पाणिभ्यां प्रस्त्राय वर्चोधा असि वर्चो मयि धेह्येति मुख-
मारभ्यानुलोममा पादाभ्यां^३ त्रिः पराचीनमङ्गानि सर्वाण्य-
१० भ्यङ्गे^४ पृष्ठमन्यो ऽस्याभ्यनक्ति^५ वृत्रस्य कनीनिकासीति
त्रैककुदेनाञ्जनपिष्टेनान्येन वाञ्जीत सत्त्वलया श्रेष्ठीकया दर्भ-
पुञ्जीलेन वानिधावमानस्त्रिः^६ पूर्वं दक्षिणमक्षि द्विः सव्यमपि
वा द्वे^७ पञ्चकृत्वो^८ बहिः^९ शालाया उत्तरेण प्राग्वंशमेकविंशति-
दर्भकूर्चैस्त्रिधा^{१०} विभक्तैश्चित्पतिस्त्वा पुनात्वित्येतैः प्रतिमन्त्रं

१ एमीत्युत्तीर्य LTV ; एमीत्युत्तार्य M ; एमीत्युदेति H ; ०त्युतीति B ; एमी-
त्युदेति आपः A changed into उत्तीर्य.

२ ०कल्पयते HR ; ०कल्पते AMLTBV.

३ अथेतं मही० H ; अथेतन्मही० AR ; अथैनं मही० LT ; अथैनान्मही०
M ; अथैनम् मही० V.

४ पदाभ्यां AHB ; पादाभ्यां MLTV.

५ Thus A ; पृष्ठमन्योऽस्याभ्य० MLTV ; पृष्ठमन्योदस्याभ्य० HRB.

६ Thus R ; निधावमानं त्रिः MLTV ; निधायमानं त्रिः A ; निधायमान-
स्त्रिः H ; निधायमानं त्रिः B.

७ Uncertain : द्वे पञ्चकृत्वो निधावनं (or निधनं) बहिः MB ; द्वे पञ्च-
कृत्वो बहिः L ; अपि वा पञ्चकृत्वा एनं बहिः H ; द्वे यं च एनं बहिः A ; द्वे पञ्चकृत्वो
या निधावनं बहिः TV.

८ त्रिधा VMLAT and the Vyākhyā ; त्रेधा HB.

दिरूपरिणाभ्युन्मृज्य प्रदक्षिणं सकृदवाङ् मार्श्या^१च्छिद्रेण पवित्रे-
 णेति सर्वत्रानुषजति^१ राजसूय एकग्रतेन कूर्चैश्चित्पतिर्मा^२
 पुनातु पवमानः सुवर्जन इत्येतमनुवाकमुन्मृज्यमानो यजमानो^३
 जपति यद्देवा देवहेडनमिति तस्य ते पवित्रपते पवित्रेणेति
 चाथैतानि कर्माणि प्रतिप्रस्थातापरस्मिन्परिश्रिते तृष्णीं पत्न्याः^४ ५
 करोत्युन्दनादिवपनान्तं न करोतीत्येक^५ । आ वो देवास
 ईमह इति यजमानः पूर्वेण दारेण शालां प्रविश्य विद्युदसीत्यप
 उपस्पृशेन्द्राग्नी द्यावापृथिवी इत्यपरेणाहवनीयमतिक्रम्य
 दक्षिणतस्तिष्ठस्त्वं^६ दीक्षाणामधिपतिरसीत्याहवनीयमुपतिष्ठते^७
 तस्यैष संचरो यावत्सुत्यम्^८ ॥ ७ ॥ १०

आकृत्यै प्रयुजे ऽग्नये स्वाहेत्येतैरध्वर्युर्ध्रुवशेषादौद्ग्रहणानि पञ्च
 जुहोत्याद्यानि चत्वारि सुवेण सुचा पञ्चमीमेता दीक्षाऊतयो^१
 वाचा मे वाग्दीक्षता^२ स्वाहेत्येतैरेतासु ह्वयमानासु यजमानो
 ऽध्वर्युमन्वारभ्य जपत्यध्वर्युर्द्वादशगृहीतेन^३ सुचं पूरयित्वा विश्वे
 देवस्य नेतुरिति पूर्णाऊतिं षष्ठीं जुहोति^४ वातं प्राणमिति^५
 यजमानस्तामनुमन्त्रयते^६ ऽथ कृष्णाजिनेन दीक्षते^७ दक्षिणं
 पूर्वपादं बहिर्लोममन्तर्मांसं स्थूतं करोतीन्द्र शाकर गायत्री-
 मिति दक्षिणेनाहवनीयं तप्राचीनयौवमुत्तरलोमास्तृणात्यृक्सा-

१ यजमानो given by A only.

२ पत्न्याः AHV (sec. hand) and the Vyākhyā; पत्न्यां MLB;
 पत T.

३ Thus A; कुरुत इत्येके MH; कुरुत इत्येके TBV; सकृत इत्येके L.

४ T only ins. the s.

५ दीक्षितां MLAHTV and B first hand.

६ जुहोत्य. MLATV; जपत्य. HB (and the Vyākhyā).

७ दीक्षिते MLAHTV, दक्षिणे B(!).

मयोः शिष्ये स्थ इति शुक्लकृष्णे सन्वी संमृशते शुक्लमङ्गुष्ठेन
कृष्णमङ्गुल्येमां धियमिति दक्षिणं जान्वाच्य भसत्त^१
आरोहतीमा^२ सु नावमारुहमित्याहं दीक्षामिति चारुह्य
जपत्यथ मेखलया दीक्षते^३ । सा शरमुञ्जमिश्रा^४ वेणौ
५ चिवृदेकतःपाशा^५ तयोर्गस्याङ्गिरसीति यजमानमन्तरा वाससः^६
प्रदक्षिणं परिव्ययति^७ । पूषा ते ग्रन्थिं ग्रथ्णात्वित्युत्तरेण नाभिं
निष्टर्क्यं ग्रन्थिं ग्रथ्णाति^८ । स ते मास्यादिति नाभेर्दक्षिणतः
पर्युह्य स्थापयति^९ ॥ ८ ॥

पत्नीं योक्त्रेण दीक्षयति^{१०} । तां प्रतिप्रस्थाता सं त्वा नह्यामीति
१० पूर्ववत्संनह्यति^{११} । ततो ऽस्याः शिरसि जालं प्रतिमुञ्चति^{१२} । विष्णोः
शर्मासीति यजमानो ऽहतेन वाससा सदक्षिणांसं शिरः प्रोर्णुत^{१३} ।
इन्द्रस्य योनिरसीति त्रिवलिं पञ्चवलिं वा शाण्या मौञ्ज्या
वा रज्ज्वा परितृष्णां कृष्णविषाणां^{१४} यजमानस्य वासोदशयां
बध्नाति^{१५} । कृष्ये त्वा सुसस्याया इति वेद्या लोष्टमुद्धन्ति^{१६} ।
१५ सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इति कण्डूत्यां शिरः कण्डूयते^{१७} । विषाणे
विध्यैतमित्यन्येस्वङ्गेषु^{१८} । पत्न्याश्च प्रतिप्रस्थाता षडङ्गुलमात्रं पृथ्वयं
कण्डूयमानं शङ्कुं बध्नाति^{१९} । स बैल्वो पालाशो वा यो वान्यस्य

१ जान्वाच्य भसति चारो० L; जान्वाच्य भसत्तमारो० H; जान्वाच्य भसत्त
आ० VT; जान्वाच्य अभसत्तमारो० A; जान्वाच्याङ्गिरसीति M. (कटप्रदेशात्
Vyākhyā.)

२ दीक्षते L; दीक्षिते MLATBV.

३ Thus MLT and the Vyākhyā; शरणमुञ्ज० AB; शरणमुञ्ज० H;
शरमंज० V.

४ अन्तरावाससः MLTV; अन्तरायाससः A; अन्तरावाससः (सा) HB.

५ BA ins. after ०विषाणां; उक्तानाम्; H: उक्तानाम्; VMLT om.
this word.

यज्ञियवृक्षस्याय^१ मुखसंमितमौदम्बरं दीक्षितदण्डं^२ मुष्टिनाह-
मूर्ध्वसदसीत्यूर्ध्वायं यजमानाय प्रयच्छति^३ । सूपस्था देवो
वनस्पतिरिति प्रतिगृह्य तं^४ दक्षिणत उपधत्ते^५ ॥ ६ ॥

यजमानः स्वाहा यज्ञं मनसेति प्रथमेन यज्ञान्वारभेण^६
द्वे कनिष्ठिके अङ्गुली न्यञ्चति^७ । स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामिति ५
द्वितीयेनानामिके स्वाहोरोरन्तरिक्षादिति तृतीयेन मध्यमे
स्वाहा यज्ञं वातादारभ इति चतुर्थेन मुष्टौ करोति^८ ।
संभारयजूषि चैनमध्वर्युर्वाचयत्यथ^९ यजमानो वाचं यच्छति^{१०} ।
नारायणपरायणस्तूष्णीमास्ते प्रागुदयान्नचत्राणां^{११} । यदि प्रमत्तो
वाचं विसृजेदैष्णवौ व्याहृतीश्चानृच्य पुनर्वाचं यच्छेद्यदि मुष्टौ^{१२}
विसृजेत्त्वमग्ने व्रतपा असौति ब्रूयाद्दीक्षिष्टायं ब्राह्मणो ऽसाव-
मुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो ऽमुष्य नप्तमुष्याः पुत्रो ऽमुष्याः पौत्रो
ऽमुष्या नप्तेति तं गोत्रपूर्वं त्रिरूपांशु देवेभ्य आवेदयति त्रिरूचै-
र्मनयेभ्यः^{१३} । चत्रियवैश्यावप्यदीक्षिष्टायं ब्राह्मण इत्येव यथावर्णं
वाचास्यैतानि व्रतानि भवन्ति^{१४} । न स्त्रियमुपेयान्नानृतं वदेन्न^{१५}

१ यो वान्यस्य यज्ञियवृक्ष० H ; यो वान्यस्य यज्ञीवृक्ष० AB ; योन्यस्य यज्ञवृक्ष०
MLV ; यो वान्यस्य यज्ञवृक्ष० T.

२ दीक्षितदण्डं AH ; दण्डं MLTV.

३ तं ins. AR only ; V गृह्यं दंड० shows a rest of तं.

४ Thus all the Mss. ; ०न्वारभेण the Vyākhyā (perhaps rightly).

५ Thus all the Mss. and the Vyākhyā (not न्यञ्चति).

६ This is the reading as given by MLTV, only they insert तर्जन्यौ after चतुर्थेन ; B agrees with these four but omits तर्जन्यौ ; A differs from B only so far that it inserts after ०नामिके and मध्यमे the word द्वे. H and probably R replace अनामिके and मध्यमे by द्वे. H omits तर्जन्यौ.

७ अध्वर्युर् om. HRB.

मांसमश्राति^१ न दतो धावते^१ न दर्शयति^१ न स्मयते^१ ऽपि-
गृह्य वा स्मयते^१ न निष्ठीवति^१ नोपर्यास्ते न शयीत^१ ॥१०॥

यदि शयीताधः प्राग्दक्षिणतो ऽग्निमुत्तानो ऽभिमुखो वा
शयीतान्यं न कुध्येद्दौ^१ चित्वादं^१ वदति लौकिकौ वाचं चन-
५ सितवतौ विचक्षणवतौ च^१ चनसितान्तं ब्राह्मणमाह विचक्षणान्तं
राजन्यवैश्यौ^१ यद्यन्यथा वदति त्वमग्ने व्रतपा असौति जपति^१
स्वप्यन्नाहवनीयमनेनाभिमन्त्रयते^१ सुप्ता प्रबुध्य त्वमग्ने व्रतपा
असौति प्रतिपद्य विश्वे देवा अभि मामाववृचन्नित्यन्तं^१ जपत्यग्ने
त्व^५ सु जागृहीति वा स्वप्यनुन्दतीर्बलं धत्तेत्यभिवृष्यमाणो
१० ऽवद्वं मन इत्यमेध्यं दृष्ट्वा^१ रात्रावग्निर्ज्योतिषा^५ श्रेष्ठ इति
मन्त्रं संनमति^१ दौक्षितविमितादन्यत्रैनं सूर्यो ऽभिनिम्नो-
चेदभ्युदियाद्वा यद्यभिनिम्नो वातुणी^१ जपति यदि वाभ्युदितः
सौरौ^१ कृष्णाजिनं दण्डं च निधाय निशायां मूत्रपुरिषे
कुर्याद्विवा कायायां^१ मेध्यन्वेदिमध्यात्कृष्णविषाणयेयं ते
१५ यज्ञिया तनूरिति लोष्टं त्वणमन्यद्वा किञ्चिदपादायापो सुप्ता-
मौति मेहति^१ ततो ऽप आचामति^१ पृथिव्या संभवेत्यपात्तं
प्रतिनिदधाति^१ ॥ ११ ॥

ब्राह्मणक्षत्रियवैश्या एवं^५ तु प्रपद्येरन्^५ तैरेव संभाषेत^१
यद्येनं शूद्रेण सह संवाद उपपद्येतैतेषामन्तममित्यमाचक्ष्वे-

१ ०न्यं MLABV; ०न्नं H; ०न्यः न कुध्येद् T.

२ जपति ATV and the Vyākhyā; जुहोति MLHB.

३ ०त्यतेन BMLTV; ०त्यते H; त्येनं A; ०त्यन्तं the Vyākhyā.

४ एवं तु MLRHTRV; येवतु A; एव only the Vyākhyā; B
useless.

५ प्रतिपद्येरन् BMLATV; प्रपद्ये० HR.

त्याह^१ । न स्त्रिया^२ संभाषेत । कृष्णाजिनान्न व्यवच्छिद्येत^३
 दण्डाद्वान्यत्र कृष्णाजिनान्नासीत शयीत वा । यद्यन्यत्रासीत
 देवाञ्जनमगन्यज्ञ इत्येनदभिमन्त्रयते^४ । न पुरा सोमस्य
 क्रयादपोर्णीत । दौक्षितागारे विहरति । येन केनचित्सहास्ते
 ऽथो^५ वा न कंचनाभिवादयते प्रत्युत्तिष्ठति वा । सर्व एनमभि-
 वादयन्ति^६ । न जुहोत्यन्यत्र सोमाङ्गेभ्यो । न ददाति । न
 पचति । कर्शयत्यात्मानं । यदास्य कृष्णं चक्षुषोर्नश्यत्यन्तश्च
 नैष्परीयं^७ यदङ्गमस्य मीयते तज्जुहोतीत्याहुयं^८दि परावर्तते
 विश्वे देवा अभि मामाववृत्रन्नित्यभ्यावर्तते । न प्रतीच्येन^९
 दारेण निर्गच्छति । नैनं^{१०} स्पृशति । नास्य नाम गृह्णाति ।^{१०}
 नास्य पापं कीर्तयत्यथैतानि पत्याश्च मन्त्रवर्जं । सा स्वायतने
 संविशत्यथ नित्यवृत्तावधिर्वृत्तसूर्य^{११} पुरा^{११} वा नक्षत्राणा-

१ उपपद्येत A only ; all the other Mss. उत्प०.— ०तमभित्यमा० H ; ०तमभिममर्थमा० MLATBV. The Vyākhyā : इहं (read इत्थं) ब्रूहीति ब्रूयात्.

२ सह ins. MLTV ; om. AHRB.

३ ०नान्न व्यवच्छिद्यते A ; ०नान्नैवविच्छि० M ; ०नान्नैववि० V ; ०नान्नैवविच्छि० L ; नान्नैवविच्छि० H ; ०नैवविच्छि० B ; नान्नैवविच्छि० T ; ०नैवविच्छि० R. The Vyākhyā विच्छिद्येत.

४ इत्येनदभिम० A ; इत्येनाभिम० H ; इत्येतेनाभिम० MLTV ; ०नमभिम० RB.

५ यो not in A.

६ HR ins. तं नाभिवादयति.

७ Thus A ; नैष्परीयं H ; नैष्टुरिषं MLATV ; नैरिषं B.

८ Thus all the Mss. R.

९ नैनं MLAHTRB ; नैवं V.

१० Thus B only ; नित्यवृत्तावधि० AR ; नित्यवृत्तावधि० H ; निव्रतम् । अधि० ML ; नित्यव्रतमधि० TV ; cp. Hir. VII. 3 (page 599 of the edition).

११ पुरो MLRHTV ; पुरा AB.

मुदयाद्भूतप्रदो ऽग्नौऽग्नौतिष्ठतः कुरुतः दौक्षित वाचं यच्छ पत्नि
वाचं यच्छेत्युत्तरेणाहवनीयं तिष्ठन्संप्रेष्यत्यथ पूर्वेण द्वारेण निर्गत्य
वत्सार्थं स्तनमेकमवशिष्येतरान्ब्रतं^१ दोहयति^२ । गार्हपत्ये
ऽग्निहोत्रविधिना ब्रतं अपयित्वा सुरक्षितं निदधात्युदितेषु
५ नक्षत्रेषु याः पशूनामिति जपित्वा भूर्भुवः सुवरिति च ब्रतं
कृणुतेति त्रिर्वाचं विमृजत^३ । एष्ट्रीः स्थेति चतस्रो ऽङ्गुलीरुत्सृजति
कनिष्ठिके अनामिके च^४ । ताभिर्यथेष्टं चेष्टते^५ । मध्यरात्रे
ब्रतयत्यपररात्र इत्येके^६ ॥ १२ ॥

अपरेणाहवनीयं ब्रतमभ्याहृत्य ब्रतप्रदाने निःषिच्य ब्रत्य
१० ब्रतय ब्रतमुपेक्षीति दौक्षिताय प्रयच्छति^१ । देवीं धियं मनामह
इत्यप आचम्य ये देवा मनोजाता मनोयुज इति स्थायतने^२
पूर्वतो ब्रतयति^३ । नादौक्षिता दौक्षितं ब्रतयन्तं पश्यन्ति^४ । शिवाः
पौता भवथेति ब्रतयित्वाप आचामत्येवं पुरा नक्षत्राणा-
मस्तमयाद्वाचं यमयति^५ । ब्रतं दोहयत्यस्तमितेषु नक्षत्रेषु वाचं
१५ विमृजते^६ । मध्याह्ने ब्रतयत्यपि वा पुरोदयादादित्यस्य वाचं
यमयति ब्रतं दोहयत्युदित आदित्ये वाचं विमृजते^७ । अपराह्णे
वा ब्रतयति^८ । याग्निहोत्रस्य स्कन्नस्य प्रायश्चित्तिः सा ब्रतस्य^९ ।
यवागू राजन्यस्य ब्रतमामिक्षा वैश्यस्य पयो ब्राह्मणस्य^{१०} ।
दौक्षास्तेतानि^{११} । सर्वेषामुपसत्सु स्तनविभागो^{१२} । यदि पथो न

१ कुरु HB.

२ ब्रतं LATV ; प्रातर MHB.

३ स्थायतने MLTV and the Vyākhyā ; स स्थायतने AHB.

४ Emended ; एवं पुरा नक्षत्राणामस्तमयात्पुरा वाचं यमयति A ; एवं पुन
न पुरा नक्षत्राणामस्तमयाद्वाचं य० H ; एवं पुनरा नक्षत्राणामस्तमयात्पुरा वाचं य०
MLTV ; पुनरानक्षत्राणां स्थाद्वाचं य० B.

५ दौक्षास्तेतानि HB ; दौक्षास्तेतानि MLATV.

स्थाद्राजन्यव्रतेन व्रतयेद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः
सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदित्याह^१ । नाव्रतो भवत्यग्निहोत्रस्था-
विच्छित्यै^२ । पत्न्याश्च वाग्यतायाः प्रतिप्रस्थाता दक्षिणेन द्वारेण
निर्गत्य व्रतं दोहयित्वा व्रतश्रपणागारे श्रपयित्वा सुरक्षितं
निदधात्यथ पत्न्यै स्वायतने प्रयच्छति^३ । सायत्रैव व्रतं तूष्णीं^४
व्रतयति । यदहर्दीक्षयति^५ तस्य रात्रिं जागर्ति^६ । दीक्षितस्य^७
यूपं क्षिन्ति क्रौते वा राजनि^८ । तद्वाख्यातं^९ । समानो यूप
आहवनीयः स्वररग्नौषोमीयसवनीययोरनुबन्ध्यायाश्च^{१०} ॥ १३ ॥

द्वादशरात्रं मृतिं वन्वानः पूषा सन्येति सनौहारान्
प्रहिणोति^१ । चन्द्रमसीत्याद्यैर्यथारूपं हिरण्यादि प्रतिगृह्णीयाद्देवः^{१०}
सविता वसोर्वसुदावेतौतराण्यपरिमिता गावः^४ एकैकं वा^४ ।
तासां नष्टां च वायवे लेत्यनुदिशत्यप्सु मृतां वरुणाय लेति^५ ।
संश्रीणां निर्वर्त्यै लेत्यपि वावसन्नां^६ । विद्युद्धतां मरुद्भ्यस्वेति^७ ।
ज्वरहतां रुद्राय लेति^८ । सेनाभिगृहीतामिन्द्राय^५ त्वा प्रसङ्गन
इत्यविज्ञातव्याधिमृतां यमाय लेति^९ । यानुदिष्टास्त्रधिगता^{१५}
तामनुदिष्टायै देवताया^१ आलभेत दक्षिणाभिर्वा सह दद्याद्यदि

१ See the Brāhmaṇa quoted by Rudradatta on Āp. X. 16. 13.

२ यदहर्दीक्षयति BLATV ; यदहः क्षीयति M ; यदहर्दीक्षितस्य H.

३ दीक्षितस्य H ; दीक्षामध्ये MLATV ; B useless.

४ ? गाव्यैकैकमितराणि H ; भाव एकैकं वा VMLT ; गा एतैक वा A ; भाव्यैकैकमितराणि तासां B.

५ सेनाभिगृही० MLTV ; सेनागृही० AHR ; सेनाहर्गृही० B.

६ यानुदिष्टास्त्रधिगता तामनुदिष्टायै देवताया A ; यानुदिष्टां दधिगतामादिष्टायै देवताया H and R (only ०तामनुदि०) ; यामनुदिष्टास्त्रधिगतां तामनुदिष्ट-देवताया MLTV ; यानुदिष्टादधिगतानामनुदिष्टांत्ये B.

वरया स्वयं प्रयात्यरणीष्वग्नीन् पृथगारोष्य सह प्रयाति ।
 भद्रादभि श्रेय इति तं प्रयान्तमध्वर्युरनुमन्तयते । यजमानो
 १ रणी^१ दक्षिणेन परिश्रित्य व्रतयत्यापः सन्ति चेद्देवीरापः
 इत्यवगाह्याच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनुगेषमिति लोष्टं हस्तेन
 ५ विमृज्या^२ कूलात्सेतुं कुर्वन्निवात्येति । पृथिव्या संभवेत्यतिशिष्टं
 निदधात्यथेमवस्य वर आ पृथिव्या इति प्रयास्यन्^३ देव-
 यजनमध्यवस्यत्यारे शत्रून् कृणुहि सर्ववीर इत्युद्यन्तमादित्यमुप-
 तिष्ठते । ॥ १४ ॥

दौक्षान्ते सोमक्रयार्थमुपरवदेशे प्रतिप्रस्थाता राजानं
 १० नीत्वा रोहिते चर्मण्यानडुहे न्युष्य सोमविक्रयिन्सोमं शोधयेति
 संप्रेष्यति । कौत्सः शूद्रो वा विक्रीयी तं^४ संशोध्योपास्ते । अथ
 प्रायणीयमदित्यै पयसि चरुं निर्वपति । प्रायणीयाद्योदवसानौ-
 याया इष्टिपशुबन्धेष्वन्वाधानव्रतोपायनजागरणारण्याशनपत्नी-
 संनहनब्रह्मवरणानि न विद्यन्ते । कपालानां स्थाने स्थालौ
 १५ भवत्यननूयाजः प्रायणीयो भवत्यप्रयाज उदयनीय । आज्यग्रहण-
 काले जुक्तां चतुर्गृह्णाति चतुरूपमृति समानयनार्थमुदयनीये
 न जुक्तां गृह्णात्युपमृति चतुरनूयाजार्थं । षड्भोजं प्रायणीयं

१ रणी^१ HRB ; रणि LV ; रणि MA.

२ ? अपस्तुन्ति चेत् MLTV ; अपोजगाहसं A ; अपभौतिगाहं H ; अपो-
 भौतिगाहं R.

३ Thus TV ; विमृज्य MLAHRB.

४ प्रयास्यं (प्रास्यं) ins. AHRB, not MLTV. I doubt whether
 it belongs to the text.

५ विक्रय्येतनं A ; विक्रयेण H ; विक्रयेन R ; विक्रयीतं T ; विक्रयीत
 MLV ; विक्रयेन B. The reading विक्रयेन would equally be possible.

१४६ वैखानससूत्रे २३, १५-१६ (०श्रौतसूत्रे १२, १५-१६)

चरुमासादयति^१ व्याख्यातावाज्यभागावाज्येन देवताश्वतसो
यजति^१ ॥ १५ ॥

पूर्वार्धे पथ्यां स्वस्तिमग्निं दक्षिणार्धे उपरार्धे सोममुत्तरार्धे
सवितारं मध्ये ऽदितिं यजेद्ददितिमिद्धा मरुतो यद्ध वो दिव
इति मारुतीमृचमन्वाह^१ शम्भ्वन्तः प्रायणीयः संतिष्ठते^१
स्थालीं सक्षामकाषामेतन्मेक्षणमेतद्वर्हिरेतं वेदमुदयनीयाय
सुरक्षितं निदधाति^१ ध्रौवमाज्यं धारयति^१ तस्माज्जुक्तामष्टौ
चतुरो वा गृहीत्वा दर्भनाद्या हिरण्यं निष्ठक्यं प्रगथ्य जुक्ता-
मवदधातीयं ते शुक्र तनूरिति^१ तदाज्यं जूरसि घृता
मनसेत्याहवनीये ऽन्वारब्धे यजमाने निरूढपशुबन्धनक्षणां^१
पिङ्गलाक्षौमेकहायनीं^२ सोमक्रयणीमौचमाणो जुहोत्यपरं चतु-
र्गृहीतं गृहीत्वा शुक्रमसीति हिरण्यं घृतादुद्धृत्य सुरक्षितं
निदधाति चतुर्गृहीतं च^१ वैश्वदेवः हविरित्याज्यमभिमन्त्र्य
सूर्यस्य चक्षुररुहमिति सहिरण्येन पाणिनादित्यमुपतिष्ठते^१
ऽग्रेण शालां प्रत्यङ्मुखीमवस्थाप्य सोमक्रयणीं चिदसि मनासीति^१
संशस्ति^१ मित्रस्त्वा पदि बध्नात्विति दक्षिणे पूर्वपादे बद्ध्वा
पूषाध्वन इति यत्र सोमस्तत्र गमयति^१ दक्षिणेन पदा
वस्वसि रुद्रासीत्याद्यैर्दक्षिणानि षट् पदान्यनुनिक्रामत्येकमिषे^४
विष्णुस्त्वान्वेतित्येतैर्निक्रम्यमाणेषु^४ यजमानो ऽनुवर्तयति^५

१ यजति MLTV ; यजतीति AHRB.

२ Thus (and cp. XII. 20, end) TV ; ०बन्ध० om. the other Mss.

३ पिङ्गलाक्षौ० TVML.

४ ०निक्रामति TVB and the Vyākhyā ; ०निष्क्रा० (and निष्क्र०) the other Mss.

५ Thus HR, अनुवर्त्य the Vyākhyā ; ०नुमन्वयते the other Mss.

सखाय इति सप्तमं पदमभिमन्तयते । ऽध्वर्युर्हस्यतिस्त्वा सुम्ने
रण्वलिति सप्तमं पदमभिगृह्णाति । तद्धिरण्यं तस्मिन्निधाय
परिस्तीर्य पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्नाजिघमौति तच्चतुर्गृहीतमभि-
जुहोति । ॥ १६ ॥

५ हिरण्यमपोद्धृत्य परिलिखितं रक्षः परिलिखिता अरातय
इति स्फ्येन^१ दक्षिणं^२ पदं त्रिः परिलिखति यावद्वृतान्वक्तमथ
स्फ्येनोपसंग्राहं पदं स्थाव्यामस्मे राय इति समोष्य^३ त्वे राय
इति यजमानाय प्रयच्छति । तोते^४ राय इति यजमानः पत्न्यै ।
सं देवि देव्योर्वश्या पश्यस्वेति पत्नीं सोमक्रयणा समीचयति ।
१० त्वष्टीमती ते सपेयेति यजमानं पत्न्या । माह^५ रायस्योषेण
वियोषमिति सोमक्रयणीं यजमानो ऽभिमन्तयते । तद्धिरण्यं
प्रक्षाल्यानामिकायां^६ बध्नात्याप्यायनाभिषवांश्चदाभ्यर्थं च^७ ।
यतः पदगर्तं^८ तदुन्नम्य पृथिवीमित्यङ्गिरूपनिनीय सोमक्रयणी-

१ Thus MLTV ; ०गृहीतेनाभिजु० A ; ०गृहीतानभिजु० BH.

२ These two words om. H. Instead of दक्षिणं the Vyākhyā :
प्रदक्षिणं. This probably is right, cp. Āp. X. 23. 2.

३ Thus MLTV and the Vyākhyā and A, where originally
was a gape ; राय इयावतनूनं संवति H ; राय इति यावन्नूनं (?) संपवति ;
यावत् सूतं संवपति B. In A later on, is added on the margin :
यावन्नूनं संवपति. This points to a reading यावत् तूतं संवपति, cp.
Āp. I. c. 3.

४ Thus TV ; तेते the Vyākhyā ; त्वोते MHB ; A (sec. h.) तो... ;
ततो L.

५ Thus BMLATV ; आवध्नाति HR.

६ Thus TV ; आप्यायनाभिषणंश्चदाभ्यर्थं च ML ; आप्यायनाभिषज्श्चदाभ्य
.. A ; आप्यायनाभिषाणंश्चदाभ्येषु चैतत् H ; आप्यायनाभिषवांश्चदाभ्येषु चैतत् B.

७ Thus TV and Vy. ; यतदगर्तं ML ; चैतत्पादपटमोन्नं भय H ; A.
incomplete ; चैदं पादवगमात्रं भय B.

मुत्सृजति । पत्नी पदं सुरचितं निदधात्यथ सूर्यस्य चक्षुररुह-
मित्यादित्यमुपतिष्ठते । सोमविक्रयिणं शुद्धस्ते^१ सोम इति
पृच्छति । शुद्ध^२ इतीतरः प्रत्याहैष ते गायत्रो भाग इत्ये-
तैर्विचितं राजानमुपतिष्ठते । तच्चर्मण उत्तरार्धं क्षौमं वासो
दिगुणं प्राचीनदशमास्तौर्याशुना^३ ते अशुः पृच्यतामिति ५
राजानं सहिरण्येन पाणिनाभिमृश्याभि त्वं देवः सवितार-
मित्यतिच्छन्दसर्चा स्त्रीर्णे क्षौमे मिमीते कनिष्ठायैकैकाङ्गुल्या
साङ्गुष्ठया प्रसारितयांशून् समुपगृह्य^४ मिमीते । न कनिष्ठया
पञ्चमं । कनिष्ठयैव दशमं । पञ्चकृत्वो यजुषा मिमीते पञ्चकृत्व-
स्त्वणीमेवं द्विस्त्रिरपरिमितकृत्वो वा । ॥ १७ ॥ १०

अवशिष्टं राजानं प्रजाभ्यस्वेत्युपसमृह्य वाससो ऽन्ता-
न्समुच्चित्य दिगुणेनोष्णीषेण प्राणाय त्वेति प्रदक्षिणमुपनहति ।
व्यानाय त्वेत्यनुगृह्यति^५ । प्रजास्वमनु प्राणिहि प्रजास्वामनु
प्राणन्त्विति राजानं यजमानमवेक्ष्यत्येनं चर्मणि निदधाति ।
देव सूर्य सोमं क्रेष्याम इत्यादित्यमुपतिष्ठते सोमविक्रयी च १५
राजानं चर्मण आदत्ते । सोमविक्रयिन् क्रय्यस्ते^६ सोमो राजेति
सोमविक्रयिणं पृच्छति । क्रय्य^६ इतीतरः प्रत्याह । सोमं ते

१ शुद्धस्ते A and the Vyākhyā; राद्धस्ते MLHTRBV. — The Vyākhyā has : सोमा, pointing to सोमा३.

२ Thus the Vy. only ; शुद्धिः the Mss.

३ Thus H ; प्राचीनोपरिदशः the other Mss.

४ उपसंगृह्य the Vyākhyā.

५ अनुगृह्यति M ; अनुगृह्यति L ; अनुगृह्यति ABHR ; अनुगृह्यति T ; अनुगृह्यति V.

६ कार्यस् and कार्य H (as Maitr. Samh.) ; कार्यस् (first time) also B.

क्रीणामीत्युक्त्वा गोर्महिमा महानिति^१ मन्वानः कलया ते
क्रीणानि कुष्ठया ते क्रीणानि शफेन ते क्रीणानि पदा ते
क्रीणानीति प्रत्येकं तिस्रः^२ पणते^३ । स्वयं गोस्त्रीन्यादान्यणितान्^४
प्रतिषिध्य^५ गवा ते क्रीणानीति गाभेव पणते^६ । भूयो वा अतः^७
४. सोमो राजार्हतीत्या संख्यासंपदः^८ सोमविक्रयी प्रत्याह^९ । भूय
एवातः सोमो राजार्हतीत्यध्वर्युः प्रतिनन्द्य शुक्रं ते शुक्लेण
क्रीणामीति हिरण्यं^{१०} पणते^{११} । विक्रय्येतदादत्ते^{१२} । तपसस्तनू-
रसौत्यजां^{१३} । वाससा ते क्रीणानीति वासश्चतुर्भिः संख्यां
संपादयति ॥ १८ ॥

१० द्वादशशतदक्षिणस्य क्रतोर्दशभिर्वा^१ । तदा सप्त गावो हिरण्यं
वासो ऽजा च दश भवन्ति^२ । भूयसा वै^३ कयैकविंशतिदक्षिणस्य
तिसृभिः षष्टिदक्षिणस्योक्तसंख्यां संपाद्य संयत्ते^४ गोरस्मे चन्द्रा-
णौति सोमविक्रयिणो हिरण्यं प्रत्यादाय यजमानाय प्रयच्छत्यस्मे
त बन्धुरिति शुक्तामूर्णास्तुकां च^५ । तथा यजमानो दशापवित्रस्य

१ ? महांसु गोर्महिमहिमेति HB ; गोर्महिमेति A ; गोर्महिमानं हानिति ML ; गोर्महिमा महानिति TV and the Vyākhyā.

२ त्रिभिः TVB. (preferable ? cp. Āp. X. 25. 8.)

३ पदान् AB ; पादान् H ; पदादीन् MLTV.

४ Thus TV ; पणितान् प्रतिषिध्य H ; पणितान् प्रतिषिध्य MB ; पणितान् प्रतिषिध्य L ; प्रणितान् प्रतिषिध्य A.

५ Emended ; वातः MLATBV ; च भूयोवातः H.

६ Thus BHTV ; ०तौत्यासंख्यसुपदः A ; ०तौत्याख्यां सपदः M ; ०तौत्याख्या-संपदिः L.

७ हिरण्यं H ; सहिरण्यं MLATBV.

८ Thus TV ; विक्रय्येतदादत्ते A ; विक्रय्येतदादत्ते H ; क्रय्येतदादत्ते ML.

९ Thus T ; संयत्ते MLAH and Vyākhyā ; संयत्ते B ; विक्रय्य-तदादत्ते B.

नाभिं करोती^१दमहः सर्पाणां दन्दशूकानां ग्रीवा उपग्रथा-
 मीति कृष्णामूर्णसुकामुपग्रन्थाति^१ सोमविक्रयिणि तम इति
 तथा जलेन सोमविक्रयिणं ललाटे विध्यति^१ स्वान भ्राजाङ्गार
 इत्यान्तादनुवाकस्य सोमक्रयणाननुदिशति^१ मित्रो न एहि
 सुमित्रधा इति राजानं सोमविक्रयिणो ऽपादत्त इन्द्रस्योर- ५
 माविशेति^१ यजमानस्य दक्षिण ऊरावासादयत्यैनं यजमानः
 प्रत्यपोर्णुते वयः सुपर्णा इत्यभ्युक्षितमुष्णीषं परिकर्मिणे प्रयच्छति^१
 मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा प्रयच्छाम्यवक्रो ऽविधुरो^२
 भूयासमिति मैत्रावरुणाय दीक्षितदण्डं प्रयच्छति^१ रुद्रस्त्वावर्तय-
 त्विति सोमक्रयणीं प्रदक्षिणमावर्त्यान्यथा गवा निष्क्रीय गोष्ठे १०
 यजमानस्योत्सृजत्यथ यजमानो राजानं हस्ताभ्यामुपादाय शीर्ष्णि
 क्लोदायुषेत्युत्तिष्ठति^१ प्रागौषं सोमवाहनमनो दक्षिणत उपस्थितं
 भवत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्यभिप्रव्रजति^१ तस्य नीडे ऽध्वर्युरदित्याः
 सदो ऽसीति प्राचीनग्रीवं कृष्णाजिनमुत्तरलोमोपस्तृणात्यदित्याः
 सद आसीदेति कृष्णाजिने राजानमासादयत्यस्तभ्राद्वामृषभ १५
 इत्येनमुपतिष्ठते^१ वनेषु व्यन्तरिक्षं ततानेति वाससा परितनोति^१
 सौर्यर्चा पुरस्तात्कृष्णाजिनं प्रत्यानह्यत्युदुत्यं जातवेदसमित्यूध्व-
 ग्रीवं वह्निर्विशसनं^१ धूरसीति धुरावभिमृश्य वारुणमसीति
 शकटमाखिद्य वरुणस्त्वोत्तभ्रात्वित्युपस्तभ्य वरुणस्य स्कम्भनमसीति
 शम्यां प्रतिमुच्योस्तावेतं धूर्षाहावित्युन्नीयमानौ सोमवाहना- २०
 वन्वीक्षते^३ ॥ १६ ॥

१ Thus MLHTVB ; ०दत्ते तमिन्द्र० A.

२ Cp. X. 11 (page 110, line 15).

३ Thus AHTBV ; ०वाहनान्वीक्षते ML.

- वरुणस्य स्क्मभनमसीति तयोर्दक्षिणं प्रथमं युनक्ति । वरुणस्य स्क्मभसर्जनमसीति शम्यामवगूह्य प्रत्यस्तो वरुणस्य पाश इति योक्तपाशं प्रत्यस्यत्येतयैवावृतोत्तरमनद्वाहं युनक्ति । पलाशशाखे विभ्रदन्तरेणेषे सुब्रह्मण्य उपसर्पत्यध्वर्युरीषां दक्षिणामन्वारभ्य
५. सोमाय क्रीताय प्रोह्यमाणायानुब्रूहि ब्रह्मन्वाचं यच्छ सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाकुर्येति संप्रेष्यत्यो भूः सासि सुब्रह्मण्ये तस्यास्ते पृथिवी पाद इति सुब्रह्मण्यासु सर्वासु यजमानः सुब्रह्मण्यमन्वारभ्याहता-माहतां जपत्यध्वर्युयजमानो प्रथमायां त्रिरुक्तायां प्रच्यवस्व भुवस्यत इति राजानं प्रच्यावयतः । सर्वे प्राञ्चो ऽभिभूयाथ^१
१०. प्रदक्षिणं परिचरन्ति । श्येनो भूत्वा परापतेति राजानमध्वर्युरभि-मन्त्रयते । यजमानस्य स्वस्ययन्यसीति दक्षिणेनोत्तरेण वाध्वर्यु-र्यजमानश्चाञ्जसा राजानमुपसंक्रामतो । ऽग्रेण शालां तिष्ठन् राज्ञे प्रोह्यमाणायोपदां मन्वानो^२ ऽजेनाग्नीषोमीयेण कर्णगृहीतेन नमो मित्रस्येति राजानं यजमानः प्रतीक्षते । स कृष्णसारङ्गो
- १५ लोहितसारङ्गो वा निरूढपशुबन्धलक्षणः श्मश्रुलः^३ स्थूलः पीवा^४ । ॥ २० ॥

ओह्यमाने राजन्यग्रेण शालामासन्दीमध्वर्यव उहृल्लन्यौ^५-दुम्बरी नाभिदघ्नपादारत्निमात्रशीर्षणानूच्या मोञ्जविवाना^६ भवत्यथाग्नीन्प्रज्वलयन्ति । तदनः सोमवाहनमग्रेण प्राग्वंशमुद-

१ Thus RMLTV ; ०भिभूयाथ A ; रुभयाथ B ; विभूयाथ H ; अभिप्रयाथ the Vyākhyā.

२ ? ०पदां मन्वानो MLTV ; पादान्मन्वानो A ; ०पादानान्मन्वानो H ; ०पादानान्मन्वानो B ; ०पादानान् मन्वानो B.

३ श्मश्रुल MLA ; श्मश्रुलः HB ; ०लः TV.

४ Emended ; पीवान् MLAHTV ; पीलन् B.

५ Thus VT and the Vyākhyā ; ०विधाना the other Mss.

गौषमवस्थाप्य वारुणमसौत्युत्विदति^१ वरुणस्त्वोत्तन्नात्विद्युप-
स्तन्नाति^१ दक्षिणमनद्वाहं विमुञ्चति^१ वारुणमसौति योक्तं
परिकर्षति^१ वरुणस्य स्कन्धसर्जनमसौति शम्यां प्रवृत्त्युन्मुक्तो
वरुणस्य पाश इति योक्तपाशं विमुञ्चत्येवमुत्तरमनद्वाहं विमुञ्च-
त्यविमुक्तो वा स भवत्यथातिथ्यायां सप्तदश सामिधेन्य^१ इक्षु-
गलाके विधृती^१ कार्ग्यमयान्यरिधीनिध उपसंनह्यत्याश्ववालं
प्रस्तरं बर्हिषि^१ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपद्याग्ने-
रातिथ्यमसौत्येतैः प्रतिमन्त्रं जुष्टं निर्वपामीत्येतैः पञ्चकृत्वो^१
वैष्णवं नवकपालमातिथ्यं पत्न्यान्वारब्धो निर्वपति^१ हविष्कृता
वाच विष्टज्योत्तरमनद्वाहं विमुञ्चति^१ वारुणमसौति यजमानो^१
वासो ऽपादाय या ते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा
परिभूरस्तु यज्ञमिति नीडाद्राजानमादत्त^१ उर्वन्तरिक्षमन्वि-
हीति प्रव्रजति^१ प्रतिप्रस्थातासन्दीमादाय पूर्वण^१ द्वारेण^१
शालां प्रविश्यायेणाहवनीयं पर्याहृत्य^१ वरुणस्यर्तसदन्यसौति
दक्षिणेनाहवनीयमासन्दीं निदधाति^१ ॥ २१ ॥

१५

तस्यां कृष्णाजिनमदित्याः सदो ऽसौति तथास्तृणात्यदित्याः
सद आसौदेति कृष्णाजिने राजानमासादयति^१ वरुणो ऽसि
धृतव्रतो वारुणमसौति राजानमुपतिष्ठते^१ वारुणमसौति
वाससा पर्यानह्यति^१ तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमान इति
वारुण्यर्चा सर्वत्र राजानं परिचरत्यग्निं राजानं चान्तरेण मा^१
संचारिष्टेति संप्रेष्यत्यत्राप्यस्मै पायसमन्नमर्थं लाजानपूपांश्चोप-

१ पूर्वद्वारेण MLTV.

२ Thus AHB ; परिहृत्य MLTV.

३ पर्यानह्यति BH ; परिर्यानह्यति A ; परिणह्यति MLTV.

हरन्त्यथावहननादि^१ कर्म प्रतिपद्यते^१ अपणकाले सह पुरो-
डाग्नेन मदन्तीरधिश्रयति^२ चतुर्गृहीतान्याज्यानि गृह्णाति^३
चतुर्होत्रातिथ्यमासादयत्यत्र संभारयजूंषि व्याचष्टे^४ पशु-
वन्निर्मन्थ्येन^५ चरति^५ वेदं निधाय सामिधेनीभ्यः संप्रेष्यति^६
५ पञ्च प्रयाजान्यजति^७ सर्वमौपमृतं चतुर्थे जुह्वां समानयत्युपांशु
चरति^८ विष्णवे ऽनुब्रूहीति^८ विष्णुं यजेतौडान्तातिथ्या^९
ध्रौवाज्यमाप्याय्यान्तर्वेदि चमसं निधाय तस्मिंस्तानूनघ्नमापतये
त्वा गृह्णामीति पञ्चभिः प्रतिमन्त्रं पञ्चावत्तमभिगृह्णाति^{१०}
तद्दक्षिणश्रोण्यां निधायानाष्टष्टमसीति सर्वं ऋत्विजो यजमानश्च
१० समवमृष्टश्चानु मे दीक्षामिति यजमानं वाचयति^{११} ॥ २२ ॥

यावन्त ऋत्विजस्तेषूपहवमिष्टा तैरुपहृतः प्रजापतौ त्वा
मनसि जुहोमीति यजमान एव समवमृष्टं त्रिरवजिघ्रति^{१२}
तस्मिन्नपो निनीयोत्तरतः सिञ्चत्यथाग्नीन्मदन्त्यापा^{१३} इत्यध्वर्युः
पृच्छतीदं मदन्ति देवीरमृता ऋतावृध इत्याग्नीध्रः प्रत्याह^{१४}
१५ ताभिराद्रवेति संप्रेष्यति^{१५} तेनाहताभिर्मदन्तीभिः पाणीन्
प्रक्षाल्य तानूनघ्निणो हिरण्यपाणयो राजानं विस्त्रस्थांशुरांशुस्ते
देव सोमाप्यायतामित्याप्याययन्त्याप्यायय सखीनित्यध्वर्युर्यज-

१ Thus TV ; ०थावनादि L ; ०थावमाननादि M ; ०थावाचनादिकं MB ;
०थावाचनादिकं H.

२ ०श्रयति BMLTV ; ०श्रयति AHR.

३ Thus MLTV ; ०निमथ्येन AHRB.

४ Thus AHRB ; चरन्ति MLTV.

५ ०ब्रूहि LTV ; ०ब्रूहीति MAHRB.

६ The sign of pluti not in the Mss.

२५४ वैखानससूत्रे २३, २३-२४ (०श्रौतसूत्रे १२, २३-२४)

मानमपि वाचयति^१ । दक्षिणार्धं वेद्याः^२ प्रस्तरं निधायोत्ताना-
न्दक्षिणान्याणीन् कृत्वा सव्यान्नीच एष्टा रायः प्रेषे भगायेति
निष्कृवते । यजमानमवान्तरदीक्षामुपनयत्यग्ने व्रतपते त्वमित्या-
हवनीयमुपस्थापयति । ॥ २३ ॥

यजमानो गाढतरं मेखलां समायच्छते गाढतरं सुष्टी^३
कुरुते । पनौ तु योक्तां । तप्तव्रतो भवति । मदन्तौभिर्मार्जयते ।
पूर्वव्रतमुत्सृजति । या ते अग्ने रुद्रिया तनूरित्येतेनातो ऽधि
व्रतयति । दैक्षमेतदहर्व्रतपरिमाणं भवत्यौपसदो ऽत ऊर्ध्वं व्रत-
संकल्पस्तिष्ठ उपसदो भवन्ति षड् द्वादश चतुर्विंशतिर्वा ।
चर्तुःस्तनमेतां रात्रिं व्रतं भवति त्रिस्तनं मध्यमे ऽहनि द्विस्तनं^४
रात्रावेकस्तनमुत्तमे ऽहोरात्र । आराग्रामवान्तरदीक्षामुपेयादिति
ब्राह्मणोक्तानि^५ काम्यानि व्रतपरिमाणानि । तेषां यथाकाममथ
प्रवर्ग्येण चरन्ति चरन्ति । ॥ २४ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे द्वादशः प्रश्नः ॥

१ ०पिवाच० the Mss. ; read probably ०तिवाच०.

२ वेद्यः AB ; वेद्यैः R ; वेद्या LTV ; विद्या M ; missing in H.

३ Thus TVH and the Vyākhyā ; सुष्टिं MLARB.

४ Cp. Ts. VI. 2. 3. 5.

प्रवर्ग्येण चरिष्यन्मावास्यायां पौर्णमास्यां शुक्लपक्षे पुण्ये
 ऽहनि वा^१ संभाराहर्तुर्नमो^२ वाच इत्यनुवाकेन शान्तिं कृत्वा
 वैकङ्कतीं खादिरौ वैणवीं वा समिधमाधाय^३ युञ्जते मन
 इति चतुर्गृहीतं जुहोति^४ न दौक्षितस्य जुञ्जयात्^५ काण्टकी-
 ५ भवेतया समिधमादध्यादेतां वा जपेद्देवस्य त्वेति खादिरौ-
 मौदुम्बरीं वैकङ्कतीं वैणवीं वा व्यायाममात्रीमरन्निमात्रीं
 वा कल्माषीमुभयतः क्षूणमग्निमादायाभिरसि नारिरसीत्यभि-
 मन्व्योत्यायोत्तिष्ठ ब्रह्मणस्यत इति ब्रह्माणमामन्त्रयते^६ ब्रह्मोपो-
 त्तिष्ठत्युभावुपप्रयन्वित्युत्तरमर्धर्चं जपत^७ आददते^८ कृष्णाजिनं^९
 १० यतः कुतश्चिन्मृदं खनिवाहरन्ति तत्र प्रैतु ब्रह्मणस्यतिरित्यश्व-
 प्रथमाः प्राञ्चो यन्त्यपि वाचैते संभाराः परिश्रिते^{१०} भवन्ति^{११}
 पुरस्तादाहवनीयान्मृत्वनः^{१२} पूर्वः पूर्व उत्तरोत्तरो^{१३} भवत्युत्तरेण
 मृत्वनं प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोप-
 स्तृणाति^{१४} देवी द्यावापृथिवी इति द्यावापृथिवी उपस्थाय
 १५ ऋध्यासमद्येत्यभिया मृत्वने प्रहृत्य मखस्य शिर इत्यपादाय^{१५}
 मखाय त्वेति हत्वा मखस्य त्वा श्रौर्ण इति कृष्णाजिने निवप-
 त्वेवं द्वितीयं तृतीयं च हत्वा निवपति^{१६} तृणीं चतुर्थमपरि-

१ HBAMLR om. वा, given by TV; पुण्यपक्षे वा the Vyākhyā.

२ ? संभारानाहर्तुं व० MLTV; संभाराहर्तुर्नमो AB; संभाराहर्तुं HR.

३ आददते MLATV; आददे B; आदत्ते HR. The Vyākhyā points to plural.

४ परिश्रिता MLATV; परिश्रितो HRB; परिश्रिते देशे the Vyākhyā.

५ Thus MLTAV; पुरस्तादाहवनीयं नृ० BH; ०नीय नृ० R.

६ Thus MLATV; उत्तरो H; पूर्वमुत्तरो RB.

७ Thus HTV; ०त्यादाय MAB; ०त्युपादाय L.

मितं^१ वा यावत्यो मृदः प्रवर्ग्यपात्रेभ्यः^२ आप्ताः^३ स्युः^४ प्राय-
श्चित्ताय परिशिनिष्टि शेषमेवमितरेषां संभाराणाम्^५ ॥ १ ॥

इयत्यग्र आसीरिति वराहविहृतमुपतिष्ठते^६ देवीर्वस्रौरिति
वल्मीकवपामिन्द्रस्यौजो ऽसीति प्रतिकानग्निजा^७ असि प्रजापते
रेत इत्यजलोमसंसृष्टानि कृष्णाजिनलोमानि पृथगुपस्थाथ
प्रहृत्योपगृह्य^८ कृष्णाजिने निवपति^९ पञ्च संभारानायुर्धेहि^{१०}
प्राणं धेहीत्यश्वेनावघ्राय मधु त्वा मधुला करोत्विति न्युप्तेषु
संभारेष्वेकामजां पुंवत्सामभितो दोग्धृत्विजः सर्वे प्रवर्ग्यमाददत
उत्तरेण विहारं परिश्रित उद्धृत्यावोच्य सिकता न्युष्य तान्नि-
दधति^{११} गार्हपत्ये मदन्तौः पूर्वमधिश्रित्य^{१२} मधु त्वा मधुला^{१३}
करोत्विति ताभिरेनमुपसृजति^{१४} ॥ २ ॥

यान्यथन्यान्युखासंसर्जनान्यर्मकलालानि^{१५} शर्करावाञ्जन-
पिष्टादीनि^{१६} दृढार्थ^{१७} तैश्चोपसृजत्यस्मिन्प्रवर्गे यत्किञ्चोदककृत्यं

१ मितं BAHB; मितं MLTV.

२ पात्रेभ्य आप्ता H; पात्रेभ्य आप्ताः MLATRB; भ्यः चाप्ताः V.

३ प्रतिका० MLAHTRV and the Vyākhyā; with ०ति० B first hand, ०तौ० second hand.

४ ? ०पगृह्य MLATV; ०गृह्य H; ०गृह्य RB.

५ पञ्चसंभारान् VHTR and the Vyākhyā; पञ्चसंभारान् A; पञ्च-
संभाराणाम् MB; पञ्चभान् or पञ्चभान् L.

६ ०दधति VMLT and the Vyākhyā; ०दधाति AHRB.

७ मदन्तौः पूर्वमधिश्रिता MLTV; पयोधिश्रित्य AHRB.

८ ताभिरेनमुप० L; ताभिस्त्रिभिरेनमु० M; मदन्तौभिरेनमु० ABHR;
ताभिस्त्रिभिरेनमुप० T; ताभिर्मदन्तौभिरेनमुप० the Vyākhyā.

९ Thus MLTV; ये चाप्यन्ये उ० HR; येवाप्यन्य उ० A; योवाप्यन्ये B.

१० Thus LATV; ०सर्जनाश्लकपालानि M; ०सर्जना अश्लकपालानि HB.

११ Thus MLTV; ०पिष्टादि दृढार्थासौख्यो० A; पिष्टार्थासौख्यो० H.

तथाधिश्रित्य^१ मदन्तीभिः क्रियते^२ नैनं स्त्री प्रेक्षते न शूद्रो^३
 न पात्राणि कुर्वन्नभिप्राण्यादपहाय मुखमनभिप्राणन्वेणुना
 करोति^४ न प्रवर्ग्यं चादित्यं चान्तरा व्यव्याद्यत्र क च प्रवर्ग्यं
 प्रक्रान्त आदित्यो ऽस्तमियात्तद्विरम्य^५ तच्छिष्टं श्वो भूते समा-
 ५ पयति^६ ता मृदः संप्रकुच्य^७ मखस्य शिरो ऽसौति पिण्डं कृत्वा-
 ङ्गुष्ठाभ्यां यथार्थाभ्यामङ्गुलीभ्यां^८ च यज्ञस्य पदे स्थ इति निगृह्य
 तत्तिधावच्छिद्य त्रीन्पिण्डान् कृत्वा गायत्रो ऽसौति प्रथमं कर्त्तुं
 प्रयच्छति त्रैष्टुभो ऽसौति द्वितीयं जागतो ऽसौति तृतीयं च^९
 गायत्रेण त्वा कन्दसा करोमौति त्रिभिश्चन्द्रोभिस्तौन्महा-
 १० वीरान्वायव्यप्रकारांस्तुद्धीन्यच्चोद्धीनपरिमितोद्धीन्वा^{१०} प्रादेश-
 माचानूर्ध्वसानूनासेचनवदुपरिभागान्मध्ये संनतान् करोति^{११}
 मखस्य रास्त्रासीत्युपबिलं रास्त्रां कृत्वादितिस्ते बिलं गृह्णात्विति
 वेणुपर्वणा बिलं करोति ॥ ३ ॥

यावता बिलेन देवताय सौविष्टकृतायाग्निहोत्राय भक्षेभ्यो
 १५ ऽलं मन्यते^{१२} तानुत्तरतः सिकतासु प्रतिष्ठाप्य सूर्यस्य हरसा
 आयेत्यातपेन^{१३} प्रत्येकमभितपति^{१४} मखो ऽसौत्यनुवीक्षते^{१५}
 तूष्णीमितराण्यासेचनवन्ति^{१६} हस्त्योष्ठ्यास्ये द्वे दोग्ध्रे मृदैतया

१ तथाधि० LHRB; तदाधि० MATV.

२ Thus MTV; तद्विरम्यतमिष्टं L; तद्विरम्यतमिष्टं A; यमेव्युत्तुष्टिं H.

३ Thus MLATV; संप्रक्र...H; संप्रकुच्य(?) R; संप्रकाश्य B; these readings point to संप्रक्रिय.

४ Thus MLTV and the Vyākhyā; ङ्गुष्ठाभ्यां यथार्थाभ्यामङ्गुली० A;
 ०ङ्गुष्ठाभ्यां यथार्थाभ्यामिष्टतराङ्गुली० HR; यथार्थाभ्यामितराङ्गुलिश्च B.

५ महावीरान् given by HR; it cannot be missed.

६ ०तपे ML and Vyākhyā; ०तपि TV; ०तपेन the other Mss.

करोति यथा सुगदण्डैवं^१ वर्षीय आध्वर्यवं दोग्धं प्रतिप्रस्थाना-
 दाज्यस्थालीं^२ दधिस्थालीं^३ द्वे परिमण्डले रौहिणकपाले^४ । यदि
 क्रतुः साग्निचित्यो घर्मेष्टकां कुलायिनीं^५ च^६ । शिष्टया मृदा
 प्रलिप्य तान्युपवातयत्युपवातेषु स्रक्षणीकरणैः स्रक्षणीकुर्वन्ति^७ ।
 गार्हपत्ये वृषाश्चग्रहदादीन्प्रदीप्य वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीति प्रथमं^८ ।
 महावीरं शफाभ्यां गृहौत्वान्तर्वहिर्धूपयत्येवमितरौ^९ । तूष्णी-
 मितराण्यतः प्रभृति शफाभ्यामेव^{१०} महावीरानादद्यात्^{११} ॥ ४ ॥

गार्हपत्यस्य पुरस्तादवटं खनति^{१२} । तस्मिन् लोहितपचना-
 त्संभारानवकीर्य^{१३} देव पुरश्चर सध्यासं लेति महावीरान् क्रमेण
 प्राचो वोदीचो वोपावहरति^{१४} । पुरस्ताद्दोग्धे ऽपरस्ताद्रौहिणकपाले^{१५} ।
 चाज्यदधिस्थाल्या उपरिष्ठान्निधाय^{१६} तैः पचनैः संप्रच्छाद्य
 मृदावलिम्पति^{१७} । प्रतिदिशमुपोषणाय चतुरङ्गुलं विशिनष्टि^{१८} ।
 गार्हपत्ये मुञ्जप्रलवानादीष्वर्चिषे त्वेत्याद्यैः प्रतिमन्त्रं प्रतिदिश-
 मुपोषत्यपि वा सर्वैः सर्वतस्तान्यहनि रात्रौ वा पचन्ते^{१९} । यदि
 सायमुपोषति प्रातरुपैति यदि प्रातः सायमभीमं महिनेति^{२०} ।
 मैत्रीभ्यां पच्यमानान्युपचरति^{२१} । पक्षेषु सिद्धौ लेति धृष्टी आदाय
 ताभ्यामङ्गारानपोहति^{२२} । देवस्त्वा सवितोदपलिति प्रथमं महावीरं

१ Thus TV (and cp. Āp. XV. 3. 10) ; सुगदण्डैवं MLAB ; सुदण्डैवं HR.

२ दधिस्थालीं om. L.

३ Thus MLTV ; एवं AHB.

४ Thus the Vyākhyā ; ०पचनात्संभारा० the Mss., only B : ०पचनान्त्सं०.

५ Read ०दोग्धे अपर० ?

६ Thus MLTV (०स्थाल्या must be dual) ; चाज्यस्थाल्योपरि० HB ; चाज्यदधिस्थाल्यादपरि० A ; cp. khaṇḍa 6.

शफाभ्यामुदासयत्युपयमानः पृथिव्यामाशा दिश आष्टेत्युत्तरतः
सिकतासु प्रतिष्ठापयत्येवमितरौ^१ तूष्णीमितराणि^१ सूर्यस्य त्वा
चक्षुषान्वीक्ष इत्यनुवीक्षते^१ ॥ ५ ॥

ब्राह्मणस्यैतानीदमहममुमासुधायणं ब्रह्मवर्चसेन पर्यहामीति
५ सिकताभिः प्रदक्षिणं पर्यहति^१ विशा पर्यहामीति संनमति
राजन्यस्य^१ पशुभिरिति वैश्वस्यैकैकं महावीरं शफाभ्यां गृहीत्वा
सते^१ ऽवधाय गायत्रेण त्वा कन्दसाच्छृण्वीत्येतैस्त्रिभिः प्रति-
मन्त्रं प्रभूतेनाजापयसाच्छृण्वत्यन्तरतो बाह्यतश्च^१ स्वाच्छृण्वं गोपय-
साभिविध्यन्दयति^१ तूष्णीं दोग्ध्रे रौहिणकपाले चाज्यदधि-
१० स्यात्स्यौ च^१ यदि विधुः प्रदरो वा जायते शिष्टेभ्यः किञ्चि-
दादाय चूर्णयित्वाजापयसि प्रकीर्य तेनात्र प्रलिप्य विधुं दद्राणं
यदृते चिदभिश्चिष इति द्वाभ्यामुपोषयति^१ यद्यु वै सर्वश एव
भिद्यते तानि कपालानि पिष्ट्वा शिष्ट्या मृदा संसृज्य तथा
कृत्वोपोषति^१ प्रवर्ग्यपात्राणि कृष्णाजिनेनोपनह्योत्तरेण शालां
१५ देव पुरश्चर सध्यासं त्वेति शिष्य आसज्य तद्यथा पत्नी न
पश्यत्या प्रयोगात्तथा^१ निदधाति^१ शं नो वात इत्युत्तरां
शान्तिमुपयन्ति^१ ॥ ६ ॥

प्रचरणकाले प्रवर्ग्येण प्रचर्योपसदा प्रचरन्त्युपसदा^१ वा प्रचर्य
प्रवर्ग्येण^१ तेन चरिष्यन्तः संवृण्वन्ति द्वाराणि स्त्रियो यथा न
२० पश्यन्ति परिश्रयन्ति पत्नीसंचारान्^१ पुरस्तादध्वर्युः पश्चाद्धोतो-

१ सते MLTV ; सिकते ARB ; धिष्ठते H.

२ ०पोषति MLHTVB ; ०पोषयति A. (as above !)

३ Thus AB ; प्रयोगात्तदा HR ; प्रयोगांतं तथा MLTV.

४ प्रचरन्ति MLTV and the Vyākhyā ; प्रचरति AHR.

५ पत्नी सं० MLTV.

पविशति दक्षिणतः पश्चात्प्रस्तोता दक्षिणतो ब्रह्मा यजमानश्चोत्तरतः
 प्रतिप्रस्थाताग्रीध्रश्चाप उपसृश्य मदन्तीर्नमो वाच इति शान्तिं
 जपित्वा पुरस्ताद्गार्हपत्यस्य मुञ्चप्रलवान्संस्तौर्ध तेषु देव
 पुरश्चर सध्यासं लेति प्रथमं महावीरमुपावहरत्येवमितरौ
 तृष्णीमितराण्यत्रैव प्रवर्ग्यार्थान्संभारान्संसादयति । सोमासन्दी- ५
 प्रकारा वर्षीयसी^१ सम्राडासन्दी हसीयसी वा । चतस्रः
 सुचस्तासु द्वे रौहिणहवन्यावनिन्ने^२ । इतरे द्वे सनिन्ने ।
 तयोर्वर्षीयस्युपयमनी प्रोक्षणीधानी हसीयसी । द्वौ सुवौ द्वे^३
 धृष्टौ च । महावीरसंमितौ पार्श्वतश्चिन्नावन्यतरतः संतृष्णौ संदंशौ
 शफावित्याचक्षते । स्थूलशङ्कुर्धर्मदुघार्थस्तयो^४ । स्थूलशङ्कुवो^५ १०
 वत्साद्यर्था अमी अवत्सशङ्कुरिति पदंदिनां^६ षट्ककला-
 श्रैतान्यौदुम्बराणि । वैकङ्कती समित्परिधयो वैकङ्कतास्तयो-
 दंशेभ्यनानि^७ पालाशानि वैणवानि वैकङ्कतानि खादि-
 राण्यर्काण्यौदुम्बराणि शमीमयानि वा^८ । शुक्लकृष्णरोमाणि
 कार्पाजिनानि धवित्राणि त्रीणि बाहुप्रमाणदण्डानि । वैणवा १५
 औदुम्बरा वा दण्डाः । शतमानं रजतं सुवर्णं च । सायश्चिन्ना-

१ ०संदिप्रकारावर्षीयसि ML and VT (but with ०सी at the end);
 read perhaps सोमीसन्दोप्रकाराद्; ०संदिप्रकारा वर्षयसि A; ०संदीप्राप्रकारा
 वार्षीयसी H; ०प्र० also R.

२ Thus B; ०निम्न MLATRV; ०निम्नेयितरो द्वे H.

३ द्वे only in TV and the Vyākhyā.

४ Thus ATVB; ०लयः ML; in HRB the words स्थूल...यार्थास
 are missing; then they have चयस्थूलशङ्कुवोवत्सशङ्कुषट् etc.

५ Meaning ?

६ Thus MLTV; ०शेभानि AHRB.

७ शमीमयानि वा शुक्ल० LATV; ०मयानि मौज्जानि शुक्ल० M; ०मयानि
 मौज्जानि वा शुक्ल० HRB.

यश्च द्वौ वेदावभिधानौ द्वे निदाने त्रीणि विशाखदामान्येतानि
मौञ्जान्यफलीकृतानि रौहिण्योः पिष्टानि ^१ प्रभृता मुञ्जप्रलवाः ।
खरेभ्यः सिकता ^१ मौञ्जे पवित्रे दर्भमये वीक्षरेण गार्हपत्यं
स्फ्येनोद्धृत्यावोच्य सिकता न्युष्य प्रादेशमात्रं ^२ परिमण्डलं
५ प्रवृञ्जनीयमुत्तरेणाहवनीयं तथोदासनीयमुत्तरेण शालां चतुरश्रं
नित्यन्दवन्तमुच्छिष्टखरमेवं त्रीन् खरान्कृत्वा शिष्टाः सिकता
उत्तरार्धे ^३ निधेयाः ^२ स्युरथ प्रोक्षणीः ^३ संस्कृत्य ब्रह्मन्प्रवर्ग्येण
प्रचरिष्यामो होतर्धर्ममभिष्टुह्यग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधिश्रय
प्रतिप्रस्थातः प्रवर्ग्य ^४ विहर प्रस्तोतः सामानि गायेति ब्रह्मादौ-
१० न्संप्रेष्यति ^१ ॥ ७ ॥

अथ ब्रह्मा यजुर्युक्तमित्युपांश्वनुदृत्योमिन्द्रवन्तः प्रचरतेत्युच्चैः
प्रसौत्यध्वर्युः प्रसूतो मदन्तौभिर्यमाय त्वा मखाय त्वेति
सर्वान्प्रवर्ग्यसंभारांस्त्रिस्त्रिः प्रोक्षति यथा परान्संभारानभि-
प्राप्नुयात्प्रोक्षितानि ^५ व्यायातयति ^१ प्रेषितो होता ब्रह्म जज्ञान-
१५ मिति प्रतिपद्याभिष्टुयाद्गावानं प्रणुत्य व्यवस्येदाग्नीध्रो रौहिणौ
पुरोडाशावधिश्रयति ^१ प्रतिप्रस्थाता दर्विहोमवदाज्यं संस्कृत्य
दध्यधिश्रयत्येणाहवनीयं सम्राडासन्दीं पर्याहृत्य राजासन्धाः

१ All the Mss. om. the anusvāra; by the Vyākhyā it is given.

२ उत्तरार्धे निधेया A; उत्तरार्धं निधया ML; उत्तरार्धं स्यु० HB; उत्तरार्धं निधया TV.

३ प्रोक्षणीं all exc. B which has ०णी.

४ प्रवर्ग्यं विहर MBH and the Vyākhyā; without प्रवर्ग्यं LATV.

५ Thus (cp. Baudh. IX. 6: 273. 8) BMH; यथा सर्वा A; यथा सर्वतः LTV.

पुरस्तादुत्तरतो वा निदधाति^१ तस्यां प्राग्गीवं कृष्णाजिन-
 मूर्ध्वलोमासृणाति^२ तस्मिंस्तथोत्तरौ महावीरावुपशयौ निद-
 धाति^३ तावप्रचरणीयौ^४ स्थूलशङ्कुं^५ वत्सशङ्कुन्विशाखदामानी-
 त्यादायाग्रेण होतारं दक्षिणातिक्रम्य दक्षिण्या द्वारोपहत्य
 दक्षिणेन दक्षिणं द्वारं होतुः समीक्षायां मातुः शङ्कुं^६ निहन्ति^७ ५
 पूर्वस्था एव द्वार्याया दक्षिणतो घर्मदुहो वत्सस्यापरस्था एव
 दक्षिणतो ऽजाया अभ्यन्तरमुत्तरतो वर्करस्य शङ्कुं निहत्य तत्र
 विशाखदामानि व्यायातयत्योद्वासनादत्र काले बद्धा दुहन्ति^८
 खरांस्त्रीभ्युत्तरेणाहवनीयं शृतं दधि शकलानुपसादयति
 वैकङ्कतौ च समिधम्^९ ॥ ८ ॥ १०

अथाध्वर्युर्देवं पुरश्चर सध्यासं त्वेति प्रचरणीयं महावीरं
 संदंशाभ्यां परिगृह्य सव्ये पाणौ कृत्वा तमुपरिष्ठात्साग्रेण परि-
 मार्श्याज्यस्थाल्याः^{१०} सुवेण सकृदुपहतेनाज्येन गार्हपत्ये ऽनवानं
 संततं प्राणाय स्वाहेति सप्त प्राणाङ्गतीर्जुहोत्येकादश वायैनं
 महावीरं देवस्त्वा सविता मध्वानक्तित्युत्तमस्य^{११} शेषेणाज्येन^{१२}
 सुवेणानक्ति^{१३} पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेत्येतस्मिन् काले प्रतिप्रस्थाता
 राजतं शतमानं प्रवृज्जनीये खर उपगूहति^{१४} मुञ्जप्रलवाना-
 दायार्चिरसीति दक्षिणेषामग्राणि^{१५} गार्हपत्य आदीपयति
 शोचिरसीति तेषामग्रैरुत्तरेषां मूलानि ज्योतिरसीति तेषां

१ Thus MLA ; उपसृणाति HTVB.

२ ०शङ्कुं ML ; शङ्कुन् HB ; शङ्कुं ATV.

३ शङ्कुन्निहन्ति MAB ; शङ्कुनिहन्ति LHTV.

४ ०स्थाल्या LAHTV ; स्थाल्यां MRB.

५ Thus BMLHTV ; ०त्तमसस्य A.

६ दक्षिणेषां instead of तेषां VT.

मूलैर्दक्षिणेषां मूलानि तपो ऽसीति तेषां मूलैरुत्तरेषामग्राणि ।
तान्व्यतिषक्तानुपरि शतमाने निधाय तेषु सःसौदस्वेति महा-
वीरं सादयत्यञ्जन्ति यमित्येनमाज्येनाभिपूरयत्यनाष्टव्या पुरस्ता-
दित्येतैर्यथालिङ्गं महावीरमसंसृशन्यजमानः प्रादेशेन दिशो
५ व्यवस्थापयति । मनोरश्वासि भूरिपुत्रेत्युत्तरतः पृथिवीमभि-
मृशति । सिद्धौ त्वेति धृष्टौ आदायाध्वर्युः^१ प्रतिप्रस्थाता च तपो
ध्वम इति गार्हपत्यादुदौचो ऽङ्गारान्निरुह्य चितः स्थ परिचित
इत्येनं प्रदक्षिणं न्युप्य त्रयोदश परिधीन्परिधत्तः^२ ॥ ६ ॥

मा असौति प्राञ्चाध्वर्युः परिदधाति । प्रमा असौत्युदञ्चौ
१० प्रतिप्रस्थातैवं द्वौ द्वौ पूर्वेण पूर्वेण^३ मन्त्रेणाध्वर्युरुत्तरेणोत्तरेण
प्रतिप्रस्थातान्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्यध्वर्युरेव त्रयोदशं दक्षिणतः
परिदधाति । दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्टासौवर्णेन रुक्मेनापि-
धायामिर्गौर्भिरिति तिसृभिरुपतिष्ठते । गायत्रमसीत्येतैरेकैकं
धवित्राणादत्ते । पश्चात्प्राङ् जान्वाच्य तैरेनं मधु मध्विति
१५ त्रिरुध्वमभिधूनोति^४ । तेषां प्रथमं स्वयं गृहीत्वा मध्यमं प्रति-
प्रस्थात्रे प्रयच्छतौतरदाग्रीध्राय । मधु^५ मध्वित्याग्रीध्राया^६
ऊर्ध्वं धून्वन्तस्त्रिः^७ प्रदक्षिणं महावीरं परियन्ति । प्रणवेन
संराधयन्ति । यथावकाशमुपविश्य महावीरं समञ्जन्तो वाग्यता

१ आदायाध्वर्युः HMB (LTV corrupt) ; आदत्तोध्वर्युः A.

२ Thus LV ; परिधत्त M ; परिधत्ते A ; परिदधाति H ; परिदधाति B.

३ पूर्वेण once the Mss.

४ Thus MLATV ; धूनोति HB.

५ मधु twice H only.

६ ग्रीध्राय LTV ; ग्रीध्राये M ; ग्रीध्रायमूर्ध्वं AHB.

७ धू० BMLATV ; धू० H.

इन्धाना आसते । प्रज्वलिते सुवर्णे शतमानमपादन्ते । याभि-
र्वर्तिकां ग्रसिताममुञ्चतमिति होतुरभिज्ञाय दश प्राचीर्दश
भासि दक्षिणेत्यनुवाकेनाध्वर्युर्महावीरमभिमन्त्रयते । ऽप्रस्वती-
मश्विना वाचमस्मे इत्यभिज्ञाय धवित्राण्युपोद्यच्छन्ते^१ । ऽरुरुच-
दुषसः पृश्निरग्निय इत्यभिज्ञाय रुचितो घर्म इत्युक्त्वा यथेतं
त्रिः पुनः प्रतिपरियन्ति । धवित्राणि प्रत्यादायाध्वर्युरग्नेणा-
हवनीयं पर्याहृत्य स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः
सम्राडासन्ध्यां सादयति^२ स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायं ।
यथास्थानमवस्थायापश्यं गोपामिति सर्वं ऋत्विजो यजमान-
श्चाधीयन्तो महावीरमवेचन्ते । त्वमग्ने गृहपतिरित्यध्वर्युर्गार्हपत्य-
मुपतिष्ठते । ऽन्तर्हिते प्रतिप्रस्थाता त्वष्ट्रीमती ते सपेयेति पत्नीं
वाचयत्यग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावासादयेति संप्रेष्यति । ॥ १० ॥

अनिन्नयोराग्नीध्र उपस्तीर्णाभिधारितौ रौहिणौ पुरोडाशौ
पूर्वाह्णे प्राच्यौ सुचौ^३ दक्षिणोत्तरपरिधिसंधौ^४ अन्वासादयति^५
प्रतीच्यावपराह्ण इत्येके । देवस्य त्वेति रश्मनामादायादित्यै
रास्नासौति रश्मनामभिमन्त्र्य पूर्वद्वारोपनिष्क्रम्याध्वर्युरिड एह्य-
दित एहि सरस्वत्येहौति घर्मदुधमाकलयति^६ त्रिरूपांश्च-
सावेह्यसावेहौति त्रिरूचैर्यथानाम । प्रत्येत्याभिधानौ निदाने
दोग्ध्रे चादायाध्वर्युराग्नीध्रः प्रतिप्रस्थाता च दक्षिण्या द्वारोप-

१ Thus AHTVB and the Vyākhyā; ०त्राण्युपोद्यच्छन्ते ML.

२ Thus BTVHR and the Vyākhyā; ०यते MLA.

३ सुचौ LBV; सुचोर् HA; om. by M; प्राच्यौ om. T; op. Baudh. IX. 6: 273. 21.

४ ०परिधिसंधन्वा० ML; ०परिधिसंधि अन्वा० HATBV.

५ ०दुधम० H only.

निर्हत्यादित्या उष्णीषमसौति घर्मदुधमध्वर्युरभिधान्या कण्डे^१
 बध्नाति वायुरस्यैड^२ इति वत्सं^३ पूषा तपोपवसृजत्विति वत्स-
 मुपावसृजति^४ यस्ते स्तनः शशय इत्यध्वर्युर्घर्मदुधमभिमन्त्योस
 घर्मः५ शिषेति वत्समादाय नियुज्य बृहस्पतिस्वोपसौदत्वित्युप-
 ५ सौदति^६ दानवः स्य पेरव इति स्नानान्मृशत्या दशभिर्विवस्वत
 इत्यभिज्ञाय स्नानान्श्विभ्यां^७ पिन्वस्वेत्येतैर्वर्षीयसि दोग्ध्रे
 पिन्वत्येतस्मिन् काले प्रतिप्रस्थाता तूष्णीमजां हृसीयस्यग्रीधे
 पयसौ प्रदाय यथेतं प्रत्येत्य गायत्रो ऽसि त्रैष्टुभो ऽसौति
 शफावध्वर्युरादन्ते जागतमसौति प्रतिप्रस्थातोपयमनमुपद्रव पयसा
 १० गोधुगित्यभिज्ञायाग्रीधः प्रतिपद्यते^८ संहोर्जो भागेनोप मेहीत्या-
 द्वियमाणं पयो ऽध्वर्युः प्रतीक्षते^९ ॥ ११ ॥

इन्द्राश्विनेति महावीरे गोपय आनयति^१ स्वाहा त्वा
 सूर्यस्य रश्मय इत्युद्यन्तमूष्माणमुपतिष्ठते^२ मधु हविरसौत्यजापयः
 प्रतिप्रस्थाता^३ सूर्यस्य तपस्तपेत्युद्यन्तमूष्माणमुपतिष्ठते^४ द्यावा-
 १५ पृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्यध्वर्युः संदंशनेन महावीरं परि-
 गृह्णाती^५ वेदेन प्रमृज्यान्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्युपयमनेन
 प्रतिप्रस्थातोपयच्छति^६ देवानां त्वेत्यादायोत्तिष्ठति^७ तेजो
 ऽसि तेजो ऽनुप्रेहीति प्रागाहरत्यग्निर्मा पृथिव्याः पातु वायु-
 रन्तरिक्षात्सूर्यो दिवः^८ इति^९ दिविस्पृङ्^{१०} मा मा हिंसरीरिति

१ Thus MLTVH and the Vyākhyā; कर्णे AB.

२ Thus T and the Vyākhyā; ०स्यैड the other Mss.

३ स्नानान् depends on पिन्वयति.

४ Thus TV; ०रते MLAHB.

५ Read probably: दिवो दिविस्पृङ्; but the Vyākhyā दिव इति
 हरन् दिविस्पृ०.

१६६ वैखानससूत्रे २४, १२-१३ (०श्रौतसूत्रे १३, १२-१३)

जपित्वा समुद्राय त्वा वाताय स्वाहेति पञ्च वातनामानि
गच्छन्नेवानवानं व्याचष्टे सप्त वापान्याग्रये त्वा वसुमते स्वाहेति
पञ्चोत्तराण्यवशिष्टानि^१ शिष्टा विकल्पार्थमेतस्मिन्^२ काले
प्रतिप्रस्थाता दक्षिणमहर्ज्योतिः केतुनेति प्रातर्जुहोति रात्रिरिति
सायमपरेणाहवनीयं दक्षिणातिक्रम्य विश्वा आशा दक्षिणस-
दिति ब्रह्माणमभिसमौच्य विश्वान्देवानयाडिहेति पश्चादासीनं
होतारं स्वाहाकृतस्य घर्मस्येति घर्ममभिसमौच्याश्राव्य प्रत्या-
श्राविते घर्मस्य यजेति संप्रेष्यत्युत्तमया वाचा प्रचरत्यश्विनारं
घर्मं पातमिति वषट्कृते जुहोति स्वाहेन्द्रावडित्यनुवषट्कृते^३ घर्म-
मपातमश्विनेति ऊतं घर्ममुपतिष्ठते^४ नमो दिवे नमः पृथिव्या १०
इत्यनुवाकशेषेणोपर्याहवनीये धार्यमाणं^५ महावीरं यजमान
उपतिष्ठते^६ तं^७ प्रतिप्रस्थाता श्रुतदध्नाभिपूरयति^८ ॥ १२ ॥

इषे पीपिहीहि विचरन्तं यजमानो ऽनुमन्त्रयते मध्यमि-
त्युपांशु वाधिनं^९ दिशो ऽनु प्रहावयति^{१०} त्विष्यै त्वेति पूर्वस्थां
द्युम्नाय त्वेति दक्षिणस्यामिन्द्रियाय^{११} त्वेति प्रतौच्यां भूत्यै १५

१ ०वशिष्टानि शिष्टा (यां) विकल्पार्थमे० MLA ; ०वशिष्टा विकल्पार्था एत० H ; ०वशिष्टानिशिष्टां विकल्पार्थमे० TV : ०वशिष्टावशिष्टविकल्पार्था एत० B.

२ प्रचरन्त्य० MLA ; प्रचरत्य० THBV.

३ Thus emended in accordance with the Vyākhyā ; धार्यमाणं all the Mss.

४ तं om. H only.

५ Thus MLTAV ; H has : ०त्युपांशवावाज्यैष्टाय पीपिहीत्युचैरन्तःपरिधि दिशो नु० ; similarly B ; cp. Baudh. IX. 10 : 280. 4.

६ ०द्वावयति ATV ; ०द्वापयति H and Vyākhyā ; ०द्वादयति L ; ०क्लादयति M ; ०वाद्दयति B.

७ इन्द्रियाय TV ; उन्द्राय MLAHB.

लेत्युदीच्यां^१ प्रत्याक्रम्योपयमने महावीरपयःशेषमानीयोदास-
नीये खरे राजतं शतमानं निधाय धर्मासौति तस्मिन्महावीरं
निदधाति नेत्वा वात स्कन्दयादित्यभिचरतो^२ ऽप उप-
स्पृश्योदुम्बरशकलान्^३ षडादाय तेषामेकैकेनोपयमनद्रव्यस्योप-
५ घातेन पूष्णे शरसे स्वाहेति पूर्वार्धे आहवनीयस्य तत्प्रश्नोत्थेन-
मन्तराञ्जनं^४ मध्यमे^५ परिधौ संस्पृष्टं सादयत्येवं^६ द्वितीय-
शकलेन ग्रावभ्यः स्वाहेति प्रश्नोत्थेन पूर्ववत्सादयति^७ तथा
तृतीयेन मध्यतः प्रतिरेभ्यः स्वाहेति चतुर्थेन द्यावापृथिवीभ्यां
स्वाहेत्यपरतो^८ ऽथैनमूर्ध्वाञ्जनं भस्मान्त उपगूह्यत्येवं पञ्चमेन
१० दक्षिणार्धे पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्येनं बहिरञ्जनं दक्षिणे^९
परिधौ संस्पृष्टं सादयत्यथ षष्ठं सर्वेषु लेपेषु समज्योप-
यमनादन्तं^{१०} उपहत्योत्तरार्धे^{११} रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्येन-
मुत्तरेण शालाया अतीकाशेनानन्वीचमाणो^{१२} ऽमुना सह
निरर्थं गच्छेति निरस्याप^{१३} उपस्पृश्यातिशिष्टाञ्चकलानङ्गिः^{१४}

१ इत्यभिचरतो MLTAVB ; इति यद्यभिचरेतोपस्पृश्य H.

२ ०दुम्बरशकलान् MLTV ; ०दुम्बरान् शकलान् AB ; ०दुम्बराः शकलाः H.

३ ०न्तराञ्जनं H ; ०न्तरं जनं MLTV and Vyākhyā ; ०न्तरंजन AB ;

cp. Baudh. IX. 11 : 280. 16.

४ Thus the Vyākhyā ; मध्ये AB ; मध्य MLTV.

५ सादयति MLTABV and the Vyākhyā ; आसा H.

६ Thus MAHR and the Vyākhyā ; दक्षिण TLBV.

७ Thus HB ; संस्पृष्टं MLTAV and the Vyākhyā.

८ Thus the Vyākhyā ; ०नादन्तपहत्योत्तरार्धे A ; ०नांतत उपगूह्यत्युत्तर-
ार्धे HB ; ०नादन्तत उत्तरार्धे TV ; ०नादन्ततमुत्तरार्धे L ; ०नादन्ततमुपगूहति ।
उत्तरार्धे M.

९ अतीकाशे HRB ; अति MLATV and the Vyākhyā.

१० निरस्याप MLATV and the Vyākhyā ; निरस्यत्यप HRB.

११ ०शिष्टाञ्च all the Mss.

संस्पृश्याहवनीये ऽनुप्रहरति ^१ प्रतिप्रस्थाता पूर्ववदुत्तरं रौहिणं
जुहोत्यपीपरो मा रात्र्या अक्रो मा पाहोत्यध्वर्युर्वैकङ्कती^२
समिधं प्रातरादध्यादपीपरो माक्रो रात्र्यै मा पाहोति
सायम् ^३ ॥ १३ ॥

शेषादुपयमनेनाग्निहोत्रं जुहोत्यग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति ^४
सायं सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातर्याहृत्या वोभयत्र
तूष्णीं वा ^५ शेषं समुपह्वय ऊतः हविर्मधु हविरिति यजमान
एव प्रत्यक्षं भक्षयति होत्रादयो ऽवघ्रेणाग्नीध्र उपयमनमुच्छिष्टखरे
मार्जयित्वान्तर्वेदि प्राचीनविलं सादयति ^६ तस्मिन्सुवर्णरजतौ
शतमानौ प्रास्य मदन्तीर्निनीय हिरण्यवतीभिस्ताभिर्यजमानषष्ठा ^७
हिरण्यवर्णाः शुचय इति चतसृभिर्मार्जयन्त ^८ आज्यस्थाल्या^९
सुवेणाज्यमादाय प्राणाय स्वाहा पूष्णे स्वाहेत्येताभ्यामनु-
वाकाभ्यां प्रवर्ग्यप्रायश्चित्तानि ऊतोपयमनादपो निःसार्य
तत्सस्मिर्वै घर्मपात्रं समवधाय तत्समवमृशन् घर्माय सःसाद्य-
मानायानुब्रूहीति संप्रेष्यत्या यस्मिन्सप्त वासवा इत्यभिज्ञाय ^{१०}
तदेतदुपयमनमग्नेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतः सम्राडासन्धां
कृष्णाजिने प्राचीनविलं स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः
संसादयति स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायं प्रतीचीनविलमद्धि
तणमग्ने^{११} विश्वदानीमित्यभिज्ञाय घर्मदुघमुत्सृज्यैतस्मिन् काले
शं नो वातः पवतामित्युत्तमेनानुवाकेन शान्तिमुपयन्त्येवं ^{१२}

१ वैकङ्कती all the Mss. (not काण्डकी).

२ This must mean : ०स्थाल्याः (०ल्यां B).

३ अग्ने MT ; अग्निवे LTV ; अग्ने A ; B useless.

त्रिरात्रं षड्रात्रं द्वादशरात्रं वा सायंप्रातः प्रवर्ग्योपसङ्गां
प्रचरन्ति । ॥ १४ ॥

प्रवर्ग्यं भक्षयित्वा न मांसमश्रीयत्संवत्सरं चतुरो वा मासान्
राममुपेयान् मृन्मयेन पिबेन्नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत् ।
५ तेज एव तत्संश्रुतीति^१ ब्राह्मणमग्निष्टोमे प्रवृणक्ति नोक्त्ये
प्रवृज्यादिश्रुतिरिति सर्ववृष्टे प्रवृणक्ति न प्रथमयज्ञे प्रवृज्या-
प्रवृज्याद्वा ओत्रियानूचानस्य प्रवृज्यादुर्ब्राह्मणस्य च ब्रह्मवर्चस-
कामस्य च प्रवृज्यात् । प्रवर्ग्यमुदासयिष्यन्नजामग्रीधे ददाति
पष्ठौहौ^२ ब्रह्मणे घर्मदुग्धं होत्रे शतमानावध्वर्यवे । ॥ ॥ ॥ पूर्वशान्ति-
१० मुपेत्य तृणानि संस्तीर्याग्नेणाहवनीयं सर्वं परिघर्म्यं सम्राडासन्धां^३
सादयत्यथाग्रीधः प्रवृज्जनीयोद्वासनीयो खरौ सते समोषो-
त्तरतः सम्राडासन्धां^३ सादयत्युच्छिष्टखरमन्यस्मिन्सते समोष्य^४
दक्षिण्या^५ द्वारोपनिर्हृत्य मार्जालीयदेशे निदधाति । यथेत-
मेत्योदग्दशेन वाससा पत्न्याश्चतुः प्रोर्णोति । प्रतिप्रस्थाता
१५ गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूयौदुम्बर्यां सुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
त्रौन् संनखाञ्जलाकामुष्ट्रीनादाय तेषामेकमाहवनीय आदौ-
प्यास्यदग्ने धारयति । तस्मिन्नध्वर्युर्घर्म या ते दिवि शुगिति
प्रथमामाहुतिं^६ जुहोति । तस्मिन्नपरमादौप्याहवनीये पूर्वं
प्रहृत्य घर्म या ते ऽन्तरिक्ष इति नाभिदग्ने द्वितीयामाहुतिं^६

१ See Taitt. Ār. V. 8. 13.

२ ंन्धां सा० H; ंन्धा सह साद० MLABV; ंन्धासहासाद० T.

३ ंन्धां MLATBV; in H these words are missing; read ंन्धाः ?

४ समोष्य AHB; समोष्य MLTV and the Vyākhyā.

५ दक्षिण्या द्वा० H; दक्षिणद्वा० MLATBV.

६ प्रथमामा० and द्वितीयामा० A; प्रथमाहुतिं and द्वितीयाहु० MLTHBV;
प्रथमाहुतिं B.

तथापरमादीष्य जानुदध्ने घर्म या ते पृथिव्यामिति तृतीयामपि
वा सुष्टीन्विहाय यथाप्रदेशमाहवनीये तिस्र आहुतौर्जुहाति ।
संष्ट्य द्वाराणि प्रवर्ग्यमादायानु नो ऽद्यानुमतिरन्विदनुमते
त्वमिति द्वाभ्यां पूर्वया द्वारा निष्क्रामन्ति । प्रतिप्रस्थाता
वाससा पत्नीं नयति^१ । महावेदिमाक्रम्य प्रस्तोतः साम^२ ५
गायेति संप्रेष्यति । ॥ १५ ॥

सह पत्न्या यजमानः सर्वर्त्विजस्त्रिः सान्नो निधनमुपयन्ति ।
पुरुषः पुरुषः निधनमुपैतीति विज्ञायते^३ । दिवस्त्वा परस्याया
इति प्रथमं प्राप्य मध्यदेशे^४ द्वितीयं निधनं । प्राञ्चो ऽति-
क्रामन्ति^५ । ब्रह्मणस्त्वा परस्याया इति द्वितीयमभिक्रामन्त्यु-
परवदेशं प्राप्य तृतीयं निधनमुपयन्ति प्राणस्य त्वा परस्याया
इति तृतीयमभिक्रामन्त्युद्वासनदेशमुत्तरेणोत्तरवेदिं^६ प्राप्य
सम्राडासन्दौ^७ प्रतिष्ठाप्य प्रस्तोतर्वाषाहरं साम गायेष्टाहोत्रीयं
साम गायेति संप्रेष्यतीष्टाहोत्रीयस्य पूर्ववन्निधनमुपयन्ति न
वर्षाहरस्योदकुम्भमादायानेन संततधारया वल्लुरसीति सर्वं^८
परिघर्म्यमुत्तरवेदिं^९ परिषिञ्चन्पर्येति । निधाय कुम्भं शं च

१ नयति महा० MLTABV ; नयत्यमहा० H (pointing to नयत्यध्वर्यु-
महा० ?).

२ सामानि A only.

३ See Taitt. Ār. V. 9. 4.

४ मध्यदेशे om. HB.

५ The words प्राञ्चोतिक्रामन्ति only give by MHB, (Vyākhyā ;
प्राञ्चोभिक्रामन्ति) ; moreover H has after them : मध्यदेशमुपयन्ति.

६ उद्वासनदेशम् om. HB— उद्वासनदेश० T and the Vyākhyā :
उद्वासदेश० MLA.

७ ०घर्म्यमुत्तरवेदिं A ; परिघर्म्य उत्तर० MLTVB ; परिघर्म्य उत्तर० H.

वक्षीति त्रिरपरिषिञ्चन्प्रतिपर्येति^१ चतुस्रक्तिर्नाभिर्धृतस्येत्युत्तर-
नाभिमभिष्टशति^१ । सदो विश्वायुरित्युत्तरेण नाभिं खरावुप-
निवपत्यप^२ द्वेषो अप ऋर इति मार्जालीय उच्छिष्टखरं पाणी
प्रक्षाल्योत्तरवेद्यां कृष्णाजिनमासीर्य तस्मिन् हिरण्यं निधाय
५ रौहिणपिष्ठान्मुञ्जप्रलवान्सिकताश्चानुप्रकीर्य देव पुरश्चर सध्यासं
त्वेति प्रचरणीयं महावीरमुपावहरत्येनं महौनां पयो ऽसीति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयत्येवसेतरौ पूर्वापरौ दक्षिणोत्तरौ वा ।
दक्षिणीमितराण्यादित्यस्येव मण्डलं भवत्यपि वा महौनां पयो
ऽसीति प्रचरणीय आज्यं ज्योतिर्भा असि वनस्पतिनामोषधीनाः
१० रस इति मधु वाजिनं त्वा वाजिनो ऽवनयाम इति दध्वेव-
मितरयोरपि वाज्यमेव प्रथमे मधु द्वितीये दधि तृतीये ।
घर्मेतत्ते ऽन्नमेतत्पुरीषमिति यान्यासेचनवन्ति तानि दध्ना
मधुमिश्रेण पूरयत्यरिक्ताया इति विज्ञायते ॥ १६ ॥

अपि वा पुरुषाकृतिं कुर्यात्तां चिकीर्षन्समानमा प्र-
१५ चरणीयोपावहरणात्तच्छिरो भवत्युपरिष्ठात्सायं वेदं प्राञ्चं नि-
दधाति । सा शिखा । शिरो ऽभितो दोग्ध्रे कर्णौ । प्रोक्षणी-
धानी मुखं । सुवौ नासिके । अभितः सुवौ हिरण्यशकला-
वक्षिणी^३ । आज्यस्थाली ग्रीवा । धृष्टी जघन्यभितः शफावंसौ ।
रौहिणहवन्त्यौ बाह्व । प्राची मेथी पृष्ठयो ऽभितो द्वे धवित्रे
२० पार्श्वे । तृतीयधवित्रसुरो । मध्य उपयमनमुद्रो ऽभितो

१ संनृशति H only.

२ उपवपति MLATVB ; उपनीयपति H ; खरौ निवपति the Vyākhyā.

३ अक्षिणी A ; (also Vyākhyā) ; अक्षीणी TV ; अक्षीणि B ; अक्षणी
HR ; अक्षिण ML.

ऽभिः श्रोणी^१ अभितः शङ्ख सक्थिनी^१ मध्ये तृतीयं मेघ-
मभितो रौहिणकपाले पाष्णी^१ तस्मिन्सर्वं रज्जुमयं दधाति
तान्यन्त्राणि^१ रौहिणपिष्ठानि सर्वतः प्रध्वंसयति तानि मज्जा^१
वेदं विस्मृज्यानुप्रकिरति स स्नायवो^१ ऽवकाभिस्तृणैः प्रच्छादयति
सिरा^१ घर्मेतत्ते ऽन्नमेतत्पूरीषमित्यतिशिष्टं दध्ना मधुमिश्रेण^५
संमृज्यान्तरेण सक्थिनी निवपति तन्मांसं^१ दध्ना मधुमिश्रेण
सर्वतो ऽवोचति तल्लोहितं^१ प्राचीनग्रीवेणोत्तरलोम्ना कृष्णा-
जिनेन प्रोर्णुते त्वग्लोमानि च^१ सम्राडासन्दौ^१ विस्त्रस्थोपरिष्ठा-
न्निदधाति^१ साम्राज्यं^१ भवति^१ ॥ १७ ॥

उत्तरवेद्यां नित्यं कल्पं ब्रुवत^१ उत्तरवेद्यामुदासयेत्तेज- १०
स्कामस्येति ब्राह्मणोक्ताणि^१ यथाकामं^१ नैनमुदासितं वयांसि
पर्यासीरन्नाग्निप्रणयनादचोदकुम्भपरिषेचनमेके^१ समामनन्ति^१
रन्तिर्नामासि दिव्यो गन्धर्व इत्येनमुपतिष्ठते^१ ऽचिक्रददृषा
हरिरिति यजमानो^१ ऽध्वर्युरेतत्त्वं देव घर्मेत्यभिमन्त्येदमहं
मनुष्यो मनुष्यानि^१ प्रदक्षिणमावृत्योच्छिष्टखरे मार्जयित्वान- १५
वेक्षमाणः प्रत्येत्योदयं तमस इत्यादित्यमुपस्थाचोदु त्वं चित्र-
मिति द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोत्युपतिष्ठत इत्येक^४ इमसू पु
त्यमित्याहवनीयमुपतिष्ठते गार्हपत्यं वा^१ शं नो वातः पवता-
मित्युत्तरां शान्तिमुपयन्त्युपयन्ति^१ ॥ १८ ॥

इति त्रयोदशः प्रश्नः ॥

१ Read सा सिरा ?

२ साम्राज्यं भ० HTBV ; साम्राज्यं भोज्यं भ० ML ; संसृज्यं भ० A.

३ See Taitt. Ār. V. 10. 2-3.

४ ० तिष्ठतीत्येक ATHVB ; ML have only जुहोतीत्येके .

अथोपसत्कल्प^१ उपांशुयाजवद्यदातिथ्याया बर्हिः^२ परिधयः
प्रस्तरश्चोपसदामग्नीषोमीयस्य च भवन्युपसत्सु तद्वर्हिः स्तौर्ण^३
प्रस्तरश्च परिहिताः परिधयः^४ षोडशदारुमिधं संनह्य स्फ्य-
मग्निहोत्रहवर्णीं सुवं जुह्वमुपसृतं ध्रुवां वेदमाज्यस्थालीमिति
५ द्द्वं प्रयुज्य यजमानं वाचं यच्छेति संप्रेष्य प्रणीताः कृत्वा
वाचंयमः पात्राणि संमृश्य मदन्तौः संस्कृत्य ब्रह्माणमामन्त्य
पात्राणि प्रोक्ष्य वाचं विष्टज्याज्यं निरुप्याधिश्रित्य स्फ्यमादाय
वेदेः^५ स्तौर्णाया^६ उपरि स्तम्बयजुर्हरत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य
मदन्तौरासादयेधमुपसादय सुवं च सुचश्च संमृड्वाज्जेनो-
१० देहीति संप्रेष्यति^७ ॥ १ ॥

निरुप्तमाज्यं ध्रुवायामेव गृहीत्वा मदन्तौरभिमन्त्य ब्रह्माण-
मिधं वेदिं च प्रोक्ष्य मदन्त्यवशेषं निनीय प्रस्तरे पवित्रे अपिष्टज्य^८
सूर्यस्वेत्यग्निमभिमन्त्य पूर्वाधारसमिधमाधाय^९ विष्टत्योराश्ववालं
प्रस्तरं निधाय तस्मिन्^{१०} बर्हिषि वा ध्रुवां सुवं च सादयत्येताव-
१५ सदतामिति^{११} मन्त्रं संनम्य विष्णवसि बैष्णवं धामासि प्राजा-
पत्यमित्याज्यमभिमन्त्य^{१२} सामिधेनौषु नवधेधं प्रतिविभज्य सर्व-

१ ०याजवद्यदातिथ्यायाबर्हिः AB ; ०याजवद्वदातिथ्याबर्हिः M ; ०याजवद्व-
दातिथ्याब० L ; ०याजवद्वदानिथ्याब० TV ; ०याजयतिथ्यं ब० HR. cp. Hir.
VII. 12, beg.

२ वेदे स्तौर्णाया MLTV ; वेदेस्तौर्णाया A ; वेदे स्तौर्णा HB.

३ अपिष्टज्य ATVBR ; अपिष्टज्य L ; अपिष्टज्य M ; अभिष्टज्य H.

४ आधाय AB ; आदाय MLTH.

५ जुह्वं ins. MHRB.

६ Thus ATRVH ; एते असदतामिति B ; the other Mss. are
badly corrupt.

७ ०मन्त्र TMLV ; ०मन्त्रयते AHRB.

मादधात्युद्गासु^१ देवतास्त्रिमुपवाज्य नान्यामाहुतिं पुरस्ता-
ज्जुहुयात्सुवेणाधारमाधारयति^२ । संमृष्टेषु महापितृयज्ञवत्प्रवरं
प्रवृणीते^३ । ध्रुवाया अष्टगृहीतं जुक्कां कृत्वा चतुर्गृहीतमुपमृति
कुर्यादाज्यस्थाल्या इत्येके^४ ॥ २ ॥

घृतवतौमिति होतुरभिज्ञाय जुहूपमृतावादाय दक्षिणा ५
सकृदतिक्रान्त उपांशुयाजवत्तिस्त्रो देवता यजत्युत्तरतः प्रथमायाः
पुरोऽनुवाक्यां संप्रेष्यति दक्षिणत इतरयोर्^१ज्जुक्कामाज्यं तस्यार्ध-
नाग्निं पूर्वार्धं यजत्यर्धेन मध्ये सोमं यदुपमृति तज्जुक्कामानीय
तेन पश्चार्धं विष्णुं यजत्युद्गावृत्य यथायतनं सुचौ सादयित्वा
प्रस्तरमक्त्वा सव्ये पाणौ कृत्वाज्यस्थाल्याः सुवेणोपहत्य या ते अग्ने १०
ऽयाशया तनूरिति प्रथममौपसदमाहवनीये जुहुयाद्या ते अग्ने
रजाशयेति द्वितीयं या ते अग्ने हराशयेति तृतीयं^२ । ये^३ युध्येयु-
रयज्ञसंयुक्तानेतान् होमान् जुहुयादयो ऽवधाय प्रथमं रजत-
मवधाय द्वितीयं हरितमवधाय तृतीयमग्नीन्मदत्यापा^४ इत्ये-
तदादि निऋवान्तं व्याख्यातं^५ । दक्षिणोत्तानैः पूर्वार्धे सव्योत्तानै- १५
रपरार्धे निऋवते^६ । ऽग्नीदेवपत्नीर्व्याचक्ष्व सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्या-
माकृयेति संप्रेष्यत्यपरेण गार्हपत्यमाग्नीध्र उपविश्य सेनेन्द्रस्येति
देवपत्नीर्व्याचष्टे^७ । सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यामाकृयति^८ । सासि सुब्रह्मण्य
इति तां यजमानो ऽनुमन्त्रयते यथा पुरस्तादनूपसदमेतानि

१ Thus all instead of औद्गासु.

२ वृणीते MLTARBV ; प्रवृणीते H.

३ यजेयुर्ध्रुवर० M ; यजेयुर्ध्रुवर० L ; ये(or या)युध्येयुर० ATVB ; यंयुध्ये-
युर० R ; ययुग्धोर० HR perhaps यदि यु०.

४ The sign of pluti here also (cp. XIV. 23) added by me.

क्रियन्त^१ । एवं सायं प्रातस्त्रिरात्रं प्रवर्ग्योपसदौ कार्यं^२ । याः
प्रातर्याज्या स्युस्ताः सायं पुरोऽनुवाक्याः कुर्याद्याः प्रातरनु-
वाक्यास्ता याज्यास्तिस्र एव सान्नस्योपसदो^३ द्वादशाहीनस्येत्युक्तं ।
मध्यमे ऽहनि पौर्वाहिकीभ्यां प्रचर्याग्रेण प्राग्वंशं^४ त्रिषु प्रक्रमेषु
५ शङ्कं निहत्य दर्शवत्संनमनवर्जं स्फ्येन परशुना वा वेदिं
विमिमौते^५ । ॥ ३ ॥

स पाश्चात्यो वेदेर्मध्यमः शङ्कुस्तस्मात्पुरस्तात्प्रक्रमेषु षट्-
त्रिंशति^६ शङ्कुः पौरस्यः । पाश्चात्याद्दक्षिणोत्तरौ पञ्चदशसु
पञ्चदशसु शङ्कु तौ ओण्यौ पौरस्याद्वादशसु द्वादशसु शङ्कु
१० तावन्सावद्वर्णयामानं विधाय^७ सर्वं सन्ध्या शक्तिविषये दक्षिणा-
वृत्तया प्रदक्षिणं विमिसे त्वा पयस्वतीमिति वेदिं परिमिमौते ।
मध्ये प्रागग्रं पृष्ठग्रं करोतीदं तस्मै वेदेन वेदिमित्यभिमर्शन-
संमार्गौ^८ । पौरस्यात्पश्चात्प्रक्रम उत्तरवेदेः पौरस्यात्पश्चाद्दशमे-
पदे शङ्कुरुत्तरवेदेः पाश्चात्यस्ततः^९ षष्ठात्पदाद्दक्षिणतः सप्तम

१ कार्यं TV ; कार्येण HB ; कार्यौ MLAR.

२ Thus TVBLR ; all the other Mss. are corrupt cp. Āp. XI. 4. 7.

३ प्राग्वंशं HR ; प्राग्वंशात् MLATBV.

४ विमि० LTV ; मिमौते MAHRB and the Vyākhyā.

५ Thus all the Mss.

६ विधाय MATV ; पिधाय L ; विसाय B ; व्यवसाय HR and the Vyākhyā.

७ Thus MLTAV ; ०मर्शनसमग्रौयामौनौ पौर० H ; ०मर्शनसमग्रौयामौ-
तौपौ० R ; ०मर्शनसंमार्गौ व्यावयामौ तौ पौर० B.

८ पौरस्यात्पश्चात् all, read probably पौरस्यः पश्चात्.

९ Thus B only ; पश्चात् (not पाश्चात्) all the other Mss.

उपरवदेशस्तात्सम्बजुर्हृत्युत्तरादंसात्पश्चिमे^१ द्वादशा-
दुत्तरतः प्रक्रम उत्करदेशे^२ नमो दिव इत्याग्नीध्रो^३ ऽञ्जलिं
कृत्वोपविशति । तदञ्जलौ स्तम्बजुर्व्याख्यातं । स उत्करस्तदंस-
स्योत्तरेण प्रक्रमे चात्वाल । इमां नराः कृणुत वेदिमेत्येति
संप्रेष्यति । व्याख्यातं खननं । चतुःशिखण्डा युवतिः सुपेशा^४
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये । तस्यां सुपर्णावधि यौ निविष्टौ
तयोर्देवानामधि भागधेयमिति वेदिमभिमन्त्योत्तरवेद्यावृता
दशपदामुत्तरवेदिं पुरस्तादंहीयसीं करोत्युदुम्बरशाखाभिः स्रज-
शाखाभिर्वा प्रच्छन्नां कृत्वापरात्लिक्यौ श्वो भूते चरमे^५
पूर्वात्लिक्यौ । व्रतार्धे^६ प्रयच्छति सर्वं वा । तथैवापरात्लिक्यौ^७
समस्य^८ प्रवर्ग्यमुद्रास्योपसदं कुर्याद्यदि पूर्वः प्रवर्ग्यः । पशुबन्धे
ऽग्निप्रणयनं व्याख्यातम् ॥ ४ ॥

एष एव सौमिक आहवनीयो । ऽग्निमत्यामुत्तरवेद्यामुत्तरं
परिग्राहं परिगृह्याप्रोचितायां^९ न विचरन्त्या स्तरणात्प्रति-
प्रस्थाता पथस्याथै नैत्रावरुण्यै सायं दोहाय वत्सानपाकरोति^{१०}
घर्मदुघश्च^{११} वत्सं दधिघर्माय । सौत्यं काष्ठं वेद्यर्थं बर्हिश्च

१ उपरवदेशः ARB; उपरदेशः H and the Vyākhyā; उत्तरदेशः ML; उत्तरवेदेशः TV.

२ देशे HR; देशो MLATVB.

३ श्रौतञ्जलिं HRB; श्रौतञ्जलिं MLATV.

४ Thus emended; चरमौ all the Mss.

५ व्रतार्थे the Mss.

६ समस्य H (R is missing); समस्यन् the Vyākhyā; समाप्य MLATBV.

७ श्रौतञ्जलिं AHR; श्रौतञ्जलिं MLTVB.

८ दुघश्च ALTV and the Vyākhyā; दुघश्च MHRB.

- संभ्रियते । काष्ठं वेदिं बर्हिश्च त्रिस्त्रिः प्रोक्ष्या घा ये अग्नि-
मिन्धत इति बज्रं वेदिं प्राचीनं बर्हिः सृणाति । पूर्वं प्रयुक्ते
प्रचालिते अनसौ युग्मकते^१ शालामयेणाभितः पृष्ठ्यां परिश्रिते
सच्छदिषी प्राची स्थापयतो दक्षिणमध्वर्युरुत्तरं प्रतिप्रस्थातैवं
५ कुरुतः कर्माण्युत्तरत्र । तयोर्दक्षिणं वर्षीय उद्धृतफलकं तथो-
त्तरं । तयोरचबन्धान्प्रसक्तान्विस्त्रस्य^२ पुनस्तान्सुरचितान्वध्नाति^३ ।
वैष्णवी विष्णवे शुन्धेयामिति^४ हविर्धाने प्रोचति । शाला-
मुखीय आज्यं विलाप्योत्पूय सुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा युञ्जते
मन इति सावित्रेणोत्तरवेदिके^५ जुहोति । देवश्रुताविति पत्नी
१० पदद्वितीयस्यैकदेशमादाय साज्येन तेन दक्षिणस्य हविर्धानस्य
दक्षिणामक्षधुरं दक्षिणेन हस्तेनोत्तानेन त्रिः प्रदक्षिणमुपानत्तैव-
मुत्तरस्य । पदनाश आज्येनोपानत्तध्वर्युर्हविर्धानाभ्यां प्रवर्त्य-
मानाभ्यामनुब्रूहीति संप्रेष्यति । युजे वां ब्रह्म पूर्यमित्येतां
त्रिरुक्तामभिज्ञाय प्राची प्रेतमिति हविर्धाने प्राची प्रवर्तयेयुर्य-
१५ दक्षघोषः सुवागिति जपति । यदा हविर्धाने वेदिमवक्रामतस्तदा
दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्यामन्तर्वेदि हिरण्यं निधाय
परिस्तीर्येदं विष्णुर्विचक्रम इति जुहोत्यैवमुत्तरस्य प्रतिप्रस्थातेरावती

१ युग्मकते HR and cp. Hir. VII. 16 ; युग्मयुक्ते MLTABV.

२ प्रसक्तान्विस्त्रस्य H ; प्रसिक्तान्वि. ALBR ; प्रसिक्तान्वि. V ; प्रसिक्तान्वि.
T ; प्रसिक्तान्वि. M.

३ पुनस्तान् MBV ; पुनस्तात् LATH.

४ शुन्धेया. TV and Vyākhyā ; शुन्धेया. AMLHB.

५ Most of the Mss. ०णोत्तर०.

धेनुमती इत्यप जन्मं भयं नुदेति^१ वेदेः पञ्चार्धं विद्वतीयदेशे^२
मनसाप जन्मं भयं नुदेति ब्रह्मा होताध्वर्युर्वा पादेन पांसून्
लोष्टं वा वह्निर्वेदि निरस्यति^३ ॥ ५ ॥

अपरेणाहवनीयं त्रिषु प्रक्रमेष्वात्र रमेथामिति नभ्यस्थे हवि-
धाने स्थापयित्वाभिमन्त्रयतो^४ यावदर्धमेतयोरन्तरालं^५ वैष्णव-
मसि विष्णुस्त्वोत्तन्नात्विति तयोश्चुबुके उत्तमयतो^६ दिवो वा
विष्णवित्याग्नीर्षदयर्चा दक्षिणस्य हविर्धानस्य मेथौ निहन्ति
दक्षिणं^७ तूष्णीमुत्तरं^८ च^९ विष्णोर्नु कमिति तथोत्तरस्य^{१०}
विष्णोर्ध्रुवमसीति सन्ध्या मेथिष्वेते निबध्नीतो^{११} विष्णोर्ध्रुवो
ऽसीति यन्मिं कुरुतस्तौ^{१२} सुरक्षितौ बद्धोर्ध्वाः शम्याः समुत्क्षयोपरि^{१३}
धारयतो^{१४} दक्षिणस्य हविर्धानस्य प्राञ्चमरन्ति मीत्वा महो वा
विष्णविति प्राचीनकर्णास्तिस्व उदगपवर्गाः स्थूणाः स्थापयत्येव-
मुत्तरस्य प्रतिप्रस्थानैवमपराः षट् स्थूणाः स्थापयतस्तत्सूदञ्चौ वंशौ
प्रोहतः प्राचश्च^{१५} विष्णो रराटमसीति पुरस्ताद्रराटं^{१६} वंशे
बध्नीतस्तथा परितो^{१७} विष्णोः पृष्ठमसीति त्वरन्निविस्तारं^{१८}

१ Probably the words अप..नुदेति (found in all the Mss.) are interpolated.

२ विद्वतीय० HRB; त्वतीय० LMTV; सत्त्वतीय० A; विगतत्त्वतीयदेशे the Vyākhyā.

३ ०यतो LTV and the Vyākhyā; ०यते MAHRB.

४ उत्तरं and दक्षिणं (not ०रां, ०णां) MLATV and the Vyākhyā; दक्षिण and उत्तरतो (the last instead of उत्तरं च) H; दक्षिणं तूष्णीमुत्तरतो B (perhaps preferable).

५ निबध्नी० HR; बध्नी० MLTAV; नव० B.

६ Not quite certain. रराटं HALMB; रवापिं रराविं V; the Vyākhyā seems to read ररानिं.

नवायामं मध्यमं क्वदिः प्राञ्चमुदञ्चं वा निधाय विष्णो अग्ने स्थ
इति तदभितस्कृदिषौ च^१ परि त्वा गिर्वण इति सर्वतः
परिश्रयति^१ । पृष्ठयामभितः पूर्वमपरं च द्वारे कुरुतो^१ विष्णोः
स्थूरसीति दर्भैर्द्वारस्थूणे वेक्ष्यतो^१ विष्णोर्ध्रुवोऽसीति^२ गन्थौ
५ कुरुतस्तौ^१ सुरक्षितावेवमपरे द्वारस्थूणे^१ प्रागुन्नतं पश्चादवनतमेत-
द्वैष्णवमसि विष्णवे त्वेत्यभिमृशतः^१ ॥ ६ ॥

प्र तद्विष्णुरिति पूर्वेण द्वारेण निष्क्रामत^१ ऊर्ध्वमन्यथा
वैष्णव्या वा^१ दक्षिणस्य पुरोऽक्षमुक्तमुपरवकर्म^१ देवस्य त्वेत्यग्नि-
मादायाभिरसौत्यभिमन्त्र्य व्याघारवदक्ष्णया चतुरः प्रादेश-
१० मुखान्प्रादेशमध्यानुपरवान्परिलिखितमिति त्रिः परिलिख्य
रक्षोहणो वलगहन इति बाहुमात्रमुपरवानधस्तात्संलक्षानुपर्य-
संभिन्नान्^२ खात्वा बृहन्नसौत्यग्निं निदधात्येषां पुरौषमुदुष्य
दक्षिणस्यानसः पूर्वेणोपस्तम्भनं तेन खरं चतुरश्रं करोति यावदलं
सोमपात्रेभ्यः^१ पुरस्तात्संचरं शिनष्टि^१ रक्षोहणो वलगहनो
१५ वैष्णवान् खनामीति पुनरभिया खात्वा विराडसि सपत्नहेति
पूर्वयोर्दक्षिणस्मिन्नुपरवे बाहुमुपावह्येदमहं तं वलगमुदपामीति
पांसूनादायेदमेनमधरं करोमि यो नः समानो यो ऽसमानो
ऽरातीयतीति तद्विले ऽववाध्य निरस्तो वलग इति हत्वा गायत्रेण
कन्दसावबाहो वलग इति यजमानस्याधस्यदं तान्पांसू-
२० त्रिवपति^१ सघ्राडसि भ्रातृव्यहेत्यपरयोरुत्तरस्मिन्वाहुमुपावह्य

१ अयति A, Vyākhyā; अयतः MLTVB; अयत HR.

२ ध्रुवोसी० AB, Vyākhyā; ध्रुवमसी० MLTHV.

२ संलक्षान् MLTHVB; संलक्ष्य A. — संभिन्दन् MLBV; संभिन्नान् H; संभिदा A.

पूर्ववदादानवाधनहरणानि । त्रैष्टुभेन कन्दसाववाढो वलग
इति तथा निवपत्यपरयोर्दक्षिणस्मिन् खराडस्यभिमातिहेति
वाङ्मुपावह्य तथादानाववाधनहरणानि । जागतेन कन्द-
साववाढो वलग इति तथा निवपति ॥ ७ ॥

विश्वाराडसि विश्वासां नाष्टाणां हन्तेति पूर्वयोरुत्तरस्मिन्
वाङ्मुपावह्य तथादानाववाधनहरणान्यानुष्टुभेन कन्दसाव-
वाढो वलग इति तथा निवपति । तांश्च पदपांसून्यं द्दष्टि तस्य
संचरे परावपत्यप उपस्पृशति । पूर्वदक्षिणस्मिन्यजमानो ऽपरो-
त्तरस्मिन्ध्वर्युस्तत्तद्यजुषावमृश्य संमृश इमानायुष इत्यधस्ता-
द्वाङ्भ्यां संमृशेते । किमत्रेत्यध्वर्युर्यजमानं पृच्छति । भद्रमिति ।
स प्रत्याह । तन्नौ सहेत्याहाध्वर्युर्यजमानो ऽपरदक्षिणस्मिन्
पूर्वोत्तरस्मिन्ध्वर्युस्तथावमृश्य संमृशेते । किमत्रेति यजमानो
ऽध्वर्यु पृच्छति । भद्रमिति स प्रत्याह । तन्म इत्याह
यजमानो । ऽध्वर्युरपरवान्यथाखातं रक्षोहणो वलगहनः प्रोक्षामि
वैष्णवानिति यवमतीभिरङ्गिस्त्रिः प्रोक्षत्युत्तरैर्यजुर्भिर्यथालिङ्गं ।
प्रोक्षणवनयनयवप्रासनवर्द्धिरवस्तरणसुवाभिहोमान् हिरण्यमन्त-
र्धाय जुहुयात् ॥ ८ ॥

अधिषवणफलके असंतष्टे औदुम्बरे पालाशे कार्ष्ण्यमये
वा दीर्घसोमे संतष्टे तूष्णीं प्रोक्ष्य रक्षोहणौ वलगहनावुप-
दधामि वैष्णवी इति ताभ्यामुपरवानपिदधाति । द्वौ दक्षिणे
द्वावुत्तरेणामितो मयूखान्निहन्ति । रक्षोहणौ वलगहनौ पर्य-
हामि वैष्णवी इति प्रदक्षिणं पुरीषेण पर्यहति । रक्षोहणौ

वलगहनौ परिसृणामि वैष्णवी इति बर्हिषा परिसृणाति ।
 रचोहणौ वलगहनौ वैष्णवी इत्यनेनाभिमृशत्यभिमन्त्रयते वा ।
 लोहितमानडुहमधिषवणचर्मोपरिष्ठाद्यथासेचनवदभिषवायालं
 तूष्णीं^१ प्रोक्ष्य फलकयोर्यज्ञ प्रतितिष्ठेति प्राचीनग्रीवमुत्तर-
 ५ लोमोपसृणाति । पञ्च ग्रावणस्तस्मिन्प्रतिदिशं^२ मध्ये च बृह-
 न्नसीति प्रत्येकं संमुखान्सादयति । प्रथिष्ठं मध्यमं । रक्षन्नो वो
 वलग्नः प्रोक्षामि वैष्णवानिति तान्प्रोक्षति । ॥ ६ ॥

अपरेणोत्करं षट् प्रक्रमानपरेणार्धं बर्हिर्वैद्यधर्मन्तर्वेदि चतु-
 स्थूणं सर्वतः षट्प्रक्रमं दक्षिणद्वारं प्राचीनवंशं परिश्रितमाग्नीध्रं
 १० मिनोति । वैश्वदेवमसि विश्वेभ्यो देवेभ्यस्त्वेति संमितमभि-
 मृशति । पूर्वणापरवेद्यन्तं चीन् प्रक्रमान्पूर्वेणापरिमितान्वा प्राक्^३
 प्रत्यङ्^४ नवारत्यष्टादशोदगायतसुदग्वंशं^५ दक्षिणेन पृष्ठ्यां प्रति-
 कृष्टतरं यथर्त्विभ्यः प्रसर्पकेभ्यो धिणिभ्यश्चालं भवति तथा
 सदो मितुयान्तन्मध्ये दक्षिणेन पृष्ठ्यां प्रक्रमं^६ उपरात्यरं^७
 १५ यजमानसंमितां सुनाहं^८ यथा यूपस्य प्रक्षालितामौदुम्बरीं

१ इत्येनानाभि० AB; इत्यनेनाभि० TMLHVR.

२ ०परिष्ठाद्यथासे० AHBR; ०परिष्ठाद्यथासे० MTV; ०परिष्ठावसे० L.

३ Before तूष्णीं AHR ins. तं.

४ ग्रावाणस्त० MLTVB; गृह्णवाणस्त० A; ग्रावाप्रतिदिशं HR; ग्रावुषः
 the Vyākhyā, which points to ग्रावणः.

५ Thus MLTV; प्रत्यङ्गादशोदग्वंशं A; पृथक् प्राग्द्वारित्यष्टादशारतयो दशा-
 यतिसुदग्वंशं H; B useless.

६ Thus ATV; प्रक्रम उपरवात्यरं L; प्रक्रमपरवात्यरं MHRB.

७ ? सुनाहं T; सुनाहं MLAV—RH read this and the foll.:
 सुनामानाभिदध्नमौदुम्बर्यवदो यथा यूपस्य; B: सनाहनाभिदध्नमौ etc., as RH.

१८२ वैखानससूत्रे २५, १०-११ (०श्रौतसूत्रे १४, १०-११)

प्राचीनाग्रामवटे संधाय दिवे त्वेति प्रतिमन्त्रं परस्तादर्वाची^१
 प्रोचति^२ । शुन्धन्तां लोको यवो ऽसि पितृणां^३ सदनमसीत्यवटे
 ऽपामानयनादौन्यक्तान्युद्वि^४ स्तभानेति प्राचीनकर्णामौदुम्बरीं^५
 स्थूणामुद्गात्रा सहोच्छ्रयति द्युतानस्वा मारुतो मिनोत्विति ।
 यथा प्राग्वंशस्य सदोहविधानयोश्च समानः^६ संकाशस्तथावटे^७
 मिनोति^८ ॥ १० ॥

ब्रह्मवनिं त्वा ब्रह्म दृष्ट्वोन्नम्य पृथिवीमित्येतैरौदुम्बर्याः
 पर्युहणादौन्यक्तानि^१ । तस्या विशाखे हिरण्यं निधाय घृतेन
 द्यावापृथिवी आपृणेषामिति स्तुवेणाभिजुहोत्यान्तमन्ववस्त्रावयति ।
 यदा^२ भूमिं प्राप्नुयात्तदा^३ स्वाहेति ब्रूयात्तां सर्वतः परिमृज्यौ-^४
 दुम्बरीमन्वगाः^५ सदसः स्थूणा^६ हविर्धानवदवटे ऽवधाय तासूद-
 ग्वंशान् प्रोह्य प्राग्वंशानध्यस्येन्द्रमसीति^७ त्रीण्युदकुक्कदौषि
 मध्यमानि प्रोह्येन्द्रस्य सदो ऽसीति त्रीणि दक्षिणानि विश्वजनस्य
 द्यायेति त्रीण्युत्तराण्यौदुम्बरीमन्वगाणि^८ । दक्षिणान्युत्तराणि
 करोत्येकादशच्छदिः प्रभृतीनि ब्राह्मणोक्तानि^९ काम्यानि यथा-^{१०}
 कामं^१ हविर्धानवत्परिश्रित्य^२ दारे हत्वेन्द्रस्य सूरसीति परिश्रि-

१ अर्वाचीनं L only, अर्वाचं B.

२ Emended; ०नाद्युक्तानु० MHR; ०नाद्युक्तानु० AB; ०नाद्युक्तानु०
 LT; ०नाद्युक्तानु० V.

३ ? समानः संकाशासु० A; समानाः संका(पा)शासु० MLTV; समा-
 संकाशासु० HR; समानसंकाशासु० B.

४ यदा..तदा TBH; यथा..तथा MLARV.

५ परिमृज्यौ० MLTV; परिमृज्यौ० A; परिमृज्यौ० HRB.

६ Thus B; ०न्वगां..स्थूणां or स्थूणां the other Mss.

७ अन्वध्यस्यति instead of अन्वध्यस्य H.

८ See Taitt. Samh. VI. 2. 10. 6.

९ परिश्रितस्य TV only.

त्येन्द्रस्य ध्रुवो ऽसीति ग्रन्थी सुरक्षितौ कुरुत^१ ऐन्द्रमसौन्द्राय त्वेति
संमितमभिमृशतः^१ सोमस्य पुरा संस्थानादध्वर्युः पूर्वैण दारेण
हविर्धाने प्रविश्य प्रत्यङ् नातीयाद्यतीयादिदं विष्णुर्विचक्रम
इति जपेदपरेण सदः प्रविश्य प्राङ् नातीयात्^१ ॥ ११ ॥

- ५ यद्यतीयादुत्तिष्ठन्नोजसा सहेति जपेत्सदोहविर्धानयोर्विपरीतं
च^१ नातीयाद्विष्णियान्होतारं च प्रत्यङ् नातिसर्पेद्यदि सर्पेदैन्द्रो
जपेन्नाध्वर्युरपगायेदित्युक्तमत्र वोपरवकर्म^१ चात्वालात्स्फेनोद्धृत्य
पुरीषमाहृत्य चतुरश्रान्यरिमण्डलान्वा धिष्णियानुपवपत्याग्नी-
ध्रगारे विभूरसि प्रवाहणो रौद्रेणानीकेन पाहि माग्ने पिष्टहि
१० मा मा मा हिःसीरित्याग्नीध्रीयमुपवपति^१ यथोत्तरेणान्तर्वेदि
संचरः स्यात्सदसि षड् धिष्णियान्प्रत्यङ्मुखः^२ सदोद्वारमपरेण
पृष्ठयायां^३ प्रक्रमे वक्त्रिरसि हव्यवाहनो रौद्रेणानीकेनेति होतुः^४
श्वाचो^५ ऽसि प्रचेता रौद्रेणेति^५ दक्षिणेन होत्रीयं पूर्वणौदुम्बरौ
मैत्रावरुणस्योत्तरेण होत्रीयं चतुरो धिष्णियान्समान्तरालानुद-
१५ गन्तान् तुथो ऽसि विश्ववेदा रौद्रेणोग्निगसि कवी रौद्रेणाङ्गारि-
रसि बभ्रारौ रौद्रेणावस्युरसि दुवस्वान्नौद्रेणेतैर्ब्राह्मणाच्छंसि-
पोहनेष्ट्रच्छावाकानं प्रतिमन्त्रमुपवपति^१ शुन्ध्यूरसि मार्जालीयो
रौद्रेणेति सदसो बहिर्दक्षणे वेद्यन्ते सममाग्नीध्रीयेण मार्जालीयं

१ च MLATBV ; om. HR.

२ ०त्याग्नीध्रसु० ML ; ०त्याग्निध्रयसु० TV ; ०त्याग्नीध्रसु० A ; ०त्याग्नीध्रयसु०
HB.

३ प्रत्यङ्मुखः H (and cp. Kāty. VIII. 6. 19), प्राङ्मुखः MLATBV
and the Vyākhyā.

४ MHB ins. दक्षिणेन.

५ These words only in MAHB.

दक्षिणामुख उपवपति यथा दक्षिणेनान्तर्वेदि संचरः
स्यात् ॥ १२ ॥

यथोपदिष्टं^१ यजमानो यजुर्भिसौसैरेव धिष्णिथानुपतिष्ठते ।
ऽध्वनामध्वपते नमस्ते अस्तु मा मा हिःसीरिति तं तमभिक्रम्य
जपति । सम्राडसि कृग्रानू रौद्रेणेत्याहवनीयं । परिषद्यो ऽसि ।
पवमानो रौद्रेणेति बहिष्पवमानदेशं । प्रतक्वासि नभस्वाचौद्रे-
णेति चात्वालमसंमृष्टो ऽसि हव्यसूदो रौद्रेणेति ग्रामित्रं ।
समूह्यो ऽसि विश्वभरा रौद्रेणेत्युत्करमृतधामासि सुवर्ज्योती
रौद्रेणेत्यौदुम्बरी । ब्रह्मज्योतिरसि सुवर्धामा रौद्रेणेति ब्रह्मसदनं ।
सदस्यो ऽसि मलिन्मुचो रौद्रेणेति सदस्यमजो ऽस्येकपाद्रौद्रेणेति ।
शालामुखीयमहिरसि बुध्नियो रौद्रेणेति प्राजहितं । कव्यो ऽसि
कव्यवाहनो रौद्रेणेत्यन्वाहार्यपचनमत्र वा वेदिं स्तृणाति ।
धिष्णिथानुपरवान्खरमुत्तरवेदिं च न^२ स्तृणाति ॥ १३ ॥

दौचित्त्याग्नीषोमीयः पशुरालभ्यस्तस्य निरूढपशुबन्ध-
त्कल्पो । न षड्भूतेष्टिश्चाङ्गभूतेषु विद्यते^३ । तूष्णीमातिथ्याबर्हिः ।
संनह्य तान्परिधीनिध्ने^४ संनह्यति । वेदिकरणपरिस्तरणपाणि-
प्रचालनास्तरणानि कृत्वा पाशुकानि पात्राणि सुगादीनि
प्रचरणीमधिकां प्रयुज्य यावदाज्यग्रहणं कृत्वा गार्हपत्ये प्रचरणा-
माज्यं चतुर्गृहीत्वात्रैव पाशुकान्याज्यानि गृह्णाति । प्रेतु
ब्रह्मणस्पतीति नेष्टा पत्नीसुदानयत्यथाहमनुकामिनीति पत्नी^५

१ यथोपदिष्टं MLATBV ; यथोपवापं H ; उपवापक्रमेण Vyākhyā.

२ च न स्तृ० RTAVB ; MLH om. n.

३ न वितते H ; न विते R ; the word is missing in MLABTV.

४ तान्परि० MLTV ; तन्परि० AHRB.

जपित्वापरेण शालामुखीयमुपविश्य सुप्रजसस्त्वा वयमित्यादि
जपत्येवा वन्दस्वेत्युपस्थे ब्रह्मा राजानं प्रतिपादयति ^१ समपि-
ब्रतान्कयध्वमिति संप्रेष्यति ^१ यजमानस्यामात्यान्संक्रयन्ते ^१ यज-
मानो ऽध्वर्युमन्वारभते यजमानं पत्नी ताममात्या ^१ वाससाह-
५ तेनैतान्संप्रच्छाद्य तस्य दशासु हिरण्यं बद्धाज्ये ऽवधाय प्रचरणी-
दण्डे दशान्तं ^१ निबध्य त्वः सोम तनुकृद्गो जुषाणो अग्नुरिति
द्वाभ्यां प्रचरण्या वैसर्जने शालामुखीये ^१ जुहोत्याज्यार्धं विशि-
नष्टि ^१ ॥ १४ ॥

सोमं ग्राणो वायव्यानि प्राशिचाकृति बृहद् द्रोणकलशं
१० चमसानिध्मावर्हिर्गृहीत्वाज्यान्याददते यानि चात्र शस्तान्यग्नी-
षोमीयपशुं ^१ चानयन्ति ^१ शालामुखीये ऽग्निप्रणयनीयानादी-
षोपयमनीभिः ^१ सिकताभिरग्निप्रणयनीयं सतमुपयम्य तस्मि-
न्नग्निमुद्यम्य निधाय धार्यमाणे ऽग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्या-
मतुब्रूहीति संप्रेष्यति ^१ सावीर्हि देव प्रसवाय ^१ पितृ इत्यस्यां
१५ चिरनूक्तायामयं नो अग्निरित्यग्निप्रथमाः प्राञ्चो गच्छन्ति तूष्णीं ^१

१ Thus AV; दशास्ताः M; दशास्तं L; दशास्ता B; दशा HR; दशां
the Vyākhyā.

१ गार्हपत्ये ins. HRB.

१ यानि चात्र शस्तान्य० TAV; शस्तान्य० L; शस्तान्य० MB; शस्तान्य०
H; शस्तान्य० R. This must refer to Taitt. Samh. VI. 3. 2. 3, cp.
the Vyākhyā: यानि चात्र शस्तानिति (sic!) वचनात्पत्न्युदानयनमनसामनु-
प्रवर्तनं च गम्यते.

१ ०ग्निप्रणयनान्या० RHB; ०ग्निप्रणयनीयान्या० ML; ०ग्निप्रणयनान्या० A;
०ग्निप्रणयनाना० TV; प्रणयनीयानिध्मान् the Vyākhyā.

१ प्रसवाय HRB; पथमाय ATV; प्रसवायमाय ML.

१ तूष्णीं om. HR. Acc. to the Vyākhyā it belongs to the text.

१८६ वैखानससूत्रे २५, १५-१६ (०श्रौतसूत्रे १४, १५-१६)

सोमप्रथमा वा ^१ यथोक्तानि तथानुहरन्त्यन्वनांसि^२ प्रवर्तयन्त्य-
नुनयन्त्यग्नौषोमीयमनुगच्छन्त्यमात्या ^३ आग्नीध्रीये ऽग्निं प्रतिष्ठा-
प्याग्ने नयेति नयवत्यर्चा तस्मिन्नाज्यशेषं ऊत्वा पुनराज्यशेषं
ग्निनष्टि ^४ ग्राव्णो वायव्यानि द्रोणकलशमाग्नीध्र उपवासयति
चमसांश्चोत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्णिचं परीत्य पाशुकैरिभाबर्हि- ५
राज्यप्रभृतीनि^५ नयन्त्युत्तरवेदिं प्राप्योरु विष्णो विक्रमस्वेति
सर्वमाज्यशेषमौत्तरवेदिके जुहोति ^६ ॥ १५ ॥

ऊते ऽमात्याः प्रदक्षिणमावृत्य यथेतं प्रतिगच्छन्ति ^१ सोमो
जिगाति गातुविदिति सौम्यर्चा^२ ब्रह्मापरद्वारेण प्रविश्य हविर्धानं
राजानं प्रपादयति^३ ^४ गतश्रियः पूर्वेण द्वारेणोर्वन्तरिचमित्य- १०
ध्वर्युयजमानश्च पूर्वेण प्रविशतो ^५ दक्षिणस्य हविर्धानस्य नीडे
कृष्णाजिनास्तरणं तस्मिन्प्रवृत्तस्य राज्ञश्चासादनं^६ चोक्तमेष वो
देव सवितः सोम इति यजमानो राजानं देवताभ्यः संप्रयच्छ-
त्येतत्त्वः सोमेत्यभिमन्त्येदमहं मनुष्यो मनुष्यानिति प्रदक्षिणं
परीत्य नमो देवेभ्य इति प्राचीनमञ्जलिं करोति ^७ स्वधा १५
पितृभ्य इति दक्षिणेदमहं निर्वहणस्य पाशादिति पूर्वया द्वारोप-

१ Thus H; ०हरन्ति क्षिरणं चानांसि प्रव० AB; क्षिरणं वासांसि प्र० M;
क्षिरणं चानांसि प्र० TV; क्षिरणं च नांसि प्र० L.

२ पाशुकैर् or पशुकैर् MLAHB; पाशुकैर्भा० TV. The instru-
mental is inexplicable to me; perhaps the reading of TV, al-
though it stands alone, is preferable.

३ Emended; सौम्यया MATBV; सौम्यय L; सौम्याया H.

४ Thus the Vyākhyā and B second hand; प्रतिपा० all the
other Mss.

५ ? प्रवृत्तस्य राज्ञश्चासादनं MLATV; B has the same, only प्रवर्तस्य;
प्रवृत्तस्य राज्ञश्च सादनं HR.

निष्क्रम्य सुवरभिविख्येषमिति सर्वं^१ यज्ञमनुवीक्षते वैश्वानरं
ज्योतिरित्याहवनीयमत्रावान्तरदीक्षां विस्ृजते । अग्रे व्रतपते त्वं
व्रतानामित्याहवनीयमुपस्थाय तेनैव समिधमाधाय वितरां
मेखलां विस्ृजते वितरां सुष्टी कुरुते । ॥ १६ ॥

■ स्वाहा यज्ञं मनसा स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याः स्वाहोरो-
रन्तरिक्षात्स्वाहा यज्ञं वातादारभ इति विस्ृज्य स्वाहा वाचि
वाते विस्ृज इति वाचं विस्ृजते । पयोव्रतं निवर्त्य हविः-
शेषानेव सुत्ये व्रतयत्यध्वर्युरुत्तरेणाहवनीयं पाशुकानि पूर्ववदु-
पसाद्य दर्शवत्प्रोक्ष्यभिमन्त्रणाद्याज्यसादनं^२ पशवद्यूपसंमानादि
१० चा प्रवराद्वाख्यातमग्नीषोमाभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमीति मन्त्रं
संनमति । प्रवरं प्रवृत्त्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्रं होत्रात्सजूर्दिव
आ पृथिव्या^३ इत्यृतुप्रेषादिभिर्गन्धर्वालिङ्गं^४ होतारमाग्नीध्रमध्वर्युं
प्रतिप्रस्थातारं मैत्रावरुणं ब्राह्मणाच्छंसिनं पितारं नेष्टारं यजमानं
चैतान्सौमिकानध्वर्युर्वृणीते वेद्यां त्वणमपिस्ृज्यास्फ्य आग्नी-
१५ ध्रादीस्तु^५ तन्नामग्रहणमुपांशु^६ मानुष इत्युच्चैर्जुष्टो वाचो भूयास-
नृचा स्तोममिति द्वाभ्यां वृत्तो वृत्तो^७ जुहोति । प्रयाजादिवपान्ते
प्रचरिते मार्जयित्वा सुब्रह्मण्य पितापुत्रीयाः सुब्रह्मण्यामाकुर्येति
संप्रेष्यति । पितापुत्रीयात ऊर्ध्वं सुब्रह्मण्या । यद्देवत्यः पशु-
स्तद्देवत्यः पशुपुरोडाशः । ॥ १७ ॥

१ सर्वं R and Vyākhyā; सर्वं MLATBV; सर्वं H.

२ मन्त्रणाद्याज्यं ATBV; ०मन्त्रणाद्याज्यं MLH.

३ पृथिव्येत्यु the Mss.

■ आग्नीध्रादीस्तुतं नाम AHRB; आग्नीध्रादिस्तुतं नाम ML; आग्नीध्रादि-
स्तुतनाम TV.

५ वृत्तो twice ATV; once MLHRB.

१८८ वैखानससूत्रे २५, १८-१९ (०श्रौतसूत्रे १४, १८-१९)

अपराह्णे नवकुम्भं कुम्भी^१ वादाय^२ चात्वालोक्योरन्तरा
तीर्थेन निष्क्रम्य यत्र वहन्त्य^३ आपस्तद्गत्वा^४ हविष्मतीरिमा आप
दति प्रतीपं तिष्ठन्वसतीवरीर्गृह्णाति^५ । नान्तमा वहन्तीरती-
यादित्युक्तं^६ । यस्यागृहीता अभिनिम्नोचेद्यो ब्राह्मणो बज्रयाजी
तस्य गृह्णाद्गृहीयाद्यदि न विद्यते बज्रयाज्यग्निमुपरि धारय-
न्हिरण्यं वा वहन्तीष्ववधाय वरे दत्ते सशुक्राणां गृह्णाति^७ ।
यथेतमेत्य सव्ये ऽसे कृत्वापरेण शालामुखीयं^८ वेद्यां सादयति
सुन्नाय सुन्निनीः सुन्नि मा धत्तेति वसतीवरीणां सादनेषु
यजमानो जपति^९ । प्राग्वत्प्रमृत्त्येडान्तः^{१०} पशुपुरोडाशो^{११} ऽस्त-
मिते संवादादिना प्रचरति^{१२} । पत्नीसंयाजान्तः पशुरग्नी-
षोमीयः^{१३} ॥ १८ ॥

निशायां वसतीवरीः परिहरन्ध्वर्युर्न पुरस्ताद्भुक्तामत^{१४} मा
वो परिहार्षमित्युक्ता नादीक्षितमभिपरिहरत्यन्तर्वेदि यजमानः
पत्नी चासाते^{१५} । आदाय कुम्भं सव्ये ऽसे संनिधायापरेण प्राज-
हितं परीत्य^{१६} दक्षिणदारोपनिष्क्रम्य दक्षिणेन सदो मार्जालीयं^{१७}
च परीत्येन्द्राग्नियोर्भागधेयी^{१८} स्येति दक्षिणस्यामुत्तरवेदिश्रोण्यां
सादयत्युक्तं याजमानमादाय कुम्भं दक्षिणे ऽसे निधाय यथेतं

१ कुम्भी वादाय MALTBV ; कुम्भीमादाय H and Vyākhyā.

२ Thus the Vyākhyā ; वहन्त्याप० the Mss.

३ तत्र गत्वा ML ; तद्गत्वा THABV.

४ See Taitt. Samh. VI. 4. 2. 3.

५ ०खीयं AHB ; ०खीय MLTV.

६ Thus the Mss.

७ Thus the Vyākhyā only ; पुरस्ताद्युक्ता० the Mss.

८ परीत्य MLTVB ; परिहृत्य H ; परिहृत्य A.

प्रत्येत्योत्तरथा द्वारोपनिष्क्रम्योत्तरेण वेदिं गत्वोत्तरेणाग्नीध्रीयं
परीत्य मित्रावरुणयोर्भागधेयी स्वेत्युत्तरस्यामुत्तरवेदिश्रोण्यां
सादयति । ॥ १६ ॥

आदाय कुम्भं सव्ये ऽसे निधाय यथेतं प्रत्येत्य विश्वेषां
५ देवानां भागधेयी स्वेत्यपरेणाग्नीध्रीयं सादयति । यज्ञे जागृ-
तेति वसतीवरौः सन्ना अभिमन्त्रयते । सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्या-
माक्लयेति संप्रेष्यति । पितापुत्रीया सुब्रह्मण्याच प्रतिप्रस्थाता-
मिक्षायै सायंदोहं दोहयति । या यजमानस्य व्रतधुक्तामाग्निरे
दुहत या पत्न्यास्तां दधियहाय या घर्मधुक्तां दधिघर्माय
१० तप्तमनातक्तं पयो मैत्रावरुणाय श्रुतातक्तां दध्यादित्यग्रहाय
कुरुतेत्यध्वर्युः^१ संप्रेष्यत्याग्नीध्र एतां रात्रिमृत्विजो ऽलंकृत्य^२
वसन्ति । प्राग्वंशे पत्नी जागर्ति हविधाने यजमानो राजानं
गोपायन् जागर्ति । महारात्रे बुध्येरन्यथा पुरा शकुनिप्रवादा-
त्प्रातरनुवाको भवति भवति । ॥ २० ॥

॥ इति चतुर्दशः प्रश्नः ॥

१ कुरुतेत्यध्व० T; कुरुतेध्वर्यु० LV; कुरुते इत्यध्व० M; कुरुतादित्यध्व० AHB.

२ लंकृत्य MLAV; लंकृत्य T; लंकृत्या B; लंकृता H. R probably लंकृता.

अथाग्नेयः पशुरेको ऽग्निष्टोम आलभ्यः सवनीयस्तस्य रूप-
 नियमो न विद्यते । दैक्षपशुवत्कल्पो । न बर्हिःराहरति^१ ।
 प्रस्तरमेव हरेदाज्यग्रहे प्रचरण्यां चतुर्गृहीतं गृहीत्वेतरासु
 सुचु पूर्ववद्ब्रूहि^२ । पाणिप्रक्षालनप्रस्तराहरणाद्याज्यसादनान्तं^३
 कुर्विति प्रतिप्रस्थातारमुक्ताध्वर्युरग्ने नयेत्याग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभि-
 मृशेदिदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्या हविर्धानमयमग्निः सह-
 स्विण इत्याग्नेय्या सुचो वायो शतः हरौणामिति वायव्या
 वायव्यानीन्द्रं विश्वा अवीवृधन्त्रित्यैन्द्रिया सदः । प्रजापति-
 र्मनसान्धो ऽर्कत इति त्रयस्त्रिंशतं यज्ञतनूराग्नीध्रे जुहोति ।
 प्रथमया यज्ञतन्वा पूर्वा पूर्वा यज्ञतनूमनुद्रुत्योत्तरयोत्तरया^४
 यज्ञतन्वा जुहोति ॥ १ ॥

अग्निर्देवता गायत्री कन्द इत्येतैर्यथालिङ्गं सोमपात्राणि
 प्रयुनक्ति । कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तित्यवशिष्टानि । दक्षिणं
 ऽसे दक्षिणमुपांशुपात्रमुत्तरमन्तर्यामपात्रं । तन्मध्ये व्यानाय
 त्वेत्युपांशुसवनं जन्तुप्रतिमं ग्रावाणं दक्षिणशीर्षमुपांशुपात्रेण स्पृष्टं^५
 प्रयुनक्ति । तदपरेण परितःखगङ्कितमैन्द्रवायवपात्रं^६ । तदपरे-
 णाजगावं मैत्रावरुणपात्रं द्विस्रक्त्याश्विनपात्रमपरेण शुक्रामन्थिनोः
 पात्रे दक्षिणं शुक्रपात्रं वैल्वमुत्तरं वैकङ्कतं मन्थिपात्रमपरेणाश्वत्ये
 उभयतोमुखे अश्वशफबुध्ने कार्त्तर्यमये वर्तुपात्रे दक्षिणमध्वर्यो-
 रुत्तरं प्रतिप्रस्थातुराग्रयणस्थालीं दक्षिणश्रोण्यामुक्थस्थालीमुत्तर-^७

१ न बर्हिःराहरति TV ; न बर्हिःराहृत्य A ; बर्हिर्हरति ML ; न बर्हिःराहृत्य HB.

२ Thus TVMLR ; ऽहरणान्याज्यसादनान्ता BH ; ऽहरणाद्यासादनान्तं A.

३ परितःखगं TV ; परितःखगं MLB ; परितःखगं A ; परितःखगं H.

स्यामश्वशफबुध्रमुक्थ्यपात्रं च । तन्मध्ये दक्षिणोत्तराण्यतिग्राह्य-
पात्राण्युत्तरस्मिन् खरांसे दधिग्रहपात्रं चतुस्तथौदुम्बरं ।
दक्षिणस्थानसः पूर्वणोपस्तम्भनमादित्यस्थालीमणुशफबुध्रमादित्य-
पात्रं चोत्तरस्थानसः पूर्वणोपस्तम्भनमनुपोत्रे भ्रुवस्थालीमणदण्डसुगा-
५ कृतिं परिप्लवामुत्तरस्मिन् खरान्ते । रौहीतकान् न्यग्रोधकान्वा
दशैकादश वा चमसानत्सरुकान् त्सरुमतो वा यथाव-
काशम् । ॥ २ ॥

पात्राण्यनुक्तवृत्ताणि वैकङ्कतानि । यान्यहोमार्थानि वार-
णानि । प्रादेशमात्राण्यूर्ध्वसानून्युपर्यासेचनवन्ति मध्ये संनतानि
१० वायव्यानि । युनज्मि ते पृथिवीं ज्योतिषा सहेति दक्षिण-
स्थानसो ऽपरेणाक्षमधस्तात्सदशापवित्रं द्रोणकलशं प्रयुनक्ति ।
युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण ते सहेत्युत्तरस्थानसो नौड आधवनीयं ।
युनज्मि वाचः सह सूर्येण त इति तस्थानसः प्रधुरे पूतभृतं ।
तदक्षमपरेणाधस्तात् त्रीनेकधनान् घटान्यञ्च सप्त नवैकादश
१५ वा । युनज्मि तिस्र इति सुचो ऽभिमन्त्यापां क्षया क्षतस्य
गर्भा इति ग्रावणश्चर्मन्तः संमुखान् कृत्वाभिमन्त्रयत । आस-
न्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्यश्चिदभिग्रस्या इति पुरा प्रातरनु-
वाकादाग्रीध्रे जुहुयात्पञ्चहोतारं च । हृदे वा मनसे त्वेति
द्वाभ्यामन्तरेणेषे राजानं ग्रावसूपावहृत्य पुरा शकुनिप्रवादा-
२० द्वेभ्यः प्रातर्यावभ्यो होतरनुब्रूहि ब्रह्मन्वाचं यच्छ सुब्रह्मण्य
सुब्रह्मण्यमाह्वयाग्रीत्सवनीयान्निर्वपेति संप्रेष्यति । ॥ ३ ॥

होता यथोक्तं कृत्वा हविर्धानं प्रविश्यान्तरेण युगधुरौ
निरसनोपवेशने कृत्वोपविश्याभिहिंक्षत्यापो^१ रेवतीः क्षयथा हि

वस्त्र इति प्रातरनुवाकमन्त्रे प्रतिपद्यते । ऽध्वर्युस्तिष्ठन्मनसा ते
वाचं प्रतिगृह्णामीति होतारमुक्त्वा कर्माण्यनुप्रेक्षमाण आस्त ।
इन्द्राय हरिवते धाना निर्वपतीन्द्राय पूषण्वते करम्भं सरस्वत्यै
भारत्यै परिवापलाजानिन्द्राय^१ पुरोडाशमष्टाकपालं मैत्रा-
वरुणीमामिचां^२ । सवनीयहवींश्चेतान्यग्नीन्याणी प्रक्षाल्य^३ पात्राणि ।
यथार्थं शालामुखीये प्रयुनक्ति द्वे भर्जनार्थं कपाले अष्टौ
कपालान्यामिचार्यं च स्थाली^४ । प्रोक्षितेषु विभज्यार्धानवह-
त्यार्धान् लाजार्थान्निधाय ध्रुवमसीति द्वे भर्जनार्थं कपाले
उपदधाति पुरोडाशकपालानि च । वरुणप्रघासवदामिचां
करोति । ॥ ४ ॥

कपालयोर्धानालाजान्भर्जयित्वा निधाय पुरोडाशस्य प्राग-
लंकरणात्कृत्वा धाना विभज्यार्थान्पिष्टान्येन दध्ना मदन्तीभिर्वा
संयौति । स करम्भो । ऽभृदुषा रुश्रत्पशुरिति होतुरभिज्ञाय
गृणोत्वग्निः समिधा हवं म इति प्रचरण्या चतुर्गृहीतमाहवनीये
जुहोत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वोदङ् तिष्ठन्दर्भमुष्टिं^५ धारयन्नप^{११}
दृश्य होतमैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवाद्रवैकधनिन आद्रवत नेष्टः
पत्नीमुदानयाग्नौद्धोहचमसेन वसतीवरौभिश्च चात्वालं प्रत्युप-
लम्बस्वेति संप्रेष्यति । ॥ ५ ॥

^१ Thus B; परिवापं लाजानिन्द्राय H and cp. Hir.; परिवापमिन्द्राय
AMLTV.

^२ Thus B; पाणौप्रक्षाल्य पात्राणि प्रक्षाल्य H; पात्राणि प्रक्षाल्य MLA;
पाणी प्रक्षाल्य TV.

^३ च स्थालीं AMLBV; चस्थालीं THR.

^४ Thus (or उदक् ति०) HTV; लोत्तिष्ठन्दर्भ० MLAB; cp. Śat. Br.
III. 9. 3. 15.

मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्युश्चमसमादायाद्रवत्येकधनिनस्त्यव-
रानेकधनान् घटानादायाद्रवेयुः । प्रेक्षुदेहीति नेष्टा पान्ने-
जनपात्रमादाय पत्नीमुदानयति । तेनैव मन्त्रेण सा तीर्थेन
निष्क्रामति । यत्र प्रातरनुवाकमुपशृणुयात्तत्र वहन्तीष्वप्सु बर्हिः
५ प्रास्य तस्मिन्देवीराप इति तेन चतुर्गृहीतेनाध्वर्युरभिज्जत्य
कार्षीरसीति बर्हिषाज्जतिमपलाय्य समुद्रस्य वो ऽचित्या
उन्नय इति घृतलिप्ताः अभिज्जता अपो मैत्रावरुणचमसेन
गृह्णाति । ॥ ६ ॥

सोमस्य त्वा सूजवतो रसं गृह्णामीत्येकधना घटैर्गृह्णाति ।
१० वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य इति प्राङ्मुखीः
पत्नी पन्नेजनौर्गृह्णाति । यदि दूरे स्युरापो होतुरन्तिकं
प्रत्युद्गच्छ तासु बर्हिः प्रास्याभिज्जत्य ग्राह्याः । प्रेक्षुदेहीति
नेष्टा पत्नीं यथेतं प्रत्यानयति । पूर्वेण द्वारेण सदः प्रविश्य
प्रशास्तुर्धिष्णियं परीत्यापरेण नेष्टुर्धिष्णियं वसुभ्यो रुद्रेभ्य इति
१५ पत्नी प्राङ्मुखी पन्नजनौः सादयति । चालालमितरे प्रतियन्ति ।
सं वो दधातु वरुण इत्युपरि चालाले होतृचमसं मैत्रावरुण-
चमसं च संस्पर्शं वसतीवरौर्यानयति । समन्या यन्तीति
होतुरभिज्ञाय होतृचमसान्मैत्रावरुणचमसे प्रस्कन्दयति मैत्रा-
वरुणचमसाद्द्वोतृचमसे । सं वो ऽनक्तु वरुण इत्येते द्वे चमसे
२० प्रचरण्या समनक्ति । ॥ ७ ॥

१ इति घृतलि० MLTABV; the Vyākhyā points to the same;
इत्यघृतलि० H and thus also Hir. VIII. 3.

२ Thus all the Mss.; प्रत्यङ्मुखी the Vyākhyā.

होतुरनिकमायन्त्यध्वर्यो^१ ऽवेरपा^२ इत्यध्वर्यु होता
त्रिराहोतेमनन्नमुरिति त्रिः प्रत्याह^३ प्रचरण्यां चतुर्गृहीतं
गृहीत्वा यमग्रे पृत्सु मर्त्यमिति क्रतुकरणं यद्यग्निष्टोमो जुहोति
यद्युक्थ्यः परिधौ निमार्ष्टि यद्यतिरात्रो यजुरेतददन् हविर्धानं
प्रपद्यते^४ दक्षिणस्थानसः प्रधुरे प्रचरणौ सादयति^५ पूर्वेण
द्वारेण हविर्धानमपः प्रपादयन्ति^६ ता यजमानो ऽनुप्रपद्यते^७
दक्षिणस्थानसो ऽधस्तान्मैत्रावरुणचमसौयाः सादयत्युत्तरस्यां
वर्तन्यां पुरश्चक्रं होतृचमसौया उत्तरस्थानसो ऽधस्तात्पुरोऽचमेक-
धना अपरेणाचं वसतीवरौ^८ निर्ग्राभ्या स्थ देवश्रुत इति होत-
चमसौयासु यजमानं वाचयति^९ ता निर्ग्राभ्या^{१०} उपयाम-^{११}
गृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीति
दधियहपात्रे बर्हिर्नन्तर्धाय प्राजापत्यं दधिग्रहं गृहीत्वा दिवे
त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति तमादायोत्याथापेन्द्र दिवतो
मन इति हत्वा प्राणाय त्वापानाय त्वेति जुहोत्येतत्पात्रं
संचाव्यान्तःपरिधिं निनयत्यत्र यजमानो वरं ददात्यंश्चदाभ्य-^{१२}
ग्रहयोरप्येतत्समानं पात्रम्^{१३} ॥ ८ ॥

अंशं गृह्णन्वाजानमेकग्रहायालमादायोपरे न्युष्य वसती-
वरौभिरुपसृज्यावौवृधं वो मनसेत्यभिमन्त्य ग्रावणा हिरण्य-

१ ०कमायाश्चिन्त्य० MLB, ०कमायात्य० TV; ०कमयन्त्य० A; ०माये
त्व० H.

२ The sign of pluti only in H; written thus: ०पाभ्य;
Vyākhyā: ०पाण्.

३ १ तान्गृहीत्वानुपयाम० M; तान्गृहीत्वानुपयाम० L; तासु गृहीतासुप-
याम० TV; तासु निर्ग्राह्या तासुपयाम० A (corrected: तासु निर्गृहीतासुप-
याम०); तानिर्ग्राह्यासुपयाम० HRB (the last only ०ह्यासु उपयाम०). See
Hir. VIII. 4.

पाणिः सकृदभिषुत्या मास्कानिति प्रथमस्कन्नमंशुमभिमन्त्रयते ।
 द्रष्टव्यस्कन्देति विप्रश्नो ऽनुमन्त्रयते । सर्वत्रैवमभिषवकल्पः ।
 सकृदभिषुतस्य प्राण्यापान्याप्राणन्नमनसा वामदेव्यं गायमानो
 गृह्णाति कथा नश्चित्र आभुवदिति वामदेव्यस्य वर्चा मनसा ।
 ५ यद्यप्राणन् गृहीतुं न शक्नुयादा नः प्राण एतु परावत इति
 हिरण्यं शतमानमभिव्यनेयातामध्वर्युजमानश्च । वरे दत्ते
 गृहीत्वा हिरण्येन शतमानेन संस्पृश्य^१ तेन तमपिधायेन्द्राग्नी मे
 वर्चः कृणुतामिति हत्वा दधन्वे वा यदौमन्वित्यप्राणन्ननिरुक्तया^२
 प्राजापत्यया हिरण्यपाणिः प्राङ्मुखस्तिष्ठन् जुहोति । प्रतिप्रस्थाता
 १० हिरण्यपाणिरध्वर्युजमानो हिरण्येन संस्पृश्य प्रत्युचति । ॥ ६ ॥
 अदाभ्यग्रहं^३ वसवस्त्वा प्रवृहन्वित्येतैरुपनद्धस्य राजस्वीनंश-
 नादायैकैकमंशुमङ्गुल्यन्तरेष्वसंस्तिष्ठान्प्रवृह्य दध्नी नियाभ्याणां^४
 पयसो वान्यस्मिन्यात्रे निःषिच्य मान्दासु ते शुक्र शुक्रमाधूनो-
 मीत्येतैः प्रतिमन्त्रं तस्मिन्नेतानंशस्तिः प्रदक्षिणमनुपर्यूह्य^५ धूनीति^६
 १५ चतुः पञ्चकलः सप्तकल एकादशकलो वा । शुक्रं ते शुक्लेण
 गृह्णामीत्येतैरुपयामान्तैरदाभ्यग्रहं^७ गृह्णात्यास्मिन्नुया अचुच्यवु-
 रित्यादाय ककुहः रूपमित्यभिमन्त्र्य हत्वा सोमः सोमस्य
 पुरोगा इति जुहोति । ॥ १० ॥

१ Thus the Mss., read संस्पृश्य.

२ ०मन्वित्यप्राणन्ननिरु० ATBV ; मन्वित्यप्राणं निरु० H ; ०मन्विति प्राणन्ननिरु०
 ML.

३ नियाभ्या० LTV ; नियाह्या० the other Mss. and the Vyākhyā.

४ Thus MLTVAB ; ०पर्याधूनीति H.

५ The words एतैरुपयामान्तैर् only in HB ; they are supported
 by the text of Hiranyakesin.

आधवनानंशून्सुरक्षितान्निदधाति । दादश धेनूः पष्ठौहो-
 वांशुग्रहे ददात्यदाभ्ये च । पौर्वापर्यमेतयोर्थयाकामं^१ अद-
 धानस्य^२ स्वाप्रियस्याध्वर्युणैतावग्राह्यौ^३ । देवस्य त्वेति जन्तु-
 प्रतिमं ग्रावाणमादाय वाचं यच्छत्याग्रयणस्य प्राग्घिकाराद् ।
 ग्रावासीति तमभिमन्त्र्याधिषवण ऊर्ध्वसानुं निधायेन्द्राय त्वा^४
 वृचन्न इति पञ्चभिर्यजुभिः क्रयवद्राजानमभिमिमीते पञ्चकल-
 स्त्रणौ^५ । नोपसमूह्युपरैकदेशे राजानं व्यूह्यैकग्रहायात्रमंशू-
 नादायेतरानुपनह्य^६ निधाय तानुपरे^७ न्युष श्वात्रा स्य वृचतुर
 इति होतृचमसीया निःषिच्य यत्ते सोम दिवि ज्योति-
 रित्यभिमृशति । निःषिक्तेभ्यो ऽंशुभ्यः षडंशूनादायाङ्गुल्यन्तरेषु^८
 द्वौ दावसंक्षिष्टान्^९ कृत्वा सुरक्षितान्^५ निधायेतरान्होतृचमसे
 निधायोपरि जन्तुप्रतिमं ग्रावाणं धारयन् प्रागपागुदगिति त्रिः
 प्रदक्षिणमंशून्परिस्त्रावयति । स नियामः स्यात्तानुपरे न्युष
 वसतीवरौभिः संतर्प्यावौवृधं वो मनसेत्यभिमन्त्र्यामुक्त्वा अहं
 यज्ञं प्रहरामि न तुभ्यः सोमेति द्वेयं मनसा ध्यायन् ग्रावाण-^{१५}
 मुद्यम्य धिषणे विडू सती इत्यधिषवणफलके अभिमन्त्र्य मा
 भेर्मा संविक्त्वा मा त्वा हि^{१०} सिषमिति संवृष्टं राजानमभिमन्त्र्या-
 नागसस्त्रा वयमिन्द्रेण प्रेषिता उपेति ग्रावाणा यथार्थमभि-

१ Thus B; ०कामस्यदधानस्य स्वाप्रियस्या० TV; ०कामाश्रयदधानस्य स्वा-
 प्रियस्या० H; ०कामः अदधानस्य वाप्रियस्या० A; ०कामि अदधानस्य स्वाप्रियस्या०
 ML.

२ Thus TV and the Vyākhyā; ०तरानुपनह्य A; ०तरानुपनह्य
 ML; ०पनह्यति H (what precedes is corrupt); ०तनदुपनह्यति B.

३ Thus AB; तानुपरि LV; तानुपरि M; तानु नुपरि T; नुपरि H.

४ Acc. pl. LHTV; Dual. acc. MA; ०ष्टां B.

५ ०क्षितान् MLHTVB; ०क्षितौ A.

षुणोत्या मा स्कानिति स्कन्नमंशुमभिमन्त्रयते द्रष्टव्यस्कन्देति
विप्रुषो^१ ऽष्टौ कृत्वो ऽभिषुणोति^२ पूर्ववन्निघाभमुपैति^३ सुरचितानां
षष्ठां द्वाभ्यामंशुभ्यामुपांशुपात्रमपिधाय तयोरन्तौ^४ प्रतिप्रस्थातोप-
यच्छति^५ वाचस्पतये पवस्व वाजिन्नित्यञ्जलिनाध्वर्युस्तस्मि-

५ वाजानमासिञ्चति^६ ॥ ११ ॥

एवं द्वितीयतृतीयावभिषवौ^७ प्रथमावंशु अपोद्धृत्य मध्य-
माभ्यां पात्रमपिधाय द्वितीये ऽभिषवे प्रतिप्रस्थातोपयच्छति^८
देवो देवानामिति रसमध्वर्युरासिञ्चति^९ तावंशु अपोद्धृत्यो-
त्तमाभ्यां पात्रमपिधाय तृतीये ऽभिषवे प्रतिप्रस्थातोपयच्छति^{१०}
मधुमतीर्न इषस्कृधोति रसमध्वर्युरासिञ्चति^{११} तत्पात्रमादाय
खांढतो ऽसौत्युत्तिष्ठत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीति हरत्युत्तरेण होतार-
मतीत्य मनस्त्वाहित्युत्तरतः परिधौ^{१२} स्पृष्ट्वा दक्षिणाप्राञ्चं स्वाहा
त्वा सुभवः सूर्यायेति दीर्घमृजुमविच्छिन्नमासावयन् प्रहस्तिष्ठन्
जुहोति^{१३} ऊत्वानुप्राण्यात्^{१४} प्रथमे परिधौ देवेभ्यस्त्वा मरीचि-
१५ पेभ्य इति लेपं निमार्ष्टि^{१५} ऊतशेषं सर्वमाग्रयणस्याख्यामवनय-
त्येष ते योनिः प्राणाय त्वेत्युपांशुपात्रं यथायतनं सादयत्युपांशु-
पात्रे ऽंशुमवास्तव्यां तृतीयसवनात्परिशेते^{१६} ॥ १२ ॥

महाभिषवाय चतुर्दिशमध्वर्यवश्चत्वारो यथाक्रमं पर्युप-
विशन्ते^{१७} प्रातःसवनाद्यालमुपनद्धस्य^{१८} राज्ञो ऽर्धमादत्त^{१९} ।

१? तयोरन्तौ A; तयोरन्ता LTV; तयोरन्तरेण MB; ०पिधायोत्तरेण H
and cp. Hir.

२ Thus H; परिधिं MLABV; परिधौ T.

३ ०शन्ते MLABV; ०शन्ति T.

४ ०सवनाद्यालमुपन० AHB; ०सवनाद्यामुपन० M; ०सवनाया अमुपन०
TV; ०सवनाय अमुप० L.

५ आदत्त TV; आदत्त AHB; आदत्ते ML; आदत्ते the Vyākhyā.

१६८ वैखानससूत्रे २६, १३-१४ (०श्रौतसूत्रे १५, १३-१४)

इतरमुष्णीषेणोपनह्योद्भृत् पूर्ववत्सादयत्यर्धमुपरे न्युषादाभ्यांशूनां
प्रथममुष्णिकं त्वं देव सोमेति प्रातःसवने ऽपिसृज्याभिषुण्या-
न्माध्यन्दिने मध्यममुत्तमं तृतीयसवने यत्ते सोमादाभ्यं नाम
जागृवीति षडंशूनां द्वौ प्रथमौ मध्यमावुत्तमावनुसवनमपि-
सृजति । तान्सर्वानंशून्वसतीवरीभिः संतर्प्य दक्षिणैः पाणिभि-
र्ग्रावभिरभिषुण्वन्ति । पूर्ववन्निग्राभमुपयन्त्येवं द्वितीयो ऽभिषव-
स्तृतीयश्चैवं त्रिरभिषुतमध्वर्युणाञ्जलिसंसिक्तं राजानमुन्नेता-
न्तरेषे^१ उद्धृत्याधवनीये ऽवनयत्येषो ऽपरयोरुन्नयनयोरुन्नेतुरेवं
विहितो द्वितीयस्तृतीयश्च पर्याय । उत्तमे पर्याये सर्वानभि-
षुतान्संभृत्य दशापवित्रेण प्रपीड्य तमाधवनीये ऽवनयति ॥१३॥^{१०}

उपरे^२ यावन्तः संमुखीकृत्य ताननृजीषमुखान् करोति ।
प्राङ्मुखं द्रोणकलग्नं यावत्स्रधूहन्त^३ उद्गातारो ऽधोऽधोऽक्षमुप-
कर्षन्ति । पवित्रं ते विततमिति द्रोणकलग्नस्योपरिष्ठादुद्दीचीनं
दशापवित्रं वितत्योद्गातारो धारयन्त्येतयैवर्चा यजमानो ऽध्वर्युर्वा
पवित्रं विततमनुमन्त्रयते । यजमानो ऽस्य नाभिं करोति^४ ।
दशापवित्रे होतृचमसेन राजानं संततं धारयन्^५ सावयत्यु-
न्नेताधवनीयादुदचनेन^६ होतृचमसे राजानमानयत्यध्वर्युर्धारायां^६
ग्रहान् गृह्णात्युदित आदित्ये ऽन्तर्याममुपयामगृहीतो अस्थन्-

१ ऽन्तरेषे ALV ; ऽन्तरे T ; ऽन्तरेषो H ; ऽन्तरेषेण MB (but वे is struck off in M).

२ Thus AHRB ; उपरि MLTV.

३ ऽदूहन्त ARHTVB ; ऽदूहन्ति ML.

४ धारयन् (धारयं) all.

५ उदचनेन MLAB ; उदचनेन H ; उद्दीचीनेन TV.

६ धारायां MLAV ; धारयां T ; धारया HR ; धारय B.

यच्छेत्युपांशुयहवद्गृह्णाति लेपनिमार्जनशेषावनयनांशुनिधान-
वर्जः^१ दक्षिणेन होतारमतौत्य मनस्वाद्धिति दक्षिणतः परिधीः^२
स्पृष्ट्वा नैर्ऋत्यादीशानान्तं स्वाहा त्वा सुभवः सूर्यायेति दीर्घ-
मृजुं संततमास्त्रावयन् जुहोति^३ ॥ १४ ॥

५ ऊत्वापान्यादैष ते योनिरपानाय त्वेति पात्रं यथाय-
तनं सादयति व्यानाय त्वेति पूर्ववज्जन्तुप्रतिमं ग्रावाणं चान्त-
र्याममथनुदिते गृह्णातीत्येके^४ रथन्तरसामा सोमः स्यादैन्द्र-
वायवाग्रान् ग्रहान् गृह्णाति बृहत्सामा शुक्राग्रान्^५ ऐन्द्र-
वायवस्य पात्रमादाया वायो भूषेत्युक्तोपयम्योपयामगृहीतो ऽसि
१० वायवे त्वेति तस्मिन्धारायां^६ गृहीत्वा तदपयम्येन्द्रवायू इमे
सुता इत्युक्ता पुनरुपयम्योपयामगृहीतो ऽसौन्द्रवायुभ्यां त्वेति
तस्मिन्पुनर्गृह्णाति^७ पवित्रान्तेन तत्परिमृज्यैष ते योनिः सजोषाभ्यां
त्विति यथायतनं यथादेवतं सादयत्येवमूर्ध्वं सर्वग्रहाणां मार्जन-
सादने भवतः^८ ॥ १५ ॥

१५ पुरस्तादैन्द्रवायवाद्दे काम्या ब्राह्मणोक्तास्त^९ ऐन्द्रवायवे
सादिते साद्यन्ते^{१०} ऽयं वां मित्रावरुणेति मैत्रावरुणं गृह्णाति^{११}
राया वयमिति श्रुतश्रौतेन पयसा औलैष ते योनिर्ऋतायुभ्यां
त्विति सादयत्ययं वेन इति शुक्रं गृह्णाति^{१२} हिरण्येन औलैष ते
योनिर्वीरतां पाहोति सादयति^{१३} तं प्रत्नयेति मन्थिनं गृहीत्वा
१० मनो न धेष्मिति यवसक्तुभिः औलैष ते योनिः प्रजाः पाहोति

१ परिधीन् HB; परिधिं MLATV.

२ धारायां all, only B धारया.

३ See Taitt. Samh. VII. 2. 7.

२०० वैखानससूत्रे २६, १६-१८ (० श्रौतसूत्रे १५, १६-१८)

यथायतनं सादयति ^१ य आग्रयणस्याख्यामवनीतस्तस्य राज्ञ
एकदेशमन्यस्मिन्यात्रे समवनीय द्वितीयां धारां कृत्वा ये देवा
दित्येकादश स्वेत्युक्तोपयामगृहीतो ऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य
इत्युपरिष्ठादुपयामर्चाग्रयणस्याख्याग्रयणं द्वाभ्यां धाराभ्यां
गृह्णाति ^१ ॥ १६ ॥

आग्रयणो ऽसीति पुरस्तादुपयमेन यजुषा वाग्रयणं गृहीत्वा
त्रिर्हिं करोत्युपांश्वये ऽथोच्चमथोच्चतरं ^१ तथा सोम पवत इत्या-
हास्मै ब्रह्मणे पवत इति सोममभिमन्त्र्य वाचं विमृज्य स्थालीं
परिमृज्यैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्यायतने सादयत्यग्नि-
ष्टोमे ^१ ऽतिग्राह्यांस्त्रीन् गृह्णात्यग्न आयूष्मि पवस इत्याग्नेय- ^{१०}
मुत्तिष्ठन्नोजसा सहेत्यैन्द्रं तरणिर्विश्वदर्शत इति सौर्यं गृहीत्वा
परिमृज्य यथादेवतमायतने सादयत्युपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय
त्वा बृहद्वत इति पुरस्तादुपयमेन यजुषोक्त्यं गृह्णाति ^१ ॥ १७ ॥

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या इति ध्रुवस्याख्या ध्रुवं पूर्णं
गृह्णाति ^१ ध्रुवो ऽसीति पुरस्तादुपयमेन वा यजुषा ^१ यजमानो ^{१५}
न मेहेदा होमादेष ते योनिरग्रये त्वा वैश्वानरायेत्यायतने
हिरण्यं निधाय तस्मिन्सादयत्युपविष्टो दक्षिणे हविर्धाने तमा-
वनयनाद्राजपुत्रो गोपायति ^१ स ^२ ध्रुवगोपो ^१ विरमति धारा ^१
पवित्रं प्रपीड्य पूतमृतो बिले वितनोति ^१ मैत्रावरुणचमसौथा-
श्चैकधनैकदेशांश्चाधवनीये ऽवनयति ^१ ततो यावान्प्रातःसवनायालं ^{१०}

१ Only AH are in good order and complete. M is confused;
LTV omit the atigrāhyas.

१ स ध्रुव० R; सुध्रुव० H; MLAV om. स; सन्ध्रुव० B.

तावन्तं पूतमृति च^१ पञ्चहोत्रा यजमानः सर्वान् ग्रहानभि-
मृशति^१ ॥ १८ ॥

द्रुषश्चस्कन्देत्येतैः प्रतिमन्त्रमध्वर्युप्रस्तोतप्रतिहर्षुङ्गाद्वन्नयज-
मानप्रतिप्रस्थातारः सप्त यथावेदं वैप्रधान्सप्तहोतारं च ऊत्वा
५ यथोक्तक्रमसमन्वारम्भा अध्वर्युप्रथमाः प्रक्ता उदश्चो निष्क्रामन्ति^१
गायत्रः पन्था वागगेगा इति द्वाभ्यां बर्हिर्मुष्टिमध्वर्युरीषद्वून्यूर्वा^२
निष्क्रामति^१ दक्षिणेन चात्वालमन्तर्वेद्युत्तरस्मिन्वेद्यं उपविश्य
चात्वालमवेक्षमाणास्तिवृता बहिष्पवमानेन सुवते^१ पवमान-
स्तोत्राण्युपाकुर्वन्वायुर्द्विर्कर्तेति प्रस्तोत्रे बर्हिर्मुष्टिं प्रयच्छत्यन्यानि
१० स्तोत्राण्युपाकुर्वन्नसर्ज्यसर्जौति बर्हिषौ प्रयच्छति^१ ॥ १९ ॥

वस्यै हिंकुर्विति पुरा बहिष्पवमानाद्यजमानो जपति
व्याहृतीर्दशहोतारं च^१ तत्र पञ्चम्यां प्रस्तुतायां श्वेनो ऽसि
गायत्रच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेति यथालिङ्गं
जपति^१ तस्मादेवं विदुषा बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै
१५ बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयत इत्युक्तमध्वर्युवर्ज^२ यजमानः
स्तुतस्य स्तुतमसीति सर्वं स्तोत्रमनुमन्त्रयते शस्त्रस्य शस्त्रमसीति
सर्वं शस्त्रमिन्द्रियावन्त इत्युभयत्रानुषजति^१ स्तोत्रान्ते ऽध्वर्यु-
स्तिष्ठन्नग्नीदग्नीन्विहर बर्हि स्तृणाहि पुरोडाशाः अलंकुरु प्रति-
प्रस्थातः पशुनेहीति संप्रेष्यत्याग्नीध्रीयादाग्नीध्रो ऽङ्गारैर्धिष्ण्या-

१ च ins. ATV, om. MLHR.—Moreover, as RHB present the reading पूतमृत्तं, it is possible that a passage corresponding to Āp. XII. 16. 11, where the three pavamānagras are treated, has fallen out. At least the Vyākhyā treats of these “grahas.”

२ पूर्व HRM; पूर्ववत् TLAV.

३ See TS. VI. 4. 9. 2.

२०२ वैखानससूत्रे २६, २०-२१ (०श्रौतसूत्रे १५, २०-२१)

न्यथान्युपं तैरेव मन्त्रैर्द्वे सवने विहरति शलाकाभिसृतीयं^१
सवनमध्वर्युर्होतृचमसे परिप्लवया द्रोणकलशाद्राजानं चतुर्गृहीतं
प्रचरणामाज्यं पञ्चगृहीतं च गृहीत्वा पुरस्तात्प्रत्यङ्मासीनस्तैरेव
मन्त्रैर्यथान्युपं धिष्ण्यान्वयाधारयति सोमेनाहवनीयमाग्नीध्रीयं
होत्रीयं मार्जालीयं चाज्येनेतरानतिहाय वषट्करोति । भक्षे-
ह्यश्विनोस्वेत्येवैक्षणसंग्रहणावन्त्येनाह्रियमाणे सोमभक्षे स्वगते तु
सोमे नृचक्षसं त्वेत्येवेक्षते । ॥ २० ॥

मन्द्राभिभूतिरिति यथालिङ्गं त्रिषु सवनेषु सर्वसोमान्भक्ष-
यति । वाग्देवौ सोमस्य पिबत्विति वा सर्वत्र भक्षयति ।
हिव म इति भक्षयित्वात्मानं प्रत्यभिमृश्य मार्जालीये पात्रं^{१०}
प्रक्षाल्य यथायतनं सादयति । गार्हपत्याद्यज्ञस्य संततिरसी-
त्याग्नीध्रः संततमनुष्ठयमाहवनीयाद्वर्द्धिः स्तीर्त्वा पुरोडाशानलं-
करोति । यजमानो वैष्णव्यर्चा पुनरेत्य ग्रहानुपतिष्ठते विष्णो
त्वं नो अन्तम इत्येतयैवाध्वर्युः पात्राणि संमृशति । प्रति-
प्रस्थाता पशुनैति^२ । या वां कशा मधुमत्यश्विनेत्याश्विनं ग्रह-^{११}
मध्वर्युर्गृह्णाति । परिप्लुना^३ द्विस्रक्तिपात्रे द्रोणकलशादुपस्तीर्य
पूतभृत उन्नीय द्रोणकलशादभिधारयत्येवमधाराग्रहाणां सर्वेषां
कल्पस्त्वितृता दैक्षमेव यूपं परिवीयाग्रये त्वा जुष्टमुपाकरो-
मीति तं सवनौयमुपाकरोति । ऊतायां वपायां प्रातःसवनाय
प्रसर्पन्ति । द्वौ समुद्राविति ग्रहावकाशैर्ग्रहानवेक्षते ॥ २१ ॥^{१०}

१ तृतीयसव० H ; तृतीयं स० MLATBV.

२ पशुनैति AH ; पशुनैति LTV ; पशुनैद्दीति M ; पशुनैद्दीति B.

३ परिप्लुना MAVT ; परिप्लवाना L ; परिप्लवा B ; परिप्लवना H ; op.
XV. 27 ; above (XV. 2) it is called परिप्लवा.

- द्वौ समुद्राविति पूतभृदाधवनीयौ । द्वे द्रघसौ इति
 द्रोणकलशं । परिभूरग्निमिति सर्वं सोमं । प्रणाय म इत्यु-
 पांशुग्रहमपानाय म इत्यन्तर्यामं । व्यानाय म इति जन्तुप्रतिमं
 ग्रावाणं । वाचे म इत्यैन्द्रवाचवं । दक्षकतुभ्यां म इति मैत्रा-
 ५ वरुणं । चक्षुर्भ्या म इति शुक्रामन्थिनौ । ओत्राय म इत्याश्विन-
 मात्मने म इत्याग्रयणमङ्गेभ्यो म इत्युक्थ्यमायुषे म इति
 भुवं । तेजसे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्याज्यानि । पशुभ्यो मे
 वर्चोदा वर्चसे पवस्वेति पृषदाज्यं । पुष्ट्यै मे वर्चोदा वर्चसे
 पवध्वमिति सर्वान्ग्रहान्स्तनाभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथा-
 १० मित्यूतुपात्रे । वीर्याय म इति षोडशिनं । तेजसे म ओजसे
 मे वर्चसे म इत्यतिग्राह्यान्विष्णोर्जठरमसीति द्रोणकलशमिन्द्रस्य
 जठरमसीत्याधवनीयं । विश्वेषां देवानामिति पूतभृतं । वर्चोदा
 वर्चसे पवस्वेति सर्वत्रानुषजति । को ऽसि को नामेति सर्वं
 राजानमाहवनीयं वा । बुभूषन्ब्रह्मवर्चसकाम आमयाव्यभि-
 १५ चरन्वा सर्वं राजानमवेक्षेत ॥ २२ ॥

स्फ्यः स्वस्तिरित्युत्करे निक्षिप्य वेदिकरणानि यथारूप-
 मुपतिष्ठते । यज्ञिया^१ यज्ञकृतः^१ स्वेति सर्वाणि यज्ञोपकरणान्युप
 मा द्यावापृथिवी इति द्यावापृथिवी । उपास्ताव इति वेद्यु-
 त्तरांसबहिष्पवमानास्तावमुप कलश इति कलशमुप सोम इति
 २० सोममुपाग्निरित्यग्निमुप देवा इति देवानुप यज्ञ इति यज्ञमुप
 मा होत्रा उपहवे ऋयन्तामिति होत्रकान् । ऋयन्तां ऋयतां
 ऋयतामिति यथारूपं सर्वत्रानुषजति । नमो ऽग्रये मखघ्न

इत्याहवनीयं^१ नमो रुद्राय मखघ्न इत्याग्नीध्रीयं^१ नम इन्द्राय
मखघ्न इति होत्रीयं^१ नमो यमाय मखघ्ने नमस्कृत्या मा
पाहीति मार्जालीयं^१ दृढे स्थः शिथिरे समीची इति द्यावा-
पृथिवी अधिषवणफलके वा^१ सूर्यो मा देवो दिव्यादह-
सस्यात्विति सूर्यं^१ वायुरन्तरिक्षादिति वायुमग्निः पृथिव्या^१
इत्यग्निं^१ यमः पितृभ्य इति यमं^१ सरस्वती मनुष्येभ्य इति
सरस्वतीं^१ पाल्विति सर्वत्रानुषजति^१ देवी द्वाराविति सदसः
पूर्वद्वारबाह्व^१ नमः सदस इति सदो^१ नमः सदसस्पतय इति
ब्रह्माणं^१ नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुष इत्यृत्विजो^१ नमो
दिव इति दिवं^१ नमः पृथिव्या इति पृथिवीमुपस्थाय पूर्वेण^{१०}
ब्रह्मसदनं यजमानसदनमपरेणाहे दैधिषव्येति स्वायतनान्तृणं
लोष्टं वा बहिःसदनं^१ निरस्योन्निवत उदुद्धतश्च गेषमिति
यजमान उपविशति^१ ॥ २३ ॥

पातं मा द्यावापृथिवी इत्युपविश्य जपति^१ द्यावापृथिवी
समीक्षत इत्येकं^१ आगन्त पितरः पितृमानिति दक्षिणार्धं^{१५}
परेक्षते^१ ऽध्वर्युः सदसः पूर्वद्वारस्य दक्षिणबाहुमपरेणैव^१ तृण-
निरसनादि कृत्वा यजमानवज्जपत्येवं प्रतिप्रस्थाताहवनीयादी-
नुपस्थायोत्तरेण द्वाबाहुमुपविश्य तृणनिरसनादि कृत्वा जपति^१
वषट्कारश्चैवं^१ स्वस्वमेव धिषण्यमनूपविश्य^४ जपन्ति^१ तथोद्गातार
औदुम्बरीं^१ पर्युपविशन्ति^१ एवं ब्रह्मा सदस्यश्च दक्षिणत^{१०}

१ ? ०सदसान्निरस्य A ; ०सदनं नि० MLTHV ; ०सदसो नि० B.

२ ०नैवं AHB ; ०नैव MLTV.

३ ०चैवं MLTHBV ; ०चैव A.

४ अनूपविश्य HB ; अनुपविश्य A ; प्रविश्य MLTV.

उदङ्मुखानुपविशतो^१ ऽत्र पशुं विशास्याधिश्रयति^१ सर्वाणि
सवनानि श्रयमाणो भवति^२ ॥ २४ ॥

अथाग्नीध्रो ऽपरेण गार्हपत्यमुपविश्य पात्र्यां मध्यतः पुरो-
डाशस्योपस्तृणाति पूर्वेण धानानां दक्षिणेन करम्भस्यापरेण परि-
५ वापस्योत्तरेणामिचायास्तान्युदास्योपस्तौर्णेषु पात्र्यां निधायालं-
कृत्यादाय निष्क्रम्योत्तरेणाग्नीध्रीयं पर्याहृत्यान्तर्वेद्यासादयति^३ ।
तैरध्वर्युः प्रचरत्येषां दैवतानि जुह्वासुपस्तौर्यावदायाभिघारयत्येव-
मुपभृति^४ सौविष्टकृतानि^५ प्रातः प्रातःसावस्तेन्द्राय पुरोडाशाना-
मनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते प्रातः प्रातःसावस्तेन्द्राय
१० पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति संप्रेष्यति^६ वषट्कृते जुहोत्यौपभृतं जुह्वां
विपर्यस्याग्नये ऽनुब्रूहीति स्विष्टकृति^७ संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते
ऽग्नये प्रेष्येति संप्रेष्यति^८ वषट्कृते ऊत्वा प्राश्निचमवदायेडामव-
यति^९ तां परिहृत्य होत्रे द्विदेवत्यैः प्रचरितुं हविर्धानं गच्छ-
न्वायव^{१०} इन्द्रवायुभ्यामनुब्रूहीति संप्रेष्यति^{११} तच्छ्रुत्वा प्रति-
१५ प्रस्थातादित्यपात्रेणोपयामगृहीतो ऽसि वाचसदसीति द्रोण-
कलशादैन्द्रवायवस्य प्रतिनिर्गच्छं गृहीत्वा न सादयति^{१२} ततः
परिप्लवया च राजानमध्वर्युरैन्द्रवायवमादत्ते ॥ २५ ॥

प्रतिप्रस्थातोत्तरतः परिधी^{१३} सृष्ट्वाध्वरो यज्ञो ऽयमसु देवा

१ ०श्रयति MLATV ; ०श्रयन्ति HB.

२ The last two words missing in TL ; in V a blank has been filled up with these two words ; cp. Hir. VIII. 14, end.

३ ०वेद्यासाद० LH ; वेद्या आसाद० M ; ०वेद्यां साद० ATBV.

४ एवम् om. H.

५ ०कृति ML ; ०कृतं H ; ०कृदिति TVB (A incomplete).

६ गत्वा H instead of गच्छन्.

७ परिधी^१ H ; परिधि A ; परिधिं MLTV ; परिधीन् B.

इति परिश्रवयाधारयति । यथोपांशुगृहो ह्ययते । ऽत्र सर्वाः
सोमाहुतीर्जुहोत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते वायव इन्द्रवायुभ्यां प्रेष्येति
संप्रेष्यति । वषट्कृत उभौ जुहुतः । पुनर्वषट्कृते च यजमानो
ह्यमाने हुते वा भूरसीत्यादित्यमुपतिष्ठते । यो न इन्द्रवायू
अभिदासतीति यदि श्रेयसा स्पर्धेत हुते ऽङ्गुल्याङ्गुष्ठमवबाधते ।
यदि पापीयसा विपरीतमथ प्रतिप्रस्थाताध्वर्योः पात्रे प्रतिनर्गाह्य-
पात्रस्य शेषमवनयत्यध्वर्युश्च प्रतिप्रस्थातुः पात्रे । देवेभ्यस्वेति
प्रतिप्रस्थातादित्यस्थाल्यामादित्यपात्रेण संस्वावयत्यध्वर्युर्होतार-
मभ्येत्य^१ मयि वसुः पुरोवसुरित्वैन्द्रवायवं होत्रे भक्षं प्रयच्छत्येतैन
यजुषा प्रतिगृह्य होता दक्षिणोरौ निधाय हस्ताभ्यां निगृह्यास्ते ।
तथोत्तराभ्यां यथादेवतं प्रचरतस्तयोराधारपुनर्वषट्कारौ न
भवतः ॥ २६ ॥

उपयामगृहीतो ऽश्रुतसदसीति मित्रावरुणस्य प्रतिप्रस्थान-
ग्रहो । मित्रावरुणाभ्यामनुब्रूहि मित्रावरुणाभ्यां प्रेष्येति संप्रैषौ ।
धूरसीत्यादित्योपस्थानं । यो नो मित्रावरुणावभिदासतीत्यङ्गु-
ष्ठावबाधनं । विश्वेदेवेभ्यस्वेत्यवनयनं । मयि वसुर्विददसुरिति
प्रदानप्रतिग्रहावुपयामगृहीतो ऽसि श्रुतसदसीत्याश्विनस्य प्रति-
स्थानग्रहो । ऽश्विभ्यामनुब्रूह्यश्विभ्यां प्रेष्येति संप्रैषौ । विभूरसि
श्रेष्ठो रक्ष्सीनां व्यानपा व्यानं मे पाहीत्यादित्योपस्थानं । यो
न ऽश्विनावभिदासतीत्यङ्गुष्ठावबाधनं । विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य^२
इत्यवनयनं । मयि वसुः संयदसुरिति प्रदानप्रतिग्रहौ । विष्णु-
वुरूकमेत्युपर्यर्धं सोम आदित्यपात्रेणादित्यस्थालीमपिदधात्या-

- धवनीयं पूतमृत्यवनीय दशापवित्रेण कलशं मृष्ट्वा न्युज्यते न्युज्य-
मानेभ्यो ऽनुब्रूहि होतुश्चमसमनून्नयध्वमुभयतः शुक्रान्कुरुध्व-
मच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो मा त्वमुन्नेष्टाः प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिर्मा
शकलैः प्रोक्षिताप्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्वोन्नेतः सोमं प्रभावयेति
५ संप्रेष्यत्या त्वा वहन्तु हरयो वृषणं सोमपीतय इत्युज्यमान-
सूक्तमुपस्थितेषु^१ मैत्रावरुणाद्या होत्रकाश्चमसिनो^१ होता ब्रह्मो-
ज्ञाता यजमानः सदस्य इति मध्यतःकारिणश्चमसिनः^१ प्रति-
पुरुषं चमसाध्वर्यवो भवन्ति^१ नव दश वा चमसानुन्नयत्य-
च्छावाकचमसवर्जान्^१ परिश्रुना^२ द्रोणकलशादुपस्तीर्य पूतमृत
१० उज्यते द्रोणकलशादभिघारयत्येवं सर्वचमसानां^१ तेषूज्यतेषु
सूक्ते चोपरते सुतो ऽसि जनधा देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्त्विति
शुक्रग्रहमध्वर्युः सावित्रेणादत्ते^१ सुतो ऽसि जनधा देवास्त्वा
मन्थिपाः प्रणयन्त्विति मन्थिग्रहं प्रतिप्रस्थाता सावित्रेणादत्ते^१
चमसांश्चमसाध्वर्यव आददते^१ प्रोक्षिताभ्यां शकलाभ्यां शुक्रा-
१५ मन्थिनावपिधायापनुत्तौ शण्डामकौ^१ सहामुनेत्यप्रोक्षिताभ्या-
मधस्तात्पांसूनपध्वंसयतः^१ ॥ २७ ॥

ताभ्यामुपयम्योर्वन्तरिक्षमन्विहीति प्राञ्चौ निष्क्रामतः सुतो
ऽसीति वा यथालिङ्गमिन्द्रेण^१ सयुजो वयमित्यान्तादनुवाकस्य
शुक्रं यजमानो ऽन्वारभत आ होमादपरेणोत्तरवेदिं ब्रह्म
१० संधत्तं तन्मे जिवन्तमित्यष्टाभिः संधाभिररन्तौ पात्रे वा

१ ? ० सूक्तमुपस्थितेषु AHB ; सूक्त उपस्थिते MLTV.

२ Thus (not परिश्रवया) the Mss., cp. XV. 21.

३ Before इन्द्रेण HB ins. चच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य, cp. Hir.

संधत्तो^१ विसृजन्तावुत्तरवेदिश्रोण्यां पात्रे निधत्तो दक्षिणस्या-
मध्वर्युत्तरस्यां प्रतिप्रस्थातानाष्टष्टासीत्यङ्गुष्ठाभ्यामुत्तरवेदिमव-
गृह्य व्यपरिफन्ताविवोत्तरवेदिं^२ विपरिक्रामतः^३ सुवीराः प्रजा
इति दक्षिणेनाध्वर्युर्यहं प्राङ्^४ हरति^५ सुप्रजाः प्रजा इत्युत्तरेण
प्रतिप्रस्थाता संजग्मानौ दिव आ पृथिव्याः^६ शुक्रः शुक्रशोचिषेति^७
चाध्वर्युः संजग्मानौ दिव आ पृथिव्या^८ मन्यौ मन्यिशोचिषेति
च प्रतिप्रस्थातान्तरेण यूपमाहवनीयं चारन्नौ पात्रे वा संधत्त
आयुः संधत्तं तन्मे जिवन्तमित्यष्टाभिरायुः स्य आयुर्मे धत्त-
मिति शुक्रामन्यिनावभिमन्त्रयते^९ ॥ २८ ॥

संधाभिश्च संधाय व्युक्तामतस्तौ देवौ शुक्रामन्यिनावित्यथा-^{१०}
प्रोक्षितौ शकलौ बहिर्वेदि निरस्यतो निरस्तः शण्डः सहा-
मुनेत्यध्वर्युर्निरस्तो मर्कः सहामुनेति प्रतिप्रस्थातापनुत्तौ शण्डा-
मर्कौ सहामुनेत्यप्रोक्षितौ शकलौ बहिर्वेदि निरस्यतो^{११} यं
द्विधात्तं मनसा ध्यायतो^{१२} ऽध्वर्युः शुक्रस्य समिदसि शुक्रैषा ते
समित्तया समिध्यस्वेति प्रोक्षितं शकलमभिदधाति^{१३} मन्यिनः^{१४}
समिदसि मन्यिन्नेषा ते समित्तया समिध्यस्वेति प्रोक्षितं शकलं
प्रतिप्रस्थातैस्तस्मिन्काले चमसाध्वर्यवश्चमसानुपोद्यच्छन्ते^{१५} दक्षि-
णेन यूपमध्वर्युः प्रत्यङ् तिष्ठत्युत्तरेण प्रतिप्रस्थातापरेणोत्तरवेदिं
प्राञ्चश्चमसाध्वर्यवस्तिष्ठन्त्यध्वर्युः प्रातः प्रातःसावस्य शुक्रवतो

१ व्यपरिफन्ता० A; व्यपरिफरिता० M; व्यपरिघन्ता० LTV; HB corrupt. The Vyākhyā periphrases: पौडयन्तौ; cp. Āp. XII. 22. 7.

२ प्राङ् MB; प्रां H; प्राध्वरति LTV.

३ पृथिवी MLATV; पृथिव्यायः HB; cp. Hir. VIII. 17.

४ पृथिव्यायुर्मन्यौ MLB; पृथिवी A; पृथिव्या H; पृथिवी TV.

५ Thus the Mss.; read perhaps निरस्य.

मन्थिवतो मधुश्रुत इन्द्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्य मध्यतःकारिणां
चमसाध्वर्यवो वषट्कृतानुवषट्कृताञ्जुजत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः
सकृत्सकृद्भुत्वा शुक्रस्याभ्युन्नीयोपवर्तध्वमिति संप्रेष्यति ^१ ॥ २६ ॥

- वषट्कृते युगपत्सर्वे जुक्त्यनुवषट्कृते न होत्रकाणां चमसाध्वर्यवो
५ जुक्तिति ^१ ते चमसेषु द्रोणकलशात्पुनः सोममभ्युन्नीयोपवर्तन्ते ^१
तस्मा इन्द्राय सुतमाजुहोमि स्वाहेत्यध्वर्युस्तस्मै मित्राय सुतमा-
जुहोमि स्वाहेति प्रतिप्रस्थाता ^१ सूदवच्छुक्रपात्रं सादयत्युत्तर-
पूर्वस्थां बहिःपरिध्याहवनीयादङ्गारान्निर्वर्त्यैष ते रुद्र भागो यं
निरयाचया इति तस्मिन्नेतं मन्थिनः संस्वावं प्रतिप्रस्थाता जुहोति ^१
१० प्रैतु होतुश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रोद्गाहणां प्र यजमानस्य प्रयन्तु सद-
स्थानामिति संप्रेष्यति ^१ मध्यतःकारिणां चमसाध्वर्यवः सदो भक्षान्
हरन्ति । पुनरभ्युन्नीतैश्चमसैर्होत्रकानध्वर्युर्याजयति ^१ मैत्रावरुण-
चमसमादायाश्चाथ प्रत्याश्राविते प्रशास्तर्यजेति संप्रेष्य वषट्कृतानु-
वषट्कृते च ऊत्वा तं चमसाध्वर्यवे प्रयच्छति ^१ स च तं प्रशास्त्रे
१५ हरत्यैवं ब्रह्मचमसमादायाश्चाथ प्रत्याश्राविते ब्रह्मन्यजेति
संप्रेष्यति ^१ पूर्ववद्भुत्वा भवं हरत्यैवं पोतर्यजेति पोतारं
नेष्टर्यजेति नेष्टारमग्रीद्यजेत्याग्रीध्रं संप्रेष्य वषट्कृतानुवषट्कृतेषु
ऊतेषु भक्षेषु सदो हतेध्वयाडग्रीदिति होतुराचष्टे ^१ ॥ ३० ॥

- स भद्रमकथ्यो नः सोमं राजानां पाययिष्यतीतीरे प्रत्याऊर्जनं
२० वैश्वराजन्यौ सोमं भक्षयतस्तौ यदि पिपासेते न्यग्रोधस्तिभिनीः
संपिथ्य रसं दधन्युन्नीय यजमानचमसोन्नयनक्रमे ऽस्माद्यजमान-
चमसमुन्नयत्यन्येषु ^२ सोमचमसेषु ह्वयमानेषु यजमानचमसाद्भ-
-

१ This word seems to be missing in all my Mss.

२ ०क्रमेऽस्माद्यजमान० MLTV ; ०क्रमेऽस्माद्यजमान० AHB.

२१० वैखानससूत्रे २६, ३१-३२ (०श्रौतसूत्रे १५, ३१-३२)

तरुणेनोपहत्यान्तःपरिध्यङ्गारान्व्यस्य तस्मिन्नहं त्वदस्मीति ऊत्वा
तं यजमानाय भक्षं प्रयच्छेद्विदेवत्यान् भक्षयन्ति^१ होमाभिषव-
निमित्तो ऽध्वर्युभक्षो वषट्कारनिमित्तो वषट्कर्तृणां भक्षः समा-
ख्यानाच्चमसिनां^१ वषट्कर्ता प्रथमं भक्षयति ततो ऽध्वर्युरथ
चमसी^१ द्विदेवत्यभक्षेषु होताध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता चैवमनुपूर्वा^५
भवेयुरन्योऽन्यस्मिन्नुपहवमिच्छेयुरूपक्यस्तेत्यनुमन्त्रण उपहृत इति
प्रतिवचनो^१ नानुपहृतेन सोमः पातवै सोमपीथेन ह व्यर्धुको
भवतीति विज्ञायते^१ द्विरैन्द्रवायवं भक्षयतीतरौ सकृत्^१
पुरस्तादैन्द्रवायवमादाय प्राणेषूपनिगृह्याव्युत्सृजन्तौ पात्रं समुप-
हृत्य भक्षयतः^१ ॥ ३१ ॥

अन्वारब्धे ऽध्वर्यौ होता भक्षयति^१ तथान्वारब्धे होत्राध्वर्यु-
र्मयि^१ वसुः पुरोवसुरिति भक्षयत्यथ होता भक्षयत्यथाध्वर्युस्त-
द्धोता^४ सूदवद्यथायतनं सादयत्येवं मैत्रावरुणमादाय चक्षुषो-
रूपनिग्राहमन्वारब्धे ऽध्वर्यौ भक्षयति^१ तथा होत्राध्वर्युर्मयि वसुः
विदद्वसुरिति^१ तदपि सूदवद्यथायतनं सादयति^१ सर्वतः परि-^{१५}
हारमाश्विनमादाय ओत्रयोरुपनिग्राहमन्वारब्धे ऽध्वर्यौ होता
तथा होत्राध्वर्युर्मयि वसुः संयद्वसुरिति भक्षयति^१ यथायतनं
सूदवत्सादयति^१ भक्षितानि पात्राणि^५ नोत्सृजत्यावनयनच्छेषं^५

१ चमसी H (and cp. Hir.); चमसिनी MLATV; चमसीन्दि० B.

१ In the Kāthaka, cp. Āp. XIV. 24. 14.

■ Thus TV; होताध्व० MLATB.

४ The words : अथ होता भक्षयति given by AH, are omitted by MLTBV.

५ पात्राणि नोत्सृजत्या० ALTV; पात्राण्यभ्युत्सृ० M; पात्रानभ्युत्सृ० H;
पात्रानभ्युत्सृ० B.

होतृचमसे ऽवनीय पुरोडाशशकलमैन्द्रवायवस्य पात्रे ऽवदधाति
पयस्यां मैत्रावरुणस्य धाना आश्विनस्य ^१ तानि दक्षिणस्य
हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्यां सादयत्यां तृतीयसवनात्परिशेरे
यज्ञस्य संतत्या इति विज्ञायते ^१ द्विदेवत्यान्भक्षयित्वेडामुप-
^५ ऋयत ^१ उपह्वयमानामुपोद्यच्छन्ते ^२ चमसांश्चमसाध्वर्यवो ^१ होतृ-
चमसमास्पृष्टं ^३ धारयत्युपह्वतामिडां ब्रह्मा होताध्वर्युरग्नौ यज-
मानश्चाग्नीध्रे प्राश्नन्ति ^१ ॥ ३२ ॥

इडाशकलमच्छावाकायाग्नीध्रे निदधाति ^१ सवनीयानां
पुरोडाशानां शाखाप्रहरणान्ते कृते वाजिनमासन्नमुत्करादादाय
^{१०} तेन वैश्वदेववच्चरति ^१ सवनीयानां वेदो ऽसि वित्तिरसीति
वेदाभिमर्शनादि कर्म प्रतिपद्यते ^१ स्वं स्वं चमसं चमसिनो
भक्षयन्ति भक्षमन्त्रेण ^१ सर्वांश्चमसान्प्रथमो होता सकृत्सकृद्भक्षयति ^१
पुनरभ्युन्नीतानध्वर्युस्त्रैस्त्रैर्भक्षितान्भक्षयति ^५ ^१ तृतीयं होत्रका
भक्षयित्वा शेषेषांश्चमसानाप्यायस्व समेतु त इत्याप्याययन्ति ^१
^{१५} तान्दक्षिणस्य हविर्धानस्यापरेणाक्षमुदगपवर्गानधो निदधति ^५ ^१
ते नाराशंसा भवन्त्यच्छावाको ऽग्रेण स्वं धिष्णियं बहिःसदस-
मास्त ^६ ^१ ऽच्छावाक वदस्व यत्ते वाद्यमिति तस्मै महत् पुरो-
डाशशकलं प्रयच्छन्ध्वर्युराहोपो अस्मान्ब्राह्मणान्ब्राह्मणा ऋयध्व-

१ See TS. VI. 4. 9. 5.

२ ० ह्वयमानामुपो० H; ० ह्वयमानमुपो० MLATV; उपह्वययजमानमुपो० B.

३ Thus B; होतृचमसमास्पृष्टं A; होतृचमसमास्पृष्ट H; होतृचमसमिडास्पृष्ट
MLTV.

५ ० ध्वर्युस्त्रैस्त्रैर्भक्षितान्भक्षयति MLTV; ० ध्वर्युभक्षितान्भक्षयति AHB.

५ निदधाति AHB; निदधति MLTV; cp. XV. 36, end.

६ Thus HB; ० सदस आस्त MLTAV.

२१२ वैखानससूत्रे २६, ३३-३४ (०श्रौतसूत्रे १५, ३३-३४)

मित्यनुब्रवत्यच्चावाके प्रत्युपहवमयं^१ ब्राह्मण इच्छते तं होतरूप-
कयस्वेत्याह^२ तस्यचा होतोपकथयत^३ उन्नयस्वोभयतःशुकं कृणुष्वेति
संग्रेष्यति^४ तथा करोति^५ तस्मिन्परिहिते ऽच्चावाकचमस-
मादायाश्चाव्य प्रत्याश्राविते ऽच्चावाक यजेति संग्रेष्य वषट्कृतानु-
वषट्कृते ऊवा हरति भवं^६ नास्मिन्नुपहवमिच्छते^७ यद्यस्मि-
न्^८च्चावाक उपहवमिच्छेत भक्षयेत्येव ब्रूयाद्भक्षिताप्यायित-
मन्तरा नेष्टुराग्नीध्रस्य च चमसौ सादयति^९ स नाराशंसो
भवति^{१०} ॥ ३३ ॥

उपयामगृहीतो ऽसि मधुश्चेति प्रतिमन्त्रं पूर्वेण पूर्वेण
मन्त्रेणाध्वर्युरुत्तरेणोत्तरेण प्रतिप्रस्थाता ग्रहेण परिगृह्णाति^{११}
दक्षिणेन निष्क्रामन्तमितरेण^{१२} प्रविशन्तं पात्रेण पूर्वस्य पूर्वस्य
शेषमुत्तरमुत्तरमभिगृह्णीत^{१३} आश्चाव्य प्रात्याश्रावित ऋतुना
प्रेष्येति त्रिरध्वर्युराह त्रिः प्रतिप्रस्थाता^{१४} पात्रयोर्मुखे विपर्यस्या-
श्चाव्य प्रत्याश्रावित ऋतुभिः प्रेष्येति द्विरध्वर्युराह द्विः प्रति-
प्रस्थाता^{१५} पुनर्मुखे विपर्यस्याश्चाव्य प्रत्याश्रावित ऋतुना प्रेष्येति^{१६}
सकृदध्वर्युराह सकृत्प्रतिप्रस्थाता^{१७} यस्य त्रयोदशचतुर्दशाष्टतुग्रहौ^{१८}
गृह्येते तस्योपयामगृहीतो ऽसि सप्तसर्पो ऽस्य हस्यत्याय त्वेति
गृह्णीतः^{१९} ॥ ३४ ॥

१ ? प्रत्युपहव० ALTV ; सत्युप० HMB.

२ तस्यचा होतोपकथयते MLTV ; तस्यचाहोपकथयस्वे(ति) होतारं प्रेष्यत्यु०
HAB.

३ निष्क्रामन्तमितरेण प्रविशशात्रेण H ; निष्क्रामन्तरेण प्रविशत्यात्रेण A ;
निष्क्रामन्तमन्तरेण प्रविशन्तं पात्रेण MLTV ; निष्क्रामन्तमन्तरेण प्रविशत्यात्रेण B.

४ ? ०चतुर्दशवर्तुग्रहौ TV ; ०चतुर्दश वा ऋतुग्रहौ H ; ०चतुर्दशग्रहौ M ;
०चतुर्दशवर्तुग्रहौ L ; ०चतुर्दशातुग्रहेन A ; ०चतुर्दश वा ऋतुग्रहेन B.

अध्वर्यू यजतमित्यभिज्ञाय होतरेतद्यजेति संप्रेष्यति स्वयं वा
निषद्य यजतो । गृहपते यजेत्यभिज्ञायैवं गृहपतिर्द्विदेवत्य-
वदध्वर्योः पात्रे प्रतिप्रस्थाता शेषमवनयत्यतिरिक्तस्यैकदेशमध्वर्युः
प्रतिप्रस्थातुः पात्रे । यस्य यद्वषट्कारे जुहुतस्तं तं होतारं पोतारं
५ नेष्टारमाग्नीध्रं ब्राह्मणाच्छंसिनं मैत्रावरुणं प्रतिसंभक्ष्यतो । ऽप्यन्य-
देवतमिन्द्रपीतस्येत्येव^१ ब्रूयादृतुना पीतस्येति यथादेवतं वा ।
विपर्यस्य पात्रं होतारं पोतारं नेष्टारमच्छावाकमृतुभिः पीत-
स्येति संभक्ष्यतो । विपर्यस्य होतारं प्रतिभक्ष्यत चतुना
पीतस्येति । मार्जालीये प्रतिप्रस्थाता पात्रं प्रक्षाल्यायतने
१० सादयतीन्द्राग्नी आगतः सुतमित्यध्वर्युः स्नेन पात्रेणभक्षिते-
नैन्द्राग्रं ग्रहं कलशाच्छस्त्रवन्तं गृह्णाति । तं सादयित्वा होतुः
पुरस्तात्प्राङ्मासीन इडा देवह्निरिति शस्त्रं प्रतिगरिष्यन् जपत्यध्वर्यो
शोऽसावोमिति यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते तस्मिन्काल उतिष्ठ-
न्प्रदक्षिणं पर्यावर्तमानः शोऽसा मोद इवेति प्रत्याह्वयते । ततो
१५ ऽभिमुखस्तिष्ठन्प्रहो मोदा मोद इवोमिति त्रिरर्धर्चं प्रति-
गृणाति । ॥ ३५ ॥

प्र वो देवायान्नय इत्यभिज्ञायोथा^२ मोद इवेत्यर्धर्चं
ओमोथा मोद इवोमित्यवसाने^३ । नार्धर्चालुष्यते । नाभि-
प्रतिगृणात्युभयं व्याहावे करोति शोऽसा मोद इवोथा मोद

१ एवं all the Mss.

२ Thus MLTV; after अभिज्ञाय AB read: तन्नास्ते (तन्नास्ति)
प्रतिकरस् ओ ओथा मोदेवेति द्विरर्धर्चं ओम्; H: तन्नास्ति प्रतिप्रस्थाता ओथा
मोदेवेति द्विरर्धर्चं ओम्.

३ After अवसाने BMA ins.: उक्थशा इत्यन्ते सर्वेष्वपिकारेण वा; simi-
larly H.

इवेति^१ यत्र क च होता विरमेदोथा मोद इवेति ब्रूयात्सर्व-
 शस्त्राणमेवं कल्प^२ उक्थशा इति सर्वशस्त्रान्ते सवनान्ते
 वा जपति^३ शस्त्रं प्रतिगीर्य प्राडेत्यैन्द्राग्रं ग्रहमादत्ते^४
 तमनूयच्छन्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव^५ आश्राव्य प्रत्याश्रावित
 उक्थशा यज सोमस्येति संप्रेष्यति^६ वषट्कारादनु जुहोति^७
 नाराशंसांश्चानुप्रकम्पयन्ति^८ ग्रहनाराशंसानामुक्तानि भक्षणा-
 प्यायनसादनात्योमासस्वर्षणीधृत इति शुक्रपात्रेण वैश्वदेवं
 कलशात्सुतशस्त्रवन्तं गृह्णात्यसर्ज्यसर्जीति बर्हिर्भ्या पञ्चदशस्तोत्र-
 मुपाकरोती^९ डायै हिंकुरु तस्यै प्रस्तुहि तस्यै सुहि तस्यै मे
 ऽवरुद्धा इति पुरस्तादाज्यानामेकैकस्य स्तोत्रस्य यजमानो^{१०}
 जपति व्याहृतीश्च चतुर्होतारं पञ्चहोतारं च^१ प्रवृत्ते स्तोत्र
 इडा देवह्निरिति पूर्ववज्जपित्वा शस्त्रं प्रतिगीर्य प्राडायन्वैश्वदेव-
 ग्रहमादायाआव्योक्थशा^२ यज सोमस्येति संप्रेष्य वषट्कारानु-
 वषट्कारे ऊत्वानुप्रकम्प्य सर्वभक्षान् ग्रहनाराशंसास्तान्मार्जालीये^३
 प्रक्षाल्य निदधति^४ ॥ ३६ ॥

१५

उपयामगृहीतो ऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वेत्युक्थस्याख्यास्तृतीयं
 राजानं सुतशस्त्रवन्तं गृह्णात्येष ते योनिर्मित्रावरुणाभ्यां त्वेत्याय-
 तने सादयति^१ पुनर्हविरसौति स्थालीं प्रत्यभिष्टुति^२ मैत्रा-

१ Thus MLTV; सर्वत्र प्रातः प्रातः सवने जपति HAB.

२ ? ०कारादनुजुहोति MLA; ०कारावनुजु० TVB; वषट्कारवज्जुहोति H.

३ ? प्राग्दया A; प्रदायन् H; प्रजायन् ML; प्राजाय् T; प्राजायन् V;
 प्राड्दायन् B.

४ Thus MLTV; सर्वभक्षान् ग्रहचमसां मांजां० A; समुभक्ष्याश्चमसां
 मांजां० H; सर्वभक्ष्यागृहचमसां मांजां० I am uncertain about the
 right reading.

५ निदधति MLA; निदधति THBV; cp. XV. 33.

वरुणचमसमुख्यान् दश चमसानुन्नयति ^१ पूर्ववत्स्तोत्रमुपाकृत्य
 सुते शस्त्रं प्रतिगीर्य ग्रहमादत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव ^१ आआव्य
 प्रत्याश्रावित उक्थशा यज सोमानामिति संप्रेष्यति ^१ वषट्कृतानु-
 वषट्कृते जुहति ^१ हरन्ति भक्षंस्त्रिषूकथ्यविग्रहेषु नाराशंसा न
 ५ भवन्ति ^१ देवेभ्यस्त्वा देवयुवं पृणज्म यज्ञस्थायुषे जुष्टमिति
 मैत्रावरुणचमसे ग्रहशेषमवनयति बाह्यतः सद आलभ्य ऊतं
 त्वाऊते ऽवनयाम्यूर्जस्वन्तं देवेभ्यो मधुमन्तं मनुष्येभ्य इति वा ^१
 मैत्रावरुणं चमसमध्वर्युरूपह्वय भक्षयति यथाचमसं चमसान्प्रथमो
 मैत्रावरुणो सकृद्भक्षयति स्वचमसे द्विर्भक्षिते ऽध्वर्युः सकृद्भक्षयति ^१
 १० तृतीयं मैत्रावरुणो ऽन्ततो भक्षयित्वा चमसान्खरे सादयन्ति ^१
 प्रतिप्रस्थातैवं विहितावुत्तरौ गणौ ^१ ताभ्यां प्रतिप्रस्थाता चर-
 त्युपयामगृहीतो ऽसौन्द्राय त्वेत्युक्थस्थाल्या अर्धं राजानं सुत-
 शस्त्रवन्तं गृह्णाति ^१ ॥ ३७ ॥

एष ते योनिरिन्द्राय त्वेत्यायतने सादयति ^१ पुनर्हविरसीति
 १५ स्थालीं प्रत्यभिष्टुति ^१ ब्राह्मणाच्छंसिचमसमुख्यांश्चमसानुन्नय-
 नेकस्मै चमसगणाय राजानमतिरेचयति ^१ न प्रतिप्रस्थाता
 वायव्यपात्रे भक्षयति ^१ ब्राह्मणाच्छंसिचमसे शेषमवनयत्यच्चा-
 वाकस्य चमसमनुन्नयध्वमुन्नेतः सर्वश एव राजानमुन्नय माति-
 रौरिचो दशाभिः कलशौ मृष्ट्वा न्युज्जेति संप्रेष्यत्युपयामगृहीतो
 २० ऽसौन्द्राग्निभ्यां त्वेत्युक्थस्थाल्याः सर्वं राजानं सुतशस्त्रवन्तं गृह्णा-
 त्येष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेत्यायतने पूर्ववत्सादयति ^१ न

१ The original reading of this passage is doubtful. AH differ considerably from MLT; cp. Hir., Vol. I, page 900.

२ Could प्रतिप्रस्थाता be interpolated?

स्थालीं प्रत्यभिष्टुति । स्तोत्रमुपाकृत्य शस्त्रं प्रतिगौर्यं ग्रहमादत्ते
 चमसांश्चमसाध्वर्यव । आश्राव्य प्रत्याश्रावित उक्थशा यज
 सोमानामिति संप्रेष्यति । वषट्कृतानुवषट्कृतानुक्त्यच्चावाक-
 चमसे^१ ग्रहशेषमवनयति । यथाचमसं चमसान्पूर्ववद्भक्षयत्यग्निः
 प्रातःसवने पात्वस्मानिति संस्थिते सवनाहुतिं जुहोति । प्रशास्ताः^२
 प्रसुहोति संप्रेष्यति । सर्पतेत्याह प्रशास्ता । यथेतं निःसृण्व^३
 माध्दिनाय सवनाय देवी द्वाराविति यथायतनं सर्वं
 संप्रसर्पन्ति संप्रसर्पन्ति । ॥ ३८ ॥

इति पञ्चदशः प्रश्नः ॥

१ ऽकते जु० MLTV; ऽकता जु० AH; ऽकताञ्जुहोति B.

२ निःसृण्व LATV; प्रसृण्व HMB.

अथ प्रसृष्ट्याध्वर्युः संप्रसृष्टानभिषोदनाग्नीध्रं यावस्तुतं चाभि-
 ज्ञायाभिषोतारो ऽभिषुणुत यावस्तुद्वाष्णो ऽभिषुह्यग्नीत्ववनीया-
 निर्वपेति संप्रेष्यति । होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽपो निःषिच्य
 तास्तथा निग्राभ्याः^१ कृत्वोपांशुसवनादन्यं ग्रावाणमादत्ते । विस्स्य^२
 १ राजानं ग्रावाणभि मिमीते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते पञ्च
 कृत्वस्तृष्णौ^३ । दश कृत्वो मिमानः सर्वं राजानं मिमीत । एवं
 मानादि माध्यंदिनं सवनं यथा प्रातःसवनमङ्गिरम्युच्य यावस्तुते
 सोमोष्णीषं प्रयच्छति । प्रारब्धे ऽभिषवे यावस्तुद्वावस्तोत्रीया
 अन्वाह । द्विदेवत्यर्तुग्रहैन्द्राग्रवैश्वदेवदर्विहोमाश्च^४ न विद्यन्ते ।
 १० तथा मितं राजानं होतृचमसीयाभिः संतर्पयत्यदाभ्यांशुमुपांशु-
 पावनौ^५ च मिते राजत्यपि सृज्याभिषुण्वन्तीहा^६ इहा^७ इहेति
 संराधयन्तः प्रथमपर्यायस्य प्रथमे ऽभिषवे ऽभिषुण्वन्तीहा^८ इहा^९
 इहा^{१०} इहेति द्वितीये ऽभिषवे इहा^{११} इहा इहा^{१२} इति तृतीय ।
 उत्तमस्य पर्यायस्य मध्यमे ऽभिषवे बृहद्बृहदित्यभिषुण्वन्त्युत्तमे
 १५ वा । ततो ऽभिषुतं दशापवित्रेण प्रपीड्याधवनीये ऽवनीय पूर्व-
 वदृजौषमुखान् ग्रावणः करोति । ॥ १ ॥

देवा ग्रावाण इन्दुरिन्द्र इत्यवादिषुरिति प्रतिप्रस्थाता
 ग्रावणो ऽनुमोदत । एकादशकपालं पशुपुरोडाशं निरूप्यामिहावर्जं

१ निग्राभ्याः MLTV ; निग्राह्याः ATB and the Vyākhyā.

२ विस्स H (विस्स the Vyākhyā) ; विस्स्य MLTABV.

३ Read prob. with Hir. : ०वैश्वदेवा द०.

४ ०पांशुपावनौ LTVB ; ०पांशुपावकौ पावनौ M ; ०पांशवाचनौ AH ;
 ०पांशवाचनौ the Vyākhyā ; cp. XVI. 10.

५ Instead of इहा probably each time इहा इ is to be read.

सवनीयान्निर्वपति^१ नास्य^१ पशुपुरोडाश इत्येके^१ ऽलंकृतेषु
 सवनीयेषु द्रोणकलशं यावस्वधूहन्त उद्गातारो ऽधोऽधोऽक्ष-
 मुपकर्षन्ति^२ धाराग्रहकाले^३ शुक्रामन्थिनावाग्रयणमुक्थं च
 चतुरो ग्रहान् गृह्णात्याग्रयणं तिमृभ्यो धाराभ्यो गृह्णात्यन्याच्च^४
 तृतीयां धारां करोति^५ मरुत्वनं वृषभमित्युत्पात्रेणाध्वर्यु-
 र्मरुत्तृतीयं गृह्णातीन्द्र मरुत् इत्युत्पात्रेण द्वितीयं प्रतिप्रस्थातां च
 धारां विरम्य प्रपीड्य पवित्रं पूतमृतिं वितनोति^५ प्रसिद्धमेक-
 धनानामाधवनीये ऽवनयनं^६ राजानमतिपावयति^५ याव-
 न्माध्यंदिनाय^६ सवनायालं तावन्तं पूतमृत्यवनीय^५ पवमान-
 ग्रहान् कलशं शुक्रामन्थिनावाग्रयणमुक्थं च ग्रहावकाशैरुपस्थाप्य^{१०}
 पूर्ववद्भुत्वा समन्वारब्ध्वा माध्यंदिनाय पवमानाय निष्क्रामन्ति^१
 त्रैष्टुभः पन्था रुद्रा देवता वाग्येगा इति द्वाभ्यां दर्भमुष्टि-
 मध्वर्युरीषद्वूचनपूर्वो^७ निष्क्रामत्युत्तरेण हविर्धाने गत्वोत्तरे-
 णाग्नीध्रीयं धिषिण्यं परीत्य पूर्वया दारा सदः प्रविश्यायेण
 होतारं ब्रह्मयजमानाध्वर्यवो ऽवतिष्ठन्ते^१ ॥ २ ॥

१५

दक्षिणेनोद्गातारः प्रशास्तुर्धिषिण्यं परीत्य माध्यंदिनेन पव-
 मानेन पञ्चदशेन सुवते^१ ऽत्र सर्वं यथायतनमुपविशन्ति^१

१ नास्य LTV; नस्य AB; नस्या H (M defective).

२ ०मपकर्षन्ति HAB; ०क्षद्रुक० MLTV; cp. XV. 13.

३ धाराग्रह० MH; धाराग्रह० LTV; ०ग्रहण० AB.

४ ?? ०वागच्छ ML; ०न्याच्च TV; ०धिष्यन्त्यस्य AB; ०आयाय च H. The Vyākhyā: धाराद्वयं प्रागुक्तवत् तृतीया तदन्तेन (?).

५ In AHB the words राजानमतिपावयति ... पूतमृत्यवनीय are inserted before अत्र धारां विरम्य.

६ R probably यावान् i.e. यावन्, cp. XV. 18 (end).

७ MLV ins. ऊर्ध्वं before धून्वन्.

- ज्योतिषे हिंकुर्विति यजमानो जपति प्राक् स्तुतेः व्याहृतीश्चतु-
र्होतारं च । तस्यामष्टम्यां प्रस्तुतायां सुपर्णो ऽसि त्रिष्टुप्कृन्दा
इति जपति^१ । स्तुते ऽध्वर्युरग्नीदग्नीन्विहर बर्हि स्तृणाहि
पुरोडाशः अलंकुरु प्रतिप्रस्थातर्दधिघर्मणोदेहीति संप्रेष्यत्युक्तं
५ धिष्णिष्यानां व्याघारणं । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रविश्य
विष्णो त्वं नो अन्तम इति ग्रहानुपतिष्ठते पात्राणि च
संमृशति । प्रतिप्रस्थाता ज्योतिरसि वैश्वानरं पृश्निष्यै दुग्धमिति
दधिघर्ममवेक्ष्यौदुम्बरा सुचि कंसे चमसे वोपस्तौर्य यावती
द्यावापृथिवी इति दधि गृह्णात्यभिघार्य वाक्च त्वा मनश्च
१० श्रीणीतामित्याग्नीध्रीये ऽधिश्चित्य होतर्वदस्वेति संप्रेष्यति ।
यदि आतो जुहोतन यद्यश्रातो ममत्तनेति होतुरभिज्ञाय
आतः हविरिति प्रत्युक्ताहवनीयं गत्वाश्राव्य प्रत्याश्राविते दधि-
घर्मस्य यजेति संप्रेष्यति । यमिन्द्रमाज्जर्वरणं यमाज्जरिति वषट्कृते
जुहोति । ॥ ३ ॥
- १५ स्वाहा वडिन्द्रायेत्यनुवषट्कृते तूष्णीं वा ऊत्वा हरति भक्षं ।
यावन्तः प्रवर्ग्यस्यर्त्विजस्तोषूपहवमिष्टा भूर्भुवः सुवर्मयि त्यदिन्द्रियं
महदिति यजमान एव प्रत्यक्षं भक्षयति सर्वे वाप्रवर्ग्ये सोमे
दधिघर्मो न स्यान्मित्रो जनान्प्र स मित्रेति नाभिदेशमभि-
मृशन्ते । ऽत्र पूर्ववत्सवनीयप्रचारो । माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय
१० पुरोडाशानामनुब्रूहीति संनमति तथा माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय
पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति । वषट्कृते ऊत्वा जुक्तामौपभृतं समो-

१ After जपति MBA and H ins. चतुर्होतारं व्याचष्टे, these words are not found in TLV.

याग्नये ऽनुब्रूह्यग्नये प्रेष्येति स्विष्टकृति संप्रेष्य ऊत्वा प्राशित्र-
मवदायेडामवद्यती^१ डां होत्रे हत्वाधवनौयं पूतभृत्यवनौय दशभिः
कलशं मृष्ट्वा न्युजत्युन्नयमानेभ्यो ऽनुब्रूहि होतुश्चमसमनून्नयध्व-
मुभयतः शकान् कुरुध्वमच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो त्वमप्युन्नयस्व
प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिः शकलैः प्रोक्षिताप्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्वोन्नतैः ।
सोमं प्रभावयेति संप्रेष्यति^१ होतश्चमसमुख्यान् दशैकादश वा
चमसानुन्नयति^१ ॥ ४ ॥

संप्रेषितं कृत्वाश्राव्य प्रत्याश्राविते माध्वंदिनस्य सवनस्य
निष्केवत्यस्य भागस्य शुकवतो मन्थिवतो मधुश्रुत इन्द्राय
सोमान् प्रस्थितान् प्रेष्य मध्यतःकारिणां चमसाध्वर्यवो वषट्कृतानु-^{१०}
वषट्कृताञ्जुञ्जत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सहस्रसहस्रकृत्वा शुकस्था-
भ्युन्नौयोपावर्तध्वमिति संप्रेष्यति^१ वषट्कृते ऊत्वा प्रैतु होतुश्चमसः
प्र ब्रह्मणः प्रोक्षादृणं प्र यजमानस्य प्रयन्तु सदस्थानामिति
संप्रेष्यति^१ प्रयन्येते मध्यतःकारिणां चमसा भक्षाय^१ पुनरभ्यु-
न्नौतेषु सोमेषु होत्रकाः^१ प्रसर्पणमन्त्रैः प्रसृप्य यथायतनमुपविश्य^{११}
पुनरभ्युन्नौतान्यजन्ययाडग्रीदिति होतुराख्यायेडामुपह्वयमाना-
मुपोद्यच्छन्ते ॥ ५ ॥

चमसांश्चमसाध्वर्यवो^१ रुद्रवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदो
माध्वंदिनस्य सवनस्य त्रिष्टुप्कृन्दस इति भक्षमन्त्रं संनमति^१
नाच्छावाकाय शकलं भवति^१ सन्नेषु नाराशंसेषु गवां द्वादशशतं^{१०}
सहस्रमपरिमितं सर्वस्वं वा शतं षष्टिश्चतुर्विंशतिरेकविंशति-
र्द्वादश सप्त तिस्रो वा मन्योदनं तिला माषा हिरण्यं वासश्चेति^१

दक्षिणासु दक्षिणेन वेदिं तिष्ठन्तीषु वैसर्जनहोमवद्वाक्षिणानि
जुहोत्युदु त्यं चित्रमिति सौरौभ्यां गार्हपत्ये जुहोत्याग्नीध्रीयं
गत्वा चतुर्गृहीतं गृहीत्वाग्ने नयेति नयवत्यर्चाग्नीध्रीये जुहोति ।
दिवं गच्छ सुवः पतेति हिरण्यं ज्वोदृच्छाति । यजमानो
५ हिरण्यमुदृहीतमादाय रूपेण वो रूपमग्नौमिति दक्षिणाः
प्रदक्षिणमग्नौमिति । तुथो वो विश्ववेदा विभजत्विति गवां मध्यं
प्रविश्य कृष्णाजिनेन संचास्य चतुर्धा विभजति । तांश्चतुरो
भागात्महर्त्विग्भ्यो ददाति । ॥ ६ ॥

यावन्महर्त्विग्भ्यो ददाति तस्यार्धं द्वितीयेभ्यस्तस्य तृतीयं
१० तृतीयेभ्यश्चतुर्थं चतुर्थेभ्य । एतत्ते अग्ने राध इति सदो ऽग्नौमिति ।
विभक्ता दक्षिणा नयत्यृतस्य पथा प्रेत चन्द्रदक्षिणा इति ।
गार्हपत्यं सदश्चान्तरेण दक्षिणेनाग्नीध्रीयं तीर्थेनोदीचीरुत्सृजति ।
ब्राह्मणमद्य राध्यासमिति हिरण्यं दक्षिणाभागं चादायाग्नीध्रं
गत्वा तेणैव मन्त्रेणाग्नीध्रे ददाति । वि सुवः पथ्य व्यन्तरिच-
१५ मिति सदः प्रेक्षते ऽस्माद्वात्रा देवत्रा गच्छतेति दक्षिणाः ।
पूर्वया द्वारा सद आगत्याग्ने सद आसीनायात्रेयाय ब्राह्मणमद्य
राध्यासमिति हिरण्यं दद्यात्तदभावे ऽनूचानाय । महर्त्विग्भ्यो
दक्षिणा मनोवाक्प्राणचक्षुषामनुदिशति । ब्रह्मन्मनस्ते ददामि
तदनेन निष्क्रीणामीति ब्रह्मणे ब्रह्मसदन आसीनाय ददाति ।
२० यद्वास्यन्भवति तत्तस्थानुदिशत्येवमितरेभ्यो यथायतनमासीनेभ्यो
होत्रकसदस्यचमसाध्वर्युप्रसर्पकेभ्यश्च ओचात्माङ्गलोन्नामेवमनु-
दिशति । ॥ ७ ॥

न देयं बहिर्वेदि नाब्राह्मणाय ब्राह्मणायप्यविदुषे न
 कण्वकश्यपेभ्यो ऽप्यब्राह्मणाय वेदविदे दद्याद्यदा मरुत्वतीयाय
 प्रेष्यत्यथ न देयं न प्रतिग्राह्यं । यदि दद्यादनूबन्ध्यावपायां
 ऊतायां दद्यात्प्रतिगृहीयाद्बोदवसानीयायां पूर्णाऊतायां वा ।
 यद्यनो रथो वा दीयते नयवत्यां ऊतायां वनेषु व्यन्तरिक्षं
 ततानेति द्वितीयामाऊति जुहोति । यद्यश्वो पुरुषो हस्ती वा
 दीयते प्रजापते न त्वदेतानीति तृतीयां । दक्षिणासु नौतासु
 हरिणस्य रघुव्यत इति कृष्णविषाणायन्धिं विस्त्रस्थानुं^१ ला
 हरिणो मृग इति चात्वाले प्रास्थत्यथाध्वर्युर्यज्ञपतिमृषय एन-
 साऊरिति पञ्च वैश्वकर्मणान्याग्नीध्रे जुहोतीन्द्राय मरुत्वते ऽनु-^२
 ब्रूहीत्यध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता च स्वं स्वं मरुत्वतीयमादाय दक्षिणत-
 स्तिष्ठन्नध्वर्युराश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राय मरुत्वते प्रेष्येति
 संप्रेष्यति । वषट्कृतानुवषट्कृत उभौ^३ ऊत्तर्तयहवच्छेषमवनयतो
 ऽननुवषट्कारौ वा । प्रतिप्रस्थानेन^४ भक्षयन्ति^५ द्विर्होता सह-
 दितरौ । मार्जालीये पात्रं प्रक्षाल्य होतुरग्रे निदधाति ॥ ८ ॥^{१५}

मरुत्वाः इन्द्र वृषभो रणायेति स्वेनर्तुपात्रेण तृतीयं मरुत्व-
 तीयं कलशाच्छस्त्रवन्तं गृहीत्वर्तुपात्रमालभ्येन्द्राग्नवच्छस्त्रं प्रति-
 गृणात्युक्त्यं वाचीति माध्यंदिनसवनशस्त्रं प्रतिगौर्यं जपति ।
 ग्रहमादत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव । आश्राव्य प्रत्याश्रावित उक्त्यग्रा
 यज सोमस्येति संप्रेष्यति । वषट्कृतानुवषट्कृते जुहोति पूर्ववद्वि-^{१०}

■ विस्त्रस्थ MLATVB (in H this kh. is missing), विस्त्रस्थ the Vyākhyā.

१ वषट्कृतानुवषट्कृते उभौ M ; ंकृत उभौ LTV ; वषट्कृते सहोभौ AB.

२ प्रतिप्रस्थानेन भक्षयन्ति A ; प्रतिप्रस्थाता भक्षं हरति MLTV ; प्रतिप्रस्थातानेन भक्षयन्ति B.

र्दिनाराराशंसाननुप्रकम्यन्त्युक्तो भक्षमन्तो । यथाचमसं चमसिनो
 भक्षयन्त्यप्यायननिधाने च नाराशंसानां । महाः इन्द्रो य
 ओजसा महाः इन्द्रो नृवदित्यन्यतरयर्चा शुक्रपात्रेण माहेन्द्रं
 कलशात्सुतशस्त्रवन्तं गृह्णाति । परिमृज्य सादयित्वा पृष्ठस्तोत्र-
 ५ सुपाकरोति । यजमानो रथन्तरे वरं ददाति । स्तोत्रे वृत्ते^१
 शस्त्रसुपाकृत्य प्रतिगौर्याध्वर्युर्ग्रहमादत्त इतरे नाराशंसंश्चाति-
 ग्राह्यांश्च सहैवाध्वर्युणाग्नेयं प्रतिप्रस्थातैन्द्रं नेष्टा सौर्यमुन्नेताश्राव्य
 प्रत्याश्रावित उक्थशा यज सोमस्येति संप्रेष्यति । ऊते माहेन्द्रे
 ऽग्ने तेजस्विन्निन्द्रौजस्विन् सूर्य भ्राजस्विन्नित्येतैरतिग्राह्यानु-
 १० जुहति । ॥ ६ ॥

तेजोविदस्योजोविदसि सुवर्विदसीत्येतैस्तान्ऊताननुमन्त्रयते ।
 सदसि प्रत्यञ्चो मयि मेधामित्येतैः प्रतिमन्त्रं भक्षयन्ति । सर्व-
 भक्षाश्चमसा । उपयामगृहीतो ऽसौन्द्राय वेति त्रिभिरुक्थ-
 विग्रहैः पूर्ववत्प्रचरतो । विश्वे देवा मरुत इति संस्थिते
 १५ जुहोति^१ । प्रशास्तः प्रसुहोति संप्रेष्यति सर्पतेत्याह प्रशास्ता ।
 यथेतं निःस्पृष्ट^२ तृतीयसवनाय देवीदारौप्रमृति यथावज्जपन्तः^३
 सर्वे प्रसर्पन्त्यध्वर्युरभिषोहनाग्नीध्रं प्रतिप्रस्थातारमाशिरं^४ चाभि-
 ज्ञायाभिषोतारो ऽभिषुण्ताग्नीत्ववनौयान्निर्वप परिश्रयणमाहर

१ जुहते A ; सुहते HB ; वृत्ते MLTV ; read probably उपवृत्ते.

२ यथावेदमितरे ins. MAHB, not TLV. The Vyākhyā makes no mention of these words.

३ निः (or नि)स्पृष्ट MLHV, प्रस्पृष्ट AHB.

४ तथाव० AHB.

५ The insertion of आशिरम् here is rather strange. It is not mentioned in the Vyākhyā. Probably it is inserted wrongly, see the immediately following sampraiṣa.

प्रतिप्रस्थातराशिरं श्रुतातङ्गं दध्यादित्यग्रहायाहरेति संप्रेष्यति
होतृचमसे वसतीवरौभ्यो ऽपो निःषिच्य निग्राभ्यं^१ कृत्वादाभ्यांशु-
मुपांशुपावनौ^२ यश्चोपांशुपात्रे ऽंशुस्तानृजीषे ऽपिस्तृज्य प्रातःसवन-
वन्महाभिषव चृजीषमेव तूष्णीमभिषुण्वन्त्यमिन्नावर्जमग्नीत्सव-
नीयान्निर्वपति^३ द्वादशकपालो ऽत्र पुरोडाशो^४ हविर्धानस्योभे^५
द्वारे परिश्रयति^६ ब्रह्माध्वर्युर्यजमानः प्रतिप्रस्थाताग्रीध्र उन्नेता
पत्नी च हविर्धानस्यान्तर्भवन्त्यध्वर्युरादित्यपात्रमादाय कदा चन
स्तरौरसीत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्यस्वेत्यादित्यस्याख्या
आदित्यं^७ गृह्णाति^८ ॥ १० ॥

कदा चन प्रयुच्छसीत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्य-^९
स्वेति श्रुतातङ्गेन दध्ना श्रीणाति^{१०} यज्ञो देवानामित्यनु-
द्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्यस्वेत्यादित्यस्याख्याः सर्वं राजानं
गृह्णाति^{११} विवस्त्र आदित्येत्युपांशुसवनेनैनं मेक्षयित्वा या दिव्या
वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति श्रुतातङ्गेन दध्ना पयसा वा
वृष्टिकामस्य श्रीत्वा यावाणमुद्रुह्यात्यत्र विज्ञानमुपैति^{१२} यद्यु-
द्रुहीतस्य ताजग्बिन्दुः प्रस्कन्देद्वर्षुकः पर्जन्यः स्याद्यदि चिर-
मवर्षुको^{१३} न सादयति^{१४} यदि कामयेत गर्भान्यश्वः श्रीथ्येयु-
रित्युद्रुह्यादित्यमवेक्षेत^{१५} दशापवित्रेणोपांशुसवनं परिवेक्ष्य तेनाधः
पात्रमुपयम्या समुद्रादिति दर्भानन्तराच्याव्य हस्तेन दर्भैश्चापि-
दधात्यहं परस्तादित्येनमा होमाद्यजमानो ऽन्वारभते^{१६} ऽध्वर्युः^{१७}
सूर्यो मा देवेभ्यः पालित्युत्तिष्ठत्यविषिञ्चन्नुपांशुसवनं दशापवित्रेण

१ Thus V ; निग्राभ्यां L ; निग्राभ्यां T ; निग्राभ्यां HAMB.

२ MLVTB (not AH) ins. यश्चोपांशुपावनौ (cp. Āp. XIII. 10. 5).

३ आदित्यग्रहं H only.

परिमृज्य ग्रावस्वपिष्टजति^१ विवृण्वन्ति दारौ^१ कविर्यज्ञस्य
वितनोति पन्थामित्यादित्यं हरति^१ ॥ ११ ॥

- आदित्येभ्यः प्रियेभ्यः प्रियधामभ्यः प्रियव्रतेभ्यो महास्वसरस्य
पतिभ्य उरोरन्तरिक्षस्थाध्यक्षेभ्यः प्रेथेति संप्रेथ्य यास्ते विश्वाः
५ समिधः सन्त्यग्र इत्याह्वनीये दर्भानधिप्रास्थानन्वीक्षमाणो^१
वषट्कृत आदित्यं जुहोत्युन्नमय पृथिवीमिति दृष्टिकामस्य
जुहुयान्न ऊत्वान्वीक्षेत नानुवषट्करोति न भक्षयति^१ सूद-
वदादित्यपात्रं सादयति^१ प्रस्तोता प्रतिहर्ता वा पवित्रं वितत्य
माध्यंदिनवदाग्रयणमेव चतसृभ्यो धाराभ्यो गृह्णात्यादित्यपात्रा-
१० चतुर्थी^१ धारां करोत्याग्रयणं गृहीत्वा राजानमतिपावयति^१
यावान्तृतीयसवनायालमुक्थ्यो यज्ञश्चेदत्रोक्थ्यमेव^१ गृह्णाति^१
धारां विरम्य प्रपीड्य पवित्रं निदधाति^१ यत्राक् पवमान-
ग्रहेभ्यस्तस्मिन् कृत आग्नीभि पत्याशिरं मथित्वापरया द्वारा
हविर्धानं प्रपादयति^१ पूर्वया गतश्रियः^१ पूर्वया यजमानः
१५ प्रपद्यते^१ ऽस्मे देवासो वपुषे चिकित्सतेति चतसृभिः प्रति-
मन्त्रमाशिरं यजमानः पत्नी च तिरः पवित्रं पूतभृत्यवनयतो^१
द्वौ पवमानग्रहौ गृह्णातीत्येके^१ पवमानग्रहान् कलशानाग्रयणं
च ग्रहावकाशैरुपस्थाय निःसर्पन्तः समन्वारभन्ते^१ तृतीयसवने
ग्रहावकाशैर्नोपतिष्ठत इत्येके^१ पूर्ववद्भुत्वान्वारब्ध आर्भवाय
२० पवमानाय निष्कामन्ति माध्यंदिनपवमानवज्रागतः पन्था
आदित्या देवता वागयेगा इत्यादि माध्यंदिनवदायुषे हिकुरु

१ अतिप्रास्य MLTV ; अधिप्रास्य AB ; अधीःप्रास्य H.

२ After ०पवमानवत् AHB ins. जुहुते.

३ ०मेव BH ; ०सव V ; ०मपि ML.

तस्यै प्रसृष्टि^१ तस्यै सृष्टि तस्यै मे ऽवरुद्धा इति व्याहृतीः पञ्च-
होतारं च पुरस्तादार्भवपवमानाद्यजमानो जपति^१ तस्य
नवम्यां प्रसृतायां सघासि जगतीच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति
मा संपारयेत्यनुमन्वयते^१ ॥ १२ ॥

अग्नीच्छलाकान्विहर बर्हि स्तृणाहि पुरोडाशाः अलंकुरु^१
प्रतिप्रस्थातः पशौ संवदस्वेति स्तुते ऽध्वर्युः संप्रेष्यति^१ पूर्व्यां
द्वारा हविर्धानं प्रविश्य विष्णो त्वं नो अन्तम इति ग्रहानुप-
तिष्ठते पात्राणि च संमृशति^१ विहृतांच्छलाकान्व्याधारयति
यथा पुरस्ताच्छृतं हविः शमितरिति संवादादिना पशुतन्त्रेण
प्रचरती^१ डान्तः पशुर्नात्र पुरोडाशः स्यादत्र पूर्ववत्सवनीयप्रचार-^{१०}
स्तृतीयस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशानामनुब्रूहीति तथा तृतीयस्य
सवनस्येन्द्राय पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति च^१ वषट्कृते ऊलौप-
सृतं समोप्याग्नये ऽनुब्रूह्यग्नये प्रेष्येति स्विष्टकृते^२ ऊला^२ प्राग्नित्र-
मवदायेडामवद्यती^१ डां होत्रे हत्वाधवनीयं पूतमृत्यवनीयं दशाभिः
कलशं मृदा न्युज्यतुन्नीयमानेभ्यो ऽनुब्रूहि होतुश्चमसमनुन्नयध्वं^{१५}
तौत्राः आशीर्वतः कुरुध्वमच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो ऽपि त्वमु-
न्नयस्वोन्नेतः सोमं प्रभावयेति संप्रेष्यति^१ प्रचरणकाले होत-
चमसमध्वर्युरादत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव^१ आश्राव्य प्रत्याश्राविते
तृतीयस्य सवनस्यर्भुमतो विभुमतः प्रभुमतो वाजवतः सवितवतो
रुहस्यतिवतो विश्वेदेव्यावतस्तीत्राः आशीर्वत इन्द्राय सोमा-^{१०}
न्युस्थितान्प्रेष्य मध्यतःकारिणां चमसाध्वर्यवो वषट्कृतानुवषट्कृता-
ञ्जुञ्जत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सकृद्भुत्वा शुक्रस्याभ्युन्नीयो-

१ प्रसृष्टि (originally the right reading) MB only.

२ Thus MLATVB; प्रेष्येति स्विष्टकृति संप्रेष्यति स्विष्टकृतिं ऊला H.

पावर्तध्वमिति संप्रेष्यति^१ श्येनाय पत्नये स्वाहेति वषट्कृते
ऽध्वर्युर्जुहोति^१ ॥ १३ ॥

इतरे द्वर्णौ जुहति^१ वट् स्वयमभिगूर्ताय नमः स्वाहेत्यनु-
वषट्कृते महर्विजां यजमानस्य च चमसाध्वर्यवो जुहति^१ प्रैतु
५ होतुश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रोद्गाहणं प्र यजमानस्य प्रयन्तु सदस्याना-
मिति संप्रेष्यति^१ प्रयन्त्येते मध्यतःकारिणां चमसा भक्षाय^१
होत्रकाणां चमसैरध्वर्युः प्रचरति^१ मैत्रावरुणचमसमादायाश्चाव्य
प्रशास्तर्यजेति संप्रेष्यत्येवमितरान्विष्टभाय धर्मणे स्वाहेत्येतैः प्रति-
वषट्कारं प्रतिमन्त्रं जुहोति वट् स्वयमभिगूर्ताय नमः स्वाहेति
१० सर्वचानुवषट्कृतौ^१ त्वमन्ताः होत्रा इति ऊतान्सर्वाननुमन्त्रयते^१
प्रसिद्धो भक्ष^१ आदित्यवद्वणस्य सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य
सवनस्य जगतीच्छन्दस इति विशेषो^१ न भक्षयतीडां^२ सन्नेषु
नाराशंसेषु खं खं चमसमनु न्यन्ते^१ ॥ १४ ॥

चौस्त्रीन्युरोडाशशकलान्प्राचीनावीतिनः पिण्डदानमन्त्रै-
१५ र्दक्षिणतो यजमानपितृभ्यो निवपतीत्येवमादिप्रत्यायनान्तान्^३

१ इति सर्वाननु म० MLTV; इति ऊता सर्वहोत इति म० A; इति ऊता सर्वच होता इति म० H; B useless.

२ This sentence is given by MA and, in corrupted state by HB; it is omitted in TLV.

३ चमसमनुन्यते TV; चमसमनुमन्यते HRBLAM; cp. Āp. XIII. 12. 9. The sentence runs on at the end of this khaṇḍa.

४ The expression प्रत्यायनान्तान् is taken over from Hiranya-keśin, it is not in harmony with the description of the Piṇḍa-pitṛyajña acc. to the Vaikhānāsīyas. The verb, belonging to the subject expressed at the end of the preceding khaṇḍa, is not निवपति (mark इति) but जपन्ति. The Sūtrakāra does not express his thought very clearly.—Cp. XVI. 21.

२२८ वैखानससूत्रे २७, १५-१६ (०श्रौतसूत्रे १६, १५-१६)

पिण्डपितृयज्ञस्य मन्त्रान्सर्वे जपन्ति^१ षड्भूतारं यजमानो
जपत्युपांश्चन्तर्यामपात्रयोरन्यतरेण वाममद्य सवितरिति सावित्रे^२
ग्रहमाग्रयणाद्ब्रूहीत्वा न सादयत्युपनिष्क्रम्य देवाय सवित्रे
ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याग्राव्य प्रत्याग्राविते देवाय सवित्रे प्रेष्यति
संप्रेष्यति^३ वषट्कृते जुहोति नानुवषट्करोति^४ न च भक्षयत्येते- ५
नैव पात्रेणोपयामगृहीतो ऽसि सशर्मासि सुप्रतिष्ठान इति
वैश्वदेवं ग्रहं पूतमृतः शस्त्रवन्तं गृह्णात्येकया च दशभिश्च स्वभूत
इत्यभिज्ञाय प्रातर्युजौ विमुच्येयामिति द्विदेवत्यपात्राणि विमुच्य
प्रतिप्रस्थाता मार्जालीये प्रक्षाल्यायतने सादयति^५ प्र द्यावा
यज्ञैः पृथिवी ऋतावृधेत्यभिज्ञाय मदा मोद इव मोदा मोद १०
इत्युभयतो मोदं प्रतिगृणात्या व्याहावात् ॥ १५ ॥

अथ यत्र होतुरभिजानाति तद्राधो अद्य सवितुर्वरेण्यमिति
मदा मोद इव मोदा मोद इवेत्यन्यतरतोमोदं प्रतिगृणात्या
व्याहावादुक्तं वाचीन्द्रायेति तृतीयसवने जपति^६ शस्त्रं
प्रतिगीर्य प्रातःसवने वैश्वदेववद्ब्रह्मा नाराशंसाः^७ सौम्यश्चर- १५
र्भवति^८ व्याख्यातस्तस्य कल्पश्चरुमासाद्याग्नावैष्णव्यर्चोपांशुयाज-
वहृतस्य प्रयजति^९ प्राचीनावीती हस्तेन सौम्यस्य प्रथममवदान-
मवदाय मेक्षणेन द्वितीयमवद्यति^{१०} दक्षिणतो ऽवदायाभिधायोद-
ङ्गतिक्रम्य दक्षिणामुखस्तिष्ठन्नाग्राव्य सौम्यस्य यजेति वषट्कृते
दक्षिणार्धपूर्वार्धं जुहोति^{११} पुनः पूर्ववहृतस्य यजति^{१२} विष्णो त्वं १०

१ सावित्र्याग्रयणाद्ब्रू० MLTV.

२ संप्रेष्यति om. MLTV.

३ नानुवषट्करोति only in TV and somewhat corrupt in AHB.

नो अन्तम इति वैष्णव्यर्चा सुवाङ्मतिमभिजुहोति^१ प्रत्याक्रम्य
चरावाज्यमानीयोद्गाढभ्यो हरन्ति^१ ॥ १६ ॥

सचो त एतद्यदु त इहेत्युद्गातारो ऽवेक्षन्ते^१ य आत्मानं
न परिपश्येदित्यसुः स्यादित्युक्तमाज्येन सो ऽभिददिं कृत्वा यन्मे
५ मनः परागतमित्यवेक्षेत^१ पुनरग्नीध्रः शलाकाभिर्धिष्ण्यान्
विहरत्यध्वर्युर्नवगृहीतमाज्यं गृहीत्वा यथान्युप्तं व्याघारय-
त्याग्नीध्रीयमादितो ऽन्ततश्च^१ शेषमाज्यस्य करोति^१ ध्रियन्ते
धिष्ण्या^१ उपांशुपात्रमादायोपयामगृहीतो ऽसि बृहस्पति-
सुतस्य त इत्याग्रयणात्पात्नीवतं गृह्णाति^१ न सादयत्याज्य-
१० शेषेण श्रीत्वात्याक्रम्याश्चाव्य^१ प्रत्याश्रविते ऽग्नीत्पात्नीवतस्य
यजेति संप्रेष्यत्यग्ना^३ इ^२ पत्नीवा^{३ः} सजूर्देवेन तद्वा सोमं
पिव स्वाहेति^१ वषट्कृत उत्तरार्धं जुहोत्युपांश्वनुवषट्करोति^१
कृत्वा हरति भवं^१ यद्याग्नीध्र उपहवमिच्छते भक्षयेत्येव
ब्रूयात्^१ ॥ १७ ॥

१५ अग्नीन्नेष्टुरूपस्यमासीद नेष्टः पत्नीमुदानयोन्नेतर्होतुश्चमस-
मनुन्नय होतृचमसे ध्रुवायावकाशं कुरुङ्गाच्चा पत्नीं संख्यापय
सर्वश एव राजानमुन्नय मातिरीरिचो दशभिः कलशौ मृद्वा
न्युजेति संप्रेष्यत्युत्तरासु संख्यासु सर्वश एव राजानमुन्नयेति^२
प्रेषशेषं तत्तत्संख्याचमसगणानामुत्तमुन्नयन्संप्रेष्यत्यन्तरा नेष्टारं

१ श्रीत्वात्याक्रम्य TV ; श्रीणात्यत्याक्रम. HAB ; श्रीत्वा प्रत्याक्रम. ML.

२ The signs of pluti are only given for the first word and only in some of the Mss.

३ मुन्नयति H, but cp. the Vyākhyā : उत्तरासन्ध्यादिसंख्यासु सर्वश एव राजानमित्यादि प्रेषांश उत्तम एव चमसगणे स्यात् T or the rest, instead of प्रेषशेषं, A reads प्रतिप्रेषशेष and HB प्रभृतिप्रेषशेष.

२३० वैखानससूत्रे २७, १८-१९ (०श्रौतसूत्रे १६, १८-१९)

धिष्णियं चाग्नौधो व्यवस्थाग्निपीतस्येति भक्षमन्त्रं संनस्य
भक्षयति । नोपस्य आसीत क्लीवः स्यादिति । होतृचमसमुखा-
श्चमसानुन्नयन्सर्वश एव राजानमुन्नोय दशाभिः कलशौ मृद्धा
न्युज्यन्त्युत्तरवेद्यां चमसान्संसाद्य यज्ञायज्ञियस्तोत्रमुपाकरोति ।
दीपयन्ति धिष्ण्यान्विस्वस्य^१ नीवीं^२ कर्णप्रावृता आविरिव^३
नाभिं कुर्वाणा भवन्ति^४ । ये सदस्याः सन्त ऋत्विजो यज-
मानश्च^५ ते सर्वे ऽग्निष्टोममुपगायेयुः । सकर्णमकर्णं वा प्रोर्णुत्य^६
यज्ञायज्ञियैः सुवते । सप्तहोतारं यजमानो व्याचष्टे । प्रसुते
सान्नि हिंकारमनु विश्वस्य ते विश्वावत इति नेष्टा पत्नीमुद्गात्रा
संख्याय वाचयति । यद्येनामुद्गातोपमौवति^७ तदेषा^८ पत्य-
गन्देवान्यज्ञ इति नम्रं कृत्य वङ्गणावाविष्कृत्य स्वाहाकृताः
समुद्रेष्टा गन्धर्वमित्यस्या अन्तरमूर्वोः पन्नेजनीरुदीचीर्दक्षिणे-
नोरुणा संवर्तयत्या तृतीयाया स्तोत्रीयायाः संख्यापनोपप्रवर्तने
भवतः ॥ १८ ॥

अपवृत्ते ऽग्निष्टोमीयस्तोत्र आग्निमारुतं शस्त्रमुपाकरोत्य-
भ्यग्रे^९ प्रतिगृणात्यापो हि ष्टा मयोभव इत्यभिज्ञायापो विषिञ्च-
त्यतिगृणाति । स्वादुष्किलायं मधुमा^{१०} उतायमित्यभिज्ञायो-

॥ ०यस्तोत्रं THBV ; ०यं स्तोत्रं MLA.

१ विश्वस्य TV ; विस्वस्य MLAB ; H corrupt.

२ नीवीं TV ; नीवीं ML.

३ भवन्ति H ; भवन्ति MLATBV.

४ यजमानस्येत्येक AHB.

५ प्रोर्णुत्य HAB ; प्रोर्णयति ML ; प्रोर्णुता TV.

७ उपमौवति TV ; उपमवति L ; उपमौयति AHB ; उपवदति M.

८ तदेषा MTL ; तदैषा ABV ; तदोषो H.

९ ०भ्यग्रे HA ; ०त्यग्रे B ; ०भ्यग्रं T ; missing in ML ; शस्त्रमभ्यग्रं V.

भयतोमोदं प्रतिगृणाति मदा मोद इव मोदा मोद इवेत्या-
 व्याहावात्तन्तुं तन्वजस इत्यभिज्ञाय प्रतिप्रस्थाता ध्रुवं भूतमसि
 भूते मा धा इत्यभिमन्व्य द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीति
 परिगृह्णाति ^१ सादनादि^२ ध्रुवस्य यजमानो न मूत्रं करोत्याव-
 ५ नयनाद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः प्रच्यावयन्विति ध्रुवस्थाना-
 च्यावयति ^३ दिवि देवान्दृष्ट्वेति हत्वा ध्रुवं ध्रुवेण हविषेत्यान्ता-
 दनुवाकस्य पुरस्तात्प्रत्यङ्गासीनो होतृचमसे ध्रुवमवनयति ^४ ॥१६॥

पुरस्तादुक्थस्यावनौय इत्युक्तमुत नो ऽहिर्बुध्न्यः शृणोत्वज
 एकपादिति वेक्थं वाचीन्द्रायेति तृतीयसवने शस्त्रं प्रतिगीर्य
 १० होतृचमसमध्वर्युरादत्ते चमसानितरांश्चमसाध्वर्यव ^५ आश्राव्य
 प्रत्याश्रावित उक्थशा यज सोमानामिति संप्रेष्यति ^६ वषट्कृतानु-
 वषट्कृते च^७ सर्वांश्चमसान् जुह्वत्येव सर्वभक्षाश्चमसाः सुभूरसि^८
 श्रेष्ठो रश्मीनां प्रियो देवानामिति होतृचमसमध्वर्युः प्रति-
 भक्षयति ^९ यथा त्व^{१०} सूर्यासीत्यादित्यमुपतिष्ठते यजमान
 १५ आयुर्म इन्द्रियं धेहीष्टं म आगच्छत्वित्याहवनीयमग्नीदौपयजा-
 नित्यादि पाशुकेन प्रचरति ^{११} प्रहतेषु परिधिषु संस्त्रावेणाभि-
 ङ्गत्योपयामगृहीतो ऽसि हरिरसीत्युन्नेता द्रोणकलशेन सर्वमा-
 ग्रयणं हारियोजनं ग्रहं गृह्णाति ^{१२} हरी स्य हर्योर्धाना इति
 वक्त्रीभिर्धानाभिः श्रीणात्ययैर्नमादायोपोत्तिष्ठन्निन्द्राय हरिवते
 २० धानासोमानामनुब्रूहीति संप्रेष्योपनिष्क्रम्य शीर्षन्नधि निधाय

१ सादनादि MLTV; सादनानि AHB. The grammatical sense is not quite clear.

२ च given by LTAHV; om. by MB.

३ सुभू. the Vyākhyā; विभू. MLTV, and prob. H, A incomplete.

२३२ वैखानससूत्रे २७, २०-२२ (०श्रौतसूत्रे १६, २०-२२)

विक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राय हरिवते धानासोमा-
न्प्रस्थितान्प्रेष्येति वषट्कृते सहसोमा इन्द्राय स्वाहेत
जुहोति । ॥ २० ॥

अनुवषट्कृते ऊत्वा हरति भक्षमपरेणाहवनीयं द्रोणकलश-
मवस्थाप्योतन्नेर्युपहवमिद्वेष्टयजुषस्ते देव सोमेति यावन्त ऋत्विजस्ते ५
सर्वे भक्षयन्ति । दद्भिरसंभिन्दन्तो^१ निर्धयन्त इव निरिव
धयन्तश्चिश्चिषाकारं भक्षयन्तः । कथ्ये चेमाय रथ्ये पोषायेति
जपित्वोत्तरवेद्यामापूर्यां स्था मा पूरयतेति निष्ठौथोपवपन्ति ।
स्फ्यमुदपाचं बर्हिरित्येतत्समादाय जघनेन दक्षिणेन हविर्धाने
परौत्य दक्षिणेन मार्जालीयं धिष्णियं स्फ्येनोपहत्यावोच्य १०
दक्षिणाग्रं बर्हिः स्तौर्त्वाद्भिर्मार्जयति मार्जयन्तां पितरः सोम्यास
इत्येतैः प्रतिमन्त्रमय तिस्रो धाना ददात्येतत्ते ततासौ ये च
लामन्वित्येतदादिप्रत्यायनान्तान्^२ पिण्डपितृयज्ञमन्त्रान् जपित्वा
षड्भूतारमनूच्य यथेतमेत्याग्नीध्रीये यन्म आत्मनः पुनरग्निश्चक्षु-
रिति द्वे मिन्दाज्जती जुहोति । ॥ २१ ॥ १५

एकधनपरिशिष्टा अपः स्वे स्वे चमसे निःषिच्य प्रक्षाय
तीव्रीकृताभिर्दूर्वाभिः सरसा अशु धौतस्य सोम देव त इत्य-
परेण चालालमास्तावे वा प्रत्यञ्चश्चमसिनो भक्षयित्वा समुद्रं
वः प्रहिणोम्यच्छायं वो मरुत इति चालाले निनीयाग्नीध्रे
दधिक्रावण इति दधिद्रुष्टान्भक्षयन्त्युभा कवौ युवाना सत्येति १०

१ Thus TV only; दद्भिः संभि० or संक्षि० MLAHB; Vyākhyā:
दन्तेन धानाः संभिन्दन्ति; after ०भिन्दन्तो HAB ins. धाना.

२ Cp. XVI. 15, where, however, the wording is a little
different.

तनूनघ्निणः सख्यविसर्जनं जपन्त्यपाम सोमममृता अभूमेत्यादित्य-
मुपतिष्ठन्ते । देवकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि स्वाहेति सप्तभिराह-
वनीये शकलानभ्यादधत्यभिष्टुष्टे वेदे पत्नौः संयाजयन्ति । स्त्रीर्णे
वेदे ध्रुवामाष्याय्य धाता रातिः सवितेत्यन्तर्वधूर्ध्वस्तिष्ठन् संततं

- ५ जुक्ता नव समिष्टयजूंषि जुहोति षडृग्मियाणि^१ यजूंश्च
विषाणकृष्णाजिनयोः^२ प्रासनमेकेषामग्निना देवेनेन्द्रेण देवेन
विश्वेभिर्देवेभिरिति त्रिभिर्विष्णवतिक्रमैर्यजमानस्त्रीन्विष्णवति-
क्रमान् कृत्वा दक्षिणेनाहवनीयं तिष्ठन्सर्वेभिर्देवेभिरिति चतुर्थं
विष्णवतिक्रमं जपती^३न्द्रेण सयुजो वयमित्याहवनीयमुपतिष्ठते ।
१० ऽध्वर्युरिदं तृतीयः^४ सवनं कवीनामिति संस्थिते सवनाहुतिं
जुहोति^५ । प्रशास्ताः प्रसुहोति संग्रेथ्यति । सर्पतेत्याह प्रशास्ता ।
संतिष्ठते तृतीयसवनम् । ॥ २२ ॥

आग्रयणोक्थ्यादित्यध्रुवस्थालीभ्यश्चतसृभ्यो ऽन्यत्रापराः^६

स्थालीश्चात्वाले प्रास्थौदुम्बरीमधिषवणचर्मफलके^७ ग्राष्णो वाय-

- १५ व्यानि चमसान् द्रोणकलशं खरपांसून्यदन्यत्सोमलिप्तं सुरचितं
कृत्वा वेदं^८ कृत्वाग्निपरिस्तरणादि प्रतिपद्य प्रणीतावर्जं पात्राणि
प्रयुज्य निर्वपणकाले वारुणमेककपालं निरुध्य पुरोडाशं यजु-
रुत्पूताभिरङ्गिः^९ संयुत्याप्यलेपं निनीय प्रोक्षणीरासादय स्तुवं च

१ AHB ins. after ०याणि : उत्तराण्०, V : ०याण्युयजू०.

२ Thus (not विषाणा०) all the Mss.

३ HAB ins. यथावेदमितरे, cp. XVI. 10.

४ न्यत्रपरां स्थालीं A ; ०न्यत्रापरां H ; न्यत्रपरस्थाली० MLTV ; ०न्यत्रपरा...

मस्थालीं B.

५ ०दुम्बरीमधि० MLTV ; ०दुम्बर्यामधि० AHB.

६ वेदं कृत्वा only in H ; वेदिं कृत्वा B.

७ अङ्गिः given by VHT, om. MLAB.

सुचश्च संमृड्ब्याज्येनोदेहीति संप्रेष्यत्याज्यानि चतुर्गृहीतानि ।
वारुणं पुरोडाशमलंकृत्योत्तरं ऽसे सादयत्यन्तरेण चाल्वालो-
त्करावौदुम्बरीमासन्दौ निधाय तत्र^१ सुरचितानौदुम्बर्यादीन्
सादयति^२ ॥ २३ ॥

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्यवभृथमवैध्यन् जुहुयान्नमो^३
रुद्राय वास्तोष्यतय इति च^४ वारुणं पुरोडाशं सुवमाज्यस्थालीं
सुचो बर्हिः सोमोष्णीषं सोमोपनहनं सोमपरिश्रयणं चेत्ये-
तत्समादाय प्रस्तोतः साम गाथेति संप्रेष्यति^५ । साम्नि प्रस्तुत
उरु^६ हि राजा वरुणश्चकारेति तीर्थेन निष्क्रामन्ति^७ । साम्ना
प्रस्तोतान्वैति^८ । सह पत्न्या सर्वे साम्नास्तिर्निधनमुपयन्ति^९ ।
सर्वा दिशो ऽवभृथायाभ्यवयन्ति^{१०} । यां दिशं गच्छेयुस्तथामुखाः
प्रचरेयुरित्येके^{११} । वहन्तीनां स्थावरा अभ्यवेत्यास्तदभावे यथा-
कामं^{१२} । मध्ये प्रस्तोतः साम गाथेति द्वितीयं संप्रेष्यति^{१३} । तथा
निधनमुपयन्त्यपो दृष्ट्वा शतं ते राजन्निति जपत्युदकान्ते तृतीयं
प्रस्तोतः साम गाथेत्यादि पूर्ववदुदकान्ते स्तरणान्तां वेदिं कृत्वा^{१४}
तस्यां हवींषि सादयत्यपि वा न वेदिर्भिष्ठितो वरुणस्य
पाश इत्यपामधितिष्ठति^{१५} । प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरण्येदिति
बर्हिः प्रहृत्य सुवेणाभिजुहोति^{१६} । विगाह्य तिष्ठन्तो ऽवभृथेन
चरन्ति ॥ २४ ॥

१ ततः VFML.

२ औदुम्बर्यादीन् सादयति VTMAH; ०बरान् सादयति L; औदुम्बर्यासं-
संदीन् सादयति H.

३ The genitive अपाम् is incomprehensible. The original
text should have been: अपामन्तमभितिष्ठन्ति.

४ Thus MLTV; AHB have सुचा कृत्वाभिजुहोति instead of बर्हिः
प्रहृत्य सुवेणाभि०.

- अप^१ उपवाज्य सुवाधारमाधार्याग्नीदपस्त्रिः^२ संमृड्ढीति
 संप्रेथत्यापो वाजजितो वाजं वः सरिथन्तीर्वाजं जेथन्तीर्वाजिनौ-
 र्वाजजितो वाजजित्यायै संमार्ज्यपो ज्नादा अन्नाद्यायेति
 मार्जनमन्त्रं संनमत्यग्नेरनीकमप आविवेशेति सुच्यमाधारयति ।
 ५. वागस्याग्नेयीत्यनुमन्त्रयते यजमानस्तिष्ठ होतरित्येतावान्प्रवरो
 ऽपबर्हिषः प्रयाजान्यजत्यपुमन्तावाज्यभागावश्वग्ने सधिष्ठवापु मे
 सोमो अब्रवीदित्यनूच्यते^३ । पुरोडाशस्यावदाय वरुणं यजति ।
 कृत्स्नं पुरोडाशमवदायाग्नीवरुणौ खिष्टकृतौ यजत्यग्नीदपः सकृ-
 त्संमृड्ढीति संप्रेथत्यपबर्हिषावनूयाजौ यजति । देवौ यजेति
 १०. प्रथममनूयाजं संप्रेथति यजेत्युत्तरमेतावत्क्रियते । समुद्रे ते
 हृदयमश्वन्तरित्यपु सुचं प्रतिष्ठाप्य सं त्वा विशन्त्वोषधौरुत्ताप
 इति सुचमग्निः पूरयित्वा यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः सूक्तवाके
 नमोवाके विधेम स्वाहेत्यपु वा जुहोत्युपतिष्ठते वावभृथ
 निचङ्कुणेति यत्किंचित्सोमलिप्तमवभृथे संप्रकिरति । सुमित्रा न
 १५. इत्यञ्जलिनाप उपहरन्ति^४ । दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्यो ऽस्मान्देष्टि
 यं च वयं द्विग्न इति द्वेयदिशि निरस्थति । ॥ २५ ॥

- यन्ते यावणा चिच्छिदुः सोम राजन्निति दशभिः सोम-
 द्रप्सवतीभिर्दध्नौदुम्बरशाखयज्रीषं प्रोचति प्रहृत्य वाभिजुङ्गया-
 देकादशभिर्नवभिः सप्तभिः पञ्चभिश्चतसृभिर्वा । सुचमृजीषेण
 १०. पूरयित्वा समुद्रे ते हृदयमश्वन्तरित्यपूपमारयति । देवीराप

१ Before अप AHB ins. कदासु देवतासु.

२ सुवाधार० AHB ; सौवाधार० MLTV.

३ इत्यनूच्येत B ; इत्यनूच्येत MLTAV. The word is not clear.

४ उपहरन्ति AB ; उपहरति MLTV ; पहरन्ति H. Read with Baudh. VIII. 20 : उपहन्ति.

इत्युपतिष्ठते । यो विन्दुरुत्सुतस्तमप्सु धौतस्येत्युपस्पृशेदवजिघ्र्क्षा-
नुपमज्जन्तौ दम्पती सगिरस्कौ स्नात्वान्योऽन्यस्य पृष्ठं चालयतो ।
वि ते मुञ्चामीति यजमानो मेखलामुन्मुञ्चतीमं विथ्यामीति
योक्तं पत्नी । दौक्षितवसने मेखलां जालं चावभृथे प्रास्य यज-
मानः सोमोपनहनं परिधत्ते पत्नी सोमपरिश्रयणमुन्नेतरुन्ने- ५
त्युन्नेतारं प्राहोद्वयं तमसमर्थुदुत्यं चित्रमिति तिसृभिरुदतीभि-
रुन्नेता यजमानप्रथमान्होत्वप्रथमान्वावभृथादुन्नयति । ॥ २६ ॥

प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्युपामन्तं प्रतियौति प्रत्यस्तो
वरुणस्य पाश इत्युपामन्तं प्रत्यस्यति । पुरस्कृत्योन्नेतारं समि-
त्पाणयो ऽपाम सोममिति महीयां जपन्तो ऽप्रतीचमागत्यैधो १०
ऽस्येधिषीमहीत्याहवनीये समिधमाधायापोः अन्वचारिष-
मित्युपतिष्ठन्ते तथा गार्हपत्ये पत्नी । प्राग्वंशे प्रायणीयवदुदय-
नीयेष्टिरिध्ने ऽनूयाजसमिधमुपसंनह्य सक्षामकाषायां प्रायणीय-
स्थाल्यामुदयनीयं चरुं अपयति । पत्नी संनह्यति । न जुह्वा-
माज्यं गृह्णाति । न प्रयाजा । आज्यभागानां पथ्यां स्वस्ति- १५
मुत्तमां यजति । याः प्रायणीयस्य याज्या इत्युक्तं । यास्ते
विश्वाः समिधः सन्त्यग्र इति पुरस्तात्स्विष्टकृतः सुवाज्जतिं
जुहोति । शंखन्त उदयनीयः संतिष्ठते । मैत्रावरुणौ वशां
गामनूवन्ध्यामालभते । ऊतायां वपायां दक्षिणस्थां वेदिश्रोण्यां
यजमानः केशशश्रु वपते । वरं न ददात्यनूवन्ध्यायाः पशु- २०
पुरोडाशं निरूप्य देविकाहवींषि निर्वपति । धात्रे पुरोडाशं
द्वादशकपालं निर्वपत्यनुमत्यै चरुं राकायै चरुं सिनीवाल्यै

चरुं कुक्कै चरुमिति । तामु सोमस्थालीव्येतांश्चरुन् पयसि^१
अपयति^१ । ॥ २७ ॥

पशुपुरोडाशस्य देविकाहविषां च समानं स्विष्टकृदिडमनू-
याजान्ते स्वरं जुहोति हृदयशूलमुदासयत्यनूबन्ध्यायाः स्थाने
५ मैत्रावरुणीमामिषां कुर्वन्ति । सेडान्ता संतिष्ठते । सदोहवि-
धानानां पूर्वसुरक्षितान् ग्रन्थीन्विस्त्रस्योदीची हविधाने बर्हिर्वेदि
निर्वृत्य यत्कुसीदमप्रतीत्तमित्याहवनीयादुल्लुक्कमादाय वेदि-
मुपोषति । यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तूनप्रदाये विश्व-
लोपेति जुहुयाद्यजमानो ऽयं नो नभसा पुर इत्यग्निमुपतिष्ठते ।
१० यदाकूतादिति तिसृभिर्धूममनुमन्त्रयते । ऽङ्गां विधान्या-
मित्युक्तमन्त्रवेद्यासीनो ऽतिमोक्षान्नपत्यत्र विष्णुक्रमानेके समा-
मनन्ति । प्राजहितं शालामुखीयं पृथगरण्योः समारोपयति ।
प्राङ्मुदङ् वोदवसाय देवयजनमध्यवस्य मथित्वाग्नीन्विहृत्याष्ट-
गृहीतेन वा सुचं पूरयित्वोरु विष्णो विक्रमस्वेदं विष्णुर्विचक्रम
१५ इति वोदवसानीयां वैष्णवीं पूर्णाङ्गतिं जुहोति । स्वायतने
ऽग्निं प्रतिष्ठापयति । तदानीमेव सायमग्निहोत्रं जुहोति ।
काले प्रातरग्निहोत्रं जुहुयात्संतिष्ठते ऽग्निष्टोमो । यदि राजन्यो
ऽग्निष्टोमेन यजेत सो ऽत्र षोडशिनं ग्रहं गृहीयादेष एवा-
त्यग्निष्टोमो ऽत्यग्निष्टोमः । ॥ २८ ॥

इति श्रौतसूत्रे षोडशः प्रश्नः ॥

अथोक्त्यप्रभृतिसंस्था व्याख्यास्यामस्ता अग्निष्टोमकल्पास्तुहण-
विकारास्तृतीयसवने पशुकाम उक्त्यं ग्रहं गृह्णीयात्पञ्चदशब्दः
सदः । क्रतुकरणेनोक्ते होममार्जने । द्वितीयः पशुरैन्द्राग्नः
सवनीय आलभ्यो । ऽग्निष्टोमचमसगणादुपरि माध्यंदिनव-
त्तिभिर्ऋक्थविग्रहैः प्रचरतीन्द्रावरूणाभ्यां त्वेति प्रथमे ग्रहण-
सादनाविन्द्रावृहस्पतिभ्यां त्वेति द्वितीय इन्द्राविष्णुभ्यां त्वेति
तृतीये । ऽग्नौदौपयजानित्यादि पाशुकं सिद्धं सर्वसंस्थासु ॥१॥

षोडशिना वीर्यकामो यजेताधिलोककर्णया^१ शुण्डया
राजानं क्रीणाति । सदः सप्तदशच्छदिर्भवति । खरस्योत्तरे ऽसे
खादिरं चतुःस्रक्ति षोडशिपात्रं^२ प्रयुनक्ति । क्रतुकरणं ऊत्वा तेनैव ।
द्रोणकलग्नं स्पृशति । यूपं परिवीर्येन्द्रं वृष्णिं तृतीयं सवनीयमा-
लभते । तृतीयसवने प्रचरित उक्त्यविग्रहैरातिष्ठ वृत्रहन्निति
मन्त्रेणोक्त्यादाययणाद्वा षोडशिनं ग्रहं गृह्णाति । धाराग्रहणा-
मुत्तमं षोडशिनं । सवने सवने ऽभिगृह्णातीत्येके^३ । यस्मान्न जात
इति चतसृभिराक्षिद्रकोभिः^४ षोडशिनं सन्नमभिमन्त्रयते^५ ॥२॥ १५

१ With क the Mss. (अधीलोष Āp. Hir.); cp. Journal of the Germ. Or. Soc., Vol. 72, page 4.

२ Emended; षोडशिनं MATVH; षोडशं L.

३ ? मन्त्रेणोक्त्यासा (थ्यसा०) ययणाद्या (द्वा) षोडशिनं ग्रहं गृह्णाति धारा-
ग्रहणमुत्तमं षोडशिनं सवने सवने ऽभिगृह्णातीत्येके HRB; A: मन्त्रेणाग्रहणात्षोड-
शिनं ग्रहं गृह्णाति धाराग्रहणमुत्तमं षोडशिनं सवने सवने भिगृ० etc., as HR;
मन्त्रेणाग्रयणाद्वा षोडशिनं ग्रहं गृह्णातीत्येके M; TV: मन्त्रेणाग्रयत्षोडशिनं ग्रहं
etc., as M; L: मन्त्रणग्रयत्षोडशिनं etc., as M.

४ आक्षिद्रकीभिः RB; H corrupt (आक्षिका only); आक्षिद्रिकीभिः
TV; आक्षिद्रिकीभिः A; आक्षिद्रिकीभिः ML. This designation of these
verses is unknown from elsewhere.

५ षोडशिनं सन्नमभि० R; षोडशिनं सन्नभि० H; षोडशिनं सन्नभि० AB;
षोडशिनं सन्नभि० MLVT.

उत्तमादुक्त्यपर्यायात्पुरस्तादुक्त्ये षोडशिनं गृह्णीयाद्वा ।
 समयाविषिते सूर्ये हिरण्येन षोडशिनं स्तोत्रमुपाकरोति ।
 श्वेतमरुणपिशङ्गं वाश्वं पुरस्तात्स्थापयन्ति । हरिवच्छस्त्रं भव-
 त्युपरिष्ठात्स्तोत्रीयानुरूपादानुष्टुम्भ ओथा मोद इव मदे
 ५ मदा मोद इवोमथेति व्यत्यासमुभयतोमोदं प्रतिगृणाति ।
 शस्त्रं प्रतिगौर्यं ग्रहमादत्ते चमसांश्चाक्यशा यज सोमानामिति
 संप्रेष्यतीन्द्राधिपते ऽधिपतिरिति वषट्कृते षोडशिनं जुहोतीन्द्रश्च
 सम्रादिति षोडशिनं भक्षयति । पूर्ववच्चमसानां भक्षमन्त्रमनुष्टु-
 प्कन्दस इति संनमत्यरुणपिशङ्गो ऽश्वो दक्षिणातिरात्रेण ब्रह्म-
 १० वर्चसकामो यजेत । सद एकविंशतिच्छदिर्भवति । क्रतुकरण-
 यजुर्वदङ्गविधाने प्रपद्यते^१ न तेन जुहोति न स्पृशति ॥ ३ ॥

यूपं परिवीय सारस्वतीं मेषीं चतुर्थीं सवनीयामालभेत
 मेषं वा । षोडशिचमसैः प्रचर्य रात्रिपर्यायैस्त्रिभिस्त्रिषु यामेषु
 प्रचरत्युपयामगृहीतो ऽसौन्द्राय त्वापिशर्वरायेति होतृमैत्रावरुण-
 १५ ब्राह्मणाच्छंस्त्यच्छावाकचमसमुख्यान् क्रमेण प्रथमे यामे दश
 चमसानुन्नयति । प्रतिचमसगणोन्नयनं । स्तुतशस्त्रे भवतश्चतुर्षु
 चमसगणेषु प्रथमाभ्यामध्वर्युः प्रचरत्युत्तराभ्यां प्रतिप्रस्थतिषु प्रथमः
 पर्याय । एवं विहितो द्वितीयस्तृतीयश्च रात्रिपर्यायः । प्रति-
 प्रस्थाताश्विनं द्विकपालं निर्वपति । अपयित्वासाद्य होतृचमस-
 २० मुख्यान् संधिचमसानुन्नयन्सर्वं राजानमुन्नयति ॥ ४ ॥

त्रिवृद्वाच्यंतरं संधिस्तोत्रमाश्विनं शस्त्रं परःसहस्रमुदित
 आदित्ये तस्मिन्यरिहिते होतृचमसमध्वर्युरादत्त इतरांश्चमसा-

ध्वर्यवः । पुरोडाशं प्रतिप्रस्थाता सोमैः सह सर्वज्जतं जुहोति
 पङ्क्तिच्छन्दस इति भक्षमन्त्रं संनमति । यस्मात्पशवः प्र प्रेव
 भ्रंशेरन्सो ऽग्नोर्यामिण यजेत । चत्वारश्चमसगणा आग्नेयैन्द्रवैश्व-
 देववैष्णवाः यथैको रात्रिपर्यायः । संधिचमसवत्तेषां प्रचरण-
 मतिच्छन्दस इति भक्षमन्त्रं संनमत्यग्नीदौपयजानित्यादि ५
 समानम् । ॥ ५ ॥

यः स्तोमभागान्विद्यात्म ब्रह्मा^१ भवति^२ । होत्रध्वर्यूद्गाढभिः
 क्रियमाणे कर्मणि तावत्तस्मिन्यज्ञाः संचरन्ति । तथा किद्रापि-
 धानाय^३ यज्ञेशं विष्णुमहं^४ ध्यायीत । सर्वेषु यदि प्रमत्तो
 व्याहरेत् त्रीणि पदा विचक्रमे तदस्य प्रियं ते ते धामानी-^{१०}
 त्युचो वैष्णवीर्जपेद्वाहतीश्व । ब्रह्मन् स्तोभ्यामः प्रशास्तरित्यभि-
 ज्ञाय देव सवितरेतत्ते प्राहेत्यनूच्य रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं
 जिनोऽस्तुतेति प्रथमेन स्तोमभागेन बहिष्यवमानस्तोत्रं प्रसौत्यैव-
 मनूच्य सर्वस्तोत्राणामुत्तरेणोत्तरेण स्तोमभागेन प्रसौत्यग्निष्टोमे
 द्वादश स्तोमभागास्त्रयोदशात्यग्निष्टोमे पञ्चदशोक्थ्ये षोडश^{१५}
 षोडशिनि सप्तदश वाजपेय एकोनविंशदतिरात्रे त्रयस्त्रिंशदग्नो-
 र्यामि संख्यानि तत्र तत्रोक्तान्येवं सर्वसंस्थासु ब्रह्मत्वम् । ॥ ६ ॥

वाजपेयेन ब्राह्मणो राजन्यो वर्द्धिकामो यजेत । नित्यवदा^५
 तस्य सर्वं^६ सप्तदश संख्या भवति । षोडशिवत्कल्पो । वसन्तादिषु

१ आग्नेन्द्र० MLTHBV; आग्नेन्द्र० A.

२ Thus V only; ब्रह्म भवति MLTA; स ब्रवीति B; सन्नाति H.

३ Thus B only; किद्रपि(वि)धा० the other Mss.

४ Thus all the Mss. ! only B; विष्णुमहन्त्या०.

५ सर्वः HTAV; सर्वं M; पर्वः LB.

चतसृष्वृतुषु पुरस्तात्पौर्णमास्यै दीक्षेत^१ त्रयोदश दीक्षास्त्रिंश
उपसदः सप्तदशीं प्रसृतो ऽपिवा सप्तदश दीक्षास्त्रिंश उपसद
एकविंशीं प्रसृतो ऽपिवा तिस्र एव दीक्षास्त्रिंश उपसदः
सप्तमीं प्रसृतः^१ सप्तदशारनिर्यूपश्चतुरश्रिर्गोधूमचषालो^१ बैल्वो
५ वा यूषः खादिरः पालाशो वा^१ शतेन राजानं क्रीणाति^१
सप्तनवतिर्गावो हिरण्यं वासो ऽजा च त्रीण्येतच्छतं^१ सप्तदशेन
वा^१ प्रागुपसद्गः कृत्वा पूर्ववत्सुरां संदधाति^१ खरकाले प्रति-
प्रस्थाता दक्षिणस्थानसो ऽधस्तात्पश्चादक्षं सुराग्रहणार्थं द्वितीयं
खरं करोति^१ ॥ ७ ॥

- १० रशनापरिव्याणे^१ प्राङ्मुखः सप्तदशभिर्वसोभिर्दक्षीणदशं^२
वेष्टयत्यग्नीषोमीयं पशुपुरोडाशमनु देवसुवां हवींषि निर्वप-
त्यग्नये गृहपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति कृष्णानां
ब्रौह्मीणामिति यथासमानान्नानि हवींषि^१ पुरोडाशस्यैषां
हविषां समानं स्विष्टकृदिदं^१ सवने सवने पुरस्ताद्देव सवितः
१५ प्रसुव यज्ञमिति सावित्रं जुहोत्यत्रैतान्दुन्दुभीननुदिशमासञ्जयति
पञ्च दक्षिणायां श्रोण्यां पञ्चोत्तरस्यां चतुरो दक्षिणे ऽंसे
चौनुत्तरे^१ तथा हास्मै दिग्भ्यो वाचमवरुन्धते^१ वसतीवरीः
परिहृत्य या यजमानस्य व्रतधुक् तामाशिरे दुहतेत्येवं संप्रेष्योप-
वसन्त्यृत्विजो हिरण्यस्रजः सुत्ये ऽहनि प्रचरन्ति^१ पात्राण्यासा-
२० दयन्मैन्द्रातिग्राह्यपात्रस्य स्थाने पञ्चैन्द्राण्यासादयति^१ तेषामैन्द्र-
वत्प्रचारः^१ ॥ ८ ॥

१ R. परिव्याणे ?

२ ०दक्षीणं दशं MAHB; ०दक्षीणः दशं LTV.

षोडशिपात्रमासाद्य सप्तदश प्राजापत्यानि सोमग्रहपात्रा-
ण्यासादयति । तानि षोडशिपात्रसदृचाण्यपरस्मिन्खरे प्रति-
प्रस्थाता सप्तदश मृन्मयानि सुराग्रहपात्राण्यासादयत्यतिरात्र-
वक्तुकरणमैन्द्रमतिग्राह्यं गृहीत्वोपयामगृहीतो ऽसि नृषदं त्वा
द्रुषदमित्येतैः पञ्चभिः प्रतिमन्त्रं पञ्चैन्द्रानतिग्राह्यान्गृह्णाति ।
पुनातु ते परिस्तुतमिति यजुषाध्वर्युवप्रतिप्रस्थातोदौचीनदग्नेन
वालमयेन सुरां पुनात्यथा विष्टा जनयन्कर्वराणीत्यनुद्रुत्योप-
यामगृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यध्वर्युः पूर्वो
वायव्येन द्रोणकलशात्सोमग्रहान्सप्तदश प्राजापत्यान् गृह्णात्येष
ते योनिः प्रजापतये त्वेति परिमृज्य स्वायतने सादयति ॥ ६ ॥

कुविदङ्गं यवमन्त इति परिमृज्य स्वायतने सादयत्यथ
वा सोमग्रहान् कुविदङ्गं यवमन्त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो
ऽसि प्रजापतये त्वेति सुराग्रहान्सोमग्रहमन्त्रेण पश्चात्तदवमध्वर्यु-
प्रतिप्रस्थातारौ व्यतिषज्य गृहीतः । पशूपाकरण आग्नेय-
मैन्द्राग्रमैन्द्रं मारुतीं वशां सारस्वतीं मेधीमपन्नदतीसुपाकृत्य
सप्तदश प्राजापत्याञ्ज्यामानेकरूपान्सारस्वतमेघमुखानुपाकरोति ।
सर्वान्यर्थग्निकृत्य भिन्नदेवतानालभते समानदेवतान् सार-
स्वतादीन् ब्रह्मसान्नि । सर्वेषां वर्हिर्वपाश्रपणीकुम्भीहृदयशूल-
सूक्ष्मशाखा भिद्यन्ते । पुरस्तादग्नेर्हरणमग्निगुः प्रयाजाः परिवयौ
संज्ञप्रहोमो रशनोदसनं वपाश्रपण्यनुप्रहरणमभिहोमो मार्जनं
वरदानं च तन्त्रं । भिन्नदेवतानां तु प्रतिपशु संस्काराः प्रत्यक्षार्था

१ ? पश्चात्तदवमध्वर्युः ML; पश्चात्तदवमध्वर्युः TV; पश्चाध्वर्युः AHB.

२ तच्च all the Mss.

आवर्तन्ते^१ यथादेवतं मन्वाणामूहो^१ भिन्नदेवतानां पृथग्वपादि^१
प्रातःसवने प्रचरति ॥ १० ॥

पूर्ववदु^१ त्वं चित्रमिति दक्षिणहोमान्तं कृत्वेन्द्रस्य वज्रो
ऽसि वार्चन इति रथवाहनाद्रथमुपावह्य वाजस्य नु प्रसवे
५ मातरं महीमिति धूर्गृहीतं रथमन्तर्वेद्यामावर्तयन्नश्वन्तरमृतमप्सु^१
भेषजमित्यश्वानप्सु स्नापयति वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेति प्रष्टि-
वाहिनं देशरथमथं युनक्ति^२ तथा दक्षिणमुत्तराश्वमपां नपा-
दाशुहेमन्नित्येषां ललाटानि संमार्क्ष्य^३ यजुर्युक्तो रथो ऽध्वर्यवे
देयः^१ षोडशसु रथेषु तूष्णीमश्वान्युनक्तॄणांसि रथान् हस्तिनो
१० ऽश्वान्निष्कानजा दासीर्वासांस्त्ववीर्गवां शतानि सप्तदश सप्त-
दशानि ददात्येष एवाजाविवासोवर्जदक्षिणो दुन्दुभ्यधिक आप्नो
वाजपेय^१ एकवयःप्रभृत्या पञ्चमवर्षेभ्यो वयसो वयसः सप्तदश
सप्तदशानि ददात्येष कुरुरजसप्तदशैव सो ऽपि कुरुः^४ शिपि-
विष्टवतीषु बृहता सुवतः पञ्चदशस्तोमेन सप्तदशेन वा प्रकृति-

१ पृथग्वपादि ML; पृथग्वपादित्रा० TV; प्रथपादि पूर्ववत्त्रा० AB; पृथपादिः पूर्ववत्त्रा० H.

२ अन्तर्वेदि AB instead of ०वेद्याम्, perhaps preferable, cp. Baudh.

३ ? ०नं देशिरथ० H; ०नदेशिरथ० ML; ०नं देशिरथ० TV; ०नं देवशिरथ० A; ०नन्देशिरथ० B.

४ A difficult passage; एष कुरुरज सप्तदशैव सोम कुरुः ML and TV (which last two only have: कुरुरजसप्त०); एष कुरुरजसप्तदशैव सोपि कुरुः A; एष कुरुराज० H, further as A. Here the Kuruvājrapeya is described, cp. Āp. XVIII. 3. 7, Śāṅkh. XV. 3. 17, Lāṭy. VIII. 11. 18.

दक्षिणः संस्था वाजपेयः^१ । पूर्वेणाहवनीयं प्राचः सप्तदश रथानव-
स्थापयन्ति^२ ॥ ११ ॥

तेषां दक्षिणे^३ यजुर्युक्तः । पूर्वेणाग्नीध्रं राजपुत्रो ऽवस्थाय
सप्तदश प्रव्याधानिषून् प्राचीनानुदीचीनान्वा क्षिपति^४ यत्रोत्तमो
निपतति^५ तत्रौदुम्बरं काष्ठं लक्षणं करोति^६ प्राङ् माहेन्द्रात्कृते
नैवारं सप्तदशशरावं बार्हस्पत्यं पयसि चरुं चतुर्धा विभज्य
प्रतिप्रस्थाता निर्वपत्येतत्पुरोडाशाः प्राजापत्याः पञ्चवस्त्रिचतुः-
शरावान्मन्त्रेण पञ्च शरावान् तूष्णीं^७ सिद्धं चरुं सुरक्षितं
सर्पिर्मिश्रं चात्वाले ऽतिनदधाति^८ । तं राजपुत्रो गोपायति^९
चात्वाले रथाक्षं निमिनोति^{१०} तस्मिन्वयचक्रमौदुम्बरं सप्तदशरं^{११}
प्रतिमुञ्चति^{१२} विष्णोः क्रमो ऽसौति यजमानो यजुर्युक्तं रथ-
मध्येत्यङ्कौ न्यङ्काविति रथपक्षसी अभिमृशति^{१३} ॥ १२ ॥

देवस्याहमिति ब्रह्मा चात्वाले रथचक्रं निमित्तमारोहति
देवस्याहमिति यजुर्युक्तं यजमान^{१४} इन्द्राय वाचं वदतेति
दुन्दुभीन् समान्नन्ती^{१५}तरान् षोडश रथानन्ये पुरुषा आरोहन्ति^{१६}
वाजिनो वाजजित इति युग्मावश्चौ नैवारं चरुमवघ्रापयति^{१७}
प्रयोथयोर्लेपं^{१८} निमार्ष्टि^{१९} विष्णोः क्रमो ऽसौति यजमानारूढं

१ I have accepted the reading as presented in H, with which A nearly agrees. In MLTV, there is a long dittography and at the end of the Khandā the text misses some words, which are partly incorporated in this dittography.

२ दक्षिणेन VT only; read probably दक्षिणे.

३ नुपतति MLTV; क्षपति (!) AHB.

४ It is only M that has not क्षति.

५ Thus emended; प्राप्तयो० T; प्राक्तयो० V; प्राक्तनयो० ML; पाकयो० AB; पादयो० H.

रथमध्वर्युरारुह्याश्वाजनीत्यश्वाजनीमादायार्वासि सप्रिरसीत्य-
 श्वान् प्रतियौति^१ स रथः प्राक् पूर्वं यातीतरे^२ ऽनुयान्ति^३
 वाजिनो वाजं धावतेति चतसृभिर्धावत उपतिष्ठते^४ ब्रह्मा त्रिः
 परिवर्तमाने चक्रे वाजिनां साम गायते^५ ऽग्निरेकाक्षरेण
 ५ वाजमुदजयदिति सप्तदशोज्जितैर्यजमानं तदा^६ वाचयति^७
 लक्षणं गत्वा यथेतं प्रदक्षिणमावर्तन्ते^८ ॥ १३ ॥

ते नो श्रवन्त इति चतसृभिराधावत उपतिष्ठत^९ आ मा
 वाजस्येत्यागतेषु जुहोती^{१०} यं वः सा सत्या संधाभूदिति दुन्दुभि-
 विमोचनीयं^{११} सेवान्वोपस्पृशति^{१२} वाजिनो वाजजित इति पूर्व-
 १० वदश्वावघ्राण्यलेपं निमार्ष्टि^{१३} कृष्णलं कृष्णलं वाजसृङ्गः पुरुषेभ्यः
 प्रयच्छति^{१४} तानि प्रत्यादायैकधा ब्रह्मण उपहरति मधुपूर्णं
 हिरण्यपात्रं^{१५} शतमानं^{१६} तद्ब्रह्मा प्रतिगृह्य रथचक्रादुपावहरते^{१७}
 चत्रस्योत्त्वमसीति तार्थं वासो यजमानः परिधत्ते चत्रस्य
 योनिरसीति दर्भमयं पत्नी^{१८} जाय एहि सुवरिति यजमानः
 १५ पत्नीमामन्त्रयते^{१९} रोहाव रोहाव हि सुवरिति पत्नी प्रत्याह^{२०}
 त्रिरामन्त्रयते त्रिः प्रत्याह्नाहं नावुभयोः सुवो रोच्यामीत्याह
 यजमानस्त्वं हि नावुभयोः सुवो रोहेति पत्नी प्रत्याह^{२१}
 वाजश्च प्रसवश्चेति द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति^{२२} ॥ १४ ॥

१ यातेतिमितरे M; यादितिमितरे LTV; पूर्वयातेनितरे H; A is hope-
 lessly corrupt; यातेनितनोति B.

२ तदा VTHAB; तथा ML.

३ ०नीयसेवान्वोपस्पृ० MLTV; AHB wholly corrupt; cp. Āp.
 XVIII. 5. 2-3.

४ च ins. AHB.

५ उपावहरते LTHVB; उपाहरते M; उपवहन्ते A.

आयुर्यज्ञेन कल्पतामिति दशभिः कल्पैः सरजसि यूप-
मधिरोहेणाभ्यन्तं^१ गत्वा सुवर्देवाः^२ अगन्तेति बाहू उद्गृहीत^३ ।
समहं प्रजया सं मया प्रजेतीमं लोकं प्रत्यवेक्षते । यजमान-
माश्रत्यैरासपुटैरुषपुटैरुभयैर्वा दीर्घवंगेषु प्रवधान्नाय त्वेति
चतुर्भिः प्रतिमन्त्रं वैश्याः पुरस्तात्प्रत्यञ्चं व्रन्ति । हन्तारं
हन्तारमभिपर्यावर्तते यजमानो । यन्ताराड्^४ यन्तासि यमनो
धर्तासि धरुणः कृथ्यै चेमाय त्वेति प्रत्यवरोहते ऽयेण यूपमासन्दौ
निधाय तस्यां^५ वस्ताजिनं प्राचीनगीवमुत्तरलोमास्तीय तेजो
ऽसौति तस्मिन् शतमानं हिरण्यं निधायामृतमसौति रुक्मे
दक्षिणं पादं प्रतिष्ठापयति पुष्टिरसि प्रजननमसौति बास्ते ।
सव्यमथ माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोति । ॥ १५ ॥

दध्नाज्येन संयुतात्सुवेणीषधादादाय वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे
अग्र इति सप्तान्नहोमान् जुहोत्यभिषेकाय होमोच्छेषं परि-
शिष्टानभिषिच्य यथाग्निचित्ये सरजसि काले माहेन्द्रेण सुवत
उक्थ्यस्य मध्यमे पर्याये ब्रह्मसाग्न्युपाकृते सारस्वतप्रमुखेषु^{१५}
प्राजापत्येष्वालम्बेध्वनभिधारिताभिश्चरति । सारस्वतस्य वपया
चरित्वा प्राजापत्यानां वपाभिः समवदाय चरति । पुरोडाश-
स्थाने नैवारेण चरतीडान्तेन^५ । भिन्नदेवतानां^५ पशूनां

१ ०धिरोहेणनाभ्यन्तं AHB ; ०धिरोहेणारुणादा (or द) भ्यन्तं MLTV.

२ Thus B ; बाध उद्गृहीत A ; बाहू उद्गृहीत H ; चोद्गृहीत M ; चाद्गृहीत TLV.

३ The mantra must be corrupt, cp. Āp. XVIII. 5. 20.

४ प्रतिदिशं ins. MAHB.

५ ०डान्तेनाभिन्नं AHB ; ०डान्ते भिन्नं MLTV.

हविर्भिः पृथक् चरति^१ षोडशचमसैः प्रचर्य दृहत्सोत्रायाति-
रिक्ताय होहचमसमुख्यांश्चमसानुन्नयति^१ वैष्णवीषु शिपिविष्ट-
वतीषु स्तुवते^१ ॥ १६ ॥

शस्त्रं प्रतिगीर्य प्राजापत्यानां मुख्यमध्वर्युर्यहमादत्त इतरे
५ ऽन्यान्^१ सुराग्रहाणां मुख्यं प्रतिप्रस्थातादत्ते वाजसूत इतरा-
नाददते चमसांश्चमसाध्वर्यवः^१ संपृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्गे-
त्यध्वर्युप्रमुखाः प्राञ्चः सोमग्रहैराहवनीयमुद्यन्ति^१ विष्टचः स्थ
वि मा पाभना पृङ्गेति प्रतिप्रस्थात्प्रमुखाः प्रत्यञ्चः सुराग्रहै-
र्माजालीयमुद्यन्ति^१ प्रजापतये ऽनुब्रूहि प्रजापतये प्रेथेति
१० संप्रेथति^१ वषट्कारानुवषट्कारेण सोमग्रहैर्जुहति^१ सुराग्रहाननु-
प्रकम्पयन्ति^१ ॥ १७ ॥

विराट्छन्दसः^२ प्रजापतिना पौतस्येति भक्षमन्त्रं संनमति^१
सर्वेषां पशूनामवदानौथानि सोमग्रहांश्चर्लिग्भ्य उपहरन्त्यनव-
दानौथानि सुराग्रहांश्च वाजसूद्धस्ते ऽपि विमथौकुर्वाणा^३
१५ वाजसूतो दक्षिणस्यां वेदिश्रोण्यां सुराग्रहान् भक्षयन्ति^१ यत्र
भिन्नदेवतानां वषाभिश्चरति तत्र सारस्वतादीनां प्राजापत्यानां^४
वषाभिश्चरति^५ यत्र भिन्नदेवतानां हविर्भिस्तत्रेतरेषां हविर्भि-
रित्येकेषां^१ संतिष्ठते वाजपेयस्तेनेष्टा सौत्रामण्या यजेता-

१ ०कम्पयन्ति H; ०कम्पयति MLTABV.

२ ०छन्दः the Mss.

३ ०द्वास्तेदिविमानाधिकुर्वाणा ML; ०द्वास्तेपि विमानाधिकुर्वाणा TV; जसु-
देपि माकुर्वाणा A; वाजसूदेपिमायकुर्वाण RHB.

४ च ins. MLTV, om. AB; HR corrupt.

५ वषाश्चरति VMLTAB; HR corrupt.

मिच्छया च^१ मैत्रावरुणासौ रक्षत्रवृत्तिं र्वर्तयन्नवरोहणाभि-
 वादने जघन्यसमसमानासनानुचरणानि^२ वर्जयेदथाग्निष्टोमेन^३
 वृहस्पतिसवेन प्रत्यवरोहणीयेनेद्वा रक्षत्रवृत्तिं निवर्तयेद्रुक्म-
 कुण्डली श्वेतच्छत्नी च भवति भवति^४ ॥ १८ ॥

इति सप्तदशः प्रश्नः ॥

१ Thus the Mss., read वा .

२ सौक्ष्म्यं LV; सौक्ष्म्यं ML; सौक्ष्म्यं RAB; सौक्ष्म्यं H; cp. Lāty. VIII. 12. 1, 2.

३ ? जघन्यसमासमानानु० T; the same MV but with जघन्येन०;
 जघन्येन समानानु० L; जघन्यसमासमानानु० RH; जघन्यसमासमानानु० A. Perhaps
 जघन्यसमासमानानु० would be right.

४ ०ष्टोमेनानुवृत्तिं MLT.

अग्निं व्याख्यास्यामो^१ यो ऽग्निं चिनुते तस्य सर्वं सुकृतं
 भवति^१ सर्वेषु निष्कृतिं करोत्यपि ब्रह्महत्यायास्तस्मादग्निचि-
 न्नाभिचरितवै^१ प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुत इति विज्ञायत^१ ।
 एष नारकीं पीडां न जानाति^१ सो ऽग्निरुत्तरक्रत्वर्थो ऽन्यत्र
 ५ साद्यस्त्रेभ्यो वाजपेयात्षोडशिनः सारस्वताच्च सत्तात्प्रथमयज्ञे
 चेत्येक^१ अग्निं चेद्यमाणो ऽमावास्यायां पौर्णमास्यामापूर्य-
 माणपक्षे^१ पुण्ये नक्षत्रे वैकाष्टकायां वोखां संभरत्याषाढामधि-
 कृत्येत्येके^१ व्याख्यातमृत्विग्वरणं^१ बृहस्पतिपुरोहिता देवा
 देवानां देवाः प्रथमजा देवा देवेषु पराक्रमध्वं प्रथमा द्वितीयेषु
 १० द्वितीयास्तृतीयेषु त्रिरेकादशास्त्रिंशस्तयस्त्रिंशा अनु व आरभ
 इदं^१ शक्यं यदिदं करोमि स्वाहेति जुहोति^१ चतुर्गृहीतेनाष्ट-
 गृहीतेन वा सुचं^१ पूरयित्वा युञ्जानः प्रथममित्यन्तर्वैद्युर्ध्वस्तिष्ठ-
 न्सावित्राणि यजुरन्तमान्यष्टावनुद्रुत्य जुहोत्यृचा स्तोमं^१ समर्धयेति
 चतुर्गृहीतेनोत्तरया नवम्या जुहोत्यृखाः संभरित्यन्देवस्य त्वेति
 १५ चतुर्भिः पर्यायैरभिमादत्ते^१ सा व्याख्यता प्रवर्ग्यसंभरणं^१ इमा-
 मगृभ्णव्यशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमादत्ते प्रवृत्तं वाजिन्नाद्रवेति
 रशनयाश्चमभिदधाति^१ तूष्णीं गर्दभरशनमादाय युञ्जाथां^१
 रासभं युवमिति गर्दभमभिदधाति^१ योगे योगे तवस्तरमिति
 तिसृभिरश्वप्रथमाः प्राञ्चो गच्छन्ति^१ पृथिव्याः सधस्थादिति वैश्यं

१ Partly a variant on TBr. I. 7. 7. 5.

२ After पौर्णमास्याम् AHB ins. वा.

३ आषाढामधिकृत्येत्येके MTV and L (which reads आषाढमधि०);
 आषाढायामित्येके H; आषाढ्यामित्येके AB.

४ सुचं MLTV; सुवं AHRB.

प्रदक्षिणीकुर्वते । स वै पुरुषांस्तान् किमच्छेतेति^१ पृच्छति ।
तमग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेम इति ब्रूयुरग्निं पुरीष्यमङ्गिर-
स्वदच्छेहीति यदि द्वेष्टेण संगच्छेत^२ तं जघन्यः सुनिर्दिशत्यग्निं^३
पुरीष्यमङ्गिरस्वदङ्गिरिष्याम इति वल्मीकवपां सूर्यस्योदयनं प्रति
नायकमुद्धृत्योपतिष्ठेरन्नन्वग्निरुषसामग्रमख्यदिति^४ वल्मीकवपायाः ५
प्रकामत्यागत्य वाज्यध्वन आक्रम्य वाजिन्निति द्वाभ्यामश्वं मृद-
माक्रमयति । द्यौस्ते पृष्ठमित्यश्वस्य पदे ऽप उपसृजति । सुचि
चतुर्गृहीतं गृहीत्वा दक्षिणे ऽवान्तरशफे हिरण्यमवधाय
परिस्तीर्य जिघर्म्यग्निं मनसेति जुहोत्येवमा त्वा जिघर्मीत्युत्त-
रस्मिन्नवान्तरशफे । जिघर्म्यग्निमा त्वा जिघर्मीति मनस्वतीभ्या- १०
मेकामाहुतिं जुहोतीत्येके । ऽपोद्धृत्य हिरण्यं परि वाजपतिरिति
तिसृभिस्तयाश्वपदं मृत्वनं परिलिखति । गायत्र्या परिलिखती-
त्युक्तं^५ । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ज्योतिष्मन्तं त्वेति द्वाभ्यां
खनत्युत्तरतः संभाराणि प्राचीनाग्रान्दर्भान् संस्तीर्य तेषु प्राचीन-
गौवमुत्तरलोम कृष्णाजिनमास्तीर्यापां पृष्ठमसीति पुष्करपर्ण- १५
माहरत्युपरिष्ठात्कृष्णाजिने ऽधस्ताद्दण्डमुत्तानमास्तृणात्यपां पृष्ठ-
मसीत्येतयैव विवेक्ष्य शर्म च स्थो वर्म च ग्न्यः संवसाथाः
सुवर्विदेति द्वाभ्यां कृष्णाजिनपुष्करपर्णे अभिमृशति । पुरीष्यो
ऽसि विश्वभरा इति मृत्वनमभिमन्व्यापोद्धृत्य पुष्करपर्णे त्वामग्ने

१ R ; किमच्छेयेति, cp. Baudh.

२ Emended ; ०गच्छे the Mss.

३ सुनिर्दिशति LBTAHV ; सुविनिर्दि० M.

४ ? नायक० MLTV ; नाक० AHB.—उपतिष्ठेत TV ; उपतिष्ठे L ; उत्तष्ठेरन्
ML ; उपतिष्ठेरन् HB.

५ See TS. V. 1. 3. 5.

- पुष्करादधीति तिसृभिश्चतसृभिर्वा गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य कृष्णा-
जिने मृदं संभरत्युत्तराभिस्त्रिष्टुम्भी राजन्यस्य जगतीभिर्वैश्यस्य^१
यं कामयेत वसीयान्स्यादित्युभयौभिस्तस्य संभरेदित्युक्तं^१ ।
पुरीषो ऽसि विश्वभरा इत्यादिभिश्चतसृभिर्गायत्रीभिस्त्रिष्टुम्भि-
५ श्चाष्टाभिरेकैकं पिण्डमपि वैकैकया^१ जनिष्वा हि जेन्य
इति मृदमभिमृशतीत्येके^१ ऽथ पदं^१ विश्वलोपेन पूरयित्वा
सं ते वायुरित्यङ्गिरुत्सृजति^१ पुष्करपर्णमुपरिष्ठान्मृदं निधाय
कृष्णाजिनस्यान्तान्मौञ्जेनार्कमयेण वा योक्त्रेण त्रिवृता सुजातो
ज्योतिषा सहेत्युपनह्येदुत्तिष्ठ^१ स्वध्वरोर्ध्वं ऊ पु ऊतय इति
१० सावित्रीभ्यामुत्तिष्ठति^१ स जातो गर्भो असि रोदस्योरिति
हरति^१ स्थिरो भव वीङ्मङ्ग इति गर्दभ आसादयति^१ शिवो
भव प्रजाभ्य इत्यासन्नमनुमन्त्रयते^१ प्रैतु वाजौ कनिक्रददित्यश्वं
पूर्वं नयन्ति^१ नानद्रासभः पत्वेत्यन्वञ्चं गर्दभमृतं^१ सत्यमृतं^१
सत्यमिति द्यावापृथिवी समीक्षते^१ वैश्यं प्रदक्षिणीकुर्वते^१ पुरुषाः
१५ किं भरयेति स पृच्छत्यग्निं पुरीषमङ्गिरवङ्गराम इतीतरे
प्रब्रूयुरुत्तरेण विहारं परिश्रित्यौषधयः प्रतिगृह्णीताग्निमेतं^१
शिवमायन्तमौषधयः प्रतिमोदध्वमिति द्वाभ्यामौषधीषु पुष्प-
वतीषु फलवतीषु पुरीषमुपावहत्याभ्युक्ष्याश्वगर्दभावुत्सृजन्त्य-
थोपनह्नां^१ मृत्तिकां वि पाजयेति विस्रंसयत्यापो हि ष्टा

^१ See TS. V. 1. 4. 5.

^२ अथ पदं TV ; अध पदं L ; अथवा पदं MAHB.

^३ ०पनह्येदुत्तिष्ठ TB ; उपनह्येदुत्तिष्ठ ML ; उपनह्योरभिद्र H ; ०पनह्ये-
दुत्तिष्ठ० V.

^४ Thus T only, all the other Mss. are more or less corrupt.

मयोभुव इति तिसृभिरनुच्छन्दसमप उपसृजति^१ मित्रः सऽसृज्य
 पृथिवौमयत्माय त्वा सऽसृजामीति द्वाभ्यां पिष्टाभिरर्मकपाल-
 शर्कराभिरजकृष्णाजिनलोमभिश्च वेणुङ्गारैर्व्रीहिदुषैः पलाश-
 कषायेणान्येन च दृढार्थेन संसर्जनैः संसृजति कृष्णाजिने^१ रुद्राः
 संभृत्य पृथिवीं दृढदिति मृदं संभरति^१ मखस्य गिरो ऽसीति
 पिण्डं करोति^१ यज्ञस्य पदे स्थ इत्यङ्गुष्ठाभ्यामुपनिगृह्णाति^१
 तृतीयं मृदो ऽपच्छिद्य त्रीन् पिण्डान् सऽसृष्टां वसुभिरित्येक-
 मुखाकृते प्रयच्छति^१ वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण कन्दसा-
 ङ्गिरस्वत्पृथिव्यसि ध्रुवासीति कन्दसा यजमानः क्रियमाणा-
 मनुमन्त्रयते^१ सिनीवाली मुकपर्देति मृदो ऽर्धं प्रयच्छति^१
 रुद्रास्त्वा कृण्वन्त्विति क्रियमाणां मुखां करोतु शक्तेरिति सर्वा-
 मन्ततः प्रयच्छत्यादित्यास्त्वा कृण्वन्त्विति क्रियमाणां^१ विश्वे
 त्वा देवा वैश्वानरा इति च^१ व्युद्धिं करोतीत्युक्तं^१ चतुर्भि-
 र्च्छन्दोभिर्महिष्युखां करोत्यदितिस्ते बिलं गृह्णात्विति वेणु-
 पर्वणा बिलं करोति^१ कृत्वाय सा महीमिति खरे निदधा-
 त्येवं द्वितीयां करोत्येवं तृतीयां^१ मित्रेतां त उखां परिददा-
 म्यभित्या एषा मा भेदीति मित्राय परिददाति^१ य उखां
 करोत्येषो ऽषाढामेतस्या एव मृदस्तृणीं चतुरश्रामिष्टकां
 त्रियालिखितां^२ पञ्च षष्ठभांस्त्रिंशो मण्डलेष्टका^१ या मृदति-

१ See TS. V. 1. 6. 4.

२ त्रियालि० TV; त्रिधालि० the other Mss.

श्रियते तथा^१ प्रवाते प्रतिलेपमुपवातयत्यश्वशकमादीप्य^२ वसव-
स्त्वा धूपयन्त्विति सप्तभिर्मुख्यामुखां धूपयति वृष्णो अश्वस्य^३
वा^४ धूपितां कृत्वैवं द्वितीयां धूपयत्येवं तृतीयां तृष्णीमिष्टका^५
अदितिस्त्वा देवीत्युत्तरतः शालामुरुबिलमिवावटं खानयति^६

५ तं पचनेनावस्तीर्य देवानां त्वा पत्नीर्देवीरिति मुख्यामुखां
प्रवृणक्त्येवं द्वितीयामेवं तृतीयां तृष्णीमिष्टकास्ताः प्राचीरुदीची-
र्वायातयति^७ पचनेनोपरिष्ठात्संपरिच्छाद्य मृदालिष्य धिषणास्वेति
प्रतिदिशमुपोषति^८ धिषणास्त्वादेवीरिति पुरस्ताद् ग्रास्त्वा
देवीरिति दक्षिणतो वरूचयस्वेति पश्चाज्जनयस्वेत्युत्तरतो^९

१० मित्रैतामुखामिति परिददाति^{१०} ॥ १ ॥

पक्षेष्वाभौमां महिना दिवं मित्रस्य चर्षणीधृत इति द्वाभ्यां
सोपकरणे ऽग्येति^{११} तिसृभिर्मैत्रैभिरुपचरेदित्येके^{१२} धृष्टिमादाय
देवस्त्वा सवितोद्वपलिति मुख्याया उखाया अङ्गारानवयौ-
त्युत्तिष्ठ^{१३} बृहती भवेत्येनामुच्छ्रयत्यपयमाना पृथिव्याशेत्युत्तरतः

१४ सिकतासु प्रतिष्ठापयति संदंशेन परिगृह्ण^{१४} सते ऽवधाय
वसवस्त्वोच्छृन्दन्त्विति चतुर्भिश्चागापयसाच्छृणन्ति^{१५} स्वाच्छृणां
कृत्वा गोपयसाभिविध्यन्दयत्यैवमितरे तृष्णीमिष्टका^{१६} उपरते
श्वसथे खार्यामवधाय कृष्णाजिनेन प्रच्छाद्योत्तरे शालखण्डे

१ पिय H; पिया B; या the other Mss.

२ ०लेपमुपपातयति H; ०लेपं विपातयति the other Mss., cp. Baudh. X. 6.

३ The unclassical sandhi is due to the Brāhmaṇic source, see Āp. XVI. 5. 6.

४ ? अवयौमुत्तिष्ठ T; अवयामुत्तिष्ठ VML; AB and H are useless; R: अवधागवयौत्युत्तिष्ठ.

शिक्ष्य आसज्या कालात्परिशेते^१ ऽथास्मिन्नेव^२ पूर्वपक्षे नक्षत्रे^३
वायवे नियुक्ते श्वेतमजं त्वपरमालभते^४ ॥ २ ॥

एतद्वाख्यातमुत्तरं परिग्राहं परिगृह्य संप्रैषेण प्रतिपद्य सुवं
स्वधितिं सुचक्षु संमृद्धिं तूष्णीं^५ षषदाज्यग्रहणीं^६ पत्नीं^७ संनह्याज्येन
च दध्ना चोदेहि प्रतिप्रस्थातः पशुश्रीर्षाणि विद्वीत्यध्वर्युरेव^८
पशुना प्रचरति^९ प्रतिप्रस्थाता संप्रैकविंशतिं वा भाषान्येन
चार्थस्तमादाय पशुश्रीर्षाण्यभ्येति^{१०} वैश्यस्य राजन्यस्य वेषुहतस्था-
ग्निहतस्य वा पुरुषशिरो दक्षिणत उपशंते ऽग्रेणैतराणि^{११}
प्राचीनावीतं कृत्वा सप्त भाषानुपन्युष्यायं^{१२} यो ऽसि यस्य
त इदं शिर इति शिरः प्रच्छिद्यैतेन त्वममुष्मिन् लोके श्रीर्ष-^{१३}
एवानेधौति सप्तधा विद्वेषां वल्मीकवपां शिरःस्थाने प्रति-
दधाति^{१४} यो ऽस्य कौष्ठ्य जगत इति तिमृभिर्यामगाथाभिः
परिगायति^{१५} परिव्याहरन्^{१६} जपतीत्येके^{१७} ॥ ३ ॥

अपि वाहरहर्नयमान इति पलाशशाखया त्रिः परि-
कर्षत्यपरान्सप्त भाषान् न्युष्य वैवस्वते विविच्यन्त इति द्वितीयं^{१८}
परिकर्षत्यपरान्सप्त भाषान् न्युष्य ते राजन्निह विविच्यन्त
इति तृतीयमेव प्रतिनिधानमेकविंशतिमाषांस्त्रींस्त्रीन्सप्तस्त्रिन्दियेषु
न्युष्यापच्छिद्य शिरो वल्मीकवपाप्रतिनिधानमेक आमनन्ति^{१९}
शिरः प्रक्षाल्य प्राणानपहाय मृदावलिम्पति^{२०} प्रोक्षणकाल एतानि

१ Thus HRB; तथा० the other Mss.

२ पुण्ये नक्षत्रे HR.

३ उपन्यस्य LT; उपन्यस्य MV; उपन्यस्य H; AB worthless.

४ R प्रतिनिदधाति, cp. the next khanda.

५ परिव्याहरन् MLTB; परिव्याहारं HA.

च प्रोक्तव्यं विदमस्माकं भोगाय भुजे भूयादिति पुरुषश्चिर-
 आदायोदेह्यग्रे अधि मातुः पृथिव्या इत्याहृत्य परि त्रिविश्च-
 ध्वरं परि वाजपतिः कविरिति द्वे परि प्रागाद्देवो अग्नौ
 रक्षोहामीवचातनः । सेधन्विश्वा अप दिषो दहन्वाऽसि
 ५ विश्वहेति तिसृभिः पर्यग्निं कृत्वापचाय प्राणान्मृदा प्रलिप्य
 निदधात्यत्रैके पश्चालम्भं^१ ब्रुवते । ऽग्निभ्यः कामाय पशूनालभते
 ऽश्वमृषभं वृष्णिं वस्तं प्राजापत्यमजं त्वपरं मुष्करानपि वा
 प्राजापत्यप्रथमानेकविंशतिं चतुर्विंशतिं वा पराचीः सामि-
 धेनीरन्वाहैकादश प्राकृतीः समास्वाग्र इति दशाग्निकीस्तासां
 १० ज्योतिष्मतीमुद्धृत्य नव धाय्वालोके दधाति । पृथुपाजवत्यौ युक्त्वा
 हि देवहृतमानित्येकां दधाति । ताः पराचीरनूच्यमाना-
 श्वतुर्विंशतिः प्रतिपद्यन्ते^२ । ज्योतिष्मत्या परिदधात्यपि वा रायो
 अग्रे महे त्वा दानाय समिधीमहे । ईडिष्वा हि महे वृष-
 न्यावा होत्राय पृथिवीमिति यद्येकविंशतिरूपेमसृजि वाजयु-
 १५ र्वचस्थां चनो दधौत नाद्यो गिरो मे । ॥ ४ ॥

अपां नपादाशुहेमा कुवित्स सुपेशसस्करसि ज्योतिषद्धि ।
 समन्या यन्तीत्येषापां नपादा ह्यस्यादुपस्थं जिह्वानामूर्ध्वः
 स्वयशा उपस्थे । उभे अभि प्रियतमे सधस्थे आ च परा च
 चरति प्रजानन्निति तिस्रो ऽप्सुमतीर्यदि चतुर्विंशतिरुचभूया-
 २० दित्यामयाविनः कुर्यात् । बृहस्पते सवितर्वीधयेनमित्यन्वेषां ।
 हिरण्यगर्भः समवर्तताय इति सुच्यमाधारयत्यूर्ध्वा अस्य समिधो

१ पश्चालम्भं H ; उपालम्भं MLTV ; B useless.

२ Thus all the Mss. instead of संपद्यन्ते .

भवन्तीति द्वादश प्रयाजानामाप्रियो भवन्त्यत्रिवसिष्ठकण्वकश्यप-
 शुनकसंस्कृतिराजन्यवध्याश्चानां नाराशंसिनां^१ मध्वा यज्ञं नक्षस
 इत्याग्नीर्भवति^२ । तनूनपादसुरो विश्ववेदा इत्यन्येषा गोत्राणा-
 मग्ने नय सुपथा प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वमच्छा गिरो
 मतयो देवयन्तीरग्ने त्वमसद्युयोध्यमीवा अग्ने त्वं पारया नथो
 अस्मान् प्र कारवो मनना वाच्यमाना इति^३ सूक्तेनाग्नेयी-
 स्तिष्ठुभो याज्यानुवाक्याः कुर्याद्यः प्राणतो य आत्मदा इति
 प्राजापतस्य^४ । यदि वा सर्वेषां स्थाने प्राजापत्य एव भवति
 यदि वा वायव्यः पशुरेव भवति पौवो ऽन्नाः राघिवृधः
 सुमेधा इति वायुमत्यः श्वेतवत्यो याज्यानुवाक्या भवन्ति^५ ।
 वायव्यः कार्याः प्राजापत्याः इत्युक्तं^६ । तस्याग्रये वैश्वानराय
 द्वादशकपालं पशुपुरोडाशं निर्वपति । यः कश्चाग्नौ पशुरालभ्यते
 वैश्वानर एवास्य पशुपुरोडाश इत्येके^७ ॥ ५ ॥

तेनेद्वा संवत्सरं न मांसमश्रीयान्न स्तियमुपेयान्नोपरि
 शयीत^८ । पशुशीर्षाण्यैन्द्रः प्राण इत्यत्र क्त्वा मृदाभिलिष्य^९
 शिष्य आसञ्जति पुरुषशिरश्च^{१०} । यदि वायव्य एव तस्य शिरः
 सर्वशिरःस्थाने भवतीत्येके^{११} । ऽथापरपक्ष आग्निकाः संभाराः
 संभरणीया औदुम्बराख्यासन्दी प्रादेशमात्रेपदारत्निमात्रशीर्ष-
 ण्यानूच्या मौञ्जीभी रज्जुभिरेकसराभिर्युता^{१२} फलकास्तीर्णा

१ नाराशंसिनां THV ; नाराशंसिना MLAB.

२ आग्नीर्भवति LV ; आग्नी भ० H ; आत्रिर्भ० T ; आग्नीता भवति MAB.

३ See TBr. II. 8. 2. 3-5.

४ See TS. V. 5. 1. 3.

५ Read probably with Baudh. ब्यूता instead of युता .

वा मृदावलिप्ता षडुद्यामं द्वादशोद्यामं वा मौञ्जं शिख्यं
 क्रमुकमाज्यसंयुतं^१ शकलमेकविंशतिनिर्बाधं रुक्ममित्याग्निकानि
 सर्वोपकरणानि^२ यत्प्राग्दौक्षणीयायास्तत्तत्त्वा त्रिहविषं दौक्ष-
 णीयां निर्वपति द्विहविषं वाग्नावैष्णवमेकादशकपालमाग्नावैष्णवं
 ५ वा घृते चरुमादित्यं च घृते चरुं वैश्वानरं द्वादशकपालं तृतीयं
 पुरस्तादासंवत्सरभृतो^३ । ऽथ यत्प्रागाध्वरिकौभ्यस्तत्तत्त्वा^४ पञ्चा-
 ध्वरिकौर्जुहोत्याकूतिमग्निमिति षडाग्निकौर्विश्वे देवस्य नेतुरिति
 सप्तमौ पूर्णमाज्यस्य^५ सुचमौद्ग्रहणं जुहोति^६ । संवत्सरं दौक्षित
 उख्यं विभर्ति त्र्यहं षडहं द्वादशाहं वाग्नेर्वै दौक्षया देवा
 १० विराजमानुवन्नित्युक्तम्^७ ॥ ६ ॥

यावन्मृष्टिकरणं तावत्तत्त्वोखायां शकृत्पिण्डान्पूतिदणानीति^८
 संप्रकीर्त्याज्यसुवं^९ प्रत्यस्य मा सु भित्था मा सु रिषो दृष्टहस्य
 देवि पृथिवीति द्वाभ्यामाहवनीयस्यान्तमेवङ्गारेषु प्रवृणक्ति^{१०}
 मित्रैतामुखामिति परिददाति^{११} । यदि भिद्येत तैरेव कपालैः
 १५ संसृजेत्सैव ततः प्रायश्चित्तिर्यो गतश्रीः स्थान्मथित्वा तस्याव-
 दध्याद्यो भूतिकामः स्याद्य उखायै संभवेत्स एव तस्य स्था-
 दित्युक्तं^{१२} । स य^{१३} एवैष संतापाज्जायते या ते अग्न ओजस्विनी

१ क्रमु० TV ; क्रमु० MLAB ; क्रमु० H ; read perhaps क्रौमु० .

२ तत् is missing in all the Mss., exc. in BV.

३ Thus V only ; पूर्णम् instead of पूर्णम् all the other Mss.

४ See TS. V. 6. 7. 1.

५ Thus HAB (and cp. Baudh. X. 12) ; ०सुंजदण० MLTV.

६ सुचं the Mss.

७ See TS. V. 1. 9. 4.

८ य supplied by me.

तनूलां त एतेनावजे स्वाहेति तस्मिन्मुञ्चकुलायमवदधाति ।
 यं कामयेत भ्रातृव्यमसौ जनयेयमित्युक्तं^१ । क्रुमुममुल्लिखितमव-
 दधाति । प्रदाव्यादाहरेद्यं कामयेत शूरो मे राष्ट्रं^२ आजयेतेति^३
 यं वा प्रस्यन्दिन्यां भूम्यामस्य राष्ट्रं जायुकं स्यादिति कामयेत ।
 वृक्षस्याग्राज्जलतो ब्रह्मवर्चसकामस्य । न काम्यमग्निं कुर्वाण^४
 आहवनीये प्रवृज्याज्जाति उख्ये ऽनुगमयत्याहवनीयं । परस्या
 अधि संवत इति वैकङ्कतीं समिधमादधाति । परमस्याः परावत
 इति शमीमयीं । विपरीतमेके समामनन्ति । सौद त्वं मातु-
 रस्या उपस्थ इति तिमृभिर्जातमुख्यमुपतिष्ठते । यदग्ने यानि
 कानि चेति पञ्चभिः पञ्चौदुम्बरैः समिधो ऽपरशुवृक्षणा^{१०}
 आदधाति तैल्वका अभिचरतः । कणुष्व पाजः प्रसितिमिति
 पञ्चर्चेन रत्नोद्वेनोऽस्यमुपतिष्ठते^२ । तिष्ठो नानावृक्षीयाः समिध
 आदधाति द५द्राभ्यां मलिन्नुनित्याश्वत्थीं ये जनेषु मलिन्नुव
 इति वैकङ्कतीं यो अस्मभ्यमरातीयादिति शमीमयीं । तस्मा-
 दग्निचितः पापं न कौर्ययेन्नाग्निं बिभ्रतो नाग्निविदः । स५शितं^{१५}
 मे ब्रह्मोदेषां बाह्व अतिरमित्युत्तमे यजमानं वाचयन् तूष्णी-
 मौदुम्बरैर्यौ समिधावादधाति । मातेव पुत्रं पृथिवी पुरौष्य-
 मग्निः स्वे योनौ भरिष्यत्युखा । तां विश्वेर्देवैर्चतुभिः संविदानः
 प्रजापतिर्विश्वकर्मा युनक्तिति मौञ्जे षडुद्यामे द्वादशोद्यामे
 वोखामिण्ड्वाभ्यं^४ परिगृह्य शिक्वे स्थापयित्वासन्ध्यामासादयति ।^{२०}

१ See TS. V. 1. 9. 4.

२ Thus B; मे रात्रा आज्ञा० A; मे राजाज्ञा० MLTV.

३ रत्नोद्वे० the Mss. (रत्नोद्वे० V only).

४ वोखामिण्ड्वाभ्यां परि० AHB; ०वोखां परिगृह्य MLTV.

दृशानो रुक्म उर्व्येत्येकविंशतिनिर्वाधं रुक्मं सूत्रोत्तमासीनो
ऽन्तर्निर्वाधं प्रतिमुच्य बहिर्निर्वाधं कुरुते^१ विश्वा रूपाणि ॥ ७ ॥

नक्तोषसेति द्वाभ्यां शिष्यपाशं प्रतिमुञ्चते तूष्णीं कृष्णाजिन-
मुत्तरं^१ सुपर्णो ऽसि गरुत्मानित्यग्निमवेक्षते^१ सुपर्णो ऽसि
५ गरुत्मान्दिवं गच्छ सुवः पतेत्युच्यते^१ ऊर्ध्वं नाभेर्धारयमाणो
विष्णोः क्रमो ऽसीति चतुरो विष्णोः क्रमान् क्रामति त्रीन्वाच
विष्णुक्रमे तृतीये चतुर्थमनुवर्तयति^१ न चतुर्थाय प्रक्रामत्य-
क्रन्ददग्निरित्युच्यमनुमन्त्रयते^१ ऽग्ने ऽभ्यावर्तिन्नग्ने अङ्गिरः पुनरुर्जा
सह रथ्येति चतसृभिरभ्यावर्तिनीभिः प्रदक्षिणमावर्तते^१ उदुत्तमं
१० वरुण पाशमस्मदित्युदङ् पर्यावृत्य कृष्णाजिनमुन्मुच्य शिष्यपाश-
मुन्मुञ्चते^१ आ त्वाहार्धमन्तरभृदग्ने^१ बृहन्नुषसामिति द्वाभ्यां
स्वस्थानमुख्यमाहरति^१ यं कामयेत राजन्यं राष्ट्रं स्यादित्युक्तं^१
यथाहृतं प्रतिपर्याहृत्यान्तर्वेद्यासन्धां^१ सौद त्वं मातुरस्या उपस्थ
दति तिसृभिर्हंसः शुचिषदित्यतिच्छन्दसोत्तमया सहोख्यं
१५ सादयति^१ तिसृभिः शर्करायां सादयति हंसवत्योपतिष्ठत
इत्येके^१ ॥ ८ ॥

मुष्टिकरणप्रभृतिकर्माणि प्रतिपद्यते^१ ऽस्मै व्रतं प्रदास्यन्नन्नपते
ऽन्नस्य नो देहीति समिधमादधाति जपेद्वा^१ येन देवा
ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्निति प्रादेशमात्रैः काष्ठैरुच्यमुपसमिन्द्वे^१
१० यावत्तत्त्वो ऽस्य व्रतं प्रदास्यन्नभवति देवस्य त्वेत्यनुद्रुत्य गायत्रेण

१ ०भूद० (not ०भूर०) all the Mss., only B ०भूर०.

१ उखाम् ML; उख्यम् AHB; उख्याम् TV.

२ See TS. V. 2. 1. 4.

३ सादयति ins. ML.

कन्दसाहरिष्टकासुपदधे तथा देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सौदेति
सायं समिधमादधाति^१ तथा प्रातस्त्रैष्टुभेन कन्दसा रात्रि-
मिष्टकामिति मन्त्रं संनमत्युदित आदित्ये विस्मृष्टायां वाचि
दिवस्यरि प्रथमं जज्ञे अग्निरिति वात्सप्रेणैकादशर्चनं श्रौ भूत
उपतिष्ठत^२ एवं पूर्वद्युः प्रकामत्युत्तरेद्युरुपतिष्ठते^३ ऽथोपवसथीये^४
ऽहन् वात्सप्रं संपद्यत आ क्रयाद्यदहः सोमं क्रीणीयात्तदह-
रुभयं समस्येत्प्र च क्रामेदुपतिष्ठेतात्र^५ मुष्टिकरणमेके^६ यद्युख्ये
भियमाणे ऽयं देवः प्रजा अभिमन्यते भिषङ् म अग्न आवह
स्वरूपं^७ कृष्णवर्तने^८ ॥ ६ ॥

असि होता न ईड्यः ॥ त्वं नो अग्ने भिषग्भव देवेषु^९
हव्यवाहनः । देवेभ्यो हव्यवाडसि ॥ भिषजस्त्वा हवामहे
भिषजः समिधौमहि भिषग्देवेषु नो भवेत्येताभिर्भिषग्वतीभि-
स्तिष्ठभिस्तिष्ठः समिध आदध्याद्यदि कामयेत वर्षेदिति सूर्यो
अपो विगाहते रश्मिभिर्वाजसातमः । बोधा स्तोत्रे वयोवृधः ॥
परि यो रश्मिना दिवो ऽन्तान्ममे पृथिव्याः । उभे आ प्रप्रौ^{१०}
रोदसी महित्वा ॥ वह्निष्ठेभिरिति सौरौभौ रश्मिवतीभि-
स्तिष्ठभिस्तिष्ठः समिध आदध्याद्यदि कामयेत न वर्षेदित्यदृश्रमस्य
केतवस्तरणिर्विश्वदर्शतो दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेतीति तिष्ठभि-
र्वाजवतीभिस्तिष्ठः समिध आदध्याद्यदि यजमानस्य किञ्चि-

१ क्रामेदु० the Mss.

२ स्वरूपं AB.

३ Thus HB; ०वर्तने the other Mss.

४ Corrupt in all the Mss., emended by me.

नश्येदग्ने ऽभ्यावर्तिन्यग्ने अङ्गिरः पुनरूर्जा सह रय्येत्यभ्यावर्तिनीभि-
श्चतसृभिरुपतिष्ठते^१ विन्दत्येवेति विज्ञायते^१ ॥ १० ॥

- यद्युख्ये भिद्यमाणे दौक्षितमयोगक्षेमो विन्दत्यन्यत्र वा
देवयजनाद्दौक्षते संसृजति व्रते संबध्नन्ति व्रतदुहयोर्वसावा-
५ दधात्यन्यच्च यदाधेयं^१ भवति नौडे गार्हपत्यं प्रउग आ-
हवनीयमुदु त्वा विश्वे देवा इत्युख्यमुद्यच्छते^१ सौद त्वं मातु-
रस्या उपस्य इति चतसृभिः सहस्राभिः^१ प्रउग उख्यमा-
सादयत्युखासन्दौ^१ बध्नात्यपि वारण्योरग्रीन्समारोपयति^१ भद्रा-
दभि श्रेयः प्रेहि प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्याहौति द्वाभ्यां प्रयाति^१
१० यद्यन उत्सर्जत्यक्रन्ददित्यन्वाह^१ समिधाग्निं दुवस्यतेति घृतानु-
षिक्तामवसिते समिधमादधाति^१ गायत्र्या ब्राह्मणस्येत्युक्तं^१
प्रप्रायमग्निरिति त्रिष्टुभा राजन्यस्येन्धनव्रतनाथवसानसंनिपाते
घृतानुषिक्तां पूर्वमादधात्युखायां भस्म यद्यतिवर्धते यत्रापस्तद्यन्ति^१
संदग्नेनाग्निमादाय सते निधायायोदर्यापो देवीः प्रतिगृह्णीत
१५ भस्मैतदप्स्वग्ने सधिष्ठव गर्भो अस्योषधीनामिति तिसृभिरप्सु
भस्म प्रवेशयति^१ किञ्चित्प्रविष्टभस्मादाय प्रपौड्य प्रसद्य भस्मना
योनिं पुनरासद्य सदनमिति द्वाभ्यां ज्योतिष्मतीभ्यामुखायां
प्रत्यवदधाति^१ पुनरूर्जा सह रय्येति पुनरुदैति^१ पुनस्त्वादित्या
रुद्रा वसवः समिन्धतामिति पुनरुख्यमुपसमिन्द्वे^१ बोधा स
२० बोधीति बोधद्वतीभ्यां^२ यजमानः स्वायतने तिष्ठन्नपतिष्ठते^३

१ Thus V ; to this reading point AHB ; यदाधेयं MLT.

२ See TS. V. 2. 2. 4.

३ बोधद्वतीभ्यां AHTV ; बोधन्वतीभ्यां M ; बोधस्वती० L ; बोधयद्वतित्यां B.

४ ? यजमानस्वायतनस्थमुपति० MLT ; यजमानः स्वायतने तिष्ठते HAB ;
यजमानस्वायतनस्थमुपति० V.

२६२ वैखानससूत्रे २६, ११-१२ (० अतिसूत्रे १८, ११-१२)

यावत्कलो भस्मातिवर्धत एवमेवैतत्सर्वं करोति कृतास्त्रिष्टकासु ।
 पुरीषे पशुकामः कुर्वीतांषु यायावरः प्रवपेद्दौक्षित्येष्टकाः
 करोति मासप्रभृतिषु दौक्षाकल्पेव्वदौक्षितस्य पूर्वेषूपरिष्टात्प्राजा-
 पत्यान्मृन्मयीरिष्टकाः पादमाव्यो ऽरन्निमाव्य ऊर्वस्थिमाव्यो
 ऽणुकमाव्यश्चतुरश्रा अप्यजुलेखा^१ दक्षिणावृतः सव्यावृतस्त्या-
 लिखिताश्च । निर्मन्थ्येनेष्टका लोहिनीः पचन्त्यखण्डा अकृष्णा
 अलक्षणा । अथामृन्मथ्यः । पुष्करपर्णं रुक्मं पुरुषो हिरण्मयः
 सुचौ सप्त खयमानृणास्त्रयोदश हिरण्येष्टका पञ्च घृतेष्टका
 दूर्वास्तम्बः कुर्म उलूखलमुसले पशुगिरांसि सर्पगिरश्च याव-
 दाक्षता मन्त्रा यथार्थं लोकंप्रणा । जानुदघ्नं साहसं^२ १०
 चिनुते ॥ ११ ॥

प्रथमं चिन्वानो । नाभिदघ्नं द्विषाहसं द्वितीयमास्यदघ्नं
 त्रिषाहसं तृतीयं । महान्तं बृहन्तमपरिमितं स्वर्गकाम-
 श्चिन्वीतेति । नित्यकामश्चतुर्थप्रभृतिव्याहारेषु नित्यमिष्टका-
 परिमाणमुत्तरान्ज्यायसश्चिन्वीतापवृत्ते दौक्षापरिमाणे प्रथमाया- १५
 मुपसदि महारात्रे बद्धा देवस्य लेत्युपस्थाय पुरोदये^३ वाचंयम
 उदिते वाचं विमृज्य विष्णुक्रमवात्सप्रोपस्थाने कृत्वा सोमं
 परिविवेष्टि । गार्हपत्यचितेरायतनं व्यायाममात्रं परिमण्डलं
 वोद्धृत्य हरिण्या पलाशशाखया शमीशाखया वा संमृज्यापेते-
 त्यध्यवसाय व्युदस्य शाखां ग्रं नो देवीरित्यवोच्याग्नेर्भस्मासीति २०

१ अप्यजुलेखा MLTAV; अपिवा मण्डलेपखा H; अपिषा ऋजुलेखा R; B useless.

२ सहस्रं the Mss.

३ Thus the Mss.; पुरोदधे B only.

सिकता न्युष्य संज्ञानमसीत्यूषान्सं या वः प्रिया इति संमृज्यैक-
विंशत्या शर्कराभिर्गार्हपत्यचितेरायतनं परिवपति चितः स्य
परिचित इति तिस्रस्तिस्रः पुरस्तादारभ्य प्रदक्षिणमोत्तरतो^१ ।
व्रजं कृणुध्वः स हि वो नृपाणो वर्म सीव्यध्वं बद्धला पृथूनि ।
५ पुरः कृणुध्वमायसौरसृष्टा^२ मा वः सुस्रोच्चमसो दृष्टता
तमिति पर्युक्ताः शर्करा अभिमन्त्रयते^३ । ज्यः सो अग्निरिति
चतस्रः प्राचौरिष्टका उपदधाति^४ । गार्हपत्यचिताविडामग्रे ज्यं
ते योनिरिति द्वे पुरस्तात्समीची उपदधाति^५ चिदसीति
द्वे पश्चात्^६ समीची^७ । त्रयोदश लोकंष्टणा उपदधाति^८ । लोकं
१० षण् क्विद्रं षण् ता अस्य सूददोहस इति द्वाभ्यां द्वाभ्यामेकैकां
लोकंष्टणामुपदधाति^९ । सर्वत्रेष्टकासु तथादेवतमन्ततो दधाति^{१०} ।
कृणमश्वमभिमृश्य पृष्टो दिवीति वैश्वानर्यर्चा तनुपुरीषमुप-
दधाति^{११} । तथादेवतं करोति^{१२} । पञ्चचितीकं चिन्वीत प्रथमं
चिन्वानस्त्रिचितीकं द्वितीयमेकचितीकं तृतीयमेकचितीकानेवांत
१५ ऊर्ध्वं^{१३} । यदि चितवत्यादित्यो^{१४} । ऽभ्युदियाद्वाचंयमो ऽध्वर्यु
यजमानो ऽन्वारभत^{१५} । उख्यमेवाध्वर्युरादत्ते प्रतिसमेधनौयं प्रति-
प्रस्थाताजीजनन्नमृतमिति गार्हपत्यचितिमभिमृश्य तौ प्रत्यञ्चौ
समितमिति चतसृभिः संनिवपतः^{१६} । साकः हि शुचिना शुचिः
प्रशस्ता क्रतुनाजनि^{१७} ॥ १२ ॥

१ ०क्षिणमोत्तरतो MLAB ; ०क्षिणमोत्तरतः TV.

२ Thus, or असृष्टा, the Mss.

३ ? समीचीनं दधाति or ०चीनञ्च दधाति the Mss.

४ Thus B ; पुरस्तात् the other Mss.

५ चितवत्या० MT ; चिति० LAV ; चितवति loc. sing. from participle
चितवान्० cp. Baudh. X. 21 : 19. 17.

विद्वाः अस्य व्रता ध्रुवा वया इवानुरोहस^१ इति न्युप्ता-
वभिमन्त्य मातेव पुत्रमिति शिष्यादुखां निरूहति^१ न
रिक्तामवेक्षते^१ तस्यामन्यत्रेक्षमाणो द्विषन्तं शुचि^२ निदधामीति
दधिद्रुषं प्रास्यति^१ सिकताभिः पूरयित्वा दध्नोपरिष्ठात्संप्रच्छाद्य
प्रज्ञातं निदधात्येवं द्वितीयां पूरयत्येवं तृतीयां^१ ता आ^५
कालात्परिशेरते^१ यदस्य पारे रजस इति वैश्वानर्यर्चा
शिष्यमादत्ते^१ नैर्ऋतीरिष्टकाः कृष्णास्त्रिस्तुषपका आसन्दौ^१
रुक्मसूत्रमुदपात्रमित्यादाय दक्षिणापरमवान्तरदेशं हत्वा स्वहृत
इरिणे प्रदरे वा पराचीनपात्रं^२ शिष्यं न्यस्यति नमः सु ते
निर्ऋते विश्वरूप इति पराचीनैर्ऋतीरसंमृष्टा^३ दक्षिणापवर्गा^{१०}
उपदधाति^१ ॥ १३ ॥

यत्ते देवी निर्ऋतिरावबन्धेति द्वितीयां यस्यास्ते अस्याः
कूर इति तृतीयां^१ शिष्यजालेनैनाः प्रच्छाद्य रुक्मसूत्रमासन्दौ^१
च परस्त्रान्निधायापासदेतु निर्ऋतिर्नैऋत्या अपि किञ्चन ।
अगोतां नाश्रं पाशानः सर्वं तदपहन्महे ॥ अपासन्नैर्ऋता-^{१५}
न्याशान्मृत्यूनेकशतं चये । अपास्य ये^५ सिनाः^५ पाशान्मृत्यूनेक-
शतः^६ सुवे ॥ ये ते पाशा एकशतं मृत्यो मर्त्याय हन्तवे ।
तान्यज्ञस्य मायया सर्वानवयजामहे ॥ देवीमहं निर्ऋतिं

१ Thus the Mss.

२ Before द्विष० A ins. सु, which perhaps points to सुं; cp. Baudh. X. 12 : 20. 4.—शुचि A only, शुचिं ML; शुचं TV; शुभ B.

३ परिचीन० AB; प्रतौचीन० MLTV.

४ ०मृष्टा all the Mss.

५ Thus TV; येसिनां AB; एसिनाः ML.

६ मृत्यू एक० the Mss.

- बाधमानः पितेव पुत्रं दसये वचोभिः । विश्वस्य या जायमानस्य वेद शिरः शिरः प्रति सूरौ विचष्ट इत्येताभिश्चतसृभिरुपहिता अभिमन्त्र्य यदस्य पारे रजस इति वैश्वानर्यर्चा परिषिच्य भूत्यै नम इत्युपस्थाय परास्य पात्रमप्रतीचमायन्ति । शं नो देवोरभिष्टय
- ५ इति मार्जयित्वोर्जं विभ्रद्वसुवनिः सुमेधा गृहानैमि मनसा मोदमानः सुवर्चाः^१ । अधोरेण चक्षुषाहः शिवेन गृह्णाणां पश्यन् वय उत्तिराणि^२ ॥ गृह्णाणामायुः प्र वयं तिरामो गृहा अस्माकं प्रतिरन्वायुः । गृह्णानहः सुमनसः प्रपद्ये ऽवीरघ्नो वीरवतः सुवीरानिति गृह्णानभ्येति^३ । निवेशनः संगमनो वसूनामिति
- १० शालामुखीयं गार्हपत्यमुपतिष्ठते^४ । राज्ञो निवपनादिकर्म प्रतिपद्यते । प्रायणीयेन चरित्वा वेदिं विमिमौते । ऽय पदेन चरति । राजानं क्रीत्वोद्धातिथ्येन चरित्वा प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्याग्निकं स्थण्डिलमुत्तरवेदिस्थाने विमिमौते । समूलं हरितं दर्भस्तम्बमाहृत्य मध्ये ऽग्नेरुदकमासिच्य वाक् त्वा समुद्र उपदधात्विति^५
- १५ तस्मिन्दर्भस्तम्बं निखाय^६ जुह्वां पञ्चगृहीतं गृहीत्वा सजूरब्दो ऽयावभिर्घृतेन स्वाहेति पञ्चभिः समुद्रहृन्दर्भस्तम्बे पञ्चाङ्गतीर्जुहोति । सजूरूषा अरूणीभिर्घृतेन स्वाहेति द्वितीयेत्येवं^७ पञ्च ।

१ ARHB read this passage as follows: जर्जं विभ्रद्वसुवनिरित्युच-मनुद्रुत्याधोरेण etc.

२ उत्तराणि the Mss.

३ Thus MLT; ARHB; गृह्णानहं सुमनसः प्रपद्य इति च प्रतीक्षा (or °चे or क्षो) यथेतं गृह्णानभ्येति .

४ °तिष्ठते all exc. A which has the plural.

५ Cp. Baudh. X. 24 : 23. 9.

६ निखाय ML; निषाय TV; निखनोपधाय AH; निखननोपधाय B.

७ Thus TV; द्वितीय इत्येवं ML; द्वितीयादित्येवं AB; द्वितीयादित्येभिर् H.

यावान्युरुष ऊर्ध्ववाङ्मस्तावता वेणुना पुरुषमात्रेणाग्निं विमिमौते
 प्राचस्तौन्युरुषांश्चतुर उदीचः पुरुषमात्राणि पक्षपुच्छान्यात्मा
 चतुःपुरुषो^१ ऽरन्निना दक्षिणतो दक्षिणं पक्षं प्रवर्धयत्येवमुत्तरत
 उत्तरं पक्षं प्रादेशेन वितस्त्या वा पश्चात्पुच्छं प्रवर्धयति^१
 सप्तविध एव प्रथमो ऽग्निस्त्स्मात्सप्तविधमेवाग्निं चिन्वत^१ ५
 ऊर्ध्वमैकगतविधादेकोत्तरान् चिन्वीत^१ स्योना पृथिवि बडित्या
 पर्वतानामिति द्वाभ्यां विमितमग्निमाक्रमते^१ कार्णाजिनौ-
 रूपानह उपमुञ्चन्ते चिते त्वेत्यध्वर्युराचिते त्वेति प्रतिप्रस्थाता
 मनश्चिते त्वेति ब्रह्मा तपश्चिते त्वेति यजमानश्चिते त्वेति वा
 सर्वे तूष्णीं वा^१ मयि गृह्णामि यो नो अग्निरिति द्वाभ्या- १०
 मात्मन्यग्निं गृह्णीत अध्वर्युयजमानौ^२ यास्ते अग्ने समिधो यानि
 धामेति स्वयंचितिं जपतो^१ ऽश्वावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः
 श्वेतो दक्षिणतस्तवाल्भ्येष्टका उपदध्यादित्युक्तं^१ प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु तथा देवतयेत्यन्तःशर्करमिमामुपदधात्यन्तरेण यूप-
 हवनीयं तिष्ठन्धनुरधिज्यं कृत्वायत्यान्तःशर्करमिधुं निहन्तीन्द्रस्य १५
 वज्रो ऽसि वार्चन्नस्तनूपा नः प्रतिस्यशः । यो नः पुरस्तादित्या-
 वृह्णाश्मानमुपदधाति^१ दक्षिणे पक्षान्ते ऽन्तःशर्करमिधुं निहत्यावृह्य
 तथेन्द्रस्य वज्रो ऽसौत्याश्मानमुपदधाति यो नो दक्षिणतो ऽघायु-
 रिति मन्त्रं संनमर्यापरस्मिन्पुच्छान्त इधुं निहत्यावृह्य तथाश्मान-
 मुपदधाति यो नः पश्चादघायुरिति मन्त्रं संनमति^१ ॥ १४ ॥ २०

१ चिन्वत ज० MTV ; चिन्वेत ज० L ; चिन्वीत ज० H.

२ गृह्णीत अध्व० ML ; गृह्णीताध्व० TV ; गृह्णातेध्व० HB ; गृह्णाति
 अध्व० A.

३ See TS. V. 7. 1. 2.

एवमुत्तरस्मिन्पक्षान्ते यो न उत्तरतो ऽघायुरिति मन्त्रं संनम्य
 तथा देवतया ता अस्य सूददोहस इति च करोति^१ स ई
 पाहीन्द्रं विश्वा अवौवृधन्नित्यन्यतरयैन्द्रियर्चाक्रमणं प्रतीष्टका-
 मुपदध्याद^२ च वा दर्भस्तम्बं निखनति पुरस्तात्पञ्चाङ्गतौश्चायने ते
 ५ परायणे दूर्वा रोहन्तु पुष्पिणीः । उत्सो वा तत्र जायते^३
 हृदो वा पुण्डरीकवानिति दूर्वेष्टकामुपदधत्यग्न आयाहि वीतय
 इति दक्षिणे ऽसे विभक्तिमुपदधाति^४ षड्भवं द्वादशगवं वोदुम्बर-
 युगलाङ्गलं पुरस्तात्कारितं सं वरचा दधातनेति संप्रेष्यति^५
 निष्कृताहावमवटमित्यध्वर्यवो ऽवटाद्वरचैरुदकमुत्तर्याहावेष्वलु-
 १० संभरति^६ खनत्याहावानित्येके^७ तत्रोद्भिण् सिञ्चे अक्षितमिति
 तेषूदकमुत्सिञ्चति^८ तेषु बलीवर्दान्याययत्युद्योजनमन्तर्याममौषां
 खगल्यं शफम् । अघ्रां तालं प्रतिनाहसुभौ मण्डुक्यौ युजाविति
 युगलाङ्गलं संप्रसारयति^९ सौरा युञ्जन्ति कवयो युनक्त^{१०} सौरा
 वि युगेति द्वे पूषा युनक्तु सविता युनक्तु बृहस्पतिस्त्वा युनक्तु-
 १५ स्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेति तिसृभिरुद्योजनादिभिस्त्रियुगादिकं
 सौरं युनक्तुष्टारयोः पितृयोरथो आबन्धनीययोः । सर्वेषां
 विद्म वो नाम वाहाः कौलालपेशस इति युक्तानभिमन्त्रयत^{११}
 उदस्थाद्गोजिह्वनजिदश्चजिह्विरण्यजित्सूनृतया^{१२} परिवृतः । एक-

१ जायते MLTV ; जायत A ; जायते B ; the Ath. Samh. VI. 106. 1 has जायतां, Baudh. X. 14 : जायतै .

२ ? संभरति M ; संचरति L ; न संचति TV ; A, partly indistinct, reads at the end सिंचति ; B incomplete. After अध्वर्यवः we expect a plural.

३ युनक्तु the Mss. only B युनक्त .

४ उपस्थाद् instead of उदस्थाद् the Mss.

२६८ वैखानससूत्रे २६, १५-१६ (०श्रौतसूत्रे १८, १५-१६)

चक्रेण सविता रथेनोर्जो भागं पृथिवीमेत्वापृणन्निति लाङ्गल-
मुच्छ्रयति^१ ब्रह्म जज्ञानमित्येषानाप्ता या वः प्रथमा यस्यां
कर्माणि कृण्वते । ॥ १५ ॥

वैरान्नो अत्र मा दभस्तद्व एतत्पुरोदधे ॥ पर्यु षु प्रधन्
वाजसातये परि वृत्राणि सत्तणिः । द्विषस्तरध्या च्छणया न^२
इयते^३ ॥ सहस्रधारे ऽवते समस्वरन्दिवो नाके मधुजिक्का
असञ्चतः । अस्य स्पशो^४ न निमिषन्ति भूर्नयः^५ पदे पदे
पाग्निनः सन्ति सेतव इति ब्रह्मवर्माणि जुहोति^६ मल्लिस्तुवो
नामासि त्रयोदशो मास इन्द्रस्य वर्मासौन्द्रस्य शर्मासौन्द्रस्य
वरूथमसि तं त्वा प्रपद्ये ॥ गायत्रौ लोमभिः प्रविशामि त्रिष्टुभं^{१०}
त्वचा प्रविशामि जगतौ मांसेन प्रविशाम्यनुष्टुभमस्थ्या प्रविशामि
पङ्क्तिं मज्ज्ञा प्रविशाम्यैन्द्राग्रं वर्मं वज्रलं यदुग्रं विश्वे देवा
नातिविध्यन्ति सूर्याः । तन्नस्त्रायतां तन्नो विश्वतो महदायुष्मन्तो
जरामुपगच्छेम देवा इति विमितमग्निमाक्रमन्ते^१ लाङ्गलं
पवीरवमिति द्वाभ्यां कृषति^१ कौनाशा बलीवर्दानाजनि^{१५}
पुच्छाच्छिरो ऽधि कृषति^१ कामं कामदुघे धुच्चेति प्रदक्षिण-
मावर्तयंस्तिस्त्रिस्त्रिः संहिताः सौताः कृषति^१ मध्ये संभिन्ना^४
भवन्ति^१ दक्षिणात्पक्षादुत्तरमुत्तरस्माद्दक्षिणं दक्षिणायै ओणे-
रुत्तरमंसमुत्तरायै दक्षिणं^१ विमुच्यध्वमग्निया देवयाना अतारिष्वा
तमसः पारे^५ अस्य ज्योतिरापाम सुवरगन्मेति दक्षिणे ऽंस उत्तरे^{१०}

१ इयते TLV; इरते M; ईय० B.

२ अशो LTAV; अश्वो M.

३ Thus (with न) the Mss.

४ Thus V; संविन्ना the other Mss.

५ पारे LTMV.

- वा बलीवर्दान्विमुच्याध्वर्यवे ददाति ^१ पञ्चदशोदपात्रान्नियति
 द्वादश कृष्टे ^२ या जाता ओषधय इति चतुर्दशभिरोषधीर्वष-
 त्यनुसीतमित्युक्तं ^३ सप्त ग्राम्याः कृष्टे सप्तारण्या अकृष्टे ^४ मा
 नो हिःसीज्जनिता यः पृथिव्या इति चतसृभिर्दिग्भ्यो लोष्टा-
 ५ न्समस्यति बहिर्विधमापन्नान् ^५ घृतेन सीतेत्युत्तरवेदिमभि-
 मृश्योत्तरवेदिमुपवपति यावानग्निर्व्याधारनान्तं कृत्वाग्ने तव श्रव
 इति षड्भिः सिकता न्युष्य चितः स्थ परिचित इत्यपरिमित-
 शर्कराभिश्चितं परिश्रयति यथा गार्हपत्यमाष्यायस्व समेतु त
 इति सिकता व्यूहत्युत्तरया त्रिष्टुभा राजन्यस्य जगत्या
 १० वैश्वस्याग्निं प्राग्वंशं चर्मणि तिस्रः स्वयमावृषास्तिस्रश्च विश्व-
 ज्योतिषस्ता ^६ दर्भाग्रमुष्टिनाज्येनावोक्ष्य चित्यग्निभ्यः प्रणीयमानेभ्यो
 ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यति ^७ यदि होता नानुब्रूयाद्यजमान एव
 पुरीष्यसो अग्नय इत्येतां त्रिरन्वाह ^८ त्रिरनूक्तायामभ्यस्यादिश्याः
 पृतना इति हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्यन्यतरेणाश्वप्रथमा ब्रह्मा
 १५ यजमानो ऽध्वर्युश्च प्राञ्चो गच्छन्ति ^९ यदक्रन्दः प्रथमं जायमान
 इति दक्षिणमंसमभ्यवक्रामन्तमभिमन्त्रयत ^{१०} उत्तरवेदिं प्राप्य
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु तथा देवतयाङ्गिरस्वद्भुवा सीदेत्यन्त-
 र्विधमभिमृशति ^{११} मयि गृह्णामि यो नो अग्निरिति द्वाभ्यां
 हृदयस्थमग्निं स्वात्मनि गृह्णीते ^{१२} यास्ते अग्न इति स्वयंचितिं
 २० जपत्यभिमृशति ^{१३} वैष्टकाभिश्चतुरश्राभिरग्निं चिनुत इति

१ See TS. V. 2. 5. 5.

२ °ज्योतिःसार्य MLTV (AHB are missing); cp. Āp. XVI. 21.
 2, 3. Perhaps some words here are missing.

३ °क्रमन्तमभिः H; °क्रमन्तमभिः MLTV; cp. Baudh. X. 28.

विज्ञायते ऽध्वर्युर्धजमानो ब्रह्मा वा । यदि यजमानः स्वयं
चिनोति नात्मन्याग्रं गृह्णाति न स्वयंचितिं जपत्यभिमृशति^१
वा । दक्षिणावृतो दक्षिणत उपदधात्युत्तरतः सन्धावृत ऋजुलेखा
पश्चात्पुरस्ताच्च भवति । व्यालिखिता मध्ये प्राचीरुपदधाति ।
प्रतीचीरुपदधातीति गणेषु रीतिवादः । प्राचीमुपदधाति^२
प्रतीचीमुपदधातीति कर्तुर्मुखवादः । पुरस्तादन्याः प्रतीचीरुप-
दधाति पश्चादन्याः प्राचीरित्यपवर्गवादः । सर्वान्वर्णानिष्टकानां
कुर्यादिति लेखाधिकार उक्तो । वचनात्पक्षपुच्छेषु ओणोरंसयो-
रित्युपदधात्यर्थेन स्याध्वगतो ऽग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा देवताभि-
गृह्णामीति कुम्भं कुम्भौ चाङ्गिः पूरयित्वा शर्म च स्य वर्भं च^३
स्य देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः सादयामीति पुरस्तादनु-
सीतमुपधाय ज्योतिषे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति । शुक्रा
स्य वीर्यवतीरिन्द्रस्य व इन्द्रियावतो देवताभिगृह्णामीति पुनः
कुम्भं कुम्भौ चाङ्गिः पूरयित्वा ऋतं च स्य सत्यं च स्य देवस्य
वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः सादयामीति दक्षिणतो ऽनुसीत-^४
मुपधाय चक्षुषे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति मन्त्रा स्याभि-
भुवो विश्वेषां वो देवानां देवताभिगृह्णामीति कुम्भं कुम्भौ
चाङ्गिः पूरयित्वा सपत्न्यीश्च स्याभिमातिघ्नीश्च स्य देवस्य वः
सवितुः प्रसवे मधुमतीः सादयामीति पश्चादनुसीतमुपधाय
रेतसे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यत्यधिपत्नी स्यौजस्विनीरादि-^५

१ The passage beginning वेदकाभि० and ending : ०भिमृशति is found only in M and AB. It must belong to the text, cp. Āp. XVI. 21. 7, 8. The omission obviously is due to the fact that two sentences end : ०मृशति वा, of which the first could easily be overlooked.

- त्यानां वो देवताभिर्गृह्णामीति कुम्भं कुम्भीं चाङ्गिः पूरयित्वा
रक्षोघ्नीश्च स्यारातिघ्नीश्च स्य देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः
सादयामीत्युत्तरतो ऽनुसीतमुपदधाति प्रजाभ्यो वामिति
हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति । चतुर्भ्यस्तस्यो जस्विनीर्मित्रावरुणयोर्वो
५ ब्रह्मणा देवताभिर्गृह्णामीति कुम्भं कुम्भीं चाङ्गिः पूरयित्वा
वसु च स्य वामं च स्य देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः
सादयामीति मध्ये तेजसे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति ।
व्रजक्षित स्योर्ध्वश्रितो बृहस्पतेर्वो ब्रह्मणा देवताभिर्गृह्णामीति
कुम्भं कुम्भीं चाङ्गिः पूरयित्वा भूतं च स्य भव्यं च स्य देवस्य वः
१० सवितुः प्रसवे मधुमतीः सादयामीति च मध्ये ऽनुसीतमुपधाच
वर्चसे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति । तूष्णीं ग्रहणसादन-
प्रत्यसना इत्येके । हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति प्रतिमन्त्रं
कुम्भं कुम्भीं चाभिमन्त्रयत । एतैर्वा प्रतिमन्त्रं दिव्यनुसीतमुप-
दधाति चतस्रो मध्ये । दिवि अथस्वान्तरिक्षे यतस्वेति बार्हस्पत्यं
१५ नैवारं चरं पयसि गृह्यतं मध्ये । १करणानीष्टकानां पुरुषस्य पञ्चमेन
कारयेत्सर्वतः प्रादेशस्तद्वितीयं । पञ्चदशभागीयस्तत्तृतीयमूर्ध्व-
प्रमाणं जनोः पञ्चमेन कारयेदर्धेन नाकसदां पञ्चचोडानां च ।
यत्पच्यमानानां प्रतिह्रसेत पुरीषेण तत्संपूरयेदनियतपरिमाण-
त्वात्पुरीषस्य १ । चतुरश्राभिरग्निं चिनुत इति नित्यः कल्प
२० दष्टका उपधास्यं च्छेतमश्चमभिमृशेदित्युक्तमष्टावष्टौ २ पादेष्टका-

१ ऽनुसीतमुपधाच om. AHB.

२ For this passage cp. Āp. Śulbasūtra IX. 6-8, in Journ. of the German Or. Soc., Vol. LV, page 584.

३ इत्युक्तम्, see TS. V. 7. 1. 3.

अतुर्भागीयानां पञ्चाययोर्निदध्यात्तथात्मसन्धौ दक्षिणत उत्तरत-
 स्वात्मानं षडङ्गुलावेतौ ओण्यंसेषु चाष्टौ प्राचीः प्रतीचीश्च
 सन्ध्यन्तराले पञ्चमभागीयाः सपादाः । पुच्छे प्रादेशमुपधाय
 सर्वमग्निं चतुर्भागीयाभिः प्रच्छादयेत् । पादेष्टकाभिः संख्यां
 पूरयेदपरस्मिन्प्रस्तारे पुच्छाप्यये पञ्चमभागीयास्ता आत्मनि
 चतुर्दशभिः पादैर्यथायोगमुपदध्यात्^१ । सर्वमग्निं पञ्चमभागीयाभिः
 प्रच्छादयेत्पादेष्टकाभिः संख्यां पूरयेद्वात्यासं चिनुयाद्यावतः
 प्रस्तारांश्चिकीर्षेत् । तिष्ठन्तं दक्षिणतः श्वेतमश्वमालभ्येन्द्रं विश्वा
 अवोवृधन्वित्यैन्द्रियर्चाक्रमणं प्रतीष्टकामुपदध्यात् ॥ १६ ॥

उत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिमलंकृत्य तस्यामपां षष्ठमसीति^२
 पुष्करपर्णमधस्ताद्दण्डमुत्तानमुपदधाति । सर्वत्रोपधाने तथादेवतं
 कृत्वा सूददोहसेनभिमृशतौत्युत्तरतः पश्चाद्वोपचारो^३ ऽग्निर्वीङ्म^३
 आसन्नसोः प्राण इति निर्गमनमभिक्रम्य^३ सर्वत्र प्राणायतनानि
 संमृशति । तच्चा यामि ब्रह्मणा वन्दमान इति वारुण्यर्चा
 शालामुखीये जुहोति । तस्मिन्पुष्करपर्णे ऽधस्तान्निर्वाधमुत्तर-^{१५}
 निर्वाधं वा ब्रह्म जज्ञानमिति रुक्ममुपदधाति । रुक्मस्य दक्षिणतः
 प्राञ्चं हिरण्यस्य पुरुषं हिरण्यगर्भः समववर्तताग्र इत्युत्तान-
 मादधाति । द्रष्टव्यस्कन्देत्यभिमृशति । पुरुषसाम गायेति सं-

१ पादर, given by LAHB, is omitted by M (TV are incom-
 plete here).

२ उत्तरतः पश्चाद्वोपचारो वाग्निः (as Hir.) AHB; उत्तरतः पश्चाद्वोप-
 चारो णिः MLTV (as Āp. XVI. 21. 13).

३ ? ०नसोरितिप्राणनिर्गमनमभिक्रम्य MLTV (the end अभिज्ञाय at the
 end); ०नसोः प्राणनिर्गममभिः A; ०प्राणनिर्गममभिः H; ०नसोः प्राणानि-
 क्रमभिः B.

- प्रेष्यति । तूष्णीं सुचावुपदधाती^१यमसीति कार्श्र्यमयीमसार-
सीत्यौदुम्बरीमित्येके । मनसा तथादेवतमाज्यस्य पूर्णां कार्श्र्य-
मयीं दध्नः पूर्णामौदुम्बरमित्युक्तं^१ । कृणुष्व पाज इति पञ्चभिः
पञ्चगृह्यैतेनाज्येन पुरुषमुत्तरवेदिवज्राघारयति । मूर्धन्वतीभ्या-
५ सुपतिष्ठते । नमो अस्तु सर्पेभ्य इति तिसृभिरनुच्छन्दसमभिमन्त्र्य
दक्षिणे प्रललाटे सर्पशिर उपदधात्यपि वा यतउच्चारं जनपदस्य
जन्यं भयं मन्यते । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसेनाभिमृशति ।
ध्रुवासीति स्वयमादृष्टामभिमृश्य तूष्णीमश्वेनावप्राण्याविदुषा
ब्रह्मणा सह प्रजापतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठ इति मध्ये
१० ऽग्निरुपदधाति भूरिति चैतया व्याहृत्या यथैतस्य पुरुषस्य प्राणैः
प्राणाः संनिधीयेरन्नापिधीयेरन् । चित्तिं जुहोमीति स्वय-
मादृष्टामभिजुहोत्यनुप्राणित्यविद्वान्ब्राह्मणो वरं ददात्येकं द्वौ
त्रौन्वासीनः प्रथमां स्वयमादृष्टामुपदधात्यूर्ध्वञ्जुर्द्वितीयां तिष्ठ-
स्तृतीयामुपधायोपधाय साम गायेति संप्रेष्यति । यदि पूर्वं
१५ भ्रातृव्यो मातिक्रान्त इति मन्येत प्रथो ऽसीत्युपहितां प्राची-
मुदूहेद्यदि वापरः पृथिव्यसीति प्रतीचीं यदि सदृङ् भूरसि
भुवनमसीति विचालयेत्तेजो ऽसि तेजो मे यच्छेत्यपरे बिले
हिरण्येष्टकामुपदधाति । पृथिव्युदपुरमन्त्रेनेति तज्जघनेन मण्ड-
लेष्टकां । भूरसि भुवनस्य रेत इष्टका स्वर्गो लोका वाचा
२० त्वान्वारोहाम्यग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निस्तयेत्येकामन्वारोहां सूरसि
भुवनस्य रेत इष्टका स्वर्गो लोको मनसा त्वान्वारोहामि सूर्यो
ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यस्तयेति द्वितीयां । काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ति

या शतेन प्रतनोषीति द्वाभ्यां सलोष्टं हरितं दूर्वस्तम्बमप्रच्छिन्नायं
यथास्योपहितस्य स्वयमावृणामयं प्राप्नुयान्तथा निमित्ते^१
तस्मिन्नुवाङ्गिधरण्यशकलावधूह्य यास्ते अग्रे या वो देवा इति
द्वाभ्यां वामभृतं हिरण्यमूर्ध्वी^१ विराड् ज्योतिरधारयदिति
तिष्ठो रेतः सिचस्तासां दे यूनः प्रथमचितौ विवयसः सर्वा^५
मध्यमायामेकां प्रथमायामेकामुत्तमायां स्थविरस्य^१ द्वेष्ट्या-
न्यतरां^१ यजुषेमां चामूं चोपदधाति मनसा मध्यमां^१ बृह-
स्यतिस्त्वा सादयत्विति विश्वज्योतिषमिन्द्राग्निभ्यां त्वेति सयुजमथ
मण्डलेष्टकामथ विश्वज्योतिषमित्येकेषामषाढासि सहमाने-
त्यषाढामुत्तरलक्ष्मानं व्यालिखितामग्नेर्यान्यसीति द्वे संयान्यौ^{१०}
मधुश्च माधवश्चेति द्वे ऋतवे अग्नेरन्तःश्लेषो ऽसौत्यनुद्रुत्य
वासन्तिकावृत्त अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु
तया देवतयाङ्गिरस्वद्भुवे सौदतमिति समानतयादेवते युग-
पदुपदधाति^१ सर्वास्वृतयास्ववकामनूपदधात्यवकासु वा सादय-
त्युदस्य शुष्माङ्गानुरिति घर्मेष्टकां^१ यास्ते अग्न आर्द्रा योनयो^{१५}
याः कुलायिनीरिति कुलायिनी^१ मधु वाता ऋतायत इति
तिसृभिरनुच्छन्दसं कूर्मं दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति^१ तमवका-
भारेण परिवेश्य पुरस्तात्स्वयमावृणायाः प्रत्यञ्चं प्राङ्मुखो मही
द्यौः पृथिवी च न इति जीवन्तं कूर्ममुपदधाति चतस्र
आशाः प्रचरन्त्वग्नय इति वा^१ द्वाभ्यामित्येके^१ तं जालेन^{१०}
परिवेश्य शुङ्गुभिः परिनिहन्ति^१ यदि तं न विन्देयुर्मण्डूकं

तथोपदध्यादपां गम्भीरं गच्छ मा त्वा सूर्यः परिताप्सोन्मो
अग्निर्वैश्वानरः । ॥ १७ ॥

अघोर^१ प्रजा अभिविपश्यानु त्वा दिव्या दृष्टिः सचताम् ॥
सःसर्प त्रीन्समुद्रान्स्वर्गांल्लोकानपां पतिर्दृषभ इष्टकानाम् । तत्र
५ गच्छ यत्र पूर्वं परेताः पुरीषं वसानः स्वां योनिं यथायथ-
मित्युपहितमभिमन्त्रयते^२ प्रादेशमौदुम्बरमुलूखलं^३ यच्चिद्धि त्वा
गृहे गृहे उलूखलक युज्यसे । इह युमन्तमं वद जयतामिव
दुन्दुभिरिति चतुःस्रत्युत्तरे ऽसे प्रयुनक्त्यरनिमात्रं सुसलं^४
तस्मिन्सर्वौषधस्य पूरयित्वोर्जो भागो ऽस्यूर्जः पवित्रमूर्गन्मन्त्रा-
१० द्यायेत्यवहन्त्युत^५ ते वनस्पते वातो विवात्यग्रमिदयो इन्द्राय
पातवे सुनु सोममुलूखलेति वा^६ तद्विष्णोः परमं पदमिति
मध्ये ऽग्निरुपदधात्युत्तरतो वा^७ लोकं पृणामुत्तरतो सुसलं^८ दिवो
वा विष्ण उत वा पृथिव्या इति शूर्पमुखायां मुखायामग्रे
युक्त्वा हि ये तव युक्त्वा हि देवहृतमानिति द्वे सुवाङ्मती
१५ बिलयोर्जुहोति^९ ध्रुवासि पृथिवीति घृतेन मधुना वा सिक-
ताभिर्वा सर्वैर्वा संसृज्योखां पूरयति^{१०} न रिक्तामवेक्षेत^{११} शृग्विद्धा
भवति^{१२} तस्यां पय आनयति^{१३} यं कामयेत क्षोभुकः स्यादित्यूनां
तस्योपदध्यादित्यूक्तं^{१४} पृथिवि पृथिव्याः सौद माता मातरि
स्योना स्योनायाम् ॥ १८ ॥

१ अघोर (not ०रः) all the Mss.

२ प्रादेश is a curious abbreviation for प्रादेशमात्र.

३ स्र is not given by the Mss. (cp. Āp. XVI, 26, 3).

४ See TS. V. 2. 9. 1.

उखां स्वसारमधि वेदिमस्यात् । सत्यं पूर्वैर्ऋषिभिश्चाकु-
 पानो^१ ऽग्निः प्रविद्वानिह तद्दधात्विति प्रक्रम उत्तरत उपदधाति
 लोकंष्टणामुत्तरतो^१ । ऽत्र सुवाङ्मती इत्येके^१ लोकंष्टणामुत्तरतः
 पुरुषशिरःप्राणेषु हिरण्यशल्कान्प्रत्यस्यति द्रुषश्चस्कन्देत्यास्ये ऽभू-
 दिदमिति दक्षिणस्यां नासिकायामग्रेवैश्वानरस्य चेत्युत्तरस्या- ५
 मग्निर्ज्योतिषेति दक्षिणे ऽद्विण रुक्मो वर्चसेत्युत्तरस्मिन्नृचे लेति
 दक्षिणे कर्णे रुचे लेत्युत्तरस्मिन्^१ । चिन् देवानामित्यक्ष्णो-
 श्वतुर्गृहीते जुहोति^१ समित्सुवन्तीत्यान्तादनुवाकस्य दध्ना मधु-
 मिश्रेण तत्पूरयत्यादित्यं गर्भं पयसा समञ्चन्नित्यनुद्रुत्येमं मा-
 हिःसौर्द्विपदमित्युखायां पुरस्ताच्चुबुकमुत्तानं प्राचीनमुखमुप- १०
 दधाति^१ विश्वकर्मा दिशां पतिरिति ललाटे हिरण्येष्टका-
 मुपदधाति पश्चात्पुरस्ताद्वातस्य ध्राजिमित्यन्तरात्मनि पुर-
 स्तात्प्राचीनमश्वस्य शिर उपदधाति^१ प्रजापतिर्दिशां पतिरिति
 ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधाति^१ पश्चात्प्राङ्मुख उपविश्यान्तरा-
 त्मनि पश्चात्प्राचीनमृषभस्याजस्रमिन्दुमरुषमित्युपदधाति^१ तस्य १५
 ललाटे रुद्रो दिशां पतिरिति हिरण्येष्टकां^१ दक्षिणत उदङ्मुख
 उपविश्यान्तरात्मनि वरूचौ लघुरिति दक्षिणत उदीचीनं
 वृष्णेस्तस्य शिरसि वरुणो दिशां पतिरिति हिरण्येष्टकामुत्तरतो
 दक्षिणामुख उपविश्य यो अग्निरग्रेरित्युत्तरतो दक्षिणा वस्त-
 स्थाग्निर्दिशां पतिरिति हिरण्येष्टकां^१ यं कामयेत भूयो ऽस्यान् २०

१ The original reading of this word must have been चाकूपानो.

स्यादित्यन्तेषु तस्य व्यूहोपदध्यादित्युक्तं^१ । तान्यव्यवायेनेमं^२ मा
हिःसौर्दिपदमिमं मा हिःसौरेकशफमिमः समुद्रः शत-
धारमुत्समिमामूर्णायुमजा ह्यग्रेरिति सर्वेषामुत्सर्गैः क्रमेणोप-
तिष्ठते^३ । यदि वायव्यस्य स्थान्मुख्यस्य स्थाने सर्वेषामुपधानैरूप-
५ धाय सर्वेषामुत्सर्गैरूपतिष्ठते^४ । तत्तत्स्थान उपधायोत्सर्गेणोपतिष्ठत
इत्येके^५ । ऽत्र सर्पशिरः प्राङ्मुख उपदध्यादित्येके^६ । यजुरेव वदे-
न्नित्ये वायव्यशिरसा^७ वोपदध्यात्तन्नाशे मृदा हिरण्येन वा
कृलोपदध्याद्यदि सर्पशिरो न विन्देत्तज्जातीयं स्यात्तदभावे^८
गोधाया^९ । यजुरेव वा वदेत्^{१०} ॥ १६ ॥

- १० अपस्या उपदधात्यपां त्वेमन्त्सादयामीति पञ्चभिः पञ्च
पुरस्तात्प्रतीचीरूपदधात्यर्णवे सद्ने सीदेति पञ्चभिर्दक्षिणे पक्षे
ऽपां त्वा सद्ने सादयामीति पञ्चभिः पुच्छे गायत्री कन्द इति
पञ्चभिरुत्तरे पक्षे दक्षिणा^१ । ये यज्ञः समगृभ्णन्देवा
देवेभ्यस्परि । तान् गायत्री नयतु प्रजानती स्वर्गं लोके अमृतं
१५ दुहाना ॥ ये ज्योतीःषि संदधति स्वरारोहन्तो अमृतस्य लोकं ।
ते यन्नु प्रजानन्तो यज्ञं विदानाः सुकृतस्य लोके ॥ ये पशवो
मेधासो यज्ञस्य योनिमभि संबभूवुः । तान्ददन्ते कवयो
विपश्चितो यज्ञं विदानाः सुकृतस्य लोके ॥ यः पन्था विततो

१ See TS. V. 7. 10. 3.

२ तन्यव्यवायेने० H; तन्नष्टवाये० A; तन्नद्यावाये० TV; तं नद्यावाये० L;
तं निद्यावाये० M; cp. Āp. XVI. 27. 13.

३ यजुरेव वदेन्नित्येवायव्यशिः MLVT (the last ०वदेद् नि०); यजुरेव-
पदेन्नित्येवायव्यशिः H; पिजुरेव A; विजुरेवपदेन्नित्ये० B.

४ विन्देत्तज्जातीयस्यात्तदभावे ML; विन्देत्तज्जातियस्यत्तद० VT; वन्देत्त-
ज्जातीय स्यात्तदभावे HA; विन्देत्तज्जातीयस्य तदभावे B.

देवयानश्चन्द्रोभिर्विगृहीत एति । तेनातिष्ठद्विमन्तरिचं यज्ञं
 गृहीत्वा सुकृतस्य लोकम् ॥ यो यज्ञः सहस्रधारो द्यावा-
 पृथिव्योरधि निर्मितः । तेनैतु यजमानः स्वस्त्या दिवो ऽधि
 प्रथमस्यादिति पञ्च हिरण्येष्टका दिव्येकैकामेकां मध्ये^१ मा
 चन्द्रस्तत्पृथिव्यग्निर्देवता तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा तथा देवतया ५
 प्रमा चन्द्रस्तदन्तरिचं वातो देवता प्रतिमा चन्द्रस्तद्व्यौः सूर्यो
 देवतास्त्रीविश्चन्द्रस्तद्विशः सोमो देवता विराट् चन्द्रस्तद्वाग्वरुणो
 देवता गायत्री चन्द्रस्तदजा बृहस्पतिर्देवता त्रिष्टुप् चन्द्र-
 स्तद्विरण्यमिन्द्रो देवता जगती चन्द्रस्तद्व्यौः प्रजापतिर्देवतानुष्टुप्
 चन्द्रस्तदायुर्मित्रो^१ देवतोष्णिहा चन्द्रस्तच्चतुः पूषा देवता १०
 पङ्क्तिश्चन्द्रस्तद्व्यधिः पर्जन्यो देवता बृहती चन्द्रस्तदश्वः परमेष्ठौ
 देवता तेनर्षिणेत्यनुदृत्यैताभिः द्वादशभिस्त्रिरभ्यासं पुरस्ता-
 त्प्रतीचीं पुरुषाकृतिं चिनोति^१ पुरुषशिरो ऽस्याः शिरो
 भवती^१दं वेद पुरुषस्य ब्रह्मणो नारायणाख्यस्य रूपं तस्मादुपहितां
 सहस्रशीर्षा पुरुष इति पुरुषेण नारायणेनोपतिष्ठते^१ यजमानो १५
 ऽध्वर्यवश्चैतमनुवाकं पुरुषं नारायणमित्याचक्षत^१ आयवे
 स्वाहायोष्कृते स्वाहायोष्पत्नने स्वाहा विष्णवे स्वाहा बृहस्पतये
 स्वाहेति पञ्चोपधायाङ्गः संभूतः पृथिव्यै रसाच्चेति चोपधायर्त-
 सदसि सत्यसदसि तेजःसदसि यज्ञःसदसि वर्चसदसि गृणानासि
 धामासि धाम्यै त्वा धामभ्यस्त्वा धामसु सौद सनिरसि २०
 सन्यै त्वा सनेयं वित्तिरसि वित्त्यै त्वा विदेयं शक्तिरसि
 शक्त्यै त्वा शकेयं भूरसि भूत्यै त्वा भूयासं कर्मासि कर्मणे त्वा

१ आयुः (not वायुः as Āp.) the Mss. with Kāth. and Hir.

- क्रियासं गूर्दो ऽसि गूर्दाय गूर्देभ्यस्त्वा गूर्दे सौद चत्रं पाहि
 चत्रं पिन्व चत्रं जिन्व चत्रं यच्छ चत्रं दृ५ह चत्रमसि चत्राय
 त्वा चत्रेभ्यस्त्वा चत्रे सौद विश्वेषु त्वा पार्थिवेषु सादयामि
 विश्वेषु त्वान्तरिक्षेषु सादयामि विश्वेषु त्वा दिव्येषु सादयामि
 ५ विश्वेषु त्वा देवेषु सादयामि विश्वासु त्वाप्सु सादयामि विश्वासु
 त्रौषधीषु सादयामि विश्वेषु त्वा वनस्पतिषु सादयामि विश्वासु
 त्वा दिक्षु सादयामि विश्वासु त्वा प्रदिक्षु^१ सादयामि दिवि
 सौद स्वर्जिदसि पृथनाजिदसि भूरिजिदस्यभिजिदसि विश्व-
 जिदसि सर्वजिदसि सत्राजिदसि धनजिदसि भ्राडसि विभ्राडसि
 १० प्रभ्राडसि सपन्नहनं त्वा वज्र५ सादयाम्यभिमातिहनं त्वा
 वज्र५ सादयाम्यरातिहनं त्वा वज्र५ सादयामि यातुहनं त्वा
 पिशाचहनं त्वा रक्षोहणं त्वा वज्रं शत्रुहणममित्रहणं भ्रातृव्य-
 हणमसुरहणं त्वेन्द्रवज्र५ सादयाम्युद्धदस्युदितिरस्युद्यत्यस्याक्रम-
 माणास्याक्रामन्त्यस्याक्रान्तिरसि संक्रममाणासि संक्रामन्त्यसि
 १५ संक्रान्तिरसि स्वर्ग्यसि इषि सौदोर्जि सौद भगे सौद द्रविणे
 सौद सुभूते सौद पृथिव्या यज्ञिये सौद विष्णोः पृष्ठे सौदेडायाः
 पदे सौद घृतवति सौद पिन्वमाने सौद संवत्सरे सौद
 परिवत्सरे सौदेदावत्सरे सौदेदुवत्सरे सौदेद्वत्सरे सौद वत्सरे
 सौदैकस्या५ सौद दशसु सौद शते सौद सहस्रे सौदायुते
 २० सौद नियुते सौद प्रयुते सौदार्बुदे सौद न्यर्बुदे सौद समुद्रे
 सौद मध्ये सौद पद्मे सौदाब्जे^२ सौद परार्धे सौद पिन्वमानासि

१ प्रदिक्षु HA ; प्रतिदिक्षु MLTBV..

२ अब्जे (not अन्ते) MLAV ; सौदाभे T ; सौदाब्जे HB.

पिन्वमानाय त्वा पिन्वमानेभ्यस्त्वा पिन्वमाने सौदर्तमसृताय
 त्वर्तेभ्यस्त्वर्ते सौद सत्यमसि सत्याय त्वा सत्येभ्यस्त्वा सत्ये सौद
 सन्धिरसि सन्धये त्वा सन्धिभ्यस्त्वा सन्धिषु सौद स॒श्लिङ्गसि
 स॒श्लिषे त्वा स॒श्लिङ्गभ्यस्त्वा स॒श्लिङ्गसु सौद संपदसि संपदे
 त्वा संपद्भ्यस्त्वा संपत्सु सौदेत्येताभ्यामनुवाकाभ्यां प्रतिमन्त्र- ५
 मृषीष्टकाः सादनप्रवादैश्च पर्याचैर्यं पुरो भुव इति प्राणभृतः
 पञ्चाशत उपदधात्याग्नेय्यां दशायं दक्षिणेति नैर्ऋत्यां दशायं
 पश्चादिति वायव्यां दशायमुत्तरादित्यपरदिशायां^१ दश^१ प्राचीः
 प्रतीचीश्च बाह्यां बाह्यामुपधायान्तरामन्तरामुपदधाती^२ यमुपरि
 मतिरिति दशभिरुपरिष्ठात्प्रदक्षिणं परिचिनोत्ये^३ह्योपदधाती- १०
 त्युक्तं^४ प्राची दिशां वसन्त ऋतूनामित्युपानभृतः पञ्चाशतं^५
 यथा प्राणभृतो^६ ऽन्तरामन्तरामुपधाय बाह्यां बाह्यामुपदधाति
 पितरः पितामहा इत्यनुषक्तां^७ प्राणभृतश्चापानभृतश्च विषूची-
 रूपदधाति^८ विषूचीर्विपर्यस्ता इत्यर्थः ॥ २० ॥

आयुषः प्राणः संतन्वित्यनुवाकेन दिक्षु त्रिभिस्त्रिभिस्त्रिस्तो १५
 द्वादश संयत उपदधाति^१ पृथिव्यसि जन्मना वशा साग्निं गर्भ-
 मधत्याः सा मया संभवान्तरिक्षमसि जन्मना सा वायुं गर्भ-
 मधत्याः सा मया संभव द्यौरसि जन्मना वशा सादित्यं गर्भ-
 मधत्याः सा मया संभववर्गसि जन्मना वशा सा यज्ञं गर्भमधत्याः
 सा मया संभव विडसि जन्मना वशा सा राजन्यं गर्भमध्यात्याः सा १०

^१ अयमुत्तरात् The Mss. not इदमु० as TS. IV. 3. 2. . .

^२ See TS. V. 2. 10. 4-5.

^३ पश्चात् MLT ; पश्चात् AHB ; पश्चात् V.

^४ See TS. V. 2. 10. 6.

- मया संभवेत्येतेनानुवाकेन^१ पञ्च वशेष्टका^२ उपदधाति^३ । पृथिवी
 वशामावास्या गर्भो वनस्पतयो जराय्वग्निर्वत्सो ऽग्निहोत्रं पौयूषो
 ऽन्तरिक्षं वशा धाता गर्भो रुद्रो जरायु वायुर्वत्सो घर्मः पौयूषो
 द्यौर्वशा स्तनयिर्गर्भो नक्षत्राणि जरायु सूर्यो वत्सो वृष्टिः
 ५ पौयूष ऋग्वशा बृहद्रथन्तरे गर्भः प्रैषनिविदो जरायु यज्ञो
 वत्सो दक्षिणाः पौयूषो विद्धशा राजन्यो गर्भः पशवो जरायु
 राजा वत्सो बलिः पौयूष इत्यनुवाकेन वाच कुम्भौपूरणसादन-
 प्रत्यसनाभिमन्त्रणान्येके समामनन्ति^४ । या देव्यसीष्टक आयुर्दा
 उपश्रीवरी सा मासुपशेष्वा जायेव पतिमित्सदा या देव्यसीष्टके
 १० प्राणदा अपानदा ध्यानदाश्चतुर्दा ओत्रदा वाग्दा आत्मदाः
 पृथिविदा अन्तरिक्षदा द्यौर्दा स्वर्दा कुमारीदाः प्रफर्विदा
 युवतिदा प्रथमौपशदा^५ उपश्रीवरी सा मासुपशेष्वा जायेव
 पतिमित्सदेत्येतेनानुवाकेनोपश्रीवरीः षोडशोपदधाति चतुर्दश
 वाच वा कुम्भेष्टका उपदधाति^६ । त्रिवृत्ते अग्ने शिरस्तन्मे अग्ने
 १५ शिरः पञ्चदशौ ते अग्ने बाहू तौ मे अग्ने बाहू सप्तदशस्ते अग्ने
 आत्मा स मे अग्ने आत्मैकविंशौ ते अग्ने ऊरू तौ मे अग्ने

१ These mantras are handed down in the Mss. in a very corrupt state full of dittography and blunders. I reconstructed them with the help of Maitr. Samh. II. 13. 15. Although only five are required (cp. the next foll. note), there are too many of them. One of these runs: ऋषधयो ऽसि जन्मना वशा सा सोमं^७ राजानं गर्भमधत्याः सा मया संभव ॥

२ Thus corrected (cp. Āp. XVI. 32. 4); पञ्चदशेष्टका MAB TA; पञ्चेष्टका LV.

३ प्रथमौपशदा M; प्रथमौपच्छदा TV; प्रथमौपशदा L; प्रथमौपचदा A; प्रथमौपच्छदा H; प्रथमौपच्छदा B.

ऊरु त्रिणवौ ते अग्ने अष्टीवन्तौ तौ मे अग्ने अष्टीवन्तौ त्रय-
स्त्रिंशस्ते अग्ने प्रतिष्ठानं तन्मे अग्ने प्रतिष्ठानमित्येतास्त्रिवृदिष्टकाः
शिरसि पञ्चयोरात्मनि पुच्छे चोपदधाति । त्रिवृत्ते अग्ने
शिरस्तेन माभिपाहीति संनमयन्यजमानस्तां तामुपहितामुप-
तिष्ठते । त्वामग्ने वृषभं चेकितानमित्यृषभं प्राञ्चमुपदधाति लोकं ५
पृण ता अस्य सूददोहस इति द्वाभ्यामवशिष्टमग्निं प्रच्छाद्य
हिरण्यं निधाय चित्तिमचित्तिमिति चितिकृष्याभिमृशति ।
यत्ते ऽचितं यदु चितं ते अग्ने यास्ते अग्ने समिधश्चित्ति-
मचित्तिमिति तिष्ठो वयमग्ने धनवन्तः स्यामालं यज्ञायोत
दक्षिणायै । यावा वदेदभि सोमस्याऽऽशुनेन्द्रऽ शिचेमेन्द्रना १०
सुतेन ॥ रायस्योषं नो धेहि जातवेद ऊर्जो भागं मधुम-
त्सूनृतावत् । दुहाम^१ यज्ञऽ सुनवाम सोमं यज्ञेन त्वामुपशिचेम
शक्र ॥ ईशानं त्वा शुश्रुमो वयं धनानां धनपते गोमदग्ने ।
अश्वावद्भूरि पुष्टं हिरण्यवदन्नमद्वेहि मह्यम् ॥ दुहां ते द्यौः
पृथिवी पयो ऽजगरस्त्वा सोदको विसर्पतु । प्रजापतिनात्मान- १५
माप्रीणे ऽरिक्तो म आत्मा ॥ यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य
ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश । तस्मै रुद्राय नमो
अस्तु देवा इत्येताभिः सप्तभिः^२ स्वयंचितिभिरभिमृशति ।
पुरीषमुपधास्यन् कृष्णमश्वमालभ्य पृष्ठो दिवीति वैश्वानर्यर्चा
चात्वालात्पुरीषमुपदधाति । सा चितिर्भवति भवति ॥ २१ ॥ १०

इत्यष्टादशः प्रश्नः ॥

^१ १ So (not दधाम) also Hir.

^२ २ So also Hir. although both cite eight verses.

- यो ऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति वाङ् म आसन्नसोः प्राण इति यथारूपं प्राणायतनानि संमृशते^१ यो अश्वन्तरग्निर्यो वृत्रे यः पुरुषे यो अश्वनि । य आविवेश भुवनानि विश्वा तेभ्यो अग्निभ्यो ऊतमस्वेतत् ॥ यः सोमे अन्तर्यो गोष्वन्तर्वयाऽसि य आविवेश यो मृगेषु । य आविवेश द्विपदो यश्चतुष्पदस्तेभ्यो अग्निभ्यो ऊतमस्वेतत् ॥ षष्ठो दिव्युत्तान्नायेति द्वे येनेन्द्रस्य रथः संवभूवुर्यो वैश्वानर उत वैश्वदेवः । धौरो यः शक्रः परिभूरदाभ्यस्तेभ्यो अग्निभ्यो ऊतमस्वेतत् ॥ यं ऊतादमग्निं यमु काममाज्जयं दातारं प्रतिग्रहौतारमाज्जः । यो देवानां देवतम-
- १० स्तपोजास्तेभ्यो अग्निभ्यो ऊतमस्वेतदित्येताभिश्चितिं चितिमभि- जुहोत्यग्ने भूरीणीत्याग्नेया धामच्छदा चितिमभिमृशत्युपतिष्ठते वाग्ने देवाः इहावह जज्ञान इत्याग्नेया गायत्र्या प्रथमां चितिमभिमृशेदुत्तरया त्रिष्टुभा द्वितीयामुत्तरया जगत्या तृतीयामुत्तरयानुष्टुभा चतुर्थीमुत्तरया पङ्क्त्या पञ्चमौ^१
- १५ सर्ववाग्ने भूरीणीति धामच्छद्वितीयां^१ षडुपसदो^१ ब्रह्म ब्रह्मे- वैकेनोपसदन्मन्त्रेण जुहोत्यनूपसदमग्निं चिनोत्यन्वहमेकैकां चितिं ब्रह्ममुत्तमां च^१ त्रीणि चतुस्तनानि व्रतानि भवन्ति त्रीणि त्रिस्तनानि त्रीणि द्विस्तनान्येकमेकस्तनं^१ चतुरो ऽग्रे स्तनान् व्रत- मुपैतीत्युक्तं^१ परोवरौयस्यवान्तरदौचा^१ तथा चतुर्भागव्रतं व्रता-
- २० भावश्चापराह्णिकीभ्यां^१ प्रचर्य यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इति श्वेतमश्वं प्रदक्षिणं परिणीयैतावदेवैतदहः क्रियते^१ वसन्त्येतां रात्रिम्^१ ॥ १ ॥

१ See TS. VI. 2. 3. 5.

१ व्रताभाव० MLAHBV; व्रताभव० T.

अथोदित आदित्ये पौर्वाहिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य
 द्वितीयां चितिं चिनोति ^१ काष्णीं उपानहावुपसुञ्चते^२ यजमानो
 ऽध्वर्युश्च ^३ तथात्मन्यग्निं गृहीत्वा ध्रुवचितिरिति पञ्चाश्विनी-
 रूपदधाति दिक्ष्वैकैकामेकां मध्ये ^४ सजूर्चतुभिः सजूर्विधाभि-
 रिति समानप्रभृतयः पञ्चर्तव्या आश्विन्य इष्टका भवन्ति ^५
 सजूर्देवैर्वयोनाधैरिति समानोदकास्ता अनूपदधाति ^६ प्राणं मे
 पाहीति पञ्च प्राणभृत चतव्या अनूपदधात्येष वै वायुर्यत्राण
 इत्युक्तमस्मिन्वेति^७ पञ्चापस्या अनुपरिहारं सादयति ^८ वायो-
 र्यान्यसीति द्वे संयान्यौ ^९ शुक्रश्च शुचिश्च द्वे चतव्ये समान-
 तयादेवते व्याख्याते ^{१०} ग्रैष्मावृत्त अभि कल्पमाना इत्यृतु-
 विशेषस्त्यविर्वय इति वयस्यास्तासां पञ्च दक्षिणस्यां ओण्या-
 मुपदधाति पञ्चोत्तरस्यां ^{११} वस्तो वय इति दक्षिणे ऽस उपदधा-
 त्येकां वृष्णिवय इत्युत्तरे ऽस एव^{१२} प्रतिदधाति ^{१३} व्याघ्रो वय
 इति दक्षिणे^{१४} पक्ष^{१५} उपदधाति सिंही वय इत्युत्तरे पुरुषो
 वय इति मध्ये^{१६} विष्टम्भो वय इति पुरस्तादयस्याः प्रतीची-
 रूपदधाति ^{१७} तस्माच्चत्वारि चक्षुषो रूपाणीत्युक्तं^{१८} यथाब्राह्मणं
 वोपदध्यादेतदहः ^{१९} शेषः साधारण उक्तो ^{२०} वसन्त्येतां रात्रिम् ॥२॥

१ Read ०सुञ्चते.

२ इत्युक्तम् see TS. V. 3. 1. 2.

३ ? उत्तरंसावेव MLTV; उत्तरंस्तोभ्यामंसावेव H; उत्तरंसेताभ्यामंसावेव A;
 उत्तरंसेताभ्यांसा० B.

४ Thus H only (cp. Baudh. X. 38; 36. 13-14), all the other Mss. are confused.

५ See TS. V. 1. 3. 4.

उदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य काष्णीं उपानहौ
 कृत्वा तृतीयां चितिं चिनोतीन्द्राग्नी अव्यथमानामिति स्वय-
 मादृष्टामभिमृश्य पूर्ववद्विश्वकर्मा ला सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठ
 इत्यविदुषा सह मध्ये ऽग्निरुपदधाति भुव इति चैतया व्याहृत्या ।
 चिन्ति जुहोमीति स्वयमादृष्टायां कृत्वा व्यनिति । ज्योतिरसि
 ज्योतिर्मे यच्छेति हिरण्येष्टकामधियौरन्तरिक्षमिति मण्डलेष्टका-
 मत्र रेतःसिचो विवयसो । विश्वकर्मा ला सादयत्विति विश्व-
 ज्योतिषमन्तरिक्षस्य यान्यसीति द्वे संयान्यौ । नभश्च नभस्येति
 चतस्र ऋतव्या द्वे द्वे समानतया देवते व्याख्याते । राज्यसि
 १० प्राची दिगिति दिश्या दिक्ष्वैकैकामेकां मध्य । आयुर्मे पाहोति
 दश^१ प्राणभृतः पुरस्तादुपदधाति ज्योतिष्मतीमुत्तमां । मा कन्द
 इति प्रभृति षट्त्रिंशत्सुपदधाति द्वादश दक्षिणतः पृथिवी कन्द
 इति पश्चादग्निर्देवतेत्युत्तरतो । सूर्धासि राडिति सप्त वालखिल्याः
 पुरस्तादुपदधाति यन्त्री राडिति पश्चात्प्राचीः सप्त वैखानसाः^२ ।
 १५ पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेति भूतावेष्टिमन्त्रैर्द्वादश^३ भूतेष्टका
 उपदधाति । शेषः साधारण उक्त । एतावदहः कृत्वा वसन्त्येतां
 रात्रिम् । ॥ ३ ॥

उदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य कृष्णाजिनी कृत्वा
 चतुर्थी^४ चितिं चिनोत्याश्विनवृद्धेर्भागो ऽसौति द्वाभ्यामनु-
 १० वाकाभ्यामक्षणास्तोमीया यथाब्राह्मणमुपदधात्यन्तरिक्षमस्यन्त-

१ नव ML.

२ The addition of वैखानसाः is curious and striking. Nowhere are these bricks designated by this name!

३ On the designation भूतावेष्टि cp. e.g. Āp. XVIII. 15. 9.

रिचाय त्वेति द्वे संयान्यौ । सहस्र सहस्रश्चेति द्वे चतुर्थे
 समानतयादेवते व्याख्याते । एकयास्तुवतेति सप्तदश सृष्टी-
 रियमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदिति षोडश व्युष्टीरौयुष्ट इति
 षोडशी^१ । शेषः साधारण उक्त । एतत्कृत्वोपवसत्येतां^२ रात्रि-
 मुदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य कृष्णाजिनीं कृत्वा पञ्चमौ^३ ।
 चितिं चिनोत्यग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नानित्यपसपत्ना^४ यथा-
 ब्राह्मणमुपदधातीष्टकायां पुरीषमधूह्य पृथिव्याः पुरीषमसीति
 पुरीषवतीं मध्ये ऽग्निरुपदधात्यैवम्बुन्दो वरिवम्बुन्द इति चत्वारिं-
 शतं विराजो दश दश प्रतिदिशमच्छण्या । रश्मिरसि क्षयाय
 त्वा क्षयं जिन्वेति स्तोमभागाः सप्त सप्त प्रतिदिशमवशिष्टा मध्ये ।^५
 राज्यसि प्राची दिग्सवस्त इति पञ्च नाकसदो दिक्ष्वेकैकामेकां
 मध्ये । तासु पुरीषमधूह्यायं पुरो हरिकेश इति पञ्चचोडा
 अप्सरसो दिक्ष्वेकैकामेकां मध्ये । पश्चात्प्राचीमुत्तमामुपदधा-
 त्यायोस्त्वा सद्ने सादयामीति स्वयमावृणा व्याख्याता । सुवरिति
 चैतया व्याहृत्या । ऊत्वापान्य प्रोचदशो न यवस इति विकर्णी^६ ।^७
 स्वयमावृणां च विकर्णी^८ चोत्तमे उपदधातीत्युक्तं^९ । देवानां
 यान्यसि देवानां देवयान्यसीति द्वे संयान्यौ । तपश्च तपस्य-
 श्चेत्यृतये समानतयादेवते व्याख्याते । प्रजापतिस्त्वा सादयतु
 दिवः पृष्ठ इति विश्वज्योतिषमत्रैकां रेतःसिचं स्वविरस्य ।

^१ This, rather strangely, seems to refer to TS. I. 4. 33. a. Nothing of this kind is found in any other source.

^२ वसन्ति, not वसन्ति, here the Mss.

^३ Baudh. designates them as अक्षपत्नाः .

^४ Read विकर्णी ?

^५ See TS. IV. 3. 7. 3.

सुवरसि सुवर्मे यच्छेति हिरण्येष्टकां द्यौरपराजितेति मण्ड-
लेष्टकां प्रागेव^१ स्वयमावृणाविकर्णैर्भ्यामुपदध्यादेतावत्त्रापा-
राह्निकीभ्यां प्रचर्य वसन्त्येतां रात्रिम्^१ ॥ ४ ॥

- उदित आदित्ये पौर्वाह्निकीभ्यां प्रचर्य^२ पञ्चम्याश्वितेः
५ शेषमग्निर्मूर्धेति याज्ञसेन्या चित्या क्कन्दांस्तुपदधात्यग्निर्मूर्धेति
तिस्रो गायत्रीः पुरस्तादुपदधाति भुवो यज्ञस्येत्युत्तरास्त्रिष्टुभो
दक्षिणतो जज्ञस्य गोपा अजनिष्टेति जगतीः पश्चात्त्वां चित्र-
श्रवस्तमेत्यनुष्टुभ उत्तरत^३ एना वो अग्निमिति द्वादश विषु-
रूपाणि क्कन्दांस्तुपदधात्येना वो अग्निमिति बृहतीर्मध्ये ऽग्ने
१० वाजस्येति तिस्र उष्णिहः पुरस्तादा ते अग्न इधौमहीति
तिस्रः पङ्क्तौर्दक्षिणतो ऽग्ने तमद्येति तिस्रो ऽक्षरपङ्क्तौः पश्चा-
देभिर्नो अर्कैरिति विकल्पार्थो ऽग्निः होतारं मन्ये दास्वन्त-
मित्यतिच्छन्दसं मध्ये ऽग्ने त्वं नो अन्तम इति द्विपदा
उत्तरत^३ एतदा विपरीतमन्यत्र साहस्रात्पशुकामस्य गोचितिं
१५ चिनोति^४ सहस्रं पादमात्रीरिष्टकास्ता अग्ने गोभिर्न आगहौ-
त्यनुवाकेन प्रतिमन्त्रं पुनः पुनरभ्यासं प्रथमायां चित्यां
मध्यमायामुत्तमायां वोपदध्यादिन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा युजा
युनज्मीति युज उपदधात्यम्वा नामासीति सप्त कृत्तिका
गुल्फकृताः^५ पृथिव्युदपुरमन्त्रेनेत्यत्र वा तिस्रस्तिस्रो मण्डलेष्टका
१० विश्वज्योतिषश्च प्रथममध्यमोत्तमासु चित्तिस्त्रैकैकामित्येके^६

१ Why, then, has the Sūtrakāra not described these two at their proper place? Influence of Āp. (XVII. 4. 7) is probable.

२ पञ्च ins. MLTV.

३ एक ins. MLTBV.

रोहितेषु त्वा जीमूतेषु सादयाम्यरूपेषु त्वा कृष्णेषु त्वा नीलेषु
 त्वासितेषु त्वा जीमूतेषु सादयामीति पञ्च जीमूताः । पुरोवात-
 सनिरसीति पञ्च वृष्टिसनौर्दिच्छेकैकामेकां मध्ये । अनुपरिहारं
 सादयति । सलिलाय त्वा सर्णीकाय त्वेत्यष्टादित्येष्टका दिक्षु द्वे
 द्वे । च्छे त्वा रुचे त्वेति पञ्च घृतेष्टका आदित्येष्टकाभिर्व्यतिषक्ताः ।
 यशोदां त्वा यशसीति पञ्च यशोदा दिच्छेकैकामेकां मध्ये ।
 भूयस्कृदसीति पञ्च भूयस्कृतो । ऽपुषदसीत्यग्निरूपाणि पञ्च ।
 पृथिव्यास्त्वा सादनेः सादयामीति द्रविणोदाः पञ्च । प्राणं मे
 पाहीत्यायुध्याः षडेकैकां दिक्षु द्वे द्वे मध्ये । ऽत्रैकेषामुपशीव-
 र्युपधानमग्निना विश्वाषाडिति द्वाविंशतिमिन्द्रतनूः पञ्च पञ्च ।
 दिक्षु द्वे मध्ये । प्रजापतिर्मनसान्धो ऽच्छेत् इति त्रयस्त्रिंशतं
 यज्ञतनूरष्टावष्टौ दिच्छेकां मध्ये । ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामीति
 द्वादश ज्योतिष्मतीर्दिक्षु तिस्रस्त्रिंशो । राष्ट्रभृतो दिक्षु । पूर्णा
 पश्चादिति दक्षिणे ऽसे पौर्णमासीमुपधाय कृत्तिका नक्षत्रमिति
 नक्षत्रेष्टकाः पुरस्तात्पतौचौरसंस्पृष्टाः । पूर्वा पूर्वामुपधायापरा-
 मपरामा विशाखाभ्यां दक्षिणादंसादक्षिणेन स्वयमातृणां दक्षिण-
 ओष्णारभ्योत्तरेण स्वयमातृणामुत्तरमंसमभ्यायातयति । पौर्ण-
 मासीमन्ततो । हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्यष्टौ सरितो ।
 विश्वकर्मा दिशां पतिरिति पञ्च हिरण्येष्टका दिच्छेकैकामेकां
 मध्ये । प्राणाय त्वा चक्षुषे त्वेति चतस्रः स्वयमातृणा दिक्षूप-

१ व्यतिषिक्ता TV ; व्यतिरिक्ता ML ; AHB corrupt.

२ सादने TABV ; सदने MLA. Different from TS. IV. 4. 7. ०.

३ दक्षिणओष्णारभ्योत्तरेण MTV ; दक्षिणओष्णारभ्यो L ; दक्षिणां ओष्णारभ्ये AHB.

दधात्यग्र आयाहि वीतये ऽग्निं दूतं वृणीमहे ऽग्निनाग्निः
 समिध्यते ऽग्निर्वृत्राणि जङ्घनदग्ने स्तोमं मनामहे सिध्नमद्य
 दिविस्पृशः । देवस्य द्रविणस्यव इति पञ्चाक्षां रूपाणि ।
 व्रतमुपदधाति प्राच्या त्वा दिशा सादयामीति पञ्चाक्षेष्टका
 ५ दिक्ष्वेकां मध्ये । संयच्च प्रचेतश्चेति पञ्च वैश्वदेवीरात्मनि द्वेष्ट्यं
 मनसा ध्यायन् । कया नश्चित्र आमुवदिति तिसृभिर्वामदेव्यं^१
 दक्षिणत आत्मनीन्द्रो दधीचो अस्थभिरित्यनुवाकेनार्थवशिरो
 दशातिषक्ता^२ । अभि त्वा शूर नोनुम इत्येषा ईशानमिन्द्र
 तस्युषो ॥ न त्वावाः अन्यो दिव्यो न पार्थिवः । न जातो
 १० न जनिष्यते ऽश्वायन्तो मघवन्निन्द्र वाजिनः । गव्यन्तस्त्वा
 हवामह इति रथंतरं दक्षिणे पक्षे । ऽभ्यात्मन्नपवर्गः^३ । प्रथमा-
 मुपधाय द्वितीयामथ विशयामर्धमात्मन्यर्धं पक्षे । त्वामिद्वि
 हवामहे साता वाजस्य कारवः । त्वां वृत्रेभ्यिन्द्र सत्यति
 नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः काष्ठास्वर्वतः ॥ स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त
 १५ धृष्णुया । मह स्तवानो अद्रिवो मह स्तवानो अद्रिवः ।
 गामश्वं रथ्यमन्द्रि^४ संकिर । सत्वा वाजं न जिग्युष इति
 वृहदुत्तरे पक्षे । तस्य रथंतरवत्कल्पः । ॥ पू ॥

यज्ञा यज्ञा वो अग्रये गिरा गिरा च दक्षसे । प्र प्र
 वयममृतं जातवेदसं प्रियं मित्रं न शःसिषम् । प्रियं मित्रं

१ तिसृभिः MLV ; तसृभिः T ; चतसृभिः AHB.

२ दशातिरिक्ता MLA ; दशातिक्ता TV ; दशातिषक्ता H ; दधातिषक्ता B.

३ अभि (not अधि) the Mss.

४ रथ्यः the Mss.

न श्रुसिषम् ॥ ऊर्जो नपातः स हिनायमस्ययुः । दाग्नेम
 हव्यदातये । दाग्नेम हव्यदातये । भुवद्वाजेष्वविता भुवद्बुधः ।
 उत वाता तनूनामिति यज्ञायज्ञीयं पुच्छे । तस्य रथंतर-
 वत्कल्पस्त्वामग्ने वृषभमित्यृषभमुपधाय संवत्सरस्य प्रतिमामिति
 प्राजापत्यामत्राज्यानीरेक । इन्द्रस्य वज्रो ऽसीति चतस्रो ५
 वज्रिणीर्दिव्यश्मन इषुहस्त उपदधातौन्द्रस्य वज्रो ऽसि वार्चन-
 स्तनूपा नः प्रतिस्पशः । यो न उपरिष्ठादघायुरभिदासत्येतः
 सो ऽश्मानमृच्छत्विति मध्ये पञ्चमौमेके । पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय
 त्वा दिवे त्वेति तिस्रो लोकेष्टका । अग्नये त्वा पवमानायाग्नये
 त्वा पावकायाग्नये त्वा शुचय इति तिस्रः पावमानौर्चं च १०
 त्वा कन्दसा सादयामि वषट्कारेण त्वा कन्दसा सादयामि
 हिंकारेण त्वा कन्दसा सादयामि प्रस्तावेन त्वा कन्दसा
 सादयामि प्रतिहारेण त्वा कन्दसा सादयाम्युद्गीथेन त्वा
 कन्दसा सादयामि निधनेन त्वा कन्दसा सादयामीति सप्त
 कन्दसा । अग्ने यशस्विन्निति चतस्रो राश्रभृतः पुरस्तादुपधाय १५
 हिरण्येष्टकाभिलोकं पृष्णाभिर्वा सर्वतोमुखं चिनुते ऽग्निर्मूर्धेति
 गायत्रीं पुरस्ताद्भुवो यज्ञस्येति त्रिष्टुभं दक्षिणतो जनस्य गोपा
 इति जगतौ पश्चात्त्वां चित्रश्रवस्तमेत्यनुष्टुभमुत्तरतो ऽग्ने तमद्येति
 विकर्णौ चोत्तमासुपदध्याच्छेषः साधारण उक्तो । ऽग्ने युत्वा
 हि ये तव युत्वा हि देवहृतमानिति द्वाभ्यां संचितमग्नि- २०
 मभिमृश्य वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्वित्येतैः प्रतिदिशं संचित-
 मग्निमाज्येन प्रोक्षति मथ्य उत्तमेन प्राङ्मुखः । सहस्रं हिरण्य-

- शल्कानूर्ध्वं त्रिभ्यो ऽपरिमितान्वा^१ । यदि सहस्रं भवति द्वे द्वे
 शते पक्षनाडौष्योते भवतः । सहस्रस्य प्रमा असौत्यूर्ध्वस्तिष्ठ-
 न्प्रतिदिशमग्निं द्वाभ्यां शताभ्यां प्रोक्षति मध्यमाभ्यां प्राङ्मुख ।
 इमा मे अग्नि इष्टका धेनवः सन्वितीष्टका धेनूर्यजमानः
 ५ कुरुते । ऽग्निरसि वैश्वानरो ऽसौत्यूडिक्या चित्याध्वर्युरग्निमभि-
 मृश्य दीर्घवंशे सुवं प्रयथ्याग्र^२ उदधे या त इषुर्युवा नामेति
 पञ्च संचिताऊतौर्जुहोति तत्त्वायामि ब्रह्मणा वन्दमान इति
 वारुण्यर्चा च जुहुयादुत्तरस्य पक्षस्य चरमायामिष्टकायामुपरि
 विकर्णां स्वयमावृणायां वा वेणुदण्डाग्रतो ऽर्कपर्णे बद्धा यथा
 १० धारा निपतति तथा जर्तिलयवाग्वा गवीधुकयवाग्वा वा
 गवीधुकसक्तुभिः कुसयसर्पिषाजाक्षीरेण मृगीक्षीरेण वोदङ्-
 तिष्ठन्मुखदग्ने नमस्ते रुद्र मन्यव इति प्रतिपद्य शतरुद्रीयस्य
 चतुर्थानुवाके यत्राभिजानाति नमः चत्तृभ्य इति तत्स्वाहा-
 करोति । संततधारया ततः संग्रहौढभ्य इति प्रतिपद्य प्राङ्वा-
 १५ वृत्याय नाभिदग्ने धारयन्सप्तमानुवाके यत्राभिजानाति नमो
 वर्धाय चेति तत्स्वाहाकरोति । ततो दक्षिणावृत्य जानुदग्ने
 धारयन्नवर्धाय चेति प्रतिपद्यैकादशानुवाके यत्राभिजानाति
 य एतावन्तश्च भूयाः सस्येति तत्स्वाहाकरोति । ततः प्रत्यङ्गावृत्य
 गुल्फदग्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यामित्येवमेव यजमानं
 २० वाचयति । नाभिदग्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये ऽन्तरिक्ष इत्येनं
 च यजमानं वाचयति । मुखदग्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये

१ The accusative is not dependent on any verb. The sentence has been taken from Baudh. X. 47, beg.

२ अट्टाक्षः MATB ; प्रबध्नाः TLV, cp. Baudh. X. 47, end.

दिवीत्येनमेव वाचयन् तदर्कपत्नं यं दिव्यान्तस्य संचरे पशूनां
 न्यस्येद्यु वै न द्वेष्टारतुसंचर एव न्यस्येद्रौद्रं गावीधुकं चरं यो
 रुद्रो अग्राविति तस्यामेव चरमायामिष्टकायां निदध्यात् ।
 तिसृधन्वमयाचितं ब्राह्मणाय दद्याद्यन्ते रुद्र पुरो धनुरित्येतै-
 र्यथालिङ्गमुपतिष्ठते ऽनुपरिक्राममुदकुम्भमादायोत्तरे ओषण्ते १
 ऽध्वर्युरश्मन्नूर्जमिति त्रिः प्रदक्षिणमग्निं संततधारया परिषिञ्च-
 न्यर्येति । निधाय कुम्भमश्मस्ते जुदमुं ते शुश्रूक्षतु यं दिश इति
 त्रिरपरिषिञ्चन्प्रतिपर्येत्येवकाः वेतसशाखां मण्डूकं दर्भस्तम्बं च
 दीर्घवंशे प्रयथाति । समुद्रस्य त्वावाकयाग्रे परिव्ययामसीति
 यत्प्राक् स्वयमावृणायै भवति तत्प्रथमाभ्यां विकर्षति यदक्षिणतः १०
 स्तदुत्तराभ्यां यत्पश्चात्तत्पञ्चमाष्टमाभ्यां यदुत्तरतस्तदुत्तराभ्या-
 मष्टाभिविकर्षतीत्युक्तं । विकर्षन्नेवानुगमयित्वा ११ मण्डूकस्य
 प्राणान्सर्वान्संलोभ्योत्कर उदस्यति । काष्णाजिन्युपानहौ दीर्घ-
 वंशं च संक्लिद्यान्यत्र चालाले वोदस्यत्यथ १२ शान्तमग्निं पृष्ठैरुप-
 तिष्ठते गायत्रेण पुरस्ताद्बृहद्रथंतराभ्यां पश्चादृतुस्थायज्ञायज्ञियेन १३
 पुच्छं वारवन्तौयेन दक्षिणं ओणिं वामदेव्येनोत्तरां प्रजापते-
 र्हृदयेनापि पञ्चमनृचं गायति । पिता मातरिश्चेति संचितोक्थेन
 होतानुशंसति । यदि होता न शंसेदध्वर्युर्यजमानो वा शंसेत्सुत-

१ त्रिः परि० all the Mss.

२ This passage is rather confused in the Mss.; I have restored it with the help of Baudh. X. 48-49; अष्टमाभ्यां seems suspect.

३ See TS. V. 4. 4. 3.

४ Thus MLVT; विकर्षन्नेवानुगमयित्वा AHB; this hardly can be right.

५ वोदस्याथ TLV; वोस्तुद् M; वेदस्यथ AB; देवस्यत्यथ H.

- शस्त्रयोश्च स्तुतस्य स्तुतमसि शस्त्रस्य शस्त्रमसीति स्तुतशस्त्रयो-
 वैशेषिकं च दोहं यजमानं वाचयतीष्टो यज्ञो भृगुभिरशीर्दा
 इति पुरो वा पश्चाद्वात्र प्रवर्ग्यमुदासयति । काष्णीं उपानहौ
 कृत्वा चित्ते त्वेति दक्षिणपादावुपमुञ्चतो ऽध्वर्युर्यजमानश्चापामिदं
 ५ नमस्ते हरसे शोचिष इति द्वाभ्यामध्वर्युरग्निमधिरोहति ।
 पृथिवीमाक्रमिषमित्येतैर्यजमानो । नृषदे वडिति पञ्चगृहीते-
 नाज्येन पञ्चभिरुत्तरवेदिवदग्निं स्वयमावृणोति वा व्याघार्य ये देवा
 देवानामिति द्वाभ्यामनुपरिहारं दध्ना मधुमिश्रेण दर्भायमुष्टिना
 प्रतिदिशमवोचति । कूर्मपृषन्तं कृत्वा प्राणदा अपानदा इति
 १० प्रत्यवरुद्धाग्निस्तिग्मेन शोचिषेति द्वाभ्यामग्नये ऽनौकवत एका-
 माज्जतिं जुहोति । जुक्कां षोडशगृहीतं गृहीत्वा^१ य इमा विश्वा
 भुवनानि जुक्कच्चक्षुषः पिता मनसा हि धीर इति नानासूक्ताभ्यां
 द्वे आज्जतौ । यं कामयेत चिरं पाप्मनो निर्मुच्येत्येकैकं तस्ये-
 त्युक्तं^२ । यद्येनमुदके भीर्विन्देदुदकाञ्जलिमादाय समुद्राय वयुना-
 १५ येत्यस्य जुज्जयादेतत्सर्वं भवत्युदेनमुत्तरां नयेत्येकरात्रघृतोषिताः
 समिधस्तिष्ठ औदुम्बरीराधाय पशुबन्धवदग्निं प्रणयत्युदु त्वा विश्वे
 देवा इत्युचाग्निमुद्यम्य पञ्च दिशो देवीरिति पञ्चभिराग्नीध्राद्धरति^३
 षड्भिर्हरति वा । तासां द्वे परिगृह्यवतौ भवतो । विमान एष
 उवा समुद्र इति द्वाभ्यामाग्नीध्रे प्रथममग्निज्ञानं^४ निदधातौ । न्द्रं विश्वा
 २० अवौवृधन्निति चतसृभिरा पुच्छादेत्याशुः शिशानो वृषभ इति
 दशर्चेनाप्रतिरथेन ब्रह्मा दक्षिणतो ऽन्वेति मैत्रावरुणः प्रतिप्रस्थाता

१ गृहीत्वा AHV ; कृत्वा MLTB.

२ See TS. V. 4. 5. 4-5.

३ प्रथमम् is probably corrupt, cp. Baudh. X. 51 : 54. 2.

वा^१ धारयत्येनमग्निमत्र संचितस्थाज्यप्रोक्षणमित्येके^१ प्राचीमनु
 प्रदिशमिति सहाग्निनाग्निमधिरोहति^१ नक्तोषसेति दध्नः पूर्णा-
 मौदुम्बरौ स्वयमादृष्टायां जुहोति^१ नक्तोषसेति पुरोऽनुवाक्यामनू-
 च्याग्ने सहस्राचेति याज्यया जुहोत्यूर्णवन्तं प्रथमः सीद योनि-
 मित्युच्यमाने पाशुकान्संभारान् न्युष्य सुपर्णो ऽसि गरुत्मा-
 नृथिव्यामिति तिसृभिरग्निं प्रतिष्ठापयति^१ प्रेद्धो अग्ने दौदिहि
 पुरो न इत्यौदुम्बरौ समिधमादधाति^१ विधेम ते परमे जन्मन्नग्र
 इति वैकङ्कतौ^१ ताः सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति शमीमयी^१
 चित्तिं जुहोम्यग्ने तमद्याश्वमित्याहुती ऊत्वाष्टगृहीतेन सुचं
 पूरयित्वा सप्त ते अग्र इति सप्तवत्या पूर्णाहुतिं जुहोति^{१०}
 जुह्वदिह सो ऽस्त्विति दिग्भ्यो ऽग्निं मनसा ध्यायति^१ यत्प्राग्वेदि-
 प्रोक्षात्कृत्वा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति मारुतांश्च सप्त^१
 सप्तकपालान्^१ वेदं कृत्वाग्नीन्यरिस्तीर्थं पाणौ प्रक्षाल्य पात्राणि
 प्रयुज्य हविर्निरुष्य मारुतास्तृष्णीमुपचरिता भवन्ति^१ संप्रेषकाले
 पत्नीवर्जं संप्रेष्य ध्रुवायामेवाज्यं गृह्णाति^१ प्रोक्षणीरभिमन्त्र्या-
 परेणाग्निं बर्हिः स्तौत्वा ध्रुवां सुवं च सादयत्येषासददिति मन्त्रं
 संनमति^१ वेदं निधाय सामिधेनीभ्यः प्रतिपद्य न संप्रेष्यति न
 संमार्ष्टि^१ न प्रयाजान्यजत्याज्यभागाभ्यां प्रचर्य जुह्वासुपस्तीर्थं
 कृत्स्नं वैश्वानरमवदाय द्विरभिधारयति^१ त्रिः पञ्चावत्तिन^१ उच्चै-
 र्दैश्वानरस्याश्रावयत्युपांशु मारुतान्^१ मध्ये सुवर्णं^१ घर्म स्वाहा^{१०}
 सुवर्णार्कं^१ स्वाहेति पञ्चभिः सुवाहुतीरुपजुहोति^१ मारुतैश्चरतीदृङ्

१ सप्त only in TBV.

२ मारुतान् MLTV; मारुतं AHB.

३ With ण, not न, both times the Mss., सुवर्णं B only.

चेति गणं गणमनुद्रुत्य शुक्रज्योतिश्चेति गणेन गणेन मरुता-
न्सर्वज्जतान्^१ पुरोडाशान्जुहोति^१ धुनिश्चेति मध्ये ऽरण्येऽनु-
वाक्येन^२ जुहोति^१ स्वतवाऽश्च प्रघासौ च सांतपनश्च गृहमेधौ
च क्रीडौ च साकौ चोर्जिषौ चेति षष्ठो ग्राम्यो गण आन्नातो^१

- ५ मितासश्च संमितासश्च न ऊतय इति सर्वत्रानुषजत्युत्तममनु-
द्रुत्य पूर्वेण सप्तमं पुरोडाशं जुहोत्यौदुम्बरीं सुचं व्यायाममात्रौ
मध्ये विलान्ततो ऽयतः प्रसेचनां^३ दक्षिणत उदञ्चं पश्चाद्वा प्राञ्चं
प्रसेचनमन्वायातयति^१ तस्य बिले घृतस्य संततां धारां करो-
त्यग्नाविष्णुं सजोषसेति संततां वसोर्धारां जुहोत्या मन्त्र-
१० समापनादसोर्मे धारासदिति वा एषा ह्ययत इत्युक्तं^४ यदाज्य-
मुच्छिष्यते तस्मिन्ब्रीह्यौदनं पक्त्वा चतुरो ब्राह्मणान्प्राशयेत्तेभ्य-
श्चतस्रो धेनूर्दद्यात्^१ सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्तरण्याः पृथग्द्रवीकृता
औदुम्बरेण सुवेण वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अग्ने वाजो नः सप्त
प्रदिशश्चतस्र इति चतुर्दश वाजप्रसवनीयानि तत्र ग्राम्या यवागू-
१५ राज्यसंयुता ऊत्वारण्या जुहोति^१ ऊत्वा ऊत्वा पात्यां प्ररेकं
परिशिनष्टि^१ दक्षिणं प्रत्यपिपचमौदुम्बरीमासन्दौ^१ प्रतिष्ठाप्य
तस्यां कृष्णाजिनं प्राचीनघौवमुत्तरलोमोपसृणाति^१ तस्मि-
न्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्याग्निमन्वारब्धं सुवर्णरजताभ्यां रुक्माभ्या-
मुपर्यधश्च कृत्वा सर्वौषधेन पुरस्तात्प्रत्यङ् तिष्ठन्प्ररेकैरभिषिञ्चति^१
२० शीर्षतो ऽभिषिञ्चत्या सुखादन्ववस्त्रावयति^१ व्याघ्रचर्मणि राजन्यं

१ So my correction; सर्वतां MTV; सर्वतान् LA; सयतान् H;
B corrupt.

२ Thus V; ०नुवाक्येन the other Mss.

३ To this accusative a verb is missing!

४ See TS. V. 4. 8. 1.

वस्ताजिने वैश्वं^१ देवस्य त्वेत्यनुद्रुत्य सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्ते-
 णाग्नेस्त्वा सांघ्राज्जेनाभिषिञ्चामीति ब्राह्मणमभिषिञ्चतीन्द्रस्येति
 राजन्यं बृहस्पतेरिति वैश्वं^१ न हि सुषुवाणः कंचन प्रत्यवरोहति ।
 समुत्क्रोशन्त्यभ्यषेच्यमसावामुध्यायणो ऽमुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो
 ऽमुष्य नप्तेति । नक्तोषेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयसा ऊत्वा षड्भिः^४
 पर्यायैर्ह्येताषाडिति षड्राजभृतो जुहोति । भुवनस्य पत इति
 रथमुखे पञ्चापि^१ समीची नामासि प्राची दिगिति दध्ना
 मधुमिश्रेण षट् सर्पाङ्गतौरनुपरिचारं जुहोति । हेतयो नाम
 स्येति षड्गन्धर्वाङ्गतौर्जुहोत्यत्र सुवर्णं घर्मं स्वाहेत्यर्काङ्गतौरेके ।
 यास्ते अग्ने सूर्ये रुच इति तिस्रो रुचो^१ वेद्यास्तरणादि सौमिकं^{१०}
 कर्म । यत्राग्निध्णिष्यनिवपनात्तत्त्वत्वा ममाग्ने वर्च इत्यनु-
 वाकेन प्रतिमन्त्रमिष्टकाभिर्धिष्ण्यांश्चिनोत्यग्निनवमा^२ आग्नी-
 ध्रीय उपदधाति । द्वादश होतुर्धिष्ण्य एकादश ब्राह्मणा-
 ष्वंसिनो ऽष्टावष्टावन्धेषु धिष्ण्येषूपदधाति षण्माजालीये ।
 चतुरश्राः परिमण्डला वा धिष्ण्यास्तेषां यावत्य इष्टकास्तावतीः^{१५}
 शर्कराः परिश्रिताः । सर्वत्रैकैकया च लोकं धृणयेत्येके । ऽष्टौ
 शामित्रे । ऽव ते हेड उदुत्तमं तत्त्वा यामीति तिस्रो ऽवभृथे । तासु
 प्रचरन्ति । खण्डाः कृष्णाश्चोत्करे न्यस्या यूपसंमानात्कलैक-
 यूपमेकादश वा यूपान्चमिनोत्येकयूपे वैकादशिनानुपाकरो-
 त्यग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशमन्वष्टौ देवसुवां हवींषि निर्वपति ।^{१०}
 समानं तु खिष्टकृदिडं । वसतीवरीः परिहृत्येडान्तः पुरोडाशः
 पत्रोसंयाजान्तः पशुः । संप्रेष्येतावत्कृत्वा रात्रिं वसन्ति ॥ ६ ॥

१ Thus MLTV ; HAB are hopelessly corrupt.

२ Emended ; ० नोत्यनवमा TV ; ० नोत्यनवमा ML ; B incomplete.

महारात्रे पुरस्तात्प्रातरनुवाकादग्निं युनज्मौति तिसृभि-
 रग्नियोगं कुर्वन्संचितमग्निमभिमृशति । पशुकाल आग्नेयं सवनीयं
 पशुमुपाकृत्यैकादग्निनाम्वा कुर्यात् । दक्षिणाकाले हिरण्यपात्रं
 मधोः पूर्णं शतमानस्य कृतं चित्रं देवानामित्यवेक्ष्याश्वेनावघ्राप्य
 ५ ब्रह्मणे ददाति । यज्ञायज्ञीयस्य स्तोत्र एकयाप्रस्तुतं भवत्यथ
 नमस्ते अस्तु मा मा हिः सौर्विश्वस्येति दाभ्यामग्निमभिमृशति ।
 धाता रातिरिति नव समिष्टयजूषि कृत्वेष्टो यज्ञो भृगुभिरिति
 द्वे समिष्टयजुषौ जुहोत्यनूबन्ध्यावपान्तं कृत्वेमः स्तनमूर्जस्वन्तं
 धयापामित्याज्यस्य पूर्णां सुचं जुहोत्येष वा अग्नेर्विमोको ।
 १० ऊते सक्तुहोमे यदाकूतात्समसुखोद्भृदो वा मनसो वा संभृतं
 चक्षुषो वेति दशाकूतीर्जुहोति । प्रत्यवरुह्य पुनर्मनः पुनरायुर्म
 आगादित्युपतिष्ठते । ये ऽग्नयः पुरीष्या इति प्रयास्यन्नाग्निभिरग्निं
 यजमान उपतिष्ठते ॥ ७ ॥

अन्येषामग्निं दृष्ट्वोप त्वाग्ने दिवे दिव इति तिसृभिरुप-
 १५ तिष्ठते । ऽग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वामिह-
 याग्निं चित्वैतस्मिन्संवत्सरे न पक्षिणो ऽश्लीयान्न कंचन प्रत्यवरोहे-
 द्यावज्जीवं च मस्तिष्कस्य नाश्लीयान्न च वर्षति धावेद्यदि
 धावेदुपावर्तते । नाग्निं चित्वा रामासुपेयान्न द्वितीयं चित्वा-
 न्दस्य स्त्रियमुपेयान्न तृतीयं चित्वा कांचन । भार्या वोपेयादग्निं
 २० चित्वैतस्मिन्संवत्सरे यो नर्धुयात्स पुनश्चितिं चिनुते । स्वणार्थं
 समृद्धर्थं संतानार्थं च पुनश्चितिं चिनुते चिनुते ॥ ८ ॥

इत्येकोनविंशः प्रश्नः ॥

नित्यकर्मभिः श्रेयः स्यात् श्रौतैः स्मार्तैश्च^१ । येषामनाहार-
इहोपादलभो^२ ऽमुत्र च प्रत्यवायस्तानि नित्यान्यध्ययनमग्न्या-
धेयं^३ तयोर्गुप्तिरग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासावग्निष्टोमः प्रजन^४ इति ।
श्रुतद्रव्यावेदने प्रतिनिधिर्मात्रावेदने तदेव द्रव्यं होतव्यं^५ । देवताग्नि-
शब्दक्रियाणां देशकालयोर्न प्रतिनिधिर्विध्यपराधे प्रायश्चित्तं^६ ।
दोषनिघातार्थं^७ विधीयते । ऽनाज्ञाते विशेषे^८ ध्यानं^९ नारायणस्य
तज्जपेज्याहोमाश्च हननार्था इत्येकस्मिन्दोषे श्रुतानि प्राय-
श्चित्तानि समुच्चीयन्ते । ॥ १ ॥

गार्हपत्य उद्घाते ऽवज्ञाणेभ्यो मन्येदलाभे भस्मनारणी
संस्पृश्य मथित्वा पूर्ववत्पूर्णां सुवाङ्मतिं जुहोति । सर्वत्र व्रतो-^{१०}
पायनौयं जपेदाहिताग्नेः प्रयाणे तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमेति
ज्ज्वा पृथगरणी प्रत्यग्न्ययं ते योनिरिति प्रतितपेद्यद्यात्मनि
या ते अग्ने यज्ञिया तनूरिति पाणी प्रतयापान्यादुचिते^{११} स्थले
ऽवसाय लौकिके ऽग्नौ प्राण्यादपि वारण्योः प्राण्य मन्येत्तत्रेष्टिं
समाप्यैतावाक्कम्याप्रासादपन्नायन्तमाहवनीयं^{१२} परिवाजपति-^{१५}

१ Thus B; श्रौते स्मार्तैश्च ATV; श्रौते स्मार्तं च H; श्रौतस्मार्तैश्च ML.

२ येषामनाहारणं इहोपादलभो TV; येषामनाहारणसहोपादलभो M; येषा-
माहारणनहेपादं L; येषामनाहारणं इहोपादलभो H; येषामनाहारण इहोपा-
दलभो A.

३ ? नित्यान्यध्ययमग्न्या० MLT; नित्याध्यायमग्न्या० AB; नित्याध्ययमग्न्या०
V; नित्यध्ययनमग्न्या० H.

४ प्रजन MBAH; प्रजनन TLV.

५ Thus: 'निघातं' (not 'निघातं') the Mss.

६ विशेषध्यानं AHL; विशेषे ध्या० TVB; विशेषं ध्या० M.

७ प्रतया० TLV; प्रतितया० MAHB.

८ Thus H; समाप्यैतावाक्कम्याप्र(or प्रासा०) MLTV (in H there
is a great lacuna); समाप्यैतावाक्काद्यप्रसा० B. The text as handed
down is difficult to understand. Cp. Āp. IX. 1. 17.

- रिति प्रदक्षिणं कृत्वेदं त एकं पर उ त इत्याहवनीये^१
 संभरेद्यद्यनवकाशः प्रदक्षिणस्येदं त एकमित्येव संभरेद्यदि
 परस्तरामपचायेद्देद्युत्करपुरीषादिभिः^२ सहानुप्रयायावसेत्तेष्टिं
 समाप्याग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्ने नया
 ५ देवानामिति याज्यानुवाक्ये ^१ यद्वाहिष्ठमग्ने त्वं पारयेति
 खिष्टकृतो ^१ ऽनद्वान्दक्षिणापरेद्युर्गृहे पुनरवसेद्यद्वाहिताग्नेरन्यो
 ऽग्निषु यजेतोभयोर्यजमानयोराग्रावैष्णवी पाथिकृतौ^३ वा दर्शं
 पूर्णमासं वाश्रौयादन्यो^४ ऽग्निर्वाग्नीन्ववेयात्सैवेष्टिर्यस्य^५ हविषे
 वत्सा अपाकृता धयीरन्धीतान्यां^६ दुह्यात् ^१ ॥ २ ॥
- १० यदि कतिपये^७ धयेयुर्धौतां^८ न^९ दुह्यादितरा दुग्धेष्टिं
 संस्थाप्य धौतानां वत्सानपाकृत्य श्यो भूते सान्नाथ्येन यजेत ^१
 यम्य सायं दुग्धं हविरार्तिमार्कतौन्द्राय व्रीहीन्निरूप्योपवसेदिति
 ब्राह्मणव्याख्यातं^९ ^१ पुरोडाशं प्रातर्दोहेन समवदाय प्रचरेदेव-
 मार्तस्य प्रातर्दोहस्यापि वा प्रातर्दोहं द्वैधं कृत्वान्यतरदातव्य
 १५ सायं दोहीकृत्य प्रातर्दोहेन समवदाय प्रचरेदुभयोरार्तयोरैन्द्र

१ ०नीये MLTBV; ०नीयस्; A read probably ०नीयं.

२ ०पुरुषादिभिः MLTV; ०पुरुषैः A; B corrupt.

३ पाथिकृति TV; पथिकृति ML; पथिकृतौ AB.

४ ? वाग्नियोदन्यो L; वादग्नियोदन्यो TV; वाग्नियोदन्यो M; वादग्नियोदन्यो AB.

५ द्विर्वा० all instead of द्विर्वा, only B निर्वा०.

६ धितान्यां TV; तितान्यां ML; दितान्यां A.

७ ०पये M; ०पया AB; ०पयो TLV.

८ धौतान्न or धितान्न the Mss.

९ See TBr. III. 7. 1. 6.

आग्नेयो वा^१ पञ्चशरावः स्यादुत्तरस्मै हविषे वत्सानपा-
 कृत्योपवसेदेवमन्यत्रातो^२ ऽन्यानि हवींषि चेदार्तान्वाज्ये^३ हवि-
 देवताः प्रतिसंख्यायेद्वैतामिष्टिमनुनिर्वपेद्यस्य व्रत्ये ऽहन्यत्य-
 नालम्बुका स्यान्तामपरुध्य यजेतापरेण वेदिमुदगं योत्रं
 निदधाति^४ तन्मन्त्रं यजमानस्तत्पुत्रो वा व्यवते^५ । त्वहे ऽसो
 ऽहमस्मीत्येनामुपकथ्यते^६ पूर्णो यज्ञो भवत्येवमप्रक्रान्ते हविषि
 यज्ञेष्टिप्रारम्भे प्रथमेनास्य पत्यनालम्बुका स्यान्तामपरुध्य यजे-
 तेति तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेककपालं
 सौर्यं चरुमित्युक्तं^७ । स प्रतवन्निकाव्येन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं
 नरस्त्वं नः सोम या ते धामानीति याज्यानुवाक्या^८ दुष्ट-^९
 हविषेष्टा^{१०} चैषा विभष्टेष्टिः^{११} ॥ ३ ॥

अग्न्याधेये यद्यनालम्बुका प्राग्दक्षिणायास्तदा^{१२} धीतकाला-
 न्तरे^{१३} पश्चादपरुध्य यजेत प्रारब्धायामारम्भणीयायां सा
 पौर्णमास्यन्ता आहुते^{१४} ऽग्निहोत्रे प्रारब्धे ऽप्यवरुध्य होतव्यः^{१५}

१ Thus A; ०रैन्द्राग्नयोर्वा TMLV; ०द्रादाग्नयो वा B.

२ ०न्यत्रातो MLTV; ०न्यतरातो A; ०न्यतरत्रातो B.

३ Thus the Mss., read वाज्येन, cp. Āp. IX. 15. 14, Baudh. Śrs. XXVII. 13: 340. 7 and Kāty. Śrs. XXV. 4. 14.

■ Thus the Mss.

५ इत्युक्तम्, where?

६ Thus my conjecture, दुष्टहविषेष्टा the Mss.

७ तदा TAV; तथा ML; तद् B.

८ कालान्तरे om. AB.

९ Thus MLTV; ०मास्यान्ताहृत्यग्निः A; ०मास्यान्ताहृत्यग्निः B.

१० होतव्यः A; होतव्य MLTBV.

सोमाधाने सोमकल्पे^१ कृते चानालम्बुका हविर्नावेक्षेतातीते
व्यहे तां पूर्ववदुपकथ्यते^२ । दुग्धे व्रते तदहः समाप्यैतान्यतीते^३
व्यहे व्याख्यातं^४ । तथा प्रवर्ग्यं तथोपवसथे यावत्सौत्यमहः समाप्यते
तस्मिन्नहनि मार्जालीये परिश्रिते वसेद्भुविध्यव्रता स्याद्यदि
५ सूतिका दशाहे ऽतीते तदुपकथ्यते^५ । ऽनालम्बुकयाग्रयः स्पृष्टा^६
नश्येयुः^७ । पुनरादधौत^८ । यद्येकं स्पृशेत्तं मथित्वायतने निधाय
पवमानहवींषि निर्वपेत्^९ ॥ ४ ॥

सान्नाय्ये घर्म वा यदि दोग्धारं प्रतिबध्नीयादुपादौर्हयि-
त्वैतदन्यैः^{१०} प्रभाष्य प्रचरेद्विध्यन्दमानं सान्नाय्यमग्निहोत्रं वोदङ्-
१० परेत्य प्रजापते न त्वदिति प्राजापत्ययर्चा पलाशपर्णेन वल्मीके
ऽवनयेद्भूरित्युपतिष्ठेत्^{११} । यत्कीटावपन्नं मही द्यौः पृथिवी च न
इति द्यावापृथिव्ययर्चान्तःपरिधिं निनीय भूरित्युपतिष्ठेत्^{१२} ।
सान्नाय्ये पुनरिज्याग्निहोत्रे^{१३} पुनर्होमो^{१४} । यद्यभिवृष्टमग्निहोत्रं
मित्रो जनान् कल्पयतीति मैत्र्यर्चा तद्भुत्वान्यां दुग्ध्वा पुन-
१५ र्हीतव्यं^{१५} । यत्पूर्वस्यामाहुत्यां ऊतायामुत्तराहुतिः स्कन्देद्यद्वा
पूर्वामुत्तरयाभिजुहुयाद्यत्र वेत्य वनस्यत इति वानस्यत्ययर्चा
समिधमाधाय तृष्णीमेव पुनर्जुहुयाद्युत्तराहुतावहुताया-
माहवनीय उदायेदनन्तरे शकले हिरण्यं निधायाग्निर्दारौ
दारावग्निः स्वाहेति हिरण्यमभिजुहुयात्^{१६} ॥ ५ ॥

१ सोमक० L; सोमक० MAHTBV.

२ ०न्यदतीते AMLTV; ०न्यतीत्रे H; missing in B.

३ Thus V; स्पृष्टा all the other Mss.

४ उपार्दो० all the Mss.; उपार्देदाहवि of B seems to point to the same. Read उपार्दो० ?

५ Thus emended; पुनरितज्याग्नि० MLTV; पुनरित्येतज्याग्नि० A; पुनरित्येतज्याग्नि० H; पुनरित्येतज्याग्नि० B.

यदि पुरा प्रयाजेभ्यो वह्निः परिधिदेशे प्रागाहवनीया-
 दङ्गारः^१ स्कन्देत्तदाध्वर्यवे च यजमानाय चाकः^२ स्यादित्युक्तं^३ ।
 मा तमो मा यज्ञस्तमदित्यनुदुत्याध्वर्यु मा हिः^४ सौर्यजमानं
 मा हिः^५ सौरिति सुववुधेन तमङ्गारमभिनिदध्यात्तथानुदुत्य
 दक्षिणतो ब्रह्माणं मा हिः^६ सौर्यजमानं मा हिः^७ सौरिति ।
 पश्चाद्धोतारं मा हिः^८ सौः पत्नीं मा हिः^९ सौर्यजमानं मा
 हिः^{१०} सौरित्याग्नीध्रं मा हिः^{११} सौर्यजमानस्य पशून्मा हिः^{१२} सौ-
 रित्युत्तरतः । सहस्रगृह्णो वृषभो जातवेदा इत्याहवनीये
 ऽङ्गारमनुप्रहरेत् । ॥ ६ ॥

इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामीति प्रहृतं सुवेणाभिजुह्या-^{१०}
 दस्य समारूढो ऽग्निरनुगतो वा मथ्यमानो न जायेत संनिष्कृष्टे
 होमकाले ऽग्निं नरो दीधितिभिररण्योरित्यरणौ अभिमन्त्र्य
 लौकिकमग्निमायतने निधाय होतव्यं । यद्यन्यमग्निं न विन्देता-
 जायां होतव्यमित्यादिब्राह्मणोक्तानि^२ सांवत्सरिकाणि तत्तद्धोम-
 व्रतानि चाग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्त्वमग्ने^{१५}
 व्रतपा असि यद्वो वयं प्रमिनामेति याज्यानुवाक्ये । समायैव-
 मिष्टिं तत्तद्रतानि विसृजेद्यस्याहिताग्नेः संग्रामे संयत्ते
 गृहदाहे वा येषां पूर्वापरा अन्वञ्चः प्रमौघेरन्नग्नये क्षामवते
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदक्रन्ददग्निस्त्वे वसूनीति याज्यानु-
 वाक्ये । ॥ ७ ॥

^१ प्रागाहवनीयाङ्गारः the Mss.

^२ See TBr. III. 7. 2. 5.

^३ See TBr. III. 7. 3. 1-5.

यस्याग्रयो ऽग्निभिरन्यैः संसृज्यन्ते मिथो वाग्रये विविचये
ऽष्टाकपालं^१ वि ते विष्वग्वातजूतासस्त्वामग्ने मानुषीरौडत
इति याज्यानुवाक्ये^२ मिथस्त्रेदिष्टचये^३ ऽग्रय इत्येकेषामग्निना
विष्टचा वयं गौर्भिः स्तोमं मनामहे । स नो राख सहस्त्रिनः ॥

५ कविरग्निः समिध्यते विप्रो यज्ञस्य साधनः । विष्टञ्चन् राख
नो वस्त्रिति याज्यानुवाक्ये^४ यदि गार्हपत्य आहवनीयेन
दक्षिणाग्निना वा संसृष्टो^५ ऽग्रये वीतय इत्येकेषामग्र आयाहि
यो अग्निमिति याज्यानुवाक्ये^६ यदि प्रदाव्येन गृहदाहवज्जिना
वा श्मशानवज्जिना वा गार्हपत्यः संसृष्टो^७ ऽग्रये शुचये^८ यदि
१० सर्वैः सर्वे विविचये निरुष्य शुचये निर्वपति^९ ॥ ८ ॥

ततो ब्रातभृतीं ततोयामभूमतीं चतुर्थीमन्ततः क्षामवतीमिष्टिं
निर्वपेत्^{१०} संसृष्टानग्रौनृथगरणीषु समारोष्य मथित्वायतनेषु
निधायैता इष्टय आहार्याः पूर्णाङ्गतयः सुवाङ्गतयो वा^{११} पूर्वाः
पूर्वा वरीयस्यः^{१२} पुनराधेय इत्येके^{१३} गर्भः स्ववन्तमगदमकरिति
१५ स्ववन्तीमग्निहोत्रस्थालीमभिमन्त्य विधुं दद्राणमिति संधानैः
संदध्यादसमर्था चेदप्सु विपेद^{१४}न्यामाहृत्य दुह्यादग्निहोत्री यद्युप-
सृष्टा निषीदेद्यस्माद्भीषा निषीदसौति तामभिमन्त्योदस्थादेव्य-
दितिरित्युपस्थाप्य दुग्ध्वा सह दुग्धेन दर्भस्तम्बमालुष्य ग्रासये-
द्यदि लोहितं दुहीत तदा व्युत्क्रामतेति संप्रेष्य दक्षिणे ऽग्नौ

१ Thus (not विष्टचे) the Mss.

२ संसृष्टे अ० MLTV; संसृष्टे अ० AB.

३ The verses are confused in the Mss.; see Ait. Br. VII.

5. 2.

४ Thus HB; संसृष्टाग्र० MLA; only TV संसृष्टाग्र०.

परिश्रित्यात्र^१ अपयित्वा तस्मिन्व्याहृतौभिर्जुहुयाद्यमनभ्यागमि-
थ्यन्मन्येत तस्मै ब्राह्मणाय तां दद्याद्यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्तेति
दुह्यमानं स्कन्नमभिमन्त्य समुद्रं वः प्रहिणोमीत्यङ्गिरूपसृज्य^२
तदेव दुग्धं यादृक् कौदृक् च होतव्यमन्यया वाभिदुह्य
होतव्यमन्यां वा दुग्ध्वा पुनर्जुहुयादपि वाग्निहोत्रीमेव दुग्ध्वा
होतव्यम्^३ ॥ ६ ॥

आ होतोर्यजमानः सायं प्रातर्नाश्रीयादेवं रौद्रं गवीत्यनु-
वाकोक्तावस्यहविस्कन्ने^४ सर्वास्यग्निहोत्रे^५ हविरार्तिषु तमतन्वाग्निं^६
जुहुयादित्यपरं^७ यदि दुह्यमाना स्थाली भिद्येतान्यां
स्थालीमाहृत्य दुह्याद्यदि सहदुन्नीतं स्कन्देदस्काद्यौः पृथिवी-^{१०}
मिति स्कन्नमभिमन्त्योन्नम्य पृथिवीमित्यङ्गिरूपनिनीयानाज्ञातं
जपित्वा भूर्भुवः सुवः स्वाहेति तथा सर्वप्रायश्चित्तं ऊत्वांशनं^८
च तदेव यादृक् कौदृक् च होतव्यमन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्य-
मन्यया वाभिदोह्यं^९ दिस्त्रिर्वा स्कन्दने न तदाद्रियेत^१ यद्यु
वै चतुर्यमुन्नीतं स्कन्देत्स्थाल्यां शेषमवनौय चतुरभ्युन्नीय^{१५}
होतव्यमन्यया वाभिदोह्यम्^{१०} ॥ १० ॥

१ परिवीत्यत्र ML; परिवित्यत्र TV; H and A om. परिश्रित्य and read तच्छ्रपयित्वा; B useless.

२ उपसृज्य the Mss.

३ ? Thus TABB; ०वास्यहविरन्यैः ML.

४ सर्वास्य ० HB; सर्वेष्व ० MLTAV.

५ ? तमतन्वाग्निं ML; तमतस्त्रिं TABV; ०तमतत्यस्त्रिं H.

६ ऊत्वा om. LTV; ऊत्वाशनं B.

७ Thus AH; अन्यया वा स्थाल्याम् ML; वाभिदुह्यात् T; वाभिदुह्यं V.

यद्युद्गतस्य स्कन्देद्यत्ततो ऊत्वा पुनरेयात्सुचं^१ तन्निषद्य
 पुनर्गृह्णीयात्तदेव यादृक् कौदृक् चेति व्याख्यातमव ते हेड
 इत्यनूचोदुत्तमं वरुण पाशमस्मदिति वारुण्यर्चाज्जेन जुहुयाद्यदि
 प्राचीनं द्वियमाणं स्कन्देत्प्रजापतेर्विश्वभृति तत्त्वं ऊतमसि
 ५ स्वाहेत्यभिमन्त्र्य पूर्ववदनूच्य जुहुयादथाऊतिमात्रादन्यत्स्कन्नं
 विप्रुडेव^२ सा^३ न स्कन्नं^४ न प्रायश्चित्तमोत्तरस्माद्धोमकाला-
 न्नाश्रीयात्पुनर्होमं च कुर्याद्यस्याग्निहोत्रमधिश्रियमाणं शिरि-
 शिरा^२ भवति समोषामुमिति द्वेष्टारमुदाहरेद्यस्याग्निहोत्रे
 ऽधिश्रिते श्वादयो ऽन्तराग्नौ धावेयुर्गार्हपत्याङ्गसादायेदं विष्णु-
 १० विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाहवनीयाङ्गस्यन्नुद्भवेत्तया भस्मना शुनः
 पदमपि वपति^५ गोमयीरपो ऽन्वतिषिच्य गोभिराक्रमयेदित्येके^६
 यद्यनभिश्रिते मनो ज्योतिरिति मनस्वर्तो^७ जुहुयात्^८ ॥ ११ ॥
 दक्षिणाग्निमनाहृतं सूर्यो ऽभिनिघ्रोचेद्यथायोन्याहृत्यैतं
 प्रविशानौत्यायतने प्रतिष्ठापयेदेष आधीयत इत्यनुगतस्थाधान-
 १५ कल्पो^९ यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्यो ऽभिनिघ्रोचति दर्भेण हिरण्यं
 प्रवथ्य पुरस्ताद्धरेद्राक्ष्णो बज्रविदार्षेयो^{१०} ऽथाग्निं समिधमुप-
 गृह्याग्निहोत्रं^{११} सूर्याग्न्योर्हिरण्यं प्रतिनिधिरिति विज्ञाय
 हिरण्ये ऽग्निं प्रतिष्ठापयेत्पयसैवाग्निहोत्रं जुहोत्यग्निहोत्रमुपसाद्या

१ Thus emended in acc. with TBr. I. 4. 3. 5. All the Mss. are corrupt here.

२ Thus emended in acc. with Āp. IX. 6. 8; the Mss. are corrupt here.

३ शिरिशिरान् A; शिशुशिरा MLTV; शरिशिराद् H; शरिशिरान् B.

४ उपगृह्य THAV; उपसंगृह्य ML.

तमितोरप्राणन्नासीत्^१ ' भूर्भुवः सुवरित्युपतिष्ठते ' वरं दत्त्वा
पुनः समन्य ऊत्वा नक्तमाहवनीयं धारयन्वारुणं चरुं सूर्यो
अभ्युदेति^२ दर्भेण हिरण्यं प्रवध्य पुरस्ताद्धरेत् ' ॥ १२ ॥

अथ चतुर्गृहीतमाज्यं^३ ' पूर्ववदग्निमादायाग्निहोत्रमुद्धरेदुषाः
केतुना जुषतां यज्ञमिति प्रत्यङ्घ्रिषद्याज्येन जुहुयादग्निहोत्र-^४
मुपसाद्या तमितोरासीत् ' पुनः समन्य जुहोतीति व्याख्यात^५-
मग्निहोत्रमग्निमनुगमयित्वान्वग्निरुषामग्रमख्यदित्यन्यं^६ प्रणीयेहैव
चेम्य एधि मा प्रहासीर्मानमुमामुध्यायणमित्युपस्थाय वारुण-
स्थाने मैत्रं चरुं निर्वपेद्भीमं^७ महिना दिवं प्र स मित्र
मर्तो अस्त्विति याज्यानुवाक्ये ' ददाति वरमत्र ' ऊत्वाहवनीय-^८
मेवैतदहरिन्धानावनश्रन्तौ यजमानः पत्नी च वाग्यतावासाते '
द्वयोः पयसा सायमग्निहोत्रं जुहुयात्पूर्वमधिश्रित्योत्तरं पय
आनयति ' वरो दक्षिणापत्कल्पे न च तदेव प्रायश्चित्तमित्येके '
ऽस्मिन्द्वये निमित्ते मनो ज्योतिर्जुषतां त्रयस्त्रिंशत्तन्तव इति
द्वे चतुर्गृहीते जुहुयादित्यपरम् ॥ १३ ॥

यस्य^९ होध्यामीति प्रवृत्ते ऊतमग्निहोत्रं^{१०} सूर्यो ऽभिनिमोचे-

१ आसीत् or आसीद् the Mss.

२ ? वारुणं चरुं सूर्याभ्युदेति TV ; वारुणं च द्रुतं सूर्याभ्युदेति A ; वारुणं च द्रुतं सूर्याभ्युदेति H ; वारुणं च अवदेति M ; the same, but at the end 'वदिति, L ; B incomplete.

३ व्याख्याग्निहो० the Mss.

४ In TLV this passage is left out ; अन्वगमयित्वा AB ; अन्वगमयित्वा M ; अन्वहमधित्वा H.

५ = भीमं (not ०मां) the Mss.

६ ? यस्यतु MLTV ; यस्यर्तु A ; यस्यर्तु H ; यस्यनु B.

७ ऊत० or ऽऊत० ?

दम्युदियाद्वा तदुत्साद्य पुनराधेय इत्येके । यद्यन्ते स्यादुन्नीय
 प्राडुदाद्रवेत् । उपसाद्यातमितोरासीत् । स यदा ताम्येदथ भूः
 स्वाहेति जुहुयादित्युक्तो^१ । यस्योभावग्नौ अनुगतावभिनिघ्नोचे-
 दम्युदियाद्वा यदि वारुण्योः समारूढो नश्येत्पुनराधेयमग्न्या-
 ५ धेयं वा प्रायश्चित्तं मनस्वत्या वा चतुर्गृहीतं जुहुयादित्यपर-
 मग्निहोत्रं विच्छिद्येत ब्रूहे त्यहे चतुरहे वाग्नये तन्तुमते
 ऽष्टाकपालं निर्वपेत् । ॥ १४ ॥

स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावं त्वं नस्तन्तुरुत सेतुरग्न इति
 याज्यानुवाक्ये । तन्तुं तन्वन्तुदुध्यस्वाग्ने त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ऽव
 १० ते हेड उदुत्तममुदयं तमसस्पर्युदु त्वं चित्रमित्युपहोमा ।
 हव्यवाहः स्विष्टमिति संयाज्ये । संस्थितायामिष्टावतीतहोमान्^२
 जुहोति । यदि ब्रूहं न जुहोति त्यहं वात ऊर्ध्वं^३ सप्तहोतारं
 मनसानुद्रत्य सग्रहं जुहोति । मनो ज्योतिरित्येके । सर्व-
 प्रायश्चित्तमित्यपरे । चतुरात्रमह्वयमानो^४ ऽग्निलौकिको भव-
 १५ तीति ब्राह्मणं^५ । द्वादशरात्रमह्वयमानो ऽग्निलौकिको भवती-
 त्येके । ऽन्यत्रापद्रुतस्य मासादिषण्मासपर्यन्तमग्निहोत्रलोपे
 तन्तुमान्यथिकद्वैश्वानर्यौ वैश्वानरो वा पथिकतेष्वा^६ सर्वा^६ वेष्टयः
 कार्या नाधानम् । ॥ १५ ॥

१ Thus the Mss. ; read इत्युक्तं ?

२ ०होमान् MLTBV ; ०होमं AH.

३ वोर्ध्वं M ; चोर्ध्वं L ; वा ऊर्ध्वं TV ; वात ऊर्ध्वं AHB.

४ ०क्रियमाणो MLTAV ; ०कुर्यमानो H ; क्रौयमानो B.

५ I am unable to point out this brāhmaṇa.

६ पथिकतो वा सर्वा HA ; पथिकतेन सर्वा B.

नैमित्तिकाय होमायोद्धृते यस्याहवनीये ऽनुदाते गार्हपत्य उदायेत्तदाहवनीयमुदायेतः प्रथममिति पूर्ववद्गार्हपत्यं मन्येत्तत आहवनीयं प्रणयेदग्ने सम्राडिति ^१ तमाहवनीयमुपसमिधाग्नये तपस्वते जनदते पावकवते ऽष्टाकपालं निर्वपेदायाहि तपसा नो याहि तपसेति याज्यानुवाक्ये ^२ होमकाले त्वज्जते ऽग्निहोत्रे ^३ ऽनुगत आहवनीये ज्योतिष्मते तपस्वते वाष्टाकपालं निर्वपेदुदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषेति याज्यानुवाक्ये ^४ अधिश्रित्य येत्स-
न्नाग्निरनुगच्छेन्मथित्वा^५ तपस्वते निर्वपेदधिश्रित्येष्यन्ते ऽनु-
गतेनन्निरुहेत्तदा^६ गार्हपत्ये ऽनुगते व्यन्तादाहत्य समिन्द्वे^७ ^८
प्राग्धविरासादनात्^९ तत्तद्योनितः प्रणीय समिन्धनमित्येके ^{१०}
संधानमात्रे सर्वप्रायश्चित्तमेव ^१ यस्यानाहिताग्नेः सायंप्रातराज्जते
ऽग्निहोत्रे होमकाल आहवनीयो ऽनुगच्छेदधिश्रित्याग्निहोत्रमुन्नीय
वज्रविदाहवनीयमुद्धृत्याग्निहोत्रेण सह प्राङ् द्रवेत् ^{११} ॥ १६ ॥

यदस्य दयितं धनं तत्तस्मै^५ दद्यादनुगतेष्टीनां स्थाने
मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सोमाय स्वाहा सूर्याय ^{१५}
स्वाहाग्नये तपस्वते जनदते पावकवते स्वाहाग्नये शुचये स्वाहाग्नये

१ ? येत्सन्नाग्निरग(ग्रसं)च्छेन्मथि० MLTV; येत्सन्नाग्निरनुगतेमथि० H;
येत्सन्नाग्निरनुगच्छेन्मथि० A; येत्सन्नाग्निरनुगच्छे० B. How is to be restored?

२ ? ऽगतेनन्निरुहे तदा M and the same L but ०रूपे तदा, and A
०रूपेत्तदा; ऽगतेनन्निरुहे तदा HB; ऽगतेनं निरुहे तदा TV.

३ व्यन्तर्धाहत्यस्मिन्ने M; व्यन्तर्धाहत्यस्मिन्ने T; व्यन्तादाहत्यस्मिन्ने A; व्यन्ता-
दाहत्यस्मिन्ने H; व्यन्तदाहत्यतथाहत्यस्मिन्ने L; व्यन्तादाहत्यस्मिन्ने B; व्यन्तदाहत्यस्मिन्ने
धे० V.

४ Thus emended by me: प्राग्धविरासा० the Mss.

५ Thus B; तं तस्मै the other Mss.

ज्योतिष्मते स्वाहाग्रये व्रतपतये स्वाहेति व्याहृतौभिरेकैकशः
समस्ताभिश्च जुहोतीत्येकेषां^१ यदि होमकाल आहवनीयो
ऽनुगच्छेत्प्राण उदानमप्यगादिति गार्हपत्ये जुहुयादपचाणानि
संनिधाय मन्येत्सर्वप्रायश्चित्तमन्यद्यदि गार्हपत्य उदानः प्राण-
४ मप्यगादित्याहवनीये^१ यदि दक्षिणाग्निर्धान उदानमप्यगादिति
गार्हपत्ये^१ यदि सर्वे ऽनुगच्छेयुर्यां दिशं प्रति वायुरावाति
मथित्वा गार्हपत्यं निधाय तां दिशं प्रत्याहवनीयमुद्धृत्य
वायवे स्वाहेत्याहुतिं जुहोत्येतत् पूर्वमाहुतिं जुहोत्येतत्पूर्वा-
हुतिस्थानीयमित्येके^१ ॥ १७ ॥

१० यदि निवाते ऽनुगच्छेयुर्मथित्वा विहृत्यापरेणाहवनीय-
मुपविश्य स्वयमग्निहोत्रं पिबेद्ध्रुविः प्रोक्षन्नाग्निमभिप्रोक्षेद्यदि
प्रोक्षेत्युनस्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धतामिति समिधमा-
दध्याज्जुहुयादुपतिष्ठेत् वा^१ द्वादशमालादिशूद्रादिसंस्पर्शजाग्युप-
घाते^१ पुनरादधीत^१ यस्याग्रावग्निमभ्युद्धरेयुस्तत्र प्रारब्धं ऊत्वा-
१५ ग्रये ऽग्निवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्निनाग्निः समिधते
ल५ ह्यग्ने अग्निनेति याज्यानुवाक्ये^१ भवतं नः समनसाविति
चोपतिष्ठते^१ ॥ १८ ॥

प्रातरहुते^१ ऽग्निहोत्र उदाते ऽपर आदीप्यानुद्धृत्यो^१
मन्येदित्येके^१ ऽग्नये ज्योतिष्मते ऽष्टाकपालं निर्वपति त्रय-
२० स्त्रिंशत्तन्तव इति च जुहोति^१ मित्रादयश्च^१ यदि कृष्णशकुनि-

१ ०मालादि० MLH ; ०मलादि० ATV (meaning ?).

१ Thus V ; ०राहुते the other Mss., but cp. TS. II. 2. 4. 7.

ध्वंसयन्नुपर्युपर्यग्निहोत्रमधिपतेद्यदि^१ सान्नाय्ये ऽधिश्चिते हविषि
वा निरुप्ते रथपुरुषादयो ऽन्तरग्नी वीयात्प्राक् प्रधानयागा-
ङ्गोमयीरपो ऽन्वतिषिच्य तेनैव मार्गेण गामन्वत्यावर्तयेद्धर्तां^२
भूतिरिति ऊत्वोपस्थाय वा देवाञ्जनमग्न्यज्ञ इति षड्विज्ज्वा
गार्हपत्याङ्गस्मादायेदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाहवनीयं^३
ध्वंसयन्नुद्वेदेतयैव भस्मना पदमपि वपंति^४ ॥ १६ ॥

यस्थानो वा रथो वान्तराग्नी याति न कालमवधारय-
त्याहवनीयमुद्वाप्य यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं हि ते त्वमग्ने सप्रथा
असीति द्वाभ्यां गार्हपत्यादुद्धरेदथ वा पाथिकृतौ^५ निर्वपेदेतामेव
स्तोत्रे शस्त्रे वा सूढ^६ एतां जने प्रमीतस्य निर्वपेत्तत्रेहार्थं आग्निषो^{१०}
न विद्यन्ते याजमानानि चाध्वर्युर्वा कुर्यादभिवाज्य^७ दक्षिणत^८
उद्वास्य सकृदेव^९ सर्वं तूष्णीमुन्नीयाधस्तात्समिधं धारयत्युपरि
हि देवेभ्यो धारयन्ति^{११} ॥ २० ॥

विहारस्य^४ दक्षिणतः^४ पयसाग्निहोत्रं जुहुयादा शरीर-
स्याग्निभिः संस्पर्शनात्^५ सर्वं तूष्णीं क्रियेत^६ प्राचीनावीती^{१४}
दोहयति^७ ये पुरोदञ्चो दर्भास्तान्दक्षिणाग्रान्कृत्वा दक्षिणार्धं

१ जति प० or इति प० the Mss.

२ गामावर्तये० TLV; गामनुवर्तये० M; गामन्वयान्यावर्त० AH; गामयत्य-
धान्यावर्तये० B.

३ अभिवाज्य दक्षिणत H; अभिवाद्य दक्षिणत MAB; अभिवान्यवत्सायाहास्य
TLV.

४ विहारस्य पयसा the Mss., but in the list of pratikas दक्षिणतः is
given. After all, perhaps, no दक्षिणतः is required, but the original
reading could have been: अभिवान्यायाः पयसा etc., see preceding
note; B विहारस्य दक्षिणतस्तूष्णीं, thus omitting three lines.

गार्हपत्यस्य ग्रीते भस्मन्यधिश्रित्य^१ दक्षिणतस्त्वृणौ प्राङ् द्रवति^१
 स उपसाद्य^२ समिधमाधाय सर्वं त्वृणौ जुहुयादपि वा
 सोमाय पितृमते स्वाहेति पूर्वामाहुतिं जुहुयादग्नये कव्य-
 वाहनाय स्विष्टकृते स्वाहेत्युत्तरां^१ प्राशनोत्सेचनपरिषेचनानि न
 विद्यन्ते^१ ब्राह्मणेभ्यः सर्वाणि यज्ञायुधानि ददात्यस्ययानी-
 त्यपरं^१ मृन्मयान्यप्सु प्रहरेदमैव पुत्रस्य दृष्टत्यात्यय एवाजसे-
 खग्निषु जुहुयादप्रमौतं प्रमौतमिति^२ शृणुयादग्नये सुरभिमते
 ऽष्टाकपालं निर्वपेदग्निर्होता निषसादा याजीयान्साध्वी-
 मकर्द्वेववीतिं नो अद्येति याज्यानुवाक्ये^१ यदि पूर्वस्यामाहुत्यां
 १० ऊतायां यजमानो म्रियेत दक्षिणतो भस्मन्युत्तरामाहुतिं
 निनयेत्^१ ॥ २१ ॥

परेयुवाऽसमिति प्रथमामाहुतिं जुहुयाद्यपरपक्षे शेषा-
 ण्यहानि यावत्पूर्वपक्षं संख्याय तावन्ति पयसाग्निहोत्रं जुहुयु-
 रमावास्यायामप्याकथ्य^४ पूर्णाहुत्या याजयेयुर्यदि पूर्वपक्षे नक्तं
 १५ प्रतिकथ्य प्रातरग्निहोत्रं जुहुयुः^१ परिस्तरणानि प्रहरेयुर्यद्युप-
 वसथे पौर्णमास्यां पैतृमेधिकमेवापराह्णे ऽधिवृत्तसूर्ये^१ यद्युप-
 वसथे ऽमावास्यायां पूर्णाहुत्यैव याजयेयुर्यदौष्ठिमध्ये सर्वेभ्यो^१
 यदि विसंस्थितायामिष्ट्यां यजमानो म्रियेत सर्वेभ्यो हविर्भ्यः

१ After अधिश्रित्य MLTV (in AHB this passage has been omit-
 ted) insert the incomprehensible words: दक्षिणो मेदते पुंसां रपं (or
 पुंसां रभं or पुंसां रचं).

२ स उपसान्य A; उसान्य MHLTBV.

३ प्रमौत इति AHB; प्रमौतमिति MLTV.

४ ऽमास्यामप्याकथ्य TV; ऽमावास्यायामप्याकथ्य MLA; ऽमावास्यायकथ्य
 H; ऽमावास्यायामप्याकथ्य B.

समवदाय सर्वा देवता अनुद्रुत्य स्वाहाकारेणैवाग्नये विष्णवे
ऽग्नौषोमाभ्यां स्वाहेति जुहुयात्तथा चातुर्मास्यपशुबन्धसौत्रा-
मणीषु । यद्याहिताग्निर्घ्रियेत^१ ज्ञायेत यां दिशमभिप्रस्थितः
स्यात्तां दिशं गत्वाग्निभिस्तृष्णौ कचं दहेयुरपि वाकृतिदहनं
कुर्युस्तद्वाख्यातम् ॥ २२ ॥

देशान्तरगतस्य मरणात्प्रत्यासन्नस्य वा पाथिकृतौष्टिः कार्या ।
देशान्तरे मृतस्य शरीरं तैलद्रोण्यामवधाय शकटेनाहरे-
न्निर्मन्थ्येन दग्ध्वा वा कृष्णाजिने ऽस्थीत्युपनह्याहतेन वाससा
संबेष्ट्य दीर्घवंशे प्रवधानधो निदधानाः प्रयता मृन्मयपात्र-
भोजिनस्तमाहरेयुर्ग्राममर्यादायां^२ निधायाग्नीनाहृत्य पात्राणि १०
तैः सह अग्निना नौत्वा दहेयुरप्रमौतं प्रमौतमिति स्वजनाच्छुत्वा-
कृतिदहनादि परिधानीयं कर्म कुर्युर्वाद्यगतस्ततो जातकर्मोप-
नयनादिस्नानान्तं कर्म कृत्वा पूर्वामेवोपयच्छेत्तयाग्नीनाधाय
पुनः सोमेन यजेत ब्राह्मेण पशुनेति^३ विज्ञायते ॥ २३ ॥

आहवनीय आधीयमाने सूर्यश्चन्द्रः स्यादुपरक्तो वा १५
शमनहीमान्त उदयं तमसस्पर्युदु त्वं चित्रमिति तिसृभि-
रुपतिष्ठेतैवं सर्वत्र वितते । यद्युच्छ्रियमाणे यूपे चषाले शकुनिः
पद्येत भूमौ वा पतेद्रुह्य प्रतिष्ठेत्याहुतिं जुहुयाद्यद्यन्यत्र
पतेत्सर्वप्रायश्चित्तमेवानुदास्य हविःशेषाननूयाजार्थमाश्रावयेद्यद्वो
देवा इत्याहुतिं जुहुयाद्यदि प्रणीताः स्कन्देयुरूपदस्येयुर्वापो १०

१ घ्रियेत ज्ञायेत MLTAV; नृतज्ञायो H; ०हिताग्निमघ्रियेत B.

२ ०पात्रभाजिनास्तमा० A; पात्रभाजिनस्तमा० H; ०पात्रे भोजनस्तमा० M;
पात्रे भोजिनस्तमा० TV; पात्रे भोजनास्तमा० L.

३ इति om. ML.

हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिः पुनर्गृहीत्वा ततं म आप
इत्याहुतिं जुहुयाद्यदि ऊतो ऽधस्तात्पर्यावर्तेत^१ ब्रह्म प्रतिष्ठा
मनंस इत्येतया प्रतिष्ठाप्य सुवाहुतिं जुहुयाद्भुत्वा वा प्रति-
ष्ठापयेदाश्राव्यं^२ विनात्याश्रावितं च वषट्कृतानामुक्तहीनेष्वा-
५ आवितमत्याश्रावितमिति^३ सुवेण जुहुयात्^४ ॥ २४ ॥

भागिनीदेवतानामनावाहितानां^१ मनसावाहयेद्यद्वो^२ देवा
इत्याहुतिं जुहुयात्तथैव^३ पूर्णाहुतिं ऊत्वा भागिनीं चावाह्य
यजेद्यजमानस्यर्त्विजां वा स्वप्ने रेतःस्तावः स्याद्यदि गोमायवो
ऽवादिषुरेकसृको ऽवादौदभिमृषाः स्मः परिधिं नः कुर्विति
१० पालाशमिधुपसमाधायेमं मे वरुणेति पञ्चभिराहवनीये जुहुया-
त्प्रजापते न त्वदिति षष्ठौमिमं जीवेभ्यः परिधिमिति दक्षिणतो
ऽश्मानं परिधिं निदधाति नैय्ययोधमिधुं राजन्यस्य राट्-
मर्यादायामाश्रयत्वं वैश्यस्य चैवमर्यादायां^४ यज्ञभेष आगच्छे-
द्दार्शिकेषु^५ सर्वप्रायश्चित्तेष्विष्टेभ्यः स्वाहेत्यष्टावाहुतीर्जुहुयाद्यदि^६

१ ऊतोऽधस्तात्पर्यावर्ते or ०ते MLTV; स्वप्नमग्नं ऊतोऽधस्तात्पर्यावर्तेत H and nearly equally AB.

२ ? आश्राव्यं विनात्याश्रावितं च वषट्कृतानामुक्तिहीरेष्वा० TV; ०श्राव्यं विना-
वाश्राव्यवत्तुं च वषट्कृतानामुक्तिरारेष्वा० M; ०श्राव्यं विना वाश्रावितं च वषट्कृतानामुक्ति-
र्हविष्वा० L; ०श्राव्यविनात्याश्रावितवषट्कृतानाम इत्युक्तानामुक्तिहीने आ० H; श्राव्य-
विनात्याश्रावित वषट्कृतानामित्युक्तानामुक्तिहीनेष्वा० A; आवितमत्याश्रावितं वषट्कृताना-
मित्युक्तानाक्तं हीने० B.

३ भागिनीं देवतानामनावाह्यानां यथावहयेद्यद्वो HB and similarly A;
but for मनसा cp. Hir. and Āp. IX. 15. 23.

४ तस्यैव the Mss.

५ Thus TV; दार्शिकेषु MT; दार्शिकेषु LB; अर्शिकेषु A; H is deficient.

६ अष्टादशाहु० ML; अष्टावाहुतीं T; अष्टावाहुतिर्जु० V; अष्टावा० AHB.

दुःस्वप्नमन्यदा भयं पश्येद्विहारान्तर्वहिर्वा यत इन्द्र भयामहे
स्वस्तिदा विशस्यतिरिति द्वाभ्यां जुहुयाज्जपेदा । ॥ २५ ॥

यदि प्रवर्ग्यवत्यार्विज्यं कुर्यात्प्रवर्ग्यं वा सर्पेद्यदि वोपांश्वादि-
वाक्स्थानानां स्वराक्षरपदवृत्तभ्रेष आगच्छेदाभिर्गौभिरिति
जुहुयादुपतिष्ठेत वानाज्ञाते प्रायश्चित्ते ऽनाज्ञातं पुरुषसंमित ५
इत्येताभ्यां जुहुयादनाज्ञातदोषेषु कर्मसु यत्पाकत्रा मनसेति
जुहुयाद्यदि होमायोपसमिद्धेष्वग्निष्वज्जतेषु यजमानो नाश्रीया-
द्यश्रीयाद्यत्ते वयं यथा ह तदसव इत्येताभ्यामाहुतौ
जुहुयादुपतिष्ठेत वा । तदश्रीयाद्भ्रातृपतीभ्यां जुहुयात् १
स्कन्ने भिन्ने क्षामे विपर्यास ऊनातिरिक्ते ऽभिनिमुक्तो ऽभ्युदितः १०
पर्याहितः परीष्टः परिवित्तः परिविन्नः परिविविदानो वा
सोमवामी सोमातिपवितो भक्षान्तरितो भक्षान्तरहितो वा द्वे
मिन्दाहुतौ जुहोति मनो ज्योतिरिति वायाश्वाग्ने ऽस्थनभि-
शस्तिरिति मनस्वतौ वा जुहुयात् । ॥ २६ ॥

यद्याज्यमनुत्पूतं स्कन्देदजां दद्याज्जातवेदस इति दुर्गा १५
वा जुहुयाद्यद्युत्पूयमानं किन्दत्याणि दद्याद्यद्युत्पूतं चित्रं देयं ।
यदि क्षुग्गतं भूपतये स्वाहेति प्राञ्चं प्रादेशं निदध्याहुवनपतये
स्वाहेति दक्षिणा भूतानां पतये स्वाहेति पश्चाद्भूतये स्वाहे-
त्युत्तरतो भूर्भुवः सुवरित्यूर्ध्वं । सं त्व सिञ्चामीति तत्संसिञ्चत्यभि-

१ यदि should be cancelled ! Thoughtless repetition !

२ The purport of these two sentences is not clear !

३ After परिविविदानोवा HA ins. : परिद्वानः ; ML : परिविविदासीदा ;
TV : परिविविदनः ; cp. Baudh. XXVII. 5 : 329. 5 with the critical
note 2.

मन्त्रयते वा । यज्ञस्य त्वा प्रथमयाभिमया प्रतिमयोन्मया
परिगृह्णामीति तत्परिगृह्णाति । देवाञ्जनमगन्धश्च इत्येके ।
सर्वत्र भूपतये स्वाहेत्येतेन स्क्लन्मभिमन्त्रयते । यज्ञस्यैव तदात्या
यजमानो वसीयान्भवति भूयसौर्हि देवताः प्रीणातीति
१ विज्ञायते १ ॥ २७ ॥

यदि कपालं भिद्येत गायत्र्या त्वेति संधायोपरि गार्हपत्ये
धार्यमाणे मनो ज्योतिरित्यभिजुहुयाद्भूमिर्भूमिमगादिति
ब्रह्माभिमन्त्रयते । ऽभिन्नो धर्मो जीरदानुरिति भिन्नमपो
ऽभ्यवहरेत् । त्रयस्त्रिंशत्तन्त्रव इत्यन्यत्संस्कृत्य कपालेष्वपि-
१० सृजति । यद्यसोमयाज्यार्त्विज्यं^१ कुर्वन् कृत्वापां^२ पुष्पमस्योष-
धौनामित्येतैराहवनीये^३ तिस्र आज्याहुतीर्ज्ज्वा वयं^४ सोम
व्रते तवेति शिष्टमाज्यं भक्षयित्वा देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहेति
दक्षिणाग्नौ प्रतिमन्त्रं जुहोति । तं जघनेन दक्षिणाप्रागया-
न्दर्भान्संस्तीर्य दधि ददाति^५ देवास इह मादयध्वमित्येतैः
१५ प्रतिमन्त्रमनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोमपौथादित्युपतिष्ठते^६ ।
कपालं चिकीर्षवथचक्राकृतिं सर्वतः षडङ्गुलं स्थानं कल्पयित्वा

१ See TS. II. 6. 6. 4.

२ ? यद्यसोमया० AHB ; यदि सोमया० MVT ; यसोमायाज्या० L.

३ ? कृत्वा all the Mss.

४ After एतैर् AHB ins. : उपतिष्ठते अनन्तरिताः पश्य इति ; LTV om. these words.

५ दधाति TV ; निदधाति ML ; missing in HAB.

६ Thus restored in acc. with Āp. XIV. 32. 3-4 ; the Mss. are wholly confused.

कपालवृद्धिहासौ कुर्वन् ह्यङ्गुलोत्सेधं कारयेत्तेषामभिप्रथने^१
व्याहृतीभिर्जुहुयाद्यदि प्रयुक्तानां प्रागर्थकर्मणः कपालं नश्ये-
दाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद् द्यावापृथिव्यमेककपालं^१ भार्गवो
होतैकहायनो दक्षिणा^१ मही द्यौः पृथिवी च न इति
द्यावापृथिव्यर्चा जुहुयादित्येके^१ ॥ २८ ॥

५

अधिअयणादूर्ध्वं व्याहृतीभिर्जुहुयाद्यदशृतं रुद्राय स्वाहेति^१
द्रवे वायवे स्वाहेति^१ निदग्धे निर्हृत्यै स्वाहेति^१ यत्किञ्चि-
च्छृतं तेन प्रचरेद्यदि सर्वं दग्धमपो ऽभ्यवहृत्य मिन्दाहृती
हुत्वा न्यं निर्वपेदाज्येन वा प्रचरेद्यदि हविर्या दिशमभ्युत्थिच्येत
तत्तद्विकपतिभ्यो जुहुयात्सर्वतः सर्वाभ्यो जुहुयाद्धविरुदासय-^{१०}
न्यतनखण्डादीन्परिहरेदपरिहरन्व्याहृतीभिर्जुहुयाद्येककपालं
परिवर्तेत स्कन्देद्वा प्रजापतेर्वर्तनिमनुवर्तस्वेति यथास्थानं रचयति^१
प्रति क्षेत्रे प्रतितिष्ठामि राष्ट्र इति तं यजमान उपतिष्ठते^१
ऽस्क्रान्द्यौः पृथिवीमस्कानजनि प्राजनीति द्यावापृथिवीभ्यां
जुहुयाद्यदि पत्नीः संयाजयन्कपालमभिजुहुयाद्वैश्वानरं द्वादश-^{१५}
कपालं निर्वपेत्^१ ॥ २९ ॥

यस्य पुत्रौ यमौ गावौ वा जायेयातां मारुतं त्रयोदश-
कपालं निर्वपेन्मारुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्मेति याज्यानु-
वाक्ये^१ पूर्वं सुगापादनादन्तर्वद्यासीनः पश्चाद्धविर्भ्यश्च जुष्टो
वाचो भूयासमित्येषा^१ इमामेवाश्विना यज्ञस्य यद्वाचो यद्-^{२०}
रिष्टम् । तदश्विनौ भेषजेन संधातारौ स्वाहा ॥ चातारमिन्द्र-
मित्येषा^१ यन्मे मनसश्छिद्रं यद्वाचो यच्च मे हृदः । देवास्त-

क्वमयन्तु सर्वः सोमो बृहस्पतिश्च स्वाहा ॥ यदिदाः सो
यद्विदाः सो सुग्धाः कुर्वन्त्यृत्विजः । अग्निर्मा तस्मादेनसः
अद्वा देवी च सुञ्चताः स्वाहा ॥ यदन्तरिचं पृथिवीमुत
यामित्येषा ^१ ब्रह्मत्वे होत्र आध्वर्यव आग्नीध्र ^२ एक ^३ एव यज्ञे
पर्याणि तं मे देवा रक्षन्तां प्राणान् मे मा मा हिंसिषुः
स्वाहा ॥ अहं ब्रह्माह होताहमध्वर्युरहमाग्नीध्रो ऽहं यजमानः
पत्नी च एक ^४ एव यज्ञे पर्याणि तं मे देवा रक्षन्तां प्राणान् मे
मा मा हिंसिषुः स्वाहेत्याज्यस्थाल्याः सुवेणादायैकाध्वर्यव-
प्रायश्चित्तानि ^५ कृत्वा जुह्वपष्टतावादाय समिदाद्याः सर्वदेवता
^{१०} यजेत ^१ ॥ ३० ॥

समारोपितेष्वग्निषु ^४ षण्मासविच्छेदे ऽग्नये शुचये पवमानाय
तन्तुमते पथिकृते ऽष्टाकपालान्पुरोडाशान्निर्वपेद्देश्वानरं द्वादश-
कपालं ^१ नित्यहोमदर्शकाग्रयणनिरूढपशुबन्धचातुर्मास्यसौत्रा-
मणिसोमेषु बद्धशो विच्छिन्नेष्वेतेषु तदेवान्वारम्भणीयं च
^{१५} कृत्वाग्नीन्संदधीत ^१ पुनराधेयमग्न्याधेयं वा कुर्यादित्येके
जन्तुभिर्मन्यनेन वारणी अनुपयोग्यौ ^५ भवतस्तावन्यौ नवारणी ^६
आहृत्य पौर्णमास्याममावास्यां वेष्ट्वा पुराणे अरणी गार्हपत्ये

१ ०ग्नीध्रायैक MLTV; ०ग्नीध्राय एक A; ०ग्नीध्राय एव H; ०ग्नीध्रयमाक एव B.

२ With hiatus in all the Mss.

३ ०काध्वरप्रायः the Mss.

४ समारोपितेष्वग्निषु the Mss.

५ ०योग्यौ AH; ०योग्यौ MLTV; ०योग्यो B.

६ Thus the Mss. (only TV तावन्यानवा०).

प्रज्वाल्य दक्षिणेनोत्तरामरणीमादाय^१ सव्येनाधरामरणीमुप-
र्युपर्यग्नौ^१ धारयन्नाजुक्कान उदुध्यस्वाग्न इति द्वे विश स्वां
योनिमिति^२ संनम्य जपेत् । ॥ ३१ ॥

अयं ते योनिर्द्वलिय इति वा समारोप्यानुगमयित्वा
गार्हपत्यं मथित्वाग्निं निधायाहवनीयं विहृत्य तत्र संतनि^३ ५
जुज्यादग्नये तन्तुमते ऽष्टाकपालं निर्वपेदन्यजात्यमेध्यवाय-
सादिस्पर्शने ऽरण्योर्नाशस्तोवृत्तृज्य भवतं नः संमनसावित्यप्सु
निमज्जयेदन्यौ नवावाहत्याग्न्याधेयं कार्यं । तन्तुमानित्येके
यस्य पशुर्होयेत^४ रौद्रं वास्तुमयं चरुं निर्वपेत्कृष्णाजिनं दक्षिणा
यो ब्रह्मचार्यवकिरन्स नैर्द्वतं प्राजापत्यं वा गर्दभं पशुमा- १०
लभेत । भूमौ पुरोडाशं अपयेन्नास्य कपालमश्ववदानैश्चरन्ति
पाकयज्ञेन वा निर्द्वतिं यजेत । यो ऽदक्षिणेन यज्ञेन यजेत
मृतस्तस्य यज्ञो ऽनायुर्यजमानः स्यादुर्वरां दद्यात् । ॥ ३२ ॥

यद्यृक्तो यज्ञ आर्तिमियाद्भूरिति गार्हपत्ये जुज्याद्यदि
यजुष्टो भुव इत्यन्वाहार्यपचने । यदि सामतः सुवरित्याहवनीये । १५
यदि सर्वतः सर्वास्तदिदं सर्वप्रायश्चित्तं सर्वत्र समभ्युच्चीयते । स्तेनो
ऽभिग्रस्तो ऽभिग्रस्यमानो मृगारेक्ष्य यजेत । पुरा प्रणीताभ्यो
येन देवाः पवित्रेणेति चतुर्गृहीतं जुहोति प्राजापत्यं पवित्र-
मिति चेन्द्रः सुनीती सह मा पुनत्विति चाग्नये ऽहोमुचे

१ The Mss. sometimes अरणि, sometimes अरणी.

२ ? विशयोमेतानी (or नि)मिति MLTV; विश स्वां योनिमित H; विशस्य-
योनिमिति AB.

३ संतनि LTV; संतति AB; संतनं M; संततति H; संततिर्जु० B.

४ पशुर्होयेत MLV; ०शुर्भियेत AB; ०शुर्होयेत T; पशुर्होयेत H.

ऽष्टाकपालमिति दशहविषमिष्टिं निर्वपति ^१ तां मृगारेष्टि-
माचक्षते ^१ सप्तदश सामिधेन्यो ऽपामिदं न्ययनं नमस्ते हरसे
शोचिष इति पावकवत्यौ धाव्ये ^१ अग्नी रक्षांसि सेधति यत्ते
पवित्रमर्चिषीति प्रथमस्याज्यभागस्य ^१ यो धारया पावकया
५ परिप्रस्यन्दते सुतः । इन्दुरग्नौ न कृत्विय ज्या कलशेषु धावति
पवित्रे परिषिच्यते । उक्थैर्यज्ञेषु वर्धत इत्युत्तरस्याग्निर्मन्त्रे
प्रचेतस इति हविषां याज्यानुवाक्या भवन्ति ^१ ॥ ३३ ॥

पुरस्तात्स्विष्टकृतः पवमानः सुवर्जन इत्याज्याज्जतीरूप-
जुहोति ^१ यत्ते वयं यथा ह तदसव इति संयाज्ये ^१ दक्षिणा-
१० काले हिरण्यं ददाति ^१ पत्नीसंयाजेषु पुरस्ताद्गृहपतेर्यद्देवा
देवहेडनमित्याज्याज्जतीरूपजुहोति ^१ मृगारेष्टिः संतिष्ठत ^१ उक्तः
पशुर्यदि न लभ्येताग्नेयौ वैष्णवीमैन्द्रौ ^१ वायव्यां प्राजापत्या-
मैन्द्रावैष्णवीमिति ऊत्वा तमेवोपकल्पयेदुपाकृतो वाश्येत यदस्य
पारे रजसो यस्माद्भौषावाग्निष्ठा इति द्वे आज्जती जुज्याद्यदि
१५ वेपेत यस्माद्भौषावेपिष्ठा इति द्वितीयां ^१ यदि पलायेत
यस्माद्भौषा पलायिष्ठा इति ^१ यदि संज्ञपनं न कामयीत ^१
यस्माद्भौषा समज्ञास्या इति ^१ यदि शकृत्कुर्वीत यस्माद्भौषा
शकृदकृथा इति ^१ यदि मूत्रं कुर्वीत यस्माद्भौषा मूत्रमकृथा
इति ^१ य इदमकस्तस्मै नमस्तस्मै स्वाहेति सर्वत्र तृतीयां ^१
२० यदि निषीदेदग्निहोत्रवत्कार्यं ^१ मैत्रावरुणदण्डेनोदुस तिष्ठे-
त्युसमुत्यापयेत् ॥ ३४ ॥

१ After वैष्णवीं H ins. आग्नावैष्णवीं.

२ Thus BHA; यदि संज्ञपनान्मन्त्रं विप्रयत ML.

अन्येन वौदुम्बरेणेन्मेष तिष्ठेति मेषमुदश्व तिष्ठेत्यश्वमुच्चाग
तिष्ठेति क्वागमुदश इति वशां । यदि पूर्वं पर्यग्निकरणा-
न्म्रियेत याश्वमेधे प्रायश्चित्तिस्तां कृत्वाथान्यं तादृशं पशु-
मालभेत । तस्योपाकरणादि समानं निर्मन्थ्य सामिधेनी-
तच्छेषाधारसंप्रैषसंमार्गप्रवरप्रयाजवर्जं । यदि तादृशं न लभे- ५
ताजावयो गोअश्वा इत्यन्योन्यस्य प्रतिनिधयो भवन्ति । यदि
प्रतिनिधिं न लभेताज्येन संस्थापयेच्चतस्र आशाः प्रचरन्वश्रयो
न वा उवेतन्म्रियस आशानां त्वा विश्वा आशा इति मृतं
शरीरमपु प्रवेशयति । यदि वपा हृता^१ नष्टा वा स्यादुद्य-
न्त्सुपर्णो न विभाति सर्वमिति चतुर्गृहीतं जुहोति । ॥ ३५ ॥ १०

तत्स्थाने यदवशिष्टं स्यात्तेन मेदसा प्रचरेत्ततो यदि तां
लभेत न तदाद्रियेत । यदि वपा हविरवदानं वा स्कन्देदा
त्वा ददे यशसे वीर्याय चेत्यादाय यस्ते द्रष्टो यस्त उदर्ष
इति जुहोति । यद्यसंस्थिते शकुनिश्चषालमुपविशेच्चषालं^२
प्रक्षाल्य यूपं प्रोक्ष्यापवस्व^३ सोमपीतये गातुमसौ यजमानाय १५
विन्द^४ स्वाहेति चतुर्गृहीतं जुहोति । स्कन्ने पृषदाज्ये पात्रं
निर्णिज्य पृषदाज्यमन्यमभिगृह्य^५ मनो ज्योतिरित्याज्यं जुहुया-

१ कुनिहृता H, which points to शकुनि०; कुनिभूत० B, with lacuna of one akṣara before कू०.

२ ०लसुपवि० the Mss. ? ०ल उप० ? see Baudh.

३ प्रोक्ष्यापवस्व H; प्रोक्ष्यवपस्व A; प्रोक्ष्यवपध्ववः ML; प्रोक्ष्यपध्ववः TV;
प्रोक्ष्यापस्ववसः B.

४ विन्द LTV; विन्द MAHB.

५ अन्यम् all the Mss.

देवं स्कन्वे सोमे सोममभिगृह्य जुहुयाद्यदि मार्जारादिभिः
पात्रमुपहतं स्यादन्यस्मिन् गृह्णाति । ॥ ३६ ॥

उखां^१ खवन्तीं^१ पशूखां खवन्तीमभिमन्त्रयते । यावन्ति
पशोरवदानानि न विन्देयुस्तावत्कत्वस्तत्राज्यस्यावर्धये पशुं
१ विमथ्नीरन्यस्तान् कामयेतार्तिमार्क्युरिति कुविदङ्गेति नमो-
वृत्तिवत्यर्चाग्रीष्मे जुहुयाद्यद्यष्टापदीत्यवबुधेरन् धाता रातिः
सूर्यो देवो दिविषद्भ्य इति द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति । यस्यास्ते
हरितो गर्भं इत्यभिमन्त्र्या वर्तनं वर्तयेति प्रदक्षिणं गर्भ-
मावर्तयति । वि ते भिनद्धि तकरौमित्यन्तरा ओणी गर्भं
१० निष्पाटयति^२ । बहिस्ते अस्तु बालित्याश्रयाङ्गर्भं निरस्यो-
रुद्रस्यो विश्वरूप इन्दुरिति रसाय पात्रमुपयच्छति । शूलेन
पशुश्रपणे निहत्य गर्भं अपयति । पशुपुरोडाशं निरूप्य
भक्तिद्यावापृथिव्यं पशुपुरोडाशं निर्वपति । पशोरवदानान्यवदाय
गर्भस्य पुरस्तान्नाभ्या अन्यच्चावद्येदुपरिष्ठादन्यदवदाय सौविष्ट-
११ कृतान्यवद्यति । रसं चैधं करोति ॥ ३७ ॥

दैवतेषु सौविष्टकृतैर्व्येडेषु चैकपदौ द्विपदौति पुरस्तात्स्विष्ट-
कृतो जुहोति वषट् ते विष्णो प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नामे-
त्यन्यतरया गर्भस्य दक्षिणेन पूर्वसक्थिना विष्णुं शिपिविष्टं
यजति । दक्षिणाकाले ऽष्टाप्रुद्धिरण्मुष्णीषेणावेष्ट्य कोशे ऽवधाय
१० द्वितीये ऽवधाय तृतीये ऽवदधाति । विबिलानिव कोशान्
कृत्वा तदक्षिणां ददाति । मरुतो यस्य हि चये यज्ञैर्वा

१ Read perhaps (op. Ap. IX. 18. 12) गर्भं^१ खवन्तीमिति.

२ ०पादयति MLTAV; निषवदति H; ०पदति B.

३२२ वैखानससूत्रे ३१, ३८-३९ (०श्रौतसूत्रे २०, ३८-३९)

यज्ञवाहस इत्यन्यतरया पशुश्रपणे गार्हपत्ये वा गर्भपुरोडाशं
चेत्युत्तरेण गार्हपत्यस्य ग्रामिचस्य वा श्रौते भस्मन्युपोष्य मही
द्यौः पृथिवी च न इति श्रौतेन भस्मनाभिसमूहत्येतं युवान-
मिति पञ्चभिरुपतिष्ठते । ॥ ३८ ॥

यस्थानपट्टक्रो^१ यूपो विरोहेत्तस्मिन् त्वाङ्गं चरुं निर्वपेत् ।
त्रयस्त्रिंशदिति तन्तुमतीं वा जुहोति । यदि सुषिरः
स्याद्वैष्णव्या व्याहृतीभिः प्राजापत्यया च जुत्वा तं संवृष्ट्याग्नौ
प्रविधायान्यं साधयेद्यदि क्रिमिणः पूर्ववत्प्रायश्चित्तं । यद्या-
व्रश्चनमास्कन्देद्याहृत्यादि समानमुत्तरं । यदि दक्षिणा पते-
त्प्रत्यङ् वा सं वा श्रौर्येत वैष्णव्याः स्थाने यामी^२ शेषो १०
व्याख्यातो । यद्यप्यु पतेत्तत्स्थाने वारुणीं जुहुयात्समानमुत्तरं ।
यदि प्रासहा हरेयुरैन्द्री विशेषो । यदि मूल उप शुक्लः
स्थानमध्ये ऽग्रे वा यद्यग्निष्ठाश्रिर्विच्छिद्येत पूर्वा^३ वा दक्षिणा
सर्वतो वा याम्येव^३ विशेषो । यदि लोहिन्यो रेखा अन्ये
वोत्पाताः सर्वत्र प्रायश्चित्तं भूर्भुवः सुवरित्यन्या वा वैष्णवी- १५
वैष्णवीः । ॥ ३९ ॥

इति विंशः प्रश्नः ।

१ Thus B; ०हतो the Mss.

२ पूर्व the Mss.

३ यामीरेव or यामिरेव the Mss.

अथ सौम्यानि । यदि दौचितो ऽनृतं वदेदप आचम्याव
 ते हेड उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामीति जपेद्दण्डात्कृष्णा-
 जिनाद्वा व्यवच्छिन्नो दवाञ्जनमगन्यञ्च इति व्याख्यातं । यद्वै
 दौचितो ऽमेध्यमनिष्टं वा पश्यत्यबद्धं मनो दरिद्रमिति
 ५ जपेद्यद्वै दौचितमभिवर्षत्युन्दतीर्षलं धत्तेति जपेद्यदि वाति
 भद्रादभि श्रेयः प्रेह्येति । कर्दयित्वा निष्ठीव्य वा यदत्रापि
 रसस्येति । यदि स्वप्ने रेतः सिञ्चति यन्मे रेतः । परितोषा-
 दिति स्कन्धमभिमन्त्रयते । यद्यवकिरेदश्वग्रे तपो श्वग्रे न
 ह ते अग्रे तनुवा इति तिस्र आहुतीर्जुहोति यद्देवा
 १० द्रवहेडनमित्येताभिश्च जुहुयात्प्रत्याहुति वरं दद्यादेकं वा
 बद्धविदे । मूत्रमुत्सृजतीयं ते यज्ञिया तनूरिति मृदं लोष्टं
 वादत्ते । ॥ १ ॥

अपो मुञ्चामि न प्रजामः होमुचः स्वाहाकृताः पृथिवीमा-
 विशतेति तदुत्सृजति । पृथिव्या संभवतेति वेद्यां लोष्टं प्रति-
 १५ निदधाति । बीभत्सा नामापः स्वाहाकृताः पृथिवीमाविश-
 तेत्यश्रु कुर्वन् जपेत् । कफस्या नामापः स्वाहाकृताः पृथिवी-
 माविशतेति कफमुत्सृजन्पस्या नामापः स्वाहाकृताः पृथिवी-
 माविशतेति स्वेदमुत्सृजन् । दुःस्वप्न पापस्वप्नोपभुक्तैर्जह्नाहमन्तरं
 त्यवे न भि स्वप्नमुग्रवधेति । दुःस्वप्नं दृष्ट्वा जपति । यदन्नमद्यते

१ यन्मे रेतः परि० HB (as Baudh. XXVIII. 9: 358. 12); यन्मे ऽव
 पयसः परि० MLTAV (as Āp. X. 13. 10).

१० ऽहमन्तरं त्यवेन MLTV (but in TV a space for one akṣara is
 left before त्य), ऽहमन्तरं त्यवेन A; in H, there is a great gape;
 ऽहमन्तरं त्यवेन B.

सायमिति स्वप्ने ऽन्नं भुक्त्वा जपति । नमो रुद्रेभ्यः स्वाहेति
 कण्डूय लोहितमुत्पतितं दृष्ट्वा जपति । न वर्षति धावेन्नमो
 वायः इत्येतमृगद्वयं जपति यदि धावेत्सूर्यो मा देवो
 देवेभ्यः पाविति दौक्षितविमितादन्यत्राभिनिष्क्रुको ऽभ्युदितो
 वा जपति । ॥ २ ॥

प्रातरनुवाके ऽभ्युदित उदयं तमसस्पर्युदु त्यं चित्रमिति
 तिस्र आहुतीर्जुहोति तथा सोमो यदि नाविर्भवेन्नवो
 भवति यमादित्या इत्याहुती जुहुयात्सूर्याचन्द्रमसोरुपरागे
 ऽप्येतदेवाग्निं नरादिः । यदि ग्रहं ग्रहौघान्यां देवतां
 गृह्णीयान्तदेवासुख्ये स्वाहेति सर्वहुतं तस्यै देवतायै जुहुया- १०
 न्निन्दाहुती हुत्वा भागिन्यै देवतायै पुनर्गृह्णीयादपि वा
 वाचस्पते विधे नामन्निति ग्रहाणामेकेन जुहुयाच्चमसेषु चैवं ।
 सवनकालातिक्रमे ऽग्निर्मूर्धति गायत्र्या प्रातःसवने जुहुयाद्भुवो
 यज्ञस्येति त्रिष्टुभा माध्यंदिने जनस्य गोपा इति जगत्या
 तृतीयसवने । निन आग्निष्टोमे चारहरतिरात्रमुत्तरं नाधि- १५
 गच्छेद्यज्ञे भेषः^४ स्यादित्यधिगमे सर्वान् होतृन् जुहुयात् ॥ ३ ॥

पशौ यदि पूतिगन्धः स्यान्तदुत्सृज्यान्त्येन पशुना प्रचरे-
 दाज्येन पुरोडाशसान्नाय्ययोर्यदि स्तोत्रशस्त्रप्रतिगरार्धर्चादिषु^५

१ R. वायव ? Baudh. differs.

२ ? वाग्निन्नरादि the Mss. (वाग्निनेराति B).

३ ? निन आग्नि (or ग्री) षोम (or मे) चारहरति रात्रा (or रात्र्या) सु०
 MLT; निन आग्निमीचाहरति रात्र्या० A; निन आग्नीष्टोमिचाहरति रात्र्या BV.

४ यज्ञे भेष the Mss.

५ Thus B; ०प्रतिगरा अर्धर्चा० the other Mss.

लुथेत मिन्दाऊती ऊत्वा पुनर्जपेद्यदि प्रातःसवने त्रिषु कलशै-
षूक्यस्याल्यां वात्पसोमः शिष्येत्प्राग्घोमाच्चमसेष्वभ्युन्नीय जुहु-
यात्कलशेष्वभ्युन्नीय तैरुपहोतव्यमित्येके । यदि प्रागनुवषट्कारा-
दनुवषट्कारे^१ जुहुयाद्यदि भूयानतिरिच्येत सहैव कलशै-
र्होमाय प्रतिष्ठेद्भुते ऽनुवषट्कृते ऽतिरिक्तमवबुधोद्गाढहोतृप्रत्ययेन
त्रिषु सवनेषूक्तवत्सर्वं कुर्याद्यद्यग्निष्टोमे ऽतिरिच्येतोक्त्यं कुर्वीत
यद्युक्त्यो षोडशिनं यदि षोडशिन्यतिरात्रं यद्यतिरात्रे वैष्णवीषु
शिपिविष्टवतीषु बृहता गौरिवीतेन^२ वा सुवीरन् । ॥ ४ ॥

सोमसंसवे विद्विषाणयोर्यजमानयोर्महारात्रे ऽग्निर्यजुर्मिरिति
१० चत्वारि संभारयजूंषि ऊत्तोपाकृत्य परिहिते प्रातरनुवाके
संवेशायोपवेशाय गायत्र्या अभिभूत्यै स्वाहेति पुरस्तात्प्रातः-
सवनस्य जुहुयात्तथोत्तराणि संभारयजूंषि माध्दन्दिनस्य । त्रिषुभो
अभिभूत्या इति मन्त्रं संनमति । तथोत्तराणि संभारयजूंषि
हतौयसवनस्य । जगत्या अभिभूत्या इति मन्त्रं संनमति ।
११ तथोत्तराण्यनुष्टुभ इत्यवमृतस्य संनमति । तथोत्तराणि ऊत्तोद-
वसानीयायाः पङ्क्त्या इति संनमति । प्राणापानौ मृत्योर्मा
पातं प्राणापानौ मा मा हिंसिष्टमिति द्वे पुरस्तात्पशुसिष्टकृतौ
जुहुयादेतिवन्ति प्रेतिवन्ति वाज्यानि । मरुत्वतीर्दृषण्वतीर्वा
प्रतिपदो । यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यादुक्त्यं कुर्वीत ।
१० यद्युक्त्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीत । ॥ ५ ॥

१ ? प्रागनुवषट्कारोदनुवषट्कारो जुहुय० B ; A : ०ङ्कारोस्तदनुवषट्कारे ज० ; the
other Mss. प्रागनुवषट्कारस्तदनु वष०.

२ गौरिवीतेन TVA ; गौरिवी० NL ; गौरिवीतेन BH.

यद्यतिरात्रो ऽप्रोर्यामो^१ यद्यप्रोर्यामो द्विरात्रः^२ सोममाहृत्य
हविर्धानसन्निधौ क्रीत्वा^३ सकृदाप्याय्य हविर्धानं प्रपाद्य शकटे
ह्रलोत्तरमुत्तरमहः कार्यमत्यभिषुत्यो दक्षिणाभिर्वा वरीयांसं^४
यज्ञक्रतुं कुर्याद्यद्यन्तरा गिरिर्नदौ वा न स्यात्संसवो^५ नावि-
द्विषाणयोः संसव इत्यपरं^६ कोभागिनसत्त्रेषु^७ यदि दीक्षिता-
नामुपतापः स्यान्महत्काष्ठमाग्नीध्रीये समिधोत्तरत उदपात्रं
निधाय यवानामेकविंशतिं तावतश्च दर्भपुञ्जीलानवधायापो
ऽग्रावधिश्रित्याग्नीध्रीयाद्दक्षिणोपविष्टं ब्राह्मणं प्रोच्य तत्प्रसूतो
जौवा नाम स्वेति परिब्रूयात्^८ ॥ ६ ॥

या जाता इत्योषधीसूक्तेन ताभिरुपतप्ताभिरद्भिरभि-^९
षिच्याचमय्य प्राणापानौ त उपाश्वन्तर्यामौ पातामित्यभि-
सृशति^{१०} प्राणापानावुपाश्वन्तर्यामौ पातमिति सर्वत्र मे
इति संनम्य यजमानो जपति^{११} पुष्टिपतये पुष्टिरित्याग्नीध्रीय
आहुतिं जुहोति^{१२} नान्यद्द्वेषजं कुर्याद्यथासंभवमेकाहे^{१३} यदि
म्रियेत यत्प्रागवभृथात्कृत्वा पेटमेधिकेन विधानेन सर्वैरग्निभि-^{१४}
दर्शपूर्णमासैः^{१५} सौमिकैश्च पात्रैः पूर्वेण सदो ऽग्न्यवभृथं कुर्यु-
रवभृथं^{१६} वा गमयित्वोन्मुच्य दीक्षामवभृथादुदत्य श्मशानं

१ Thus BA ; क्रीत्वा TV ; कृत्वा MLH.

२ वरीयांसं TV ; परिधासं H ; परिवीयांसं MLA ; परिधासं B.

३ Thus the Mss.; could the original reading be: एकाष्टा-
हीनसत्त्रेषु?

४ दर्शपूर्णमासैः MLVTAB ; दर्शपूर्णमासिकैः H.

५ Thus H (and cp. Hir.); ०भयो (or धो) वभृथं (or थं) वा गम-
MLTV ; A useless ; ०भृथं वो मयित्वोन्मुच्य B.

नीत्वाग्निभिर्दहेद्येषां दीक्षितानां प्रमीयते तं यदववर्ज्युः
कूरुतामिवैषा लोकः स्यादाहर दहेति ब्रूयात्तं दक्षिणतो
वेद्यैः स्तुतिदेशेः निधाय दक्षिणाग्नेरङ्गारास्त्रिवर्त्यै तेन निर्मन्थ्येन
वा दहेयुः । ॥ ७ ॥

४ दक्षिण्यां वेदिश्रोण्यामस्थिकुम्भमुपनिधायायं गौः पृश्नि-
रक्रमीदिति तिसृभिरप्रतिहृताभिः सर्पराज्ञीभिरुद्गातारः सुवीर-
बृत्विजो होतृप्रथमाः प्राचीनावीतिनो यो ऽस्य कौष्ठ्य जगत
इति यामौरनुब्रुवन्तः सर्पराज्ञीः कीर्तयन्तो दक्षिणान् केश-
पचानुद्गथ्य सव्यान् प्रसृज्य^४ दक्षिणानूरुनाम्नानाः सव्यान्वा त्रिः
१० प्रसव्यं मार्जालीयं परीयुस्तिः पुनः प्रतिपरीयुरैन्द्रवायवाद्या-
मौत्रावरुणाग्रान्वा गृह्णीयाद्भक्षांसु मार्जालीयन्यन्ते निनयेयुर्न
भक्षयेयुराथायनं तु कुर्वीरन्^५ आयूषि पवस इति
रथन्तरपृष्ठस्य प्रतिपदं कुर्वीरन्^५ रथन्तरसामैषां सोमः
स्यात् । ॥ ८ ॥

११ पुत्रादिहीनस्यास्थिकुम्भमवभृथे निखनेयुः । पुत्रादिमृतं
दग्ध्वास्थीनुपनह्य^६ यो ऽस्य नेदिष्ठौ स्यान्तं तस्य स्थाने दीक्षयित्वा
तेन पुनर्यजेरंस्ततः संवत्सरे ऽस्थीनि याजयेयुरग्निष्टोमो रथ-
न्तरसामा^७ गौरिवीतसामा^७ सप्तदशस्तोमेन^७ पूर्ववद्ब्रह्मायतो ।

१ Cp. T. Br. I. 4. 6. 5.

२ ? स्तुतिदेशे MLVTH ; स्तुतिदेशे A ; सततिदेशे B.

३ Thus the Mss., सर्पं. B only.

४ प्रसृज्य. ML ; विख. ATHBV.

५ कुर्वीत HB only.

६ स्त्रीनुप. all the Mss.

७ गौरिवीत. MLTAV ; गौर्वीत. HB.

ऽस्थिकुम्भं प्रतिस्तोत्रं कृष्णाजिन उपनह्य निदधात्यन्तर्यामहोमान्ते
यासेन साम्ना सर्पराज्ञीषु सुवीरज्ज्ञोत्प्रथमाः प्राचीनावीतिनो
मार्जालीयं प्रतीयुरिति^१ व्याख्यातं^२ द्वादशशतं दक्षिणा^३ मृत-
स्याग्रयः पूर्वस्यैवोदवसानकाले प्रथमकृताग्निहोत्रविधानेन धृता
एवास्थियज्ञावभृथमेतस्मिन्नग्नौ यज्ञपात्रैश्च दहेयुः^४ ॥ ६ ॥

यदि सत्ताय दीक्षितानां कुतश्चित्कारणात्साम्युत्थानं जायेत
स सोममपभज्य विश्वजितातिरात्रेण सर्वस्तोमेन सर्वपृष्ठेन
सर्वपेदसदक्षिणेन यजेत^५ व्याख्यातमृत्विम्बरणं^६ पृथगरणीष्वग्नी-
ज्ज्वालामुखीयारण्योरेवोत्तरवेदिकाग्नीध्रीयान्समारोप्य^७ देव-
यजनादि कृत्वोत्थायिनः कृतान्तात्प्रतिपद्येरन्^८ सत्त्रिणश्वोखा-^९
मवलित्व तैरन्या मृदः संसृज्याषाढाघर्मेष्टकाकुलयिनौमहा-
वीरेणान्यच्च कुर्युरवलित्व पशुगिरसां तूष्णीकेष्वास्येष्टेद्युत्तर-
वेदिधिष्णियोत्करोपरवखरसदोहविधानादिभ्यो विकृतेभ्यः पुरी-
षानपादायास्त्रेष्टेदिष्टकाश्च कार्याः^{१०} ॥ १० ॥

अहतेषूखादिषूत्याने तेषां मन्त्रवत्पुनरुपादानमेवं^{११} प्रणीत^{१२}
आहवनीय उत्तिष्ठेत्तूष्णीमाहवनीयं प्रणयत्येवमाग्नीध्रीयादि^{१३}
संचिते ऽग्रावुपतिष्ठेत्^{१४} न कारयेयुः^{१५} सोमे यदपहते प्रायश्चित्तं

१ प्रतीयु० the Mss. (प्रतियु० BV).

२ ०वोत्तरं वेदि० the Mss. ; ०ग्रीयात्समा० the Mss.

३ कृतान्तात् AB (and cp. Hir. and Āp. XIV. 25. 2); कृतां तान् H; कृतान्ता TM; कृतान्तौ L.

४ एवं MLTHBV; एव A.

५ Read ०ग्रावुत्तिष्ठेत् (०ग्रावुत्तिष्ठेत् BV).

तद्गवे । पञ्च गावो विशेषो । यदि गावा गौर्येत ब्रह्मसाम्ना^१
सुवीरन् । कलशो दौर्येत सर्वत्र वषट्कारनिधनेन ब्रह्मसाम्ना
सुवीरन्सवे स्वाहेति सप्तमन्त्रैर्ज्वेन्द्रस्य ग्रहो ऽसीति सिक्त-
सोममभिमन्त्र्य^२ संवेणाय त्वेति पूर्ववद्यथर्तु जुहोति । ॥ ११ ॥

५ आग्नीध्रविनाग्रे ऽग्निर्मूर्धत्याग्नेय्या जुहुयाद्धविधानि विष्णो
त्वं नो अन्तम इति वैष्णव्या । सदसौन्द्रं विश्वा अवौष्टध-
न्वित्यैन्द्रिया । विश्वे देवाः शृणुतेमः हवं म इति वैश्वदेव्या
प्राग्वंशे । सर्वेषु विनागेषु मिन्दाहुतौ वैष्णवीर्याहुतौर्वा
जुहुयाद्धोतमैत्रावरुणप्रभृतिसप्तानां^३ वषट्कर्तृणामन्योन्यस्य वा
१० याज्यापुरोनुवाक्याविपर्यासे^४ ब्राह्मण एकहोतेति सप्तभिर्मन्त्रै-
र्यथाक्रममध्वर्युर्जुहुयाद्यस्याश्विने शस्यमाने सूर्यो नाविर्भवति
सर्वाः शंसेदपि दाशतयीः^५ । सौर्यं बज्ररूपं पशुमालभेत ।
॥ १२ ॥

समन्वारभ्यानां सर्पतां बहिष्पवमाने यद्युज्ञातापच्छिद्येता-
१५ दक्षिणः स यज्ञः संस्थाप्यस्तेन पुनर्यजेत । तत्र तद्दद्याद्यत्पूर्व-
स्मिन्दास्यन्त्याद्यदि प्रस्तोतापच्छिद्येत ब्रह्मणे वरं दत्त्वा स
एव पुनर्वर्तयेत् । यदि प्रतिहर्ता पुनर्यज्ञे सर्ववेदसं दद्याद्युग-

१ The Sūtrakāra forgets to indicate, which brahmasāman should be applied, see Āp. XIV. 25. 7.

२ सिक्तमभिम० H.

३ ०प्रभृतौस्सप्ता० MLA ; ०प्रभृतिसु० TV ; ०प्रभृतः स० HB.

४ ०नुवाक्योविप० MLTAV ; ०पुरोनुवाक्ये वि० HB.

५ Thus H only (and cp. Āp. XIV. 24. 2.) ; the other Mss. omit सर्वाः and read वाशतयीः or वातशयौष (only A दाशतयी).

३३० वैखानससूत्रे ३२, १३-१४ (०श्रौतसूत्रे २१, १३-१४)

पदपच्छिन्नयोरुद्गातुः प्रायश्चित्तं प्रतिहर्तुमिन्दाहुतौ । अपच्छे-
दपौर्वापर्यं यो^१ जघन्यः स्यात्पुनर्यज्ञे सर्ववेदसं दद्यात्तथा
माध्यन्दिने । यद्यार्भवे मिन्दाहुतौ । एवमहर्गणे^२ तदह-
रेवावर्तितव्यम् । ॥ १३ ॥

यस्य सोम उपदस्येतुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्यजीषे^५
ऽन्यतरदन्तर्धाय वसतौवरौरवनीय तूष्णीमभिषुत्याधवनीये
ऽवनीयाग्रयणे द्रोणकलशे वावनीयैवमेकधनैकदेशमवनीय पूत-
भृत्यवनयेदन्यद्विरण्यार्धं विभज्य ग्रहचमसेष्वभ्युनीय जुहुयान्मह-
र्त्विग्भ्यश्चतुरो वरान्दद्यादाग्रयण उपदस्येत्स्कन्देदेतरेभ्यो ग्रहेभ्यो
निगृह्णीयात्तेषामुपदस्तानां शुक्रामन्थिर्वर्जितानामाग्रयणाङ्गुली-^{१०}
यात्सर्वेषु ग्रहेषूपदस्तेष्वाग्रयणं^२ द्रोणकलशाङ्गुलाति^४ । यदाग्रयण
उपदस्येत्कलशाङ्गुलीयाद्यथा पिता पुत्रं क्षित उपधावतौत्युक्तं^५ ।
यदि भ्रुवः स्कन्देदायुर्धा असि भ्रुवायुर्मै धेहि वर्चीधा असि
भ्रुव वर्ची मे धेहि तनूपा असि भ्रुव तनुवं^६ मे पाहीति
तस्मिञ्क्षतमानं हिरण्यं निधाय स्वाहा दिव आप्यायसेति^{१५}
द्रोणकलशादाप्याययति । द्वितीयमन्तर्धाय स्वाहान्तरिक्षा-
दाप्यायसेत्याप्याययति । तृतीयमधस्तादन्तर्धाय स्वाहा पृथिव्या

१ यो added by me. But perhaps this word is not to be added, but स्यात् to be cancelled.

२ मिन्दाहुतौ एवाहर्गणे HB, which also gives a good sense.

३ ०यणं MLTV; ०यणे AHB.

४ ०कलशान्निगृ० HB.

५ See TS. VI. 5. 10. 1-2.

६ तनुवं T; तन्वं MLAV

आप्यायस्वेति तृतीयमाप्याययत्यध्वरो^१ ऽयं यज्ञो अस्तु देवा
ओषधीभ्यः पशुभ्यो मे जनाय विश्वस्यै भूतायाध्वरो अस्तु
देवाः स पिन्वस्व घृतवद्देव यज्ञेत्या त्वाहार्षमिति ध्रुवसूक्तेन
यजमानो ध्रुवमभिमन्व्याध्वर्यवे वरं ददाति । ॥ १४ ॥

- ५ नाराग्रंसः स्कन्देयमध्वर्युरुत्तरं ग्रहं गृह्णाति तं ऊत्वा-
प्यायस्व मदिन्तमेति तस्मादितरं नाराग्रंसमाप्याय^२ भक्षयित्वा
पुनराप्यायानुकम्प्य भक्षयति^३ । सोमस्कन्दने ब्रह्मन्सोमो
ऽस्कानिति ब्रह्माणमामन्व्य प्रायश्चित्तं कुर्वीत । तेन प्रसूतो
यत्र स्कन्देत्तत्रापि निनीयाभूद्देव इति स्कन्नमभिमन्व्य देवा-
१० ज्ञनमग्न्यज्ञ इति प्रातःसवने पुनरभिमन्वयते । हिरण्यगर्भः
समवर्तताय इति जुहुयाद्गन्धर्वाज्ञनमग्न्यज्ञ इति माध्यंदिने
ऽभिमन्वयते पितृज्ञनमग्न्यज्ञ इति तृतीयसवन आप ओषधी-
रिति नक्तं द्यावापृथिवी जनमगच्छति तिरोअङ्गियान्^४ । सोमे
सोममभिगृह्णीयाद्द्रुपश्चस्कन्द मनो ज्योतिरिति संहिताभ्यां
१५ पृषदाज्येनैकामाहुतिं जुहुयाद्युतुग्रहे^५ सुग्धौ स्यातां विसृष्ट-
धेनाः सरितो घृतश्रुतो वसन्तो यौशो मधुमन्ति वर्षाः ।
शरद्धेमन्त ऋतवो मयोभुव उदप्रतो नभसी संव्ययन्ताम् ॥
आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिर्धाता ददातु सुमनस्यमानः ।

१ ०ध्वर्यो the Mss.

२ Same of the Mss. seem to point to a reading इतराग्राराग्रंसां.

३ भक्षयन्ति H.

४ तीरे आङ्गीयात् HB; तरे अनुगृह्णीयात् MLTA. The same in Hiranyakeśin.

५ Thus the Mss.

संवत्सर ऋतुभिश्चाकुपानो^१ मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु ॥
आ देवानां त्वमग्ने व्रतपा असि यद्वो वयं मधुश्च माधवश्च
वासन्तिकावृत्त त इमं यज्ञमवन्तु ते मामवन्त्वन्तु व आरभे ऽनु
मारमध्वः स्वाहेत्येतैः सचैकादशाहुतैर्जुहोति^१ ॥ १५ ॥

यद्यभक्षिते चमसे स्तोत्रमुपाकुर्यादारमतेति कन्दोगानुक्ता ५
द्विरण्यगर्भ इत्याहुतिं जुहोति^१ तं चमसं यथान्यायं भक्षयत्यथ
ग्रहं चमसं वाभिवृष्टमिन्दुरिन्द्रमवागादिति भक्षयति^१ यदि
हुतशेषेण सोमेनाहुतः सोमः संसृज्येतान्तःपरिध्याह्वनौया-
दुदञ्चमङ्गारं निर्वर्त्य यज्ञस्य हि स्थ ऋत्विजो^२ वीतं^३ जुषेथाः
स्वाहेति हुत्वा हुतौ भक्षं हरति मा नो ध्वारिषुरिति शेषं १०
भक्षयति^१ मा यजमानं तमो विददिति भक्षयन्तमनुमन्त्रयते^१
यदि हुतः^३ परिक्षुत्याहुतेन संसृज्येत वा यद्यवृता ऋत्विजो
ऽन्यवृत्तैः संसृज्येरन्नात्यस्तोमात्सत्त्वादयत्र दौक्षितैर्दौक्षिता एत-
देवाभिषुत्य सोमो ऽभिवृध्येत^४ तदित्यदं प्रत्यस्मै पिपौषत
इत्येताभ्यां सुवाहुती जुहोति^१ मैत्र्यर्चाभिवृष्टे^५ हुत्वेन्दुरिन्द्र- १५
मवागादिति शेषं भक्षयति^१ ॥ १६ ॥

सप्तत्विजः सप्त सदाऽऽख्येषामिति भक्षं व्यापन्नमुत्तरार्ध-
पूर्वार्धं उपरवे निनयेद्वृत्तिणार्धपूर्वार्धं वा^१ यस्याग्निरुख्य उदायति
स एव पुनः परौध्य इत्युक्तमुख्यस्येदुदायेदप्सु^६ भस्म प्रवेश्य

१. चाकुपा० (as Āp.) MLTV; चाकृपा० A (read चाकृपा०).

२. ०त्विजोवीति the Mss.

३. हुतः TBV; हुतं MLA; यदहुतः B.

४. ०वृध्येत the Mss., see, however, Baudh. XXIX. 5 : 375. 4.

५. ०वृष्टे A, ०वृष्टेति MLTV.

६. इत्युक्तम् see TS. V. 7. 5. 1.

शकृत्पिण्डेन^१ परिलिप्याहुतिषाहं^२ कृत्वा सुवर्णं धर्मः स्वाहेति
पञ्चाहुतीर्ज्ज्वार्कः पवित्रं रजसो विमान इति द्वाभ्यां
मुञ्जकुलायप्रभृतौनि कर्माणि प्रतिपद्येता^३ कृष्णाजिनवाचनात्^४ ।
कृष्णं वासः कृष्णा धेनुर्दक्षिणा शतमानं च हिरण्यं^५ ।
५ यद्यगारमासन्दी^६ शिष्यं वा दह्येत^७ वैश्वानरो न ऊत्येति
वैश्वानरौभिरष्टौ समिध आदध्याद्यदि हविर्धाने शीर्णे
स्थातामध्वर्युर्दक्षिणमुद्गृह्णीयात्प्रतिप्रस्थातोपस्तभ्युयादुत्तरं^८ प्रति-
प्रस्थातोद्गृह्णीयादध्वर्युरुपस्तभ्युयाद्वै^९ ण्योपस्तभ्युतो वैण्योपमिनुत
आश्विन्या संमिनुतः^{१०} ॥ १७ ॥

१० अग्ने वाजस्य गोमत इति तिसृभिरुष्णिग्भिरध्वर्युराग्नौध्रे
जुहोत्युत्तराभिः प्रतिप्रस्थाता^१ यदि पत्रेजनिकलशो^२ वसती-
वरौरेकधनाः कुम्भेष्टकाः कथनेष्टका^३ वा परासिच्येरन्यूपौदु-
म्बरीद्रोणकलशा दीप्येरन् रशना भिद्येत कपालमन्यदा पात्र-
मपस्थाने^४ स्वेनैव यजुषाभिजपति^५ दारुमयमाहवनीये प्रहरेत् ।

१ त्रिपण्डेन परिलि० AB (as Baudh. XXIX, 6: 376. 11); ० त्रिपण्डे-
रुपलि० MLTV.

२ Thus corrected by me; कर्माणि पद्येत (पत्येत) कृष्णाजिनवचनात्
the Mss.

३ यद्यगार० MLA; यद्यागार० TV.

४ Conjecturally; पुद्येत the Mss. (सुद्येत B).

५ Thus corrected acc. to Āp. and Hir., the Mss. are cor-
rupt.

६ ० कलशे the Mss.

७ लायज्ञेष्टका MLAV; लायज्ञेष्टिका T.

८ Thus the Mss. (पात्रंवेस्थाने B).

धायन्नारायणं यत्प्रायश्चित्तमभिददात्यानर्थक्यात्तत्तत्प्रसङ्गे^१
तत्कुर्यादापस्तु तद्धनं तद्धनमित्याह^२ विखनाः^३ ॥ १८ ॥

इत्येकविंशः प्रश्नः ॥

इति श्रीमदौखेयशाखायां विखनसा प्रोक्ते
श्रीवैखानससूत्रे मूलगृह्ये द्वाविंशः प्रश्नः^४ ॥

१ अभिददाति the Mss., only A ०दधाति.

२ तं धनं तत्तत्तनंधन० A.

३ श्रीविखनाः T only. Probably the last three words do not belong to the original text; cp. the note on XI. 11 (end).

४ This last is the colophon acc. to T. In V it runs: इति श्रीमदौखेयशाखायां विखनसा ऋषिणा प्रोक्ते मूलगृह्ये एकविंशत्युपनिषत्प्रसङ्गके एकविंश-
न्महायज्ञप्रबोधकल्पसूत्रे एकोनषष्ट्यधिकविंशतखण्डात्मके पञ्चाशदधिकपञ्चशतोत्तर-
अतुःसहस्रग्रन्थात्मके प्रायश्चित्तविधिनियोग एकविंशतिप्रश्नः ॥

MANTRA-INDEX

TO

Vaikhānasa-śrautasūtram

By

PROF. DR. RAGHU VIRA, M.A., Ph.D., D.Litt. et Phil.,

Director, International Academy of Indian Culture, Lahore.

The references to sections and paragraphs are supplemented by the numbers of pages and lines. The colon (:) separates the two sets of references.

Mantras which show variation (either in form or in extent) with the entries registered in the Vedic Concordance of Bloomfield are marked with one prefixed asterisk. There is, however, a large number of *mantras* or *pratīkas* which are totally missing as such in Bloomfield. These are marked with two prefixed asterisks.

अ

अ॒श्वः स॒ मधु॒मन्तः ४, ८: ४७, ८.
 अ॒श्व॒शुना॒ ते अ॒श्व॒ प्र॒च्यताम्
 १२, १७: १४८, ५.
 अ॒श्व॒श्वर॒श्वस्ते दे॒व सोमा॒ण्यताम्
 १२, २३: १५२, १६.
 अ॒श्व॒ह॒स्यत्या॒य त्वा ८, १२: १०१,
 १; १५, २४: २१२, १७.
 अ॒श्वो॒मुचः॒ स्वाहा॒कृताः॒ इ॒थिवी॒मा-
 वि॒शत २१, २: २२२, १२.
 अ॒क्र॒श्रि॒हाणाः ७, ५: ७२, ५.
 अ॒क्र॒न्कर्म॒ कर्म॒कृतः ८, १२: ८७, १२.
 अ॒क्र॒न्दत् १८, ११: २६१, १०.
 अ॒क्र॒न्दद॒ग्निः १८, ८: २५८, ७;
 २०, ७: २०२, १८.
 अ॒क्ष॒न्नसौ॒मद॒न्त ८, ८: ८८, ५.
 अ॒क्ष॒न्ति॒तरः ८, ८: ८८, ६.
 अ॒क्षि॒तम॒सि २, ६: २६, २.
 अ॒ग॒न्दे॒वान्य॒ज्ञः १६, १८: २२०, ११.
 अ॒ग॒न्न॒ग्निः १, १८: २०, ५.
 अ॒ग॒न्म॒ सुवः ७, १२: ७७, २१.
 अ॒गा २३३३ ७, ७: ७३, ८.

अ॒गोतां॑ ना॒ष्टां पा॒प्मानम् १८, १४:
 २६४, १५.
 अ॒ग्न॒ आया॒हि १, ११: १२, १८;
 २०, ८: २०२, ७.
 अ॒ग्न॒ आया॒हि वी॒तये १८, १५:
 २६७, ६; १८, ५: २८८, १.
 अ॒ग्न॒ आ॒यू॒षि १, १४: १५, ८;
 १, १६: १७, १६; २, ७९: २७,
 १, २; ७, १२: ७८, २.
 अ॒ग्न॒ आ॒यू॒षि प॒वसे १५, १७:
 २००, १०; २१, ८: २२७, १२.
 अ॒ग्न॒ उ॒दधे॒ या त इ॒ष्य॒वा ना॒म
 १८, ६: २८१, ६.
 अ॒ग्न॒य॒ आ॒दित्यं॑ गृ॒ह्णाम्य॒ङ्गे रा॒त्रिम्
 २, २: २४, २.
 * अ॒ग्नये॑ऽश्वो॒मुचो॑ऽष्टा॒कपा॒लम् २०,
 २२: २१८, १८.
 * अ॒ग्नये॑ क॒थवा॒चना॒य खि॒ष्टकृ॒तेऽनु॒स॒धा
 ८, ८: ८७, ६.
 * अ॒ग्नये॑ क॒थवा॒चना॒य खि॒ष्टकृ॒ते स्वा॒हा
 २०; २१: २११, २.
 अ॒ग्नये॑ गृ॒हप॒तये॑ स्वा॒हा २, ६: २६, ४.
 अ॒ग्नये॑ च॒ त्वा इ॒थि॒यै चो॒न्न॒यामि २,
 २: २४, १४.

अग्रये ज्योतिष्मते स्वाहा २०, १७:
३०८, १६.

अग्रये तपस्वते जनद्वते पाकवते स्वाहा
२०, १७: ३०८, १६.

* अग्रये त्वा जुष्टसुपाकरोमि १५,
२१: २०२, १८.

अग्रये त्वा पवमानाय १८, ६:
२८०, ८.

अग्रये त्वा पावकाय १८, ६:
२८०, ८.

अग्रये त्वा वसुमते स्वाहा १३, १२:
१६६, २.

अग्रये त्वा वैश्वानराय २, ४: २५,
१; १५, १८: २००, १६.

अग्रये त्वा-शुचये १८, ६: २८०, १०.

** अग्रयेऽदाभ्याय स्वाहा २, ६: २६, ५.

अग्रये देवेभ्यः पिबभ्यः समिध्यमानायानु-
ब्रूहि ८, ६: ८५, ७.

अग्रयेऽनुब्रूहि ६, ८: ६५, १२; १०,
१७: ११६, १३; १५, २५: २०५,
११; १६, ४: २२०, १; १६,
१३: २२६, १२.

अग्रयेऽन्नपतये स्वाहा २, ६: २६, ६.

अग्रये पावकाय १, १६: १७, १२.

अग्रये प्रणोद्यमानायानुब्रूहि १०, ५:
१०५, १२.

अग्रये प्रेथ्य १०, १७: ११६, १४;
१५, २५: २०५, १२; १६, ४:
२२०, १; १६, १२: २२६, १२.

* अग्रये भूर्भुवः सुवः स्वाहा २, ६:
२६, ६.

अग्रये मय्यमानायानुब्रूहि ८, ५:
८३, १; १०, १०: १०८, १२.

** अग्रये विष्णवेऽग्नीषोमाभ्यां स्वाहा २०,
२२: २१२, १.

अग्रये व्रतपतये स्वाहा २०, १७:
३०८, १.

अग्रये शुचये १, १६: १७, १४.

अग्रये शुचये स्वाहा २०, १७:
३०८, १६.

अग्रये समिध्यमानाय ८, ११: ८७, १

अग्रये समिध्यमानायानुब्रूहि ५, ८:
६०, ८; ८, ६: ८३, ८.

अग्रये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहि १०, २०:
११८, ३.

अग्रये स्विष्टकृते प्रेथ्य १०, २०:
११८, ५.

अग्रावग्निः ८, ६: ८३, ७; १०,
१०: ११०, २.

अग्राविष्णू ६, २: ६२, ४.

अग्राविष्णू मद्भि धाम १, १७: १८,
१७.

अग्राविष्णू सजोषसा १, १७: १८,
१७; १८, ६: २८५, ८.

अग्निं युनज्मि १८, ३: २८७, १.

अग्निं राजानं चान्तरेण सा संचारिष्ट
१२, २२: १५२, २०.

अग्निं खे योनौ भरिष्यत्युषा १८,
७: २५८, १८.

अग्निं होतारमिह तं ऊवे ४, ४:
४४, ४.

अग्निं होतारं मन्ये दासन्तम् १८,
५: २८७, १२.

** अग्निः १, २०: २१, २.

* अग्निः पृथिव्याः १५, २३: २०४, ५.

अग्निः प्रथमः प्राज्ञातु ८, २:
८०, २.

अग्निः प्रविद्वानिह तदधातु १८,
१८: २७६, २.

अग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान् १५,
२८: २१६, ४.

* अग्निं कव्यवाहनं स्विष्टकृतं स्वधा
८, ८: ८७, ८.

* अग्निं गृह्णामि सुरथम् ३, २: २३, १.

अग्निजा अग्निं प्रजापते रेतः १३,
२: १५६; ४.

** अग्निना १, २०: २१, २.

- अग्निनाग्निः समिधते १८, ५ :
२८८, १; २०, १८ : २०८, १५.
- अग्निना देवेन १६, २२ : २३२, ६.
अग्निना रयिं १, १६ : १८, ४.
अग्निना विष्टचा वयम् २०, ८ :
२०३, २.
- अग्निना विस्वाषाट् १८, ५ : २८८,
१०.
- अग्निं द्रुतं दृषीमहे १८, ५ :
२८८, १.
- अग्निं नरो दीधितिभिररणोः २०,
७ : २०९, १२.
- अग्निपौतस्य १६, १८ : २३०, १.
- अग्निम् १, २० : २१, २.
अग्निमग्नौ स्वाहा २, १ : २९,
१०.
- अग्निमद्य १०, २१ : १२०, ११.
- अग्निं पुरौष्यमङ्गिरसदच्छेमः १८,
१ : २५०, २.
- अग्निं पुरौष्यमङ्गिरसदच्छेदि १८,
१ : २५०, २.
- अग्निं पुरौष्यमङ्गिरसदङ्गरामः १८,
१ : २५१, १५.
- अग्निं पुरौष्यमङ्गिरसदङ्गिरिष्यामः १८,
१ : २५०, २.
- अग्निरसि वैश्वानरोऽसि १८, ६ :
२८१, ५.
- अग्निरेकाक्षरेण वाजमुदजयत् १७,
१२ : २४५, ४.
- अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः १८, १७ :
२७३, २०.
- अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा २, ४ :
२५, ६; १३, १४ : १६८, ५.
- अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः स्वर्यः स्वाहा २,
४ : २५, ७.
- अग्निर्ज्योतिषा १८, १८ : २७६, ६.
- ** अग्निर्ज्योतिषाण्यं वेष्टः १२, ११ :
१४१, १०.

- अग्निर्दारी दारावग्निः स्वाहा २०,
५ : २०१, १८.
- * अग्निर्दिशां पतिः १८, १८ : २७६, २०.
अग्निर्देवता १५, २ : १८०, १२;
१८, २० : २७८, ५; १८, २ :
२८५, १३.
- * अग्निर्देवो होता ६, ४ : ६३, ५.
अग्निर्मा तस्मादेनसः २०, २० :
२१७, २.
- अग्निर्मा दुरिष्ठान्यातु ६, १० : ६६, २०.
- ** अग्निर्मा प्रथिव्याः पातु वायुरन्त-
रिचात्सूर्यो दिवः १३, १२ : १६५,
१८.
- अग्निर्धूर्वा १, १५ : १७, १; १, १८ :
२०, २; १८, ५२ : २८७, ५;
१८, ६ : २८०, १६; २१, २ :
२२४, १३; २१, १२ : २२८, ५.
- अग्निर्जुभिः १२, ४ : १२५, ४;
२१, ५ : २२५, ८.
- ** अग्निर्यज्ञं नयतु प्रजानन् १०, ६ :
१०६, १०.
- अग्निर्हवाणि जङ्घनत् १८, ५ :
२८८, २.
- अग्निर्होता ८, २ : ८०, १३; ८, ५ :
८२, ११.
- अग्निर्होता निषसादायजीयान् २०,
२१ : २११, ८.
- अग्निर्होता स मे होता १२, २ :
१२४, ४.
- अग्निः शुचिघ्नततमः १, १६ : १८, १.
- अग्निष्वात्ताः पितरः ८, ८ : ८७, ९.
- अग्निस्त्रिग्वेन शोचिषा १८, ६ :
२८२, १०.
- अग्निस्ते तेजो मा धाक्षीत् २, २ :
२४, ४.
- अग्निस्ते तेजो मा विनैत् ५, २ : ५४,
१५.
- ** अग्निश्चलाकान्विह्वर १६, १३ :
२२६, ५.

- अग्नीञ्जोतिष्मन्तः कृत १२, १२ :
१४३, १.
अग्नीत् ७, ७ : ७३, ८.
अग्नीत्परिधीः संहृष्टि
६, २ : ६१, १२.
** अग्नीत्प्रपुरोडाशं निर्वप १०, १७ :
११५, १८.
अग्नीत्यालीवतस्य यज १६, १७ :
२२८, १०.
** अग्नीत्ववनीयान्निर्वप १५, २ : १८१,
२१ : १६, १ : २१७, २ : १६,
१० : २२२, १८.
अग्नीदग्नीन्विहर १५, २० : २०१,
१८ : १६, २ : २१८, २.
अग्नीदपक्षिः संहृष्टि १६, २५ :
२२५, १.
* अग्नीदपः सक्तसंहृष्टि १६, २५ :
२२५, ८.
अग्नीदोपयजान् १६, २० : २२१,
१५ : १७, १ : २२८, ७ : १७, ५ :
२४०, ५.
अग्नीदोपयजानङ्गारानाहर १०,
२० : ११८, ११.
अग्नीद्भमय ७, ६ : ७२, १६.
अग्नीदेवपत्नीर्याचक्ष १४, २ : १७४,
१६.
** अग्नीदोहचमसेन वसतीवरीभिस्
चालालं प्रत्युपलम्बस्व १५, ५ :
१८२, १७.
अग्नीदाज १५, २० : २०८, १७.
अग्नीद्युपावटं खनीपरसंमितं द्युक्कुलीन
द्युक्कुलीन चतुरङ्कुलीन वीपरमतिखन-
तात् १०, ७ : १०७, ८.
अग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधियथ १३,
७ : १६१, ८.
अग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावासादय १३,
१० : १६४, १२.
** अग्नीनाधास्ये १, ४ : ५, ११.

- अग्नीन्नेष्टुपस्यमाषीद १६, १८ :
२२८, १५.
अग्नीन्मदन्यापाः १२, २२ : १५३,
१२ : १४, २ : १७४, १४.
अग्नीन्समाधेदि २, १०९ : २८, १९ ;
२८, ६.
अग्नी रक्षाः सि वेधति १, ८ : ८,
१६ : २०, २२ : २१८, २.
** अग्नीधोमयोः ६, ८ : ६५, ६.
अग्नीधोमयोरहं देवयज्या हवद्वा
भूयासम् ६, ८ : ६६, ७.
अग्नीधोमाभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमि
१४, १७ : १८७, १०.
अग्नीधोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामनुवृष्टि
१४, १५ : १८५, १२.
अग्नीधोमाविमः सुमे २, ७ : २६, १६.
** अग्ने १, २० : २१, २.
अग्ने अङ्गिरः १०, ४२ : १०४, ८ ;
१२ : १८, ८ : २५८, ८ : १८,
१० : २६१, १.
** अग्ने १, २० : २१, ८.
अग्ने कुलायमसि १०, ६ : १०६, ८.
अग्ने गृहपते २, ५ : २५, ११ : २,
८ : २७, १२ : ५, २ : ५४, ६ : ७,
१२ : ७८, ४.
अग्ने गृहपते शुम्भस्व २, १ : २२, १३.
■ अग्ने गृहपतेऽहे बुध्ना परिपद्य १,
११ : १२, १७.
अग्ने गोभिर्न आगदि १८, ५ :
२८७, १५.
अग्ने जातान्पुडा नः सपतान् १८,
४ : २८६, ६.
अग्ने तमदा १, २० : २१, ४ : १८,
५ : २८७, ११.
अग्ने तमदाश्च १८, ६ : २८४, ८.
■ अग्ने तव अथः १८, १६ : २६८, ६.
अग्ने तेजस्विन् १६, ८ : २२२, ८.
अग्ने त्वं सु जागृदि १२, ११ :
१४१, ८.

- अग्ने त्वं नः २, ७: २७, १०.
 अग्ने त्वं नो अन्तमः १८, ५: २८७, १४.
 अग्ने त्वमस्मद् युयोध्यनौवाः १८, ५:
 २५६, ५.
 अग्ने त्वं पारया २०, २: २८८, ५.
 अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान् १८, ५:
 २५६, ५.
 * अग्ने ऽदन्वाधो ७, १०: ७६, १;
 ७, १२: ७७, ६.
 * अग्ने देवाऽऽ द्वावच्च जज्ञानः १८,
 १: २८२, १२.
 अग्ने नय १४, १५: १८६, २;
 १५, १: १८०, ५; १६, ६:
 २२१, २.
 * अग्ने नय स्रपथा १८, ५: २५६, ४.
 * अग्ने नया २०, २: २८८, ४.
 * अग्ने अनामयोसुव १, १२: १२, १४.
 अग्राह्य पत्नीवारः सजर्देवेन तद्वा
 सोमं पिब स्वाहा १६, १७:
 २२८, ११.
 अग्ने परिव्रियामसि १८, ६: २८२, ८.
 अग्ने पवस्व १, १४: १५, ८; १,
 १६: १७, १६; २, ७: २७, २;
 ७, १२: ७८, २.
 अग्ने पावक १, १४: १५, ८; १,
 १६: १७, १७.
 * अग्ने बाधस्व १०, ६: १०६, ८.
 अग्ने हवन्नृषसाम् १८, ८: २५८, ११.
 अग्ने भूरीणि १८, १२: २८२,
 ११; १५.
 अग्ने अथावर्तिन् १८, १०: २६१, १.
 अग्ने यशस्विन् १८, ६: २८०, १५.
 अग्ने युक्त्वा द्वि ये तव १८, १८: २७५,
 १२; १८, ६: २८०, १८.
 अग्ने रजीकमप आविवेश १६, १५:
 २४५, ४.
 अग्ने रन्तःक्षेपोऽसि १८, १७: २७४, ११.
 * अग्ने रजम् ६, ८: ६६, १.

- अग्ने रजमुज्जितिमनूजेषम् ७, ६:
 ७२, १७.
 अग्ने रातिथ्यमसि १२, २१: १५२, ७.
 * अग्ने रेतसन्द्रम् १, ७: ८, ५.
 अग्ने र्जनिचमसि ८, ५: ८२, १४;
 १०, १०: १०८, १०.
 अग्ने र्जिह्वासि ५, २: ५४, १६.
 अग्ने र्भसासि १, ८: १०, १४;
 १०, ६: १०६, ७; १८, १२:
 २६२, २०.
 अग्ने र्भोगोऽसि १८, ४: २८५, १८.
 अग्ने र्भान्यसि १८, १७: २७४, १०.
 अग्ने र्वस्ते जिह्वेन तेजसा देवताभि-
 र्गृह्णामि १८, १६: २७०, ८.
 * अग्ने र्वा मपन्नृषस्य ७, ८: ७४, १२.
 ** अग्ने र्वैश्वानरस्य च १८, १८: २७६, ५.
 अग्ने वक्त्रे ७, १२: ७८, २.
 अग्ने वाजजित् ६, २: ६१, १५.
 * अग्ने वाजजिदु वाजं ता स्रुवाऽऽसम्
 ७, ४: ७१, २.
 अग्ने वाजस्य १८, ५: २८७, ८.
 अग्ने वाजस्य गोमतः २१, १८:
 २२२, १०.
 अग्ने वेहोचं वेदूत्यम् ८, २: ८२, १२.
 अग्ने व्रतपते ३, २: २२, १५.
 * अग्ने व्रतपते त्वम् १२, २२: १५४, २.
 * अग्ने व्रतपते त्वं व्रतानाम् १४, १६:
 १८७, २.
 अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि ३, २:
 २३, १६.
 अग्ने व्रतपते व्रतमचारिषम् ७, १४:
 ७८, ११.
 * अग्ने सघाद १, १२: १४, १५;
 २०, १६: २०८, २.
 अग्ने सघाच्च १८, ६: २८५, ४.
 अग्ने सनूरसि ४, ६: ४५, १४.
 अग्ने स्तेजसा सूर्यस्य वर्षसा १८, १५:
 २६७, १४.

- * अग्ने स्तोमं मनामहे १८, ५ : २८८, २.
अग्नेस्त्वा साध्वाज्येनाभिषिञ्चामि १८,
६ : २८९, १.
- * अग्नेस्त्वास्येन प्राञ्चामि ७, १ : ६८, ४.
- * अग्नेः स्विष्टकृतोऽहम् ६, १० : ६६, १८.
अग्ने ऋविर्निर्वप्यामि ४, २ : ४२, ८.
अग्ने इव १७ रक्षस्व ४, ६ : ४५, ७;
४, १० : ४८, १२.
- ** अग्नौ १, २० : २१, ८.
- * अघोर प्रजा अभिविपश्य १८, १८ :
२७५, २.
अघोरिणं चक्षुषाह १७ शिवेन १८,
१४ : २६५, ६.
अङ्गौ न्यङ्गौ १७, १२ : २४४, १२.
- * अङ्गिरसां त्वा देवानाम् १, ११ :
१२, १४.
- * अङ्गिरसो मास्य यज्ञस्य ६, १ :
६१, ४.
अङ्ग्रेभ्यो मे १५, २२ : २०३, ६.
अङ्गारिरसि बभारिः १४, १२ :
१८२, १५.
अचिन्तददुषा हरिः १३, १८ : १७२,
१४.
- * अक्षा गिरी मनयो देवयन्तौः १८,
५ : २५६, ४.
- * अक्षायं वो मयतः १६, २२ :
२२२, १८.
- * अक्षा वद तवसं गार्भिः ८, २ :
८०, १६.
- * अक्षावाक यज १५, २३ : २१२, ४.
अक्षावाक वदस्व यजे वाद्यम् १५,
२३ : २११, १७.
- ** अक्षावाकस्य चमसमनूयध्वम् १५,
२८ : २१५, १७.
- ** अक्षावाकस्य चमसाध्वर्यो लमणुग्रयस्व
१६, ४ : २२०, ४.
- ** अक्षावाकस्य चमसाध्वर्योऽपित्वमुग्रयस्व
१६, १२ : २२६, १६.

- ** अक्षावाकस्य चमसाध्वर्यो मा लमुग्रैहाः
१५, २७ : २०७, २.
- * अक्षिद्रां त्वाक्षिद्रेण सरस्वत्यै
कुष्टं गृह्णामि ११, २ : १२४, ८.
अक्षिद्रां त्वाक्षिद्रेणाग्निभ्यां कुष्टं
गृह्णामि ११, ३ : १२४, ६.
अक्षिद्रां त्वाक्षिद्रेणेन्द्राद्य सुताग्ने कुष्टं
गृह्णामि ११, ४ : १२४, ८.
अक्षिद्रं तन्तुं उथिया अनुगेषम्
१२, १४ : १४५, ४.
- * अक्षिद्रो रायः सुवीरः १०, २ :
१०२, ७; १०, १५ : ११४, २.
- * अज एकपात् १६, २० : २२१, ८.
अजगरस्त्वा सोदको विसर्पतु १८,
२१ : २८२, १५.
- * अजग्रग्निः १, ११ : १२, ७.
- * अजस्रं त्वा १७ सभापालाः ३, २ :
२२, ७.
- * अजस्रमिन्दुमरुषम् १८, १८ : २७६,
१५.
- * अजा ह्यग्नेः १८, १८ : २७७, २.
- * अजीजनन्नष्टतम् १८, १२ : २६६, १७.
अजीजनन्नष्टतं मर्त्यासः १, ११ :
१२, ७.
- * अजीऽस्येकपात् १४, १२ : १८४, १०.
- * अन्नानि यम् १३, ८ : १६६, २.
- * अतारिष्य तमसः पारं अस्य १८,
१६ : २६८, १८.
- ** अतिच्छन्दसः १७, ५ : २४०, ५.
- * अत्यन्यानगाम् १०, १ : १०२, १४.
- * अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वम् ८,
८ : ८८, २.
- * अत्र रमेयाम् १४, ६ : १७८, ४.
- * अथर्वं पितुं मे गोपाय १, १४ :
१६, ४.
- * अथा सपत्ना १७ इन्द्राग्नी मे ७, ५ :
७१, १७.
- * अथा सपत्ना १७ इन्द्रो मे ७, ५ :
७१, १४.

अथाहमनुकामिनी १४, १४ : १८४,
२०.

अथेमवस्य वर आ प्रथिव्याः १२, १४ :
१४५, ६.

■ अथैत षट्त्रिजः १२, १ : १२२, ८.

अथो आबन्धनीययोः १८, १५ :
२६७, १६.

अथो इन्द्राय पातवे १८, १८ : २७५,
१०.

अदभ्येन ला चक्षुषावेत्ते ४, ८ : ४७,
१२.

* अदभ्येन वस्यचक्षुषावपश्यामि ४, ७ :
४६, १८.

अदक्षमसि विष्णवे ला ३ ; ८ : २८, ६.

अदित रश्मि ६, १२ : ६८, ७ ;
१३, ११ : १६४, १७.

■ अदितिः पशुं प्रमुनीतु १०, १४ :
११२, १२.

अदितिरस्यच्छिद्रपचा ५, २ : ५४, १०.

अदितिस्ते बिलं गृह्णातु १३, २ :
१५७, १२ ; १८, १ : २५२, १४.

अदितिस्त्वा देवी १८, १ : २५२, ४.

अदित्या उष्णीषमसि १३, ११ :
१६५, १.

अदित्यास्त्वगसि ४, ६ : ४५, १२.

अदित्यास्त्वा प्रष्टे सादयामि ३, ४ :
२६, १.

अदित्यास्त्वोपस्ते सादयामि ४, ६ :
४५, ६.

अदित्याः सदः ३, ४ : २५, १५.

अदित्याः सद आसीद १२, १८ :
१५०, १४ ; १२, २२ : १५२, १६.

अदित्याः सदोऽसि १२, १८ : १५०,
१२ ; १२, २२ : १५२, १६.

■ अदित्यै राक्षसि ३, ४ : २५, ४ ; ३,
७ : २८, ४ ; १३, ११ : १६४, १५.

अदीक्षिष्टायं ब्राह्मणः १२, १० :
१४०, १४.

अदीक्षिष्टायं ब्राह्मणोऽसावमुष्य पुत्रो-
ऽमुष्य पौत्रोऽमुष्य नप्तोऽमुष्याः पुत्रो
ऽमुष्याः पौत्रोऽमुष्या नप्ता १२,
१० : १४०, ११.

अदश्रमस्य केतवः १८, १० : २६०, १७.

■ अदो देवीः १, ८ : ११, ५.

अदि दणमग्रे विन्ददानीम् १३, १४ :
१६८, १८.

■ अद्विराव्यम् ५, ४ : ५५, ६.

■ अद्विस्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामि १०,
१० : ११०, ६.

अद्वाः परि प्रजाताः स्य ४, ८ :
४८, १५.

अद्वास्त्वौषधीभ्यः १०, २१ : १२०, ५.

अद्वाः संभूतः प्रथिव्यै रसाच्च १८,
१० : २७८, १८.

अद्रिरसि ४, ६ : ४५, १६.

अद्रिरसि स्त्रोककृत् ४, ७ : ४६, ६.

अधा ह्यग्रे १, १० : २१, ४.

■ अधि द्यौरनरिचम् १८, २ : २८५, ६.

** अधिपत्नीः स्त्रीजस्त्रिणीः १८, १६ :
२७०, २०.

अधिषवणमसि ४, ६ : ४५, १४.

* अध्वनामध्वपते नमस्ते अस्तु १४,
१२ : १८४, ४.

अध्वरोऽयं यज्ञो अस्तु देवाः २१,
१४ : २२१, १.

अध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवाः १५,
२६ : २०५, १८.

अध्वर्यु मा द्विषीः २०, ६ : २०२, २.

अध्वर्यु यजतम् १५, २५ : २१२, १०.

अध्वर्योऽवेरपाः १५, ८ : १८४, १.

अध्वर्यो शोऽसावोम् १५, २५ :
२१२, १२.

अननरिताः पितरः सोम्याः सोम-

पीथात् २०, २८ : २१५, १५.

** अनया वो महीयामि ४, २ : ४२, १२.

अनर्वा प्रेक्षि १०, १४ : ११२, १६.

- अनागस्तु वा वयम् १५, ११:
१८६, १७.
- अनाज्ञातम् २०, २६: २१४, ५.
- अनाष्टमसि १२, २२: १५२, ८.
- अनाष्टासि १५, २८: २०८, ९.
- अनाष्ट्या पुरस्तात् १३, ८: १६४, ९.
- अनाप्ता या नः प्रथमा १८, १५:
२६८, २.
- अनिशिताः स्य सपलक्षयणीः ५, २:
५३, ११.
- अनु त्वा दिव्या दृष्टिः सचताम् १८,
१८: २७५, २.
- अनु त्वा रमे १५, २०: २०१, १२;
१६, १२: २२६, २.
- अनु त्वा हरिणो नृगः १६, ८:
२२२, ८.
- अनु मोऽद्यानुमतिः १३, १५: १७०, २.
- अनु प्रहर ७, ६: ७२, २.
- अनुमत्यै चरम् १६, २७: २२६, २२.
- अनु मा रभध्वं खाद्या २१, १५:
३३२, २.
- अनु मे दीक्षाम् १२, २२: १५२, १०.
- अनु व आरमे १८, १: २४८, १०;
२१, १५: ३३२, २.
- अनुवत्सरीणां स्वस्तिमाशस्ते ८,
१२: १०१, १.
- अनुष्टुप् कन्दः १८, २०: २७८, ८.
- * अनुष्टुप्कन्दसः १७, ३: २२८, ८.
- अनुष्टुभमध्या प्रविशामि १८, १६:
२६८, ११.
- अन्तराग्नी पशवः ३, २: २२, २.
- अन्तरिक्षं वशा धाता गर्भो रद्रे जरायु
वायुर्वतो घर्मः पौयूषः १८,
२१: २८१, २.
- अन्तरिक्षमसि १८, ४: २८५, २०.
- * अन्तरिक्षमसि जन्मना १८, २१:
२८०, १७.
- * अन्तरिक्षस्य त्वा १०, ८: १०८, १८.
- अन्तरिक्षस्य भागोऽसि ७, ३: ७०, ६.

- अन्तरिक्षस्य यान्यसि १८, ३:
२८५, ८.
- अन्तरिक्षस्यान्तरिक्षसि १३, १०:
१६२, ११.
- अन्तरिक्षाय त्वा ५, ५: ५६, ६;
१५, ८: १८४, १२; १८, ४:
२८५, २०; १८, ६: २८०, ८.
- अन्तरिक्षाय खाद्या १८, ३: २८५,
१५.
- अन्तरिक्षेण लोपयच्छामि १३, १२:
१६५, १६.
- अन्तरिक्षे यतस्य १८, १६: २७१, १४.
- अन्तरिक्षं रक्तः २, ३: २४, ६;
४, १०: ४८, ८.
- अन्तरेण मा संचारिष्ट ३, ७: ३८, ५.
- अन्तर्यच्छ १५, १४: १८८, १८.
- अन्तान्ममे प्रथिव्याः १८, १०:
२६०, १५.
- अन्तोऽश्केतः १५, १: १८०, ८;
१८, ५: २८८, ११.
- अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि १८, ८:
२५८, १७.
- अन्नावावसथीयम् ३, २: २२, ८.
- अन्नाद्याय ब्यूहध्वम् १२, ६: १९६,
१०.
- अन्नाय त्वा १७, १५: २४६, ४.
- * अन्वग्निरुषसाम् १, १२: १२, ५.
- अन्वग्निरुषसामग्रमाख्यत् १८, १:
२५०, ५; २०, १२: २०६, ७.
- अन्विदनुमते त्वम् १३, १५: १७०, २.
- अप दध्य द्योतः १५, ५: १८२, १५.
- अप जन्यं भयं नुद १४, ५: १७८,
१; २.
- अपद्यमानः प्रथिव्याम् १३, ५:
१५८, १.
- * अपद्यमाना प्रथिव्याशा १८, २:
२५३, १४.
- अप द्वेयो अप ऋरः १३, १६:
१७१, २.

- अपनुनी शण्डामकीं सहासुना १५,
२७: २०७, १५; १५, २८:
२०८, १२.
- अपरिमितानाम् ३, ४: ३५, ७.
अपश्यं गोशम् १३, १०: १६४, ८.
अपस्थिन्व १८, २: २८४, ८.
अपहत१० रक्तः ४, ४: ४२, १८;
४, ८: ४७, १६.
- **अपहता यातुधानाः ४, ११: ५०,
१८.
- **अपहतोऽघश१०: ४, १२: ५१, २.
- * अपहतोऽरक्तः ४, ११: ५०, ८.
अपहतोऽरक्तः प्रथिव्या अदेवयजनः
४, १२: ५१, १.
अपहतोऽरक्तः प्रथिव्यै ४, ११: ५०, १५.
अपहतोऽरक्तः प्रथिव्यै देवयजन्यै ४,
११: ५०, १७.
- * अपाग्रे अग्निम् ४, ८: ४७, १७.
- अपां ज्ञया ज्ञतस्य गर्भाः १५, ३:
१८१, १५.
अपां गम्भीरं गच्छ १८, १७: २७५, १.
- अपानं त्वाभ्यते १, १३: १४, १५.
अपानाय त्वा ४, ८: ४७, ११; १५,
८: १८४, १४; १५, १५: १८८, ५.
अपानाय मे १५, २२: २०२, ३.
अपां त्वा सदने सादयामि १८, २०:
२७७, १२.
अपां त्वेमगत्सादयामि १८, २०:
२७७, १०.
- * अपां लोषधीनाम् १०, १८: ११८, ८.
अपां नपादाशुहेमन् १७, ११:
२४३, ७.
अपां नपादाशुहेमा कुवित्सः १८,
५: २५५, १६.
अपां नपादा ह्यस्यादुपस्थम् १८,
५: २५५, १७.
- अपास सोमम् १६, २७: २२६, १०.
अपास सोममृता अभूम् १६, २२:
२३२, १.

- अपामिदं न्ययनम् २०, ३३: २१८, २.
अपामिदम् १८, ६: २८३, ४.
अपां पतिर्द्वेषम इहकानाम् १८,
१८: २७५, ४.
- अपां पुष्पमस्योषधीनाम् २०, २८:
२१५, १०.
अपां प्रथमसि १८, १: २५०, १५;
१८, १: २५०, १६; १८, १७:
२७२, १०.
अपां पेररसि १०, १०: ११०, ७.
अपां मेध्यं यज्ञियम् ३, ४: ३५, ८.
अपास्यदेतु निर्वर्तिः १८, १४: २६४,
१४.
अपास्यैर्हृतान्पाशान् १८, १४:
२६४, १५.
- * अपास्य ये धिनाः पाशान् १८, १४:
२६४, १६.
- अपिप्रे: ७, ६: ७२, १०.
अपिप्रेरमे स्वां तन्वम् २, ८: २८,
१२.
अपीपरो मा रात्या अक्रो मा पाहि
१३, १३: १६८, २.
अपीपरो माक्रो रात्यै मा पाहि १३,
१३: १६८, ३.
अपेत १८, १२: २६२, १८.
अपेत वीत १, ५: ६, १०; १, ८:
१०, ४.
अपेन्द्र द्विषतो मजः १५, ८: १८४, १२.
अपो अन्वचारिषम् ८, १२: १००,
४; १०, २२: १२१, ६; १६, २७:
२२६, ११.
अपो मुञ्चामि १२, ११: १४१, १५.
अपो मुञ्चामि न प्रजाम् २१, २:
२२३, १२.
- अपीणुं ८, ५: ८४, ८.
- अप्रमौतं प्रमौतम् २०, २२: २१२, ११.
- * अशु धीतस्य १६, २६: २३६, १.
अशु धीतस्य सोम देव ते १६, २२:
२३२, १७.

- असु मे सोमो अत्रवीत् १६, २५ :
२६५, ६.
- असुषदसि १८, ५ : २८८, ७.
- अस्त्रग्रे २१, १ : २२२, ८.
- अस्त्रग्रे सधित्व १६, २५ : २२५, ६;
१८, ११ : २६१, १५.
- अस्त्रन्तरममृतमसु भेषजम् १७, ११ :
२४२, ५.
- अवदं मनः १२, ११ : १४१, १०.
- अवदं मनो दरिद्रम् २१, १ : २२२, ४.
- ** अडे सौद १८, २० : २७८, २१.
- * अभयंकराभयं मेऽकार्षीः २, १० : २८,
१२.
- अभयंकराभयं मे कुश २, १० : २८, १२.
- अभिजिदसि १८, २० : २७८, ८.
- अभि त्वं देवः सवितारम् १२, १७ :
१४८, ६.
- अभिला देव सवितः ८, ५ : ८२, २.
- अभि त्वा शूर नोनुमः १८, ५ :
२८८, ८.
- अभिघ्नो घमा जीरदानुः २०, २८ :
२१५, ८.
- अभिमातिह्नं त्वा वक्रः सादयामि
१८, २० : २७८, १०.
- ** अभिमृषाः स्मः २०, २५ : २१२, ८.
- अभिघ्नोतारोऽभिमृणुत १६, १ : २१७,
२ : १६, १० : २२२, १८.
- अभिहितो वरुणस्य पाशः १६, २४ :
२२४, १६.
- अभीमं महिना १२, ५ : १५८, १५.
- अभीमं महिना दिवम् २०, १२ :
२०६, ८.
- अभीमां महिना दिवम् १८, २ :
२५२, ११.
- अभूदिदम् १८, १८ : २७६, ४.
- अभूदुषा रश्मयशः १५, ५ : १८२,
१२.
- अभूदेवः २१, १५ : २२१, ८.

- अभयेचयमसावासुधायणोऽमुष्य पुनो-
ऽमुष्य पौत्रोऽमुष्य नप्ता १८, ६ :
२८६, ४.
- अभ्यस्यात् १, १२ : १४, ७.
- * अभ्यस्याद्विद्याः शतनाः १८, १६ :
२६८, १२.
- अभिरसि १२, १ : १५५, ७ : १४,
७ : १७८, ८.
- अभार्यं कृष्णं संज्ञपयत १०, १२ :
११२, ७.
- अमावास्या सुभगा ६, ८ : ६६, १२.
- ** अमित्रघ्नम् १८, २० : २७८, १२.
- अमुं यज ६, ६ : ६४, ७.
- अमुचभूयात् १८, ५ : २५५, १८.
- अमुना सह निरयं गच्छ १२, १२ :
१६७, १२.
- अमुं ते श्रम्यच्छतु यं द्विषाः १८,
६ : २८२, ७.
- ** अमुवदमुवत् ६, ४ : ६२, ६.
- अमुष्या अनुवृत्ति ६, ६ : ६४, ५.
- ** अमुष्या अमुष्यै २, ८ : २७, १५.
- अमुष्या अहं यज्ञं प्रहरामि न तुभ्यः
सोम १५, ११ : १८६, १४.
- ** अमुष्यै ज्योतिष्मतीम् २, ८ : २७,
१५.
- ** अमुष्य सोमो भविष्यति १२, १ :
१२२, ६.
- अमुष्यै स्वाहा २१, २ : २२४, १०.
- * अमूं यस्याम् २, ७ : २८, ११.
- अमृतमसि २, २ : २४, ५ : १७,
१५ : २४६, ८.
- * अमृताञ्जलिम् २, १ : २२, १०.
- * अमोऽहमस्मि २०, २ : २००, ५.
- अम्ना नामासि १८, ५ : २८७, १८.
- अम्नः स्थाप्नो वः २, ७ : २७, ७.
- अयं यज्ञः ५, ८ : ६०, ५.
- अयं योऽसि यस्य त इदं शिरः १८,
२ : २५४, ८.

- अयं वां मित्रावरुणा १५, १६:
१८८, १६.
- * अयं वेदः ४, ११: ५०, २; ५, ८:
६०, १.
- अयं वेनः १५, १६: १८८, १८.
- अयं सो अग्निः १८, १२: २६२, ६.
- * अयं सुवः ५, ८: ५८, १४.
- * अयस्माय त्वा संहजामि १८, १:
२५२, २.
- अयस्मा वः प्रजया संहजामि ३, ७:
२८, ६.
- ** अयने ते परायणे १८, १५: २६७, ४.
- अयं ते योनिः १८, १२: २६२, ७;
२०, २: २८८, १२.
- अयं ते योनिर्हत्वियः १, ७: ८, ८;
२, ११: २०, ११; २०, २२:
२१८, ४.
- * अयं दक्षिणा १८, २०: २८०, ७.
- अयं नो अग्निः १४, १५: १८५, १५.
- अयं नो नभसा पुरः १६, २८:
२३७, ८.
- अयमग्निः त्रेलतमः २, १०: २८, ८.
- अयमग्निः संहविणः १५, १: १८०, ६.
- * अयमुत्तरात् १८, २०: २८०, ८.
- * अयं पयः ३, ८: २८, ४.
- अयं पश्चात् १८, २०: २८०, ७.
- * अयं पितृणाम् ३, २: २२, ६.
- अयं पुरो भुवः १८, २०: २८०, ६.
- अयं पुरो हरिकेशः १८, ४: २८६,
१२.
- * अयं प्रस्तरः ५, ७: ५८, ५.
- अयाडग्निः ७, १४: ७८, १७.
- अयाडग्नीत् १५, २०: २०८, १८;
१६, ५: २२०, १६.
- अयाड्द्यावापृथिवी २, ८: २८, १२.
- * अया विष्ठा जनयन् ८, १०: ८८, ८.
- अया विष्ठा जनयन्कर्कराणि १७,
८: २४२, ७.
- अयाश्वाग्ने ७, ११: ७६, १४.

- अयाश्वाग्ने ऽस्यनभिग्रस्तिः २०, २६:
२१४, १२.
- अयुते सौद १८, २०: २७८, १८.
- अयुपिता योनिः ३, ४: २५, ५.
- अरस्ते दिवं मा स्तान् ४, १२:
५१, २.
- अरानिहनं त्वा वज्रं सादयामि
१८, २०: २७८, ११.
- अरातीयन्तमधरं क्षणोमि १०, १४:
११२, १४.
- अरिष्ठा विश्वानि ७, १: ६८, ८.
- अरथेषु त्वा कृण्वेषु त्वा नीलेषु त्वासितेषु
त्वा जीमूतेषु सादयामि १८, ५:
२८८, १.
- अरुचदुषसः प्रश्निरग्रियः १३, १०:
१६४, ४.
- अर्कः पवित्रं रजसो विमानः २१,
१७: २२२, २.
- अर्कश्चक्षुः १, १२: १४, १४.
- अर्चिरसि १३, ८: १६२, १८.
- अर्चिषे त्वा १३, ५: १५८, १२.
- अर्चिस्त्वा अर्चिषि ५, ४: ५५, १४.
- अर्णवे सदनं सौद १८, २०: २७७,
११.
- अर्बुदे सौद १८, २०: २७८, २०.
- ** अर्येत स्वाध्वगतः १८, १६: २७०, ८.
- अर्वासि १७, १२: २४५, १.
- अलं यज्ञायोत दक्षिणायै १८, २१:
२८२, ८.
- अलुभिता योनिः ३, ४: २५, ८.
- अवज्रोविधुरो भूयासम् १२, १८:
१५०, ८.
- अव ते हेडः १८, ६: २८६, १७;
२०, ११: २०५, २; २०, १५:
२०७, ८; २१, १: २२२, १.
- अवभूतं रजः ४, ६: ४५, १२.
- अवबाढं रजः ४, ७: ४६, १५.
- अवभ्य निचक्षुण १६, २५: २२५,
१२.

- अव रत्नो दिवः सपत्नं वध्यासम् ४,
६ : ४५, १६.
- ** अवर्षाया च १८, ६ : २८१, १७.
अवस्युरसि दुवस्त्रान् १४, १२ :
१८२, १६.
- ** अवादिषुः १६, २ : २१७, १७.
अवाग्न्य बद्रमदिमहि ८, ११ : ८८, ७.
- * अवाहं बाधे ५, ७ : ५८, ८.
अविदहन्तः त्रपयत ४, १० : ४८, १२.
अवीरघ्नो वीरवतः सुवीरान् १८,
१४ : २६५, ८.
- * अवोदधं वो मनसा १५, ८ : १८४,
१८ : १५, ११ : १८६, १४.
- अश्विमेव बर्हिः ५, ५ : ५६, ७.
अश्विभ्यां चतु १८, ६ : २८२, ७.
अश्विनूजम् १८, ६ : २८२, ६.
- * अश्वत्याज्यवाहात् १, ४ : ६, ६.
अश्वजनि १७, १२ : २४५, १.
अश्वायन्तो मघवन्निन्द्र वाजिनः १८,
५ : २८८, १०.
- ** अश्ववह्नुरि पुष्टम् १८, २१ : २८२,
१४.
- अश्विना घर्मे पातम् १३, १२ :
१६६, ८.
- * अश्विनोस्त्वा १५, २० : २०२, ६.
अश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुवाग्ये
सोमानां सुरारण्यामनुवृद्धि ११,
४ : १२५, २.
- अश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुवाग्ये
सोमानुराग्यः प्रक्षितान्ग्रेष्य ११,
४ : १२५, ४.
- अश्विभ्यां त्वा ११, ४ : १२४, १४.
- * अश्विभ्याम् ११, २ : १२२, १२.
- ** अश्विभ्यामनुवृद्धि १५, २७ : २०६, १८.
अश्विभ्यां पिप्पल १३, ११ : १६५, ६.
- ** अश्विभ्यां प्रेष्य १५, २७ : २०६, १८.
- अश्वो रूपं काला १, ७ : ८, १६.
अषाढासि सद्यमाना १८, १७ :
२७४, ८.

- * अष्टां तालं प्रतिनाहम् १८, १५ :
२६७, १२.
- असंवपन्ती पिंपाणूनि कुपतात् ४,
८ : ४७, १४.
- असंमद्योसि हव्यसूदः १४, १२ :
१८४, ७.
- असर्ज्यसर्जि १५, १८ : २०१, १० ;
१५, २६ : २१४, ८.
- असवे स्वाहा २१, ११ : २२८, २.
- ** असारसि १८, १७ : २७३, १.
असावेद्यसावेहि १३, ११ : १६४, १७.
असि क्षीना न ईयः १८, १० :
२६०, १०.
- ** असुररक्षणं त्वेन्द्रवक्त्रं सादयामि १८,
२० : २७८, १२.
- असौ ६, ५ : ६३, १२.
- * असौ ते बद्र पशुः ८, ११ : ८८, २.
असौ मानुषः १०, ११ : ११०, १४ ;
१२, २ : १२२, ८.
- असौ मे जारः ८, १२ : ८७, ७.
- अस्क्रानजनि प्राजनि २०, २८ :
२१६, १४.
- अस्कान् द्यौः प्रथिवीम् २०, १० :
२०४, १०.
- अस्तभाद् द्यामृषभः १२, १८ : १५०,
१५.
- अस्त औषट् ६, ४ : ६३, २.
- * अस्त खधा खधा ८, ७ : ८६, ८.
- ** अस्माद्वाचा देवता गच्छत १६, ७ :
२२१, १५.
- ** अस्मिन् यज्ञ उग्रोसि ५, ६ : ५७, १०.
- अस्मिन्यज्ञ उपभूयः ५, ६ : ५७, ७.
- ** अस्मिन्यज्ञेभिभूरसि ५, ६ : ५७, ११.
- अस्मे चन्द्राणि १२, १८ : १४८, १२.
- अस्मे ते बभूवुः १२, १८ : १४८, १२.
- अस्मे देवासो वपुषे चिकित्सत १६,
१२ : २२५, १५.
- अस्मे रायः १२, १७ : १४७, ७.
- अस्मे ब्रह्मणे पवते १५, १७ : २००, ८.

- * अस्य प्राणात् १, १२: १४, १२.
 अस्य स्यशो न निमिषन्ति भूर्न(र्ष)यः
 १८, १६: २६८, ७.
 अखीविष्कन्दः १८, २०: २७८, ७.
 अहं त्वदस्मि १, १०: १२, ५; १,
 १२: १५, ६; १५, २१: २१०, १.
 अहं नावुभयोः सुखो रोच्यामि १७,
 १४: २४५, १६.
 अहं परस्तात् १६, ११: २२४, २०.
 ** अहं पितृन् ८, ८: ८६, १५.
 ** अहं ब्रह्माह १७ होताहमध्वर्युरह-
 माग्नीध्रोऽहं यजमानः पत्नी च २०,
 २०: २१७, ६.
 ■ अहं भूपतिः ४, २: ४२, ५.
 अहरहर्नयमानः १८, ४: २५४, १४.
 ■ अहर्ज्यातिः केतुना १२, १२: १६६, ४.
 अह्वायग्रे हविरास्ये ते ११, ४:
 १२५, ६.
 अहिरसि बुध्नियः १४, १२: १८४, ११.
 अहे दैषिष्य ४, २: ४२, २; १५,
 २२: २०४, ११.
 अहे बुध्न मन्त्रं मे गोपाय १, १४:
 १६, ५.
 * अक्रा यदेनः २, १: २२, ८.
 ■ अक्षुतम् ४, ४: ४२, १५.

आ

- आ कलशेषु धावति २०, २२:
 २१८, ५.
 आकूतिमग्निम् १८, ६: २५७, ७.
 ■ आकूत्यै त्वा कामाय त्वा १, ५: ७, ४.
 आकूत्यै प्रयुज्यग्रे स्वाहा १२, ८:
 १२८, ११.
 आक्रममापासि १८, २०: २७८, १२.
 आक्रम्य वाजिन् १८, १: २५०, ६.
 आक्रान्तिरसि १८, २०: २७८, १४.
 आक्रामन्त्यसि १८, २०: २७८, १४.
 आलुखे रुद्र पशुः ८, १०: ८८, १.
 आगत्य वाज्यध्वनः १८, १: २५०, ६.

- ** आगन् ७, ७: ७२, ८.
 आगन्त पितरः पितृमान् १५, २४:
 २०४, १५.
 आग्नीधं मा हितृषीः २०, ६:
 २०२, ७.
 ■ आग्नेयं हविः प्रजननम् २, ५: २५, १८.
 ■ आपयषोऽसि १५, १७: २००, ६.
 आ घा ये अग्निमिभ्यते १४, ५:
 १७७, १.
 आ च परा च चरति प्रजानन् १८,
 ५: २५५, १८.
 ** आचित्ते त्वा १८, १४: २६६, ८.
 * आच्छेत्ता ते ३, ४: २५, १.
 आजुहोत ६, १: ६१, ६.
 आजुक्कानः २०, २१: २१८, २.
 आज्यमसि ५, ४: ५५, २.
 * आज्येन च दध्ना चोदेहि १८, २:
 २५४, ४.
 * आज्येन दध्ना चोदेहि ८, ५: ८२,
 २; ८, १०: ८६, १२; १०, ७:
 १०७, ५.
 आज्येनोदेहि ८, १: ८०, १४; १४,
 १: १७२, ८; १६, २२: २२४, १.
 आतिष्ठ वचहन् १७, २: २२८, १२.
 आ तेऽग्न दधीमहि १८, ५: २८७, १०.
 आत्मने मे १५, २२: २०२, ६.
 आ त्वा जिघर्षि १८, १२: २५०,
 ८; १०.
 आ त्वा ददे यशसे वीर्याय च २०,
 २६: २२०, १२.
 आ त्वा वदन्तु हरयः १५, २७:
 २०७, ५.
 आ त्वाहार्चम् २१, १४: २२१, २.
 * आ त्वाहार्चमन्तरभूत् १८, ८: २५८,
 ११.
 आ दशभिर्विस्वतः १३, ११: १६५, ५.
 आदित्यं गर्भं पयसा समञ्जन् १८,
 १८: २७६, ८.

- आदित्यवद्गणस्य सोमदेव ते मतिविदसु
तृतीयस्य सवनस्य जगतौ बृन्दसः
१६, १४: २२७, ११.
आदित्या देवता १६, १२: २२५, २१.
* आदित्यानां वो देवताभिर्गृह्णामि
१८, १६: २७०, २०.
* आदित्यानां त्वा १, ११: १२, १३.
आदित्यायाग्निं गृह्णामि रात्र्या अहः
२, २: २४, ४.
आदित्यास्त्वा ४, १२: ५१, ७.
■ आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु १८, १: २५२,
१२.
आदित्येभ्यः प्रियेभ्यः.... प्रेष्य १६,
१२: २२५, ३.
आदित्येभ्यस्त्वा १६, १०: २२४, ८;
१६, ११२: २२४, १०; १२.
** आदिशः स्वाहा ८, ७: ८४, ९.
आ देवयजं वद्ध ४, ८: ४७, १८.
आ देवानाम् २१, १५: ३२१, २.
आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिः २१,
१५: ३२१, १८.
आ नः प्राणस्तु परावतः १५, ९:
१९५, ५.
आनये आनये १, १३: १५, ६.
■ आनुष्टुभेन बृन्दसाववादी वल्गः १४,
८: १८०, ६.
आ नो अग्ने सुकेतुना ९, ७: ९५, १३.
आ नो दिवः १, १७: १८, १८.
* आ नो याहि तपसा २०, १६:
२०८, ४.
आप उन्दन्तु ८, ८: ८४, १७.
आप उन्दन्तु जीवसे १२, ५: १२५,
१८.
* आप ओषधीः २१, १५: ३२१, १२.
आपतये त्वा गृह्णामि १२, २२:
१५३, ७.
** आपवस सोमपौतये गातुमस्यै यज-
मानाय विन्द स्वाहा २०, ३६:
३२०, १५.
■ आपः शिवाः १२, ६: १२६, १३.

- आपस्त्वामग्निनो २, ४: २५, १३.
आपः समरिणन् १०, १९: ११८,
१०.
आपूर्या स्वा मा पूरयत १६, २१:
२२२, ८.
आपो अस्मान्मातरः शन्वन्तु १२,
६: १२६, १४.
आपो देवीः २, ६: ३७, १०; १०,
१४: ११३, १.
आपो देवीः प्रतिगृह्णीत भस्मेतत् १८,
११: २६१, १४.
** आपो देवीर्देव्या होत्राश्चसिन्यः
१२, २: १२३, ८.
आपो रिप्रं निर्वद्धत १०, ४२: १०५,
२; २.
आपो देवतैः जयथा हि वसः १५,
४: १९१, २३.
आपो वाजजितो वाजं.... अन्नाद्याय
१६, २५: २२५, २.
* आपो हविषु २, ८: २९, ५.
आपो हि सा मयोभुवः १०, १७:
११५, १७; १६, १९: २२०, १६;
१८, १: २५१, १९; २०, २४:
३१२, २०.
आप्यायतां हृतयोनिः ५, ८: ५८, २०.
आप्यायतां ध्रुवा हृतेन ६, २: ६१, ११.
* आप्यायन्तामापः ७, ६: ७२, १४.
आप्यायथ सखीन् १२, २२: १५३, १७.
आप्यायस्व ८, २: ७९, १७.
आप्यायस्व मदिनाम २१, १५:
३२१, ५.
आप्यायस्व समेतु ते १५, ३२:
२११, १४; १८, १६: २६९, ८.
आग्निर्होत्रिक्तो म आत्मा १८, २१:
२८२, १५.
आभिर्गीर्भिः १३, १०: १६३, १३;
२०, २६: ३१४, ४.
आभिष्टे अद्य १, २०: २१, ७.
* आभिष्टे अद्य गीर्भिः १, २०: २१, ५.

- आ मा वाजस्य १७, १४ : २४५, ७.
 * आमावास्यं हविः ३, २ : १३, २.
 आ मा विशन्तिन्दवः ८, १२ : ८८, १०.
 आ मास्कान् १५, ८ : १८५, १ ; १५,
 ११ : १८७, १.
 आयं गौः शुश्रिरक्रमीत् १, १२ :
 १३, ११ ; २१, ८ : २२७, ५.
 आयवे स्वाहा १८, २० : २७८, १६.
 आ यस्मिन्सप्त वासवाः १३, १४ :
 १६८, १५.
 * आ याहि तपसा २०, १६ : २०८, ४.
 आयुरसि ८, ५ : ८३, १ ; १०,
 १० : १०८, १२.
 आयुर्दा अग्ने अंसि २, ७ : २७, ४.
 आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः १६, २४ :
 २३४, ५.
 आयुर्धा अंसि भुव २१, १४ : २३०,
 १३.
 आयुर्धेहि १३, २ : १५६, ६.
 आयुर्म इन्द्रियं धेहि १६, २० :
 २३१, १५.
 * आयुर्मयि धत्ताम् १, ४ : ६, ६.
 ** आयुर्माविशतु १, ४ : ६, ८.
 आयुर्म देहि २, ७ : २७, ४.
 आयुर्म धत्ताम् १५, २८ : २०८, ८.
 आयुर्म धेहि २१, १४ : २३०, १३.
 आयुर्म पाहि १८, २ : २८५, १०.
 * आयुर्म प्रावोचः १२, १ : १३२, ११.
 आयुर्म यच्छ २, ४ : २५, २.
 आयुर्यज्ञेन कल्पताम् १७, १५ :
 २४६, १.
 आयुषः प्राणं संतनु १८, २१ :
 २८०, १५.
 ** आयुषा नास्तेहि १०, ४ : १०४, १०.
 आयुषे ला ५, ७ : ५८, १.
 आयुषे मे १५, २२ : २०३, ६.
 * आयुषे वो गृह्णामि १, ४ : ६, ८.
 आयुषे चिंकुर १६, १२ : २२५, २१.
 आयुष्या अग्नेऽसि ७, ७ : ७३, ७.

- आयुष्यन्तो जराभुपगच्छेन देवाः १८,
 १६ : २६८, १२.
 आयुः संधत्तं तन्मे जिवन्तम् १५,
 २८ : २०८, ८.
 * आयुः स्याः १५, २८ : २०८, ८.
 आयोष्कृते स्वाहा १८, २० : २७८, १७.
 आयोष्पत्ने स्वाहा ,, ,,
 आयोस्वा सद्ने सादयामि १८, ४ :
 २८६, १४.
 आरमत २१, १६ : २३२, ५.
 आरे श्चून् क्षणुहि सर्ववीरः १२,
 १४ : १४५, ७.
 * आरोहन् दशतम् १, ८ : ८, १३.
 * आरोह पथः ५, ७ : ५८, ६.
 * आर्द्रः प्रथस्तुः ५, ८ : ५८, २.
 आ वर्तन वर्तय २०, २७ : २२१, ८.
 * आ वह देवान्देवयते यजमानाय स्वाहा
 १०, ५ : १०६, २.
 आ वायो भूष १५, १५ : १८८, ८.
 आ वो देवाश् ईमहे १२, ७ : १३८, ६.
 आशा दिश आष्टण १३, ५ : १५८, १.
 आशानां ला २०, २५ : २२०, ८.
 आशासानः सुवीर्यम् १०, २२ :
 १२१, ८.
 आशासाना सौमनसम् ५, २ : ५४, २.
 * आशः शिशानो वषभः १८, ६ :
 २८३, २०.
 आशस्त्रिष्ट १८, ४ : २८५, १८.
 * आश्रावयो श्रावय श्रावय ६, ४ : ६३, २.
 आश्रावितमत्याश्रावितम् २०, २४ :
 २१३, ४.
 आसन्यान्मा मन्तात्पाहि कस्याश्चिदभि-
 शक्त्याः १५, २ : १८१, १६.
 आ समुद्रात् १६, ११ : २२४, १८.
 आ सवः सवितुर्यथा १, १७ : १८, १.
 आस्मिमुषा अचुष्यतुः १५, १० :
 १८५, १६.

* आसधा सधा ८, ७: ८६, ७.

* आहं दीक्षाम् १२, ८: १२८, २.

आहरदह २१, ७: २१०, २.

इ

इड एहि ६, १२: ६८, ७; १२,
११: १६४, १६.

इडा देवक्र: १५, २५: २१२, १२;
१५, २६: २१४, १२.

इडामग्रे १८, १२: २६२, ७.

* इडाया अहं देवयज्या ६, १२:
६८, १२.

* इडाया: पदम् २, १: २४, २.

* इडाया: पदे सीद १८, १०: २७८,
१६.

इडाये चिकुर... अवयवो १५, २६:
२१४, ८.

इडासि व्रतभृत् २, १: २२, १.

* इडास्माननु वस्त्राम् ७, १०: ७५, १२.

* इडे भागम् ७, २: ६८, १४.

इत: प्रथमं जज्ञे अग्नि: १, ८: ११, ८.

* इत: प्रथमम् २०, १६: २०८, २.

** इत्यमाचक्ष्व १२, १२: १४१, १८.

इदं यजमानस्य ७, २: ६८, २०.

इदं विष्णु: १, ८: १०, २.

इदं विष्णुर्वि चक्रमे ५, २: ५४, ८;

१०, ८: १०८, १२; १४, ५:

१७७, १७; १४, ११: १८२, २;

१५, १: १८०, ६; १६, २८:

२२७, १४; २०, ११: २०५, ८;

२०, १८: २१०, ५.

* इदं शक्यं यदिदं करोमि स्वाहा
१८, १: २४८, ११.

* इदं ज्ञेय: २, ११: २१, २.

इदं चवि: प्रजननं मे अस्तु ७,
१२: ७७, ८.

इदं चोतु: ७, २: ६८, १८.

इदं त एकम् २०, २२: २८८, १; २.

इदं तस्मै १४, ४: १७५, १२.

इदं तस्मै चर्म्यं करोमि ४, ११:

५०, २.

इदं तृतीयं सवनं कवीनाम् १६,

२२: २२२, १०.

इदं देवानाम् २, ४: २४, १६; ४,

५: ४४, १०.

* इदं द्यावापृथिवी भद्रम् ७, ६: ७२, १२.

* इदमग्रे ४, १०: ४८, २.

इदमग्रीध: ७, २: ६८, १८.

इदमध्वर्यो: ७, २: ६८, १८.

* इदममुक्ते ४, १०: ४८, २.

* इदमभ्ताकं भोगाय भुजे भूयात् १८,

४: २५५, १.

इदमहं रक्षोऽधमं तमो नयामि

१०, १४: ११२, १२.

इदमहं सर्पाणां दन्दशूकानां घ्रीवा

उपग्रहामि १२, १८: १५०, १.

* इदमहं सेनाया: ४, १०: ४८, ४.

इदमहं तं वल्लगमुद्वपामि १४, ■:

१७८, १६.

इदमहं निर्वरणस्य पाशात् ४, ५:

४४, ११; १४, १६: १८६, १६.

* इदमहमग्नियज्येष्ठेभ्य: २, २: २२, १०.

इदमहममृतात् सत्यमुपैमि १, ८:

८, १५.

* इदमहममुष्मासुष्यायणं ब्रह्मवर्षसेन

पर्यहामि १२, ६: १५८, ४.

* इदमहममुष्मासुष्यायणस्य १२, ६:

१२६, ८.

इदमहं मनुष्यो मनुष्यान् १२, १८:

१७२, १४; १४, १६: १८६, १४.

इदमाप: प्रवहत १०, १७: ११५, १७.

** इदमाप: शिवा: ४, ११: ५०, १७.

* इदमिन्द्रियममृतम् ५, ८: ६०, ४.

** इदमु न: सह ४, ५: ४४, १०.

इदमेनमधरं करोमि यो न: समानो

यो ऽसमानोऽज्ञातीयति १४, ७:

१७८, १७.

इदं पश्यन्नाम् ३, ४ : ३४, १७.

इदं ब्रह्मणः ७, १ : ६६, १६.

* इदं मदन्ति देवीरमृता ऋतावधः

१२, २२ : १५२, १४.

इदावत्सरीणां स्त्रिमाशसे ८,

४ : ८२, १४.

इदावत्सरे सीद }

इदुवत्सरे सीद } १८, २० : २७८, १८.

इद्वत्सरे सीद }

इधुमुपसादय १४, १ : १७२, ८.

इन्दुरश्वो न कल्पियः २०, ३२ :

२१६, ५.

* इन्दुरिन्द्रमवागात् २१, १६२ : ३२२, ७ ; १५.

इन्द्रं विश्वा अवीष्टधन् १५, १ : १८०,

८ ; १८, १५ : २६७, २ ; १८,

१६ : २७२, ८ ; १८, ६ : २८३,

१८ ; २१, १२ : ३२८, ६.

इन्द्रं वो विश्वतस्यरि २०, २ : ३००, ८.

इन्द्रं शिञ्जेमेन्द्रना सुतेन १८, २१ :

२८२, १०.

इन्द्रं क्षीवात्सजूर्दिव आ प्रथिव्याः

१४, १७ : १८७, ११.

इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पातु

१०, ४ : १०५, ८.

इन्द्रं नरः २०, २ : ३००, ८.

इन्द्रपीतस्य १५, ३५ : २१२, ६.

इन्द्रं मरुतः १६, २ : २१८, ६.

इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु १८,

१७ : २७४, १२.

इन्द्रवायुभ्यां त्वा १५, १५ : १८८, ११.

इन्द्रवायू इमे सुताः १५, १५ :

१८८, १०.

** इन्द्रवायू युक्ताम् ४, ८ : ४८, ८.

* इन्द्रं शाक्नो माधवीम् १२, ८ : १३८, १७.

इन्द्रस्य सचाट् १७, २ : २६८, ७.

इन्द्रस्य १८, ६ : २८६, २.

* इन्द्रस्य मर्चोऽसि २१, ११ : ३२८, २.

इन्द्रस्य जठरमसि १५, २२ : २०३, ११.

इन्द्रस्य त्वा १, ११ : १२, १४ ; ३,

४ : ३४, १२.

इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामि ७, १ :

६८, ६.

इन्द्रस्य भ्रुवोऽसि १४, ११ : १८२, १.

इन्द्रस्य बाह्वरसि ४, ११ : ५०, ६ ;

५, ६ : ५७, ८.

इन्द्रस्य भागः सुविते दधातन १०,

१३ : ११२, ८.

इन्द्रस्य योनिः १२, ८ : १२८, १२.

इन्द्रस्य व इन्द्रियावतो देवताभिर्गृह्णामि

१८, १६ : २७०, १३.

इन्द्रस्य वक्रोऽसि १८, १४ : २६६,

१८ ; १८, ६ : २८०, ५.

इन्द्रस्य वक्रोऽसि वार्वन्नः १७, ११ :

२४२, २.

इन्द्रस्य वक्रोऽसि वार्वन्नस्तनूपा नः

प्रतिस्पर्शः १८, १४ : २६६, १५ ;

१८, ६ : २८०, ६.

इन्द्रस्य वरुथमसि १८, १६ : २६८, ८.

इन्द्रस्य वर्मासि १८, १६ : २६८, ८.

■ इन्द्रस्य वैमृधस्य ६, ८ : ६६, १२.

इन्द्रस्य शर्मासि १८, १६ : २६८, ८.

इन्द्रस्य सदोऽसि १४, ११ : १८२, १२.

इन्द्रस्य सूरसि १४, ११ : १८२, १६.

* इन्द्रस्याहम् ६, ८ : ६६, १२.

इन्द्रस्योरुमाविश १२, १८ : १५०, ५.

इन्द्रस्योऽसि १२, २ : १४६, ४.

इन्द्रः सुनीतो सद्य मा पुनातु २०,

२२ : २१८, १८.

* इन्द्राग्निभ्यां कागस्य वपां मेदः प्रस्थितं

प्रेष्य १०, १६ : ११५, ८.

इन्द्राग्निभ्यां कागस्य वपाया मेदसो

ऋतुर्द्वि १०, १६ : ११५, ८.

इन्द्राग्निभ्यां कागस्य हविषः प्रेष्य १०,

१८ : ११८, १३.

इन्द्राग्निभ्यां ङागस्य हविषो ऽनुब्रूहि १०, १८: ११८, १२.
 इन्द्राग्निभ्यां त्वा १५, २८९: २१५, २०; २१; १८, १०: २०४, ८.
 इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमि १०, ८: १०८, ६.
 इन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा युजा युनज्मि १८, ५: २८०, १०.
 इन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्य प्रेथ १०, १०: ११६, १२.
 इन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्यानुब्रूहि १०, १०: ११६, ११.
 इन्द्राग्निभ्योर्भागधेयौ स्य १४, १८: १८८, १६.
 इन्द्राग्नी अय्ययमानाम् १८, ६: २८५, २.
 इन्द्राग्नी आ गतं सुतम् १५, २५: २१३, १०.
 इन्द्राग्नी आ गतम् १, १६: १८, ५.
 इन्द्राग्नी द्यावाष्टयिनी १२, ७: १८८, ८.
 इन्द्राग्नी मे वर्चः कणुताम् १५, ८: १८५, ७.
 इन्द्राग्नी रोचना दिवः ८, १: ७८, ८.
 ■ इन्द्राग्न्योरहं देवयज्येन्द्रियाव्यग्रादौ भूयासम् ६, ८: ६६, ८.
 ■ इन्द्राग्नीव ५, २: ५४, ७.
 इन्द्राग्नि संनहनम् ३, ४: २५, ११.
 ■ इन्द्राधिपतेऽधिपतिः १७, २: २२८, ७.
 इन्द्रादृक्स्थितिभ्यां त्वा १७, १: २२८, ६.
 इन्द्राय त्वा १४, ११: १८६, १; १५, २७-३८: २१५, १२; १४; १६, १०: २२२, १२.
 इन्द्राय त्वापिशर्वराय १७, ४: २२८, १४.
 इन्द्राय त्वा प्रसक्ने १२, १४: १४४, १४.

इन्द्राय त्वा दृक्दत्ते १५, १०: २००, १२.
 इन्द्राय त्वा दृक्दत्ते १५, ११: १८६, ५.
 इन्द्राय मरुत्वतेऽनुब्रूहि १६, ८: २२२, १०.
 इन्द्राय मरुत्वते प्रेथ १६, ८: २२२, १२.
 इन्द्राय वाचं वदत १७, १२: २४४, १४.
 * इन्द्राय सुत्राम्णे त्वा ११, ४: १२४, १६.
 इन्द्राय हरिवते धानासीमानामनुब्रूहि १६, २०: २२१, १८.
 इन्द्राय हरिवते धानासीमानप्रस्थिता-
 न्प्रेथ १६, २०: २२२, १.
 इन्द्रावरुणाभ्यां त्वा १७, १: २२८, ५.
 इन्द्राविष्णुभ्यां त्वा १७, १: २२८, ६.
 इन्द्राश्विना १२, १२: १६५, १२.
 इन्द्रियाय त्वा १२, १२: १६६, १४.
 * इन्द्रियावन्तः १५, २०: २०१, १०.
 * इन्द्रेण देवेन १६, २२: २२३, ६.
 इन्द्रेण प्रेषिता उप १५, ११: १८६, १८.
 इन्द्रेण सयुजो वयम् १५, २८: २०७, १८; १६, २२: २२३, ८.
 इन्द्रो दधीचो अस्यभिः १८, ५: २८८, ७.
 इन्द्रो देवता १८, २०: २७८, ८.
 इन्द्रोऽजसिन् १६, ८: २२३, ८.
 इन्वानास्त्वा शतं हिमाः २, ७: २७, ५.
 इमं वि श्यामि ७, ११: ७६, ७; ८, १४: ८८, १८; १६, २६: २२६, २.
 इमं समुद्रं शतधारसुतम् १८, १८: २७७, २.
 इमं स्तनमूर्जस्त्रनं धयापाम् १८, ७: २८७, ८.

- जीवमं वेभ्यः परिधिम् २०, २५ :
२१२, ११.
इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि २०,
७ : २०२, १०.
* इमसू पु त्यम् १३, १८ : १७२, १७.
■ इमं पशुम् १०, ८ : १०८ : ५.
इमं मा क्षिण्सीरेकशफम् १८,
१८ : २७७, २.
* इमं मा क्षिण्सीर्द्विपदम् १८, १८२ :
२७६, ८ ; २७७, १.
इमं मे वरुण २०, २५ : २१२, १० ;
२१, १ : २२२, २.
■ इमा उ माम् १, १२ : १४, २.
इमाथु सु नावमारुहम् १२, ८ :
१२८, २.
इमां धियम् १२, ८ : १२८, २.
■ इमां नराः कृणुत ५, १ : ५२, १.
इमां नराः कृणुत वेदिमेत्य १४, ४ :
१७६, ४.
इमामगृभण् रशनामृतस्य १८, १ :
२४८, १५.
इमामूर्णायुम् १८, १८ : २७७, २.
इमा मेऽग्न इष्टका धेनवः सन्तु १८,
६ : २८१, ४.
** इमामेवास्मिना यज्ञस्य २०, २० :
२१६, २०.
* इमां प्राचीम् ३, २ : २४, २.
इमो अग्ने १, १६ : १८, ६ ; ८, २ :
७८, १७.
इमो पर्णं च दर्भं च ३, ८ : २८, ७.
इमो प्राणापानो ३, ६ : २७, ६.
इयं वः सा सत्या संधामूत् १७,
१४ : २४५, ८.
* इयण् स्यात्तो ५, ८ : ५८, १४ ;
७, २ : ७०, १०.
इयत्यय आसीः १, ८ : ११, ५ ;
१३, २ : १५६, २.
इयं ते यजित्रा तनूः १२, ११ :
१४१, १४ ; २१, १ : २२२, ११.

- इयं ते शक्र तनूः १२, १६ : १४६, ८.
■ इयमसि २, २ : २२, २ ; १८, १७ :
२७२, १.
इयमुपरि सतिः १८, २० : २८०, ८.
इयमेव सा या प्रथमा व्योच्छत् १८,
४ : २८६, २.
इरा भूतिः प्रथिव्यै रसो मोत्क्रमीत्
५, ८ : ५८, ४.
इरावतो धेनुमती १४, ५ : १७७, १७.
इषमावद ४, ७ : ४६, ७.
■ इषिता दैव्या क्षीतारः ७, ६ : ७२, १२.
इषि सीद १८, २० : २७८, १५.
इषे ला २, ५ : २५, १५ ; ३, २ :
२४, १ ; ५, २ : ५४, ११ ; १०,
८ : १०८, २ ; १०, १५ : ११२, १५.
इषे ला १, ४ : ५, ७.
इषे पीपिहि १३, १२ : १६६, १२.
इष्टका स्वर्गो लोकः १८, १७२ :
२७२, १८ ; २१.
** इष्टं न आगच्छतु १६, २० : २२१,
१५.
इष्टयजुषस्ते देव सोम १६, २१ :
२२२, ५.
इष्टाक्षीचीयं साम गाय १३, १६ :
१७०, १२.
इष्टेभ्यः स्वाहा २०, २५ : २१२, १४.
इष्टो यज्ञो भृगुभिः ७, ७ : ७४, ५ ;
१८, ७ : २८७, ७.
■ इष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दाः १८, ६ :
२८२, २.
इष्टयमन्तमवद १८, १८ : २७५, ७.
* इष्ट पशवः ३, २ : २२, ५.
* इष्ट प्रजाः ३, २ : २२, ४.
इष्ट प्रजां पशन्तु २, २ : २४, ८.
इष्ट प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम् १०,
१२ : ११२, ८.
** इष्ट बर्हिः रासदे ३, ४ : २४, १२.
** इष्ट सोस्तु १८, ६ : २८४, ११.

- * इहा इहा इहा १६, १२: २१७,
११; १२; १२.
** इहामेहाम् २, १: २२, ७.
इहैव क्षेम्य एधि मा प्रहासीमममुमासु-
ष्यायणम् २०, १४: २०६, ७.
इहैव सन्नव सतो वो अग्रयः २, १०:
२८, २.

ई

- ईडिष्वा हि महे वृषन् १८, ४:
२५५, १२.
* ईडेन्यक्रतूः ५, २: ५२, ६; ५, २:
५४, १७.
* ईदृह च १८, ६: २८४, २१.
* ईयुष्टे १८, ४: २८६, २.
ईशानं त्वा श्रयुमो वयम् १८, २१:
२८२, १२.
ईशानमिन्द्र तस्युषः १८, ५: २८८, ८.
ईर्षा खगल्यं शफम् १८, १५: २६७,
११.

उ

- उक्यं वाचि १६, ८: २२२, १८.
उक्यं वाचीन्द्राय १६, १६: २२८,
१४; १६, २०: २२१, ८.
उक्यशाः १५, २६: २१४, २.
उक्यशा यज सोमस्य १५, २६:
२१४, ५; १५, २६: २१४, १२;
१६, ८: २२२, १८; १६, ८:
२२२, ८.
उक्यशा यज सोमानाम् १५, २७:
२१५, २; १५, २८: २१६, २;
१६, २०: २२१, ११; १७, २:
२२८, ६.
उक्यैर्यज्ञेषु वर्धते २०, २२: २१८, ६.
उचान्नाय १८, १: २८२, ६.
उच्चा समुद्रः १८, ६: २८६, १८.
उखां खसारमधि वेदिमस्थात् १८,
१८: २७६, १.

- उखां करोतु शक्त्वा १८, १: २५२,
११.
** उच्चैः समाहन्तवै ४, ७: ४६, ६.
* उच्छाग तिष्ठ २०, २५: २२०, १.
उच्छिष्टभाजो जिन्व २, ५: २५, २१.
उच्छुषो अग्रे ६, १: ६१, ४.
** उत ते वनस्पते वातो विवात्यमसित्
१८, १८: २७५, १०.
उत वाता तनूनाम् १८, ६: २८०, २.
* उत त्वादिहते १, १६: १८, ५.
उत नो ऽहिर्वृत्राः १, १५: १६, ११.
उत नो ऽहिर्वृत्राः शृणोतु १६, २०:
२२१, ८.
उतेमनन्नसुः १५, ८: १८४, २.
* उत्तमः ८, ६: ८२, १०.
उत्तरतः परीत ७, २: ७०, १४.
उत्तिष्ठन्नोजसा सह १४, १२: १८२, ५;
१५, १७: २००, ११.
उत्तिष्ठ वृद्धतीभव १८, २: २५२, १४.
उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते १२, १: १५५, ८.
** उत्तिष्ठ स्वध्वर १८, १: २५१, ८.
* उत्सं दुहन्ति कलशम् ३, ७: ३८, ८.
* उत्समुद्रान् १, ८: ११, ४.
* उत्सो वा तत्र जायते १८, १५:
२६७, ५.
उदग्रे शुचयस्तव १, १६: १८, १;
२०, १६: २०८, ६.
* उदप्रुतो नभसी संवयन्नाम् २१,
१५: २२१, १७.
** उदश्च तिष्ठ २०, २५: २२०, १.
उदस्यान्नोजिडनजिदश्चजित् १८,
१५: २६७, १८.
उदस्यादेवदितिः २०, ८: २०२, १७.
* उदस्य शप्ताङ्गानुः १८, १७: २७४,
१५.
उदानः प्राणमप्यगात् २०, १७:
२०८, ४.
उदाभ्यः शुचिरा पूत एमि १२,
६: १२७, १.

- उदायुषा १२, १८ : १५०, १२.
 उदितिरसि १८, २० : २७८, १२.
 उदौचीनाः अस्य पदो निधत्तान्
 १०, १२ : ११२, २.
 उदुत्तमम् १८, ६ : २८६, १७;
 २०, १५ : २०७, १०; २१, १ :
 २२२, २.
 उदुत्तम वरुण पाशमस्तत् १८, ८ :
 २५८, ८; २०, ११ : २०५, २.
 उदु त्यम् १, ८ : १०, १०; १३,
 १८ : १७२, १६; १६, ६ : २२१,
 २; १६, २६ : २२६, ६; १७,
 ११ : २४२, २; २०, १५ : २०७,
 १०; २०, २४ : २१२, १६; २१,
 २ : २२४, ६.
 उदु त्वं जातवेदसम् १२, १८ :
 १५०, १७.
 उदु त्वा १, १२ : १२, ७.
 उदु त्वा विश्वे देवाः १८, ११ :
 २६१, ६; १८, ६ : २८२, १६.
 उदुत्त निष्ठ २०, २४ : २१८, २०.
 उदेनमुत्तरां नय १८, ६ : २८२, १५.
 उदेषां बाह्व अतिरम् १८, ७ :
 २५८, १६.
 * उदेह्यग्ने १, ८ : ११, २.
 उदेह्यग्ने अधि मातुः प्रथिव्याः १८,
 ४ : २५५, २.
 उद्गात्रा पत्नीं संख्यापय १६, १८ :
 २२८, १६.
 उद्गीथेन त्वा बन्धसा सादयामि १८,
 ६ : २८०, १२.
 * उद्गाभं च ७, ५ : ७१, १५.
 उद्विषः स्तभान् १०, ८ : १०८, ७;
 १४, १० : १८२, २.
 * उद्विषः स्वाहा ८, ७ : ८४, १०.
 * उद्वन्यमानम् १, ५ : ६, ११; १,
 ८ : १०, ६.
 उद्वर २, १ : २२, ५.

- उद्वधस्व २, १ : २२, ५.
 उद्वधस्वाम्ने २०, १५ : २०७, ८;
 २०, २१ : २१८, २.
 उद्यत्यसि १८, २० : २७८, १२.
 * उद्यन्तुपर्णेन विभाति सर्वम् २०,
 २५ : २२०, ८.
 उद्यन्नद्य भित्तमहः ७, १२ : ७७, २२.
 उद्योजनमन्तर्यामम् १८, १५ : २६७,
 ११.
 उद्विषः सिद्धे अक्षितम् १८, १५ :
 २६७, १०.
 उद्वदसि १८, २० : २७८, १२.
 * उद्वयं तमसः १, ८ : १०, १०; १३,
 १८ : १७२, १६.
 उद्वयं तमसस्वरि १६, २६ : २२६, ६;
 २०, १५ : २०७, १०; २०, २४ :
 २१२, १६; २१, २ : २२४, ६.
 उद्वशे २०, २५ : २२०, २.
 उद्वतीर्बल धत्त १२, ११ : १४१,
 ८; २१, १ : २२२, ५.
 उद्वन्मय प्रथिवीम् १०, ८ : १०८,
 ११; १२, १७ : १४७, १२; १४,
 ११ : १८२, ७; १६, १२ : २२५,
 ६; २०, १० : २०४, ११.
 * उद्वयस्व १५, २२ : २१२, २.
 उद्विषत उद्वद्वतस्व गेषम् ४, २ : ४२,
 २; १५, २२ : २०४, १२.
 उद्वीतः राये ६, ४ : ६२, १२.
 उद्वीयमानेभ्योऽनुवृद्धि १५, २७ :
 २०७, १; १६, ४ : २२०, २;
 १६, १२ : २२६, १५.
 * उद्वेतः सर्वश एव राजानमुद्वय माति-
 रौरिचो दशभिः कलशौ सृष्ट्वा
 न्युज १५, २८ : २१५, १८.
 * उद्वेतः सोमं प्रभावय १५, २७ :
 २०७, ४; १६, ४ : २२०, ५;
 १६, १२ : २२६, १७.
 * उद्वेतस्वय १६, २६ : २२६, ५.

उन्नतर्होतृयमसमनूयय होतृचमसे
ध्रुवायावकाशं कुश १६, १८:
२२८, १५.

उन्मुक्तो वरुणस्य पाशः १२, २१:
१५२, २.

* उन्नेप तिष्ठ २०, २५: २२०, १.

** उप कलशः १५, २२: २०२, १८.
उप त्वाग्ने दिवे दिवे २, ७: २७, ८;
१०, १५: ११४, ८; १८, ८;
२८७, १४.

उप त्वाग्ने हविष्मतीः १, ६: ७, १५.

* उप देवाः १५, २२: २०२, २०.
उप द्रव पयसा गोधुक् १३, ११:
१६५, ८.

* उप प्रयन्तु १३, १: १५५, ८.
उपप्रयन्तो अध्वरम् २, ७: २६, १५.
उप प्रेष्य होतर्हया देवेभ्यः १०, १२:
१११, १४.

* उपभृदसि घृताची ५, ७: ५८, ८.
उपभृदेहि ६, २: ६२, २.
उप मा द्यावाष्टयिवी १५, २२:
२०२, १७.

उप मा होवा उपहवे ऋयन्ताम् १५,
२२: २०२, २०.

* उप यज्ञः १५, २२: २०२, २०.
उपयष्टवपसीद १०, २०: ११८, १२.
उपयामगृहीतोऽसि ११, २२: १२४,
६; ७; ८; १५, ८: १८४, १०;
१५, १४: १८८, १८; १५, १५२:
१८८, ८; ११; १५, १६: २००,
२; १५, १७: २००, १२; १५,
२५: २०५, १५; १५, २७२:
२०६, १२; १७; १५, २४२:
२१२, ८; १७; १५, २७२:
२१४, १६; २१५, १२; १५,
३८: २१५, १८; १६, १०२:
२२२, १२; २२४, ८; १६,
११२: २२४, १०; १२; १६,
१५: २२८, ६; १६, १७: २२८,

८; १६, २०: २२१, १७; १७,
४: २२८, १४; १७, ८२:
२४२, ४; ७; १७, १०: २४२,
१२.

उपवीरसि १०, ८: १०८, ४.

* उपवेयोऽसि यज्ञाय ३, ५: २६, १०.
उप हजामि ३, ७: २८, २.
उपहृष्टो मे प्रवृतात् ३, ७: २८, २.
** उप सोमः १५, २२: २०२, १८.
उपहृतः ८, ७: ८४, १२; १५,
२१: २१०, ६.

उपहृतः पशुमानसानि ६, १२:
६८, ११.

उपहृताः पितरः ८, ८: ८६, १७.

** उपहृता पशुमत्यसानि ७, ८:
७५, १२.

उपहृतेयं यजमाना ७, ८: ७५, ११.
उपहृतो द्यौः पिता ७, २: ७०, २;
७, १०: ७५, १३.

उप ऋयस्व ८, ७: ८४, १२; १५,
२१: २१०, ६.

* उपामिः १५, २२: २०२, २०.
उपावरोह १, १०: १२, २; २,
११: ३१, २.

उपावरोह जातवेदः २, ११: ३१, १.

* उपास्वावः १५, २२: २०२, १८.
उपेसहन्नि वाजयुर्वचस्याम् १८, ४:
२५५, १४.

उपो अस्मान्नाक्षणात्राक्षणा ऋयध्वम्
१५, २२: २११, १८.

* उपो देवान् १०, ८: १०८, ४.

* उभयतः शुक्रं क्षपुष्व १५, २२:
२१२, २.

* उभयतः शुक्रान् कुशध्वम् १५, २७:
२०७, २; १६, ४: २२०, ४.

* उभा कवी युवाना सत्या १६, २२:
२२२, २०.

* उभावग्री ३, ८: २८, १६.
उभा वामिन्द्राग्री २, ७: २६, १६.

- उभे अभि प्रियतमे सधस्ये १८, ५ :
२५५, १८.
- उभे आ प्रप्रो रोदसी महिला १८,
१० : २६०, १५.
- ** उभौ मण्डुक्यौ युजौ १८, १५ : २६७,
१२.**
- उरुं हि राजा वरुणसकार १६,
२४ : २३४, ८.
- उरुद्रयो विस्रूप इन्दुः २०, २७ :
२२१, १०.
- उरुप्रथस्य ४, १० : ४८, ७ ; १०,
४ : १०४, १४.
- उरु वानाय ४, ४ : ४२, १६.
- उरु विष्णो वि क्रमस्य १०, १ : १०२,
८ ; १४, १५ : १८६, ६ ; १६,
२८ : २३७, १४.
- उरो अन्तरिच १०, १२ : १११, १८.
- उर्वन्तरिचं वौहि २, ४ : २४, २१.
- उर्वन्तरिचम् १०, १५ : ११४, ८ ;
१४, १६ : १८६, १०.
- उर्वन्तरिचमन्विहि ३, ४ : ३५, १४ ;
४, ३ : ४२, ८ ; ४, ६ : ४५, ६ ;
१२, १८ : १५०, १२ ; १२, २१ :
१५२, १२ ; १५, १२ : १८७, ११ ;
१५, २८ : २०७, १७.
- उर्वन्तरिचं प्रेहि ३, २ : ३४, ११.
- उर्वणसि ८, ५ : ८२, १५.
- उलूखलक युज्यसे १८, १८ : २७५, ७.
- उलूखले सुसले ७, १० : ७६, २.
- * उग्रन्स्त्रा हवामहे ८, ६ : ८५, ८.**
- उग्रिक् त्वं देव सोम १५, १२ :
१८८, २.
- उग्रिगमि कविः १४, १२ : १८३, १५.
- * उषाः केतुना जुपतां यज्ञम् २०, १२ :
२०६, ४.**
- उषासानन्ता ८, ६ : ८२, ८.
- उष्टारयोः पिल्वयोः १८, १५ : २६७,
१६.
- उष्णिहा ऋन्द्ः १८, २० : २७८, १०.

- उष घर्मश्च मिश्रश्च १३, ११ :
१६५, २.
- उषावेतं भूर्पाहो १२, १८ : १५०, २०.

ज

- * जतौः कुर्वाणः १, ७ : ८, १२.**
- * जर्गस्याङ्गिरसी १२, ८ : १२८, ५.**
- ** जर्जः पविचस्र्गर्गमन्नायाय १८,
१८ : २७५, ८.**
- जर्जः श्रियया अध्वित्योऽसि १, ७ :
८, १६.
- जर्जं धत्स्य ४, ४ : ४२, १७.
- जर्जमस्त्रासु धेहि २, ८ : १८, १२.
- जर्जमावद ४, ७ : ४६, ७.
- * जर्जं पयः ३, ७ : ३८, ७.**
- * जर्जं श्रिययाः १, ७ : ८, १२.**
- जर्जं विधदसुवनिः सुमेधाः १४, १८ :
२६५, ५.
- जर्जा वः पश्यामि २, ८ : २७, ११.
- जर्जि सौद १८, २० : २७८, १५.
- जर्जे त्वा १, ४ : ५, ७ ; २, ५ :
२५, १५ ; ३, २ : ३४, २ ; ५, ३ :
५४, १२ ; १०, १५ : ११४, १ ;
१२, ७ : १३७, ५.
- जर्जो नपातश्च दिनायमस्त्रायुः १८,
६ : २८०, १.
- जर्जो भागं श्रियिवीमेलाश्रणम् १८,
१५ : २६८, १.
- जर्जो भागं मधुमत्सूचतावत् १८, २१ :
२८२, ११.
- ** जर्जो भागोऽसि १८, १८ : २७५, ८.**
- * जर्णामिदु प्रथमानम् ५, ६ : ५७, १.**
- जर्णामिदसं त्वा स्मृणामि ५, ६ :
५६, १७.
- जर्णान्ताम् १०, ६ : १०६, ७.
- जर्णान्तं प्रथमः सौद योनिम् १८,
६ : २८४, ४.
- जर्ध्वं ज षु [ण] जतये १८, १ : २५१,
८.

जर्ध्वः ई, २: ई२, ७.

* जर्ध्वसदसि १२, ८: १४०, २.

जर्ध्वा अस्य समिधो भवन्ति १८, ५:
२५५, २१.

जवध्यगोहं पार्थिवं खनतात् १०, १२:
११२, ५.

क

कृत्कसामयोः शित्ये स्त्रः १२, ८:
१३८, १८.

कृत्गसि जन्मना वशा १८, २१:
२८०, १८.

कृत्गशा हृद्ग्रथन्तरे.... पीयूषः
१८, २१: २८१, ५.

कृत्वा ला हृन्दा सादयामि १८,
ई: २८०, १०.

कृत्वा स्तोमम् १४, १७: १८७, १६.

कृत्वा स्तोमं समर्थय १८, १:
२४८, १२.

कृत्वे ला १८, १८: २७६, ६;
१८, ५: २८८, ५.

कृतं सत्यमृतं सत्यम् १८, १:
२५१, १२.

* कृतं स्तुणामि १, ८: ११, ७.

कृतं च स्त्र सत्यं च स्त्र १८, १६:
२७०, १४.

कृतधामासि सुवर्ज्योतिः १४, १२:
१८४, ८.

कृतं ला सत्येन परिषिञ्चामि २, २:
२२, १४.

कृतमसि ५, १: ५२, ११; १८,
२०: २८०, १.

कृतमेव परमेष्ठि ८, ८: ८४, १८.

कृतसदसि १५, २७: २०६, १२;
१८, २०: २७८, १८.

* कृतसधः स्त्र ५, २: ५२, ११.

कृतस्य ला देवद्विः पाथेनारमे
१०, १०: ११०, ४.

कृतस्य पथा पर्येहि ७, १: ६८, १.

कृतस्य पथा प्रेत चन्द्रदक्षिणाः १६,
७: २२१, ११.

कृताय ला १८, २०: २८०, १.

कृतापाट् १८, ६: २८६, ६.

** कृतुना पीतस्य १५, २५२: २१२,
६: ८.

कृतुना प्रेष्य १५, २४२: २१२, १२;
१५.

** कृतुभिः पीतस्य १५, २५: २१२, ७.

कृतुभिः प्रेष्य १५, २४: २१२, १४.

कृतेभ्यस्वा १८, २०: २८०, २.

कृते सौद १८, २०: २८०, २.

कृत्वियवती स्त्री अग्निरेतसौ १, ८:
८, १४.

* कृत्वासमदा १२, १: १५५, १५.

कृभूणां ला १, ११: १२, १५.

कृपभं वाजिनं वयम् ई, ८:
६६, १२.

कृपभोऽसि शाकरः ५, ७: ५८, १२.

ख

** एक एव यज्ञे पर्याणि २०, ३०:
३१७, ७.

* एक एव रुद्रः ८, १०: ८८, २०.

एकचक्रेण मविता रथेन १८, १५:
२६७, १८.

एकताय स्वाहा ४, १०: ४८, १५.

एकधनिन आद्रवत १५, ५:
१८२, १६.

एकपदी द्विपदी २०, ३८: ३२१ १६.

एकमिधे १२, १६: १४६, १८.

एकं मासमुदसृजत् ८, १२: १०१, २.

एकया च दशभिस्त्र स्वभूते १६, १५:
२२८, ७.

एकयास्तुवत १८, ४: २८६, २.

* एकविंशो ते अग्ने जहू तो मे अग्ने जहू
१८, २१: २८१, १६.

** एकसृकोऽवादीत् २०, २५: २१२, ८.
एकस्याऽऽ सौद १८, २०: २७८, १८.

- एतं युवानम् २०, ३८ : ३२२, ३.
 एतत्ते अग्ने राधः १६, ७ : २२१, १०.
 एतत्ते ततासौ ये च त्वामनु ८, ८ :
 ८७, १८ ; १६, २१ : २२२, १२.
 एतत्त्वं सोम १४, १६ : १८६, १२.
 एतत्त्वं देव घर्म १३, १८ : १७२, १४.
 ** एतदेतत् ७, ६ : ७२, ४.
 * एतसु त्वं मधुना ८, ९ : ८०, २.
 एतं प्रविशानि २०, १२ : २०५, १२.
 ■ एता असदन् ५, ८ : ५८, १६.
 * एता आचरन्ति ३, ६ : ३७, ११,
 एतावसदताम् १४, २ : १७२, १४.
 * एतेन त्वममुष्मिन् लोके शीर्षेष्णानिधि
 १८, २ : २५४, १०.
 ** एते याजयन्ति १२, १ : १३२, ८.
 एदमगन्तु देवयजनं प्रथिव्याः १२,
 ४ : १३४, १२.
 एधोऽस्येधिषीमहि ८, १२ : १००,
 ४ ; १०, २२ : १२१, ५ ; १६,
 २७ : २३६, १०.
 एना वोऽग्निम् १८, ५२ : २८७,
 ८ ; ८.
 एभिर्नो अर्कैः १, २० : २१, ७ ;
 १८, ५ : २८७, १२.
 एना अग्नन्नाशिषो दीदकामाः ७, ६ :
 ७३, २.
 एवम्कन्दः १८, ४ : २८६, ८.
 एवा वन्दस्व १४, १४ : १८५, २.
 ** एष आधीयते २०, १२ : २०५, १४.
 एष ते गायत्री भागः १२, १७ :
 १४८, २.
 एष ते योनिः ११, ४२ : १२४, १४ ;
 १५ ; १५, १२ : १८७, १६ ;
 १५, १५२ : १८८, ५ ; १२ ;
 १५, १६२ : १८८, १७ ; १८ ;
 २० ; १५, १७ : २००, ८ ; १५,
 १८ : २००, १६ ; १५, २७ :
 २१४, १७ ; १५, २८२ : २१५,
 १४ ; २१, १७, ८ : २४२, ८.

- एष ते रुद्र भागः ८, ११२ : ८८, ५ ;
 १००, १ ; १५, २० : २०८, ८.
 एष वो देव सवितः सोमः १४, १६ :
 १८६, १२.
 ■ एषा ते अग्ने ७, २ : ७०, १७.
 एषा ते अग्ने समित् २, ४ : २५, २.
 एषा मा भेदि १८, १ : २५२, १७.
 ** एषासदत् ८, २ : ८०, १७ ; १८,
 ६ : २८४, १६.
 एषा रायः प्रेषे भगाय १२, २२ :
 १५४, २.
 एष्टीः स्व १२, १२ : १४३, ६.
 एष्टूषु ब्रवाणि ते १, २० : २१, ४.

ऐ

- ऐन्द्रः प्राणः १०, १८ : ११८, ८ ;
 १८, ६ : २५६, १५.
 ऐन्द्रमसि १०, ८ : १०८, २ ; १४,
 ११२ : १८२, १२ ; १८२, १ ;
 ऐन्द्राग्रं वर्म बहलं यदुयम् १८,
 १६ : २६८, १२.
 ऐन्द्रीमाहतमन्वावर्ते ७, १२ : ७७, २२.

ओ

- ओं स्तुत १७, ६ : २४०, १२.
 * ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे १, १२ :
 १२, ६.
 ओजोविदसि १६, १० : २२२, ११.
 ओथा मोद इव १५, २६२ : २१२,
 १७ ; १८ ; २१४, १.
 * ओथा मोद इव मदे मदा मोद
 इवोमथा १७, २ : २२८, ४.
 ओं निर्वप ४, २ : ४३, ८.
 ओमासस्यर्षणीधृतः १५, २६६ : २१४, ७.
 ओमिन्द्रवन्तः प्रचरत १३, ८ : १६१,
 ११.
 ओमुन्नय २, २ : २४, १२.
 ओमुन्नयामि २, २ : २४, १२.
 ओमुन्नेष्यामि २, २ : २४, १२.

** ओमोथा मोद इव १५, २६: २१३,
१८.

ओं भू: १२, २०: १५१, ६.

ओषधयः प्रतिगृह्णीताग्निमेतं १८,
१: २५१, १६.

ओषधयः प्रतिमोदध्वम् १८, १:
२५१, १७.

ओषधीभ्यः पशुभ्यो मे जनाय २१,
१४: ३३१, २.

ओषधीभ्यस्त्वा २, ५: २५, ११.

ओषधीर्जिन्व २, ५: २५, ११.

ओषधे चायस्वैनम् १०, १: १०३,
१; १०, १४: ११३, १०; १२,
५: १३६, १; १२, ६: १३६, ४.

क

* क इदमग्नीत् ६, ४: ६३, १.

* क इदमध्वर्युर्भविष्यति ६, ४: ६२, १७.

** क इदं ब्रह्म ४, २: ४२, ५.

क ऋत्विजः १२, १: १२२, ७.

ककुहणं रूपम् १५, १०: १९५, १७.

कच्चिकल्याणो दक्षिणाः १२, १:
१३२, ८.

* कच्चिन्न न्यस्तमालिङ्गम् १२, १:
१३२, ७.

कच्चिन्नाक्षीनः १२, १: १३२, ७.

कदा चन प्रयुच्छसि १६, ११: २२४,
१०.

कदा चन सतीरसि २, ८: २७,
१२; १६, १०: २२४, ७.

** कपस्या नामापः स्वाहाकृताः प्रथिवी-
माविशत २१, २: ३२२, १६.

कथा नञ्चिच आ भुवत् १५, ९:
१९५, ४; १९, ५: २८९, ६.

कर्मणे त्वा १८, २०: २७८, २२.

कर्मणे वाम् ४, १: ४१, ३.

कर्मांसि १८, २०: २७८, २२.

कलया ते क्रीणानि १२, १८:
१४९, १.

कल्पेतां द्यावाप्रथिवी १, १०: ११,
१५; १, १५: १६, १४.

* कल्याणो दक्षिणाः १२, १: १३२, १०.
कविरग्निः समिध्यते २०, ८: २०३, ५.
कविर्यज्ञस्य वितनोति पण्याम् १६,
११: २२५, १.

कव्योऽसि कव्यवाहनः १४, १३:
१८४, ११.

** कः त्रेयांसं विषुप्तं बोधयिष्यति २,
१०: २९, ११.

कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु ४, ४:
४४, ६; ४, ६: ४६, ४; १५,
२: १९०, १२.

कस्त्वा युनक्ति त्वा विमुञ्चतु ७, १४:
७८, ९.

काण्डात्काण्डात्परोहन्ति(न्ती) १८,
१७: २७३, २२.

कामं कामदुघे धुत्व १८, १६:
२६८, १६.

कामधुक्तः ३, ७२: ३८, १०; १३.

कायानुवृद्धि ८, १३: ८८, ५.

* कार्षीरसि १५, ६: १९३, ६.

** किमच्छेत १८, १: २५०, १.

किमच १४, ८२: १८०, १०; १२.

कुर १५, १: १९०, ५.

कुविदङ्ग ११, २: १२४, ३; २०,
३७: ३२१, ५.

कुविदङ्ग यवमन्तः १७, १०२: २४२,
११; १२.

कुड्या ते क्रीणानि १२, १८: १४९, २.

** कुक्कै चरुम् १६, २७: २३७, १.

कृणुष्व पाजः १, ४: ६, २; १८,
७: २५८, ११; १८, १७: २७३, ३.

कृत्तिका नक्षत्रम् १९, ५: २८८, १४.

* कृत्वाय सा भक्षीम् १८, १: २५२, १५.

कृष्णोऽसि ५, ५: ५६, ३.

* कृष्णोऽस्याखरेखः ३, ५: ३६, ४.

* कृष्यै जेमाय त्वा १७, १५: २४६, ७.

* कथ्ये ज्ञेमाय रय्ये पोषाय १६, २१ :
२४२, ७.

कथ्ये ला सुसस्याये १२, ८ : १२८, १४.

के याजयन्ति १२, १ : १२२, ७.

को वः प्रणयति स वः प्रणयतु ४, ३ :
४२, १७.

को वो गृह्णाति स वो गृह्णातु ४,
२ : ४२, ११.

* को वोऽयोचौतु ७, १२ : ७७, १०.

कोऽसि को नाम १५, २२ : २०२, १३.

क्रमध्वमग्निना १, १२ : १४, १.

क्रय्यः १२, १८ : १४८, १७.

क्रियासम् १८, २० : २७९, १.

* क्रीडी च साकौ चोर्जिषी च १८,
६ : २८५, ४.

क्षत्रं यच्छ }
क्षत्रं जिन्व } १८, २० : २७९, २.
क्षत्रं हृष्टं }

क्षत्रभृत सौजस्विनीः १८, १६ :
२७१, ४.

क्षत्रमसि १८, २० : २७९, २.

क्षत्रं पाहि १८, २० : २७९, १.

क्षत्रं पिन्व १८, २० : २७९, २.

क्षत्रस्य योनिरसि १७, १४ : २४५,
१३.

क्षत्रस्थोऽब्रमसि १७, १४ : २४५, १३.

क्षत्राय ला १८, २० : २७९, २.

क्षत्रेभ्यस्वा १८, २० : २७९, २.

क्षत्रे सौद १८, २० : २७९, २.

क्षयं जिन्व १७, ६ : २४०, १२ ;
१८, ४ : २८६, १०.

क्षयाय ला १७, ६ : २४०, १२ ;
१८, ४ : २८६, ८.

ग

गन्धर्वाञ्जनमग्न्यज्ञः २१, १५ : ३३१,
११.

गन्धर्वो अस्मि ५, ६ : ५७, ६.

गन्धस्नानः १, १६ : १८, ४.

गर्भं स्ववन्तमगदमकः २०, ८ :
२०२, १४.

गर्भो अस्थोषधीनाम् १८, ११ :
२६१, १५.

गवा ते क्रीणानि १२, १८ : १४८, ४.

गद्यन्तस्वा हवामहे १८, ५ : २८९, १०.

* गां दोहपवित्रे ३, ६ : ३७, ८.

गामन्धं रथ्यमिन्द्र संकिर १८, ५ :
२८९, १६.

गायत्रः पन्थाः १५, १८ : २०१, ६.

गायत्रं इन्दोऽनु प्रजायस्व ८, ५ :
८३, २.

गायत्रमसि १३, १० : १६३, १३.

गायत्रीं लोमभिः प्रविशामि १८,
१६ : २६८, १०.

गायत्री कन्दः १५, २ : १८०, १२ ;
१८, २० : २७७, १२ ; १८, २० :
२७८, ८.

गायत्रेण कन्दसाववाढो वल्लगः १४,
७ : १७९, १८.

** गायत्रेण कन्दसाहिरिष्कामुपदधे १८,
८ : २५९, २०.

गायत्रेण ला कन्दसा करोमि १३,
३ : १५७, ८.

गायत्रेण ला कन्दसाच्छृण्वि १३,
६ : १५९, ७.

गायत्रोऽसि १३, ३ : १५७, ७ ;
१३, ११ : १६५, ८.

* गायत्र्या ला २०, २८ : ३१५, ६.

गिरा गिरा च दक्षसे १८, ६ :
२८९, १८.

गीर्भिर्विप्रः १, १६ : १८, ५.

गीर्भिः सोमं मनामहे २०, ८ :
२०२, ४.

गुदं मा निर्वेषीः १०, १७ : ११६, ६.

- * गूर्दाय
गूर्देभ्यस्वा } १८, २०: २७८, १.
गूर्दे सौद
गूर्देऽसि
- गृणानासि १८, २०: २७८, १८.
गृहपते यज १५, २५: २१२, २.
गृहा अस्माकं प्र तिरन्त्यायुः १८,
१४: २६५, ७.
गृहाञ्जिन्व २, ६: २६, २.
गृहाणामायुः प्र वयं तिरामः १८,
१४: २६५, ७.
गृहाणां पश्यन् वय उत्तिराणि १८,
१४: २६५, ६.
गृहानहन् सुमनसः प्रपद्ये १८,
१४: २६५, ८.
- * गृहानहन् २, १०: २०, २.
गृहानैमि मनसा मोदमानः सुवर्चाः
१८, १४: २६५, ५.
- * गृहा मा विभोत २, १०: २०, १.
गृहेभ्यस्वा २, ६: २६, २.
गोमदग्ने १८, २१: २८२, १२.
गोमाञ् अग्ने ७, १४: ७८, १२.
- * गोमर्दिमा मज्जान् १२, १८: १४८, १.
गोष्ठं मा निर्मुक्तम् ५, २: ५२, १४:
- * ग्रास्वा देवीः १८, १: २५२, ८.
ग्रावभ्यः स्वाहा १२, १२: १६७, ७.
- ** ग्रावस्तुङ्गाण्योऽभियुचि १६, १: २१७,
२.
ग्रावा वदेदभि सोमस्याञ् श्रुता १८,
२१: २८२, १०.
ग्रावासि १५, ११: १८६, ५.
ग्रेष्मावृत्तु अभि कल्पमानाः १८, २:
२८४, १०.

घ

- घर्ममपातमश्विना १२, १२: १६६, ८.
घर्म या ते दिवि शुक् १२, १५:
१६८, १७.

- * घर्म या तेऽन्तरिक्षे १२, १५:
१६८, १८.
* घर्म या ते श्रयिष्याम् १२, १५:
१७०, १.
घर्मः शिरः १, ११: १२, १६.
घर्मस्य यज १२, १२: १६६, ८.
** घर्माः स्थ विश्वायुवः ८, ५: ८२, १८.
घर्माय सञ्माद्यमानायानुव्रुचि १२,
१४: १६८, १४.
घर्मेतत्ते ऽन्नमेतत्परीषम् १२, १६:
१७१, १२; १२, १७: १७२, ५.
घर्मोऽसि रायस्योपवनिः २, २:
२४, ७.
घर्मोऽसि विश्वायुः ४, १०: ४८, ६.
* घसीना मे मा ७, १: ६८, ७.
घृतं घृतपावानः १०, १८: ११८, १५.
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये १४, ४:
१७६, ६.
घृतवति सौद १८, २०: २७८, १७.
घृतवतीम् १४, २: १७४, ५.
घृतवतीमध्योऽसुचम् ६, ६: ६४,
११; १०, १६: ११५, २.
घृतवन्तं कुलायिनम् ७, ११: ७६, १०.
घृताचीरेत ५, २: ५२, ११.
घृतेन द्यावाष्टयिवी आष्टणेशाम् १४,
११: १८२, ८.
घृतेन द्यावाष्टयिवी आष्टणेशाञ् स्वाहा
१०, ८: १०७, १८.
घृतेन द्यावाष्टयिवी प्रोर्वायाम् १०,
१५: ११२, १६.
घृतेन सीता १८, १६: २६८, ५.
घृतेन स्वाहा १८, १४२: २६५,
१६; १७.
* घृतेनाज्ञे ८, ५: ८२, १; १०,
१०: १०८, १२.
घृतेनाज्ञौ १०, ११: १११, ४.
घृतेनाज्ञौ पशुं जायेथाम् १०, ११:
१११, ५.

च

- चक्षुर्भ्यां मे १५, २२: २०३, ५.
 चक्षुः श्रोत्रम् ५, २: ५३, १६.
 चक्षुषः पिता मनसा हि धीरः १८,
 ६: २८३, १२.
 चक्षुषे त्वा १८, ५: २८८, २०.
 चक्षुषे वाम् १८, १६: २७०, १६.
 चतस्रः आशाः प्रचरन्त्वग्रयः १८,
 १७: २७४, १८; २०, २५:
 ३२०, ७.
 * चतुःशिखण्डा ४, ११: ५०, ४; ५,
 ६: ५७, १.
 चतुःशिखण्डा युवतिः सुपेशाः १४,
 ४: १७६, ५.
 चतुःशिखण्डे युवती कनौने १०,
 ४: १०५, ५.
 चतुःशक्तिर्नामिहर्तव्य १३, १६:
 १७१, १.
 चत्वारि षट्श्रा १, १४: १५, ११.
 चनो दधीत नाट्यो गिरी मे १८,
 ४: २५५, १५.
 * चन्द्रमग्निम् १, १०: ११, १२.
 चन्द्रमसि १२, १४: १४४, १०.
 * चन्द्रमा देवी देव्यो ब्रह्मा १२, २:
 १२३, ७.
 चरोस्त्वा पञ्चबिलस्य ५, ४: ५५, १४.
 चितः स्त्र ४, ८: ४८, ७.
 चितः स्त्र परिचितः १३, ८: १६३,
 ७; १८, १२: २६३, २; १८,
 १६: २६८, ७.
 चित्ते त्वा १८, १४४: २६६, ८; ८;
 १८, ६: २८३, ४.
 चित्तिः सुक् १, १०: ११, १८.
 चित्तिं जुहोमि १८, १७: २७२,
 ११; १८, २: २८५, ५.
 चित्तिमचित्तिम् १८, २१२: २८२,
 ७; ८.
 चित्यतिर्मा पुनातु १२, ७: १३८, २.

चित्यतिस्त्वा पुनातु १२, ७:
 १३७, १४.

चित्यग्निभ्यः प्रणीयमानेभ्योऽनुवृद्धि १८,
 १६: २६८, ११.

चित्रं देवानाम् १८, १८: २७६,
 ७; १८, ७: २८७, ४.

चित्रम् १, ८: १०, १०; १३,
 १८: १७२, १६; १६, ६: २२१,
 २; १६, २६: २३६, ६; १७,
 ११: २४३, २; २०, १५: ३०७,
 १०; २०, २४: ३१२, १६; २१,
 २: ३२४, ६.

* चित्रियादश्वत्थात् १, ६: ७, १५.

चिदसि ४, ८२: ४८, ४; ६; ६,
 १२: ६८, ८; १२, १६: १४६,
 १५; १८, १२: २६३, ८.

छ

छन्दोभिर्विगृह्यत एति १८, २०:
 २७८, १.

ज

जगती छन्दः १८, २०: २७८, ८.

जगतीं मांसेन प्रविशामि १८, १६:
 २६८, ११.

* जनः १, २: ४, १२.

जनयत्यै त्वा संयौमि. ४, १०: ४८, १.

* जनयस्त्वा १८, १: २५२, ८.

जनस्य गोपा अजनिष्ट १८, ५:
 २८७, ७.

जनस्य गोपाः १८, ६: २८०, १७;
 २१, २: २२४, १४.

जनिष्वा हि जेन्यः १८, १: २५१, ५.

जयतामिव दुन्दुभिः १८, १८:
 २७५, ७.

जागतः पन्थाः १६, १२: २२५, २०.

जागतमसि १३, ११: १६५, ८.

** जागतेन छन्दसावबाहो वल्लगः १४,
 ७: १८०, ३.

जागतोऽसि १३, २: १५७, ८.
जातवेदो भुवनस्य रेतः १, ७: ८, ८.
जातवेदो वपया गच्छ देवान् १०,
१६: ११५, १२.

जातायानुवृद्धि ८, ५: ८२, ४.

* जाय रश्मि सुवः १७, १४: २४५, १४.
जिघर्ष्यग्निम् १८, १: २५०, १०.
जिघर्ष्यग्निं मनसा १८, १: २५०, ८.
जिह्मनामूर्ध्वः स्वयशा उपस्ये १८,
५: २५५, १७.

* जीवा नाम स्य २१, ६: २२६, ८.
जुषस्व सप्रथस्तमम् १०, १५: ११४,
१६.

जुषाणो अमुः १४, १४: १८५, ६.

** जुष्टं निर्वपामि १२, २१: १५२, ८.

* जुष्टिरसि ७, १: ६८, १२.
जुष्टो वाचो भूयासम् १४, १७:
१८७, १५; २०, २०: २१६, १८.

* जुह्वरसि ५, ७: ५८, ६.
जुह्वरसि घृताची गायत्रियाग्नी ५,
७: ५८, ७.

जुह्वेहि ६, २: ६९, २.

* जूरसि घृता मनसा १२, १६:
१४६, ८.

ज्योतिरसि १३, ८: १६२, १८;
१८, २: २८५, ५.

ज्योतिरसि वैश्वानरं शुश्रियै दुग्धम्
१६, २: २१८, ७.

ज्योतिरापाम १८, १६: २६८, २०.

ज्योतिर्भा असि वनस्पतीनामोषधी-
नाऽप्यु रसः १३, १६: १७१, ८.

ज्योतिर्मे यच्छ १८, २: २८५, ६.

ज्योतिषे वाम् १८, १६: २७०, १२.

* ज्योतिषे चिंकुर १६, २: २१८, १.
ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि १८: ५,
२८८, १२.

* ज्योतिष्मतीम् २, ८: २७, १६.

* ज्योतिष्मन्तं त्वा १८, १: २५०, १२.
ज्योतिस्त्वा ज्योतिषि ५, ४: ५५, १०.

त

त इमं यज्ञमवन्तु २१, १५: २२२, २.

तऽप्यु होतव्यपक्रयस्य १५, ३३:
२१२, १.

तच्चक्षुः १८, २०: २७८, १०.

* तच्छर्म्योः ७, ७: ७२, ११.

तत म आपः २०, २४: २१२, १.

तत्कृषिः १८, २०: २७८, ११.

तत्त्वा यामि १८, ६: २८६, १७;
२१, १: २२२, २.

तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानः १२,
२२: १५२, १८; १८, १७: २७९,
१४; १८, ६: २८१, ७.

तत्र गच्छ यत्र पूर्वे परेताः १८,
१८: २७५, ४.

तत्सवितुर्वरेणम् २, ८: २७, ११.

तदजा १८, २०: २७८, ८.

तदन्तरिक्षम् १८, २०: २७८, ६.

* तदथम् १, ११: १२, १६.

तदश्वः १८, २०: २७८, ११.

** तदश्विनौ भेषजेन २०, २०: २१६,
२१.

तदस्य प्रियम् १७, ६: २४०, १०.

तदायुः १८, २०: २७८, १०.

तदित्यदम् २१, १६: २२२, १४.

तदु ऋतम् ८, ८: ८५, १.

तद्गौः १८, २०: २७८, ८.

तद्दिशः १८, २०: २७८, ७.

तदु द्यौः १८, २०: २७८, ६.

तद्विरणम् १८, २०: २७८, ८.

तद्राधो अद्य सवितुर्वरेणम् १६,
१६: २२८, १२.

तद्वरुणस्य दधे १८, १६: २६८, ४.

तदु वाक् १८, २०: २७८, ७.

तद्विष्णोः परमं पदम् १०, ८: १०८,
१२; १८, १८: २७५, ११.

तनूनपादसुरो विश्ववेदाः १८, ५:
२५६, २.

- तनू लवचम् १०, २१: १२०, ६.
 ** तनूपा अस्मि भुवं तनुवं मे पाद्वि २१,
 १४: २२०, १४.
 * तन्तुं तन्वन्नजसः १६, १८: २२१, २.
 * तं त्वा जुषे १०, १: १०२, १४.
 त त्वा प्रपद्ये १८, १६: २६८, १०.
 तं त्वा समिद्धिरङ्गिरः १, ६: ७, १६.
 तन्नस्त्रायतां तन्नो विश्वतो मद्भत् १८,
 १६: २६८, १२.
 तन्नो सच्च १४, ८: १८०, ११.
 तन्मे १४, ८: १८०, १२.
 तपश्च तपस्यश्च १८, ४: २८६, १७.
 ** तपस्विते त्वा १८, १४: २६६, ८.
 तपसस्तनूरसि १२, १८: १४८, ७.
 ** तपस्या नामापः खाद्याकृता वृथिवी-
 माविशत २१, २: २२२, १७.
 तपो व्यये १३, ८: १६२, ६; २१,
 १: २२२, ८.
 तपोऽसि १३, ८: १६२, १.
 तमभिश्चोच १०, २२: १२१, २.
 तं प्रलथा १५, १६: १८८, १८.
 ** तं मे देवा रक्षन्तां प्राणान् मे २०,
 २०: २१७; ५; ७.
 ** तथा १८, १७२: २७३, २०; २२.
 तथा देवतया १८, १४; १५: २६६,
 १३; २६७, २.
 तथा देवतयाङ्गिरस्वद् भुवा सौद १८,
 ८: २६०, १; १८, १६: २६८, १७.
 तथा देवतयाङ्गिरस्वद् भुवे सौदतम्
 १८, १७: २७४, १३.
 तयोर्देवानामभिभागधेयम् १४, ४:
 १७६, ७.
 तरणिर्विश्वदर्शतः १५, १७: २००,
 ११; १८, १०: २६०, १८.
 तस्मा इन्द्राय सुतमाजुहोमि खाद्या
 १५, २०: २०८, ६.
 * तस्मिन्सौद ५, ८: ५८, ३.

- ** तस्मै मित्राय सुतमाजुहोमि खाद्या
 १५, २०: २०८, ६.
 तस्मै वद्राय नमो अस्तु देवाः १८,
 २१: २८२, १७.
 तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण १२, ७:
 १२८, ४.
 तस्यां सुपर्णावधि यौ निविष्टौ १४,
 ४: १७६, ६.
 तस्यै प्रस्तुति
 तस्यै मेऽनुरुद्धे
 तस्यै स्तुति } १६, १२: २२६, १.
 ता अस्य स्तुदोहसः १८, १२:
 २६३, १०; १८, १५: २६७, २;
 १८, २१: २८२, ६.
 ताऽऽसवितुर्वरेण्यस्य १, १४: १५, १२.
 ताऽऽसवितुर्वरेण्यस्य चित्राम् १८,
 ६: २८४, ८.
 ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञम् १२,
 २१: १५२, ११.
 तान् गायत्री नयतु प्रजान्तौ १८,
 २०: २७७, १४.
 तान्दन्ते कवयो विपश्चितः १८,
 २०: २७७, १७.
 तान्यज्ञस्य मायया १८, १४:
 २६४, १८.
 तान्ववणो गृह्णातु ८, १२: ८७, ६.
 ताभिराद्रव १२, २३: १५३, १५.
 तामाशिषमाशसे तन्तवे ज्योतिष्मतीम्
 २, ८: २७, १४; ७, १३: ७८, ४.
 तामाशिषमाशसेऽमुष्यै ज्योतिष्मतीम्
 ७, १३: ७८, ५.
 ** तिष्ठ क्षीतः १६, २५: २६५, ५.
 * तिष्ठो देवोः ८, ६: ८२, ८.
 ** तीव्राऽऽशीर्वतः कुबध्वम् १६,
 १३: २२६, १६.
 तुथो वो विश्ववेदा विभजतु १६,
 ६: २२१, ६.

तुयोऽसि विश्ववेदाः १४, १२ : १८२, १५.

तुभं ता अङ्गिरस्तम २०, २ : २८८, ११.

तृतीयस्य सवनस्यर्भुमतो.. सोमान्प्रस्थि-
तान् प्रेष्य १६, १२ : २२६, १८.

* तृतीयस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशा-
न्यस्थितान्येष्य १६, १२ : २२६, ११.

* तृतीयस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशाना-
मनवूहि १६, १२ : २२६, ११.

* तृतीयस्याम् १०, ४ : १०४, १२.

* तृतीयस्यै ३, ७ : २८, १२.

तृतीयस्यै दिवः ३, ५ : २६, ११.

तृम्यन्ताऽऽद्योवः १६, १४ : २२७, १०.

तेजसे त्वा ५, २ : ५४, १४.

* तेजसे मे अजसे मे वर्चसे मे १५,
२२ : २०२, १०.

तेजसे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व १५,
२२ : २०२, ७.

तेजसे वाम् १८, १६ : २७१, ७.

तेजःसदसि १८, २० : २७८, १८.

■ तेजिष्ठा ते ५, ७ : ५८, १.

तेजोऽनु प्रेक्षि ५, २ : ५४, १५ ;
१३, १२ : १६५, १८.

तेजो मे यच्छ १८, १० : २७२, १७.

तेजोविदसि १६, १० : २२२, ११.

तेजोऽसि ५, २ : ५४, १४ ; १३,
१२ : १६५, १७ ; १७, १५ : २४६,
८ ; १८, १७ : २७२, १७.

ते ते धामानि १०, ८ : १०८, ८ ;
१७, ६ : २४०, १०.

* तेनर्षिणा १८, २० : २७८, १२.

तेनातिष्ठदिवमन्तरिक्षम् १८, २० :
२७८, १२.

तेनैतु यजमानः स्वस्या १८, २० :
२७८, २.

* ते नो अर्वन्तः १७, १४ : २४५, ७.

तेभ्योऽग्निभ्यो हतमस्वेतत् १८, १४ :
२८२, २ ; ५, ८ ; १०.

ते मामवन्तु २१, १५ : २२२, २.

ते यन्तु प्रजानन्तः १८, २० : २७७, १६.

ते राजन्निह विविच्यन्ते १८, ४ :
२४४, १६.

तोते रायः १२, १७ : १४७, ८.

तौ देवौ शक्रामन्यिनौ १५, २८ :
२०८, १०.

त्रयस्त्रिंशत् २०, २८ : २२२, ६.

त्रयस्त्रिंशत्तन्तवः २०, १२ : २०६,
१४ ; २०, १५ : २०७, ८ ; २०,
१८ : २०८, २० ; २०, २८ :

२१५, ८.

त्रयस्त्रिंशस्ते (शं ते) अग्ने प्रतिष्ठानं
तन्मे अग्ने प्रतिष्ठानम् १८, २१ :

२८२, १.

वातारमिन्द्रम् २०, २० : २१६, २१.

विऽश्वदाम १, १२ : १२, ११.

विण्वो ते अग्ने अष्टौवन्तौ तौ मे अग्ने
अष्टौवन्तौ १८, २१ : २८२, १.

त्रिरेकादशस्त्रिंशत्त्रिंशः १८, १ :
२४८, १०.

विष्टप्ते अग्ने शिरस्तन्मे अग्ने शिरः १८,
२१ : २८२, १४.

* विष्टप्ते अग्ने शिरस्तन्मे मामिपाक्षि १८,
२१ : २८२, २.

चिष्टत्पलाशे दभेः ३, ५ : २६, १२.

चिष्टुप् कन्दः १८, २० : २७८, ८.

चिष्टुभं त्वचा प्रविशामि १८, १६ :
२६८, १०.

चिष्टल्लोक्तवै ४, ७ : ४७, १.

चिष्टल्लोक्तिथमाणानाम् ४, ८ :
४७, ४.

त्रीणि पदा विचक्रमे १७, ६ :
२४०, १०.

त्रैष्टुभः पन्थाः १६, २ : २१८, १२.

** त्रैष्टुभेन कन्दसा रात्रिमिष्टकाम् १८,
८ : २६०, २.

** त्रैष्टुभेन कन्दसा ऽवबाढो वल्लगः १४,
७ : १८०, १.

- चैष्टुभोसि १३, २: १५७, ८; १३,
११: १६५, ८.
अम्बकं यजामहे ८, ११: ८९, ८.
अविर्वयः १८, २: २८४, ११.
* त्वं सोम तनुकृद्वाः १४, १४:
१८५, ६.
त्वं सोम पितृभिः संविदानः ८, ८:
८६, ११.
त्वं सोम प्रचिकितः ११, ५:
१२५, १६.
त्वं सोम प्रचिकितो मनीषा ८, ७:
८६, ५.
त्वं सोम मचे भगम् ८, ७: ८५, १२.
** त्वं हि नावुभयोः सुतो रोद्ध १७,
१४: २४५, १७.
त्वं ह्यग्ने अग्निना २०, १८: ३०८,
१६.
त्वचं गृह्णीष्व ४, १०: ४९, ८.
* त्वयितारः २, १०: २९, ८.
* त्वं दीक्षाणामधिपतिरसि १२, ७:
१३८, ८.
* त्वं देवानाम् ४, ४: ४३, १३.
त्वं नः सोम २०, २: ३००, १०.
त्वं नस्तनुवत सेतुरग्ने २०, १५:
३०७, ८.
त्वं नो अग्ने १, २०: २१, ११.
त्वं नो अग्ने भिषग्भव १८, १०:
२६०, १०.
त्वमग्ने ईडितः ८, ८: ८७, ७.
त्वमग्ने गृह्णपतिः १३, १०: १६४, १०.
त्वमग्ने व्रतपा असि १२, १०: १४०,
११; १२, ११९: १४१, ६; ७;
२०, ७: ३०२, १५; २१, १५:
३२२, २.
त्वमग्ने सप्रया असि ८, २: ७९, १५;
२०, २०: ३१०, ८.
* त्वया वेदिम् ७, ११: ७६, ११.
* त्वया हि नः पितरः सोम ८, ७:
८६, ६.

- त्वष्टीमती ते सपेय १२, १७: १४७,
१०; १३, १०: १६४, ११.
त्वां वृत्रेचिन्द्र सत्यति नरः १८,
५: २८९, १३.
* त्वां काष्ठास्वर्तः काष्ठास्वर्तः १८,
५: २८९, १४.
त्वां चित्रवस्त्रम् १८, ५: २८७, ७;
१८, ६: २९०, १८.
त्वामग्ने पुष्करादधि १८, १: २५०,
१९.
* त्वामग्ने मानुषीरीडते २०, ८: ३०२,
२.
त्वामग्ने वृषभम् १८, ६: २९०, ४.
त्वामग्ने वृषभं चेकितानम् १८, २१:
२८२, ५.
त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ १, ६:
७, १८.
त्वमिद्धि हवामहे १८, ५: २८९, १२.
त्वामु ते दधिरे हव्यवाहम् १०, १५:
११४, १४.
त्वयै त्वा १३, १२: १६६, १४.
त्वे रायः १२, १७: १४७, ७.
* त्वे वस्त्रनि २०, ७: ३०२, १८.

द

- दध्वाभ्यां मल्लिखून् १८, ७: २५८,
१३.
दक्षक्रतुभ्यां मे १५, २२: २०३, ४.
दक्षाय त्वा ४, २: ४२, ८; ४, ३:
४३, ६.
दक्षिणत एत ७, ३: ७०, १२.
दक्षिणसदुभ्य उपपततै ७, ३: ७०, ११.
दधन्वे वा यदीमनु १५, ८: १९५, ८.
दधिक्षाणः १६, २२: २२२, २०.
दधिक्षाणो अकारिषम् ७, १२:
७७, ८.
दधिघर्मस्य यज १६, २: २१९, १२.
दधिरसि ६, ८: ६६, ५.

- ** दर्शने यक्ष्ये ३, १: ३२, ८.
 * दश ते तनुवो यज्ञ ई, १०: ६६, १५.
 दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा: १३,
 १०: १६४, २.
 ** दशभिः कलशौ ऋष्टा न्युञ्ज १६,
 १८: २२८, १७.
 दशसु सौद १८, २०: २७८, १८.
 दहन् रक्षांसि विश्वहा १८, ४:
 २५५, ३.
 दानवः स्य परवः १३, ११: १६५, ५.
 * दानाय समिधीमहे १८, ४: २५५,
 १२.
 दाशेम ह्यदातये १८, ६२: २८०,
 १: २.
 दिवः खीलो ऽवततः ७, ६: ७३, ५.
 ७, १२: ७७, ६.
 दिवः प्रथिष्या: १, १२: १२, ६.
 दिवं गच्छ १८, ८: २५८, ५.
 दिवं गच्छ सुवः पत १६, ६: २२१, ४.
 दिवं तपसस्त्रायस्व १३, १०: १६३,
 १२.
 * दिवमयेण १०, २: १०३, २.
 * दिवः शिल्पम् ५, ४: ५४, १.
 दिवः स्तम्भनिरसि ४, ८: ४७, ५.
 दिवस्त्वा परस्त्राया: १३, १६:
 १७०, ८.
 * दिवस्त्वा वीर्येण १, १०: ११, १४;
 १, ११: १२, १७; १, १२: १२,
 १४; १, १३: १४, १५.
 दिवस्सुरि २, ८: २८, १.
 दिवस्सुरि प्रथमं अज्ञे अग्निः १८,
 ८: २६०, ४.
 दिवः स्वनुरसि १०, ८: १०८, १७.
 * दिवि देवान्दृष्ट १६, १८: २३१, ६.
 दिवि त्रयस्व १८, १६: २७१, १४.
 दिवि सौद १८, २०: २७८, ७.
 * दिविस्पृष्ट मा मा क्षिप्सौ: १३,
 १२: १६५, १८.

- दिवे त्वा ५, ५: ५६, ६; १४, १०:
 १८२, १; १५, ८: १८४, १२;
 १८, ६: २८०, ८.
 दिवोऽग्निं प्रष्टमस्यात् १८, २०:
 २७८, २.
 दिवो नाके मधुजिह्वा अमृततः १८,
 १६: २६८, ६.
 दिवो भागोऽसि ७, २: ७०, २; ७,
 ४: ७०, ७.
 दिवो रक्त्वा उरुचक्षा उदेति १८,
 १०: २६०, १८.
 दिवो वा विष्णो अत वा प्रथिष्या:
 १८, १८: २७५, १२.
 दिवो वा विष्णो १४, ६: १७८, ६.
 दिव्यं धामाशास्ते ८, ७: ८४, २.
 दिशः स्वाहा ८, ७: ८४, ८.
 दिशां क्षुम्भिरसि ७, २: ६८, १८.
 दिशो जिन्व ७, १: ६८, १०.
 दीक्षित वाचं यच्छ १२, १२:
 १४३, १.
 ** दीदिता मेऽसि स्वाहा २, ८: २८, ११.
 दीदिदि २, ८: २८, ११.
 दीद्यासम् २, ८: २८, ११.
 * दीर्घामनु ४, ८: ४७, १२.
 * दुरः ८, ६: ८३, ८.
 दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च
 वयं द्विषा: १६, २५: २३५, १५.
 ** दुःखमत्र पापस्त्रोपभुङ्क्ते ब्रह्माहमनरं
 ... सुप्रवध २१, २: २२३, १८.
 दुष्टां ते द्यौः प्रथिवी पथः १८, २१:
 २८२, १४.
 * दुष्टास यज्ञं सुनवाम सोमम् १८,
 २१: २८२, १२.
 दुर्वा रोहन्तु पुष्पिणो: १८, १५:
 २६७, ५.
 दृष्टं गा: ३, ८: ३८, २०; १०,
 १८: ११७, ७.
 * दृष्टं द्यौः ४, ६: ४५, ४.

- वृक्षस्य देवि श्रियि वि १८, ७ :
२५७, १२.
- हृदये स्थः श्रियिरे समीची १५, २२ :
२०४, २.
- * दृष्टानो रुक्म उर्या १८, ७ : २५८, १.
देवकृतस्यैनसीवयजनमसि स्वाहा १६,
२२ : २२२, २.
- देवज्ञममसि ३, ४ : २५, १५.
- ** देवपितृवर्हिः ८, ४ : ८२, ५.
- देव पुरश्चर सध्यासं ला १३, ५ :
१५८, ८ ; १३, ६ : १५८, १५ ;
१३, ७ : १६०, २ ; १३, ८ :
१६२, ११ ; १३, १६ : १७१, ५.
- देववर्हिः ३, ४ : २४, १८ ; ३, ४ :
२५, २.
- देवयजनवान् भूयाः १२, २ : १२४, १.
- * देव वरुण १२, २ : १२२, २० :
देवयुतो १४, ५ : १७७, ८.
- देवयूरेतानि प्रवपे १२, ६ : १२६, २.
- देव सवितः प्रसुव यज्ञम् १७, ८ :
२४१, १४.
- * देव सवितरेतत्ते ७, २ : ७०, १७.
- देव सवितरेतत्ते प्राज्ञ १७, ६ :
२४०, १२.
- देव सूर्य सोमं क्रोध्यामः १२, १८ :
१४८, १५.
- देवस्त्वा सविता ३, ७ : २८, १२.
- देवस्त्वा सविता मध्वानक्तु ५, ८ :
५८, ७ ; १०, १ : १०२, १५ ;
१०, ८२ : १०७, १८ ; १०८,
२ ; १३, ८ : १६२, १५.
- देवस्त्वा सविता अपयतु ४, १० :
४८, १०.
- देवस्त्वा सवितोद्वपतु १३, ५ : १५८,
१७ ; १८, २ : २५२, १२.
- देवस्य ला २, २ : २४, १० ; ३,
२ : २४, ८ ; ३, ४ : २४, १७ ;
४, ४ : ४४, २ ; ४, ६ : ४५, १० ;
४, ८ : ४७, ८ ; ४, ८ : ४८, १० ;

- ४, ११ : ५०, ६ ; ७, १ : ६८, २ ;
१०, २ : १०४, ६ ; १०, ७ : १०७,
७ ; १०, ८ : १०८, १२ ; १०,
१० : ११०, २ ; १३, १ : १५५,
५ ; १३, ११ : १६४, १५ ; १४,
७ : १७८, ८ ; १५, ११ : १८६,
२ ; १८, १ : २४८, १४ ; १८,
८ : २५८, २० ; १८, १२ : २६२,
१६ ; १८, ६ : २८६, १.
- देवस्य ला सवितुः प्रसवे १२, २१ :
१५२, ७ ; १८, १ : २५०, १२.
- देवस्य द्रविणस्यवः १८, ५ : २८८, २.
- देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः साद-
यामि १८, १६६ : २७०, ११ ;
१४ ; १८ ; २७१, २ ; ६ ; ८.
- देवस्य सवितुः सवे ५, १ : ५२, १.
- देवस्याहम् १७, १२२ : २४४, १२ ;
१४.
- देवः सविता वसोर्वसुदावा १२, १४ :
१४४, १०.
- देवाः पितरः ६, ५ : ६२, १४.
- देवा गातुविदः ३, १ : २२, १२ ;
७, ११ : ७७, २.
- देवा यावाण इन्दुरिन्द्रः १६, २ :
२१७, १७.
- देवाञ्जनमग्न्यज्ञः १२, १२ : १४२,
२ ; २०, १८ : २१०, ४ ; २०,
२७ : २१५, २ ; २१, १ : २२२,
२ ; २१, १५ : २२१, ८.
- देवा देवेभ्यस्परि १८, २० : २७७, १२.
- देवा देवेषु पराक्रमध्वम् ३, २ :
२२, १४.
- देवा देवेषु पराक्रमध्वं प्रथमा द्वितीयेषु
द्वितीयास्तृतीयेषु १८, १ : २४८, ८.
- देवानां यान्यसि १८, ४ : २८६, १६.
- देवानां ला १३, १२ : १६५, १७.
- * देवानां ला पत्नीर्देवीः १८, १ :
२५२, ५.
- देवानां देवयान्यसि १८, ४ : २८६, १७

- देवानाम् २०, २ : २८८, ४.
 देवानां पत्नीः ५, २ : ४४, ६.
 ** देवानां पत्नीभ्यो ऽनुब्रूहि ७, ८.
 ७५, २.
 देवानां परिपूतमसि ३, ४ : ३४, १५.
 ** देवानां पितॄणां परिपूतमसि ८, ४ :
 ८३, ५.
 ■ देवानां ब्रह्मवादम् १, ७ : ८, १७.
 देवान्यज ७, ४ : ७१, ७.
 देवाय सवित्रे ऽनुब्रूहि १६, १५ :
 २२८, २.
 देवाय सवित्रे प्रेथ १६, १५ : २२८, ४.
 देवास इह मादयध्वम् २०, २८ :
 २१५, १४.
 ** देवासच्छमयन्तु सर्वम् २०, २० :
 २१६, २२.
 देवास्त्वा मन्त्रिपाः प्रणयन्तु १५, २७ :
 २०७, १२.
 देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु १५, २७ :
 २०७, ११.
 देवौ द्यावाश्चिवी १३, १ : १५५, १४.
 * देवौ द्वारौ १५, २३ : २०४, ७ ;
 १५, २८ : २१६, ७.
 देवौमहं निर्वर्तिं बाधमानः १८,
 १४ : २६४, १८.
 देवौरापः ८, १४ : ८८, १ ; १२,
 १४ : १४५, २ ; १५, ६ : १८३, ५ ;
 १६, २६ : २२५, २०.
 देवीर्वक्षीः १३, २ : १५६, २.
 देवेभ्यः कल्पस्व १०, १५ : ११४, २.
 देवेभ्यः पितॄभ्यः स्वाहा २०, २८ :
 २१५, १२.
 ** देवेभ्यः पितॄभ्यो जुष्टम् ८, ४ : ८३, ४.
 देवेभ्यः प्रानर्थावभ्यो क्षीतरनुब्रूहि १५,
 २ : १८१, २०.
 देवेभ्यः प्रेथ १०, २१ : १२०, १.
 देवेभ्यः शुन्धध्वम् ४, ७ : ४७, १.
 देवेभ्यः शुन्धस्व १०, ४ : १०४, १६ ;
 १०, १५ : ११४, २.

- देवेभ्यः शुन्धध्वम् ४, ७ : ४७, २.
 देवेभ्यः शुन्धध्वम् ४, ७ : ४७, २.
 देवेभ्यः शुन्धस्व १०, ४ : १०४, १६ ;
 १०, १५ : ११४, २.
 देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्यः १५, १२ :
 १८७, १४.
 देवेभ्यस्त्वा ३, ४ : ३४, १८ ; १५,
 २६ : २०६, ७.
 ■ देवेभ्यस्त्वा देवयुवं वृणन्मि यज्ञस्यायुषे
 जुष्टम् १५, ३७ : २१५, ५.
 देवेभ्यः स्वाहा १०, १६ : ११५, १२.
 देवेभ्यो हव्यवाडसि १८, १० : २६०,
 ११.
 देवेषु हव्यवाहनः १८, १० : २६०,
 १०.
 देवो देवमेतु १२, १ : १२२, १२.
 * देवो देवानाम् १५, १२ : १८७, ८.
 देवो वः ३, २ : ३४, ५ ; ३, ६ :
 ३७, ८ ; ४, २ : ४२, १२ ; ४,
 ७ : ४६, १८ ; ४, ८ : ४७, १३ ;
 ४, ८ : ४८, १२ ; ५, ४ : ५५, ५.
 देवो यज ८, १० : ८८, १२ ; १६,
 २५ : २२५, ८.
 देहि मे ८, २ : ८२, ५.
 देवीं धियं मनामहे १२, १३ :
 १४२, १०.
 ** देव्या अध्वर्यवं उपहृतोऽयं यजमानः
 ६, १२ : ६८, १०.
 * देव्या क्षीतारा ८, ६ : ८३, ८.
 * दीषावस्त्रोर्नमः स्वाहा २, २ : २२, ११.
 * दीक्षा च ते १, ८ : ८, १२.
 द्यां ते धूमो गच्छतु १०, २१ : १२०, ८.
 द्यावा नः प्रथिवी ८, १ : ७८, १०.
 द्यावाश्चिवीभ्यां स्वाहा १३, १२ :
 १६७, ८.
 द्यावाश्चिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि १३,
 १२ : १६५, १४ ; १६, १८ :
 २३१, २.

द्यावापृथिव्योरधि निर्मितः १८, २० :
२७८, २.

द्यावा जोत्राय पृथिवीम् १८, ४ :
२५५, १४.

द्युतानस्त्वा मावतो भिनोतु १४,
१० : १८२, ४.

द्युन्माय त्वा १३, १३ : १६६, १५.

द्यौरपराजिता १८, ४ : २८७, १.

द्यौरसि जन्मना वशा १८, २१ :
२८०, १८.

द्यौर्वशा स्तनयिर्गर्भो नक्षत्राणि जरायु
सूर्यो वक्षो दृष्टिः पौषूषः १८,
२१ : २८१, ४.

* द्यौश्चेमं यज्ञम् ३, ८ : २८, १८.

■ द्यौश्चेमम् ३, ७ : २८, ८.

द्यौस्ते प्रष्टम् १८, १ : २५०, ७.

द्रक्षस्वस्कन्द १५, ८ : १८५, २ ;
१५, ११ : १८७, १ ; १५, १८ :
२०१, ३ ; १८, १७ : २७२, १८ ;
१८, १८ : २७६, ४ ; २१, १५ :
२२१, १४.

द्रक्षस्ते दिवं मा स्कान् ४, १२ :
५१, १.

द्रविणे सौद १८, २० : २७८, १५.

* द्विषस्तरध्या ऋणया न इयते १८,
१६ : २६८, ५.

द्वे द्रधसी १५, २२ : २०२, १.

द्वे क्षुती अष्टणवं पितृणाम् ११, ५ :
१२५, १२.

द्वौ समुद्रौ १५, २१ : २०२, २० ;
१५, २२ : २०२, १.

ध

धनजिदसि १८, २० : २७८, ८.

धनानां धनपते १८, २१ : २८२, १३.

धरणमसि ४, ८ : ४८, २.

धर्तासि धरणः १७, १५ : २४६, ७.

धर्त्तमसि ४, ८ : ४८, १.

धर्त्तासि ४, ८ : ४८, २ ; १३,
१३ : १६७, २.

धर्षा मानुषान् १०, १० : ११०, ५.

धा ऋषि ५, २ : ५२, १३.

धाता ददातु सुमनस्यमानः २१,
१५ : २२१, १८.

धाता रातिः १८, ७ : २८७, ७ ;
२०, २७ : २२१, ६.

* धाता रातिः सविता १६, २२ :
२२२, ५.

धामभ्यस्त्वा १८, २० : २७८, २०.

धामस्तु सौद १८, २० : २७८, २०.

धामासि १८, २० : २७८, २०.

* धाम्ने धाम्ने ५, ४ : ५५, ११.

धाम्नो धाम्नः १०, २२ : १२१, ४.

धाम्यै त्वा १८, २० : २७८, २०.

धिषणासि पर्वत्या ४, ८ : ४७, ७.

धिषणासि पार्ततेयी ४, ८ : ४७, ८.

धिषणास्त्वा १८, १ : २५३, ७.

धिषणास्त्वा देवीः १८, १ : २५३, ८.

धिषणे विडू सती १५, ११ : १८६,
१६.

धीरो यः शक्रः परिभूरदाभ्यः १८,
१ : २८३, ७.

* धुनिश्च १८, ६ : २८५, २.

धूरसि ४, ४ : ४३, १२ ; ४, ५ :
४४, ८ ; १२, १८ : १५०, १८ ;

१५, २७ : २०६, १५.

धृष्टिरसि २, १ : २२, ६ ; २, २ :
२३, १७ ; ३, ६ : २७, १३ ; ४,
८ : ४७, १६.

ध्रुवक्षितिः १८, २ : २८४, ३.

ध्रुवं ध्रुवेण हविषा १६, १८ : २२१, ६.

ध्रुवमसि ४, ८ : ४७, १८ ; ८, ५ :
८२, १७ ; १५, ४ : १८२, ८.

* ध्रुवा अस्मिन् ३, २ : २४, ६.

ध्रुवासि ७, ७: ७४, ८; १०, ४:
१०४, १५; १८, १: २५२, ८;
१८, १७: २७३, ८.

- * ध्रुवासि घृताची ५, ७: ५८, १०.
* ध्रुवासि धरणी धनस्य ५, ७: ५८, ११.
ध्रुवासि प्रथिवी १८, १८; २७५, १५.
ध्रुवोऽसि ५, ६: ५७, ७; ८, १:
८०, ११; १५, १८: २००, १५.
* ध्रुवोऽहम् ५, ६: ५७, ७.

न

नक्षोपसा १८, ८: २५८, २; १८,
६२: २८४, २; ३; १८, ६:
२८६, ५.

न जातो न जनिष्यते १८, ५:
२८८, ८.

न त्वावाण् अन्यो दिव्यो न पार्थिवः
१८, ५: २८८, ८.

** न न्यस्तमालिङ्ग्यम् १२, १: १२२, १०.

** न पुरस्ताद् व्युत्क्रामत १४, १८:
१८८, १२.

नमश्च नमस्तश्च ८, १२: ८८, ५;
१८, २: २८५, ८.

नम इन्द्राय मखञ्जे १५, २२:
२०४, १.

** नम ईशानाय प्रजा: (?) २, ४:
२४, २०.

* नमः क्षत्रभ्यः १८, ६: २८१, १३.

नमः प्रथिव्यै १५, २२: २०४, १०.

नमस्तुत्या मा पादि १५, २२:
२०४, २.

नमस्तु आतान १०, १४: ११२, १५.

नमस्तु अस्तु १८, ७: २८७, ६.

नमस्तु रुद्र मन्यवे १८, ६: २८१, १२.

नमस्तु हरसे शोचिषे १८, ६: २८२,
५; २०, २२: २१८, २.

नमः सखिभ्यः सन्नाम्नावगत १०,
२२: १२१, ८.

नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुषे १५,
२२: २०४, ८.

नमः सदसस्पतये १५, २२: २०४, ८.

नमः सदसे १५, २२: २०४, ८.

नमः सु ते निर्वर्तते विश्वरूपे १८,
१२: २६४, ८.

नमः सूर्यस्य संहसे १०, १५: ११४, ६.

नमः सोमाय राज्ञे १२, १: १२२, ११.

नमो अस्तु सर्पेभ्यः १८, १७: २७२, ५.

* नमोऽग्नयेऽप्रतिविज्ञाय २, १०: २८,
७.

नमोऽग्नये मखञ्जे १५, २२: २०४, २२.

नमो दिग्भ्यः ८, ७: ८४, ११.

नमो दिवे ४, ११: ५०, १२; १४,
४: १७६, २; १४, १६: १८६,
१५; १५, २२: २०४, ८.

नमो दिवे नमः प्रथिव्यै १३, १२:
१६६, १०.

नमो देवेभ्यः १४, १६: १८६, १५.

नमो ब्रह्मणे ४, २: ४२, २.

नमो मित्रस्य १२, २०: १५१, १४.

* नमो यमाय मखञ्जे १५, २२: २०४, २.

नमो रुद्राय मखञ्जे १५, २२:
२०४, १.

नमो रुद्राय वास्तोष्पतये १६, २४:
२२४, ५.

* नमो रुद्रेभ्यः स्वाहा २१, २: २२४, १.

नमो रुद्रेभ्यो ये दिवि १८, ६:
२८१, १२.

नमो रुद्रेभ्यो येऽन्तरिक्षे १८, ६: २८१,
२०.

नमो रुद्रेभ्यो ये प्रथिव्याम् १८, ६:
२८१, १८.

* नमो वर्षाय च १८, ६: २८१, १५.

नमो वाचे १३, १: १५५, २;
१३, ७: १६०, २.

* नमो वायो २१, २: २२४, २.

नर्यं प्रजां मे गोपाय १, १४: १६, ४.

- न वा उवेतन्धियसे २०, २५:
२२०, ८.
नवो नवो भवति २१, २: २२४, ७.
नसोः प्राणः १८, १७: २७२, १२;
१९, १: २८२, १.
न च (हि) ते अग्रे तनुवै २१, १:
२२२, ८.
* नाक्रोसि १, १२: १४, ४.
नानदद् रासभः पला १८, १:
२५१, १२.
नाना प्राणः १०, १२२: १११,
१७; ११२, ११.
नाना हि वां देवहितं सदो मितम्
११, ५: १२५, ११,
■ नाद्वीमुखाः पितरः सानुगाः प्रियन्ताम्
१, ४: ५, १३.
नाभिस्त आयायताम् १०, १४:
११३, ५.
नारिरसि १३, १: १५५, ७.
** नाद्वीनोऽग्निष्टोमः १२, १: १२२, ९.
निकाया २०, २: २००, ९.
** निग्राभं च ७, ५: ७१, १६.
निग्राभ्या स्त्र देववृतः १५, ८:
१९४, ९.
** निदधामि १८, १३: २६४, २.
निधनेन ला कन्दसा सादयामि १९,
६: २९०, १४.
नियुते सौद १८, २०: २७९, २०.
* निरसुं नुद ७, १२: ७७, १७.
* निरस्तः शण्डः सद्दामुना १५, २९:
२०८, ११.
■ निरस्तो मर्कः सद्दामुना १५, २९:
२०८, १२.
निरस्तो वल्लगः १४, ७: १७९, १८.
निर्घृत्यै ला १२, १४: १४४, १३.
निर्घृत्यै स्वाहा २०, २९: २१६, ७.
* निर्दग्धम् ४, ९: ४८, १.
* निर्मा मुद्यामि १०, १७: ११५, १८.

- निवेशनः संगमनी वस्तुनाम् १८,
१४: २६५, ९.
निषसाद् द्युतव्रतः १, १४: १६, ९.
निष्कृताहावमवटम् १८, १५:
२६७, ९.
निष्टप्रम् ३, ६: २७, १२.
खचंचसं ला १५, २०: २०२, ७.
* नृषदं ला द्रुषदम् १७, ९: २४२, ४.
नृषदे वट १९, ६: २९३, ६.
नेत्ता वातः खन्दयात् १३, १२:
१६७, २.
नेष्टः पत्नीमुदानय १५, ५: १९२,
१६, १६, १८: २२९, १५.
नेष्टर्यज १५, २०: २०९, १७.
नेष्टास्या अपि किंचन १८, १४:
२६४, १४.
न्यर्बुदे सौद १८, २०: २७९, २०.

प

- पङ्क्तिं मञ्जा प्रविशामि १८, १६:
२६८, १२.
पङ्क्तिश्चन्दः १८, २०: २७८, ११.
पङ्क्तिश्चन्दसः १७, ५: २४०, २.
पञ्चदशौ तेऽग्रे बाहू तौ मे अग्रे बाहू
१८, २१: २८१, १५.
* पञ्च दिशो देवौः १९, ६: २९३, १७.
* पञ्चधाग्नौ १, १४: १६, ६.
पञ्चधाग्नौ न्यक्रामत् १, ८: १०, १.
■ पञ्चानां लवूनाम् ५, ४: ५५, १२.
■ पञ्चानां ला प्रष्ठानाम् ५, ४: ५५, १२.
* पञ्चानां ला वातानाम् ५, ४: ५५, ९.
* पञ्चानां ला सलिलानाम् ५, ४:
५५, १३.
पति कति ते जाराः ८, १२: ८७, ५.
पति वाचं धृच्छ १२, १२: १४३, १.
पत्नीं संनद्य ८, १०: ८६, १२;
९, १: ९०, १३.
पत्नीं मा हिंसीः २०, ६: २०२, ६.

पदा ते क्रीणानि १२, १८ : १४९, २.
प्रदे पदे पाणिनः सन्ति सेतवः १८,
१६ : २६८, ७.

पद्मे सौद १८, २० : २७९, २१.

* पद्मा नामासि १२, १ : १३२, १३.
पयस्वतीरोषधयः ३, २९ : ३३, १० ;
१४ ; ७, १४ : ७८, ११ ; १२,
६ : १२७, २.

पर ष ते २०, २ : २९९, १.

परमस्याः परावतः १८, ७ : २५८, ७.

परमेष्ठी देवता १८, २० : २७८, ११.

परस्या अग्नि संवतः १८, ७ : २५८, ६.

पराध्माता अग्निचाः ४, ७ : ४६, १२.

परापूतः रक्षः ४, ७ : ४६, ११.

पराधौ सौद १८, २० : २७९, २१.

परि त्रिविष्टाध्वरम् १८, ४ : २५५, २.

परि त्वा गिर्वणः १४, ६ : १७९, २.

परि त्वाग्ने पुरं वयम् २, ८ : २७, १३.

** परिधिं नः कृत् २०, २५ : २१३, ९.

परि प्रागादेवो अग्निः १८, ४ :

२५५, २.

परिभूरग्निम् १५, २२ : २०३, २.

परि यो रग्निना दिवः १८, १० :

२६०, १५.

परिलिखितः रक्षः परिलिखिता

अरातयः १२, १७ : १४७, ५.

परिलिखितम् १०, २ : १०४, ६ ;

१०, ७ : १०७, ८ ; १४, ७ :

१७९, १०.

परिवत्सरीणां खलिमाशास्ते ८, १३ :

८८, ९.

परिवत्सरे सौद १८, २० : २७९, १८.

परि वाजपतिः १०, १२ : १११, ९ ;

१८, १ : २५०, १९ ; २०, २ :

२९८, १५.

परि वाजपतिः कविः १८, ४ :

२५५, २.

परिवीरसि १०, ९ : १०८, १६.

परि वृत्राणि सक्षणिः १८, १६ :

२६८, ५.

परिषद्योऽसि पवमानः १४, १३ :

१८४, ५.

* परिसृणीत ३, ९ : ३९, १५.

पर्युवाः सम् २०, २२ : २११, १९.

पर्जन्याय प्रगायत ८, ३ : ८०, १६.

पर्जन्यो देवता १८, २० : २७८, ११.

पर्यग्रये क्रियमाणायानुवृद्धि १०,

१२ : १११, ८.

* पर्युष प्र धन्व वाजसातये १८, १६ :

२६८, ४.

पवमानः सुवर्जनः १२, ७ : १३८,

२ ; २०, ३४ : २१९, ८.

* पवित्रं ते विततम् १५, १४ : १९८,

१३.

पवित्रे परि विच्यते २०, ३३ :

२१९, ६.

पवित्रे स्थः ३, ६ : ३७, ६.

* पशुभिः १३, ६ : १५९, ६.

पशुभ्यो मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व १५,

२२ : २०३, ७.

पशुनाः शर्मांसि ९, १० : ९८, १९.

** पशूनां त्वा भागसुत्वृजामि ३, ४ :

३४, १५.

पशून्मे यच्छ २, ४ : २४, १९.

* पानं मा द्यावापृथिवी ४, २ : ३९,

४ ; १५, २४ : २०४, १४.

पायुस्व आप्यायताम् १०, १४ :

११३, ६.

* पादि माग्ने ६, २ : ६२, १०.

पितरः पितामहाः १८, २० : २८०,

१३.

पितरो भूः १२, १ : १३२, १४.

पिता मातरिश्वा १९, ६ : २९२, १७.

पितृभ्यस्त्वा २, ५ : २५, १६.

* पितृभ्योऽग्निच्वात्तेभ्योऽनु खधा ९, ८ :

९७, १.

- पितृभ्यो घर्मेभ्यः स्वाहा १३, १२ :
१६७, १०.
- * पितृभ्यो बर्हिषद्भ्योऽनु स्वाहा ८, ८ :
८६, १४.
- पितृह्ननमग्न्यन्नः २१, १५ : २२१,
१२.
- पितृङ्गिन्व २, ५ : २५, १६.
- पितृणां सदनमसि १०, ८ : १०७,
१६ ; १४, १० : १८२, २.
- पितृनग्निष्वात्तान्स्वधा ८, ८ : ८७, २.
- * पितृन्बर्हिषदः स्वाहा ८, ८ : ८६, १६.
- पितेव पुत्रं दस्ये वचोभिः १८, १४ :
२६५, १.
- पितृमानाय त्वा १८, २० : २८०, १.
- पितृमानासि १८, २० : २८८, २१.
- पितृमानेभ्यस्त्वा १८, २० : २८०, १.
- पितृमाने सौद १८, २० : २७८ १७ ;
१८, २० : २८०, १.
- पिष्टं मा १४, १२ : १८२, ८.
- * पिशाचह्ननं त्वा १८, २० : २७८, १२.
- पौषिवांश्च सखतः १, १७ :
१८, १.
- पौषोद्गां रयिष्ठः सुमेधाः १८,
५ : २५६, ८.
- पुत्रमिव पितरौ ११, २ : १२४, ५.
- * पुनरग्निश्चक्षुः १६, २१ : २२२, १४.
- पुनरासद्य सदनम् १८, ११ : २६१,
१७.
- पुनरुजां १, २० : २१, ६ ; १८,
८ : २५८, ८ ; १८, १० : २६१,
१ ; १८, ११ : २६१, १८.
- पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात् १८,
७ : २८७, ११.
- पुनर्हविरसि १५, २७ : २१४, १८ ;
१५, २८ : २१५, १४.
- * पुनस्त्वादित्या रुद्राः १, १८ : २०, १६.
- पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धताम्
१८, ११ : २६१, १८ ; २०, १८ :
२०८, १२.

- पुनातु ते परिसुतम् ११, २ : १२२,
१० ; १७, ८ : २४२, ६.
- पुरः कृणुध्वमायसौरधृष्टाः १८, १२ :
२६२, ५.
- पुरा क्रूरस्य ५, २ : ५२, १.
- पुरीषं वसानः स्वां योनिं यथायथम्
१८, १८ : २७५, ५.
- पुरीष्वासी अग्रयः १८, १६ : २६८,
१२.
- पुरीष्वांसि विश्वभराः १८, १२ :
२५०, १८ ; २५१, ४.
- * पुरुषसंमितः २०, २६ : २१४, ५.
- पुरुषसाम गाय १८, १७ : २७२, १८.
- ** पुरुषाः किं भरथ १८, १ : २५१, १४.
- पुरुषो वयः १८, २ : २८४, १४.
- पुरुषाः ८, ५ : ८२, १५.
- पुरोडाशं अलंकृत १६, २ :
२१८, ४.
- पुरोडाशां अलंकृत १५, २० :
२०१, १८.
- पुरोवातसनिरसि १८, ५ : २८८, २.
- * पुष्टिपतये पुष्टिः २१, ७ : २२६, १२.
- * पुष्टिमती पशुमती ७, ११ : ७६, ८.
- पुष्टिरसि १७, १५ : २४६, १०.
- पुष्टौ मे वचोदा वचसे पवध्वम् १५,
२२ : २०२, ८.
- ** पूतं ह्यननः (?) १, ८ : १०, ७.
- पूणां दर्वि ८, २ : ८२, ५.
- पूणां पश्चात् १, १७ : १८, १४ ; १८,
५ : २८८, १२.
- * पूषा ते ३, ४ ; ५ : २५, १२ ; २६, ५.
- पूषा ते ग्रन्थिं विष्यतु ५, ५ : ५६, ११.
- पूषा ते ग्रन्थिं यज्ञात् ५, २ : ५४,
४ ; १२, ८ : १२८, ६.
- पूषा ते विलं विष्यतु ५, २ : ५४, ८.
- पूषा लोपावह्यतु १३, ११ :
१६५, २.
- पूषा देवता १८, २० : २७८, १०.
- पूषाध्वनः १२, १६ : १४६, १७.

पूषा युनक्तु सविता युनक्तु १८, १५ :
२६७, १४.

पूषा सन्या १२, १४ : १४४, ८.

पूषासि २, २ : २३, ३ ; २, ५ :
२५, १८ ; ३, ७ : २८, ४.

पूषो शरसे स्वाहा १३, ११ : १६७, ५.

पूषो स्वाहा १३, १४ : १६८, १२.

प्रतनाजिदसि १८, २० : २७८, ८.

प्रथिवि देवयजनि ४, ११ : ५०, ८.

प्रथिवि प्रथिव्याऽऽ सौद १८, १८ :
२७५, १८.

प्रथिवी बन्धः १८, २ : २८५, १२.

प्रथिवी तपसस्तायस १३, ८ :
१६२, १६.

प्रथिवीमाक्रमियम् १८, ६ : २८३, ६.

* प्रथिवी वशाभावास्या गर्भो वनस्पतयो
जराश्वग्निर्यत्नो ऽग्निहोत्रं पौषपः
१८, २१ : २८१, १.

प्रथिव्यसि १८, १ : २५२, ८ ; १८,
१७ : २७३, १६.

प्रथिव्यसि जन्मना वशा १८, २१ :
२८०, १६.

प्रथिव्याः पुरीषमसि १८, ४ : २८६, ७.

प्रथिव्याम् १८, ८ : २८४, ६.

प्रथिव्या यज्ञिये सौद १८, २० :
२७८, १६.

प्रथिव्या संभव १२, ११ ; १४ :
१४१, १६ ; १४५, ५.

* प्रथिव्या संभवत २१, २ : २२२, १४.

* प्रथिव्यास्त्वा नाभौ ७, १ : ६८, २.

प्रथिव्यास्त्वा मूर्धन्नाजिघर्षि १२, १६ :
१४७, ३.

* प्रथिव्यास्त्वा सादने सादयामि १८,
५ : २८८, ८.

प्रथिव्याः सधस्यात् १८, १ : २४८, १८.

प्रथिव्याः संश्रवः पाद्वि ३, ४ : ३५, ७.

प्रथिव्युदपुरमन्त्रेन १८, १७ : २७२,
१८ ; १८, ५ : २८७, १८.

प्रथिव्यै ला ५, ५ : ५६, ७ ; १०, ८ :

१०७, १४ ; १५, ८ : १८४, १६ ;

१८, ६ : २८०, ८.

प्रथिव्यै भागोऽसि ७, २ : ७०, ६.

प्रथिव्यै वर्मासि ४, ११ : ५०, ८.

प्रथिव्यै स्वाहा १८, २ : २८५, १४.

प्रथो दिवि १, १८ : २०, १ ; ८,

२ : ८०, १५ ; १८, १२ : २६३,

१२ ; १८, २१ ; २८२, १८ ; १८,

१ : २८३, ६.

पोतर्यज १५, २० : २०८, १६.

पोषाय ला ५, ५ : ५६, ८.

* पौर्णमासं हविः ३, २ : ३३, २.

** पौर्णमासेन यज्ये ३, १ : ३२, ७.

* प्र कारवो मनना वाच्यमानाः १८,
५ : २५६, ६.

प्रघास्यान्धवामचे ८, ११ : ८७, २.

प्रचवस भुवस्यते १२, २० : १५१, ८.

प्रजननमसि १७, १५ : २४६, १०.

प्रजा अग्ने संवासय १, ६ : ८, ८.

प्रजां योनिम् ५, २ : ५३, १६.

प्रजां योनिं मा निमृक्षम् ७, ५ : ७२, ६.

प्रजाः पाद्वि १५, १६ : १८८, २०.

* प्रजानन्तः प्रतिगृह्णन्ति १०, १० :
१०८, ८.

प्रजापतये ला १७, ८ : २४२, १० ;

१७, १० : २४२, १३.

प्रजापतये ला जुष्टं गृह्णामि १७,
८ : २४२, ८.

प्रजापतये ला ज्योतिष्यते ज्योतिष्मन्तं
गृह्णामि १५, ८ : १८४, ११.

** प्रजापतयेऽनुव्रूहि } १७, १७ : २४७,
** प्रजापतये प्रेथ्य } ८.

प्रजापतये स्वाहा ६, १ : ६१, ८.

प्रजापतिनात्मानम् १८, २१ : २८२,
१४.

प्रजापतिरसि ५, ८ : ६०, ४.

* प्रजापतिर्दिशां पतिः १८, १८ :
२७६, १३.

- प्रजापतिर्देवता १८, २० : २७८, ६.
 प्रजापतिर्मनसा १५, १ : १६०, ८;
 १६, ५ : २८८, ११.
 प्रजापतिर्विष्वकर्मा युनक्तु १८, ७ :
 २५८, १६.
 ■ प्रजापतिस्तृणानाम् १, ७ : ८, १२.
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु १८, १४;
 १६ : २६६, १२; २६६, १७.
 * प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे १६,
 ४ : २८६, १८.
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे
 १८, १७ : २७४, ६.
 प्रजापते न त्वत् २०, ५ : २०१, १०;
 २०, २५ : २१२, ११.
 प्रजापते न त्वदेतानि १६, ८ :
 २२२, ७.
 प्रजापतेर्जायमानाः १०, ६ : १०६, ५.
 प्रजापतेर्वर्तन्नि मनुवर्तन् २०, २६ :
 २१६, १२.
 प्रजापतेर्विष्वभृति तन्वं ऊतमसि स्वाहा
 २०, ११ : २०५, ४.
 * प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि १,
 १० : १२, ४.
 प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमि १२,
 २२ : १५२, ११.
 प्रजाभ्यस्त्वा १२, १८ : १४८, ११.
 प्रजाभ्यो वाम् १८, १६ : २७१, २.
 प्रजां मे यच्छ २, ३ : २४, ८.
 ■ प्रजास्त्वमनु प्राणिदि १२, १८ :
 प्रजास्त्वामनु प्राणन्तु १४८, १३.
 ** प्रजा स्थालीम् १, ५ : ७, ६.
 प्र णय यज्ञम् ४, २ : ४२, १६.
 प्र णो देवो १, १७ : १८, १८.
 प्रतक्वासि नभस्वान् १४, १२ :
 १८४, ६.
 प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नाम २०,
 ३८ : २२१, १७.
 प्र तद्विष्णुः १४, ७ : १७६, ७.

- प्रति चेत्वे प्रतितिष्ठामि राष्ट्रे २०,
 २६ : २१६, १२.
 प्रति ते जिह्वा दृष्टमुच्चरण्येत् १६,
 २४ : २२४, १७.
 प्रति त्वा वर्षद्वन्द्वं वेतु ४, ७ : ४६, ११.
 * प्रतिप्रस्थानः पशुं विशाधि १०, १७ :
 ११५, १६.
 प्रतिप्रस्थानः पशुनेदि १५, २० :
 २०१, १८.
 ** प्रतिप्रस्थानः पशुशोषाणि विद्धि १८,
 २ : २५४, ५.
 प्रतिप्रस्थानः पशौ संवदस्व १६, १२ :
 २२६, ६.
 ** प्रतिप्रस्थानः प्रवर्ग्यं विहर १३, ७ :
 १६१, ६.
 ** प्रतिप्रस्थानराशिरं दृष्टातक्यां दध्या-
 दित्यग्रहायाहर १६, १० : २२४,
 १.
 * प्रतिप्रस्थानतर्द्धिघर्मेणोदेदि १६, २ :
 २१६, ४.
 प्रतिप्रस्थानश्चतुर्भिर्मा शकलैः प्रोक्षिता-
 प्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्व १५, २७ :
 २०७, २.
 ** प्रतिप्रस्थानश्चतुर्भिः शकलैः प्रोक्षिता-
 प्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्व १६, ४ :
 २२०, ५.
 प्रतिमा कन्दः १८, २० : २७८, ६.
 प्रतियुतो वरुणस्य पाशः १६, २७ :
 २२६, ८.
 प्रतिरेभ्यः स्वाहा १३, १३ : १६७, ८.
 प्रतिहारेण त्वा कन्दसा सादयामि
 १६, ६ : २६०, १२.
 प्रतूर्तं वाजिन्नाद्रव १८, १ : २४६, १६.
 * प्रत्यङ् सोमः ११, २ : १२२, १२.
 * प्रत्यङ् १६, १० : २२२, १२.
 प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः १६, २७ :
 २२६, ८ : १२, २० : १५१, २.
 प्रत्यस्तै पिपीषते २१, १६ : २२२, १४.

प्रत्युष्टम् २, २: २४, १०; ३, २:
२४, १०; ४, २: ४४, ७; ५,
२: ५४, १४; १०, १५: ११४, ५.

प्रत्युष्टं जन्मं भयम् २, २: २४, ८.
प्रयोऽसि १८, १७: २७२, १५.

**प्रदिशः स्वाहा ८, ७: ८४, ८.

प्र द्यावा यज्ञैः प्रथिवी ऋताष्टधा
१६, १५: २२८, ८.

* पूर्वजे ८, १: ७८, १०.

प्र प्र वयममृतं ज्ञातवेदसम् १८, ६:
२८८, १८.

प्र प्रायमग्निः १८, ११: २६१, १२.

प्रधाडसि १८, २०: २७८, १०.

प्रमा असि १३, १०: १६२, ८.

प्रमा बन्धः १८, २०: २७८, ६.

प्रयुता द्वेषाऽसि १०, १६: ११५, २.

**प्रवत्स्यामि २, १०: २८, १२.

**प्रावात्सम् २, १०: २८, १४.

प्रयुते सौद १८, २०: २७८, २०.

प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वम् १८,
५: २५६, ४.

प्रविद्धं रक्षः ४, ७: ४६, १२.

प्र वेधसे कवये मेधाय १, ५: ७, १०.

प्र वो देवायाम्रये १५, २६: २१२, १७.

प्रशास्त्रः प्रसुद्धि १५, २८: २१६, ५;
१६, १०: २२३, १५; १६, २२:
२३३, ११.

प्रशास्त्र्यज १५, २०: २०८, १२;
१६, १४: २२७, ८.

प्रशास्त्रा क्रतुनाजनि १८, १२:
२६३, १८.

प्रमद्य भस्त्रना योनिम् १८, ११:
२६१, १६.

प्र स मित्र १६, ४: २१८, १८.

* प्र मित्र सता अस्तु २०, १२:
२०६, ८.

प्रस्तावेन त्वा बन्धसा सादयामि १८,
६: २८०, १२.

प्रस्तीतवर्षाचरं साम गाय १३, १६:
१७०, १२.

प्रस्तीतः साम गाय १३, १५: १७०,
५; १६, २४२: २२४, ८; १२,
१५.

प्रस्तीतः सामानि गाय १३, ७:
१६१, ८.

प्रष्टियमाणायानुवृद्धि ८, ६: ८२, ६.

प्राङ् सोमः ११, २: १२२, १२.

प्राची दिक् १८, २: २८५, १०;
१८, ४: २८६, ११; १८, ६:
२८६, ७.

* प्राची दिशाम् १८, २०: २८०, ११.

प्राची प्रेतम् १४, ५: १७७, १४.

प्राचीमनु प्रदिशम् १, १२: १२,
१७; १८, ६: २८४, १.

प्राच्या त्वा दिशा सादयामि १८,
५: २८८, ४.

* प्राच्यां दिशि देवाः ७, १२: ७७,
१२.

प्राजापत्यं पवित्रम् २०, २३: २१८,
१८.

प्राण उदानमण्यगात् २०, १७:
२०८, २.

प्राणदा अपानदाः १८, ६: २८३, ८.

* प्राणं त्वास्तुते १, ११: १२, १७.

प्राणं धेहि १३, २: १५६, ७.

प्राणं मे पाहि १८, २: २८४, ६;
१८, ५: २८८, ८.

प्राणस्य त्वा परस्यायै १३, १६:
१७०, ११.

प्राणापानाभ्यां त्वा सतनुं करोमि ५,
५: ५६, १४.

प्राणापानौ त उपाऽश्वन्तर्यामौ पाताम्
२१, ७२: २२६, ११; १२.

* प्राणापानौ मा मा हिऽसिष्टम् २१,
५: २२५, १७.

प्राणापानौ मृत्योर्मा पातम् २१,
५: २२५, १६.

प्राणायत्ना ४, ८: ४७, १०; १२,
१८: १४८, १९; १५, ८: १८४,
१४; १५, १२: १८७, १६; १८,
५: २८८, २०.

प्राणाय मे १५, २२: २०२, २.

प्राणाय स्वाहा १३, ८: १६२, १४;
१३, १४: १६८, १२.

■ प्राणे त्वाग्नितमादधासि १, १०: १२,
४.

प्रातः प्रातः सावस्य शुक्रवती मन्त्रिवती
सधुश्रुत इन्द्राय सोमाग्रस्थितान्प्रेष्य
१५, २८: २०८, १८.

प्रातः प्रातः सावस्येन्द्राय पुरोडाशाना-
मनुमृच्छि १५, २५: २०५, ८.

प्रातः प्रातः सावस्येन्द्राय पुरोडाशान्प्र-
स्थितान् प्रेष्य १५, २५: २०५, ८.

प्रातर्युजौ विमुच्येयाम् १६, १५:
२२८, ८.

प्रातर्वस्त्रोर्नमः स्वाहा २, २: २३, १२.

प्रास्मा अग्निं भरत १०, १२:
१११, १७.

प्रियं मित्रं न शश्वसिषम् १८, ६:
२८८, १८.

प्रियेण नाम्ना प्रियः सद आसीद
५, ८: ५८, १२.

प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्याहि १८, ११:
२६१, ८.

प्रेक्षो अग्ने १, १६: १८, ६; ८, २:
७८, १७.

प्रेक्षो अग्ने दीदिदि १, १४: १५, १२.

प्रेक्षो अग्ने दीदिदि पुरीजः १८, ६:
२८४, ६.

प्रेयमगात् ३, २: ३४, ११.

प्रेष्य १०, ११: ११०, १६.

प्रेष्य प्रेष्य १०, २१: १२०, १.

प्रेक्षुदेदि १५, ६: १८३, २; १५,
७: १८२, १२.

प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः १३, १: १५५, १०.

प्रेतु ब्रह्मणस्पती १४, १४: १८४,
१८.

प्रेतु वाजी कनिकदत् १८, १:
२५१, १२.

* प्रेतु होतृश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रोद्गानृणां प्र
यजमानस्य प्रयन्तु सदस्यानाम् १५,
२०: २०८, १०; १६, ५: २२०,
१२; १६, १४: २२७, ४.

प्रोक्षणीरासादय ५, २: ५२, २;
८, १: ८०, १२; १६, २३:
२२२, १८.

प्रोक्ष यज्ञम् ४, ६: ४५, ८.

प्रोथदस्योन यवसे १८, ४: २८६, १५.

ब

बडित्या पर्वतानाम् १८, १४: २६६,
६.

बधान देव सवितः ४, ११: ५०, १४.

बहिरसि ५, ५: ५६, ४.

बर्हिषदः पितरः ८, ८: ८६, १५.

* बर्हिषोऽक्षम् ७, ४: ७१, १०.

बर्हिः सृणाहि १५, २०: २०१, १८;
१६, २: २१८, २.

बस्त्रो वयः १८, २: २८४, १२.

बदिसो अस्तु बाल् २०, २७: २२१,
१०.

* बड दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः ३, ७:
२८, १५.

* बीभत्सा नामापः स्वाहाकृताः प्रथिवी-
माविशत २१, २: २२२, १५.

बृहती बन्दः १८, २०: २७८, ११.

बृहद् बृहत् १६, १: २१७, १४.

बृहद् भाः ६, २: ६२, ८.

बृहन्नसि १४; ७: १७८, १२;

१४, ८: १८१, ५.

बृहस्पतये स्वाहा १८, २०: २७८, १७.

* बृहस्पतिपुरोहिता देवा देवानां देवाः
प्रथमजाः १८, १: २४८, ८.

- दृश्यसतिर्देवता १८, १०: २७८, ८.
 दृश्यसतिसुतस्य ते १६, १०: २२९, ८.
 * दृश्यसतिस्त्वा युनक्तु १८, १५: २६७, १४.
 दृश्यसतिस्त्वा सादयतु १८, १७: २७४, ७.
 दृश्यसतिस्त्वा सुम्ने रण्णतु १२, १६: १४७, १.
 दृश्यसतिस्त्वोपसौदतु १३, ११: १६५, ४.
 दृश्यस्यते: ३, ४: २५, १४; १९, ६: २९६, ३.
 दृश्यस्यते परिगृह्णाण वेदिम् ५, १: ५२, १०.
 ■ दृश्यस्यते परि दीय १, १२: १४, ५.
 दृश्यस्यतेर्वी ब्रह्मणा देवताभिर्गृह्णाणि १८, १६: २७१, ८.
 दृश्यस्यते सवितर्बोधयैनम् १८, ५: २५५, २०.
 बोधा स बोधि १८, ११: २६१, १९.
 बोधा स्तोत्रे बयोदध: १८, १०: २६०, १४.
 ब्रध पिन्वस्व ७, २: ६९, १७; ७, ३: ७०, १०.
 ब्रह्म जज्ञानम् १, ८: १०, ७; १३, ८: १६१, १४; १८, १५: २६८, २; १८, १७: २७२, १६.
 ब्रह्म ज्योतिरसि सुवर्धाम १४, १३: १८४, ९.
 ब्रह्मणस्त्वा परस्याया: १३, १६: १७०, १०.
 ** ब्रह्मणे जुष्टं निर्वपामि १, ५: ७, ६.
 ब्रह्मणदा च वक्तु ६, ५: ६३, १२.
 ** ब्रह्मले होत्र आध्ययव आग्नीध्र एक एव यज्ञे पर्याणि २०, ३०: २१७, ४.
 ब्रह्म दृष्ट १०, ९: १०८, १०; १४, ११: १८२, ७.
 ब्रह्म देवा ज्वीदधन् ७, ५: ७१, १६.

- ब्रह्मन्नपः प्रपेक्षामि ४, २: ४२, १५.
 ब्रह्मन्मुत्तरं परिग्राहं परिप्रक्षीयामि ५, १: ५२, १०.
 ब्रह्मन् प्रवरायात्रावयिष्यामि ६, ४: ६३, १.
 ब्रह्मन् प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामः १३, ७: १६१, ७.
 ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः ७, २: ७०, १५; ९, १०: ९८, ११; १०, २०: ११९, १२.
 ब्रह्मन्प्रोक्षिष्यामि ४, ६: ४५, ९.
 ब्रह्मन्ब्रह्मासि ७, ३: ७०, ९.
 ** ब्रह्मन्मनस्ते ददामि तदनेन निष्क्रीणामि १६, ७: २२१, १८.
 ब्रह्मन्यज १५, २०: २०९, १५.
 ब्रह्मन्वाचं यच्छ १२, २०: १५१, ५; १५, ३: १९१, २०.
 ब्रह्मन्सोमोऽस्त्वान् २१, १५: २३१, ७.
 ब्रह्मन् सोष्यामः प्रशस्तः १७, ६: २४०, ११.
 ब्रह्मपूता स्त्र ४, २: ४२, २.
 * ब्रह्म प्रतिष्ठा ७, ११: ७६, १२; २०, २४: २१२, १८.
 ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसः २०, २४: २१२, २.
 ब्रह्म यच्छ २, १: २२, ६.
 ■ ब्रह्मवनिं त्वा १०, ९: १०८, १०; १४, ११: १८२, ७.
 ब्रह्म संघत्तं तन्मे जिन्वतम् १५, २८: २०७, १९.
 ब्रह्माणं मा क्षिप्सी: २०, ६: २०२, ५.
 ब्राह्मण एकहोता ८, ८: ८५, १; २१, १२: २२९, १०.
 ब्राह्मणमद्य राध्यासम् १६, ७२: २२१, १२; १६.
 ** ब्राह्मणस्योदरेण दृश्यस्यते ब्रह्मणा ७, १: ६९, ५.

** ब्राह्मणा अयं व शीदनः ७, २: ७०,
१२.

ब्राह्मणाः स्तर्पयितवै ७, १४: ७८,
१४.

भ

भक्षय १५, २२: २१२, ६.

भक्षेहि १५, २०: २०२, ५.

भगः स्य भगस्य वो लक्ष्मीय ८, ११:
८८, ११.

** भगेन त्वा संलजामि मासरेण सुरामिव
८, ११: ८८, १२.

भगे सीद १८, २०: २७८, १५.

भद्रम् १४, ८२: १८०, १०; १२.

भद्रादभि त्रेयः त्रेहि १२, १४:
१४५, २; १८, ११: २६१, ८;
२१, १: २२२, ६.

भद्रान्नः त्रेयः ८, २: ८०, २.

भवतं नः समनसौ ८, ६: ८२, ६;
२०, १८: २०८, १६.

भवतं नः समनसौ २०, २२: २१८, ७.

** भसत्त आरोहति १२, ८: १२८, २.

भिषग्देवेषु नो भव १८, १०: २६०,
१२.

* भिषङ् म अग्र आवह १८, ८:
२६०, ८.

भिषजस्त्वा हवामहे १८, १०: २६०,
११.

भिषजाः समिधीमहि १८, १०:
२६०, १२.

भुवः १, २: ४, ८; १, १५: १७,
१; १, १८: २०, २; १८, २:

२८५, ४; २०, २२: २१८, १५.

भुवद्वाजेष्वविता भुवद्दधः १८, ६:
२८०, २.

भुवनपतये स्वाहा २०, २७: २१४,
१७.

भुवनमसि ६, २: ६१, १८; १८,
१७: २७२, १७.

भुवनमसि सहस्रपोषपुषि २, ८:
२७, १६.

भुवनस्य पते १८, ६: २८६, ६.

भुवो यज्ञस्य १८, ५: २८७, ६;
१८, ६: २८०, १७; २१, २:
२२४, १२.

भूः १, २: २, ८; १८, १७: २७२,
१०; २०, ५२: २०१, ११; १२;
२०, २२: २१८, १४.

भूतकृतः स्य २, २: २२, १७; ३,
६: २७, १२.

भूतं च स्य भयं च स्य १८, १६:
२७१, ८.

भूतमसि भूते मा धाः १६, १८:
२२१, २.

* भूतये स्वाहा २०, २७: २१४, १८.
सूतानां पतये स्वाहा २०, २७:
२१४, १८.

भूतेभ्यस्त्वा १०, ५: १०६, २.

भूत्यै त्वा १२, १२: १६६, १५;
१८, २०: २७८, २२.

भूत्यै नमः १८, १४: १६५, २.

भूपतये स्वाहा ५, ४: ५५, २; २०,
२७: २१४, १७; २०, २७:
२१५, २.

* भूपते भुवनपते ४, १: ४१, १६.

* भूमिर्भूत्वा ५, १: ५२, ८.

भूमिर्भूमिमगात् २०, २८: २१५, ७.

भूमिर्भूत्वा १, ११: १२, १५; १,
१२: १४, १२; १, १८: २०, १२.

* भूय एवातः सोमो राजार्हति १२,
१८: १४८, ५.

भूयस्त्वदसि १८, ५: २८८, ७.

भूयासम् १८, २०: २७८, २२.

भूयो वा अतः सोमो राजार्हति १२,
१८: १४८, ३.

भूरसि १५, २६: २०६, ४; १८,
१७: २७२, १६; १८, २०: २७८,
२२.

भूरसि मुवनस्य रेतः १८, १० :
१०३, १८.

भूरिजिदसि १८, २० : १०८, ८.

भूर्मुवः सुवः २, १ : २२, ८ ; २,

५ : २५, १२ ; २, ८ : २०, २० ;

४, २ : ४२, ५ ; ५, ८ : ५८, ११ ;

७, ११ : ७६, १५ ; १२, १ : १२२,

११ ; १२, १२ : १४३, ५ ; १६,

४ : २१८, १६ ; २०, १२ : २०६,

१ ; २०, २० : २१४, १८ ; २०,

३८ : २२२, १५.

भूर्मुवः सुवः स्वाहा २०, १० : २०४,
१२.

* भूख कच ४, २ : ४२, १.

भूः स्वाहा २०, १४ : २०७, २.

* भृगूणां त्वा देवानाम् १, ११ : १२, १२.

* भृगूणामक्रिसाम् ३, ६ : २७, १४ ;

४, ८ : ४८, ७.

भेषजं गवे ८, ११ : ८८, ७.

भ्राडसि १८, २० : २०८, ८.

** भ्राटव्यक्षणम् १८, २० : २०८, १२.

म

मखस्य त्वा शीर्षो १३, १ : १५५, १६.

* मखस्य राक्षा १३, ३ : १५७, १२.

मखस्य शिरः १३, १ : १५५, १५.

मखस्य शिरोसि ४, १०२ : ४८, १ ;

५ ; ६, २ : ६२, ११ ; ८, ५ :

८२, १८ ; १०, १० : ११०, ११ ;

१३, ३ : १५७, ५ ; १८, १ :

२५२, ५.

मखाय त्वा १३, १ ; ८ : १५५, १६ ;

१६१, १२.

मखोसि १३, ४ : १५७, १६.

** मदन्तीरासादय १४, १ : १०३, ८.

मदा मोद इव १६, १५ : २२८, १० ;

१६, १६ : २२८, १२ ; १६, १८ :

२२१, १.

मधु त्वा मधुला करोतु १३, २ :
१५६, ७ ; १०.

मधुमतीर्न इषस्तुधि १५, १२ :

१८७, १०.

मधु मधु १३, १० : १६३, १४ ; १६.

मधु वाता ऋतायते १८, १७ : २०४,

१६.

मधुश्च १५, २४ : २१२, ८.

मधुश्च माधवश्च ८, ६ : ८२, १६ ;

१८, १७ : २०४, ११.

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकाष्टवृ २१,

१५ : २२२, २.

मधु हविरसि १३, १२ : १६५, १२.

मध्यतः कारिणां चमसाध्यैवो वषट्क-

तानुवपङ्कताञ्जुष्ठत १५, १८ :

२०८, १ ; १६, ५ : २२०, १० ;

१६, १२ : २२६, २१.

मध्ये सौद १८, २० : २०८, २१.

* मध्वा यज्ञं नक्षत्रे १८, ५ : २५६, २.

** मनस्थिते त्वा १८, १४ : २६६, ८.

* मनसाग्निभ्यः प्रक्षिणोमि १, १८ :

१८, १२.

■ मनसा ते वाचं प्रतिगृह्णामि १५, ४ :

१८२, १.

मनसा त्वान्वारोहामि १८, १७ :

२०२, २१.

मनसे त्वा १५, २ : १८१, १८.

मनसो वा संभृतं चक्षुषो वा १८,

७ : २८७, १०.

मनस्वाष्टु १५, १२ : १८७, १२ ;

१५, १४ : १८८, २.

मनासि ६, १२ : ६८, ८ ; १२,

१६ : १४६, १५.

* मनुना दृष्टाम् ६, ११ : ६७, ७.

मनुवत् ६, ५ : ६२, ११.

मनुष्वत्ता निधौमहि १०, ६ :

१०६, १०.

मनो व्योतिः ७, २: ६६, १६; ७,
११: ७६, १४; २०, ११: २०५,
१९; २०, १५: २०७, १३; २०,
२६: ३१४, १३; २०, २८:
३१५, ७; २०, ३६: ३२०, १७;
२१, १५: ३२१, १४.
मनो व्योतिर्जुषताम् १, १६२: २०,
१५; १७; २, १०: २६, ८;
२०, १३: ३०६, १४.
मनोतायै चविषोऽवदीयमानस्यानुब्रूहि
१०, १८: ११७, १९.
मनो न येषु १५, १६: १६६, २०.
मनो मे हार्दि यच्छ १०, २१:
१२०, ६.
मनोरक्षासि भूरिपुत्रा १३, ८:
१६३, ५.
मनोऽसि प्राजापत्यम् ६, २: ६१, १०.
मनोस्त्वा १, ११: १२, १५.
मन्यिनः समिदसि १५, २६: २०८,
१५.
** मन्यिन्नेषा ते समितया समिध्यस्व
१५, २६: २०८, १६.
मन्यी मन्यिशोचिषा १५, २८:
२०८, ६.
मन्द्राभिभूतिः १५, २१: २०२, ८.
मन्द्रा स्थाभिभुवः १८, १६: २७०, १६.
* मम देवाः ३, २: ३३, ४.
मम नाम तव च जातवेदः २, १०:
२६, ६.
मम नाम प्रथमं जातवेदः २, १०:
२८, १७.
* मम पुत्राः ५, २: ५४, ८.
ममाग्रे ५, ८: ६०, ६.
ममाग्रे वर्चः ३, १: ३२, १९; १६,
६: २६६, १२.
मयि गृह्णामि १, ८२: ८, ११; १४;
१८, १०: २६६, १०; १८, १६:
२६६, १८.

मयि त्यदिन्द्रियं मच्चत् १६, ४:
२१६, १६.
* मयि देवाः १, ८: १०, ५; ३,
२: ३३, ५.
मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु २१, १५:
३२२, १.
मयि प्राणापानौ ७, १: ६६, ८.
मयि मेधाम् १६, १०: २२३, १२.
■ मयि वस्तुः पुरोवस्तुः १५, २६: २०६,
८; १५, २२: २१०, १२.
मयि वस्तुर्विद्वस्तुः १५, २७: २०६,
१६; १५, ३२: २१०, १४.
मयि वस्तुः संयद्वस्तुः १५, २७: २०६,
२१; १५, ३२: २१०, १७.
* मरुताः शुभः ४, ८: ४८, ३.
मरुतो गृहमेधिनो यज ८, २:
६१, १०.
मरुतो यज वो दिवः १२, १६:
१४६, ४; २०, २०: ३१६, १८.
मरुतो यस्य हि क्षये २०, ३८:
३२१, २१.
* मरुत्वं दृषभम् १६, २: २१८, ५.
मरुत्वाः इन्द्र दृषभो रणाय १६,
८: २२२, १६.
मरुद्गास्त्वा १२, १४: १४४, १३.
* मरुद्गाः स्वतवद्गाः ८, ३: ६२, ८.
मरुद्गो गृहमेधिन्योऽनुब्रूहि ८, २:
६१, ८.
मरुद्गोऽनुब्रूहि ८, १३: ८८, १.
मल्लिस्तुची नामासि तयोदशो मासः
१८, १६: २६८, ८.
महः १, ३: ५, १.
मह स्तवानो अद्रिवः १६, ५२: २८६,
१५.
महाः इन्द्रो ववत् १६, ८: २२३, २.
महाः इन्द्रो चोजसा १६, ८:
२२३, २.
महि त्रीणामवो जस्तु २, ८: २७, १८.
महिषीरसि १०, ४: १०४, १४.

महो योः प्रथिवी च नः १८, १७:

२७४, १८; २०, ५: २०१, ११;

२०, २८: २१६, ४; २०, २८:

२२२, २.

■ महीनां पयः ५, २: ५४, १०.

महीनां पयोऽपि ५, २: ५४, १२;

८, ५: ८२, ६; १२, ७: १२७, ७;

१३, १६२: १७१, ६; ८.

महीसू पु मातरम् १, १६: १८, ६.

■ मही विश्वपत्नी १, ८: ८, १२.

* महेन्द्रस्याहम् ६, ८: ६६, १२.

मही वा विष्णो १४, ६: १७८, ११.

* मद्यम् १३, १२: १६६, १३.

मा असि १३, १०: १६६, ८.

मा क्रन्दः १८, २०: २७८, ४; १८,

२: २८५, ११.

मां जिन्व ७, १: ६८, ११.

मा तमो मा यज्ञस्तमत् २०, ६:

२०२, २.

मातरिश्चनः ३, ६: ३७, १४.

मातली कथैः ८, ८: ८७, १०.

* माता मातरि १८, १८: २७५, १८.

** मातिरीरिचः १६, १८: २२८, १७.

मातेव पुत्रम् १८, १२: २६४, २.

मातेव पुत्रं प्रथिवी पुरीथम् १८,

७: २५८, १७.

मा त्वा ह्यर्यः परितापीन्मो अग्निर्वैश्वा-

नरः १८, १७: २७५, १.

मा त्वा हिंस्रिषम् १५, ११:

१८६, १७.

माध्यदिनस्य सवनस्य निष्कौवत्यस्य

भागस्य शुक्रवतो मन्विषतो मधुसुत

इन्द्राय सोमान् प्रस्थितान् प्रेष्य

१६, ५: २२०, ८.

■ माध्यदिनस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशा-

प्रस्थितान्प्रेष्य १६, ४: २१८, २०.

* माध्यदिनस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशा-

नामनुवृद्धि १६, ४: २१८, १८.

मानुषः ६, ५: ६६, १२; १४,

१७: १८७, १५.

* मानो ध्वारिषुः २१, १६: २२२, १०.

मानो हिंसीज्जनिता यः प्रथिव्याः

१८, १६: २६८, २.

मान्दासु ते शुक्र शुक्रमाधूनोमि १५,

१०: १८५, १२.

** मां देवेष्वाश्रययायुषे वर्चसे ६, ५:

६६, १५.

मा भेः ६, ८: ६५, ७; १५, ११:

१८६, १६.

■ मा मा हिंस्रिषुः स्वाहा २०, २०२:

२१७, ५; ८.

मा मा हिंस्रिषोः १४, १२: १८२,

१०; १४, १२: १८४, ४; १८,

७: २८७, ६.

मा यजमानं तमो विदत् २१, १६:

२२२, ११.

मार्जयन्तां पितरः सोम्यासः १६,

२१: २२२, ११.

मा वः सुखीचमसो हृत्क्षता तम्

१८, १२: २६६, ५.

** मा वो (?) परिहार्षम् १४, १८:

१८८, १२.

मा संविद्याः ६, ८: ६५, ७;

१५, ११: १८६, १७.

मा सु भित्वा मा सु रिषः १८, ७:

२५७, १२.

माहृत् रायस्योपेण वि योषम् १२,

१७: १४७, १०.

* मितासस्य संमितासस्य न जनये १८,

६: २८५, ५.

मित्रस्वा यदि वध्नातु १२, १६:

१४६, १६.

मित्रस्य चर्षणीधृतः १८, २: २५२,

११.

मित्रस्य त्वा ४, ४२: ४३, १६; १७;

६, १०: ६७, ६.

मित्रः सङ्ख्येय्य प्रथिवीम् १८, १ः
२५२, १.

मित्राय स्वाहा २०, १७ः २०८, १५.

मित्रावरुणयोर्भागधेयौ स्य १४, १८ः
१८८, २.

मित्रावरुणयोर्वो ब्रह्मणा देवताभि-
र्गृह्णामि १८, १६ः २७१, ४.

* मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा
प्रयच्छामि १२, १८ः १५०, ८.
मित्रावरुणाभ्यां त्वा १५, २७२ः २१४,
१६ः १७.

** मित्रावरुणाभ्यामनुब्रूहि १५, २७ः
२०६, १४.

** मित्रावरुणाभ्यां प्रेष्य १५, २७ः
२०६, १४.

मित्रावरुणौ त्वा ५, ६ः ५७, ८.

मित्रावरुणौ प्रशास्त्रौ प्रशास्त्रात्
१०, १०; ११०, १२.

मित्रैतां त उखां परिददाम्यभिक्षै
१८, १ः २५२, १६.

* मित्रैतामुखाम् १८, १ः २५२, १०;
१८, ७ः २५७, १४.

मित्रो जनान् १६, ४ः २१८, १८.

* मित्रो जनान् कल्पयति २०, ५ः
२०१, १४.

मित्रो देवता १८, २०ः २७८, १०.

मित्रो न एहि सुमित्राः १२, १८ः
१५०, ४.

** मुखायाश्चरत २, ११ः २०, १३.

मुग्धाः कुर्वन्त्युत्तिजः २०, २०ः
२१७, २.

मूर्धानं दिवो अरतिं प्रथिव्याः १५,
१८ः २००, १४.

मूर्धसि राट् १८, २ः २८५, १२.

मृत्युनेकशतं सुवे १८, १४ः २६४,
१६.

मृत्युनेकशतं च ये १८, १४ः २६४,
१६.

मृत्यो मर्त्याय चन्तवे १८, १४ः
२६४, १७.

मेदं त आष्यायताम् १०, १४ः
११२, ६.

मेचावरुणस्य चमसाध्वर्यवाद्रव १५,
५ः १८२, १६.

* मोदा मोदः १६, १५ः २२८, १०.

मोदा मोद इव १६, १६ः २२८, १३.

■ मोदा मोद इवोम् १५, २५ः २१२,
१५.

मो षू णः ८, १२ः ८७, ११.

य

य आत्मदाः १८, ५ः २५६, ७.

य आविवेश द्विपदो यश्चतुष्पदः १८,
१ः २८२, ५.

य आविवेश भुवनानि विश्वा १८,
१ः २८२, २.

य इदमकस्तस्मै नमस्तस्मै स्वाहा २०,
२४ः २१८, १८.

य इमा विश्वा भुवनानि जुहुत १८,
६ः २८२, ११.

य एतावन्तश्च भूयाश्चस्य १८, ६ः
२८१, १८.

य छतादमग्निं यमु काममाहुः १८,
१ः २८२, ८.

यः पन्था विततो देवयानः १८,
२०ः २७७, १८.

यः पुरुषे यो अग्नि १८, १ः
२८२, २.

यः प्राणतः १८, ५ः २५६, ७.

* यश्चिदि त्वा गृहे गृहे १८, १८ः
२७५, ६.

** यच्छन्ताम् ४, ४ः ४४, २.

यज ८, १०ः ८८, १२; १०, २१ः
१२०, ४; १६, २५ः २२५, १०.

यजमानं प्रथत ७, ७ः ७४, २.

यजमानं मा हिंसीः २०, ६२ः
२०२, २; ५; ६.

यजमान वाचं यच्छ ४, २: ४२,
१५; १०, ७: १०७, २.

यजमानस्य पशून्माहि ३, २: २४, ८.

** यजमानस्य पशून्माहि २०,
६: २०२, ७.

यजमानस्य स्तस्ययन्यसि १२, २०:
१५१, ११.

यजमान इविर्निर्वप्यामि ४, २:
४२, ७.

यजमाने प्राणापानौ दधामि ५, ५:
५६, १३.

यज यज ६, ७: ६४, १५; ७, ४:
७१, ८.

यज्युक्तम् १३, ८: १६१, ११.

* यजेत २०, २: २००, ७.

यजं विद्वानाः सुकृतस्य लोके १८,
२०२: २७७, १६; १८.

यजं गृहीत्वा सुकृतस्य लोकम् १८,
२०: २७८, १.

यज नमस्ते यज ७, ७: ७४, ५.

यजपतिमृषय एनमाहुः १६, ८:
१२२, ८.

■ यज प्रतिनिष्ठ १०, ६: १०६, ८;
१४, ८: १८१, ४.

यज यजं गच्छ १०, २२: १२१, १.

यज शं च मे ७, ७: ७४, ४.

यजस्य घोषदसि ३, २: २४, ८.

* यजस्य ला ४, १२: ५१, ६.

■ यजस्य ला प्रथमयाभिमया प्रतिमयो-
न्मया परिगृह्णामि २०, २७:
२१५, १.

यजस्य ला यजपते इविर्भिः १६,
२५: २३५, १२.

यजस्य पदे स्थः १३, २: १५७, ६;
१८, १: २५२, ६.

यजस्य पाथ उपसमितम् ७, ७:
७३, १४.

यजस्य योनिमभि संवभूवः १८, २०:
२७७, १७.

यजस्य संततिरसि २, २: २२, १६;
३, ८: ३८, २; ४, १: ४१, ४;
१५, २१: २०२, ११.

यजस्य हि स्थ षट्त्वियौ २१, १६:
२३२, ८.

यज्ञा यज्ञा वो ऽग्रे १८, ६: २८८,
१८.

यज्ञिया यज्ञकतः स्थ १५, २२:
२०२, १७.

यज्ञे जाग्रत १४, २०: १८८, ५.

यज्ञेन त्वामुपशिक्षेम अक्र १८, २१:
२८२, १२.

यज्ञेन यज्ञः संततः ६, ४: ६२, १४.

यज्ञैर्वा यज्ञवाचसः २०, २८: २२१,
२१.

यज्ञो देवानाम् १६, ११: २२४,
११.

यज्ञो बभूव स आबभूव ७, १४:
७८, १३.

* यज्ञोऽसि ५, ८: ६०, २.

* यत इन्द्रः ७, ११: ७६, १५.

यत इन्द्र भयामहे २०, २५: २१४, १.

यत्कुसोदमप्रतीतम् १६, २८: २२७,
७.

* यत्कुण्डो रूपम् ३, ५: २६, २.

यत्ते क्रूरं यदास्थितम् १०, ४:
१०५, १.

यत्ते यावन्वा चिच्छिदुः सोम राजन्
१६, २६: २२५, १७.

यत्तेऽचितं यदु चितं ते ऋग्ने १८,
२१: २८२, ८.

* यत्ते तानस्य १, ७: ८, २.

यत्ते देवा अदधुः १, १७: १८, १४.

यत्ते देवौ निर्वर्तिराबन्ध १८, १४:
२६४, १२.

* यत्ते ज्ञाष्टुं नाम यज्ञियम् १०, ४:
१०४, १०.

यत्ते पवित्रमर्चिषि २०, २३: २१८, २.

■ यत्ते पावक १०, ५: १०५, १४.

- यत्ते मन्युपरोधस्य १, १८: २०, १५.
यत्ते रुद्र परोधनुः १८, ६: २८२, ॥
यत्ते वयम् २०, २६: २१४, ८; २०,
३४: ३१८, ८.
यत्ते शिक्षः परावधीत् १०, ८:
१०७, १२.
* यत्ते खट्वस्य १, ७: ८, १.
यत्ते सोम दिवि ज्योतिः १५, ११:
१८६, ८.
यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि १५,
१३: १८८, ३.
यत्त्वा क्रुद्धः परोवप १, ८: २०, १४.
* यत्पर्यपयत् १, ७: ८, २.
यत्पशुर्मायुमकृत १०, १३: ११२,
१२.
यत्पाकत्रा मनसा २०, २६: २१४, ६.
* यत्पृथिवीमचरत् ५, ८: ६०, ५.
* यत् पृथिव्याः १, ८: ११, २.
** यत्पुमन्ता क्लृण्वन्तगाम ७, ११: ७६,
१४.
यत्त्र वेत्य वनस्पते २०, ५: २०१, १६.
* यथा त्वं स्वर्गासि १६, २०: २३१,
१४.
यथाभागं व्यावर्तेथांस् ४, १०: ४८, २.
यथा च तद्वसवः २०, २६: २१४,
८; २०, ३४: ३१८, ८.
* यदकर्म ७, ११: ७६, १४.
यदक्रन्दः १, १३: १४, १०.
यदक्रन्दः प्रथमं जायमानः १८,
१६: २६८, १५; १८, १: २८३,
२०.
यद्यग्ने कथ्यवाहन ८, ८: ८७, ७;
११, ५: १२६, १.
यद्यग्ने पूर्वं प्रथमतं पदं हि ते २०,
२०: ३१०, ८.
यद्यग्ने यानि कानि च २, १: २२,
१२; १८, ७: २५८, ८.
* यदत्र शिष्टं रसिनः ११, ५:
१२५, ११.
- * यदत्रापि रसस्य २१, १: ३२३, ६.
यददस्यन्द्रमसि कृष्णं तदिच्छासु १,
८: ११, १.
यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्त २०, ८:
३०४, २.
यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत ध्याम् २०,
३०: ३१७, २.
यदन्तरिक्षस्य १, ८: ११, २.
यदन्नमद्यते सायम् २१, २: ३२३,
१८.
यदसु ते सरस्वति ७, १२: ७७,
१४.
* यददानानि ६, ८: ६५, १२.
* यदस्मिन् यज्ञे ७, ११: ७६, १५.
यदस्य पारे रजसः १८, १३: २६४,
६; १८, १४: २६५, ३; २०,
३४: ३१८, १३.
* यदच्च देवयजनं वेद तस्मिन्स्वा देव-
यजनं चाङ्गिनाङ्गि १२, ३: १३४, २.
यदाकृतात् १६, २८: २३७, १०.
यदाकृतात्मसुखोद्बुद्धो वा १८, ७:
२८७, १०.
* यदिदं दिवः १, १३: १४, १२.
* यदिदं दिवो यददः ४, ७: ८, १२.
यदि आतो जुहोतन १६, ३: २१८,
११.
* यदुदुमन्तः ५, १: ५२, २.
यद्वते चिदभिनिविः १३, ६: १५८,
१२.
यद्गामे ८, १२: ८७, ११.
* यद्वर्मः ८, १४: ८८, ३.
यद्विद्वान्नामृतम् १, ८: ११, ४.
यद्वेदेवा देवहेडनम् १२, ७: १३८,
४; २०, ३४: ३१८, १०; २१,
१, ३२३: ८.
यद्य आतो ममत्तन १६, ३: २१८,
११.
यद्वाचो यच्च मे हृदः २०, ३०: ३१६,
२२.

- यद्वाची यदुरिष्टम् २०, २० :
२१६, २०.
- यद्वाचिष्टम् २०, २ : २८९, ५.
- यद्विद्वात्सो यद्विद्वात्सः २०,
२० : २१७, १.
- * यद्वी देवाः २०, २४ : २१२, १९;
२०, २५ : २१२, ६.
- यद्वी वयम् २१, १५ : २२२, २.
- यद्वी वयं प्रमिनाम् २०, ७ : २०२,
१६.
- यन्ताराट् } १७, १५ : २४६, ६.
यन्तासि यमनः }
- यं ते अग्र आह्वयामि ७, २ : ७०, १९.
- यन्तमसि ४, ९ : ४८, ४.
- यन्तौ राट् १९, २ : २८५, १४.
- * यं त्वायम् १०, २ : १०३, ६.
- यं त्वा समभरं जानवेदः १, ७ :
९, ७.
- यं दातारं प्रतिग्रहीतारमाहुः १९,
१ : २८३, ९.
- यं देवा मनुष्येषु ७, १२ : ७७, १५.
- यं निरयाचथाः १५, २० : २०९, ८.
- * यन्म आत्मनः १६, २१ : २२२, १४.
- * यन्मे अग्रे ५, ६ : ५७, १२.
- यन्मे मनः परागतम् ११, ५ : १२५,
१४ ; १६, १७ : २२९, ४.
- यन्मे मनसिद्धिद्रम् २०, २० : २१६,
२२.
- * यन्मे रेतः परितोषात् २१, १ :
२२२, ७.
- ** यमः पिष्टभ्यः [पातु] १५, २२ :
२०४, ६.
- यमग्रे ष्टु मर्त्यम् १५, ८ : १९४, २.
- * यमादित्याः २१, २ : २२४, ८.
- यमाय त्वा १२, १४ : १४४, १५ ;
१३, ८ : १६१, १२.
- यमिन्द्रमाहुर्वरुणं यमाहुः १६, २ :
२१९, १२.
- यं परिधिम् ७, ७ : ७२, १२.

- यया ते ह्यहस्याग्रे १, ७ : ९, १.
- यवीसि १०, ८ : १०७, १६ ; १४,
१० : १८२, २.
- यशःसदसि १८, २० : २७८, १९.
- यशोदां त्वा यशसि १९, ५ : २८८, ६.
- * यस्त आत्मा १, १२ : १२, ६ ; ५,
८ : ५९, १.
- * यस्त आत्मा पशुषु १०, १८ : ११७, ६.
- यस्ते देव वरुणं गाधवक्रन्दाः ११,
६ : १२६, ७.
- * यस्ते देव वरुणं जगतौ च्छन्दाः ११,
६ : १२६, ९.
- * यस्ते देव वरुणं त्रिष्टुपचन्दाः ११,
६ : १२६, ८.
- ** यस्ते देव वरुणं पङ्क्तिच्छन्दाः ११, ६ :
१२६, १०.
- ** यस्ते देव वरुणानुष्टुपचन्दाः ११,
६ : १२६, ९.
- * यस्ते द्रष्टा यस्त उदर्षः २०, २६ :
२२०, १२.
- यस्ते स्तनः शशयः १३, ११ : १६५, २.
- यस्माद्धौषा निषीदसि २०, ९ : २०३,
१७.
- यस्माद्धौषापलायिष्ठाः २०, २४ :
२१९, १६.
- * यस्माद्धौषा मूत्रमकथथाः २०, २४ :
२१९, १८.
- यस्माद्धौषावाशिष्ठाः २०, २४ : २१९,
१४.
- यस्माद्धौषावेपिष्ठाः २०, २४ : २१९,
१५.
- * यस्माद्धौषा शकदकथाः २०, २४ :
२१९, १७.
- यस्माद्धौषा समजास्थाः २०, २४ :
२१९, १७.
- यस्मान्न जातः १७, २ : २२८, १४.
- यस्मिन्नश्वासः ११, ४ : १२५, ७.
- * यस्य रूपम् १, ७ : ८, १४.

- यस्यां कर्माणि कृण्वते १८, १५ :
२६८, २.
- * यस्यास्ते अस्याः क्रूरे १८, १४ :
२६४, १२.
- यस्यास्ते हरितो गर्भः २०, २७ :
२२१, ७.
- यः सीमे अन्तर्यो गोघ्नः १८,
१ : २८२, ४.
- * या अप्स्रन्तर्देवताः ७, १ : ६८, ७.
- याः पशूनाम् १२, १२ : १४३, ४.
- * याः पुरस्तात् ४, २ : ४२, १.
- * या जाताः ३, ४ : ३४, १८; २१,
७ : ३२६, १०.
- या जाता ओषधयः १८, १६ :
२६८, २.
- * यातुद्धनं त्वा १८, २० : २७८,
११.
- * या ते अग्र उखीदतः पवमाना १,
१८ : २०, ३.
- ** या ते अग्रे ओजस्विनी तनूः १, ७ :
८, ३.
- ** या ते अग्र ओजस्विनी तनूनां ■
एतेनावयजि स्वाहा १८, ७ : २५७,
१७.
- * या ते अग्रे पशूषु पवमाना प्रिया तनूः
१, ११ : १२, २.
- * या ते अग्रे पावका १, १८ : २०, २.
- * या ते अग्रे यज्ञिया तनूः २, ११ :
३०, १२; २०, २ : २८८, १३.
- * या ते अग्रे याशया तनूः १४, २ :
१७४, १०.
- * या ते अग्रे रजाशया १४, २ : १७४,
११.
- * या ते अग्रे रुद्रिया तनूः १२, २४ :
१५४, ७.
- * या ते अग्रे सूर्ये शुचिः १, १८ :
२०, ४.
- या ते अग्रे हराशया १४, २ :
१७४, १२.

- या ते धामानि २०, ३ : ३००, १०.
- या ते धामानि हविषा यजन्ति १२,
२१ : १५२, ११.
- * या ते प्राणान् १०, १४ : ११३, ४.
- या दिव्या दृष्टिस्तथा त्वा औणामि
१६, ११ : २२४, १२.
- या देवसीष्टक आयुर्दा उपशीवरी सा
मामुपशेष जायेव पतिमित् सदा
१८, २१ : २८१, ८.
- * या देवसीष्टके....सदा १८, २१ :
२८१, ८.
- यानि घर्मे ४, ८ : ४८, ८.
- यानि घर्मे कपालानि ७, १२ : ७७,
१७.
- * याभिरहृष्टत् १, ७ : ८, १४.
- नाभिर्वर्तिकां यस्मिताममुद्धतम् १३,
१० : १६४, १.
- या यजमानस्य व्रतधुक् तामाश्रिरे
हुद्धत १७, ८ : २४१, १८.
- * या यजमानस्य....कुरत १४, २० :
१८८, ८.
- यावतो द्यावापृथिवी १६, ३ :
२१८, ८.
- * यावन्तो गृह्याः स्त्रः ८, १० : ८८, १६.
- या वः शर्म २०, ३० : ३१६, १८.
- * या वां कशा मधुमत्यश्विना १५,
२१ : २०२, १५.
- या वाजिघ्नयोः १, १२ : १३, १६.
- या वो देवाः १८, १७ : २७४, ३.
- या शतेन प्रतनोषि १८, १७ :
२७४, १.
- या सरस्वती विशोभगीना तस्यै ते
स्वाहा ७, १० : ७६, २.
- या सरस्वती वेशभगीना तस्यै ते स्वाहा .
७, १० : ७६, ४.
- यास्ते अग्र आर्द्रा योनयो याः कुला-
यिनीः १८, १७ : २७४, १५.
- ** यास्तु गर्भा रसाः १, ४ : ५, १५.

- यास्ते अग्ने १८, १६: २६९, १९;
१८, १७: २७४, ३.
- * यास्ते अग्ने कामदुघा विभक्तौ: १,
१९: २०, ४.
- * यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः जुष त्वया च
१, १४: १५, १८.
- * यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिः पाप्मानं
गच्छ १, १४: १५, १७.
- यास्ते अग्ने समिधः १८, २१: २८२, ८.
- यास्ते अग्ने समिधो यानि धाम १८,
१४: २६६, ११.
- यास्ते अग्ने संभृतौ: १, १९: २०, ४.
- यास्ते अग्ने सूर्ये रुचः १८, ६: २९६,
१०.
- यास्ते विश्वाः समिधः सन्त्यग्ने १६,
१२: २२५, ४; १६, २७: २२६,
१६.
- यास्ते शिवाः १, ११: १२, १७;
१, १२: १४, १५.
- * यास्ते शिवास्तनुवः १, १०: ११,
११; १, १२: १२, १२.
- युक्ता हि देवकृतमान् १८, ४:
२५५, १०; १८, १८: २७५, १४;
१८, ६: २९०, २०.
- * युजे वां ब्रह्म पूर्वम् १४, ५: १७७,
१३.
- युक्ताते मनः १२, १: १५५, ३;
१४, ५: १७७, ८.
- युक्तायां रासभं युवम् १८, १:
२४९, १७.
- युक्ताः प्रथमम् १८, १: २४९, १२.
- * युनक्त सौरा वि युगा १८, ५:
२६७, १२.
- * युनक्ति तिस्रः १५, ३: १८१, १५.
- युनक्ति ते शशिवीं ज्योतिषा सह १५,
३: १८१, १०.
- * युनक्ति ला ५, ६: ५७, १३.
- युनक्ति वाचं सह सूर्येण ते १५,
३: १८१, १३.

- युनक्ति वायुमन्तरिक्षेण ते सह १५,
३: १८१, १२.
- युवः सुराममन्विता ११, ३: १२४,
५.
- यूपाय परिवीयमाणा यानुवूहि १०,
९: १०८, १५.
- यूपायाज्यमाना यानुवूहि १०, ८:
१०८, ३.
- यूपायोक्तीयमाणा यानुवूहि १०, ९:
१०८, ७.
- ये अग्रयः १, १५: १६, १४.
- ये अग्निष्वात्ता येऽग्निष्वात्ताः ९, ८:
९७, २.
- येऽग्रयः पुरीषाः १८, ७: २९७, १२.
- ये जनेषु मलिस्तवः १८, ७: २५८,
१३.
- ये ज्योतींषि संदधति १८, २०:
२७७, १५.
- ये ते अग्ने वानस्पत्याः १, १९: २०, ५.
- ये ते अग्ने शिवे तनुवौ १, १२:
१५, ६; १, १४: १५, १६.
- ये ते पाशा एकशतम् १८, १४:
२६४, १७.
- ये ते सरस्व जर्मयः १, १७: १९, १.
- ये देवा दिव्येकादश स्त्र १५, १६:
२००, २.
- ये देवा देवानाम् १८, ६: २९२, ७.
- ये देवा मनोजाता मनोयुजः १२,
१२: १४२, ११.
- ये देवा यज्ञहनः ७, १४: ७८, ८.
- येन देवाः पवित्रेण २०, २२: २१८,
१८.
- येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन् १८,
९: २५९, १८.
- येनेन्द्रस्य रथं संवभ्रतुः १८, १:
२८३, ६.
- ये पशवो मेधासः १८, २०: २७७,
१६.

- ये बध्यमानमनु बध्यमानाः १०, १२ :
१११, ११.
- ये यज्ञः समष्ट्यण १८, २० :
२७७, १२.
- ये स्वधामहे ८, ८२ : ८६, ११ ;
८७, ४ ; ८, ८ : ८७, १०.
- * यो अग्निम् २०, ८ : २०३, ८.
यो अग्निरग्नेः १८, १८ : २७६, १८.
यो अस्मन्नरग्निर्यो हवे १८, १ :
२८२, २.
- यो अश्वत्थः शमीगर्भः १, ४ : ६, ५ ;
१, ७ : ८, ६.
- यो अस्मभ्यमरातीयात् १८, ७ :
२५८, १४.
- * यो अस्याः प्रथिव्याः ८, १२ : १००, ८.
योगे योगे तवस्तरम् १८, १ : २४८,
१८.
- यो देवानां देवतमस्तपोजाः १८,
१ : २८२, ८.
- * यो द्वितीयस्याम् १०, ४ : १०४, १२.
यो धारया पावकया परिप्रस्यन्दते
सुतः २०, २२ : २१८, ४.
- यो न इन्द्रवायू अभिदासति १५,
२६ : २०६, ४.
- * यो न उत्तरतोऽघायुः १८, १५ :
२६७, १.
- यो न उपरिष्ठादघायुरभिदासत्येतत्
सोऽश्मानमृच्छतु १८, ६ : २८०, ७.
- * यो नः कनीयः ५, ८ : ६०, ५.
- * यो नः पश्चादघायुः १८, १४ : २६६,
२०.
- * यो नः पुरस्तात् १८, १४ : २६६, १६.
यो नो अग्निः १, ८२ : ८, ११ ;
१५ ; १८, १४ : २६६, १० ;
१८, १६ : २६८, १८.
- यो नो अश्विनावभिदासति १५,
२७ : २०६, १८.
- * यो नो दक्षिणतोऽघायुः १८, १४ :
२६६, १८.

- यो नो मिवावरुणावभिदासति १५,
२७ : २०६, १५.
- * योपवेधे शुक् ७, १२ : ७७, १६.
यो भूतानामधिपतिः ७, ४ : ७१, २.
- * यो मावाचामनसा ५, ७ : ५८, ११.
- * यो मा हृदा ४, ११ : ५०, १०.
- * यो मेऽन्ति दूरे ६, ११ : ६७, १२.
यो यज्ञः सहस्रधारः १८, २० :
२७८, २.
- यो रुद्रो अग्नौ १८, ६ : २८२, २.
यो रुद्रो अग्नौ यो अश्व य ओषधीषु
१८, २१ : २८२, १६.
- यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश १८,
२१ : २८२, १७.
- यो वैश्वानर उत्त वैश्वदेवः १८, १ :
२८२, ७.
- योऽस्य कौस्त्य जगतः १८, २ : २५४,
१२ ; २१, ८ : २२७, ७.
- * योऽस्यां प्रथिव्यामसि १०, ४ : १०४, ८.

र

- रक्षसां भागोऽसि ४, ७ : ४६, १२ ;
१०, १४ : ११२, १२.
- रक्षोघ्नीष स्थारातिघ्नीष स्थ १८,
१६ : २७१, २.
- रक्षोघ्नी वो वलघ्नः प्रोक्षामि वैष्णवान्
१४, ८ : १८१, ६.
- रक्षोघ्नं त्वा वज्रम् १८, २० :
२७८, १२.
- ** रक्षोघ्नमेतो न्विन्द्रम् १, ८ : १०, ५.
- * रक्षोघ्नो वलगहनः १४, ७ : १७८,
११.
- रक्षोघ्नो वलगहनः प्रोक्षामि वैष्णवान्
१४, ८ : १८०, १४.
- * रक्षोघ्नो वलगहनो वैष्णवान् खनामि
१४, ७ : १७८, १४.
- रक्षोघ्नो वलगहनानुपदधामि वैष्णवी
१४, ८ : १८०, १८.

- रक्षोहणौ वल्लगहनौ परिसृणामि
वैष्णवी १४, ८ : १८०, २२.
रक्षोहणौ वल्लगहनौ पर्युहामि वैष्णवी
१४, ८ : १८०, २१.
रक्षोहणौ वल्लगहनौ वैष्णवी १४,
८ : १८१, २.
रक्षोहामीवचातनः १८, ३ : २५५, ४.
रन्तिर्नामसि दिव्यो गन्धर्वः १३,
१८ : १७२, १३.
** रश्मयो देवा देवाः १२, २ : १३३,
१०.
रश्मिभिर्वाजसातमः १८, १० : २६०,
१४.
रश्मिरसि १७, ६ : २४०, १२;
१८, ४ : २८६, ८.
** राकायै चरम् १६, २७ : २३६, २२.
राज्यसि १८, ३ : २८५, ८ : १८,
४ : २८६, ११.
रात्रिः १३, १२ : १६६, ४.
रात्र्या यदेनः २, १ : २२, ८.
राजस्ते ब्रह्मौदनः १, ६ : ७, १२.
रायस्योषं नो धेहि जातवेदः १८,
२१ : २८२, ११.
राया वयम् १५, १६ : १८८, १७.
रायो अग्रे महेत्वा १८, ४ : २५५,
१२.
रक्तो वर्चसा १८, १८ : २७६, ६.
रुचितो घर्मः १३, १० : १६४, ५.
रुचेत्वा १८, १८ : २७६, ७ : १८,
५ : २८८, ५.
रुद्र मृड २, ५ : २५, १४.
* रुद्रवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदो
माध्यन्दिनस्य सवनस्य त्रिष्टुप्कन्दसः
१६, ६ : २२०, १८.
रुद्रस्त्वावर्तयतु १२, १८ : १५०, ८.
रुद्रा देवता १६, २ : २१८, १२.
रुद्राय त्वा १२, १४ : १४४, १४.
रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा १३, १३ :
१६७, १२.

- रुद्राय स्वाहा २०, २८ : २१६, ६.
रुद्रासि १२, १६ : १४६, १८.
रुद्रास्त्वा ४, १२ : ५१, ६.
रुद्रास्त्वा कण्वन्तु १८, १ : २५२, ११.
* रुद्राः संभृत्य प्रथिवीं वृक्षत् १८, १ :
२५२, ४.
रुद्रो दिशं पतिः १८, १८ : २७६,
१६.
रूपेण वो रूपमभ्यैमि १६, ६ :
२२१, ५.
रेतसे वाम् १८, १६ : २७०, २०.
रेवती रमध्वम् २, ७ : २७, ८.
* रेवतीर्यजपतिम् १०, १२ : १११,
१५.
* रोहाव रोहाव हि सुवः १७, १४ :
२४५, १५.
रोहितेषु त्वा जौमृतेषु सादयामि
१८, ५ : २८८, १.
रौद्रेण १४, १२६ : १८३, १३ : १५;
१६ : १८, १३११ : १८४,
५-१२.
रौद्रेणानीकेन १४, १२ : १८३, १२.
रौद्रेणानीकेन पाहि माग्ने १४, १२ :
१८३, ८.

ल

- लाङ्गलं पवीरवम् १८, १६ : २६८,
१४.
लेकः सलेकः सुलेकः १, २० : २१,
१३.
लोकं प्रण १८, २१ : २८२, ५.
लोकं प्रण किद्रं प्रण १८, १२ :
२६३, ८.

व

- वट् स्वयमभिर्गर्जाय नमः स्वाहा १६,
१४२ : २२७, २ : ८.
** वत्सरौणाम् ८, १२ : १०१, २.

- वत्सरे सीद १८, २० : २७८, १८.
 वनस्पतयेऽनुवृद्धि १०, १८ : ११८, १.
 वनस्पतये प्रेष्य १०, १८ : ११८, २.
 वनस्पते शतवत्सरो विरोध १०, २ :
 १०२, ४.
 * वनियु मा निर्द्वेषीः १०, १७ :
 ११६, ७.
 वनेषु व्यन्तरिक्तं ततान १२, १८ :
 १५०, १६ ; १६०, ८ : २२२, ५.
 वयं सीम व्रते तव १०, २० : ११८,
 १० ; २०, २८ : २१५, ११.
 * वयं नाम १, १४ : १५, ११.
 वयमग्रे धनवन्तः स्याम १८, २१ :
 २८२, ८.
 वयः स्रपणाः १२, १८ : १५०, ७.
 * वया इवानुरोद्धसे १८, १२ : २६४, १.
 वयात्सु य आविवेश यो ऋगेषु १८,
 १ : २८२, ४.
 वरिवृद्धः १८, ४ : २८६, ८.
 वरुणस्त्रीचभ्रातृ १२, १८ : १५०,
 १८.
 वरुणस्य त्वा १, ११ : १२, १४.
 वरुणस्यर्तसदन्यसि १२, २१ : १५२,
 १४.
 वरुणस्य स्तम्भनमसि १२, २० : १५१,
 १ ; १२, १८ : १५०, १८.
 वरुणस्य स्तम्भसर्जनमसि १२, २१ :
 १५२, २ ; १२, २० : १५१, १.
 वरुणाय त्वा १२, १४ : १४४, १२.
 वरुणाय स्वाहा २०, १७ : २०८,
 १५.
 वरुणायानुवृद्धि ८, १२ : ८८, ४.
 वरुणो दिशं पतिः १८, १८ : २७६,
 १८.
 वरुणो देवता १८, २० : २७८, ७.
 वरुणोऽसि धृतव्रतः १२, २२ : १५२,
 १७.
 * वरुणयस्त्वा १८, १ : २५३, ८.
 * वरुणी लघुः १८, १८ : २७६, १७.

- वर्चसे नाम् १८, १६ : २७१, ११.
 वर्चःसदसि १८, २० : २७८, १८.
 वर्चोधा असि १२, ७ : १२७, ८.
 वर्चोधा असि ध्रुव २१, १४ : २३०,
 १३.
 वर्चो मयि धेहि १२, ७ : १२७, ८.
 वर्चो मे धेहि २१, १४ : २३०, १२.
 वर्चो मे यच्छ २, ५ : २५, १०.
 वर्धतां मृतिः २०, १८ : २१०, २.
 वर्म सौवर्धं बज्रला प्रथनि १८,
 १२ : २६३, ४.
 वर्षतु ते द्यौः ४, ११ : ५०, ११.
 वर्षतु ते पर्जन्यः ४, ११ : ५०, १२.
 वर्षष्टब्धमसि ४, ७ : ४६, ८.
 वर्षष्टब्धः स्य ४, ७ : ४६, १०.
 * वल्गुरसि १२, १६ : १७०, १५.
 वषट्कारेण त्वा बन्धसा सादयामि १८,
 ६ : २८०, ११.
 वषट् ते विष्णो २०, १८ : २२१, १७.
 वसन्त ऋतूणाम् १८, २० : २८०, ११.
 वसन्तऋतूणां प्रीणामि ६, ७ : ६४,
 १६.
 वसन्तो पीयो मधुमन्ति वर्षाः २१,
 १५ : २३१, १६.
 * वसवस्ते १८, ४ : २८६, ११.
 वसवस्त्वा ४, १२ : ५१, ५.
 वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण बन्धसाङ्गिर-
 स्तु १८, १ : २५२, ८.
 वसवस्त्वा धूपयन्तु १८, १ : २५३, २.
 * वसवस्त्वा प्रवृद्धन्तु १५, १० : १८५,
 ११.
 वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्तु १८, ६ :
 २८०, २१.
 * वसवस्त्वोच्छन्दन्तु १८, २ : २५३, १६.
 वसु च स्य वामं च स्य १८, १६ :
 २७१, ६.
 वसुभ्यस्त्वा ७, ५ : ७२, १.
 * वसुभ्यो रुद्रेभ्यः १५, ७ : १८२, १४.

- * वसुभ्यो वद्रेभ्य आदित्येभ्यो विद्येभ्यो
देवेभ्यः १५, ७ : १८२, १०.
वसुमान्यज्ञः ७, १२ : ७८, २.
वसूनां रुद्राणाम् ५, ७ : ५८, ५.
* वसूनां पवित्रमसि शतधारम् ३,
५ : ३६, १२.
वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारम् ३,
७२ : ३७, १६ ; ३८, १.
वसून्देवान् यज्ञेनापिप्रेम् ७, ५ : ७२,
९.
* वसोर्मे धारासत् १८, ६ : २८५, १०.
वस्रासि १२, १६ : १४६, १८.
वसूरा चिंकुष १५, २० : २०१, ११.
* वह्निष्ठेभिः १८, १० : २६०, १६.
वह्निरसि हव्यवाहनः १४, १२ :
१८३, १२.
वाक् च त्वा मनस्य त्रीणीताम् १६,
३ : २१८, ८.
वाक् त आयायताम् १०, १४ :
११३, २.
* वाक् त्वा समुद्र उपदधातु १८, १४ :
२६५, १४.
वाचसदसि १५, २५ : २०५, १५.
वाग्येगाः १५, १८ : २०१, ६ ;
१६, २ : २१८, १२ ; १६, १२ :
२२५, २१.
वागस्याग्र्यौ ८, ३ : ८२, १३ ; १६,
२५ : २३५, ५.
वागस्येन्द्रौ ६, ३ : ६२, ८.
वाग्धोता १२, ४ : १३५, ४.
वाग्देवी सोमस्य पिबतु १५, २१ :
२०२, ८.
वाङ्म आसन् ७, १ : ६८, ८ ; १८,
१७ : २७२, १२ ; १८, १ : २८३,
१.
वाचं यच्छ १४, १ : १७३, ५.
वाचं प्राणम् ५, २ : ५३, १६.
वाचस्यतये त्वा जतं प्राश्नामि ७, १ :
६८, १२.

- वाचस्यतये पवस्व वाजिन् १५, ११ :
१८७, ४.
* वाचस्यते वाचमायावय ६, ४ : ६२,
२.
वाचस्यते विधे नामन् २१, २ :
२२४, १२.
वाचा त्वान्वारोक्षामि १८, १७ :
२७३, १८.
* वाचा त्वा क्षीत्रा २, १ : २२, ६.
वाचा मे वाग्दीक्षतां स्वाहा १२,
८ : १३८, १३.
वाचे मे १५, २२ : २०२, ४.
वाजस्य प्रसवस्य १७, १४ : २४५,
१८.
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीम् १७,
११ : २४३, ४.
वाजस्य मा प्रसवेन ७, ५२ : ७१,
१२ ; १३.
वाजस्येन प्रसवः सुषुवेऽग्रे १७, १६ :
२४६, १२ ; १८, ६ : २८५, १२.
वाजिनं त्वा वाजिनोऽवनयामः १३,
१६ : १७२, १०.
वाजिनस्याग्रे वीहि ८, ७ : ८४, ७.
* वाजिनां भक्षो ज्वतु ८, ७ : ८४,
१३.
वाजिनो यज ८, ७ : ८४, ६.
वाजिनो वाजजितः १७, १२ : २४४,
१६ ; १७, १४ : २४५, ८.
वाजिनो वाजं धावत १७, १३ :
२४५, ३.
वाजिभ्यो ऽनुब्रूहि ८, ७ : ८४, ५ ;
८, १३ : ८८, १०.
* वाजो नः सप्त प्रदिशश् चतस्रः १८,
६ : २८५, १३.
वातः प्राणः १, १२ : १३, १२.
* वातं प्राणम् १२, ८ : १३८, १५.
वातस्य प्राजिम् १८, १८ : २७६, १२.
** वातस्य प्राजिरसि ४, ६ : ४५, ११.
वाताय त्वा २, ४ : २५, २.

- वातो देवता १८, २० : २७८, ६.
 वानस्पत्योऽसि ४, २ : ४२, ८; ४,
 २ : ४२, ६.
 * वान्याये दुग्धे ८, ८ : ८७, ४.
 वाममद्य सवितः १६, १५ : २२८, २.
 वायव इन्द्रवायुभ्यामनुवृद्धि १५, २५ :
 २०५, १४.
 वायव इन्द्रवायुभ्यां प्रेष्य १५, २६ :
 २०६, २.
 वायवः स्य ३, २ : ३४, ४.
 वायवडा ते माता ६, १२ : ६८, ८.
 वायवे त्वा १२, १४ : १४४, १२;
 १५, १५ : १८८, १०.
 वायवे खाद्या २०, १७ : २०८, ८;
 २०, २८ : २१६, ७.
 वायुः पूतः पवित्रेण ११, २ : १२३,
 १२.
 * वायुरन्तरिक्षात् १५, २३ : २०४, ५.
 वायुरसि ४, ११ : ५०, ७.
 वायुरस्यैडः १३, ११ : १६५, २.
 वायुर्वः ४, ७ : ४६, १८.
 वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वा १७, ११ :
 २४२, ६.
 वायुर्हिकर्ता १५, १८ : २०१, ८.
 वायोर्यान्यसि १८, २ : २८४, ८.
 वायो वीहि सोकानाम् १०, १४ :
 ११४, ११.
 वायो शतः चरौणाम् १५, १ :
 १८०, ७.
 वारुणमसि १२, १८ : १५०, १८;
 १२, २१२ : १५२, १ : २ : १०;
 १२, २२९ : १५२, १८.
 ** वाससा ते क्रीणानि १२, १८ :
 १४८, ८.
 वास्तीष्यते २, ११ : ३०, ८.
 वाहाः कौलालपेशसः १८, १५ :
 २६७, १७.
 विक्रमस्वमहाँ असि १, १२ : १३, १७.
 * विच्छिन्नघ्नि ५, ७ : ५८, २.

- विज्योतिषा २०, १६ : ३०८, ७.
 विडसि जन्मना वशा १८, २१ :
 २८०, २०.
 विद्वशा राजन्यो गर्भः पशवो जरायु
 राजा वत्सो बलिः पीयूषः १८,
 २१ : २८१, ६.
 वि ते भिनन्ति तकरौम् २०, २७ :
 २२१, ८.
 वि ते सुक्षामि ७, ७ : ७२, १२;
 १६, २६ : २२६, २.
 * वि ते विश्वमातकृतासः २०, ८ :
 ३०२, २.
 विन्तायनी मे असि १०, २ : १०४,
 २.
 विन्तरसि ७, ८ : ७४, ८; ७,
 ११ : ७६, ६; १५, ३२ : २११,
 १०; १८, २० : २७८, २१.
 वित्ये त्वा १८, २० : २७८, २१.
 ** विदिशः खाद्या ८, ७ : ८४, १०.
 विदेय ७, ८ : ७४, ८; १८, २० :
 २७८, २१.
 * विदेरग्निः १०, ४ : १०४, ११.
 विदेरघ्निर्यभो नाम १०, ३ : १०४,
 ७.
 विद्युदसि २, २ : २३, ७; २, ४ :
 २५, ४; ३, २ : २३, १३; १२,
 ७ : १३८, ७.
 विद्वाँ अस्य व्रता भ्रुवा १८, १२ :
 २६४, १.
 विधुं दद्राणम् १३, ६ : १५८, ११;
 २०, ८ : ३०२, १५.
 * विधेम ते १, १४ : १५, १२.
 विधेम ते परमे जन्मत्रये १८, ६ :
 २८४, ७.
 वि पाजसा १८, १ : २५१, १८.
 विष्टवः स्य १७, १७ : २४७, ७.
 विष्टवन् राक्ष नो वसु २०, ८ :
 ३०२, ५.

- विप्रो यज्ञस्य साधनः २०, ८: २०२,
५.
विभूरसि प्रवाहणः १४, १९: १८२,
६.
विभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां व्यानपाः १५,
२७: २०६, १८.
विभाडसि १८, २०: २७६, ६.
विभाड् दृष्टत् १०, ४: १०५, ४.
* विमान रपः १८, ६: २८२, १८.
विमा पाप्मना षड्ङ्ग १७, १७: २४७, ८.
* विमिमे त्वा पयस्तौम् १४, ४:
१७५, ११.
वि मुच्यध्वमघ्निया देवयानाः १८,
१६: २६८, १६.
* वि यन्तु वयः ७, ५: ७२, ६.
विराट् इन्द्रः १८, २०: २७८, ७.
** विराट् इन्द्रसः प्रजापतिना पीतस्य
१७, १८: २४७, १२.
विराडसि १ ११२: १२, ६: १६.
विराडसि सपत्न्या १४, ७: १७६,
१५.
विराड् ज्योतिरधारयत् १८, १७:
२७४, ४.
विस्व आदित्य १६, ११: २२४, १२.
** विश स्वां योनिम् २०, ११: २१८, २.
** विशा पर्युहामि १३, ६: १५६, ५.
■ विशो यन्त्रे नुदमाने ५, ७: ५८, ४.
विशो यन्त्रे स्य ५, ७: ५८, २.
विश्वकर्मा त्वा सादयत् १८, २:
२८५, ७.
* विश्वकर्मा त्वा सादयत्नरित्तस्य षष्ठे
१८, २: २८५, २.
विश्वकर्मा दिशां पतिः १८, १६:
२७६, ११; १८, ५: २८८, १६.
विश्वजनस्य आया १४, ११: १८२,
१२.
विश्वजिदसि १८, २०: २७६, ८.
विश्वदानोमाभरन्तः २, १: २२, ११;
२, १०: २६, ५.

- विश्वदेवेभ्यस्त्वा १५, २७: २०६, १६.
* विश्वलोप १६, २८: २२७, ८.
विश्वस्मै भूतायाध्वरो अस्तु देवाः २१,
१४: २२१, २.
विश्वस्य (?) १८, ७: २६७, ६.
विश्वस्य ते विश्वावतः १६, १८:
२२०, ६.
विश्वस्य या जायमानस्य वेद १८,
१४: २६५, १.
विश्वा आशाः २०, ७५: २२०,
८.
विश्वा आशा दक्षिणसत् १३, १२:
१६६, ५.
विश्वा उत त्वया वयम् २, १०:
२०, २.
* विश्वा त्वं भूत्वा ६, १२: ६८, ८.
विश्वान्देवानयाडिङ् १३, १२: १६६,
६.
विश्वाम्यः ४, ६: ४८, ४.
विश्वायुरसि १०, ५: १०६, ४.
विश्वाराडसि विश्वासां नाष्ट्राणां
इना १४, ८: १८०, ५.
विश्वस्तु त्वा दिक्षु सादयामि १८,
२०: २७६, ६.
विश्वस्तु त्वा प्रदिक्षु सादयामि १८,
२०: २७६, ७.
विश्वस्तु त्वास्तु सादयामि १८, २०:
२७६, ५.
विश्वस्तु लौषधीषु सादयामि १८,
२०: २७६, ५.
विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः १८, १:
२५२, १२.
विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः प्रच्यावयन्तु
१६, १६: २२१, ५.
विश्वे देवस्य नेतुः १२, ८: १२८, १४;
१८, ६: २५७, ७.
विश्वे देवा अग्नि सामावटन्नन् १२,
११: १४१, ८; १२, १२: १४२,
६.

- विश्वे देवा ऋतावधः ८, १ : ७९, ८.
 विश्वे देवाः १, १२ : १३, ७.
 विश्वे देवा नानि विध्यन्ति स्रुताः १८,
 १६ : २६८, १२.
 विश्वे देवा भरतः १६, १० : २२२,
 १४.
 विश्वे देवाः शृणुत ८, १ : ७९, ८.
 विश्वे देवाः शृणुते म० ज्वं मे २१,
 १२ : ३२८, ७.
 * विश्वेभिर्देवेभिः १६, २२ : २२२, ७.
 विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः १५, १६ : २००,
 ६ ; १५, १७ : २००, ८ ; १५,
 २७ : २०६, २०.
 विश्वेभ्यो देवेभ्यस्त्वा १४, १० : १८१,
 १०.
 विश्वेषां वो देवानां देवताभिर्गृह्णामि
 १८, १६ : २७०, १७.
 विश्वेषां देवानाम् १५, २२ : २०३,
 १२.
 विश्वेषां देवानां भागधेयौ स्य १४,
 २० : १८९, ४.
 विश्वेषु त्वा दिव्येषु सादयामि १८,
 २० : २७९, ४.
 विश्वेषु त्वा देवेषु सादयामि १८,
 २० : २७९, ५.
 * विश्वेषु त्वान्तरिक्षेषु सादयामि १८,
 २० : २७९, ३.
 * विश्वेषु त्वा पार्थिवेषु सादयामि १८,
 २० : २७९, २.
 * विश्वेषु त्वा वनस्पतिषु सादयामि १८,
 २० : २७९, ६.
 * विषाणे विष्टेयम् १२, ८ : १२९, १५.
 विष्टस्माद्य धर्मणे स्वाहा १६, १४ :
 २२७, ८.
 विष्टस्मो वयः १८, २ : २८४, १५.
 ** विष्णवसि ८, २ : ८०, १८.
 ** विष्णवसि वैष्णवं धामासि प्राजापत्यम्
 १४, २ : १७३, १५.
 * विष्णवस्तु क्रम १५, २७ : २०६, २१.

- विष्णवे त्वा १४, ६ : १७९, ६.
 विष्णवेऽनुब्रूहि १२, २२ : १५३, ६.
 विष्णवे स्वाहा २, ६ : २६, ७ ; १८,
 २० : २७८, १७.
 विष्णु यज १२, २२ : १५३, ६.
 विष्णुस्त्वाक्र० स्त ४, ४ : ४३, १४.
 विष्णुस्त्वान्वेतु १२, १६ : १४६, १८.
 विष्णुस्त्वोत्तमातु १४, ६ : १७८, ६.
 विष्णुनि स्य ५, ८ : ५८, १६.
 विष्णोः कर्माणि १०, ८ : १०८, ८.
 विष्णोः क्रमोऽसि ४, ४ : ४३, १५ ;
 १७, १२ : २४४, ११ ; १७, १३ :
 २४४, १७ ; १८, ८ : २५८, ६.
 * विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतः ७, १३ :
 ७७, २०.
 विष्णोः क्रमोऽस्य भिमानिहा ७, १३ :
 ७७, १८.
 विष्णोः वृहमसि १४, ६ : १७८,
 १५.
 विष्णोः वृष्टे सौद १८, २० : २७९,
 १६.
 विष्णो त्वं नो अन्नमः १५, २१ :
 २०२, १३ ; १६, ३ : २१९, ६ ;
 १६, १३ : २२६, ७ ; १६, १६ :
 २२८, २० ; २१, १२ : २२९, ५.
 विष्णो रराटमसि १४, ६ : १७८,
 १४.
 विष्णोर्जठरमसि १५, २२ : २०३,
 ११.
 विष्णोर्ध्रुवमसि १४, ६ : १७८, ८.
 विष्णोर्ध्रुवोऽसि १४, ६ : १७८, ८ ;
 १७९, ३.
 विष्णोर्नु कम् ३, १ : ३२, १० ;
 १४, ६ : १७८, ८.
 विष्णोर्मनसा पूते स्यः ३, ६ : ३७, ७.
 * विष्णोः शम्योरहं देवयज्या ७, ७ :
 ७४, १.
 विष्णोः शर्मासि १२, ८ : १२९, १०.
 विष्णोः शत्रे स्यः १४, ६ : १७९, १.

- विष्णोः सूपोऽसि ३, ४ : २४, १४ ;
 ५, ५ : ५६, १२.
 विष्णोः स्थानमसि ६, २ : ६२, ५.
 विष्णोः सूरसि १४, ६ : १७९, २.
 विष्णो हव्यः रक्षस ३, ८ : ९९, ८.
 वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षम् १६, ७ :
 २२१, १४.
 विष्टदधेनाः सरितो हृतद्युतः २१,
 १५ : २३१, १५.
 ** वीतं जुषयाः स्वाहा २१, १६ :
 २३२, ९.
 वीतिहोत्रम् ५, ७ : ५७, १५.
 वीरतां पाहि १५, १६ : १९९, १९.
 वीरान्नो अत्र मा दधन् १८, १६ :
 २६८, ४.
 वीर्याय मे १५, २२ : २०२, १०.
 वृत्रस्य कनौनिकासि १२, ७ : १२७,
 १०.
 वृषणं सोमपौतये १५, २७ : २०७, ५.
 वृषणौ स्यः ८, ५ : ८२, १४.
 वृष्टिरसि २, ५ : २५, १७ ; ७,
 १४ : ७८, १६.
 वृष्णिवयः १९, २ : २८४, १२.
 * वृष्णो अश्वस्य निष्वदसि १२, ४ :
 १५८, ५.
 वेदिरसि १, २ : ४, ५ ; ५, ५ : ५६, ४.
 वेदिर्बर्हिः श्रुतः हविः ७, ४ : ७१, ४.
 * वेदेन वेदिं विविदुः ४, ११ : ५०, २.
 * वेदेन वेदिम् १४, ४ : १७५, १२.
 * वेदो म आहर ७, ११ : ७६, ११.
 वेदोऽसि ३, ५ : २६, ६ ; ७, ८ :
 ७४, ८ ; ७, ११२ : ७६, ६ ; ११ ;
 १५, २२ : २११, १०.
 वेषाय ला ४, २ : ४२, ६.
 वैवस्वते विविचन्ते १८, ४ : २५४, १५.
 वैश्वदेवः हविः १२, १६ : १४६,
 १२.
 वैश्वदेवसि १४, १० : १८१, १०.

- * वैश्वानरं व्योतिः ४, ६ : ४५, ४ ;
 १४, १६ : १८७, १.
 वैश्वानरस्य रूपम् १, ७ : ८, ११.
 वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि ६, १० :
 ६६, २१.
 वैश्वानरो अजीजनत् १, १९ : २०, २.
 वैश्वानरो न अत्या ८, २ : ८०, १५ ;
 २१, १७ : २२२, ५.
 वैष्णवमसि १४, ६२ : १७८, ५ ;
 १७९, ६.
 ** वैष्णवी विष्णवे शम्भेयाम् १४, ५ :
 १७७, ७.
 व्याघ्रो वयः १९, २ : २८४, १२.
 व्यान उदानमप्यगात् २०, १७ :
 २०९, ५.
 * व्यानं त्वास्तवे १, १२ : १२, १८.
 व्यानं मे पाहि १५, २७ : २०६, १९.
 व्यानाय ला ४, ८ : ४७, ११ ; १२,
 १८ : १४८, १२ ; १५, २ : १९०,
 १४ ; १५, १५ : १९९, ६.
 व्यानाय मे १५, २२ : २०२, २.
 व्युत्क्रामन् २०, ९ : २०२, १९.
 व्रजालित स्योर्ध्वश्रितः १८, १६ :
 २७१, ८.
 व्रजं कृणुध्वं स हि वो ह्यपाणः १८,
 १२ : २६२, ४.
 व्रजां गच्छ ४, ११ : ५०, १०.
 व्रतं कृणुत १२, १२ : १४२, ५.
 व्रत्य व्रतय व्रतमुपेहि १२, १२ :
 १४२, ९.

श

- शः पशून् मे गोपाय १, १४ :
 १६, ४.
 * शक्यम् १८, २० : २७८, २२.
 शक्तिरसि १८, २० : २७८, २१.
 * शक्नो ला १८, २० : २७८, २२.
 * शं च वक्षि १२, १६ : १७०, १६.

- शत्रुं ते राजन् १६, २४ : २३४, १४.
 * शत्रुभृष्टिरसि ५, २ : ५३, ५.
 शत्रायुधाथ ८, २ : ८०, १.
 शत्रे सौद १८, २० : २७९, १९.
 * शत्रुक्षणम् १८, २० : २७९, १२.
 शं नो देवीः १, ५ : ६, १२; १, ८२ :
 १०, ५; ९; १८, १२ : २६२,
 २०.
 शं नो देवीरभिष्टये १८, १४ : २६५, ४.
 शं नो वातः १३, ६ : १५९, १६.
 शं नो वातः पवताम् १३, १४ :
 १६८, २०; १३, १८ : १७२, १८.
 शफेन ते क्रीणानि १२, १८ : १४९,
 २.
 शमद्धोभ्याम् १०, १४ : ११३, ८.
 ■ शमितरेषा तेऽग्निः प्रजातास्तु १०,
 १२ : १११, ७.
 शमितार उपेतन १०, १४ : ११२,
 १२.
 ** शम्योर्ब्रूहि ७, ७ : ७३, १०.
 शरद्धेमन्त ऋतवो मयोभुवः २१, १५ :
 ३३१, १७.
 शर्म च स्य वर्म च स्य १८, १६ :
 २७०, १०.
 शर्म च स्यो वर्म च स्यः १८, १ :
 २५०, १७.
 शस्त्रैरग्निमिन्वानः १, ६ : ८, ९.
 शस्त्रस्य शस्त्रमसि १५, २० : २०१,
 १६; १९, ६ : २९३, १.
 शिरः शिरः प्रति स्मरौ वि चष्टे १८,
 १४ : २६५, २.
 * शिवसायनं १८, १ : २५१, १७.
 * शिवाः पीता भवथ १२, १२ : १४३,
 १२.
 * शिवा च मे ५, ६ : ५७, ४.
 शिवो भव प्रजाभ्यः १८, १ : २५१,
 ११.
 * शक्रज्योतिश्च १९, ६ : २९५, १.

- शक्रं ते शक्रेण क्रीणामि १२, १८ :
 १४९, ६.
 शक्रं ते शक्रेण गृह्णामि १५, १० :
 १९५, १५.
 शक्रं त्वा शक्रायाम् ५, ४ : ५५, ८.
 शक्रमसि ५, ४ : ५५, ४; १२,
 १६ : १४६, १२.
 शक्रः शक्रशोचिषा १५, २८ :
 २०८, ५.
 शक्रस्य समिदसि १५, २९ : २०८,
 १४.
 शक्रास्य वीर्यवतीः १८, १६ : २७०,
 १२.
 ** शक्रौषा ते समिन्ध्या समिध्वस १५,
 २९ : २०८, १४.
 श्रगसि १०, २२ : १२१, ३.
 श्रजः १२, १७ : १४८, ३.
 ** श्रद्धस्ते सोमः १२, १७ : १४८, २.
 ■ श्रद्धा ऋषः ३, २ : २४, ६.
 श्रद्धाश्चरिताः १०, १४ : ११३,
 ७.
 श्रन्वतां लोकः १४, १० : १८२, २.
 श्रन्वतां लोकः पितृषदनः १०, ८ :
 १०७, १५.
 श्रन्वध्वम् १, ८ : १०, ४; ३, ६ :
 ३७, ११.
 श्रन्वन्तां पितरः ९, १० : ९८, ७.
 श्रन्धूरसि माजालीयः १४, १२ :
 १८३, १७.
 * शृङ्गाणीवेच्छुः क्रिणाम् १०, २१ : १२०,
 ९.
 शृणोत्वग्निः समिधा हवं मे १५, ५ :
 १९२, १४.
 शृतश्च हविः शमितः १०, १८ :
 ११७, २; १६, १२ : २२६, ९.
 शृतम् १०, १८ : ११७, २.
 श्रोता मोद हव १५, २५ : २१३,
 १४; १५, २६ : २१३, १९.
 शोचिरसि १३, ९ : १६२, १९.

- अथद् दृत्तम् ८, १: ७६, ८.
 श्येनाय पत्नने खाद्वा १६, १२:
 २२७, १.
 श्येनो भूत्वा परा पत १२, २०:
 १५१, १०.
 श्येनोऽसि गायचच्छन्दाः १५, २०:
 २०१, १२.
 * अद्वा देवौ च मुञ्चतां खाद्वा २०,
 २०: २१७, २.
 आतं हविः १६, ३: २१६, १२.
 आवय ७, ७: ७२, १०.
 औरसि १०, १६: ११८, ६.
 द्युतसदसि १५, २७: २०६, १७.
 ओत्राय मे १५, २२: २०२, ५.
 औषट् ७, ७: ७२, १०.
 आत्रास्व दृत्तुरः १५, ११: १६६, ८.
 आत्रोऽसि प्रचेताः १४, १२: १८२,
 १३.

स

- * स ई पाहि १८, १५: २६७, १.
 * संयच्च प्रचेतश्च १६, ५: २८६, ५.
 संयजत्रैरङ्गानि १०, १०: ११०, १०.
 सं यज्ञपतिराशिषा ७, १२: ७७, ७;
 १०, १०: ११०, ११.
 * सं या वः १, ६: ११, ८.
 * सं या वः प्रियाः १८, १२: २६३, १.
 संवत्सर ऋतुभिश्चाकुपानः २१, १५:
 २२२, १.
 संवत्सरस्य प्रतिमाम् १६, ६: २६०, ४.
 संवत्सरीणां सलिमाशास्ते ८, ७:
 ८४, २.
 संवत्सरे सौद १८, २०: २७६, १७.
 संवदस्व ७, ७: ७२, ८.
 सं वरत्रा दधातन १८, १५: २६७, ८.
 सं वसाथां सुवविदा १८, १: २५०,
 १७.
 * सं वः सृजामि १, ६: ११, ६.

- * संविशन्ताम् ४, ३: ४२, ५.
 संवेशय त्वा २१, ११: २२६, ४.
 संवेशयोपवेशाय गायत्र्या (त्रिष्टुभो,
 जगत्या, चनुष्टुभो) अभिभूत्ये खाद्वा
 २१, ५: २२५, ११; १२; १४; १५.
 * सं वो दधातु वरुणः १५, ७: १६२,
 १६.
 * सं वोऽनक्तु वरुणः १५, ७: १६२, १६.
 सङ्शितं मे ब्रह्मा १८, ७: २५८,
 १५.
 सङ्श्लिङ्गसि, सङ्श्लिषे त्वा, सङ्श्लि-
 ङ्गिष्यस्त्वा, सङ्श्लिङ्गसु सौद
 १८, २०: २८०, २.
 सङ्सपं त्रौन समुद्रान्खर्गंक्षोकान्
 १८, १८: २७५, ४.
 सङ्सर्पोऽसि ६, १२: १००, १४;
 १५, २४: २१२, १७.
 सङ्सौदस्व १३, ६: १६२, २.
 सङ्सृष्टां वसुभिः १८, १: २५१, ७.
 सङ्स्रावभागाः स्व ७, ७: ७४, २;
 १०, २१: १२०, १२.
 सङ्क्षितासि २, ७: २७, ८.
 सचेदं पथ्य १२, ३: १२४, ५.
 सखायः १२, १६: १४७, १.
 सगराः स्व २, २: २४, १.
 सघासि जगतौच्छन्दाः १६, १२:
 २२६, २.
 संक्राममाणसि १८, २०: २७६, १४.
 संक्रान्तिरसि १८, २०: २७६, १५.
 संक्रामन्त्यसि १८, २०: २७६, १४.
 स जातो गर्भोऽसि रोदस्योः १८,
 १: २५१, १०.
 सजूरब्धोऽयावभिः १८, १४: २६५,
 १५.
 सजूरूषा अरुणौभिः १८, १४: २६५,
 १८.
 सजूर्ऋतुभिः १६, २: २८४, ४.
 सजूर्देवैः प्रातर्यावभिः २, २: २४,
 १७.

सजूर्देवैर्वयोनाभिः १८, २: २८४, ६.
सजूर्देवैः सायंयावभिः २, ३: २४,
१७.

सजूर्विधाभिः १८, २: २८४, ४.

सजोषाभ्यां त्वा १५, १५: १८८, १२.

* संजग्मानो दिव आ श्रुथियाः १५,
२८२: २०८, ५; ६.

संजानाथाम् ७, ५: ७२, ४.

संजानमसि १, ८: ११, १; १८,
१९: २६२, १.

स ते मास्वात् ३, ४: २५, १२;
१२, ८: १२८, ७.

सत्यं त्वर्तेन २, ९: २२, १५.

सत्यमसि १८, २०: २८०, २.

सत्यं पूर्वैर्हविभिस्वाकुपानः १८, १८:
२७६, १.

सत्यसदसि १८, २०: २७८, १८.

सत्याय त्वा

सत्येभ्यस्त्वा } १८, २०: २८०, २.

सत्ये सौद

सत्राजिदसि १८, २०: २७८, ८.

सत्रा वाजं न जिग्युषे १८, ५: २८८,
१६.

सत्रो ॥ एतद्यदु न इह १६, १७:
२२८, २.

स त्वं नश्चिच वज्रहस्त धृष्णुया १८,
५: २८८, १४.

स त्वं नो अग्रे १, २०: २१, १२.

सदसस्यतये त्वा उतं प्राप्तामि ७, १:
६८, १२.

सदसि ७, १२: ७७, १२; १६,
१०: २२२, १२; २१, १२:
२२८, ६.

सदस्योऽसि मलिस्तुचः १४, १२:
१८४, १०.

सदो विश्वायुः १२, १६: १७१, २.

स नः पावक १, १६: १८, १.

सनिरसि सन्यै त्वा सनेयम् १८,
२०: २७८, २०.

स नो राधाशुस्याभर १, १७: १८, २.
स नो रास्व सद्विणः २०, ८:
२०२, ॥.

सन्ने भूयाः ७, १२: ७७, १२.

सं ते ८, २: ७८, १७.

* सं ते प्राणः १०, १०: ११०, ८.

सं ते मनसा मनः १०, १८: ११७,
५.

सं ते वायुः १८, १: २५१, ७.

■ सं त्वमग्रे २, ७: २७, ६.

सं त्वा नद्यामि १२, ८: १२८, ८.

सं त्वा विशन्त्वोषधीरुतापः १६,
२५: २२५, ११.

सं त्वा सिद्धामि ५, ४: ५५, २;
२०, २७: २१४, १८.

सं देवि देवोर्वशा पश्यस्व १२, १७:
१४७, ८.

** संघातारौ स्वाहा २०, ३०: २१६,
२१.

संधिरसि समये त्वा संधिभ्यस्त्वा

संधिषु सौद १८, २०: २८०, २.

सपत्न्यौश्च स्वाभिमातिग्नौश्च स्व १८,
१६: २७०, १८.

सपत्न्यनं त्वा वज्रं सादयामि १८,
२०: २७८, १०.

स पिन्वस्व घृतवदेव यज्ञ २१, १४:
२२१, २.

** सप्त ऋषीन्भीषीषि २, ६: २६, २.

सप्त ते १०, ६: १०६, ११.

सप्त ते अग्रे १८, ६: २८४, १०.

सप्त ते अग्रे समिधः सप्त जिह्वाः १,
१८: २०, १७.

सप्तदशस्ते अग्रे आत्मा स मे अग्रे आत्मा
१८, २१: २८१, १५.

सप्तर्विजः सप्त सदाशुषोषाम् २१,
१७: २२२, १७.

सप्तिरसि १७, १६: २४५, १.

स प्रलवत् २०, २: २००, ८.

सप्रथ सभां मे गोषाय १, १४ :
१६, ५.

* स भद्रमकरो नः सोमं राजानं पाययि-
त्यति १५, ३१ : २०८, १८.

* समङ्गाम् ७, ६ : ७२, ८.

समङ्गिः प्रच्यध्वम् ४, ८ : ४८, १५.

समन्या यन्ति १५, ७ : १८२, १७ ;
१८, ५ : २५५, १७.

समपित्रतान् कथयध्वम् १४, १४ :
१८५, २.

समस्य तनुवा भव १०, १२ : ११२, ४.

समहं प्रजया ७, १२ : ७८, १ ;
१७, १५ : २४६, २.

समापः ४, ८ : ४८, १२.

* समायुषा ७, ११ : ७६, ८.

समास्वाये १८, ४ : २५५, ८.

समितम् १८, १२ : २६२, १८.

समित् खर्वन्ति १८, १८ : २७६, ८.

समिदसि ५, ७ : ५७, १५.

समिद्धो अग्निराहुतः ६, १ : ६१, ५.

* समिद्धो अग्रे ७, १२ : ७८, २.

समिद्धाः प्रेष १०, १० : ११०, १६.

समिधमाधायग्रीत्यरिषींश्चाग्निं च
सहस्रकृत्संष्टि ७, २ : ७०, १५ ;
१०, २० : ११८, १२.

समिधमग्निं दुवस्यत १, ६ : ७, १५ ;
१, २० : २१, २ ; १८, ११ :
२६१, १०.

समिधो यज ६, ७ : ६४, १४.

समिधमानः प्रयमो नु धर्मः १, ६ :
७, १७.

समीची नामासि १८, ६ : २८६, ७.

समुद्रं वः प्रक्षिणोमि ७, १२ : ७७,
१४ ; १६, २२ : २२२, १८ ; २०,
८ : २०४, २.

समुद्रं गच्छ स्वाहा १०, २० : ११८,
१७.

समुद्रस्य त्वाकया १८, ६ : २८६, ८.

समुद्रस्य वो ऽक्षित्या उन्नये १५, ६ :
१८२, ६.

समुद्रादूर्भिः १, १४ : १५, ११.

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा १३,
१२ : १६६, १.

समुद्राय वयुनाय १८, ६ : २८२,
१४.

समुद्रे ते हृदयमप्सन्नः १६, २५ :
२२५, १० ; १६, २६ : २२५, २०.

समुद्रे सौद १८, २० : २७८, २०.

समुद्रोऽधि विश्वभराः १४, १२ :
१८४, ८.

समोषामुम् २०, ११ : २०५, ८.

* सं पत्नी पत्या ७, ८ : ७५, ५.

संपत्तु सौद १८, २० : २८०, ५.

संपदसि } १८, २० : २८०, ४.

संपदे त्वा } १८, २० : २८०, ४.

संपद्मास्वा १८, २० : २८०, ५.

संपण्यामि प्रजा अहम् २, ७ : २७, ७.

संश्वः स्व सं मा भद्रेण षड्ङ् १७, १७ :
२४७, ६.

* संश्वध्वम् ३, ८ : ३८, १८.

सं व्रज्जणा प्रच्यख ४, १० : ४८, १२.

** संश्रुता अग्रयो मा कथनान्तरेण

संचारिष्ट १, १० : ११, १६.

सं मया प्रजा १७, १५ : २४६, २.

* संश्व इमानायुषे १४, ८ : १८०, ८.

सचाडसि ३, २ : ३२, १८.

सचाडसि कृशानुः १४, १२ : १८४, ५.

सचाडसि भाटयज्ञा १४, ७ : १७८,
२०.

सचाडसि १, ११२ : १२, ८ ; १८.

** सरस्वती मनुष्येभ्यः [पातु] १५, २२ :
२०४, ६.

सरस्वत्येहि १३, ११ : १६४, १७.

सरस्वत्ये त्वा ११, ४ : १२४, १५.

* सरस्वत्ये वाचो यन्तुर्नन्तेण १८, ६ :
२८६, १.

सर्णीकाय त्वा १८, ५ : २८८, ४.

सर्पत १५, २८: २१६, ६; १६,
१०: २२२, १५; १६, २९: २२२,
११.

सर्पाश्रित्व } २, ६: २६, २.
सर्पेभ्यस्त्वा }

सर्वजिदसि १८, २०: २७९, ९.

सर्वं तदपचन्महे १८, १४: २६४,
१५.

सर्वमायुर्व्यानिशे १, १३: १५, ६.

* सर्वश एव राजानमुन्नय १६, १८२:
२२९, १७; १८.

सर्वानवयजामहे १८, १४: २६४,
१८.

* सर्वेभिर्देवेभिः १६, २२: २३२, ८.
सर्वेषां विद्म वो नाम १८, १५:
२६७, १६.

सलिलाय त्वा १९, ५: २८८, ४.

सह रथ्या १, २०: २१, ६; १८,
८: २५९, ९; १८, १०: २६१,
१; १८, ११: २६१, १८.

सहस्र सहस्रस्य ९, २: ९२, १२;
१९, ४: २८६, १.

* सहस्रोमा इन्द्राय स्वाहा १६, २०:
२२२, २.

* सहस्रधारेव ते समस्तरन् १८, १६:
२६८, ६.

* सहस्रवल्गवाः ३, ४: ३५, ४; १०,
२: १०३, ५.

सहस्रशीर्षा पुरुषः १८, २०: २७८,
१५.

सहस्रशृङ्गो हृषभो जातवेदाः २०,
६: २०२, ८.

सहस्रस्य प्रमा ऋषि १९, ६: २९१, २.

सहस्रे सीद १८, २०: २७९, १९.

* सदाग्नेयिना १, १०: १२, १.
सदाजो भागेनोपमेहि १२, ११:
१६५, १०.

साकं हि श्रुचिना श्रुचिः १८,
१२: २६३, १८.

साग्निं गर्भमधत्याः १८, २१: २८०,
१६.

साता वाजस्य कारवः १९, ५:
२८९, १३.

सादित्यं गर्भमधत्याः १८, २१:
२८०, १८.

साध्वीमकर्देववीतिं नो ष्य २०,
२१: २११, ८.

सांतपनस्य गृहमेधी च १९, ६:
२९५, २.

सान्नाय्यं मा विलोपि ३, ७: ३८, ६.

साम गाय १८, १७: २७२, १४.

सा मया संभव १८, २१५: २८०,
१७—१९; २०९.

सा मे सत्याशीः ६, १२: ६८, १२.

सा यज्ञं गर्भमधत्याः १८, २१: २८०,
१९.

* सा राजन्यं गर्भमधत्याः १८, २१:
२८०, २०.

सा वायुं गर्भमधत्याः १८, २१: २८०,
१७.

सा विश्वकर्मा ३, ७: ३८, १४.

सा विश्वयचाः ३, ७: ३८, १३.

सा विश्वायुः ३, ७: ३८, ११.

सावौर्हि देव प्रसवाय पित्रे १४,
१५: १८५, १४.

* सासि सुब्रह्मण्ये १४, २: १७४, १८.

सासि सुब्रह्मण्ये तस्यास्ते प्रथिवी पादः
१२, २०: १५१, ६.

सिंहोरसि १०, ४: १०४, १४;
१०, ५: १०६, २.

सिंहोरसि रायस्योषवनिः स्वाहा
१०, ५: १०५, १८.

सिंहोरसि सपत्नसाही स्वाहा १०,
५: १०५, १७.

सिंहोरसि सुप्रजावनिः स्वाहा १०,
५: १०५, १८.

सिंहोरस्यादित्यवनिः स्वाहा १०,
५: १०६, १.

- सिंहो वयः १८, २: १८४, १४.
 सिद्धौ ला १३, ५: १५८, १६: १३,
 ८: १६२, ६.
 सिध्मदय दिविस्पृशः १८, ५: १८८,
 २.
 सिनीवाली सुकपदां १८, १: २५२,
 १०.
 * सिनीवाल्यै चवम् १६, २७: २२६,
 २२.
 सौद त्वं मातुरस्या उपस्थे १८, ७:
 २५८, ८; १८, ८: २५८, १३;
 १८, ११: २६१, ६.
 सौद होतः ८, ७: ८५, १२.
 सौरा युष्मन्ति कवयः १८, १५: २६७,
 १३.
 सुगार्धपत्यः १, ११: १३, १; २,
 १: २२, ५.
 सुजातो ज्योतिषा सच्च १८, १: २५१,
 ८.
 सुनु सीमसुलूखल १८, १८: २७५,
 ११.
 * सुपर्णस्य ला गवत्पतः ७, १: ६८, २.
 ** सुपर्णा ला २, २: २४, ११.
 सुपर्णोऽसि गवत्पतान् १८, ८२: २५८,
 ४; १८, ६: २८४, ५.
 सुपर्णोऽसि विष्टुपञ्चन्दाः १६, २:
 २१८, २.
 सुपिप्पला शीषधीः कधि १४, १६:
 ११४, १७.
 सुपिप्पलाभ्यः १०, ८: १०८, २.
 सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्यः १२, ८:
 १३८, १५.
 * सुपेशस्करसि ज्योतिषदि १८, ५:
 २५५, १६.
 सुप्रजसस्त्वा वयम् ५, २: ५४, ७;
 १४, १४: १८५, १.
 ■ सुप्रजाः प्रजया भूयासम् २, ८: २७,
 २०.
 सुप्रजाः प्रजाः १५, २८: २०८, ४.

- सुप्रजास्त्वाय ला गवत्पतान् ५, ४:
 ५५, १६.
 सुप्रज्ञाण्य पितापुत्रीयाः सुप्रज्ञाणा-
 माक्य १४, १७: १८७, १७.
 सुप्रज्ञाण्य सुप्रज्ञाण्यमाक्य १२, २०:
 १५१, ५; १४, २: १७४, १६:
 १४, २०: १८८, ६; १५, २:
 १८१, २०.
 सुभूते सौद १८, २०: २७८, १६.
 * सुभूरसि श्रेष्ठे रय्मीनां प्रियो देवानाम्
 १६, २०: २३१, १२.
 * सुभृदस्युपभृत् ५, ७: ५८, १०.
 सुमनसो यजमानाय सन्तु ५, ५:
 ५६, ५.
 सुमित्रा नः १०, २२: १२१, ५;
 १६, २५: २३५, १४.
 ■ सुम्नाय सुमिनीः सुम्ने मा धत्त १४,
 १८: १८८, ८.
 * सुयमे मे अद्य ६, २: ६२, २.
 सुरूपवर्षवर्ण एदि ६, ११: ६७, १४.
 सुवः १, २: ४, २; १८, ४: २८६,
 १४; २०, २२: २१८, १५.
 सुवः पत १८, ८: २५८, ५.
 सुवरगन्म १८, १६: २६८, २०.
 सुवरभि विष्णोषम् ४, ५: ४४, १२;
 १४, १६: १८७, १.
 सुवरसि १८, ४: २८७, १.
 * सुवर्णं घर्मं स्वाहा १८, ६: २८६, ८;
 २१, १७: २३३, १.
 ** सुवर्णं घर्मं स्वाहा सुवर्णाकं स्वाहा
 १८, ६: २८४, २०.
 सुवर्देवाः अग्नम् १७, १५: २४६, २.
 सुवर्मे यच्छ १८, ४: २८७, १.
 सुवर्विदसि १६, १०: २२३, ११.
 सुवाक् १४, ५: १७७, १५.
 सुवीराः प्रजाः १५, २८: २०८, २.
 सुवीराय स्वाहा ६, ४: ६२, १२.
 सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानः १६, १५:
 २२८, ६.

- सुसंहशं ला वयस् ८, ८: ८८, ४.
 * सुसंहता ला ३, ४: २५, ८.
 * सुक्तवाक्ते नमोवाक्ते विधेम स्वाहा १६, २५: २२५, १२.
 सुक्ता प्रेथ १०, २१: १२०, ११.
 सुपस्था देवो वनस्पतिः १२, ८: १४०, २.
 सुरवि सुवनस्य रेतः १८, १०: २७२, २०.
 * सूर्य ज्योतिः ५, ८: ५८, १८.
 * सूर्यं ते १०, १: १०२, ६.
 सूर्यं भाजस्मिन् १६, ८: २२२, ८.
 सूर्यमग्नौ स्वाहा २, १: २२, ११.
 सूर्यस्वा १४, २: १७२, १२.
 सूर्यस्वा पुरस्तात्मातु ५, ६: ५७, १२.
 * सूर्यस्य चक्षुरत्तम् १२, १६: १४६, १४; १२, १७: १४८, १.
 सूर्यस्य तपस्तप १३, १२: १६५, १४.
 * सूर्यस्य ला चक्षुषा ७, १: ६८, २.
 सूर्यस्य ला चक्षुषान्वौचे १३, ५: १५८, २.
 ** सूर्यस्य वासोऽसि १२, ६: १२७, २.
 सूर्यस्य हरसा त्राय १३, ४: १५७, १५.
 सूर्याय स्वाहा २०, १७: २०८, १५.
 सूर्यो अपो वि गाहते १८, १०: २६०, १३.
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा २, ४: २५, ८.
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः १८, १७: २७२, २१.
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा २, ४: २५, ७; १३, १४: १६८, ६.
 सूर्यो देवता १८, २०: २७८, ६.
 सूर्यो देवो दिविषद्भाः २०, २७: २२१, ७.
 * सूर्यो मा देवेभ्यः पातु १६, ११: २२४, २१; २१, २: २२४, २.

- * सूर्यो मा देवो दिव्यादृष्टसंसातु १५, २२: २०४, ४.
 संधन्निश्चा अप द्विषः १८, ४: २५५, ४.
 सेनेन्द्रस्य १४, २: १७४, १०.
 सोमं यज ७, ८: ७४, १७.
 सोमं ते क्रौणामि १२, १८: १४८, १७.
 ** सोमं पवते १५, १७: २००, ७.
 सोमप्रतीकाः पितरस्तृपणुत ११, ५: १२५, १५.
 सोमं पितृमन्तुं स्वधा ८, ८: ८६, १०.
 सोमं यास्ते मयोभुवः ८, २: ७८, १६.
 सोमविक्रयिणि तमः १२, १८: १५०, २.
 सोमविक्रयिन् क्रय्यस्ते सोमो राजा १२, १८: १४८, १६.
 सोमविक्रयिन् सोमं शोधय १२, १५: १४५, १०.
 सोमस्य तनूरसि १२, ६: १२७, २.
 सोमस्य ला मृजवतो रसं गृह्णामि १५, ७: १८२, ८.
 सोमस्याग्ने वीहि ११, ४: १२५, ६.
 * सोमस्याहं देवयज्यया ७, ८: ७५, ६.
 सोमः सोमस्य पुरोगाः १५, १०: १८५, १७.
 सोमानं खरणम् २, ८: २७, १२.
 सोमाय क्रौताय प्रोक्ष्यमाणायानुब्रूहि १२, २०: १५१, ५.
 सोमाय पितृमतेऽनुस्वधा ८, ७: ८६, ५.
 सोमाय पितृमते स्वाहा २०, २१: २११, २.
 सोमाय स्वाहा २०, १७: २०८, १५.
 सोमायानुब्रूहि ७, ८: ७४, १७.
 * सोमेन त्वातनन्मि ३, ८: ३८, २.

- सोमो जिगाति गातुवित् १४, १६ :
१८६, ८.
- सोमो देवता १८, २० : २०८, ७.
- * सोमो वृक्षस्यतिष्ठ स्वाहा २०, २० :
२१७, १.
- सोमोऽसि ११, २ : १२२, १२.
- सौम्यस्य यज १६, १६ : २२८, १६.
- सौर्यं हविः प्रजननम् २, ५ : २५, २०.
- * स्तनाभ्यां मे वर्चोद्दी वर्चसे पवेयाम्
१५, २२ : २०२, ८.
- स्तस्य स्तनमसि १५, २० : २०१,
१६ ; १८, ६ : २८२, १.
- * स्तनोऽसि १५, २८ : २०७, १७.
- स्तनोऽसि जनधाः १५, २७२ : २०७,
११ ; १२.
- लोकेभ्योऽनुवृद्धि १०, १५ : ११४, १५.
- स्थिरो भव वीरुङ्गः १८, १ : २५१, ११.
- * स्तात्यै त्वा ४, ५ : ४४, १२.
- * स्मः खलिः १५, २२ : २०३, १६.
- स्योनं ते सदनं करोमि ५, ८ : ५६, १.
- स्योना प्रथिवि १८, १४ : २६६, ६.
- स्योना स्योनायाम् १८, १८ : २७५,
१८.
- * स्योनो मे सीद ५, ८ : ५८, १४.
- सुवं सुचक्ष संमृद्धि ८, १० : ८६, १२.
- * सुवं स्वधितिं सुचक्ष संमृद्धि १८,
२ : २५४, २.
- सुवं च सुचक्ष संमृद्धि ८, १ : ८०,
१३ ; १४, १ : १७२, ८ ; १६,
२३ : २२२, १८.
- स्वगा तनुभ्यः ७, ६ : ७३, २.
- स्वगा देव्या होतुभ्यः ७, ७ : ७२, १०.
- स्तवाण्यश्च प्रधासी च १८, ६ :
२८५, २.
- * स्वधा कुरु ८, ८२ : ८६, १० ; १६ ;
८, ८२ : ८७, ३ ; ८.
- स्वधा नमः ८, ८२ : ८६, १२ ;
१८ ; ८, ८ : ८७, ५ ; ८, ८ :
८७, ११.

- स्वधा पितृभ्यः ५, ५ : ५६, १० ;
६, २ : ६२, १ ; १४, १६ :
१८६, १५.
- स्वधिते मा मा क्षिण्वीः १२, ६ :
१२६, ५.
- स्वधिते मेनक्षिण्वीः १०, १ :
१०२, १ ; १०, १४ : ११२, ११ ;
१२, ५ : १२६, २.
- खयं कृष्णानः सुगमप्रयावम् २०,
१५ : २०७, ८.
- खराडस्यभिमानिहा १४, ७ : १८०, २.
- खरारोहन्तो अमृतस्य लोकम् १८,
२० : २७७, १५.
- खरूपं कृष्णवर्तने १८, ८ : २६०, ८.
- खर्गे लोके अमृतं दुधाना १८, २० :
२७७, १४.
- * खर्ग्यसि १८, २० : २७८, १५.
- खर्जिंदसि १८, २० : २७८, ८.
- खर्विंदसि १०, १२ : ११२, १०.
- खस्तिदाः ७, ११ : ७६, १५.
- खस्तिदा विशस्यतिः १, ४ : ६, २ ;
२०, २५ : २१४, २.
- * खस्ति न इन्द्रः ७, ११ : ७६, १५.
- खस्ति नो निमीताम् १, ४ : ६, २.
- खस्ति मा संपारय १५, २० : २०१,
१३ ; १६, १२ : २२६, २.
- खस्ति मेऽस्तु २, १० : २८, १२ ; १४.
- स्वस्तिर्मानुषेभ्यः ७, ७ : ७२, १०.
- खस्युत्तराण्यशीय १२, ६ : १२६, ६.
- खाकृतोऽसि १५, १२ : १८७, ११.
- * खानं चित् १०, १० : ११०, ७.
- खादुष्किलायं मधुनाश्च उतायम्
१६, १८ : २२०, १७.
- खाद्वी त्वा ११, १ : १२२, १०.
- * खान भ्राजाङ्गारे १२, १८ : १५०, ३.
- खावेशोऽसि १०, ८ : १०७, १७.
- खाहा १४, ११ : १८२, १०.
- खाहाकृतस्य घर्मस्य १३, १२ : १६६,
७.

* स्वाहाकृताः समुद्रेष्ठा गन्धर्वम् १६,
१८ : २३०, ११.

स्वाहाकृतिभ्यः प्रेष्य १०, १६ : ११५, ४.

स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्यः १३, १० : १६४,
८ ; १३, १४ : १६८, १८.

स्वाहा त्वा सुभवः सूर्याय १५, १२ :
१८७, १२ ; १५, १४ : १८८, २.

* स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये १३, १२ :
१६५, १२.

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः १३,
१० : १६४, ७ ; १३, १४ : १६८,
१७.

स्वाहा दिग्भ्यः ८, ७ : ८४, ११.

स्वाहा दिव आप्यायस्व २१, १४ :
२३०, १५.

स्वाहा देवेभ्यः १०, १६ : ११५, ११.

स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याम् ३, ७ :
३८, १० ; ४, ६ : ४५, ५ ; १२,
१० : १४०, ५ ; १४, १७ : १८७,
५.

स्वाहान्तरिक्षादाप्यायस्व २१, १४ :
२३०, १६.

स्वाहा पृथिव्या आप्यायस्व २१, १४ :
२३०, १७.

स्वाहा यज्ञं वातादारभे १२, १० :
१४०, ७ ; १४, १७ : १८७, ६.

स्वाहा यज्ञं मनसा १२, १० : १४०,
४ ; १४, १७ : १८७, ५.

स्वाहा वाचि वाते विष्टुजे १४, १७ :
१८७, ६.

स्वाहा वडिन्द्राय १६, ४ : २१८, १५.

स्वाहेन्द्रावट् १३, १२ : १६६, ८.

स्वाहोरोरन्तरिक्षात् १२, १० : १४०,
६ ; १४, १७ : १८७, ५.

स्वाहोर्ध्वनभसम् १०, १६ : ११५, १२.

स्वाहोऽग्नौ ऽव्ययिणे १०, १८ :
११७, ६.

* स्विष्टम् २०, १५ : २०७, ११.

ह

हृत्सः शुचिषत् १८, ८ : २५८,
१४.

हरिणस्य रघुयतः १६, ८ : २२२, ८.

हरिरसि १६, २० : २२१, १७.

हरी स्य हयोर्धानाः १६, २० :
२२१, १८.

हविर्देवानाम् २, २ : २४, १२.

हविर्धानाभ्यां प्रवर्त्यमानाभ्यामनुब्रूहि
१४, ५ : १७७, १२.

हविष्कृदागहि } ४, ६ : ४६, २.

हविष्कृदाद्रव } ४, ६ : ४६, २.

हविष्कृदाधव ४, ६ : ४६, २.

हविष्कृदेहि ४, ६ : ४६, १.

हविष्मतीरिमा आपः १४, १८ :
१८८, २.

हव्यवादस् २०, १५ : २०७, ११.

हिकारेण त्वा कन्त्सा सादयामि
१८, ६ : २८०, १२.

* हित्व मे १५, २१ : २०२, १०.

हिरण्यगर्भः २१, १६ : २२२, ६.

हिरण्यगर्भः समवर्तताये १८, ५ :
२५५, २१ ; १८, १६ : २६८, १४ ;
१८, १७ : २७२, १७ ; १८,
५ : २८८, १८ ; २१, १५ : २२१,
१०.

* हिरण्यजित्सूततया परिहृतः १८,
१५ : २६७, १८.

हिरण्यवदन्नमडेहि मद्यम् १८,
२१ : २८२, १४.

हिरण्यवर्णाः शुचयः १३, १४ : १६८,
११.

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावकाः १२,
६ : १२६, १४ ; १८, १६ : २७१,
१२.

ऊतं हविर्मधु हविः १३, १४ :
१६८, ७.

** ऊतं लाऊते...मनुष्येभ्यः १५,
३७: २१५, ६.

ऊतः स्तोकः } ३, ७: ३८, ८.
ऊतो द्रष्टः }

हृदे वा १५, ३: १८१, १८.

हेतयो नाम स्य १८, ६: २८६, ८.

हीनरेतद्यज १५, ३५: २१३, १.

** हीनरेहि ५, ८: ६०, ७.

हीतर्घर्ममभिष्टुहि १३, ७: १६१, ८.

हीतवदस् १६, ३: २१८, १०.

हीता यच्च १०, ११: ११०, १७.

हीतारं मा हिष्टुमैः २०, ६: ३०२,
६.

** हीतुश्चमसमनूयध्वम् १५, २७:

२०७, २; १६, ४: २२०, ३;

१६, १३: २२६, १५.

हीवकाणाम्....उपावर्तध्वम् १५,

२८: २०८, २; १६, ५: २२०,

११; १६, १३: २२६, २२.

हृदो वा पुण्डरीकवान् १८, १५:

२६७, ६.

